

*INSTITUTUL DE STUDII ISTORICE ȘI SOCIAL-POLITICE
DE PE LÎNGĂ CC. AL P.C.R.*

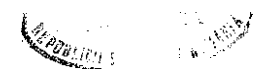
**CONSTANTIN
DOBROGEANU
GHIERA**

**OPERE
COMPLETE**

*voi
2*

EDITURA POLITICĂ

BUCUREȘTI, 1976

*Ediție îngrijită
de un colectiv format din:*

ION POPESCU-PUȚURI, ȘTEFAN VOITEC
(coordonatori),

**AUGUSTIN DEAC, ION IACOȘ, ION MAMINA,
TEODOR POPESCU**

PREFAȚĂ

Volumul al doilea din Opere complete ale lui Constantin Dobrogeanu-Gherea cuprinde studiile și articolele social-politice ale remarcabilului teoretician al mișcării noastre socialiste, publicate în intervalul 1886—februarie 1892, în „Revista socială”, „Critica socială”, în ziarele „Munca” și „Democrația socială”, multe dintre ele larg răspindite și sub formă de broșură.

În această perioadă de amplă și fructuoasă activitate politică, ideologică, culturală și organizatorică a mișcării socialiste și muncitorești din România, studiile și articolele lui Gherea au contribuit în mare măsură la fundamentarea marxistă a teoriei și practicii revoluționare a proletariatului din țara noastră, la cristalizarea programului mișcării noastre muncitorești în lumina ideilor fundamentale ale teoriei materialist-dialectice despre lume și societate, la accelerarea procesului de unire a mișcării muncitorești cu socialismul științific, ceea ce a pus la ordinea zilei, cu tot mai multă acuitate, problema centralizării organizațiilor socialiste la scară națională în partidul politic al clasei muncitoare din România.

Prezentul volum se deschide cu lucrarea Ce vor socialiștii români, publicată în 1886, care constituie de fapt primul program revoluționar marxist al partidului politic al proletariatului din România, cu obiectivele sale imediate și de perspectivă. În acest program, C. Dobrogeanu-Gherea a formulat ideea necesității luptei revoluționare pentru cucerirea puterii în stat, instaurarea

dictaturii proletariatului și a construirii societății socialiste. Căutînd răspunsuri la chestiunile stringente ce se ridicau în fața gîndirii social-politice și a mișcării socialiste din țara noastră, Gherea a relevat fenomenele noi, caracteristice evoluției capitalismului în toate compartimentele societății, inclusiv în agricultura României de la sfîrșitul secolului al XIX-lea, și pe această bază a înfățișat argumentat perspectivele de dezvoltare ale mișcării muncitorești și socialiste, ale societății românești în genere.

Ce vor socialiștii români a reprezentat o lucrare de căpătîi pentru miile de luptători revoluționari din țara noastră încadrați în mișcarea muncitorească și socialistă. Ea a influențat o largă pleiadă de intelectuali care s-au format la școala ideilor socialiste, a constituit, totodată, obiect de referință sau inspirație pentru numeroase alte lucrări din epocă sau de mai tîrziu.

Celelalte materiale incluse în volum ilustrează contribuția deosebită a lui Constantin Dobrogeanu-Gherea la răspîndirea marxismului în România și aplicarea lui creatoare la condițiile societății românești, critica argumentată la adresa ideologilor burghezi care negau posibilitatea de dezvoltare a mișcării muncitorești și socialiste în țara noastră, analiza evoluției partidelor politice ale burgheziei și moșierimii (conservator, liberal) și ale micii burghezii (radicali); totodată aceste materiale învederează preocuparea gînditorului și militantului socialist pentru organizarea politică și profesională a clasei muncitoare, atragerea intelectualilor în mișcarea socialistă, combaterea energică a anarhismului și a altor curente de idei nemarxiste ce aveau circulație în mișcarea muncitorească internațională.

Volumul cuprinde un aparat științific, alcătuit din adnotări, indici de persoane, de organizații, instituții și publicații.

În ediția de față, studiile sînt ordonate după criteriul cronologic. Notele editorilor sînt date între paranteze drepte. În transcrierea textului s-au menținut formele de limbă specifice lui Gherea și epocii, aplicîndu-se, totodată, normele ortografice astăzi în vigoare.

**Institutul de studii istorice
și social-politice de lingvistică
C.C. al P.C.R.**

V

CE VOR SOCIALIȘTII ROMÂNI **Expunerea socialismului științific și Programul** **socialist**

**„Iubește a ta țară, iubește-umanitatea,
Te luptă ! dă chiar viața, ca binele să-l faci.
Iubește adevărul, iubește libertatea !
Și înaintea morții de frică să nu taci”.**

BOLINTINEANU (Sorin)

Introducere

Venind cu programul nostru înaintea cititorilor, știm că poziția noastră e cu totul alta decît a partidelor de felurite culori care au venit și vin înaintea poporului. Partidelor noastre le vine foarte ușor a-și înjgheba programe cu convingerile ce au ori, mai bine, pretind că au. Iau frazele vechi ale programelor liberale, le pun pe hîrtie nouă, adăugînd numai, lucrul cel mai de căpetenie pentru dînsule : „Dați-ne nouă puterea și veți fi fericiți, veți avea administrație cinstită, oîrmuire economică, justiție nepărtinitoare ; cît despre biruri, apoi, în loc de a mai lua de la popor, dimpotrivă, noi din punga noastră le vom plăti”. Noi, socialiștii, nu cerem putere de la poporul românesc, noi venim în numele unui viitor frumos, unei vieți mărețe și ridicăm steagul socialismului științific european, al socialismului muncitorilor. Noi venim cu o idee măreață, dar totodată și nouă, pentru țara noastră, se vede deci ce datorie avem de împlinit : trebuie să luminăm pe toți despre ce este socialismul științific ; mai trebuie să dovedim că socialismul are loc în țara aceasta și că nu-i plantă *exotică* la noi, cum nu-i nici în Europa ; trebuie să dovedim că viitorul e al socialismului.

Sarcina aceasta ni se impune cu atita. mai mult, cu cît am văzut, în scurta vreme de cînd muncește tînărul nostru partid pentru răspîndirea ideilor socialiste în țară, că oameni culți chiar n-au cea mai mică idee despre socialismul științific. Potrivnicii noștri vorbesc despre comunitate la femei, despre falanstere și despre alte bazaconii, arătînd că au auzit și ei cîte ceva despre socialismul metafizic și utopic, dar că habar n-au de socialismul științific. Aceste două feluri de socialism se deosebesc însă ca cerul de pămînt unul de altul. Socialiștii utopiști, jig-niți de nedreptățile societății în care trăiau, se închideau în odaie și alcătuiau un plan cît se poate de desăvîrșit, găseau niște forme sociale care să înlătore toate nedreptățile și să aducă pe lume ceea ce li se părea lor dreptatea completă. Societatea o luau drept un fel de ceară, care ar putea fi topită și căreia niște meșteri dibaci i-ar putea da formele dorite. Formele sociale reale le asemănau cu clădiri vechi care trebuie risipite și apoi făcute din nou după plan mai bun, ca să fie folositoare, trainice etc. Altă grijă n-aveau decît să alcătuiască un plan perfect; iar perfecția planului atîrna de la dezvoltarea intelectuală și morală a meșterului arhitect-reformator. Negreșit, fiecare meșter (avînd aplecările, patimile, vederile, ideile sale...) făcea alt plan și nu era potrivire între reformatori; trebuia deci de ales cel mai bun. Se înțelege că nu se ținea nici o seamă de caracterul inșiloî ce alcătuiesc un popor, nici de istoria societății; lucrul ar fi fost de prisos de vreme ce își închipuiau societatea ca o ceară moale ori ca lemn de clădit:

Socialismul științific n-are nici un amestec nici cu metoda socialismului utopic, nici cu chipul cum își plămuește acela societatea. Socialismul științific se întemeiază pe cea mai mare generalizare la care a ajuns știința, pe *evoluție*. Socialismul științific știe că, după cum omul își datorește individualitatea la o mulțime de schimbări, începînd prin ale protoplasmei, formată odinioară în oceanul primitiv, trecînd prin un șir lung de strămoși pîrîă la momită* și de la aceasta, prin lungul șir de strămoși sălbatici, barbari și civilizați, pînă la omul sub forma de azi, tot astfel și societatea de azi este ieșită dintr-o lungă evoluție, al cărei început se pierde în întunericul

lllllllglf^

PROGRAMUL SOCIALIST

[Maimuță].

timpului și a trecut prin mulțime de forme pînă ce a ajuns așa cum este.

Socialismul științific știe că formele sociale sub care trăim sînt pricinuite de istoria trecută a omenirii, de caracterul inșilor din care-i alcătuită și că o evoluție foarte lungă a format chiar și acest caracter; el știe că trecerea de la o formă socială la alta nu-i o întîmplare atîrnătoare de planul vreunui geniu și că societatea ar fi schimbat forma veche chiar dacă nu se năștea acel geniu; știe că schimbarea formelor sociale este lucru tot așa de neînlăturat ca și schimbarea formelor copilărești în forme de om în vîrstă ori ca schimbarea omidei în fluture. Dar, dacă schimbarea formelor sociale de viață este ceva firesc, dacă urmează din legile evoluției, este văzut că formele sociale de azi sînt tot așa de puțin veșnice Gît și mulțimea de forme prin care a trecut societatea pînă acum și care tot veșnice se păreau oamenilor de pe atunci. Cînd socialismul zice că omenirea va trece din formele sociale de azi în altele, socialismul are în partea sa toată știința omenirii și numai utopie nu-i. Tot atîta de științifică este și metoda prin care socialismul modern ajunge a afla care anume vor fi formele sociale viitoare. Socialismul științific nu zice: „Iată un plan minunat de organizare socială, primiți-l și viața pe pămînt va ajunge rai”, ci, privind mișcarea omenirii, o analizează, îi caută legile și din analiza trecutului deduce formele viitorului. Metodul socialismului științific este deci «metodul tuturor științelor pozitive, care din analiza cunoscutului află necunoscutul. Metodul este tot așa de exact ca și cel întrebuițat în aritmetică pentru dezlegarea unei reguli de trei. Matematicul are de aflat valoarea unui necunoscut (x) și i se dau mai mulți cunoscuți din care i se cere isă afle cît de mare este x . Prin lucrări cunoscute, ținînd seamă de legile ce leagă schimbările de mărime ale cunoscutelor cu x , matematicul dezleagă problema. Socialismul științific are și el un necunoscut, un x de aflat, anume formele viitoare ale societății, și are cunoscută istoria formelor trecute și actuale ale societății. Prin analiza acestor forme cunoscute, formele viitoare sociale se pot deduce. Se înțelege că dezlegarea problemei socialiste este nespun mai grea decît a regulii de trei, se înțelege că socialiștii pot greși în cercetările lor, cum pot dealthminterea să greșescă și matematicii;

dar atunci rămîne de arătat că analiza nu-i făcută bine, ori că s-a greșit cutare sau cutare deducere din fapte. Așa este o polemică științifică între socialiști și între potrivnicii lor; dar numai acela căruia îi lipsește știința, bunul-simț ori amîndouă, poate privi socialismul ca utopie, ca fantazie.

Analiza istoriei a adus pe socialiști la înțelegerea bazei materialiste a istoriei. N-am putea să explicăm mai bine această concepție decît prin vorbele lui Fr. Engels, care, după Karl Marx, este cel mai de frunte reprezentant al socialismului științific: „Concepțiunea materialistă a istoriei se întemeiază pe faptul că producțiunea și schimbul produselor sînt baza întocmirilor sociale; că în fiecare societate *istorică* împărțirea roadelor muncii și, cu dînsa, formarea claselor atîrnă de la cum și ce se produce în numita societate și de la cum se schimbă acele produse. De aici urmează că pricinile schimbărilor sociale și politice trebuie căutate nu în capetele oamenilor, nu în priceperea mai mare ori mai mică a veșnicului adevăr și a justiției, ci în schimbarea mijloacelor de producțiune și de schimb, adică trebuie de căutat nu în filozofia, ci în economia unei epoci” *.

Mulți se vor mira de această concepție că bazele economice sînt factorul de căpetenie care explică mișcarea omenirii; să nu uite însă că sub fraza „cum produc, ce produc și cum se schimbă produsele”, Engels înțelege dezvoltarea producțiunii, mijloacele de producție, împărțirea muncii, cooperația, dezvoltarea instrumentelor de muncă etc... în general e greu de priceput acest adevăr, fiindcă istoria oficială predată în școli este încă de tot metafizică și explică toate schimbările prin faptele unor oameni mari: Alexandru Macedon, Napoleon etc. Dealthmintrelea, socialismul științific, găsind că pricinile schimbărilor istorice au fost mai ales faptele economice, nu neagă alți factori, și chiar, cum vom vedea mai jos, socialismul prevede o vreme cînd mintea omenească va fi călăuza istoriei, omul va conduce istoria, în loc de a fi dus de dînsa și atunci toate schimbările sociale vor avea pricina în filozofia și morala, nu în economia unei epoci. Rugăm pe cititori să studieze cu luare-aminte su-

* Vezi „*Socialisme scientifique et socialisme utopique*”, par Fr. Engels.

plimentul (1)*, acolo vor vedea în cîtva însemnătatea structurii economice a societății.

Analizînd feluritele epoci mai însemnate prin care a trecut omenirea, analizîndu-le din punctul de vedere al intereselor economice, socialismul arată pricinile de frunte ale celor mai însemnate prefaceri sociale perindate de omenire, arată trecerea de la *robie* (temelia societății antice) la *servaj* (temelia societății din vîrsta de mijloc **) și de la servaj la *salariat* (baza societății burgheze, capitaliste, de azi). Cercetînd temeliile materiale din epoca capitalistă, epocă în care trăim, socialismul științific găsește o mulțime de factori care o descompun și o mulțime care, chiar în sinul societății de azi, dezvoltă embrionul societății în care va trece societatea capitalistă, tot așa cum cea din vîrsta de mijloc a trecut în forma de azi.

Analiza critică a istoriei omenirii și a prefacerilor sociale e, de bună seamă, cea mai strașnică chestie ce a turburat vreodată lumea, și dezlegarea ei, într-un fel ori în altul, este de interes practic fără de seamă; îi vorbă de viață ori de moarte pentru omenire, mai ales în vremurile noastre cele pline de pesimism, de descurajare, de nemulțumire; în timpurile noastre cînd fiecare om simte, dacă nu înțelege, că aerul chiar e încărcat cu materii explozibile, că mîine-poimîine o explozie îngrozitoare va sili să se hotărască formele sociale într-un chip ori în altul. Și, cînd vor veni acele timpuri, trebuie ca fiecare să fie'la locul său, trebuie să știe ce are de făcut și vai de cei pe care ceasul acela îi va găsi nepregătiți, de cei care din lipsă de înțelegere a faptelor ce se petrec zilnic nu vor ști ce să facă și cum să se poarte! Convingeri și înțelegere nu se capătă decît prin studii, și asemenea studii se pot face în țara noastră mai ușor decît aiurea, pentru că la noi nu s-a accentuat încă împărțirea în clase, nu s-a dezvoltat încă așa de mult ura care subminează Apusul. Partida socialistă română chiar de la început a pus în discuție chestia socială, a atras luarea-aminte asupra acestei chestii uriașe care zguduie

* [Este vorba de suplimentul adăugat de C. Dobrogeanu-Gherea la sfîrșitul studiului. Vezi volumul de față, p. 121—123].

** [Evul mediu].

acuma Europa apuseană, a început să propage socialismul științific în țara noastră.

Paginile ce urmează sînt o sistematizare a ideilor științifice socialiste. Se înțelege că nu avem pretenția de a arăta în cîteva fețe socialismul pe întregul și pe larg; mai degrabă am zice că facem o schițare. Dar acest program al nostru va folosi aducînd luarea-aminte a dușmanilor și a prietenilor asupra punctelor celor de mai mare însemnătate, va grămădi dezbaterile asupra socialismului adevărat și nu asupra unor năzărituri botezate fără nici un drept cu numele de socialism; va pune partidul nostru la adăpost de fel de fel de născociri ce i se pun în socoteală. Programul acesta fiind crezul nostru, se înțelege că nu ne socotim răspunzători decît pentru cele scrise aici. Dar are și relele lui acest program explicat pe scurt: multe chestii însemnate vor fi nedezvoltate îndeajuns, ci numai atinse, și se poate să nu le înțeleagă unii ori, și mai urît, să le înțeleagă greșit; se poate iar ca unii să scoată din principiile noastre încheieri greșite; pe urmă arătarea pe scurt a unor chestii grele cere nu numai citirea cu mare băgare de seamă, dar chiar studierea acestei scrieri*.

împărțim lucrarea în două. în partea întîia arătăm ce este socialismul științific european; în a doua vorbim despre socialismul românesc, ori, cum am zis, dovedim că socialismul își are loc și în țara noastră, chiar fiind seamă de împrejurările României deosebite de ale altor țări. în sfîrșit, dăm programul nostru practic, pe lîngă care, după părerea noastră, s-ar putea aduna toți oamenii cinstiți și luminați ai țării. Acest program, se înțelege, nu înseamnă deloc revoluția socială, cum o înțelegem noi, dar prin aducerea la îndeplinire a punctelor programului nostru, a tuturor ori a unora din ele, s-ar înlesni trecerea țării de la formele burgheze la cele socialiste,

* Pentru a înlesni în cîtva înțelegerea acestei lucrări și în vederea lipsei aproape desăvîrșită de cunoștințe economice la noi în țară, am adăus un supliment în care lămurim înțelesul și însemnătatea unor cuvinte tehnice din economie, ca 'să se știe cum le înțelegem noi și ce scoatem noi dintr-însele. Rugăm pe cititori să nu lase citirea suplimentelor pe la urmă, cum s-au tipărit, ci cînd vor ajunge la semnul (1) să citească suplimentul (1) etc. Astfel va fi mult mai lesne să ne înțeleagă deplin ideile.

singurul lucru *practic* ce putem îndeplini în împrejurările în care ne aflăm, afară, se înțelege, de organizarea societăților de lucrători și de propaganda socialistă, care vor fi scopul nostru de căpetenie. Vom căuta prin propaganda noastră să popularizăm adevărurile cuprinse în lucrarea aceasta.

SOCIALISMUL ȘTIINȚIFIC EUROPEAN

Cap. I. Era robiei

Pe zi ce trece, socialismul capătă putere mai impunătoare. Din utopie, cum îl numeau, câteva zeci de ani în urmă, a ajuns acuma o putere de care trebuie să ție seamă oamenii politici stăpîni pe situațiune, cum sînt Bismarck, Chamberlain, Churchill și alții. Toți oamenii pe care interesele zilnice de clasă ori partidă nu-i orbesc, înțeleg, ori simt cel puțin, că biruința socialismului nu-i îndepărtată. Ce a prefăcut socialismul-utopie în socialismul revoluționar practic de azi, în socialismul care crește mereu, capătă putere tot mai mare în popor? Timpul cel atotputernic. În mișcarea înainte a omenirii, în evoluția ei, societatea ajunge la un punct cînd realizarea unor forme sociale este de neînlăturat; societatea, în mersul său, pregătește singură toate condițiile materiale pentru realizarea unei forme nouă, formă care pentru societatea actuală este socialismul. Pentru a înțelege acest adevăr, care este esența socialismului științific și care răspîndește lumină asupra mișcării omenirii, ne vom opri aici și vom da câteva exemple istorice.

Omenirea, în mișcarea, în dezvoltarea sa, a trecut prin mai multe faze; din acestea vom lua cele mai de căpetenie: 1) robia — era antică, 2) servajul — era feudală și 3) salariatul — era burgheză modernă. Ne vom opri la fiecare fază în parte și, avînd în vedere marginile înguste ale acestei lucrări, vom scrie cît se poate mai pe scurt.

Societatea romană, cea mai însemnată din antichitate, a fost întemeiată pe robie. Mai toată producția o

;
!
j
I
I
!
I
[
I
f
|
J
|
|;
|
I
I.
|
i

făceau robii. Cu cît se înmulțeau biruințele romanilor, cu cît romanii ajungeau mai puternici, cu atîta patri-cienii, clasa de sus, aristocrația Romei, căpătau mai mulți robi și, tot îmbogățindu-se și întărindu-se, grămă-deau mai mult și mai mult proprietatea rurală în mîinile lor, stăpîneau numai ei pămîntul, instrumentul principal de muncă pe atuncea, îl lucrau cu robi și expropriau ^pe proprietarii mici. De acolo a urmat un fapt foarte în-semnat. Mai întii aristocrația, înotînd în lux, capătă gusturi tot mai rafinate și mai multe, pentru a căror mulțumire îndepărtă diri ce în ce mai mulți oameni de la munca folositoare. Pe de altă parte, cu cît producțiunea trecea în mîinile robilor, care înlocuiau pe munci-torii-proprietari, cu atîta suma producției naționale se micșora. Oricine înțelege că munca unui rob care lu-crează în lanțuri, sub bici, niciodată nu poate fi așa de producătoare ca munca celui interesat de-a dreptul la roadele muncii sale. Afară de acestea, aristocrația, stricată pînă în măduva oaselor prin lux și bogăție, nu se îndeletnicea mai deloc cu privegherea producțiunii, lăsa moșiile ori pustii, nelucrate, ori sub privegherea unor credincioși, mai totdeauna robi și ei, așa că, pe lîngă productivitatea slabă a muncii robilor, se mai adăuga pustiirea țării prin nelucrare ori prin privegherea proastă, chiar acolo pe unde se lucra. Așadar, pe de o parte aris-tocrația cerea tot mai multe produse pentru luxul ei cel nebun, pe de alta statul, făcîndu-se tot mai complex, cu armate mari etc., cerea și el mai multe și mai multe produse; de asemenea, poporul, înmulțindu-se, avea și el nevoie de mai multe produse, și în fața acestor ce-reri tot mai mari stătea un mecanism producător așa de neproductiv, munca robului. Iată dar cea mai adînea contrazicere ce s-a dezvoltat în mersul societății antice. Pe de o parte cererea de produse creștea, pe de alta me-canismul producțiunii se făcea zi pe zi mai prost. Deci societatea antică, întemeiată pe robie, nu mai putea ținea. Se înțelege că această contrazicere se dezvoltă încet și, cînd ajunse la un grad destul de mare, forma socială'a vechimii se sfărîmă și fu înlocuită prin alta mai potrivită cu evoluția societății. Robia a fost înlocuită prin altă formă socială: producătorii erau în cîtva stăpîni pe roa-

dele muncii lor, adică robia se înlocui prin servaj*^ societatea antică a trecut în societatea din vîrsta de mijloc, în societatea feudală. Noi am subliniat factorul economic care cerea numaidecît schimbarea formelor sociale, am subliniat contrazicerea între cerințele materiale ale societății antice și mecanismul prost care nu putea îndestula societatea de atunci; am stăruit, am apăsas asupra acestor puncte, fiindcă acestea au fost pricina de căpetenie a prefacerii, cum, de regulă, în toată istoria omenirii schimbările mari istorice ale formelor sociale au urmat din faptele economice, din trebuințele materiale. Alături cu sus-pomenitele pricini economice au fost și cauze politice, morale și intelectuale. Cu cît încetarea robiei ajungea mai de nevoie, cu atîta morala și inteligența se întorceau împotriva robiei, în deplină înțelegere cu cerințele materiale. Așadar, în cea mai mare schimbare socială, în trecerea omenirii de la faza robiei la a servajului, vedem cum cerințele economice, [stau] alături cu factorii politici și cu mișcarea moralo-intelectuală, pricinuită tot de aceleași cerințe; vedem cum acești factori fac să treacă societatea dintr-o fază a dezvoltării sale în alta mai superioară.

Cap. II. Era servajului

Am zis că robia a trecut în servaj, care a fost temelia societății feudale. Să ne oprim acum la societatea aceasta și să vedem cum a trecut în forma superioară în care ne aflăm acum, și pe care o numim era burgheză, capitalistă, întemeiată pe salariat.

Ca să înțelegem pricinile care au lucrat la trecerea feudalismului în faza burgheză, trebuie să analizăm întocmirile sociale ale erei feudale, și mai ales pe cele economice, adică să vedem cum se produceau bogățiile atunci, ce se producea și cum se schimba și se împărțea.

În societatea feudală, producțiunea agricolă era partea cea mai însemnată, iară producătorii de căpetenie erau

* Barbarii, învingînd pe romani, n-au introdus robia, ci au primit servajul, fiindcă servajul era mai folositor chiar pentru clasa domnitoare.

țăranii. Sătenii producînd materiile prime, tot ei le lucrau și mai departe. O familie țărănească producea aproape toate cele ce-i trebuiau: cerealele le prefăcea în făină; din lina oilor, din cînepă și in, țărancă și fetele țăranului făceau haine, stofe; casa și-o făcea țăranul singur. Deci mai toate trebuințele și le îndestula țăranul prin munca sa și a familiei sale. Se înțelege că în asemenea împrejurări împărțirea muncii era foarte puțin dezvoltată și se mărginea la împărțirea muncii între bărbat și femeie (bărbatul lucra la cîmp și femeia acasă); la deosebirea eitorva meșteșuguri, ca fierăria etc.; precum și la împărțirea foarte neînsemnată între munca agricultorilor de la țară și a meșteșugarilor de la orașe. Repetăm că agricultorii, cum am zis, își făceau singuri mai toate cele trebuitoare. Se înțelege că, făcînd acasă la dîșii mai toate cele trebuitoare, n-aveau nevoie de schimb: consumau o parte din roadele muncii, însă partea aceasta ce le prisosea și o schimbau era neînsemnată. Așadar, caracteristica epocii feudale, pe cît e vorba de sate, este următoarea: producțiune pentru consumare și nu pentru schimb, împărțirea muncii, prin urmare cooperațiunea, foarte nedezvoltată. În societatea feudală, ca în toate societățile istorice cunoscute nouă, erau clase și luptă de clase. Clasa domnitoare în vîrsta de mijloc erau feudalii, care au înlocuit pe proprietarii de robi. Din producțiunea țăranilor agricultori, o parte, sub felurite forme, trecea în stăpînirea feudalilor. Țăranii servi se deosebeau de robi prin aceea că erau în cîțva stăpîni asupra instrumentelor de muncă** (înțelegem sub instrumente de muncă și pămîntul) și prin aceea că politicește nu atîrnau așa de tare de stăpîni ca robii. Semănau însă cu robii prin aceea că și ei consumau numai o parte din roadele muncii lor, iar altă parte trecea în mîinile stăpînilor. Mica dezvoltare a împărțirii muncii, producțiunea pentru consumare, lipsa de schimb și de căi de comunicație despărțeau satele unul de altul și mai ales de orașe, despărțeau chiar familiile țărănești una de alta, făcîndu-le neatîrnate, fiecare putînd trăi deoparte prin munca sa. Această izolare a satelor și a

* Vezi suplimentul (2) [volumul de față, p. 123—124].

** Am văzut că chiar interesul stăpînilor cerea să facă pe muncitorii stăpîni, pînă la un punct, pe instrumentele de muncă.

muncitorilor unul de altul îi tâmpea: Nevăzînd cîteodată decît satul său, trăind din neam în neam tot un fel, orizontul intelectual și moral al țaranului era cît se poate de îngust, concepțiunile intelectuale și morale ale țaranului nu puteau fi decît foarte brute și pline de credințe neîntemeiate; țaranul nu putea decît să se teamă de înnoiri sociale, nu putea fi decît conservator, ^ căci trăia toată viața în condițiile timpitoare ale satului din vîrsta de mijloc. Relațiile patriarhale în familie erau foarte firești și relațiile, iarăși patriarhale, între stăpîni și servi se făceau cît se poate mai statornice. Izolat de ceilalți oameni, conservator, timpit, lipsit de cunoștințe, țaranul din vîrsta de mijloc de bună seamă n-ar fi schimbat starea de lucruri domnitoare atunci, El trăia întocmai cum trăise și tată-su și bunică-su, relațiile între dînsul și proprietar erau hotărîte, statornice și, dacă n-ar fi fost în societatea feudală alți factori sociali, alte clase, desigur că feudalismul ar fi trăit pînă acuma și Europa ar fi putut fi un fel de Chină apuseană.

Să trecem acuma de la sate la orașe. Să luăm orașele din timpurile feudale, și anume după ce au ajuns la oareșicare dezvoltare. Industriile se grămădeau în orașe. Producțiunea se făcea de bresle (corpuri de meserie). Stabilimentele industriale erau foarte mici, erau proprietatea individuală a meșterilor și întrînsele lucrau înșiși meșterii împreună cu cîteva calfe. Pentru a da statornicie producțiunii, pentru a nu da loc la zguduirii în producțiune și schimb, pentru ca să nu se producă mai puțin ori mai mult decît trebuia, se întemeiasă pentru fiecare meserie o breaslă, se hotărîse aspru ce și cît să producă fiecare dintrînsele, se hotărîse cîți lucrători să ție fiecare maistru etc. Asprimea cu care mărgineau ce trebuie să facă fiecare breaslă era de multe ori vrednică de rîs. Acei ce țeseau pînza n-aveau voie s-o și boiască ; cei ce făceau cuțite n-aveau voie să le facă mănunchi * ; cei ce făceau cuie n-aveau dreptul să le și bată la locul lor. Tot asemenea măsuri se luaseră și pentru trecerea de la o meserie la alta, pentru primirea lucrătorilor, pentru cîștigarea numelui de maistru etc. La țară producțiunea pentru consumare și la țîrguri piedicile puse producției industriale împiedicau dezvoltarea schimbului. Acest

* [Miner, plăsea].

schimb, de altmîntrelea, era împiedicat și de mulțime de monopoli feudale, de mulțime de bariere și de vămi, care cuprindeau țara ca într-o rețea și prin care marfa, trecînd, trebuia să plătească, așa că, pînă ce ajungea la locul unde o duceau, se scumpea groaznic. Aici trebuie să amintim tîlhăriile, jafurile feudalilor, care de multe ori luau toată marfa, nemulțumindu-se numai cu partea căpătată prin vămi; să nu uităm lipsa de drumuri ori răutatea celor ce erau. Din toate acestea urma că schimbul era aproape cu neputință. Iată în cîteva cuvinte caracterele organizației economice a societății feudale. Această organizație era, cum am văzut, foarte statornică, se luaseră pentru a o ținea pe loc măsuri, uneori chiar caraghioase, și, cu toate acestea, organizația feudală a fost revoluționată și a făcut loc organizației sociale liberale-burgheze.

Care a fost factorul revoluționar, care era contrazicerea capitală ce a sfărîmat acea organizație socială ?

Pentru a înțelege pricinile de frurite, vom face o presupunere care îndată ne va lumina. Să zicem că în societatea feudală, cu organizația ei economică descrisă mai sus, s-ar fi făcut o născocire genială, de pildă un om de geniu ar fi făcut planul unui stabiliment mare (fabrica de azi) în care să lucreze cîteva sute de oameni cu mașini născocite de omul de geniu. Să presupunem că lucrătorii ar fi țesut stoffe și că ar fi putut produce de o sută* de ori mai mult decît lucrînd după chipul obișnuit în societatea feudală, în atelierele din vremea aceea.

Să cercetăm acuma dacă asemenea născocire, care ar fi trebuit să facă foarte fericiți pe membrii societății, căci munca ar fi ajuns de o sută de ori mai ușoară, ar fi putut fi aplicată ? Firește că nu. Și, în adevăr, în atelierul născocit de omul genial presupus ar fi trebuit să lucreze cîteva sute de oameni, dar aceasta n-ar fi fost cu putință într-o societate cu organizație corporativă, în care se hotărîse aspru cîți lucrători are drept să ție un maistru; atelierul nou ar fi produs cîțimi foarte mari de mărfuri, pe cînd în societatea de atunci se hotărîse cît anume are cineva drept să producă. Asemenea cum ar fi putut să lucreze acest atelier mare cînd țesătorul

* în multe ramuri de producțiune, fabricile de azi au întrecut și mai tare atelierele din vîrsta de mijloc.

nu avea drept să-și boiască el singur stofele? într-un cuvânt, acest atelier mare ar fi fost cu neputință într-o societate în care erau corporații, și desființarea acestora ar fi fost numaidecât trebuitoare pentru ca atelierul cel mare să poată lucra. Atelierul nostru ar fi avut nevoie de lucrători mulți cât timp ar fi avut de lucru, însă cu condiție să-i poată da afară când nu va mai avea nevoie de dinșii. Pentru aceasta trebuia însă să găsească lucrători în piață, ca orice marfă, și să fie slobozi de a se tocmi la lucru. În societatea de atunci însă, cea mai mare parte de lucrători nu erau slobozi, erau servi feudaliilor. Desființarea servajului era deci de asemenea trebuitoare pentru întemeierea unor astfel de ateliere perfecționate. Mai departe. Atelierul nostru, producând mulțime de stofe, trebuia să le schimbe și să aducă pentru dînsele materii prime, hrană și alte lucruri de nevoie pentru lucrători; atelierul lucrînd pentru schimb, ar fi trebuit ca și altele să lucreze tot pentru același scop. În vîrsta de mijloc însă, cum am zis, lucra mai mult fiecare pentru sine, o familie lucrătoare își îndes-tula singură mai toate trebuințele. Lipsa căilor de comunicație, vămile, monopolurile făceau de asemenea cu neputință existența unui astfel de atelier. Deci această născocire genială, acest atelier binefăcător nu putea să se întemeieze pe cîtă vreme erau corporațiile, servajul, munca pentru consumare și nu pentru schimb, vămile, monopolurile, lipsa și nesiguranța drumurilor, într-un cuvînt toate bazele organizației sociale din vîrsta de mijloc, de vreme ce ace&te baze erau în contradicere de-săvârșită cu introducerea unei astfel de perfecții. Dar ce înfățișează atelierul nostru perfecționat? Ne înfățișează un progres către care a mers omenirea și care s-a realizat sub altă formă socială, sub forma burgheză, el înfă-țișează colectivizarea muncii, adică o formă de produc-țiune în care mulțime de oameni lucrează în comun cu scop de a produce; înfățișează un progres mare în îm-părțirea muncii, atît în sînul lui, cît și în nația întregă; înfățișează progresul cooperațiunii, într-un cuvînt pro-gresul economic, progresul material al omenirii. Formele sociale ale societății din vîrsta de mijloc, cu totul duș-mane realizării unui așa fel de atelier, formele care îl făceau cu neputință erau deci dușmane progresului pro-ducțiunii, colectivizării producțiunii, împărțirii muncii,

cooperațiunii și dezvoltării schimbului, într-un cuvînt for-mele sociale ale societății din vîrsta de mijloc erau dușmane progresului material și economic al omenirii. Iată de ce aceste forme trebuiau să se schimbe în altele, trebuiau să piară și au și pierit. Toți factorii care, într-un chip ori în altul, ajutau progresul material al omenirii, stricau formele sociale ale acelei ere.

Toate născocirile și instituțiile care înmulțeau pro-ducțiunea, îmbunătățirea căilor care ușurau schimbul, perfecționarea banilor și creșterea comerțului, care ajută schimbul și, prin urmare, și împărțirea muncii, toate acestea și multe altele, pe nevăzute, ajutînd colectiviza-rea muncii * și, prin urmare, progresul material al ome-nirii, stricau firește și formele sociale ale vîrstei de mijloc, forme dușmane, cum am spus, acestui progres, acestei colectivizări a muncii. Dacă factorii înșirați mai sus stricau încet, pe nesimțite, societatea feudală, alții, dimpotrivă, tot de aceeași origine, o zguduiau pînă în temeliiile ei; din această din urmă categorie au fost îm-bunătățirea navigației, aflarea drumului la India și, mai ales, descoperirea Americii, aducerea unor cîtimi foarte mari de aur de acolo și formarea pieței universale. Toate acestea aduceau cereri foarte mari de mărfuri, îmbol-deau strașnic producțiunea, împărțirea muncii, schimbul, colectivizarea muncii, într-un cuvînt, progresul econo-mic și, prin urmare, toate acestea sfărmau formele so-ciale dușmane progresului economic, le sfărmau și ajutau la' întemeierea altei stări de lucruri potrivită cu dezvoltarea economică. Clasa de oameni în al cărei interes era dezvoltarea economică, clasa ce reprezenta dezvoltarea progresivă economică a omenirii, era burghezimea din orașe, meșterii etc...; iar clasa care reprezenta *statu-quo* de atuncea, clasa conservatoare, erau feudaliile. Deci pro-pășirea firească a omenirii în mișcare dădea tot mai multă putere burghezimei. Lupta între aceste două clase, burghezime și feudali, este faptul principal și cuprinde într-însul tot interesul istoriei acelor timpuri. Toți fac-torii pomeniți, născocirile, îmbunătățirea instrumentelor

* Colectivizarea muncii cuprinde în sine și dezvoltarea co-operației, a împărțirii muncii și a schimbului; deci pentru a nu tot repeta toți factorii care însemnau progres economic pen-tru societatea din vîrsta de mijloc întrebuițăm numai pe unul colectivizarea muncii, care îi cuprinde pe totii.

de muncă, îmbunătățirea căilor de comunicație, drumul la Indii, descoperirea Americii etc., sfărîmînd formele sociale ale feudalismului, zdrobeau și puterea clasei feudale și o măreau pe a burghezimii.

Pe de altă parte, cu cît mersul firesc al lucrurilor înțarea burghezimea și slăbea feudalismul, cu atîta opinia și morala publică, reprezentînd ca întotdeauna morala clasei domnitoare, deci în vîrsta de mijloc morala feudală, tot mai mult și mai mult se schimba înspre dorințele burghezimii; dezvoltarea intelectuală lucra de asemenea spre același sfîrsit, adică tot în folosul burghezimii. Veacul al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea sînt pline de lupta burghezimii, care înfățișa progresul și viitorul omenirii, cu feudalismul, care înfățișa *statu-quo*, starea pe loc. În veacul al XVIII-lea, burghezimea era în multe privințe în adevăr stăpîna situației, și revoluția izbucni cînd contradicțiile și dușmăniile sociale au ajuns la culme. Revoluția cea mare franceză a surpat toate rămășițele bazelor societății feudale, și burghezimea, stăpînă *de facto* și *de jure*, ajunsese clasă domnitoare și-și aduse la îndeplinire toate dorințele, care dorințe erau oglindirea nevoilor mișcării progresive materiale a omenirii. Să arătăm acuma în scurt cele zise asupra acestei a doua faze prin care a trecut omenirea. Faza robiei a pierit din pricină că a venit în ciocnire cu mișcarea materială și, prin urmare, intelectuală și morală strînis legată de cea dintîi. Faza robiei a fost înlocuită prin a servajului, care era superioară robiei. În mișcarea societății înaintate, această fază, feudalismul, a ajuns și ea în dușmănie cu progresul material, prin urmare și cu cel intelectual și moral, al societății. Clasa domnitoare, care se sprijinea pe servaj, ajunsese clasa care apăra *statu-quo*, clasa retrogradă, iar clasa care reprezenta interesele viitorului era clasa burgheză. Toată mișcarea înainte a societății a revoluționat și subminat societatea feudală și a pregătit condițiile materiale pentru biruința burghezimii. Cînd contradicția între progresul material (deci și intelectual și moral de vreme ce acestea urmează din cel material) și între întocmirea societății, dușmană acestui progres, a ajuns prea nesuferită, iar pe de altă parte mișcarea materială a slăbit îndestul organizarea feudală și clasa feudală, întărînd burghezimea,

atunci izbucni revoluția franceză, care nimici temeliile societății feudale, și societatea intră în faza burgheză, care ține și pînă azi. Trecerea poate fi asemănată cu prefacerea omidei în fluture.

Cap. III. Faza salariatului

Să ne oprim acuma la faza burgheză și să ne întrebăm : este oare această fază veșnică, cum susțin burghezii de azi, uitînd că tot așa credeau feudaliile în vremea lor despre întocmirea de pe atunci, ori trecătoare ?

Să vedem întîi bazele materiale ale societății burgheze. Colectivizarea muncii, începută încă din epoca feudală, a ajuns în cea burgheză la culme ; alături cu dînsa s-au dezvoltat tot așa de tare cooperațiunea, împărțirea muncii și, ca urmare a acestui progres economic, o creștere colosală de bogății. Cu cît s-au dezvoltat producțiunea și împărțirea muncii, s-a dezvoltat numai decît și schimbul*. Producătorii, lucrătorii, în societatea burgheză au ajuns salariați ori, cu alte cuvinte, producțiunea se întemeiază pe salariat, după cum se sprijinea în vîrsta de mijloc pe servaj și corporațiuni (bresle). Acuma aflăm salariați și în producțiunea agricolă** și în cea industrială. Dacă în privința politică producătorii salariați sînt într-o poziție mult mai bună decît servii din veacul de mijloc, în privința economică, cel puțin în fond, starea este mai tot aceeași. Cu alte cuvinte, împărțirea bogățiilor în societatea burgheză seamănă cu cea din toate epocile ce s-au trecut de la înființarea claselor sociale încoace. Clasa domnitoare trăiește tot din spinarea clasei producătoare. Acest lucru, limpede de tot în faza robiei și a servajului, este mai acoperit în

* în vîrsta de mijloc se lucra pentru consumarea locală ; în perioada burgheză se lucrează mai numai pentru schimb.

** în Englitera, țara cea mai înaintată în dezvoltarea economică și burgheză, toți producătorii sînt în adevăr salariați ; în Franța, în Germania etc. ... sînt încă și proprietari mici care muncesc singuri la pămînt și formează o parte însemnată din numărul producătorilor ; dar progresul economic din ce în ce îi expropriază, prefăcîndu-i în salariați proletari după modelul englez.

faza burgheză prin pretinsa libertate de care s-ar fi bucurînd lucrătorul de a primi ori ba condițiile puse de stăpîinii burghezi. Din producțiunea muncitorilor, o parte, în formă de *salariu* (supl. 3) *, le intră în pungă; iar alta, *plusvaloarea* (4 supl.) **, intră în punga clasei domnitoare burgheze. Altă temelie de frunte a societății burgheze este *concurența* (5 supl.) ***. Prin concurență se hotărăște cîte mărfuri trebuie să fie produse; prin concurență, prin legea ofertei și a cererii, se hotărăște ce mărfuri anume trebuie produse; tot prin concurență se hotărăsc prețul mărfurilor, mărimea salariilor, mărimea folosului (profitului). Libertatea politică înlocuiește oprirea din veacul de mijloc. Libertatea individuală, organizarea politică, juridică a societății s-au croit după cea economică, după cerințele organizației economice burgheze. Dacă își vor închipui cititorii organizația societății feudale și în mijlocul ei atelierul nostru perfecționat luat de exemplu, ori dacă își vor închipui o fabrică modernă în societatea feudală și își vor face întrebare ce anume schimbări ar trebui făcute în societatea feudală pentru a face cu puțință să lucreze și să dureze o fabrică modernă, vor vedea că mai toate schimbările sociale și politice îndeplinite (nu vorbim de acele schimbări ce au fost cerute de burghezi în aprinderea revoluționară, ci de cele realizate în adevăr) au fost croite după progresul economic, care în exemplul nostru este înlocuit prin atelierul perfecționat. Pe temeliile economico-sociale descrise mai sus se mișcă fără încetare burghezimea și în mișcarea ei a schimbat fața lumii. Nu putem descrie aceste schimbări adinei produse de burghezime în omenire decît citînd o bucată din vestitul *Manifest Comunist* al lui K. Marx și Fr. Engels. Această bucată, cu toate că a fost scrisă la 1848 (acum aproape 40 de ani), nu numai că și-a păstrat toată puterea, ci chiar acești 40 de ani îi dau și mai mare sprijin și arată cît de adînc au înțeles Marx și Engels încotro mergea era burgheză. Acuma se vîd mai bine apucăturile burghezimii decît la 1848.

„Burghezia a jucat — ziceau K. Marx și Fr. Engels — în istoria dezvoltării omenirii mare rol revolu-

* [Vezi volumul de față suplimentul 2].

** [Vezi volumul de față suplimentul 3].

*** [Acest supliment nu a fost reprodus].

ționar. Pretutindeni unde a ajuns stăpînitoare, ea a sfarmat relațiile patriarhale idilice, a rupt fără milă legăturile de multe feluri între servi și stăpîn și nu a lăsat între oameni altă legătură decît interesul și cîștigul necunoscător de milă. Burghezimea a înecat în calciului egoist patimile, visările religioase și entuziasmul orășenilor. Burghezimea a prefăcut în valoare de schimb demnitatea omului și în locul tuturor libertăților a pus una singură, lipsită de orice idealism, libertatea comerțului. Într-un cuvînt, ea a înlocuit despuierea mascată prin înșelăciuni religioase și politice, prin despuierea fățișă, goală, nerușinată.

Burghezia a dezbrăcat multe ramuri de muncă de aureola poetică. Doctorul, juristul, preotul, poetul, învățatul au ajuns salariații ei.

Burghezia a rupt de pe relațiile de familie vîlul gingaș al sentimentului și le-a schimbat într-o chestie de interes bănesc.

Burghezia a zguduit trîndăvia caracteristică vârstei de mijloc, așa de dragă și pînă astăzi reacționarilor; a arătat ce roade poate aduce munca neodihnită. Minunile artei burgheze se deosebesc în totul de piramidele din Egipt, de apeductele romane și de templele gotice; întreprinderile burgheze sînt mai colosale decît emigrarea popoarelor și decît cruciatele.

Burghezia nu poate trăi fără să pricinuiască neîncetate prefaceri în mijloacele de producțiune și în organizația acesteia, prin urmare și în toate relațiile sociale. Păstrarea mijloacelor vechi de producțiune a fost, dimpotrivă, întîia condiție de existență pentru clasele domnitoare de mai înainte. Reformele ce se fac mereu în producțiune, zdruncinarea neîncetată a relațiilor omenești, mișcarea și nesiguranța veșnică deosebesc această societate de cele vechi. Toate relațiile statornice, împietrite după ideile și convingerile vechi se sfarmă, cele nouă se par vechi înainte de a se așeza bine. Tot ce este lucru de castă, stătător pe loc, tot ce e sfînt se pîngărește și oamenii, în sfîrșit, înțeleg că trebuie să privească lucrurile în față, să înțeleagă relațiile lor reciproce și felul adevărat al vieții.

Pentru a-și vinde produsele din ce în ce mai multe, burghezia cutreieră lumea întregă. Trebuie să intre, să prindă rădăcini și să fie pretutindenea.

Prin exploatarea pieței universale, burghezia a schimbat producțiunea și consumațiunea tuturor țărilor, făcându-le cosmopolite. Pentru marea mîhnire a reacționarilor, burghezia a făcut ea industria să nu mai fie națională. Ramurile vechi de producțiune națională s-au sfărmat ori se sfarmă pe fiecare zi și se înlocuiesc prin industrii nouă, a cărora introducere e chestie de viață ori de moarte pentru toate națiile civilizate, se înlocuiesc prin industrii care lucrează nu numai materii locale, ci chiar aduse din țări foarte depărtate. La rîndul lor, produsele fabricate se consumă nu numai în țara aceea, ci în toate țările din lume. Trebuințele vechi, care se îndeșteuiau cu produsele locale, s-au schimbat și cer produsele țărilor celor mai îndepărtate și ale climatelor celor mai deosebite. Vechea izolare națională, mulțumirea de sine sînt înlocuite prin schimbul cel mai felurit și mai întins și prin atîrnarea popoarelor unele de altele. Acest schimb se întinde și asupra produselor muncii intelectuale. Fructele muncii intelectuale ale unei [nații] ajung avere comună. Izolarea națională se face din ce în ce mai cu neputință și din mai multe literaturi naționale, locale se alcătuiește o literatură universală.

Prin îmbunătățirea repede a mijloacelor de producțiune cu ajutorul mijloacelor de comunicație perfecționate, burghezia împinge pe calea civilizației toate popoarele, chiar pe cele mai barbare. Ieftinătatea mărfurilor este ca o artilerie grozavă în mîinile ei; cu dînsa sfarmă zidurile chinezești și ura cea mai înfricoșată a barbarilor împotriva străinilor. Burghezimea silește pe toate națiile să întrebuițeze mijloacele *burgheze* de producțiune, altfel sînt amenințate cu pieire; ea le silește să primească așa-zisa civilizație, adică să se burghezească. într-un cuvînt, ea creează o lume nouă după chipul și asemănarea ei.

Burghezia a pus satele sub domnia orașului, a dat viață orașelor celor mari, a mărit populația orașelor, aducînd mulțime de săteni într-însele, dezvoltîndu-i de viața plictisitoare de la țară. Totodată cu supunerea satelor, burghezia a pus și popoarele barbare și pe jumătate barbare în atîrnare de cele civilizate: pe țărani i-a făcut supuși burghezilor, pe Răsărit Apusului.

Burghezia tot mai mult și mai mult făcu să înceteze bucatelirea proprietății, poporului și mijloacelor de pro-

ducțiune; îndesi populația, centraliza mijloacele de producțiune și concentra proprietatea în puține mîini. Urmare firească a fost și centralizarea politică. Provinciile neatîrnate, abia legate între ele, cu interese, legi, ocîrmuiri, vămi deosebite, s-au contopit într-o nație și o țară, cu guvern, cu legiuiri omogene, cu interes național de clasă domnitoare și cu o singură linie de vamă.

în mai puțin de o sută de ani ai domniei sale, burghezia a creat niște puteri producătoare mult mai mari, mult mai mărețe decît toate cele născocite de generațiile trecute luate la un loc. Supunerea puterilor naturii, mașinile, întrebuițarea chimiei la agricultură și industrie, vapoarele, drumurile de fier, telegrafurile electrice, exploatarea unor țări întinse ale globului, întrebuițarea apelor pentru plutire, populații întregi ieșite ca din pămînt... în care din veacurile trecute ar fi putut cineva presupune că asemenea puteri productive se ascund în lăuntru muncii sociale?

Să prescurtăm cele zise. Mijloacele de producțiune și comunicație, care au fost temelii domniei burgheze, au avut începutul încă în societatea feudală. La un grad oarecare de dezvoltare a mijloacelor de producție și comunicație, condițiunile de producție și de schimb ale societății feudale, adică organizația feudală a agriculturii și a industriei, într-un cuvînt relațiile economice feudale, ajunseră neorespunzătoare cu puterile productive născocite. Aceste relații împiedicau producțiunea în loc de a o ușura; îi erau lanțuri. Trebuia să piară și au fost răsturnate.

Locul lor l-au luat concurența liberă și întocmirea politică și economică corespunzătoare ei, domnia politică și economică a burgheziei" *.

E cu neputință să caracterizezi mai tare și mai drept toate acele colos/ale schimbări ce a făcut burghezia în omenire. Mișcîndu-se pe temelii burgheze, societatea a produs puteri care din ce în ce se fac mai nepotrivite cu organizația de astăzi. în sînul societății burgheze s-au dezvoltat contraziceri care cer schimbarea formelor sociale de azi și totodată s-a dezvoltat acel prunc al viitorului care va naște din societatea de acum... Despre societatea burgheză modernă se poate zice, cu mii de

* Vezi *Manifestul Comunist* al lui K. Marx și Fr. Engels.

perifraze, aceleași lucruri ca și cele zise de genialii reprezentanți ai socialismului științific despre societatea feudală, adică : „După ce ajung la o dezvoltare oareșicare, mijloacele de producție, de comunicație și de schimb, condițiunile în care se face producțiunea și schimbul în societatea burgheză, organizația burgheză a agriculturii și a industriei, într-un cuvânt relațiile economice burgheze, au ajuns nepotrivite cu puterile producătoare. Aceste relații economice stînjenesc producția în loc de a o ajuta, ele au ajuns lanțuri ale producțiunii, ale progresului economic, de aceea trebuie să fie înlăturate și vor fi". Care sînt acele contraziceri; unde-s dovezile acestei afirmațiuni că forma socială burgheză (capitalistă) de azi merge numaidecît către altă formă, unde sînt dovezi de nepotrivirea formei capitaliste cu progresul producțiunii, cu progresul economic și unde sînt acei factori care vor lua locul societății de azi ?

Trecem acum la arătarea acestor contraziceri, acestor puteri sfînmătoare, dar ne vom opri numai la factorii de căpetenie și cît se poate mai pe scurt :

1. *Crizele de supraproducțiune* *. Noi am spus că prin concurență se hotărăște cît trebuie să fie produs. Prin cerere în piață, producătorul trebuie să afle cît și ce să producă și să ofere. Cînd producțiunea, împărțirea muncii și schimbul n-au ajuns încă la mare dezvoltare, atunci concurența poate, cu oareșicare succes, să garanteze societatea că va fi îndestulată cu produse și pe producători că toate produsele lor se vor vinde. Dacă cineva produce pentru orașul său și pentru cîteva sate și orașe vecine, după legea ofertei și a cererii, poate să-și hotărască anume cît să producă în fabrica sa pentru a îndestula cererea. Cînd însă progresul producțiunii, al împărțirii muncii și al schimbului face ca Anglia să producă lacăte pentru Australia, Rusia, România etc. ; iar America, să producă mașini pentru Turcia, Rusia etc. ; cînd piața unei provincii se preface în piață națională și apoi în piață universală; atunci concurența, legea cererii și a ofertei, nu mai poate să potrivească producerea cu consumarea. De unde pot să știe fabricanții de postavuri dacă vor vinde marfa ori ba, cînd lucrează pentru continente

* Despre crize mai deslușit, vezi în *Karl Marx și economiștii noștri*, în »Rev[ista] soc[ială]» ori în broșura scoasa deosebi.

depărtate, prin urmare cînd nici nu pot ști cît produce fiecare dintr-înșii, nici cît se va cere din această marfă, nici cît postav vor produce alți fabricanți aiurea ? Se înțelege că poate să se întîmple ca fabricanții să producă mai mult decît cere trebuința și, prin urmare, ajung că nu pot vinde ; prețurile cad, fabricanții se ruinează, fabricarea încetează ori se împutinează, lucrătorii rămîn pe stradă fără muncă și pieritori de foame; în sfîrșit criza de supraproducțiune cu toate grozăveniile ei. Economiști mai noi au socotit că crizele acestea se repetă la fiecare 10 ani. Acești zece ani se împart astfel : anii întii — înflorirea treburilor, cerere de mărfuri foarte mare, deci producere peste măsură ; apoi — scădere în treburi; în sfîrșit — panică, falimente, încetarea muncii, capitaliști ruinați, lucrători aruncați pe stradă. Cei doi-trei ani din urmă împutinează pînă la atîta producțiunea, încît o fac a nu mai putea îndestula cererile, de aici vin ridicarea prețurilor, înflorirea treburilor, producere nesocotit de mare pretutindenea ; adică se începe al doilea ciclu de 10 ani, firește însă că iarăși se ajunge la criză cu toate grozăviile ei. Această perioadă de 10 ani pentru crize a fost adevărată, acuma cîțiva ani ; dar de cînd America, Germania, Franța... au început să facă Angliei concurență carbicoasă și să-i dispute domnia în piața universală, de atunci stau lucrurile și mai rău ; perioada de 10 ani merge tot scurtîndu-se și se apropie un timp cînd acest grozav flagel modern va ținea fără întrerupere, ba într-un fel de producție, ba în altul. Așadar, concurența, temelia producțiunii capitaliste, nu e în stare să puie în armonie producerea cu consumarea îndată ce producțiunea, împărțirea muncii și schimbul ajung la o dezvoltare ceva mai mare. Cu cît producțiunea și împărțirea muncii se vor dezvolta, cu atîta producțiunea va fi mai neregulată, va aduce tot mai multe și mai dese crize. Așadar, progresul producțiunii, în gradul în care a ajuns acuma, se împacă din ce în ce mai puțin cu libera concurență — temelia cea mai însemnată a societății burgheze. În timpul crizelor, toate contrazicerile și toate absurditățile la care a ajuns societatea burgheză-capitalistă se arată mai lămurit, sar în ochi. În adevăr, ce absurditate groaznică ! O nație în doliu, falimente, ruina bogaților, muncitorii mor de foame — și pentru ce ? Pentru că s-a produs prea mult, pentru că nația a produs prea

multe produse și din pricina aceasta cei ce au făcut produsele mor de foame. Magaziile, fabricile gem de stofe, de încălțăminte, de bucate și cei ce au produs stofele, încălțămintele, bucatele umblă goi, desculți, flămânzi, pentru că au produs prea mult, așa de mult încît adeseori stăpînii nimicesc o parte pentru a ridica prețul celor rămase !⁴

Omul cel mai genial, dacă s-ar fi pus cu tot dinadinsul să născocească o absurditate, n-ar fi putut găsi una mai mare.  n toate timpurile istorice a fost antagonism între clase, contrazicerea între bogat și sărac, și totdeauna au fost muncitori care mureau de foame. Dar  n Babilonia ori în Egipt,  n Roma ori în Grecia muncitorii sufereau pentru că privilegiații consumau produsele muncii poporului, muncitorii mureau de foame pentru că st ap inii trăiau prea luxos. Dar ca muncitorii să moară de foame și totodată st ap inii să se ruineze, și anume din pricină că s-au produs prea multe bogății, iată o absurditate la care a ajuns numai societatea burgheză-capitalistă. Crizele de supraproducție, care cu cît mergem înainte tot mai des b ntuie omenirea, sînt dovada cea mai simțită că societatea nu mai  ncap e în haina burghezo-capitalistă. Marginile articolului nu ne lasă să analizăm și să arătăm mai pe larg toate absurditățile ce ne arată crizele de supraproducție. Trecem deci la alte contraziceri principale.

2. *Concentrarea bogățiilor.* Am arătat mai sus că pricina progresului omenirii și factorul principal care a făcut din burghezime o clasă domnitoare au fost progresul producției, progresul împărțirii muncii, progresul economic ; cu cît însă se dezvoltă împărțirea muncii, progresul economic, cu atita bogățiile se concentrează tot mai mult. Că împărțirea mare a muncii înseamnă totodată și concentrarea producției și a bogățiilor este ușor de înțeles.  n adevăr, să comparăm producția pe la inceputul erei feudale, cînd împărțirea muncii și productivitatea ei erau foarte puțin dezvoltate, cu cea de acum. Atunci un fierar lucra împreună cu un lucrător ori doi, în atelieru-i micuț, care nu costa mai mult de 100 de lei, lucra pentru satul său și cuie, și lacăte, și pluguri, și potcoave etc. Acuma, cînd progresul producției a ajuns aș a de departe încît un om, cu mașinile de acum, poate să facă de o sută de ori mai multe cuie

decît înainte ; cînd progresul împărțirii muncii a ajuns aș a de departe, încît lacătele se lucrează în fabrici din Birmingham pentru continentul Australiei ori încît cuie se fabrică în Belgia pentru Rusia și România ; de cînd Australia și România lucrează griu pentru Anglia etc. ; acum a cuie și lacăte se lucrează în fabrici care costă de o sută de ori cît atelierul fierarului din v rsta de mijloc, iar în loc de doi-trei lucrători ce făceau cuie, lacăte, pluguri, potcoave etc. numai la o fabrică de cuie din Anglia se  ntrebuințeez a sute de lucrători. Aș adar, progresul producției și împărțirea muncii sînt totodată și concentrarea producției și a bogățiilor și e văzut că, într-o societate în care este proprietatea individuală, producția și bogățiile se vor concentra în m inile unor indivizi. Mișc atorii de căpetenie ai acestei centralizări sînt concurența liberă și ieftin itatea mărfurilor. Un meseriaș nu poate să concureze cu fabricantul, pentru că acesta poate da produse îndoit de ieftine, de aceea meseriașii trebuie să piară și ajung salariații fabricantilor ; iar în loc de sute și mii de fierării mici se înalță o singură fabrică, în care foștii meseriași ori copiii lor lucrează ca slugi salariaate. Veacul nostru este mai ales veacul exproprierii meseriașilor și al concentrării bogățiilor. Dar nu numai meseriașii sînt expropriați, ci și capitaliștii mai mici. Fabricanții mai mici nu mai pot să ție piept dezvoltării producției și împărțirii muncii, nu mai pot să puie atita capital în materii brute și de aceea sînt bătuți de capitaliștii mari. Din aceeași pricină, adică pentru că un capital mic nu poate concura cu cel mare, comerțul mare bate pe cel mic. Capitalul cel mare este ca un magnet care trage la sine capitalurile mai mici, av irlind pe proprietarii capitalurilor în r ndurile proletarilor salariați. Urmările acestei concentrări a bogățiilor sînt nemăsurate. Cele de căpetenie sînt următoarele : *concentrarea bogățiilor av irle în r ndurile proletarilor toată populația muncitoare și trage o linie de mărginire hot r it a între două clase : a exploatatilor și a exploataților.* Că concentrarea bogățiilor, expropriind meseriașii cei mici și pe micii proprietari cultivatori în folosul fabricantilor mari și al stăpînilor de moșii, av irle în r ndurile proletariatului pe expropriați nu mai trebuie dovadă, am dovedit mai sus teoreticește ; iar țările industriale, ca Englitera, unde toată populația muncitoare e expropriată și a ajuns pro-

letară, ne dau dovadă practică indestulătoare. Rămîne dara de lămurit, de dovedit că, concentrarea bogățiilor trage o linie de mărginire hotărîtă între capital și între proletari. Cînd sînt meseriași și mici proprietari de pămînt, avem de asemenea un proletariat, format din muncitori salariați ai meșterilor și ai proprietarilor mici. Un meșter însă, dacă are doi ori trei lucrători, ori un proprietar mic de pămînt cu trei-patru muncitori, nu se deosebește mult de dîșii, nici materialicește, nici din alte puncte de vedere. Puțin mai mare deosebire este între stăpîn și între salariați în manufacturile mici, în care lucrează zece ori cincisprezece inși. Dar deosebirea între milionarul fabricant și între miile de lucrători care muncesc în fabrica lui este nemăsurată; asemenea între miile de muncitori ce lucrează pe moșii și între proprietarul mare. în vremea meseriașilor și a proprietarilor mici, cînd stăpînul avea 3, 5, 10 lucrători, antagonismul intereselor nu era așa de hotărît. Fiecare lucrător, la rîndul său, putea să se aștepte a ajunge stăpîn. Cu totul altfel este azi, cînd un stăpîn este milionar și are o mie de salariați. Dacă în era meseriilor presupunem că în mijlociu un stăpîn avea cinci lucrători, atunci relația între dîșii și stăpîn era ca unul la cinci, ori, cu alte cuvinte, unul din cinci putea ajunge și el stăpîn. Cînd un stăpîn, are o mie de lucrători în mijlociu, atunci de-abia unul din o mie are puțină de a ieși din rîndurile proletariatului, în practică, această puțină se prefăce în neputință desăvirșită, și cu toții știm că un lucrător, lucrător va rămînea pînă la moarte. între stăpîni și salariați se trage o linie ce nu poate fi trecută : fizicește, moralicește și intelectualmente ei se deosebesc atît cît se deosebea casta robilor de a stăpînilor, în vechime. Legea poate spune că lucrătorul are drept să ajungă stăpîn; dar aceasta înseamnă mai tot atîta cît și dacă s-ar scrie că are drept să puie soarele în buzunar. între muncitori și între stăpîni, între proletariat și burghezia capitalistă este o prăpastie și ei stau față în față cu credințe felurite, cu interese deosebite, cu dezvoltare intelectuală, morală și fizică deosebită. Al doilea rezultat al concentrării bogățiilor este următorul. Am văzut că bogățiile concentrîndu-se se aruncă în rîndurile proletarilor capitaliști mici. Aceștia din urmă, fiind expropriati, ajung slujbași salariați ai capitaliștilor mari : comiși, contabili, administra-

tori etc., formînd împreună cu profesiile libere acel proletariat inteligent a cărui viață este adesea mai nesigură decît a proletariatului muncitor și a căruia interese sînt cu desăvirșire aceleași. Toată însemnarea acestui fapt se va vedea mai încolo. Trecem la al treilea factor stricător al instituțiilor sociale moderne.

3. *Pauperismul* (sărăcia). Am văzut cum că prin concentrarea bogățiilor toată populația muncitoare cite puțin este aruncată în rîndul proletarilor. Ce este proletarul? Un om care n-are instrumente de muncă și de aceea e silit a munci pentru salariu, a-și vinde puterea brațelor ori puterea intelectuală. Puterea de a munci ajunge marfă în societatea modernă. Valoarea unei mărfi e deopotrivă cu cheltuielile de producere a acestei mărfi. Puterea de a munci, care este marfa lucrătorului, e supusă la aceleași legi ale valorii, adică valoarea muncii este deopotrivă cu cheltuielile ei de producere. Dar ce însemnează cheltuielile de producere ale acestei mărfi ciudate, care se cheamă puterea de a munci? însemnează cheltuielile de producere a muncitorului, muncitorul neputînd fi despărțit de marfa lui, munca. Așadar, valoarea muncii * e deopotrivă cu totalul produselor trebuitoare pentru a ținea în viață pe lucrător împreună cu familia lui, adică pentru a produce pe lucrător. Dacă în Engli-tera totalul produselor trebuitoare pentru a ținea în viață, timp de o zi, un lucrător e deopotrivă cu trei franci, atunci trei franci va fi valoarea muncii. Prețul unei mărfi poate de multe ori să nu fie deopotrivă cu valoarea mărfii, de vreme ce prețul atîrnă de la legea oferitei și a cererii. Dacă marfa se oferă în puțină cîtime și se cere multă, atunci prețul ei va crește peste valoare, iar dacă se cere puțină și se oferă multă, prețul va cădea sub valoare. Munca, fiind și ea o marfă, e supusă tuturor legilor economice care ocîrmuiesc pe aceasta din urmă. Am văzut că, din pricină că prin concurență nu se poate armoniza producerea cu consumarea (vînzarea), mărfurile se produc în prea mare cîtime, și că de aici ies neputința de a vinde, scăderea prețurilor, ruina, într-un cuvînt criza de supraproducție. Munca, fiind și ea o marfă, este supusă la aceleași lege de fluctuație, la aceleași scăderi de

* Sub numele de muncă înțelegem puterea de a munci, puterea de a produce.

preț în vremea crizelor, cu o deosebire foarte mare însă. Mărfii în genere îi vine totuna dacă se vinde după valoare ori sub valoare, pe cînd, marfa-muncă fiind legată nedezlipit de lucrător, scăderea prețului ei înseamnă ruină, suferință, moarte pentru muncitor, pentru acel muncitor pe care legile fariseene, dumnezeiești și omenești îl declară deopotrivă cu stăpînii lui. Am văzut că producțiunea și distribuțiunea în societatea modernă descriu un ciclu de 10 ani, care se începe prin înflorirea producțiunii și schimbului și se mîntuie cu un *crah*. Cînd treburile sînt înflorite, atunci e cerere mare de muncă, lucrătorii sînt aduși în fabrici, salariile stau bine; cînd treburile scad, o parte din lucrători rămîn fără muncă; în sfîrșit, cînd vine *crahul*, criza, o mulțime de lucrători rămîn pe stradă pieritori de foame, fără muncă. Acești lucrători capătă apoi din nou muncă, iar mai apoi rămîn pe stradă în vremea crizei. Producțiunea în societatea burgheză nefiind organizată, ci anarhică, producțiunea alcătuiindu-se din contracțiuni și dilatări, o parte din lucrători ba sînt aduși la muncă, ba sînt dați afară. Societatea burgheză formează o *armată de rezervă*, cum o numește Marx. Armata de rezervă e un product neînlăturat al organizației de azi, cum sînt și crizele. În adevăr, dacă toți lucrătorii ar avea ce lucra cînd producțiunea e în cădere, de unde ar lua capitaliștii muncitori cînd producțiunea va înflori și ce ar face ei cu lucrătorii de prisos cînd treburile vor scădea? Se înțelege că armata de rezervă nu e alcătuită numai de lucrători cu brațele, ci și din cei intelectuali. În timpul cînd producțiunea e crescută, se vor cere mai mulți mecanici, ingineri, administratori, jurnaliști, arhitecți, comiși, contabili etc... în timpul crizei, mulți vor rămînea în rezervă pentru a fi luați din nou la înflorirea producțiunii. Acești rezerviști ai muncii nu numai că sînt proletari, dar sînt și *pauperi* (săraci) în toată puterea cuvîntului. Pauperi sînt acei care, goi, desculți, flămînzi, cutreieră stradele bogatelor orașe industriale; ei, în descrierile lui Hector France, Taine și ale altora, fac de ne cutremurăm de jale; ei dau cel mai mare contingent criminalilor, prostituatelor, cerșetorilor. Pauperismul, ca o sabie a lui Damocles, stă atîrnat asupra capului întregului proletariat, fie al muncitorilor cu brațele, fie al celor cu mintea. Se înțelege că Stan ori Bran pot chiar și toată viața să fie luați la muncă, iar

ca pauperi să rămîie alți tovarăși ai lor; dar chiar pentru Stan și Bran e destul acea stare sufletească, acel gînd grozav care întovărășește pînă la mormînt pe proletari; astăzi este în rezervă, pieritor de foame tovarășul meu, mîine poate să-mi vie și mie rîndul. Lipsa de siguranță e unul din relele de căpetenie ale societății de azi, lipsă care se simte dureros chiar în clasele avute și ajunse la culme în cele muncitoare. Urmările acestei lipse de siguranță asupra omenirii sînt nespuse de mari și, după noi, încă n-au fost destul de adînc cercetate. După noi, această anarhie în producerea și împărțirea bogățiilor și nesiguranța ce urmează de acolo sînt pricinile mai de frunte ale corupției sufletești, ale robiei, ale lipsei de mîndrie, ale scepticismului și ale acelei căderi a caracterelor de care se plînge atît de amar J.S. Mill în cartea sa *On liberty*. Trebuie să mai adăugăm că armata de rezervă a muncitorilor prin concurența ce face lucrătorilor din fabrici, în timpul crizelor scoboară salariile și de asemenea, în timpuri bune, prin concurență, nu le lasă să se suie. Această armată de rezervă regulează salariile, așa că, mijlociu, sînt deopotrivă cu suma trebuitoare pentru a ține în viață pe lucrători. Aici asemenea trebuie să căutăm dezlegarea acelei probleme care a muncit dureros pe mulți oameni cinstiți, a acelei probleme care întrebă: de ce, cînd productivitatea muncii s-a înzecit și în unele meșteșuguri chiar însutit, poporul muncitor rămîne tot în aceeași stare și în multe locuri într-o stare chiar și mai rea decît acum două sute ori trei sute de ani? Dacă o societate, care are la temelie sa proletariatul și ca regulator al salariilor, deci al vieții acestui proletariat, armata de rezervă și pauperismul, dacă astfel de societate este rațională și dacă poate ținea încă mult, lăsăm să judece acei care încă n-au pierdut bunul-simț și judecata sănătoasă.

4. *Contrazicerea între producția crescătoare și între puțința de a cumpăra*. Introducerea îmbunătățirilor în progresul producțiunii sînt numaidecît trebuitoare în societatea de azi. În adevăr, dacă se face o înnoire în producție, cel ce o va introduce întîi cîștigă mult de tot. Se vor găsi deci totdeauna capitaliști care vor introduce înnoiri. Dar odată ce înnoirea s-a introdus concurența va sili și pe ceilalți fabricanți să întrebuinteze înnoiri și, prin urmare, producțiunea crește. Dar, pe de altă parte,

pentru ca mărirea producției să nu pricinuiască crize și zguduirii îngrozitoare, trebuie să se poată vinde cu atîta mai mult cu cît se produce mai mult, adică, vorbind economicește, să se lărgească piețele. Cu toate acestea, în societatea de azi vedem tocmai dimpotrivă. Mai întîi de toate burghezimea ruinează piața lăuntrică, scoborînd salariile la strictul necesar. Pe cînd producția se mărește, puterea de a cumpăra a lucrătorilor rămîne aceeași ori chiar scade. Ce e dar de făcut cu produsele? Piața lăuntrică fiind slăbită, mai rămîn coloniile. Și, în adevăr, producția colosală burgheză a putut să ia avînt numai mulțumită întinselor colonii; dar coloniile sînt mărginite, după cum este mărginită și suprafața pămîntului. Anglia a ajuns acolo unde o vedem numai prin coloniile-i foarte mari, dar acum n-au mai rămas continente necercetate. Afară de acestea, coloniile încep a se emancipa și nu numai [că] produc pentru dîsele, dar încep și a exporta, de pildă Statele Unite. Alte state, ca Franța, Germania, Austria, Rusia etc. fac de asemenea concurență înverșunată și, la rîndul lor, caută colonii. Deci dintr-o parte producția se mărește numaidecît, iar de alta piața se micșorează. Această contradicție mărește crizele, azvîrle pe lucrători pe drumuri și, prin urmare, micșorează și mai mult desfacerea mărfurilor, puterea de a cumpăra. Această contradicție singură ar fi destulă pentru a sfărma o formă socială oarecare. Burghezimea, după fraza figurată din *Manifestul Comunist*, seamănă cu acel vrăjitor care a chemat un duh puternic, nu a putut să-l stăpînească și a pierit sugrumat de dînsul. Așa burghezimea a chemat din sinul muncii sociale acele puteri uriașe de producție care acum o sugrumă.

Am înșirat patru factori care lucrează la sfărmașarea formelor sociale burgheze în sinul cărora s-au născut. Fiecare din acești factori e îndestulător pentru a sfărma aceste forme și, totuși, lista lor este mult mai lungă. Marginile acestei scrieri nu ne lasă să mai lungim vorba, vom da însă aici un exemplu în stare de a pune pe gînduri și pe cei mai îndărătnici. Am văzut că forma socială antică, robia, a trecut în servaj, fiindcă era antagonică (dușmană) progresului economic. Același lucru s-a întîmplat și cu feudalismul. Iată acum un exemplu din care se vede unde a ajuns societatea modernă. Cerem luarea-aminte a cititorilor noștri. Să presupunem, citito-

rilor, că toate țările europene au ajuns la așa grad de dezvoltare industrială ca Anglia ori Belgia, cele atît de pizmuite. Să mai presupunem acumă că un om de geniu, un nou Watt, a făcut o născocire genială în electricitate, aplicînd-o la producție, însă așa de bine încît electricitatea să poată fi întrebuințată la producția agricolă și la cea industrială și cu izbîndă așa de mare, încît munca omenească să ajungă de o sută de ori mai producătoare decît acumă. Se știe că născocirea lui Watt în unele industrii a făcut minunea aceasta. Să presupunem de asemenea că născocirea fiind simplă, cum sînt mai toate născocirile cele mari, ar putea fi întrebuințată la toate producțiile. Dacă organizația societății este, nu zicem bună, dar nu cu totul absurdă, astfel de născocire ar trebui să fie mare fericire pentru omenire; așa va socoti, ni se pare, fiecine. Să vedem însă ce se va întîmpla cu societatea de azi în fața acestei minunate născociri. Făcîndu-se născocirea, concurența va sili pe toți fabricanții și pe toți agricultorii să o aplice (după presupunerea noastră, toată Europa a ajuns acolo unde e acumă Anglia, adică are capitalurile și pămînturile centralizate). Născocirea pomenită făcînd munca de o sută de ori mai rodnică, un om va putea produce cît produc acumă o sută, adică din o sută de muncitori vor rămînea fără de muncă 99, vor trece în armata de rezervă, în pauperism. Noi zicem 99 la sută, dar în faptă nici 1 la sută nu vor avea de lucru, pentru că 99 la sută din poporul muncitor, rămînînd fără salarii, nu vor avea cu ce cumpăra mărfuri și deci cererea se va micșora pînă la atîta încît nici unul la sută nu va găsi de muncit. Cu alte cuvinte, mai toată omenirea (99 la sută din muncitorii cu brațele ori cu capul pot fi numiți mai toată omenirea) va rămînea pe stradă, în sărăcie, pieritoare de foame. Economiiștii burghezi ne spun că muncitorii, dați afară prin mașinile perfecționate, își găsesc de lucru, fiind tocmiți de capitalul rămas slobod. Cît prețuiește această afirmare, cititorii pot judeca citind minunatele pagini din *Capitalul* lui K. Marx privitoare la această chestie*. Dar, presupunînd chiar că economiiștii au dreptate, apoi pînă se liberează capitalul și-i tocmește din

* Pot să citească și în „Revista] socială” ori în broșura *Karl Marx și economiiștii noștri*.

nou trebuie luni, dacă nu și ani, mai ales într-o încurcătură cum ar fi cea pricinuită de asemenea născocire întrebuițată deodată la toate felurile de producțiune. Trebuie să ai și omul nu poate să aștepte fără hrană mai mult de câteva zile. Deci, mai toată populația muncitoare (cu mintea și cu brațele) rămânând pieritoare de foame pe ulițe, firește s-ar pricinui o revoluție împotriva clasei ce a grămădit în mâinile sale toate bogățiile și, după vărsare de sînge colosală, masele muncitoare, dacă nu vor fi pregătite prin propagandă socialistă pentru o formă socială mai înaltă, vor sfărma toate mașinile și născocirile și cine știe de nu vor nimici toată civilizația de azi. Iată dară urmările unei născociri așa de geniale ! Din proletariat 99 la sută pe drumuri, muritori de foame, ticăloșie, zguduiri, vărsări de sînge, răscoală și, la întîmplare de reușită a maselor muncitoare, lucru sigur, avînd în vedere mulțimea oovrșitoare a celor fără de lucru *, poate chiar nimicirea civilizației de azi, în fine o nenorocire mai colosală decît însăși născocirea. Credem că acest exemplu va arăta lămurit toată absurditatea organizației sociale burgheze, chiar și celor mai înverșunați dușmani ai socialismului. O născocire care, după cel mai elementar bun-simț, ar trebui să aducă pentru omenire cea mai mare fericire, în organizația păcătoasă de azi ar aduce nefericirea cea mai mare. Organizația de astăzi, ajunsă la dezvoltarea ei contemporană, e așa de puțin priitoare dezvoltării producțiunii, încît născocirea despre care am vorbit ar fi moartea ei.

Societatea modernă nu mai încapă în haina burghezo-capitalistă, această haină i-i prea mică, o strînge, o înădușă, o sugrumă și, cu cît societatea pășește mai departe, cu atîta haina o tot strînge mai mult, mai dureros și sub amenințare de moarte trebuie să îmbrace alta care să o lase să răsufle slobod și să se dezvolte înainte.

Cap. IV. Societatea viitoare

Care este deci acea haină largă care va lăsa omenirea să pășească înainte spre folosul tuturor? Care haina va

* Firește, presupunem că nu s-a făcut propagandă socialistă.

înlocui pe cea burghezo-capitalistă, cînd aceasta va plesni sub încordarea puterii de viață a societății? Ce forme sociale vor înlocui pe cele de azi? Pentru a găsi aceste forme viitoare, sănătoase, trebuie să vedem care e pricina bolii societății de azi. Crizele, pauperismul etc. sînt manifestările unei stări de boală, dar care-s pricinile bolii? Numai cunoscînd aceste pricini și înlăturîndu-le putem lecu societatea. Care este deci pricina bolii societății moderne? Boala are drept pricină o contrazicere de căpetenie a societății contemporane, această contrazicere este izvorul tuturor celorlalte contraziceri și poate fi formulată astfel : *în societatea modernă, producțiunea are forma colectivă, pe cînd apropierea (6)* productelor este individuală.* Contrazicerea capitală este dară între producțiune și apropiere : pe cînd cea dintîi e colectivă, a doua este individuală. Și, dacă această contrazicere este izvorul tuturor contrazicerilor și anomaliilor societății, dacă aceasta e pricina bolii, leacul este deci în depărtarea acestei cauze ori în încetarea contrazicerii. Dacă contrazicerea de căpetenie este între producțiunea colectivă și între apropierea individuală, atunci leacul este încetarea acestei contraziceri. Adică trebuie ca și apropierea să fie colectivă, cum este și producțiunea. Pentru cei care nu s-au îndeletnicit cu chestiile sociale, poate să fie neînțelese cele de mai sus ; de aceea trebuie să lămurim ce înseamnă această contrazicere și ce înțelegem prin încetarea ei. Am zis că contrazicerea de căpetenie a societății de azi este între producțiune și apropiere, cea dintîi fiind colectivă, iar cea din urmă individuală.

Să deslușim. Acum câteva veacuri, cînd producțiunea era foarte nedezvoltată, cînd produsele industriale se făceau în ateliere mici și pămîntul se lucra de țărani proprietari mici; cînd un fierar lucra singur ori cu ucenici în atelierul său, atunci producțiunea era individuală și apropierea iarăși individuală, lucru foarte logic. Omul producea singur și produsele muncii sale le lua în stăpînire tot el. De atunci a trecut multă vreme și în producțiune s-a făcut o revoluție întreagă. În societatea modernă, cum am spus, împărțirea muncii și cooperarea au ajuns așa de departe, încît mii de oameni lucrează alături în aceeași fabrică și produc numai o singură marfă (plu-

* [Acest supliment nu a fost reprodus].

guri de pildă), în loc de toate cele ce se produceau mai înainte într-un singur atelier. Și aceasta e pricina întregii pășiri înainte a omenirii. O sută de oameni ocupați colectiv într-o fabrică la facere de pluguri vor face nu atâtea pluguri cît ar fi făcut o sută de meșteri în fierăriile lor, ci cît zece mii. Dar în timp ce producțiunea s-a schimbat cu totul, făcîndu-se din individuală colectivă, apropierea a rămas așa cum era acum cîteva veacuri. Atunci un meșter producea individual și era iarăși individual stăpîn pe roadele muncii sale; acuma, cînd un product e făcut prin munca colectivă a sute și mii de oameni, acest product al muncii colective este apropiat individual de fabricant ori de proprietarul mare agricol — de landlord. Apropierea a rămas tot așa cum era acuma cîteva veacuri, ca și cum ciocanul cu abur n-ar fi înlocuit ciocanul meșterului și parcă apropierea individuală a productelor muncii mele individuale este totuna cu apropierea rezultatelor muncii colective a mii de oameni, cum face fabricantul ori marele proprietar agricol de astăzi. În cîteva veacuri, producțiunea, făcîndu-se din ce în ce mai colectivă, a schimbat cu desăvîrșire fața lumii; dar apropierea a rămas și pînă azi tot individuală ea și cu cîteva veacuri în urmă. Iată contradicția izbitoră care se face tot mai strasică prin creșterea colectivizării în producție. Cum am spus, această contradicție este izvorul tuturor contradicțiilor și răutăților societății de azi; ea este pricina care oprește în loc mersul societății ori, cel puțin, o face să înainteze numai foarte încet și pricinuind mii de suferințe părții celei mai numeroase a omenirii. Inșă dacă contradicția de căpetenie, izvorul tuturor celorlalte, e aceasta, atunci leacul e și găsit: *să nimicim contradicția, adică să se facă și apropierea colectivă ca și producțiunea.*

Să deslușim acuma în ce stă apropierea colectivă. Apropierea colectivă înseamnă trecerea instrumentelor de muncă în proprietatea națiunii întregi. Pămîntul, minele, fabricile să treacă în proprietatea colectivă a nației întregi și să fie exploatate de societăți de lucrători, care vor lucra, ca și acuma, în fabrici și moșii, cu o mică deosebire că productul muncii va fi în total al lor, pe cînd acuma primesc numai o parte din acest product sub nume de salariu, iar altă parte, de multe ori mult mai mare decît salariul, intră în punga capitalistului.

Să deslușim în scurt această apropiere colectivă.

Rugăm pe cititori să se mute cu gîndul în Englitera, pe care o luăm de exemplu. Acolo împărțirea muncii a ajuns mai departe decît oriunde: producția industrială se face în fabrici mari, unde muncesc cîte o mie și mai bine de lucrători; iar cea agricolă pe moșii întinse, stăpînite de landlorzi. Pe aceste moșii lucrează iarăși cîte o mie și mai mult de salariați. În fabrici, ca și la pămînt, lucrările se fac cu mașini perfecționate, cu cea mai desăvîrșită regulă, cu cea mai potrivită împărțire de muncă. Să numim aceste grupe de oameni ce lucrează la fabrici și pe moșii *comune producătoare*. În aceste comune intră directorul lucrărilor, inginerii, mecanicii, muncitorii simpli, în sfîrșit toți cei ce lucrează pentru producțiune, fie în fabrici, fie pe moșii. Pe grupele ce lucrează în fabrici să le numim *comune industriale*; iar pe cele de la țară, *comune agricole*. Acest nume de „comună” fiind foarte potrivit pentru o grupă de oameni care lucrează *în comun*, în același loc, pentru același scop. Să presupunem că, fie prin parlament, fie prin răscoala proletariatului, fie prin răscumpărare, fie prin expropriere silită, toți landlorzii și capitaliștii vor pierde proprietățile în folosul națiunii, așa că toate instrumentele (mașinile, pămîntul, minele etc.) de muncă se vor preface în proprietate națională. Prin această expropriere toți stăpînii capitaliști lipsesc, în însușire* de stăpîni, dar comunele producătoare cu ingineri, cu mecanici etc., fără cea mai mică turburare, vor lucra înainte, cum au lucrat și pînă la expropriere. Nația întregă, fiind singură proprietară peste toate instrumentele de muncă, va cerceta prin birourile de statistică anume cîte produse trebuie și cîte puteri muncitoare are la îndemină. Să presupunem că, luînd în seamă tehnica perfecționată a Engliterii, trebuie x milioane de ceasuri muncă pe an și că sînt a milioane de lucrători. Atunci, împărțind x prin a , vom afla cîte ceasuri pe an trebuie să lucreze un muncitor și, împărțind acest timp prin trei sute de zile de lucru, vom găsi cîte ceasuri să lucreze pe zi, adică lungimea zilei de muncă. *Oiven*¹, acum mai bine de jumătate de veac, a făcut socoteală că patru ceasuri de muncă pe zi ar fi de ajuns într-o societate în care proprietatea asupra

* [în calitate].

instrumentelor de muncă ar fi colectivă pentru a îndești toate bine toate nevoile. De atunci însă progresul tehnicii a ridicat tare rodnicia muncii, așa că un învățat englez a făcut socoteală că prin jumătate de ceas de muncă pe zi omenirea și-ar putea îndești nevoile cele mai de căpetenie *. Fără să putem fi învinuiți de greșeală, vom zice că trei ceasuri de muncă pe zi ar ajunge ca toți să fie în stare bună, când vor munci toți și în împrejurările priitoare din societatea socialistă. Să presupunem că Anglita are 10 000 000 de lucrători, dând fiecare trei ceasuri de muncă pe zi, vom avea nouă miliarde de ceasuri de lucru pe an ($3 \times 300 \times 10\,000\,000 = 9\,000\,000\,000$). Aceste nouă miliarde de ceasuri de muncă vor înfăși producțiunea Anglita. Ceasul de muncă fiind o unitate de valoare, fiecare lucru produs va putea fi socotit în ceasuri de muncă, iar producțiunea totală va fi de 9 000 000 000 de ceasuri. Toată producțiunea națională poate fi pusă în magazii. Dacă fiecare comună producătoare va lua din totalul producțiunii o cime de produse deopotrivă cu ceasurile de muncă cit a muncit, atunci toate comunele vor lua la un loc produse în valoare de 9 miliarde de ceasuri de muncă, adică vor lua toată producțiunea națională **.

* Cit de multă muncă se risipește în societatea de azi vedem din următorul exemplu. Marx, în vestita-i carte *Capitalul*, a făcut socoteală după datele oficiale și a găsit că numărul tuturor lucrătorilor și lucrătoarelor în agricultură sînt în Anglita la 1 098 261, iar al slugilor, cari nu produc nimica este la 1 208 648 (vezi *Capitalul*, p. 193), adică numărul slugilor e cu 10% mai mare decit al lucrătorilor agricoli. Dacă aceste slugi, militarii, clasele neproducătoare, toți lucrătorii întrebuițați la producțiune nefolositoare etc., dacă toate aceste puteri care se pierd gratis ori chiar îngreuie și împiedică producțiunea folositoare etc. ar fi bine întrebuițate, atunci, chiar cu progresul de azi al tehnicii, prin trei ceasuri de muncă pe zi s-ar ajunge nu numai la viață omenească, dar chiar foarte bună. Și să nu uităm apoi că numai societatea socialistă va da adevărat avînt progresului tehnic (cum vom vedea mai departe) și ziua de muncă va fi și mai scurtă și va ridica bogăția societății socialiste pina la un grad cum nu-și' poate închipui fantazia cea mai bogată.

** Nouă miliarde de ceasuri înfășiază toată producțiunea luată de comune și consumată. Se înțelege că avem în vedere produsul curat (net), nu produsul brut; căci o parte din produsul anual se va întrebuița atunci, ca și acuma, pentru dregerea uneltelor de muncă etc.... Asemenea se va întrebuița o parte pentru susținerea unor instituțiuni folositoare, precum universități etc.

Birourile de statistică vor socoti cit anume trebuie să se producă din fiecare fel de produse și chiar ce produse. Se înțelege că pot fi mici greșeli, mai ales la început, dar, chiar dacă se va produce ceva mai mult decit va cere trebuința, acest prisos de produse va răminea pentru anul viitor în magaziile naționale și nu va putea să cășuneze crize de supraproducțiune, după cum în gospodăria unui țaran din veacul de mijloc, lucrîndu-se pentru consumarea personală a familiei, un prisos de producțiune ar fi fost pus în hambar ori în cămară și numai rău n-ar fi prins. Trebuie să avem în vedere că societatea socialistă, din punctul de vedere al producțiunii, este o gospodărie unică, cu mulțime de ramificări, care lucrează pentru consumarea nației, iar nu pentru schimb. Dealtmîntrelea birourile de statistică, după o practică oareșicare, vor reuși a armoniza producțiunea cu consumarea. Nu putem să intrăm aici în amănunte asupra organizării societății viitoare *. Cu atita mai mult că socialismul științific privește cu drept cuvint ca utopie descrierile pe larg ale societății viitoare; aceste amănunte se vor putea hotărî numai de cei ce vor trăi pe atunci în acea societate, care va avea cu totul alte temelii materiale decit acuma și care va avea alte cunoștințe, altă dezvoltare morală etc... Oricum, amănuntele lasă neatins principiul general. Va primi oare directorul mai mult decit muncitorii cei simpli, adică se va socoti munca intelectuală mai presus decit cea fizică ori ba? Socotise-va un ceas de muncă mai grea, în mine de pildă, cit două de muncă ușoară? Productele ce va lua din produsul național o comună fi-vor oare consumate individual ori în comun de către membrii comunei? ** Toate aceste amănunte, oricum ar fi hotărîte, nu ating principiul central, apropierea colectivă a instrumentelor de muncă.

Așa, de pildă, unele comune să zicem că vor voi să lucreze cite patru ceasuri pe zi în loc de cite trei, pentru ca să aibă mai multe produse de consumat, așa că suma ceasurilor de muncă ale nației întregi va ajunge de la nouă la zece miliarde. Atunci din toată producțiunea, comunele ce au lucrat mai mult vor lua mai mult și la

* Despre organizația societății viitoare se va vorbi în altă scriere.

** Despre aceste chestii și despre altele vom vorbi altă dată.

sfârșitul anului toată producțiunea va fi consumată. Cei ce au lucrat mai mult au mai mult, fără să facă vreo stricăciune celor ce se mulțumesc numai cu câte trei ceasuri pe zi.

Am adus acest exemplu numai pentru a lămuri ce înseamnă apropiere colectivă. Oricare ar fi amănuntele organizației viitoare, nu putem să ne ocupăm decît de principiul general, de apropierea colectivă, adică : *Nația să ajungă singură proprietară asupra tuturor instrumentelor de muncă, asupra pămîntului, minelor, fabricilor și altor așezăminte industriale, asupra drumurilor de fier etc. Nația, stăpînă peste toate instrumentele de muncă, va da, producțiunii o direcție unitară și armonică, cum face azi fabricantul în fabrică ; iar productul național, astfel produs de toată nația, se împarte între comune, potrivit muncii date de fiecare, tot astfel și înlăuntrul comunei pentru fiecare individ. Iată principiul, iată ce înseamnă că principiul de căpetenie este apropierea colectivă, a cărei urmare va fi, după părerea noastră, o prefacere totală a societății. însă, deși nu putem să intrăm în amănuntele ce ies din acest principiu, tot avem de răspuns la o întrebare foarte însemnată, și anume : *dacă apropierea colectivă a instrumentelor de muncă este în adevăr leacul care va vindeca societatea și-i va da altă formă mai înaltă de trai, potrivită cu evoluția omenirii, atunci dezleagă oare ea contradicțiile analizate mai sus ?**

Așadar, să vedem dacă apropierea colectivă dezleagă acele 'contradicții colosale, acele anomalii fără seamăn, care se cheamă crize de supraproducțiune, concentrarea bogățiilor în cîteva mîini și, prin urmare, împărțirea oamenilor în două clase (de o parte capitaliștii, de alta proletarii și pauperii, armata de rezervă), nesiguranța vieții și, într-un cuvînt, nepotrivirea formelor sociale de azi cu progresul economic. Dacă apropierea colectivă dezleagă aceste probleme și anomalii, atunci se dovedește că într-adevăr contradicția între producțiunea colectivă și apropierea individuală a roadelor muncii este izvorul tuturor relelor și deci că înlăturarea ei ar aduce leac tuturor acestor suferințe.

Am văzut ce înseamnă crizele. Într-o societate în care împărțirea muncii și cooperăția au ajuns departe și în care se produc mărfuri cu scop de speculație, concurența, unicul regulator al producțiunii, nu-i în stare a spune

speculantului capitalist cît și ce trebuie să producă ; de aici urmează producere mai mare decît se poate vinde, crize, falimente, muncitori muritori de foame și de alte lipse... În societatea socialistă nu vor fi nici concurență, nici producție de mărfuri pentru speculă ; nația, avînd stăpînire asupra uneltelor de muncă, va produce pentru sine lucruri de consumat, nu mărfuri pentru speculă ; va produce atîtea cît va cere trebuința, la întâmplare de prisos * nu va fi greu să-l păstreze în magaziiile societății pentru alt an și, oricum, acest prisos nu va fi în stare a pricinui crize de supraproducțiune. Ba mai mult, se va mira lumea cum a fost cu puțință să ființeze în trecut o societate în care niște lucruri așa de absurde și grozave cum sînt crizele de supraproducțiune să fi putut exista.

Concentrarea bogățiilor am văzut că e pricinuită de progresul economic și că din pricina proprietății individuale concentrarea se face în mîinile cîtorva indivizi etc. Să presupunem că în societatea de azi, ținînd seamă de tehnica modernă, postavul poate fi produs ieftin într-o fabrică care ar costa un milion de franci și că în această fabrică trebuie 100 de muncitori. Să presupunem iarăși că o fabrică de ciubote, făcută după toate cerințele tehnicii, ar costa o sută de mii de franci, adecă de zece ori mai puțin decît cea dintîi, și că într-însa vor lucra tot o sută de lucrători. Aceste două fabrici, avînd în vedere apropierea individuală, vor fi a doi inși, dintre care unul va fi capitalist cu un milion și altul numai cu o sută de mii ; vor mai fi și 200 de lucrători salariați-proletari, deci trei clase : 1) fabricantul de postav (burghezimea mare) ; 2) fabricantul de ciubote (burghezimea mijlocie) și 3) două sute de lucrători, care vor primi o parte din roadele muncii lor, sub formă de *salarii*, deopotrivă cu strictul necesar pentru a nu pieri de foame ; iar altă parte va intra în punga stăpînilor și-i va pune în stare a se răsfața în lux. Așa va fi și așa este în societatea de azi, aceste nepotriviri economice între indivizi nu pot lipsi acolo unde este proprietatea individuală. Să vedem acuma ce va fi în societatea socialistă ? într-însa, dacă așa vor cere trebuințele tehnice, postavul se va produce de asemenea de un grup de 100 de lucrători, într-o fabrică de zece ori mai scumpă decît cea în care se vor lucra ciubotele ; dar

* [în sensul : „prisosul întâmplător”].

de acolo nu va urma nici o neegalitate între producătorii de ciubote și între producătorii de postav, fiindcă amîndouă fabricile vor fi proprietate națională și, dacă amîndouă grupele vor da cîte trei ceasuri de muncă pe zi de om, vor scoate și una și alta din produsul național lucruri în valoare de 90 000 de ceasuri de muncă (100 X 3 X 300). Acea din amîndouă grupele care va munci cîte patru ceasuri pe zi va lua de 120 000 de ceasuri de muncă, fără a face cuiva nedreptate. Cu alte cuvinte, cînd nația va fi proprietara uneltelor de muncă, oricît s-ar concentra mijloacele de producție, oricît de mare ar fi deosebirea între stabilimentele industriale, de acolo nu vor putea ieși deosebiri între muncitori, și singura neegalitate ce va mai putea fi, va rămînea între cei ce nu vor munci număr egal de ceasuri pe zi * ; cu încetarea concentrării bogățiilor, și neegalitățile economice pier și, prin urmare, pier și deosebirile de clasă. Deci societatea socialistă păstrează concentrarea producției, cît o cere tehnica, însă înlătorează toate urmările nenorocite ale acestei concentrări. *Aproprierea colectivă a instrumentelor de muncă înseamnă, între altele, și pieirea claselor.*

Am văzut cum în societatea de azi, producîndu-se măruri pentru speculă și concurența neputînd armoniza producția cu consumarea, producția ajunge anarhică, se produce mai mult decît se poate vinde și urmează căderea prețurilor, falimente și alte frumuseți de acest soi. În timpul acestor contracțiuni și dilatări ale producției de azi se formează o armată de rezervă din muncitori zvîrliți pe drumuri în vremea crizelor și chemați la muncă din cînd în cînd. Se produce deci clasa pauperilor. În societatea socialistă, producția va fi regulată prin statistică și va fi armonizată cu consumarea; atunci nu vor mai fi salariați, prin urmare nici proletari, nici crize, nici armată de rezervă, nici pauperism. Toate aceste bunătăți vor fi puse la arhiva trecutului, alături cu robia,

* Comunismul nu primește nici această neegalitate. Oricum, dacă vom presupune că vor lua îndoit cei ce vor lucra îndoit, această neegalitate, care nu poate trece peste raportul 1 :2, nu va putea fi numită neegalitate. Și afară de aceasta va fi și dreaptă de vreme ce acela va avea mai mult de consumat care va lucra mai mult. Azi neegalitatea se suie pînă la raportul 1 : 1 000 000 și mai sus și e întemeiată pe răpirea muncii altora și deci nu poate fi asemănată cu neegalitatea (1 :2) întemeiată pe muncă.

cu servajul, cu războaiele și cu alte urmări firești ale organizațiilor de pînă atuncea.

Lipsa de siguranță și de libertate va înceta în societatea socialistă. Omul, pentru întiași dată stăpîn pe natură și pe producție, își va vedea asigurată libertatea și nu va privi cu groază în viitor. Această urmare a aproprierii colective este din cele mai însemnate pentru societatea socialistă și totodată arată cît de nedrepti sînt aceia care numesc socialismul *robia viitoare*, cum face *Spencer* în *UIndividu contre VEtat*. Pentru a lămuri mai bine chestia aceasta, să ne întoarcem puțin înapoi și să Luăm drept pildă era producției individuale, cînd țăranul muncea individual pentru îndestularea familiei sale, cînd familia își făcea singură tot de ce avea nevoie și dădea în schimb numai o mică parte din roadele muncii sale. Atunci producătorul era stăpînul uneltelor sale de muncă (pămîntului, plugului, etc... la țăran; atelierului la fierar, cizmar etc.) și era stăpîn pe producție. Cînd țăranul se încredința că un plug e mai bun decît cel întrebuițat din moși-strămoși, ara cu dînsul fiindcă știa că va avea mai multă roadă; semînd unele semințe și nu altele, țăranul se lua după interesele sale; țărancă, de asemenea, cînd făcea haine, lucra pe acelea de care avea trebuință: dacă familia avea haine de iarnă, ea lucra numai la haine de vară etc. Într-un cuvînt, toate cele ce făcea țăranul producător individual, care lucra pentru îndestularea sa și a familiei sale, le făcea cu scopuri bine hotărîte, prevăzînd urmările și știind ce va ieși din munca sa și, după ce căpăta roadele, știa foarte bine cum aveș să le întrebuițeze. Așadar, producătorii, fiind stăpîni pe roadele muncii lor, regulau producția după cum îi povățuiau interesele și judecata. Dar producătorul individual era rob naturii. Muncind singur, individual, trebuia să se supui la toate greutatețile prea mari: un deal, un fluviu... îl despărțea de cealaltă lume, o piatră mare pe ogor îi îngreua munca. Natura îl robea, fiindcă puterea individuală a omului este prea mică față cu dînsa. Cu progresul economic, cu dezvoltarea cooperățiunii, împărțirea muncii, schimbului, colectivizării producției, omul a învins natura din ce în ce mai mult. Colectivizarea producției a regulat mersul fluviilor după nevoile omenirii, a tăiat munții și pădurile, a sfărmat stînci, a făcut drumuri de fier prin munți

și a pus toate puterile firii în robia omului. Prin colectivizarea muncii, omenirea și-a supus natura; dar totodată a pierdut stăpînirea asupra producțiunii. Mașina e produsul muncii oamenilor, și acest produs, introdus în fabrici, a aruncat și aruncă pe drumuri mii de lucrători: mașina izgonește din fabrici pe producătorii săi. Muncind pentru schimb și nu pentru consumare, producătorii de azi nu știu ce năzbitie le va face produsul făcut de dînșii îndată ce-l vor lăsa din mînă și-l vor arunca pe piața universală. Cei ce fac arme și pulbere de pușcă nu știu dacă tocmai aceste arme nu vor fi întrebuințate pentru a-i împușca chiar pe dînșii ori pe tovarășii lor; producătorii de cereale nu știu dacă trebuie să dorească ani buni ori ba; căci, dacă vor fi de vînzare prea multe cereale, prețurile vor cădea pînă la atîta încît îi vor ruina. Trimițînd mărfurile în piață, nici fabricanții, nici lucrătorii nu știu dacă mărfurile lor nu vor fi de prisos, dacă nu vor produce o criză care va sărăci pe fabricanți și va face pe muncitori pieritori de foame. În loc de a fi stăpîni pe produse, producătorii de azi le sînt robi. Așadar, în era producțiunii individuale mici, producătorul era stăpîn producțiunii și rob naturii; în era modernă a producțiunii mari colective, producătorii sînt stăpîni naturii, dar robi producțiunii; în era socialistă, cînd munca va fi colectivizată ca și apropierea, omul va fi stăpîn și asupra naturii, și asupra roadelor muncii. În adevăr, în era socialistă, alături cu munca colectivizată va fi apropierea colectivă, și nația întregă va semăna cu o singură gospodărie, va da direcție producției, va hotărî ce e de produs și cum. Hotărînd toate acestea, nația va semăna cu gospodăria veche țărănească din vîrsta de mijloc în privința stăpînirii pe producție*. Iar cît e vorba de libertate, aceste trei faze studiate se pot scurta în chipul următor: 1) *Era producțiunii mici individuale.* — *Producțiune individuală, apropiere individuală; omul rob naturii, stăpîn producțiunii...* 2) *Era producțiunii mari colective* (burgheso-capitaliste). — *Producțiune colectivă, apropiere individuală; omul stăpîn*

* Se înțelege că asemănăm numai în această privință societatea cu familia țărănească din vîrsta de mijloc, adică numai în privința că societatea socialistă va fi stăpînă pe producțiune cum a fost și familia țărănească. În alte privințe, deosebirea este ca de la cer la pămînt.

naturii, dar rob producțiunii. 3) *Era socialistă.* — *Producțiune colectivă, apropiere colectivă; omul stăpîn naturii și producțiunii.*

Era socialistă îl face pe om cu adevărat liber și-i garantează cu desăvîrșire viața. Muncind, de pildă, trei ceasuri pe zi, omul va ști că va avea toate cele trebuitoare cît va trăi. Urmările acestei asigurări vor fi nemăsurate. În societatea socialistă, omul pentru întîia oară își va hotărî singur mersul istoriei sale. Nici în era producțiunii mici individuale, nici în era burgheză n-a scăpat omul din robie și numai în societatea socialistă va ajunge stăpîn pe natură și pe producțiunile muncii sale, numai atunci, cum am zis, va trebui să se caute în filosofie și în morală, nu în economie ca pînă acuma, pricina pentru transformarea mai departe a societății.

După cele spuse ne mai rămîne să arătăm că apropierea colectivă va da loc unei societăți, în care nu vor mai fi piedici pentru dezvoltarea economică, în care se vor putea aplica născocirile cele mai colosale. Am văzut din exemplul cu atelierul perfecționat că formele societății feudale n-au fost în stare să primească asemenea progres economic și că de aceea au și pierit. Făcînd presupunere că s-au aflat mijloace de a crește de o sută de ori productivitatea muncii și aplicînd-o societății burgheze, am văzut că nici formele actuale n-ar putea suferi introducerea unor asemenea îmbunătățiri în producțiune și de aceea am scos încheiere că formele burgheze vor pieri. Logica și istoria osîndesc deopotrivă o societate care n-are forme sociale destul de potrivite pentru a îngădui cel mai mare progres în producțiune. Exemplul nostru cu născocirea colosală care ar face să crească de o sută de ori rodnicia muncii poate să ne slujească de gradometru pentru bunătatea formelor sociale. Înaintea acestui judecător trebuie să se înfățișeze o formă socială pentru ca să dovedească de are ori foa drept la existență.

Să vedem deci dacă societatea socialistă este în stare a primi fără să piară asemenea născocire genială. Să luăm exemplul nostru și să ne închipuim iarăși Engli-tera, cu grupurile de producători agricoli și industriali lucrînd la pămînt și în fabrici, care sînt proprietatea nației. Să presupunem că prin birourile de statistică s-a aflat că, lucrîndu-se trei ceasuri pe zi, toate nevoile nației vor fi îndeplinite. Să ne închipuim acuma că în

astfel de societate s-ar face o născocire care ar însuti productivitatea munci și care s-ar putea aplica îndată la toate ramurile de producțiune. Ce s-ar întâmpla în societatea socialistă față cu invențiunea pomenită? Instrumentele de muncă fiind ale nației întregi, născocirea s-ar introduce în toate felurile de producțiune. Munca făcându-se de 100 de ori mai roditoare, pentru îndestularea societății nu vor mai trebui 9 000 000 000 de ceasuri de muncă, ci de o sută de ori mai puțin, adică 90 000 000. Dacă mai înainte un om muncea 3 ceasuri pe zi, după născocire va avea de muncit numai un minut și patruzeci și opt de secunde pe zi.

Dacă societatea noastră însă, în loc de a scurta timpul de muncă, va lucra tot trei ceasuri pe zi, atunci va avea de o sută de ori mai multe produse, va fi de o sută de ori mai îmbelșugată, mai bogată, va putea să-și îndeplinească toate dorințele. Oricum ar face însă, societatea va câștiga în fericire. Așadar, pe cînd formele sociale de acuma sînt așa de păcătoase încît chiar J. Stuart Mill a trebuit să mărturisească, deși burghez, „ca e îndoios lucru dacă toate născocirile au scurta munca ori au alinat suferințele unei singure ființe omenești”, pe cînd formele actuale sînt așa de dușmane progresului economic, încît o născocire colosală care ar trebui să facă fericirea tuturor, dimpotrivă, ar aduce după dînsa cele mai nespuse nenorociri, răscoală, vărsare de sînge și poate și nimicirea civilizației; dimpotrivă în societatea socialistă, cu cît ar fi născocirea mai colosală, cu atîta ar aduce mai mare fericire fără a face rău nimănui.

Credem că se vor fi convins cititorii noștri că principala contrazicere a societății actuale, aceea care este izvorul tuturor răutăților, este contrazicerea între producțiunea colectivă și apropierea individuală și că leacul societății este dezlegarea acestei contraziceri, prefăcînd și apropierea din individuală în colectivă.

Societatea de azi nu numai că dezvoltă înăuntrul ei o mulțime de contraziceri și anomalii, care, cu cît merge societatea înainte, tot mai mult o zguduie, tot mai mult o dizolvă, pregătește singură societatea viitoare sau, mai bine zicînd, condițiunile materiale și factorii trebuitori pentru realizarea acelei societăți. În adevăr, am văzut că societatea burgheză capitalistă concentrează producțiunea și dezvoltă foarte tare împărțirea muncii. în Engli-

tera, oare a înaintat mai departe decît alte țări și pe care toate rivnesic să o ajungă, mai toată producțiunea e centralizată și colectivizată; acolo mai nu se mai află producțiune mică individuală, meseriile au fost înlocuite prin fabrici mari, în care mii de oameni lucrează împreună, după un plan dat, cu mașinile cele mai bune. Cît despre pămînt, apoi întinsele moșii ale lorzilor sînt lucrute de numeroase grupuri de muncitori, cu mașini perfecționate, cu aplicarea cea mai înțeleaptă și mai științifică a muncii. Aceste grupe de muncitori au înlocuit producțiunea mică, pe meseriași și pe cultivatorii mici. Aici, în aceste grupe de muncitori, munca este colectivă, avem comunele producătoare ale societății colective socialiste. Declarați toate instrumentele de muncă proprietate națională, înlăturați apropierea individuală, și producțiunea, fără a se opri, va putea merge înainte, urmînd cu munca tot aceleași comune colective, tot după același plan*. E drept că lucrătorii vor primi atunci echivalentul total al roadelor muncii lor, că nu vor mai fi crize, nici pauperism, nici alte odoare de-ale societății de acuma, dar producțiunea va putea rămîne aceeași și apoi încet-încet să se prefacă după cererile mai nouă. Așadar, societatea capitalistă ne pregătește ea singură comunele viitoare. Lucrul se poate înțelege și altfel. Societatea de azi, colectivizînd producțiunea, înlesnește și colectivizarea apropierei; pe cînd o societate în care ar domni meseriile mici și cultivarea pămîntului prin proprietari mici va trebui să întemeieze și producțiunea și apropierea colectivă, lucru de o sută de ori mai greu. Afară de această ușurare, pentru apropierea colectivă mai este și alta. Societatea de azi, colectivizînd producțiunea și dezvoltînd împărțirea muncii, a făcut munca foarte producătoare. în societățile vechi, în care productivitatea era foarte slabă, poate că a trebuit ca o parte din oameni să lucreze pentru ca să poată cîțiva a se ocupa cu știința, cu artele și cu cîrmuirea societății. Acuma însă productivitatea muncii e așa de strașnică, încît muncind fiecare cite 3 ceasuri pe zi, de bună seamă că toți vor fi asigurați cu toate cele trebuitoare. Numai

* Se înțelege că se va schimba și planul cu timpul, dar din cele spuse vedem lămurit cum societatea actuală pregătește formele viitoare.

acuma dar a venit vremea cînd idealurile de egalitate ale marilor utopiști pot să se prefacă în realitate. *într-un cuvînt, societatea de astăzi singură pregătește toate condițiile exterioare pentru realizarea celei viitoare.* Dar nu numai atîta, alătura cu pregătirea condițiilor exterioare pentru acea societate viitoare, societatea de astăzi pregătește și clasa de oameni care trebuie să ia locul clasei domnitoare de acum, al burghezimii, pregătește clasa care trebuie să realizeze, pe lîngă producțiunea colectivă, și apropierea colectivă. Cine sînt acești oameni? Să vedem. Societatea burgheză, concentrînd și colectivizînd producțiunea, expropriază pe producătorii mici (meseriași și agricultori), îi strînge în fabrici și pe moșii mari, îi pune să lucreze împreună. Aici acești producători, fiind proletari salariați, se disciplinează pentru societatea colectivistă. într-o țară unde domnește agricultura mică, țăranul cu greu va înțelege cum trebuie să lucreze o comună agricolă socialistă, de 1 000 de oameni de pildă. Dar proletariatul salariat al unui lord înțelege ușor, el vede cu ochii comuna viitorului, o mie de oameni lucrează de pe acuma după un plan dat, folosindu-se de toate născocirile științei și de împărțirea cea mai potrivită a muncii. Tot astfel și în fabrică. Dar, afară de strîngerea muncitorilor în grupe comuniste producătoare, societatea mai face să se deștepte într-însii și spiritul revoluționar, în fabrici și pe moșii, proletarii, strînși la un loc, văd că interesele lor sînt cu totul altele decît ale stăpînului, decît ale clasei capitaliste; într-însii se dezvoltă acea sfîntă solidaritate atît de cerută pentru societatea viitoare și care se dă pe față așa de frumos în timpul grevelor. Adunați împreună, proletarii văd cît de strașnic de însemnate sînt urmările muncii comune, se învață a o prețui și totodată văd cum că din roadele binefăcătoare ale acestei munci se folosesc niște indivizi care nici la fabrici nu vin *, ori, de vin, se arată numai o dată pe săptămînă pentru a cerceta socotelile răpirii. Strînși la un loc, veșnic frămîntați de aceleași idei și simțiri, proletarii sînt' foarte în stare să înțeleagă contradicția de căpetenie între producere și apropiere. Trăind la un loc, ei simt mai tare prăpastia către care pășește omenirea și care împarte societatea în proletari

* Societățile anonime.

și în cîțiva miliardari. în sfîrșit, proletarii, luminați de frații lor mai inteligenți ori mai învățați și de socialiștii teoretici, încep a înțelege și boala, și leacul societății actuale, și că ei, fiind majoritatea zdrobitoare, n-au decît să vroiască și lumea va lua altă față. Proletariatul este deci acea clasă care va înlocui burghezimea. Proletariatul are chemarea istorică de a realiza forma viitoare socială, apropierea colectivă. Societatea de astăzi pregătește deci și condițiunile de trai ale societății viitoare, și clasa care trebuie să realizeze formele socialiste. însă, dacă rolul proletariatului este de a realiza formele sociale viitoare, cum al burghezimii a fost de a realiza pe cele moderne, atunci lupta proletariatului pentru emancipare este totodată lupta pentru viitorul omenirii. Fiecare pas înainte al proletariatului, fiecare grevă care face să crească solidaritatea între proletari, scurtarea zilei de muncă pentru a avea și proletarul vreme de a se lumina și sfătui cu semenii săi în privința intereselor și suferințelor comune, crearea de societăți de muncitori etc. sînt toate pași înainte spre a ajunge la ideal, la completa emancipare a proletariatului, prin urmare la realizarea socialismului. *De aici urmează foarte limpede rolul socialiștilor în Europa apuseană: au să lumineze proletariatul asupra rolului istoric ce are și să se lupte în rîndurile proletarilor pentru fiecare pas ce-l face acesta spre emancipare.* Socialiștii nu-s o partidă deosebită de proletariat, ci oameni (fie proletari ori ba) luminați asupra rolului istoric al proletariatului și care umblă să lămurească pe muncitori în privința rolului ce au și se luptă alătura cu ei, știind că orice pas înainte, orice cîștig al proletariatului apropie realizarea societății socialiste.

Cap. V. Răspuns la cîteva obiecții

Apropierea colectivă, schimbînd cu totul bazele materiale ale traiului, depărtînd crizele și pauperismul, asigurînd fericirea și libertatea tuturor, înlocuind concurența prin controlul rațional al societății asupra producțiunii și distribuțiunii bogățiilor și lupta de interese prin armonia lor, va preface și toate așezămintele de azi

în altele, potrivite cu bazele noi materiale de atunci. Deși, după cum am spus mai sus, despre această prefacere vom vorbi în altă scriere, trebuie însă chiar acum să spunem câteva cuvinte despre unele întocmiri, de vreme ce schimbarea acestora pricinuieste neînțelegere nu numai între potrivnicii noștri, dar chiar înlăuntrul partidei socialiste.

Una din chestiile cele mai arzătoare este a statului. Unii din potrivnicii socialismului strigă că noi, vroind nimicirea statului, vroim distrugerea organizației sociale, deci introducerea anarhiei, care pentru dinșii înseamnă un fel de haos, de luptă inversunată de pasiuni etc.. Alții, dimpotrivă, ne învinovătesc că vroim să reglementăm toate prin stat, că în societatea socialistă vor pieri libertatea și inițiativa individuală etc.. Ohiar de pe aceste învinuiri așa de nepotrivite între dînsele s-ar putea încredința un om nepărtinitor că trebuie să fie vreo neînțelegere. Să vedem ce-i adevărat. Greșeala de căpetenie a potrivnicilor noștri și chiar a unor socialiști este că amestecă „statul”, noțiune îngustă, cu noțiunea mult mai largă de „organizație” în general. Dar aceste două lucruri, statul și organizația socială, sînt așa de deosebite, încît pot ființa unul fără altul. Antropologii moderni, Spencer, Morgan etc., ne-au arătat societăți primitive (la irochezi etc.) care au avut organizație socială, și încă foarte cumînțească, fără să aibă măcar urmă de stat. Statul s-a arătat atunci cînd societatea s-a desfăcut în clase domnitoare și în clase supuse; și, decum s-a arătat în istorie, statul n-a fost altceva decît reprezentantul clasei ori claselor domnitoare și apărătorul intereselor lor. Dacă statul reprezintă totodată și organizația societății, apoi o reprezintă numai într-atîta încît organizația societății este în folosul clasei stăpînitoare. În antichitate, statul reprezenta clasa și interesele stăpînilor de robi (la greci) și pe a patricienilor (la romani). În vîrsta de mijloc, reprezintă pe feudali; acumă reprezintă ori interesele clasei burgheze (în Franța), ori ale clasei burgheze și ale rămășițelor feudalismului (în Germania), în societatea egalitară socialistă, în care nu vor mai fi clase, nici politice, nici economice; cînd toți vor fi producători, nefiind clase, nu poate să fie nici *stat* care să reprezinte clasa domnitoare. Poporul, proletariatul, ajungînd la putere, după revoluția socială, proletară,

va întrebuiința dictatura de clasă ca mijloc pentru a-și întări domnia, pentru a organiza formele de viață ale societății socialiste. Dar după ce va ajunge, în sfîrșit, să sfarme cu totul puterea burghezimii, nu va mai avea pe cine să stăpînească, fiind el cea de pe urmă clasă; revoluția socială va aduce deci desființarea claselor și, domnia de clasă nemaivînd ce căuta în societatea socialistă, statul va pieri. „Statul nu va fi desființat — zice Fr. Engels în *Socialismul științific și socialismul utopic* —, ci va muri”*. Dar oare moartea statului (cum vedem, foarte firească) înseamnă oare totodată și dezorganizarea socială? Dimpotrivă, în societatea burgheză statul reprezintă organizarea societății numai în interesul unei clase, în vreme ce dealtfel societatea e dezorganizată cu desăvîrșire, e atît de puțin organizată încît dă loc la fenomene absurde cum sînt crizele de supraproducțiune, e atît de dezorganizată încît nouă zecimi din membrii ei trăiesc în sărăcie, deși productivitatea muncii este azi așa de mare încît ar putea teu toții să trăiască în belșug și bogăție, e atît de dezorganizată încît nu numai proletariatul, dar chiar și stăpînii nu pot fi siguri dacă mîine nu vor cersî pe drumuri. Numai această lipsă de siguranță și frica pentru ziua de mîine sînt dovada destul de tare că societatea de azi e dezorganizată. Însărcinarea cea dintîi a unei organizări este să asigure ziua de mîine, prin urmare libertatea omului; căci omul care nu știe dacă mîine-poimîine nu va ajunge pieritor de foame nu-i liber, ci rob împrejurărilor; iar societatea care are astfel de organizare, cu drept cuvînt poate fi numită dezorganizată, în societatea viitoare, starea materială a omului și libertatea lui vor fi asigurate prin birourile de statistică, prin delegații etc., nația va hotărî, ce, cum și cît trebuie să se producă. În loc de oarba concurență va fi controlul rațional al națiunii, care va regula producțiunea spre îndestularea societății, iar fiecare individ în schimb, pentru trei ceasuri* de muncă zilnică, va fi sigur de un trai îmbelșugat; inteligența, nelănțuită de nevoile materiale, va lua altă dezvoltare, artele, știința,

* Noi presupunem în această scriere că, ținînd seama de tehnica de astăzi, dacă toți vor lucra, ar ajunge trei ceasuri de muncă pe zi pentru îndestularea societății. Noi credem, și vom dovedi aiurea, că trei ceasuri sînt mai degrabă prea mult decît prea puțin, mai ales că tehnica, știința se dezvoltă, și nici nu

totul va merge spre perfecție... Această organizare cuprinde deopotrivă pe toți membrii societății egalitare socialiste, pe toți îi asigură deopotrivă. Se înțelege că birourile de statistică, delegațiunile comunale și sociale (naționale) etc. n-au nimica a face cu statul autoritar de azi. Statul într-o societate fără clase ajunge lucru cu neputință, tot așa de absurd ca un împărat într-o republică democratică. Iată dar două lucruri ce urmează din cele spuse : 1) în societatea socialistă, statul va pieri (va muri, zice Engels) și 2) în societatea socialistă, o organizație unitară, armonică, rațională va asigura deopotrivă bunul trai și fericirea tuturor membrilor. Acuma putem să înțelegem absurditățile ce ne aruncă potrivnicii, confundând *statul* cu *organizația*. Să luăm, în adevăr, cele două încheieri ce am scos din ideile socialismului asupra statului : 1) Socialiștii zic că statul va pieri. Reacționarii, amestecând statul cu organizația, strigă : „Prin urmare, organizarea va lipsi (de unde prin urmare?), deci în societatea socialistă va fi un haos”, 2) Noi zicem că în societatea socialistă o organizație armonică, rațională va asigura bunul trai și fericirea tuturor membrilor societății. „Liberalii”, confundând organizația cu statul, zic : „Așa ! organizația va asigura bunul trai, adică statul (de unde statul?) va asigura traiul tuturor, prin urmare cu toții vom fi slugile statului, un fel de funcționari, deci orice libertate va pieri” etc. Cum am văzut însă, se înșeală și unii, și alții, și „statul”, nefiind același lucru cu organizarea, va pieri, fără ca să lipsească societății o organizație armonică, rațională și binefăcătoare.

Altă întocmire socială care de bună seamă se va preface și despre a cărei schimbare face burghezimea zgomot asurzitor este „familia”. Distrugerea familiei este una din învinuirile obișnuite ce ni se fac. Să spunem deci două-trei vorbe și despre familie. Această întocmire a trecut în timpul dezvoltării omenirii prin multe faze. Fără să mai vorbim despre cele mai vechi, chiar monogamia a suferit de la ivirea-i și pînă acuma destule prefaceri paralele cu schimbările temeliilor materiale ale societății.

putem prevedea cît de tare va crește rodnicia muncii pînă cînd se vor realiza formele socialiste. Păcat numai că formele burgheze nu lasă să crească productivitatea muncii decît foarte încet.

Familia fiind embrionul societății, într-însa vedem toate contrazicerile și toate anomaliile societății întregi, după cum și în embrion se văd începuturile membrilor organismului viitor. Dacă luăm cele trei forme sociale despre care am scris (robia, servajul și salariatul), vom vedea că familia s-a schimbat odată cu trecerea societății dintr-o fază în alta. în antichitate, în era robiei, baza familiei era robia, nevasta și copiii erau robii tatălui de familie, care putea să facă din femeie și copii orice ar fi vrut, ca și din robi. în familia patriarhală din vîrsta de mijloc, deși cu temelie de asemenea autoritară, capul familiei din această epocă nu avea atîta putere asupra femeii și a copiilor, după cum nu avea nici asupra servilor. Alături cu legăturile de autoritate s-au dezvoltat și cele sentimentalo-religioase, care idealizau despotismul soțului și al tatălui, adică tocmai cum se întîmplase și cu relațiile între stăpîni și servi. Burghezimea, sfărîmînd servajul și autoritatea feudală, a distrus de asemenea și legăturile autoritare patriarhale din familie, rupînd totodată și vîlul sentimentalo-religios ce le acoperea. Femeia, roabă în era robiei, servă în cea feudală, ajunge un fel de *salariată* *, liberă dealtfel, dar într-o stare analoagă cu a proletariatului și, în general, cu a claselor inferioare.

între membrii familiei se statornicesc relații burghezo-capitaliste. Membrii familiei nu mai sînt legați prin autoritatea părintelui, ci prin interese bănești — zestre, moștenire etc. Iubirea ajunge o marfă, care se vinde în piață cu preț hotărît, cu tarifă, după legea ofertei și a cererii. Interesul bănesc neputînd fi legătură destul de tare, familia burgheză este curat convențională, *pentru ochii lumii*, iar în adevăr femeile se mîngîie cu ibovnici și bărbații cu țitori și umblînd prin casele de prostituție. Casele de prostituție, care au luat o dezvoltare înfricoșată ** și sînt reglementate, tarifate, recunoscute de stat ca instituție trebuitoare, caracterizează minunat familia burgheză, îi slujesc de prototip. în societatea socialistă, familia se va schimba negreșit foarte tare, cum s-a schimbat și în celelalte faze prin care a trecut ome-

* Să nu se uite că facem o *analogie* între femei și între clasele muncitoare fără a avea de gînd să le identificăm.

** [înfricoșătoare].

nirea. Ca și în fazele trecute, familia viitoare se va potrivi cu bazele materiale ale societății. Dar, căzînd clasele, distrugîndu-se toate neegalitățile politice și economice, femeia va fi și ea liberă și egală cu bărbatul. Interesul bănesc, care este legătura familiei de azi, va dispărea; legătura familiei socialiste va fi dragostea reciprocă, unica legătură firească și morală, dar totodată și singura cu putință într-o societate în care femeia și bărbatul vor fi deopotrivă. Familia viitoare va fi monogamă, în înțeles că va fi traiul împreună între un bărbat și o femeie, dar se va deosebi cu totul de familia de azi, legătura va fi numai *dragostea liberă*. Corupția și destrăbălarea sexuală, împreună cu prostituția, vor fi cu neputință acolo unde femeia va trăi cu bărbatul numai din dragoste; nu va fi cu putință prostituția cînd femeia va fi asigurată economicște ca și bărbatul, cînd nu va mai fi sărăcie. După cum în societatea viitoare se vor produce lucruri pentru îndestularea ei, pentru plăcerea și fericirea societății, și nu mărfuri pentru schimb, tot așa iubirea va ajunge un izvor de fericire pentru cei ce se vor iubi, dar nu o marfă, cum este iubirea burgheză.

În această familie întemeiată pe iubire, pe libertate, pe respect, în această familie din care vor dispărea lupta de interese și atîrnarea economică, în/tocmai ca și din societatea întreagă, în această familie vor crește și se vor dezvolta generațiile cele mai noi, membrii societății egalitare; în această familie se' vor dezvolta oameni cu simpatii universale; în asemenea familie și societate se vor forma cei ce vor alcătui acea societate ideală pe care o prevede chiar Spencer printre norii prezentului, acea societate în care actele individului vor fi folositoare societății și ale societății, la rîndul lor, folositoare individului; cînd orice cuget se va naște în om, orice sentiment va fi în armonie cu interesele omenirii... Toate acestea nu vor fi cu putință decît în societatea socialistă.

N-avem de gînd să răspundem la toate criticile ce s-ar putea face socialismului, de aceea vom mai atinge, în cîteva cuvinte, numai două chestii și vom sfîrși expunerea socialismului științific.

Criticii socialismului (vorbim de oamenii pricepuți) se împart în două grupe: unii nu cred în realizarea

idealului socialist, cu toate că-i admit superioritatea, din pricina greutăților ce-i stau în cale. Alții văd că societatea merge spre socialism, dar, găsind mari neajunsuri în societatea socialistă, ar dori să oprească mersul progresiv al evoluției. Celor dintîi le vom răspunde: E foarte adevărat că greutățile sînt colosale, cum sînt colosale și idealele noastre; să nu se treacă însă cu vederea că pentru realizarea socialismului lucrează toată evoluția economică etc. a societății. Cu cît merge mai înainte societatea, cu atîta se dezvoltă contrazicerile și anomaliile care o descompun și, pe de altă parte, am arătat cum societatea singură creează teren pentru cea viitoare. Dealtmîntrelea nici un socialist nu crede că idealul nostru se va realiza iute, ba chiar sînt gata a crede că societatea va trece prin o formă mijlocitoare înainte de a ajunge la idealul socialist. Oricum, socialiștii socot că, dacă s-a dovedit că omenirea merge spre o formă socială mai înaltă, atunci toți oamenii convinși de acest adevăr trebuie să lucreze, să lupte pentru a ajunge la acest ideal, fie cît de îndepărtat. Cît despre criticii ceilalți, adică despre cei care găsesc lipsuri în societatea socialistă ori neajunsuri, acelora le răspundem că societatea viitoare va avea, firește, neajunsurile ei, fiecare eră istorică avînd pe ale sale. O fericire absolută nu poate fi, cum nu-i nimica absolut pe lumea aceasta. Socialiștii nu zic că societatea socialistă va da fericire absolută, perfectă, ci că societatea socialistă, în asemănare cu cea burgheză, va fi fără de seamă mai perfectă și mai fericită. Acest fel de critici caută pete în societatea viitoare și nu bagă în seamă ticăloșiile de azi: despoierea muncitorilor, sărăcia, agiotajul, fraudele, crizele, prostituția, crimele etc. Trîind în societatea de azi și nevroind a primi pe cea socialistă, sub cuvînt că și acolo vor fi unele neajunsuri, criticii noștri seamănă cu un cerșetor care, tremurînd într-o cămașă zdrențuroasă, în ger, n-ar vroi să primească blana ce i-ar da un trecător milostiv, sub cuvînt că nu-i croită după modă ori că postavul este urît la culoare sau pătat în cîteva locuri etc. Se înțelege că asemenea cerșetor, dacă s-ar putea afla în adevăr, ar degera în cămașa-i zdrențuroasă.

SOCIALISMUL IN ROMÂNIA

Cap. I. Este socialismul la noi o plantă exotică ?

Sfîrșind expunerea socialismului științific, ar trebui să trecem la urmările practice care ies din această expunere pentru noi, socialiștii români, ar trebui să arătăm cum să lucrăm noi, în împrejurările de azi ale României, spre a ne apropia de idealul nostru. Totuși, mai întii să dezlegăm întrebarea dacă socialismul poate și trebuie să ajungă idealul tuturor oamenilor cinstiți, cum și este în Europa; cu alte cuvinte, întrebuițînd vorba dușmanilor noștri, să dovedim că socialismul nu-i plantă exotică și că poate să se prindă bine și pe pămîntul românesc și că roadele ce va aduce vor fi și aici tot așa de binefăcătoare ca și aiurea. Trebuie să dovedim cele spuse, căci în adevăr socialismul ar putea fi plantă oricît de folositoare, dar, dacă nu i-ar prii pămîntul, firește că numai roade bune n-ar putea aduce. De la acest răspuns al nostru atîrnă tpt viitorul socialismului român.

La cea dintii ivire a socialismului în România am fost întîmpinați de toți potrivnicii cu strigătul : „socialismul este plantă exotică, socialismul n-are ce căuta la noi”.

Dovezile ce se aduc spre a arăta că socialismul n-are pămînt potrivit în țara aceasta pot fi împărțite în două clase. Unii spun că socialismul este în adevăr bun pentru apusul Europei, unde sînt proletari industriali; dar la noi, nefiind proletariat, leacul împotriva acestei boale n-are la ce fi adus. Alții spun că socialismul e și în Apus boală care urmează din altă boală, proletariatul industrial, și că la noi, nefiind proletariat, nici boala socialismului n-are chip să se dezvolte. Socialiștii români au răspuns și unora, și altora, și prin cîteva cuvinte au zdrobit pentru vecie clădirea fără temelie ce o ridicaseră dușmanii împotriva-ne. Socialiștii zic : „Dacă d-voastră socotiți socialismul drept leac împotriva boalei proletariatului industrial, atunci de ce lucrați din răsuputeri, nu socotiți nici o jertfă prea mare, spre a întemeia industria mare națională și deci totodată proletariat industrial? Voiți fabrici, drumuri de fier, agricultură cu mașini; dar pe lingă toate acestea lucrează și proletari salariați și, dacă vroți să aduceți din Europa boala, de ce n-am avea și noi dreptul să aducem leacul? Introdu-

ceți proletariatul — boala, noi introducem socialismul —, leacul. Cine e mai de laudă, mai iubitor de țară, voi ori noi?”. Tot astfel se poate zice și celorlalți : „D-voastră aduceți boala proletariatului, din care urmează, chiar după dv., socialismul; prin urmare, avem tot dreptul de a-l propovădui, nu-i lipsește terenul”.

Acest răspuns a fost atît de zdrobitor, încît potrivnicii socialismului nici n-au mai îndrăznit să deschidă gura : se temeau de compromitere. Totuși, din cînd în cînd, cîte un scriitorăș plătit, prin urmare care nu are chip de a se da mai la o parte, repetă fără vreo umbră de dovezi că socialismul e plantă exotică. Dar biruința cîștigată de noi vine mai ales din lipsa desăvîrșită de cunoștințe, lipsă care le alcătuiește podoaba, la dușmani; învinuirea că socialismul este plantă exotică ar putea fi un argument foarte tare în mîna unui om cult și învățat, care să știe argumenta. Ar putea să-și întemeieze dovezile chiar pe partea dintii a acestei scrieri. Acest potrivnic luminat ar putea să ne zică : „Pretindeți că nu vroți să prefaceți societatea după un plan, care vă pare drept și bun. Foarte bine. V-ați pus pe teren cu totul științific și real și ne arătați că societatea singură pregătește condițiile exterioare pentru ființarea societății viitoare. Așa, spre pildă, arătați că societatea feudală a căzut din pricina contrazicerii între formele-i sociale, care nu lăsau loc dezvoltării puterilor producătoare, și, cînd aceste puteri au crescut destul de tare, au sfărmat formele feudale, iar în locul clasei feudale a pășit clasa burgheză, care înfățișa puterile productive perfecționate. Așadar, în societatea feudală s-au dezvoltat formele societății burgheze (manufacturi, comerț etc.), s-a dezvoltat și clasa care a pus în practică formele cele nouă, burghezimea. în societatea de azi iar găsiți, după dv., o contrazicere de căpetenie, care s-a dezvoltat cu propășirea societății burgheze, anume contrazicerea între producțiunea colectivă și apropierea roadelor muncii de către cîteva indivizi. Cu alte cuvinte, societatea, dezvoltînd producțiunea colectivă, chiar prin aceasta pregătește teren pentru o societate în care și apropierea să fie colectivă. Singură societatea a pregătit comunele producătoare, industriale și agricole, care în Englitera nu așteaptă decît o lovitură pentru a trece în forma socialistă. De asemenea, societatea burgheză a strîns la fabrici și

pe moșii mii de proletari, i-a pus să lucreze în comun, i-a disciplinat pentru apropierea comună. Societatea singură pregătește clasa viitoare, proletariatul, care va lua locul burghezimii. *într-un cuvânt, societatea de azi pregătește singură condițiile exterioare pentru realizarea celei viitoare.* Iată-vă argumentul dv. cel mai puternic, în adevăr, printr-însul se preface socialismul din utopie în știință. *Dar la noi nu-i nimica din toate acestea.* în societatea noastră hu este contradicție între producțiunea colectivă și între apropierea individuală, pentru că la noi nu este încă producțiune colectivă, ci individuală, dacă lăsăm la o parte câteva excepții; societatea noastră n-a pregătit acele comune industriale și agricole care fac așa de ușoară realizarea socialismului. De asemenea societatea noastră n-are proletariat stains în fabrici și disciplinat, care să fie o clasă gata a realiza formele societății viitoare, la noi proletariatul e de abia în fașă. *în scurt, societatea noastră n-a pregătit formele exterioare pentru realizarea societății viitoare, deci socialismul este la noi plantă exotică.*

Iată cum ar putea argumenta un om cult și dovezile lui ar avea mare seriozitate și trebuie să răspundem negreșit.

Argumentarea de mai sus pare cu atîta mai tare^ cu cît se întemeiază pe două adevăruri ce nu pot fi tăgăduite de cei ce primesc socialismul științific : 1) că societatea nu poate trece în altă formă socială, dacă n-are mai întii pregătite formele societății viitoare ; 2) că în societatea noastră în adevăr n-avem nici formele viitorului pregătite, nici clasa proletariatului apusean.

Totuși argumentarea e greșită cu totul, cuprinde o greșeală care o ruinează. Anume amestecă două noțiuni : una mai generală, „societate”, și alta specială, „o societate”, în adevăr, nu se poate tăgădui, societatea trebuie să aibă condițiile materiale exterioare pregătite pentru o nouă formă socială, dacă trebuie să treacă într-însa. Dar sub societate se înțelege omenirea ori o parte mare din omenirea civilizată și nicidecum o mică parte. Aceasta este silită să introducă formele cele nouă, cînd au fost introduse în societate luate în întregime. Franței i-au trebuit câteva veacuri pentru ca să se dezvolte relațiile feudale și să realizeze condițiile materiale pentru existența societății burgheze ; dar a ră-

mas în Franța o provincie în care pe vremea revoluției celei mari erau condițiunile materiale și economice întocmai ca în veacul al XV-lea. Această provincie era Bretagne. Se înțelege că, dacă Bretagne ar fi fost înconjurață cu un zid chinezesc, cu totul despărțită de lume, cine știe cîte veacuri ar fi trebuit pentru ca și acolo să se dizolve formele feudale și să treacă în cele liberale burgheze. Dar, făcînd parte din Franța, de voie de nevoie a trebuit să primească și ea organizarea țării întregi. în fața relațiilor internaționale de azi, care leagă toate națiunile culte ale Europei (și chiar ale Americii) ; în fața solidarității economice, mai ales, prin care sînt legate, așa că o criză în Londra poate să producă criză și în România, în fața relațiilor comerciale internaționale, în fața drumurilor de fier, a telegrafelor etc., o nație, „o societate” din Europa poate fi privită ca o provincie, iar o țară mică, de pildă România, trebuie să fie socotită drept un district al Europei. Deci România nu va putea să nu treacă la socialism, cînd va trece și Europa. Cum se schimbă dezvoltarea unei societăți prin înrîurirea relațiilor internaționale, dovadă strălucită ne dă însăși România. în adevăr, să ne uităm puțin îndărăt și să ne închipuim starea noastră socială înainte de 1848. Relațiile economice erau la noi ca în timpurile feudale din Europa în veacul al XV-lea. Clăcașii erau ca servii feudalilor, boierii erau feudali. în orașe vedeai comerț mic și industrie mică, bresle. Se lucra mai mult pentru consumare personală decît pentru schimb, într-un cuvînt erau relațiile care au făcut societatea feudală atît de statornică, încît a durat multe veacuri. Unde erau la noi acele puteri productive dezvoltate care să fi venit în contradicție cu formele sociale de atunci ; unde erau manufacturile, fabricile, comerțul întins, oprit în dezvoltare din pricina organizației de atunci ? Erau oare orașele noastre în antagonism cu boierii feudali, purtau oare veșnic război ?

în sfîrșit, unde era clasa burgheză, care să fi putut răsturna relațiile sociale de atunci, clasă care să se fi dezvoltat în timp de mai multe veacuri în veșnică dușmănie cu feudalismul ? Unde erau, în sfîrșit, acele condiții materiale exterioare, pentru ca să treacă societatea iobăgăstă în cea liberalo-burgheză ? Nimica, nimica și iar nimica. României i-au lipsit cu desăvîrșire acele con-

dițiuni materiale exterioare și, dacă România ar fi fost îngrădită cu zid chinezesc, fără relații cu Europa, atunci ar fi trebuit să se dezvolte și aici producțiunea, să treacă prin manufactura mică și mare, să se dezvolte antagonismul între orașele burgheze și satele feudalo-boierești, să crească o clasă puternică burgheză și numai după aceasta să treacă și România în faza liberalo-burgheză. Pentru toate acestea i-ar fi trebuit cinci ori șase sute de ani. Lucrul is-a petrecut însă cu totul altfel. Pe la 1840 o pleiadă de oameni talentați, tinere odrasle ale boierimii, cei mai mulți crescuți în Europa apuseană sub formele sociale de acolo, au început agitație pentru a introduce aceste forme nouă în țara lor și după câțiva ani au reușit. România, fără să treacă prin toate formele mijlocii prin care a trecut Europa, a primit formele sociale europene. Cît despre condițiile burgheze, ca dezvoltarea producțiunii și împărțirii muncii, mașinile, clasa burgheză puternică, apoi aceste condiții se dezvoltă acuma, după ce au fost introduse formele sociale burgheze. Iată dar o schimbare colosală, care s-a introdus în mișcarea socială românească numai ca efect al relațiilor internaționale, în Europa apuseană s-au dezvoltat condițiunile materiale exterioare burgheze și pe urmă au fost primite formele sociale liberalo-burgheze. în România, dimpotrivă, mai întâi au fost introduse formele burgheze și pe urmă au început să se dezvolte condițiile materiale exterioare. Aiurea schimbarea formelor sociale a succedat, în România dimpotrivă. Care să fie pricina? Firește, numai mișcarea societății europene în general. Odată ce Europa a primit unele forme sociale, acele societăți din Europa care-s rămase în urmă se văd nevoite a le primi și ele fără să aibă condițiile materiale. Deci dezvoltarea țării noastre parcă a fost înadins menită a aduce cea mai strașnică dezmințire, chiar criticilor culți pomeniți mai sus. Această dezvoltare parcă înadins a fost menită pentru a da putere de argumentare și putere morală socialiștilor din toate țările rămase în urma Europei cu evoluția. Fără să mai vorbim de schimbările ce va suferi România și carele o vor apropia de Europa, putem zice că ea va primi formele socialiste odată ce vor fi primite în Europa, chiar dacă nu va avea îndeajuns de dezvoltate condițiile exterioare ale societății socialiste. Deosebirea va fi că la noi se va introduce totodată colectivi-

zarea producțiunii și a apropiatiunii și, după cum burghezimea se dezvoltă la noi fără greutatea ce a întâmpinat aiurea, de asemenea și comunele socialiste se vor înființa fără ca muncitorii români să fi avut de suferit cît proletariatul european. Asemănarea cea mai de seamă este următoarea :

Cum pentru trecerea din forma feudală-iobăgistă în cea burgheză a trebuit, afară de influența Europei, totodată o tinerime devotată, luminată, care să agite și să facă propagandă în țară (Rosetti, Brătienii, Goleștii etc.), așa și pentru trecerea României burgheze în cea socialistă, afară de înfiurirea socialismului european, mai trebuie o tinerime devotată, luminată, care să agite în țară, trebuie propagandă și agitare socialistă. Asupra acestui punct așa de însemnat pentru socialismul român vom mai vorbi. Am arătat analogia între poziția noastră și între a tinerimii liberale dinainte de 1848. Așa de mare este asemănarea, încît liberalii noștri nu ne pot face nici o învinuire care să nu le fi putut fi făcută și lor de boierii iobăgiști. în adevăr. Liberalii ne zic că sintem revoluționari ; dar oare n-au fost și ei revoluționari la 1848 ? Ni se zice că sintem utopiști, că socialismul este plantă exotică pentru țara noastră fiindcă n-avem în România industrie mare și proletariat; dar oare boierii nu puteau să zică tinerimii de la 1848 : „Sînteți utopiști, aduceți liberalismul burghez, care este plantă exotică pentru țara noastră, fiindcă n-avem nici industrie, nici comerț mare, n-avem burghezime". Ni se zice că vroim desființarea proprietății private, acuma legală după drept, exproprierea proprietarilor mari în folosul națiunii ; dar oare liberalii n-au expropriat pe boierii stăpîni de clăcași, asupra cărora aveau proprietate legală ? Ni se zice că sintem cosmopoliți, că vroim să introducem forme sociale străine. Dar liberalii, aducînd formele sociale europene, n-au schimbat portul național și toată viața patriarhală de mai înainte, precum și toate relațiile ?, liberalismul n-a fost și nu este cosmopolit ? Ne ziceți că vroim să schimbăm familia de azi. Oare introducerea formelor liberalo-burgheze n-a schimbat cu desăvîrșire familia patriarhală, prefăcînd-o în familie burgheză ? Așadar, starea noastră, a socialiștilor, este în multe privințe asemănătoare cu a tinerimii liberale revoluționare de dinainte de 1848 ; totuși ne deo-

se simțim foarte tare în felul revoluțiunii ce așteptăm. Tinerimea liberală burgheză, introducând formele sociale burgheze, tindea să întemeieze o clasă domnitoare deopotrivă cu cea din Europa, adică o clasă răpitoare, stricată, fără de conștiință *, cu atîta mai mult coruptă și fără conștiință, cu cît se dezvoltă la noi cînd în Europa aproape își isprăviseră rolul istoric și arătase care i-i arăma. Pentru burghezimea noastră nu era cea înșelare de sine care stăpînea pe burghezii din vremea revoluției celei mari, ai noștri știau foarte bine unde merg și unde au să ajungă. Revoluția de la 1848 a stricat formele vechi în folosul unei singure clase, în al burghezimii; revoluția viitoare va desființa domnia de clase, va face pe toți membrii societății deopotrivă. Cosmopolitismul burghezimii înseamnă înlăuntru sfărîmarea legăturilor tradiționale ale unui popor și înlocuirea lor prin legături liberale burgheze în folosul clasei burgheze **, în afară luptă pentru tarife, antagonism între nații; al nostru înseamnă: înlăuntru țării, întemeierea, statornicirea unei organizații care să folosească tuturor; în afară, înfrățire cu toate națiile și armonizarea intereselor. Proprietatea lor, cu care au înlocuit pe cea iobăgistă, este apropierea muncii mulțimii de către cîțiva inși; proprietatea noastră, care va înlocui pe a lor, va fi stăpînirea muncitorilor asupra roadelor muncii lor colective. Familia lor, prin care au înlocuit pe cea patriarhală, este familia prefăcută în *gheseft* negustoresc și însoțită de prostituție *** și adulter. Familia socialistă este întemeiată pe dragoste și este liberă.

* Se înțelege că mulți din tinerimea de la 1848 n-aveau gînd să ajungă unde am ajuns și mai ales unde vom ajunge, ei aveau cereri mult mai înalte, dar nu înțelegeau că din revoluția burgheză nu putea să iasă decît burghezimea, clasă domnitoare, cu toate frumusețile ei. Marele cetățean C. A. Rosetti, acest suflet înalt și nobil, care nutrea în sine frumoasele ideale ale tinerimii române de la 1848, a murit amărît, căci a văzut burghezimea, răpitoare, coruptă, uricioasă..., întemeindu-se în urma revoluției de la 1848 și a introducerii formelor liberale.

** De aici se vede îndrăzneala ce au burghezii cînd caută să întărească publicul în contra socialismului, strigînd cît le ia gura că socialismul este cosmopolit și antinațional.

*** Într-un raport al unei primării citim: „Prostituția în București a ajuns într-o stare demnă de un stat civilizată”. Cel care a scris aceste rînduri nici nu visa ce zdrobitoare critică împotriva civilizației burgheze se cuprinde într-însele.

Putem însă găsi cu drept cuvînt o deosebire între socialiștii români de acuma și între tinerimea revoluționară de la 1848. Iată-o: Tinerimea liberală a început propagandă și agitație pentru ideile liberale, cînd aceste idei erau realizate în Europa; pe cînd socialiștii încep propagandă și agitația pentru niște idei înainte de a se fi realizat în Europa. Da, adevărat, deosebirea aceasta nu o putem tăgădui. Pentru ca să fi fost pozițiunea tinerimii liberale întocmai cu a noastră, ar fi trebuit să-și fi început ea mișcarea înainte de revoluția cea mare, adică pe la 1770 de pildă. Însă nu-i oare sigur că atunci lucrarea tinerimii ar fi fost mult mai de lăudat decît a celei de la 1848; n-am fi ajuns mai din timp la instituții liberale decît am ajuns? Oare n-ar fi fost ridicată la cer acea tinerime eroică de către burghezimea de azi și oare acest rol n-ar fi fost în adevăr mai eroic, mai măreț, deși mai greu, mai plin de suferinți, decît al celei de la 1848? Tinerimii de la 1848 ușor i-a fost să lucreze pentru ideile liberale, cînd erau domnitoare în Europa, avînd simpatia claselor domnitoare în Europa; tinerimea de la 1770 ar fi avut împotriva și pe boierimea din țară, și toată clasa feudală domnitoare în Europa. Dar această tinerime cu atîta mai mult ar fi fost vrednică de laudă, cu cît drumul i-ar fi fost mai greu. Istoria va învinui cu drept cuvînt pe tinerimea de la 1848 cum că a copiat fără critică instituțiile burgheze, atunci cînd aceste instituții arătaseră ce frumuseți cuprind, le-a copiat la 1848, cînd ulițele Parisului au fost acoperite cu trupurile muncitorilor răsculați împotriva organizației burgheze. Dar tinerimii de la 1770 nu [i] s-ar fi putut face atare învinuire, fiindcă nu i se putea cere să prevadă ceea ce un Marat, un Danton ori un Saint-Just n-au putut prevedea. Tinerimea de la 1770 ar străluci cu totul altfel decît cea de la 1848. Socialiștii români, ridicînd steagul proletariatului înainte de realizarea formelor socialiste în Europa, se află tocmai în starea în care s-ar fi aflat o tinerime liberală română la 1770, înainte de revoluția cea mare. Unica deosebire între noi și între tinerimea revoluționară burgheză de la 1848 este deci în folosul nostru, arată rolul nostru ca mai înalt, mai frumos, mai eroic.

Ne rămîne să răspundem încă la o observație pentru a dovedi nu numai că socialismul are ce căuta în Româ-

nia, dar chiar că este numaidecît trebuință de dînsul. Observația glăsuiește cam așa : „Dacă Europa tinde către socialism, apoi lăsați să ajungă acolo, de ce pripiți lucrurile prin propagandă și agitație?”. „Liberalul”*, în vestita-i polemică împotriva socialismului, cînd a arătat că n-auzise încă de rolul împărțirii muncii și al coope-rațiunii în societate și a găsit *dimensiuni* în elemente, „Liberalul”, zicem, a formulat această observație științificește. „Dacă — zice el — e adevărat că evoluția omenirii tinde către o formă socială colectivistă ori socialistă (cum că în viitor vor fi alte forme sociale decît acuma, știe și „Liberalul”), atunci lăsați evoluția mersului ei. De ce pripiți lucrurile? Dacă-i vorba ca evoluția să ne ducă la socialism, ne va duce ea singură”. (Am dat aici înțelesul articolului, nu chiar cuvintele.)

' Se înțelege că asemenea obiecție poate fi făcută nu numai nouă, ci și tuturor socialiștilor, chiar și celor din apusul Europei, ba chiar și tuturor partidelor politice. Tuturor li s-ar putea zice : „Pentru ce atîta vînzoleală și zgomot, evoluția ne va duce, unde are să ne ducă și de la sine”. Această obiecție, plină de înțelepciune, se putea face mai ales revoluționarilor de la 1848. Deșertăciunea obiecției arată că autorul ei habar n-are ce înseamnă evoluție. Cînd zicem : cutare fapt, fie sociologic, fie de altfel, evoluează și ajunge să ia cutare sau cutare formă, înseamnă că faptul e supus la o mulțime de condiții interioare și exterioare care îl prefac într-o direcție anumită. Se înțelege că, dacă faptul evoluează într-un fel, tocmai pentru că e supus la anumite înriuriri ; dacă ar fi supus la altele și evoluția ar fi alta. Schimbați unele condiții ori înlăturați-le, și faptul nostru va ajunge la altă formă. Așa, de pildă, cînd zicern că oul evoluează în pui, înseamnă că, supus la o mulțime de condiții interne și externe, dintre care un grad anumit de căldură este cea de căpetenie, oul va evolua în pui. Depărtați însă această condiție și se înțelege că numai pui nu vom vedea ieșind dintr-însul. După cei de la „Liberalul” însă, evoluția este un fel de dumnezeu care șade în cer, în afară de timp și spațiu, în afară de legile naturii, de legătura cauzală între fenomene, și duce faptul acolo unde știe el, schimbă-se împrejurările oricum. Dacă societatea de azi evoluează înspre cea socialistă, zice „Liberalul”, apoi lăsați-o, nu vă amestecați, evoluția

o va duce acolo. Dacă un ou evoluează în pui, apoi lăsați-l, nu vă amestecați, nu-l puneți sub cloșcă, nu-i dați căldură, dați-l la ger ori aruncați-l în uncrop*, evoluția îl va prefaca în pui dacă-i adevărat că într-acolo merge**. Așa și cu societatea. Cînd zicem că evoluează către formele socialiste, cînd zicem că merge numaidecît într-acolo, noi scoatem încheierea din analiza societății de azi, în care aflăm mulțime de factori ce o descompun și o mulțime care chiar înlăuntrul societății de azi dezvoltă formele viitoare. însă, dacă am depărta aceste condiții de dezvoltare și le-am înlocui prin altele, atunci firește că societatea nu va ajunge acolo unde zicem noi. Așa, de pildă, de-ar năvăli asupra Europei chinezii, ar învinge-o, ar strica toată civilizația modernă; în loc de bazele moderne sociale, cum sînt concurența, salariatul, împărțirea muncii etc., ori în locul fenomenelor ca strîngerea proletariatului în fabrici, concentrarea bogățiilor etc. ... chinezii ar întemeia în Europa relații sociale chinezești, atunci numai la socialism n-am ajunge. Așadar, repet, cînd zicem că societatea de azi evoluează către socialism, deducem convingerea noastră din condițiile în care se dezvoltă societatea de azi ; dar una din condițiile acestei evoluții, și anume o condiție de frunte, este propaganda socialismului științific, luminarea poporului asupra rolului său istoric. Propaganda socialistă este nu numai una din condițiile de căpetenie pentru trecerea societății burgheze în societate socialistă, ci chiar *unicul* factor conștient. Cînd burghezul capitalist din Europa expropriează pe micii producători și colectivizează producțiunea, de bună seamă nu știe că astfel ajută prefacerea societății de azi în cea socialistă. Puterile ce lucrează în societatea actuală și o apropie de cea viitoare, lucrează orbește, și numai socialismul științific este un

* [Apă clocotită].

** Puii de burghezi de la „Liberalul” stau la nivelul intelectual al acelei babe care, auzind că se cîștigă bani la loterie, a arătat dorința de ia cîștiga și ea, dar cînd i s-a zis să-și cumpere bilet a răspuns : „Ce trebuie bilet? De va vrea dumnezeu, cîștig eu și fără bilet”. Așa fac și cei de la „Liberalul”. Auzind despre evoluția societății către alte forme sociale, ei admit că așa este, cînd însă le zici că pentru această evoluție trebuie propagandă, ne răspund : „de-o vrea dumnezeu (evoluția), ajungem la societatea socialistă și fără propagandă ori luptă socialistă”.

factor conștient. Din cele spuse urmează două lucruri foarte însemnate. Intii se arată însemnătatea luptei socialiste*, singurul factor conștient în mișcarea înainte a omenirii. Numai ea poate feri de mulțime de greșeli, lămurind scopul și mijloacele revoluției sociale, poate să scutească de mulțime de experimente; în scurt, socialismul științific poate face realizarea transformării sociale mai iute, mai completă și însoțită de mai puține jertfe. Al doilea urmează pentru socialiști *datoria* de a lupta ca să transforme societatea. În adevăr, dacă socialismul nu este numai un factor trebuitor pentru schimbarea societății, ci chiar singurul factor conștient, atunci depărtarea 'socialismului de pe câmpul de luptă, încetarea luptei socialiste, a luminării și organizării muncitorilor ar întârzia schimbarea, ar face-o mai nedesăvârșită și mai singeroasă etc. Depărtarea socialismului de pe câmpul de luptă ar însemna prelungirea stării ticăloase de azi, ar însemna un ajutor indirect dat tuturor mișeliilor, tuturor relelor societății burgheze. Ceea ce zicem despre socialism în general, trebuie să spunem fiecărui socialist în parte ori de ce nație ar fi el. Depărtarea de pe câmpul de luptă, depărtarea unui om care înțelege starea ticăloasă de azi, care pricepe idealul măreț către care pășește societatea, depărtarea acestui om înseamnă slăbirea mișcării, prelungirea stării de azi. Oricît de mică ar fi roadă muncii unui om, această muncă e numaidecît trebuitoare, pentru că din suma muncilor individuale se formează lupta colectivă, pe care o numim socialism militant, factor conștient al mișcării sociale de azi. După cum și nemărginitul univers e alcătuit din micuțe atome, așa și socialismul militant se alcătuieste din muncile individuale ale tuturor socialiștilor. Este deci văzută datoria ce au toți socialiștii români de a lucra pentru răspîndirea ideilor lor. Dacă din toată propaganda noastră n-ar urma mai mult decît formarea unui grup numeros de socialiști, dacă nu vom reuși decît să facem cunoscute ideile socialiste, așa că în ziua transformării sociale în Europa să fie și la noi răspîndiți în țară un număr de socialiști, care ar ușura foarte mult prefacerea și la noi; dacă numai atîta roadă ar aduce munca noastră, apoi și asta ar fi destul de frumos ori, cel puțin nu s-^{ar} putea

* Vom spune în curînd ce înseamnă lupta socialistă.

zice că nu ne-am îndeplinit datoria față cu poporul muncitor, care ne-a hrănit, ne-a îmbrăcat, ne-a crescut pe noi și pe ai noștri în sudoarea frunții lui. Dar munca noastră nu poate și nu trebuie să se mărginească numai la atîta oricît de însemnat ar putea fi și acest cîștig; activitatea noastră nu poate să se mărginească numai la așa puțin, adică numai la pregătirea elementelor trebuitoare pentru transformarea socială, cînd se va fi realizat mai întii în Europa. Această activitate ar fi folosită numai pentru poporul viitor, pentru generațiile viitoare; de aceea trebuie să lucrăm nu numai pentru schimbarea credințelor și ideilor, dar totodată și pentru prefacerea condițiilor de trai ale poporului nostru muncitor, pentru schimbări care să pregătească împrejurări exterioare mai potrivite pentru realizarea socialismului (cînd îi va veni timpul), de o parte, și de alta pentru îmbunătățirea stării ticăloase a muncitorului nostru. Așadar, activitatea partidului socialist român se împarte în două: teoretică și practică. Sub cea 'dintii înțelegem propaganda, răspîndirea ideilor socialismului științific, pregătirea oamenilor pentru transformarea socială. Sub cea de a doua, adică sub numele de activitate practică, înțelegem înriurirea de-a dreptul asupra împrejurărilor materiale de trai ale muncitorilor, înriurirea de-a dreptul asupra bazelor materiale ale țării, asupra celor economice și a celor politice cu scop: 1) de a face ca împrejurările materiale, bazele relațiilor economice să fie cît mai potrivite pentru transformarea socialistă; 2) de a face ca împrejurările în care trăiește muncitorul nostru să se schimbe, pe cît va fi cu putință, chiar acuma.

Aceste două condiții sînt cu desăvîrșire armonice (cum vom vedea mai jos), adică nu se poate lucra pentru una fără a nu cîștiga și în privința celeilalte. Acești doi factori sînt esența programului nostru practic. Despre activitatea teoretică am vorbit destul. Am arătat că socialismul nu este în țara românească o plantă exotică, am arătat în ce stă mai ales socialismul științific, am arătat că, chiar pentru țara noastră este trebuitoare această propagandă, chiar dacă n-am putea avea alt cîștig decît alcătuirea unei grupe numeroase de socialiști români. Totodată am spus că nu ne putem mulțumi numai cu atîta și, pentru a lămuri mai bine ce avem de făcut, trecem mai departe.

*Cap. II. Trecerea României de la iobăgie
la formele de azi*

Pentru a lămuri activitatea noastră practică trebuie să dăm o ochire generală asupra dezvoltării noastre economico-sociale, asupra claselor și pozițiunii lor, asupra relațiilor de putere în ființă la noi. Școlarii ai socialismului științific, membri ai mării familii socialiste europene, noi știm că felul activității noastre atîrnă de condițiile reale ale țării noastre, și mai ales de cele economico-sociale. Și aici tocmai sintem în totul uniți cu socialismul științific și ne deosebim de cel utopic.

Un socialist utopic declară sus și tare cîteva formule sentimentale și umanitare, un plan de organizare foarte umanitar. Despre plan crede că se poate aplica oriunde, fără a se lua în seamă împrejurările. Tot astfel face și în privința mijloacelor de acțiune. Un socialist modern, care ține la socialismul științific, își deduce idealul din mișcarea omenirii, din evoluția ei, iar mijloacele de lucru și felul lucrării din condițiile în care se află un popor. Așadar, să analizăm condițiile de trai ale țării noastre, cum urmează din pozițiunea poporului muncitor, din relațiile de clase, din cultura noastră, din temeliile economice. Pentru această analiză trebuie să ne întoarcem puțin îndărăt și să caracterizăm în cîteva cuvinte starea noastră pe la 1848, starea iobăgistă, pentru ca să înțelegem pe deplin starea burgheză în care ne aflăm acuma. Am zis că starea noastră înainte de 1848 semăna cu a Europei feudale. În adevăr. Țăranul nostru iobag lucra cîteva zile pe săptămînă stăpînului și era în starea servului din vîrsta de mijloc. Țăranul lucra pentru consumare și noi pentru schimb. În familia țărănească se lucrau mai toate cele trebuitoare familiei. Țăranul muncea la cîmp, țărancă pe lîngă cîmp mai țesea pinză pentru cămăși, lină, pentru straie etc... De la oaie aveau cojoc și lapte; casa și-o făcea de asemenea țăranul singur. Lucrînd toate cele ce-i trebuiau, țăranul avea foarte puțin de schimbat pe articole industriale, lucrate în țară ori aduse din străinătate. Pe lîngă acestea, țăranul se mai îndeletnicea cu cărăușia și chiar cu unele industrii casnice. Boierii ședeau la țară și relațiile lor către țărani erau oam deopotrivă cu cele dintre feudali și servi: era despoiere, cîteodată foarte crudă, însă mas-

cată prin legături patriarhale-religioase. Lipsa de împărțire a muncii, lipsa de căi de comunicație despărțeau satele unele de altele și de orașe, așa că nu numai țărani, dar chiar unii proprietari rar vedeau orașele mai mari ale țării. Această izolare tîmpea poporul de ia țară, dezvolta prejudeciile *, frica de natură și, în general, o închipuire religioasă și intelectuală cum se află la toate popoarele ce trăiesc în asemenea împrejurări economice. Boierii trăiau la țară mai în aceeași izolare de lumea civilizată ca și țărani, de unde urmă că nivelul lor intelectual era așa de jos ca și al țărănilor; în familiile lor domneau relații patriarhale ca și în cea țărănească. Cînd reacționarii noștri, aducîndu-și aminte cu adînc oftat de vremurile iobăgiei, ne spun că boierii trăiau împreună cu țărani, apoi spun numai într-atîta drept întrucît îi vorbă de același nivel intelectual la amîndouă clasele, de aceleași credințe și superstiții. Cît despre purtarea boierimei cu țărani, cît despre cruzimea boierilor și jupoierea nemiloasă suferită de popor, apoi toate vor fi zugrăvite cu slove de foc în istoria noastră. În orașe erau meserii, începuturi de manufacturi și un negoț foarte nedezvoltat și mărginit la desfacerea cîtorva mărfuri străine ori din țară și la trimiterea unor produse agricole peste granițe. Micimea negoțului local, din pricină că mai toți munceau pentru consumare personală, și lipsa de căi, de asemenea nu lăsa să se dezvolte o clasă comercială mai puternică. Obiceiurile de atunci se potriveau de minune cu relațiile economice: familia era patriarhală și întemeiată pe autoritatea părintească și dumnezeiască. Reacționarii noștri nu pot să nu ofteze din adîncul inimii amintindu-și de acele vremi binecuvîntate, cînd tata era tată, iar femeia și copiii știau de frică etc... Toate aceste relații economice și sociale semănau foarte mult cu ale Europei din veacul al XII-lea. La 1848 izbucnește revoluția în toată Europa și prin înrîurirea acesteia și în România. Ca urmare a mișcării cad privilegiile și monopolurile boierești, țărani scapă de sub jugul boierimii, sînt împroprietăriți **, se introduc

* [Prejudecățile].

** Deși împroprietărirea s-a făcut tocmai la 1864, totuși ea este urmare a mișcării de la 1848. Pentru a simplifica lucrul, privim perioada de la 1848—1864 ca întregită pentru revoluționarea relațiilor noastre iobăgiste.

instituții politice liberalo-burgheze, constituție, guvern reprezentativ etc., lucruri pentru a căror eiștigare Europei i-au trebuit atâtea veacuri. Noi am spus că datorim instituțiile liberale și desființarea clăcii etc... dintr-un întii dezvoltării Europei și al doilea tinerimii de la 1848. Dar, căpătînd formele sociale europene, noi n-am căpătat totodată și temeliile materiale corespunzătoare, n-am căpătat nici împărțirea muncii, nici colectivizarea producției, nici fabrici, nici burghezime puternică, nici comerț întins; acestea trebuiau să vină numai după introducerea formelor sociale europene, așa era cel puțin visul de aur al tinerimii revoluționare de la 1848. Oricum ar fi însă, deși ne deosebim de Europa prin temelia noastră economică, totuși schimbarea radicală a formelor economico-sociale (claca înlocuită prin egalitatea înaintea legii) nu putea să n-aibă foarte mare înrîurire asupra vieții noastre economice, politice și sociale, deci și asupra celei morale, intelectuale și familiale.

Să analizăm dar toate schimbările aduse prin formele liberale pricinuite de mișcarea de la 1848. Să analizăm pe rînd toate clasele sociale. Facem început cu burghezimea liberală guvernamentală, tinerimea cultă de la 1848. Schimbarea formelor de viață a pus pe România, ce-i drept, într-o stare foarte grea. în Europa știm că liberalismul avea chiar de la ivirea-i bazele materiale, adică erau producțiuni mare și puternică de mai înainte colectivizată și o burghezime tare. La noi aceste temelii lipseau. Tinerimea revoluționară de la 1848 avea deci însărcinarea de a crea baze pentru liberalismul introdus, în Europa, liberalismul burghez, așezat pe bazele mai sus pomenite, a avut unele urmări folositoare, dar și multe rele și uricioase de tot, cum au fost, de pildă, ruinarea țăranilor lucrători de pămînt, proletariatul, bursa și agiotajul, militarismul, funcționarismul și multe altele. La 1848 liberalismul burghez arătase așa de bine ce poate, încît proletariatul fu nevoit să se răscoale și să roșească stradele Parisului cu sîngele său. Ce avea deci de făcut tinerimea noastră? Este ușor de priceput. Folosindu-se de practica Europei, să introducă formele sociale de acolo, însă să se ferească de relele ce se dăduseră pe față, trebuia deci să analizeze științificește acele forme, să aleagă binele de rău. Tinerimea noastră a fost crescută în cercurile politice radicalo-burgheze umanitare din Franța,

care habar n-aveau de chestiile economico-sociale; pe de altă parte, nici chestiile acestea nu erau limpezi ca în timpurile noastre; în sfîrșit, instinctiv era împinsă a ținea parte burghezimii. Pricinile înșirate, precum și altele despre care vom vorbi altă dată, dar dintre care cea de frunte este necunoștința în ale economiei, au făcut pe tinerimea liberală să copieze instituțiile liberale fără nici o critică; a copiat, a copiat și, în sfîrșit, a ajuns unde o vedem. Alătura cu libertatea individuală, cu libertatea presei, a întrunirilor, cu instrucția obligatoare, lucruri frumoase care împreună cu niște baze economice mai drepte, ceva mai raționale (nu mai zicem socialiste, acestea, se înțelegea, n-ar fi fost cu puțință), ar fi dat roade relativ frumoase, zicem relativ pentru că roade cumsecade nu putea da decît o organizație socialistă. Alături cu aceste lucruri, fără care e cu neputință o dezvoltare normală a unui popor, se introduseră instituții reacționare, mîrșave, stricătoare. Sub fraze sunătoare despre naționalism, patriotism, independență, libertate, se introduceau instituții unele mai ticăloase decît altele. Introducînd vreo instituție, se cereau mulțime de funcționari, se cerea alta care să o controleze pe aceasta și, în sfîrșit, încă una, a treia, care să controleze pe a doua. în cîțiva ani ne-am trezit cu o droaie de prefecți, subprefecți, comisari, spioni polițienesci, controlori, controlori de controlori, copiiști etc. Avem bănci, controla băncilor și controla controlorilor; avem magistrați, portărei, avocați, tribunale, curți de apel, de casație... Un volum nu ne-ar ajunge pentru a le înșira și nu-i un singur român să le știe toate. Avem impozite, avem spioni ca în Europa, avem armată, care ne soarbe treizeci de milioane pentru întreținere, afară de cheltuielile în material de război, întăriri etc. și afară de paguba ce ne face luînd de la munca producătoare oamenii cei mai în putere, ca în Europa; avem, în sfîrșit, sărăcie, corupție și ticăloșii necunoscuti în Apus.

Să trecem la prefacerile suferite de celelalte clase: boierii, țăranii, meseriașii, pentru că schimbările suferite de aceste clase au avut înrîurire și asupra claselor guvernamentale, și, ca să ne dăm seama lămurit de starea noastră, trebuie să cunoaștem pe deplin poziția tuturor claselor și relațiile lor de putere, mai ales de putere economică. înainte de a trece la alte clase, trebuie să

lămurim cititorilor că prin guvernamentalii burghezi înțelegem nu numai pe cei de azi, pe d-l Brătianu și pe ai lui — ferească sfântul! —, ci înțelegem pe guvernul de azi, ca și pe liberalii sinceri¹⁰, liberalii coalizați¹¹ etc., care se deosebesc unii de alții, cum vom vedea, tocmai atîta cît se deosebește Nichipercea de Scaraoschi (adică tot un drac). După ce vom cerceta poziția clasei boierilor, țăranilor și meseriașilor, ne vom întoarce iar la partidele noastre politice.

Să începem cu boierimea.

Boierimea ca clasă domnitoare iobăgistă, analoagă cu feudalii, a dispărut după desființarea clăcii și înlocuirea ei prin contractul poreclit liber. O parte din boierime nu putu să se deprindă în împrejurările cele nouă. Le-neșă, învățată cu relațiile patriarhale iobăgiste, această parte din boierime n-a putut găsi activitatea și inteligența cerută pentru a exploata țăranii. Deprinsă să-i aducă țăranii toate de-a gata acasă, la picioare, se trezi deodată că trebuie să tocmească lucrători, să-i privegheze, să vîndă, să cumpere! Dacă vom mai adăugi și ambiția boierilor, care se dezvoltă la toate clasele privilegiate, adică rușinea de a munci în vreun fel, vom pricepe de ce o parte din boierime s-a ruinat, a pierit de pe scena exploatării, cel puțin de pe a exploatării directe. Vînzînd moșile ori ipotecîndu-le la jidani, de ritul mozaic ori de cel creștinesc, boierii, mai ales cei tineri, au început de ciudă a petrece, a azvîrli bani în dreapta și-n stînga. Legătura mai strînsă cu Europa și dezvoltarea onorabilului comerț și a onorabililor comercianți, punînd la îndemîna boierilor toate bunătățile, toate producțiunile rafinate ale Europei, a grăbit ruina boierilor și trecerea capitalurilor în mîinile burtăverzimei. Aici, în destrăbălarea și risipitoria boierimii trebuie de căutat începutul creșterii importului din străinătate, un fapt care, deși efect, nu cauză a stării actuale economice, are înfrîurire foarte stricăcioasă asupra stării noastre economice, cum vom vedea mai jos. Ruinîndu-se, unii din boieri și-au sfinșit traiul, alții, ca funcționari mici, mijlocii ori mari, petrec zile triste la birouri și cancelarii, mîngîindu-se că au fost și ei ce-au fost. Altă parte din boierime s-a dat la brazdă, s-a deprins cu împrejurările cele nouă. Foarte ușor a văzut că dracul nu-i așa de grozav cum îl zugrăvesc, că împrejurările noi sînt în multe privințe

chiar mai priitoare proprietarului, că țăranii împroprietăriți tocmai cu atîta pămînt cît le trebuie pentru îngroapare (după ce vor ajunge la capătul vieții lor pline de griji și de nevoi), vor cădea într-o robie și mai mare decît cea veche. Dealtfel, cît despre munca de a socoti și a vinde produsele făcute de țăranii, a-i înșela pe aceștia la zilele de muncă etc... nu-i deloc cine știe ce grea, ba chiar, dacă se deprinde cineva cu dînsa, este chiar foarte plăcută. Convingîndu-se, această parte din boierime a primit noile forme burgheze, s-a burghezit și, alături cu arendașii, comercianții, bancherii etc., formează masa burghezimii române de azi. Avem dar drept cînd numim burghezi pe toți cei care trăiesc din munca poporului, pentru că boierii au dispărut ca clasă deosebită de burghezi... Iar dacă vorbele boier, beizadea etc. au mai rămas, apoi se știe că este o lege sociologică după care în dezvoltarea societăților, după ce piere fondul, forma mai trăiește încă multă vreme. În această disparițiune a boierimii trebuie să căutăm pricina lipsei de partidă politică reacționară-încăpătoare. Neavînd deloc teren, rămășițele și odraslele boierimii vor și ei să se joace de-a conservatismul, luînd numele de conservatori-liberali, liberali-conservatori, tineri-conservatori¹² etc..., nume care se potrivesc întocmai ca prost-cuminte ori republică-monarhie. Dispărînd boierimea, ea a fost înlocuită prin altă clasă domnitoare economică, prin proprietari și arendași burghezi. Să analizăm și această clasă. Clasa burgheză care a înlocuit pe boieri în exploatarea țăranilor, a muncii agricole (cea mai însemnată la noi în țară), această clasă în curînd a arătat că în exploatare întrece cu mult pe cea boierească-iobăgistă. Mai întîi burghezii exploatare sînt mai harnici și mai pricepuți decît boierii vechi, al doilea condițiunile pentru exploatarea țăranului sînt mult mai prielnice. Exploatarea boierului vechi a avut o stavilă fie în Reglementul organic, fie în obicei. Hotărîndu-se numărul zilelor, de pildă, la 50—60 (Regnault și K. Marx), aceste zile arătau hotarul exploatării¹³. Burghezul, proprietar ori arendaș, n-are nici un hotar, ori unicul hotar e natura însăși, care a făcut ca țăranul să nu poată munci mai mult de 24 de ceasuri pe zi. Din altă parte, boierul avea chiar interes ca să fie țăranii sănătoși și bine hrăniți, cum are interes stăpînul unui cal, ca să fie calul sănătos și în putere. Pierderea

unui țăran însemna pentru boierul vechi pierderea a 50 de zile de muncă pe an, iar pieirea tuturor ruina completă. Proprietarului ori arendașului de azi ce-i pasă : dacă va muri lucrătorul Stan, mâine îl va înlocui Bran ; și ce altă grijă poate avea decît de a scoate cît mai multă muncă și de a o preface în produse și în bani ? Folosindu-se de aceea că țăranul are foarte puțin pămînt, e lipsit de imaș și că pentru a-și ținea vitele trebuie să ceară pămînt de la proprietar ; folosindu-se de aceea că țăranul nu poate merge la alți boieri din alte județe să ceară pămînt, cum ar face un proletar agricol englez, care, neavînd pămînt, nici casă, caută unde sînt prețurile mai bune ; folosindu-se de aceea că țăranul are o bucățică de pămînt de care e legat și, prin urmare, nu poate închiria pămînt cîine știe pe unde ; folosindu-se de aceasta, proprietarul pune condiții cum vrea, îl încurcă pe țăran în datorii, îl ruinează și-l stoarce așa cum nu putea face boierul vechi, oprit de chiar interesul său. Ancheta făcută de cetățeanul Rosetti¹⁴, cînd cu legea tocmelilor agricole, a arătat indestul pînă la ce grad de necrezut a ajuns stoarcerea țăranului. Dar, ruinînd pe țăran, aproape unicul producător, se ruinează și producțiunea, și bogăția națiunii luată în întregul ei. în adevăr, să vedem în cîteva cuvinte relațiile între burghezimea agricolă și între producătorii țărani.

în mare parte a României (în Muntenia mai ales) se obișnuiește astfel : țăranul ia pămînt de la boier, îl lucrează, îl seamănă etc. și pe urmă din roadă ia boierul jumătate și țăranul jumătate. Afară de jumătate din roadă, țăranul mai dă găini, ouă, zile de lucru etc... Afară de acestea, țăranul lucrează cu uneltele și cu vitele sale, sămînța tot el o pune de la dînsul etc., boierul ia deci mai mult de jumătate. Să presupunem acumă că roadă strînsă de țăran este 16 chile* de grîu, acestea vor fi productul brut, într-însul intră și sămînța și o parte din valoarea plugului, a boilor, a carului etc. Să prețuim valoarea transportată din anul trecut în recolta cea nouă la 4 chile, atunci productul curat va fi de 12 chile (16 — 4 = 12). Proprietarul ori arendașul ia însă jumă-

*[Chilă — veche măsură de capacitate, egală cu circa 500 kg și întrebuințată mai ales pentru cereale].

tate din productul brut, adică 8, deci ia 2/3 din productul curat. Această proporție crește cu atîta mai mult în paguba țăranului, cu cît deosebirea între productul brut și între cel curat este mai mare. Așa, de pildă, dacă cheltuind aceeași valoare de 4 chile sub formă de plug, boi, sămînța... țăranul va culege 12 chile, atunci productul curat va fi 8 chile (12 — 4 = 8), iar boierul, luînd 6 (1/2 din 12), ia 6/8 ori 3/4, trei sferturi din productul curat. Dacă productul total va fi 8 chile, productul curat va fi 4 chile (8 — 4) și proprietarul, luînd 4 chile (1/2 din 8), ia tot productul curat, iar țăranul pentru toată munca nu va primi nimica absolut. în sfîrșit, dacă țăranul va cheltui sub formă de boi, plug, sămînța... patru chile, iar recolta va fi numai șase (ceea ce, avînd în vedere uneltele proaste de muncă, lipsa de îmbunătățiri etc. este foarte cu puțință), atunci boierul va lua trei chile (1/2 din 6), iar țăranul de asemenea trei ; țăranul însă a dat pămîntului (recoltei mai bins) patru chile (sub formele pomenite) și, luînd numai trei, departe de a lua ceva pentru muncă, nu-și scoate nici cît a cheltuit. Proprietarul înghite boii, plugul și semințele țăranului ! Ruina țăranului și, cu dînsa, ruina puterii productive și a uneltelor de muncă sar în ochi. Dați țăranului boi frumoși, plug buh, semințe bune etc., puneți-l în fața boierului, nu uitați nevoia ce are țăranul de pămînt, și la cel dintîi an neroditor proprietarul va lua de la țăran tot productul curat, îl va încărca de datorii, prefăcîndu-l în rob supus, iar la cel dintîi an cu recoltă proastă îi va înghiți și parte din plug, din boi etc. Ruina țăranului și, cu dînsul, ruina țării sînt de neînlăturat. Mai adăugiți că țăranul n-are pășuni și deci e silit a se îndatora să muncească atîta, să plătească atîta etc., e silit să primească niște condiții așa de grozave, încît chiar burghezii cinstiți din Camera deputaților s-au îngrozit cînd li s-au arătat unele din documentele anchetei agricole și veți înțelege de ce în timp așa de scurt a ajuns țăranul la sapă de lemn.

Afară de darea pămîntului pentru jumătate din recolta brută, mai sînt și alte feluri, care se deosebesc numai în privința cantității, nu însă în a calității. Așa [în unele locuri țăranul dă a treia parte din productul total, aiurea pe lîngă București dau însă mai mult de jumătate, două treimi. Ori, cum tendința este aceeași, tot se

lucrează cu unelte proaste, țăranul dă mare parte din product și se ruinează, deci se ruinează și producțiunea. Deosebirea este numai că, unde dă mai mult, se ruinează mai curînd*.

Al doilea chip de exploatare este închirierea pămîntului cu bani. Acest metod, prin urmările lui, mai nu se deosebește de cel descris mai sus. Pămîntul îl lucrează tot țăranul cu unelte proaste. Poziția țaranului însă fiind cum am spus, proprietarul pune așa condiții, încît țăranul merge tot către ruină și se înțelege că odată cu dînsul se ruinează uneltele de muncă și producțiunea.

Al treilea metod de a exploata producătorii este închirierea brațelor prin salariu, deci lucrarea pămîntului pe socoteala proprietății mari. În această presupunere, producția e mai bună, de vreme ce se face pe moșii mari și cu unelte bune; acest sistem poate întrebuița și mașini, îmbunătățirile pămîntului și semințe alese etc..., dar dacă sistemul este totodată și mai ruinător pentru producător, pentru țăran, decît cele descrise în urmă. În adevăr, atunci cînd țăranul ajunge la sapă de lemn în metodele descrise în urmă, de la un loc sărăcia țaranului începe a fi vătămătoare și pentru proprietar. Cînd proprietarul dă pămînt în parte, se înțelege că nu se bucură dacă țăranii sînt cuprinși** și n-au nevoie de dînsul; dar, pe de altă parte, proprietarului nu-i vine la îndemîna să se ruineze cu totul sănătatea țaranului și să se înrăutățească uneltele de muncă, de vreme ce atunci și partea îi scade. Deci, deși proprietatea mare va avea tendința de a ruina producția și producătorii, ruina nu va putea trece de oareșicare margine. Dar cînd proprietarul își lucrează pămîntul pe seama sa cu salariați, interesul lui va fi de a-i ruina cu totul. Un țăran avînd pămînt și instrumente de muncă îndestulătoare nu se va tocmi să lucreze la boier și pămîntul va rămînea nelucrat; un țăran, pe cît va avea o bucățea de pămînt cît de mică, o pereche de boi, deși va fi silit să [se] toc-

* Ar trebui de cercetat pentru ce în unele locuri se ia V., în altele jumătate și în altele A. De bună seamă că felul pămîntului și prețul productelor au influență. Dar, deși foarte plină de interes, cercetarea aceasta nu ne trebuie aici și nici nu ne schimbă încheierile.

** [înstăriți, bogați].

mească la boier, nu se va învoi însă cu preț de ris; și numai un țăran ajuns cu desăvîrșire la ruină, care n-are nici boi, nici plug, numai acela e în stare să muncească cu orice preț i s-ar da, și anume atîta timp cît i se cere. Proprietatea mare rurală lucrată cu salariați va fi cu atîta mai prețioasă, cu atîta mai mare rentă va aduce, cu cît țăranii din împrejurimi vor fi mai nevoiași, vor fi mai puțin în stare a trăi fără să se tocmească la un proprietar. Idealul proprietarului va fi un sat în care să nu fie nici plug, nici bou. Se înțelege că dorința mării proprietăți se tot realizează zi cu zi. În multe părți ale României, pe unde este munca prin salariați, țăranii sînt cu totul expropriați, sînt ruinați mai mult decît oriunde, și cele mai scandaloase fapte de ruinarea țaranului, dovedite prin ancheta lui Rosetti, sînt culese tocmai din Moldova, de acolo unde domnesc închirierea pămîntului și munca salariată. Toate celelalte sisteme de exploatare ale muncii țărănești sînt o combinație de cele descrise mai sus și toate împreună au drept urmare neînlăturată ruinarea producătorului și a producțiunii*.

Să ne întrebăm acuma ce ne dă în schimb această burghezime rurală, mare proprietară a pămîntului? O comparație cu proprietarii mari din Apus ne va lămuri minunat în privința aceasta. La învinovățirile socialiștilor din Apus, burghezii, între un nămol de absurdități, răspund și cu un argument care cuprinde o parte de adevăr. „Bine — zic burghezii —, toată creșterea civilizației și a productivității muncii etc... a fost numai pentru noi, în folosul nostru, dar noi am ridicat productivitatea muncii, concentrînd producțiunea, dezvoltînd producerea cu mașini, irigații și sisteme perfecționate de agricultură etc...” Se înțelege că e lucru nebunesc a pretinde ca progresul economic, care-i datorit întregii omeniri culte, să fie sechestrat de o singură clasă, dar cel puțin atîta e adevărat că burghezimea mai înainte, în trecut, în adevăr a luat parte la organizarea producțiunii și la propășirea ei, nu-i vorbă a încasat nu numai partea sa, ci și pe-a altora, dar, la urma urmei, trecînd cu vederea peste clase și peste lupta de clase, luînd în seamă *bogăția*

* Numai într-o parte a Moldovei țăranii au fost cu totul ruinați, dar acolo producția a crescut.

națională în înțelesul dat de economia burgheză, fără a mai cerceta cum se împarte produsul național, trebuie să mărturisim că burghezimea în adevăr a ajutat înaintarea producției *. Holdele Angliei sînt mult mai bine lucrate decît cu trei sute de ani în urmă. Dar burghezimea română nu poate aduce nici acest argument, dealtfel destul de păcătos și el. Ea n-a exploatat și nu exploatează progresul producției, ci ruinează pe producători și producția. Să presupunem că în Anglita, acum cîteva sute de ani, țaranul, muncind cu unelte... tot așa de proaste ca ale țaranului nostru..., va fi produs valoare de 15 chile de grîu, din care proprietarul lua 5 **, iar țaranul rămînea cu 10. Să presupunem acum că progresul economic a făcut ca lucrătorul să producă astăzi valoare de 50 de chile (în fapt progresul a mers mai departe decît arată cifrele noastre ipotetice) și proprietarul ia 40 de chile, țaranului însă îi rămîn tot 10. Producția este deci acum de cinci ori mai mare decît înainte și proprietarul ia de opt ori mai mult decît înainte vreme și confiscă în folosul său tot progresul economic. Să presupunem acum că productivitatea muncii țaranului nostru era pe vremea iobăgiei 15 chile de grîu, iar boierul lua 5 chile, ca și în Anglia. Acum însă știm că exploatarea lucrătorului este mult mai mare, analiza modurilor de exploatare ne-a arătat cum stau lucrurile, iar productivitatea muncii n-a sporit, cel puțin relativ cu populația ***. Dacă presupunem acum că boierul ia două

* Noi am arătat că burghezimea europeană a ajuns acumă piedică pentru producție, cel puțin, că este de prisos; mai bine se vede lucrul la societățile de acționari aplicate la cele mai colosale întreprinderi, cum este construirea drumurilor de fier, la mine și chiar la exploatarea pămîntului, ca în unele părți ale Americii. Aceste treburi sînt conduse în totul de salariați, începînd de la directorul general și sfîrșind cu muncitorii pâlmași. Acționarii capitaliști nu se amestecă în treburi, toată treaba lor se mărginește la încasarea dividendelor, la sugerea cîștigului. În aceste societăți se vede cum capitalistic au ajuns cu totul de prisos, cum au pierdut chiar și singura însemnătate ce mîi aveau, privegherea producției.

** Cam la 1/3 se mărginea exploatarea muncii prin Regulamentul organic.

*** Lipsa de statistică bună nu ne lasă să dovedim exact dacă producția a scăzut ori a crescut și, dacă n-a crescut și chiar a scăzut, nu putem spune dacă faptul s-a petrecut absolut ori numai relativ. Dacă a crescut exportul grîului ori chiar produ-

treimi din munca țaranului (cifra e mai degrabă prea mică decît prea mare), atunci din producția de 15 chile proprietarul va lua 10, iar țaranul numai 5. Partea proprietarului s-a făcut de două ori mai mare, a țaranului însă s-a înjumătățit. Cele zece chile presupuse înfățișează însă la țaranul englez și la țaranul român *strictul necesar* pentru viață și pentru ținerea copiilor, deci, cînd proprietarul român micșorează partea țaranului, înghite astfel o parte din carnea, din oasele și din singele țaranului și ale familiei lui, face să degenereze producătorul, să se înrăutățească uneltele, să se

cerea lui, [aceasta] nu dovedește nimica, căci poate fi o urmare a creșterii populației, și nu a îmbunătățirii mijloacelor de producție, creșterea exportului poate să ne arate creșterea producției, dar și scăderea consumării locale. Apoi, chiar dacă producția grîului ar fi crescut, poate că alte produceri, ca a viteilor, să fi scăzut în proporție și mai mult. Tot astfel este și cu scăderea producției casnice, și noi știm că sub nume de produs național se înțelege produsul unei nații în total. De asemenea trebuie să ținem seamă de creșterea populației. Dacă într-o țară s-a făcut producția de două ori mai mare, iar populația s-a împărțit, atunci producția, în adevăr, relativ a scăzut pe jumătate. Despre absolută scădere a producției sînt dovezi destul de tari. Să cităm aici pe d-l Ioan Ghica, ale cărui cunoștințe în privința agriculturii române nu le va contesta nimeni și a cărui mărturie e atîta de prețioasă în lipsă de statistică, de vreme ce d-l I. Ghica e om bătrîn și a fost martor și la agricultura veche, de acum 25 de ani, și la cea de azi. Iată ce spune: „Sînt acumă douăzeci și cinci de ani, cultivatorii români conțau producția medie în grîu de 18 hectolitri pe hectar (IV2 chilă de 400 de oca pe pogon); astăzi producția medie nu-i mai mult de 10 hectolitri pe hectar (14 sau 16 băniți de pogon), ceea ce nu este nici a patra parte din cît produce hectarul în țările unde cultura este înaintată și unde plugăria merge înjugată cu creșterea de vite și se ajută cu îngrășări, drenajuri și irigațiuni. La noi, dacă vom excepta vreo două-trei județe din Moldova, agricultura nu se poate zice că a ieșit din starea primitivă. îi luăm puținul ce putem fără a-i da nimica” (vezi „Convorbiri literare” de la 1 ianuarie 1886, nr. 10, p. 843). Iată o mărturie prețioasă, care arată în ce hal a ajuns producția națională în acești 25 de ani, după împroprietărirea țaranilor, scăzînd de la 18 la 10 hectolitri la hectar. Dealtmîntrelea, chiar cei mai optimiști vor admite că, dacă producția a pășit așa de iute ca populația, chiar dacă s-a mărit, n-a crescut atîta cît trebuințele, așa că raportul între producție și trebuințe este mult mai rău pentru țărani acumă de cum era' cu 25 de ani în urmă și din ce în ce mai înspre rău mergem, deosebirea între producție și trebuințe merge crescînd. Noi, pînă la alte dovezi, sîntem de părere că producția a scăzut nu numai relativ, dar chiar absolut.

ruineze, prin urmare, producțiunea în total. Proprietarul englez înghite progresul producțiunii; proprietarul român înghite pe producător și dezorganizează producțiunea. Mai mult decît atîta, în relațiile actuale se face chiar cu neputință un progres însemnat în producțiune. În adevăr, cei care cunosc, în citva cel puțin, economia politică știu că una din cauzele ce împiedică introducerea mașinilor este ieftinătatea muncii. Pînă cînd munca mușchilor e foarte ieftină, introducerea mașinilor, care înlocuiesc munca omenească, nu vine la socoteală. Mașina cere nu numai capital pentru cumpărarea ei, ci cărbuni etc., și după cîtiva ani înlocuire prin alta; acestea toate se plătesc cînd munca omenească e mai scumpă decît cea cu mașini; la noi însă, unde țaranul, încurcat în datorii prin tocmele neomenoase, este silit să lucreze aproape degeaba, cu cinci parale pe zi, ca la Ungureni, introducerea mașinii este cu neputință. Singura îmbunătățire cu putință în asemenea împrejurări poate fi sămînța mai bună, firește pentru locurile cele pe unde țaranii lucrează pămînt în tovărășie cu proprietarul (ce tovărășie am văzut), ori întrebuițarea mașinilor de treier, care scot din paie mai toată sămînța.

Dar proprietatea mare nu numai că ruinează producțiunea agricolă, ci mai are și o înriurire vătămătoare asupra celei industriale. Proprietarilor mari, care iau din produsul național partea leului, li se dezvoltă gusturi deosebite, alese, nobile. Pe de altă parte, burghezimea mare își trimite copiii în străinătate și de acolo aduc, pe lingă dispreț către țaran, către moșicul care nici nu știe vorbi franțuzește, și gusturi rafinate și stricate, dezvoltîndu-se gustul pentru lux, dezvoltîndu-se exploatarea și chipul de a le îndestula; mulțumită legăturilor cu Europa, drumurilor de fier etc., importul nostru crește colosal. Griul, produs prin munca țaranului, se duce în străinătate și în locu-i vin mătăsuri, bijuterii, "articles de Paris" etc., dar alături de mărfurile ce nu se fac la noi vin și altele care luptă cu cele de același fel de aici. Productele străine, fiind însă mult mai ieftine, ruinează producția industrială locală. Cu cît crește importul, și mai ales acea parte a importului care face concurență producțiilor țării, cu atîta aceste produse și ramurile de industrie ce le produc pier, se sting. La țară pier industriile casnice, la orașe industriile și meseriile vechi. Des-

pre însemnătatea ruinii producțiunii orășenești vom vorbi mai jos, cît despre ruinarea industriei casnice de pe la sate este ușor de văzut că lucru de seamă nu poate fi. După ce producția agricolă, aparatul producător scade din pricina ruinei producătorului și a instrumentelor de producțiune, altă ramură de producțiune de pe la sate, industria casnică, se ruinează și ea din pricina aceleiași burghezii (proprietari și comercianți) care dezvoltă importul. Așadar, vedem că proprietarii mari, departe de a aduce vreun folos producțiunii țării, luată în întregime, ruinează și pe producători, și producțiunea, duc țara către ruină și catastrofe.

Să trecem acuma la altă clasă burgheză, la onorabilii comercianți, la comerțul nostru național. Una din grijile de căpetenie ale tinerimii de la-1848 a fost dezvoltarea comerțului și a clasei comercianților, care, cum am zis, era foarte slabă și alcătuia mai degrabă embrionul burghezimii comerciale de azi: „N-avem burghezime — își zicea tinerimea —, în Europa vedem că este, slava domnului, să facem deci și aici burghezime capitalistă”.

Burghezimea capitalistă în Europa este de două feluri: unul exploatează de-a dreptul producțiunea, sau, mai bine, poporul producător (în acest fel intră proprietarii de moșii, fabricanții etc.); altul (comercianții) exploatează împărțirea (distribuțiunea) produselor. Pentru a avea întiiul fel de burghezime, ne-ar trebui fabrici, așezăminte industriale, lucruri nu tocmai ușoare de făcut, ne-ar trebui zeci de ani și cu totul altă hărnicie, minte și chiar împrejurări prielnice. Pe de altă parte, trebuie numai-decît burghezimea puternică, întii pentru că așa e în Europa și, al doilea, pe cine să se sprijine statul burghez dacă n-ar fi burghezimea? Deci comerțul național și clasa comercianților să trăiască! Acest comerț național a ajuns un fetiș înaintea căruia fiecă burghez își face cruce înainte de a se spăla pe ochi. Această încurajare și dezvoltare a comerțului este o absurditate economică nespuse de mare, chiar din punctul de vedere al economiei burgheze. În adevăr, burghezimea ne spune că negoțul ori comerțul este aparatul distribuitor al societății, asemănător cu aparatul circulator care distribuie hrana în toate părțile organismului animal. Știm că în societatea socialistă nu va fi comerț, nici clasă de comercianți, distribuția va fi un fel de serviciu comunal; dar în socie-

tatea burgheză, se înțelege, comerțul și comercianții sînt trebuitori; păcat numai că li se lipește cite prea mult de mîna acestor mijlocitori, bineînțeles în paguba producătorilor cît și a consumatorilor. Dar, aibă orice idee burghezii despre comerț, toți știu că negoțul împarte produsele și deci că între numărul comercianților și [cel] al producătorilor trebuie să fie o relație statornicită și că numărul și bogăția comercianților nu trebuie să crească fără creșterea producției; altfel urmează ruina neînălăturată. Iată acum un exemplu care va dovedi pe deplin cele spuse și lumina este foarte de nevoie față cu asemenea fetiș burghez. Să presupunem că România noastră are un milion de muncitori producători. Să prețuim capitalul cu care lucrează ei deopotrivă cu 100 de milioane de chile de grîu, iar creșterea de valoare ce adaugă prin munca lor la 10 milioane de chile. Să mai presupunem că toți comercianții din România se urcă la 10 000 și că au un capital de zece milioane de chile de grîu ; distribuind productul curat și luînd pentru capital 10%, vedem că vor lua un milion de chile, iar nouă milioane se vor împărți între producători, stat etc... Să presupunem acum că statul, reprezentantul credincios al burghezimii în dezvoltare, începe să încurajeze comerțul, făcînd : bursă, bănci, credit ieftin pentru comercianți etc... Să presupunem asemenea că, mulțumită acestei încurajări, clasa comercianților a crescut la 20 000, capitalul fiecărui comerciant crescînd îndoite. Acuma deci, avînd capital îndoite și venit îndoite, vor fi 20 000 de comercianți cu capital de 40 de milioane de chile de grîu și Lcu venit anual de patru milioane. De unde s-a luat acest adaos de 30 milioane de chile la capital și de 3 milioane la venitul clasei comercianților ? Dacă producția totală a nației n-a crescut (și la noi numai nu s-a mărit), de unde sporul de capital și de venit ? Fiindcă Dumnezeu s-a lăsat cam de mult de năravul de a face minuni, e văzut că aceste milioane au fost luate din capitalul producător, care de la 100 de milioane trebuie să fi căzut la 70, iar venitul națiunii producătoare a trebuit să se coboare de la 9 la 6 milioane. Numai șase milioane rămîn deci de împărțit între producători, stat etc... Cu alte cuvinte, prin încurajarea comerțului, dacă producția nu va crește, nația va sărăci cu 33,3% în privința venitului și cu 30% în a capitalului producător. Al doilea

an, lucrînd cu un capital mai mic, hrînindu-se mai prost etc., lipsită și de 10 000 de brațe (dacă numărul de 10 000 care s-a adăugit la comercianți s-a luat de la milionul de producători), se înțelege că națiunea noastră va produce mai puțin decît înainte, va rămînea pentru nație și mai puțin de șase milioane de chile, cu alte cuvinte nația va merge către ruină. Se înțelege că, pe cît va scădea producția, pe atîta va rămînea mai puțin de împărțit între comercianți și ruina producătorilor trebuie să aducă și ruina lor, dar pînă va veni ruina aceea trece multă vreme și domnii negustori umplu pungile și se gîndesc : „Apres nous le deluge" *. Acest exemplu, care arată lămurit că, în loc de a se lăuda *urbi et orbi* ** cu dezvoltarea clasei comerciale și a bogăției, reprezentanții guvernamentali, ai burghezimii noastre, ar trebui să-și pună cenușă în cap. Această deducție a noastră atît de dreaptă, dar totodată și atît de izbitoare, poate fi întîmpinată printr-un singur argument. Bine, vor zice cîrmuitorii noștri, să presupunem că în adevăr producția noastră totală nu s-a mărit, atunci se înțelege că veniturile și capitalurile crescute ale comercianților sînt scădere din capitalul și venitul națiunii; dar poate acest capital și venit au crescut în paguba claselor neproducătoare și a statului, dar nu în paguba capitalului producător și a clasei producătoare. Răspunsul este ușor de făcut. Clasele noastre neproducătoare nu numai nu s-au micșorat, dar au crescut și consumă mai mult decît înainte, iar statul este de patru ori mai mare decît înainte vreme ; *prin urmare, toată creșterea bogăției și a veniturilor comercianților cît și a altor clase neproducătoare și toată creșterea veniturilor statului s-au făcut în paguba claselor producătoare și a capitalului producător.*

Să trecem acum la clasa producătoare, la țărani.

Liberalii noștri cei bătrîni, și în special d-l Kogălniceanu, își fac foarte mare fală din împrumutarea țărănilor. Puțină cercetare în privința acestui punct ne va arăta și adevărul ei caracter, precum și adevărul merit al liberalilor noștri. Mai întîi de toate vom întreba : cum ar fi putut liberalii să nu împrumutească pe țărani ? !

* [După noi potopul].

** [în senisul : în auzul tuturor].

După căderea robiei în Rusia¹⁵, se înțelege că numai România singură nu putea rămânea cu țărani iobagi, liberalii erau nevoiți chiar de formele sociale burgheze să dezrobească pe țărani, căci aceste forme nu se pot împăca deloc cu iobăgia. Liberarea țăranilor era deci un lucru pe care nu-l puteau înlătura liberalii noștri, fără doar și poate, nu în interesul țăranilor, ci în al burghezimii chiar. Dar ne vor Zice liberalii că dezrobirea se putea face și fără împroprietărire. Nu, zicem noi, nu, aceasta nu se putea. Cum se putea oare preface toată populația rurală în proletariat printr-o singură trăsătură de condei? Este asemenea lucru cu puțință? Cine putea să răpească deodată drepturile ce aveau țăranii asupra pământului lucrat de dinșii și de strămoșii lor? Cum puteau să se statornicească deodată producțiunea și distribuțiunea? Afară de acestea, exproprierea deodată a tuturor țăranilor, formarea năprasnică a unui proletariat colosal ar fi dat prilej de răscoală generală, boierimea ar fi fost nimicită, de vreme ce neînsemnata armată de pe atunci n-ar fi fost în stare să o apere. Liberarea țăranilor trebuia deci să se facă numaidecât însoțită de împroprietărire; putea însă fi făcută în multe chipuri, și tocmai în alegerea chipului trebuie să se vadă dacă în adevăr burghezimea noastră liberală de la 1848 are atîta merit cît crede și anume în ce-i stă meritul. împroprietărirea țăranilor într-un fel ori în altul trebuia să hotărască cum se vor produce bogățiile, ce se va produce și chiar, în cîtva, cum se vor schimba bogățiile; cu alte cuvinte, de la acest fel de împroprietărire atîrnau bazele materiale ale vieții noastre economico-sociale, bazele principale ale dezvoltării noastre. împroprietărirea țăranilor trebuie dar să fie socotită ca pricina de căpetenie a tuturor fenomenelor sociale mai însemnate, -care aveau să se producă de atunci încoace. Să analizăm aici două moduri de împroprietărire, unul întemeiat pe interesele clasei producătoare și altul pe ale proprietății rrtari, ale burghezimii. împroprietărirea cea dintîi ar fi avut ca principiu călăuzitor trecerea pământului întreg în stăpînirea producătorilor țăranii, trecerea acestui pămînt la comunele rurale, inalienabilitatea lui, îngrădirea unei părți pentru pășune și împărțirea celeilalte părți între țăranii producători și reîmpărțirea pământului după trecere de 15 ani, de

pildă *. Pe aceste temelii, avînd pămînt și pășuni de ajuns și prea de ajuns, nedînd din roadele muncii lor cea mai mare parte, ca astăzi; fiind proprietari, deci interesați ca pămîntul să nu se secătuiască și să fie cît mai bine lucrat, producătorii s-ar fi îmbogățit din an în an, de asemenea an cu an s-ar fi îmbunătățit și uneltele de muncă, și holdele României ar fi fost cele mai frumoase. Producțiunea și bogăția ar fi mers crescînd și pe aceste temelii relativ înțelepte și drepte (adevărat drepte și bune nu vor putea fi bazele decît în societatea socialistă); burghezimea însăși n-ar fi așa de stricată și de putredă, așezămintele liberale ar fi dat cu totul alte roade, roade frumoase, relațiile de schimb cu Europa ne-ar fi folositoare în loc de a ne ruina. Se înțelege că și această împroprietărire ar fi lăsat mult de dorit. Prin jocul firesc al puterilor economice, chiar în comună s-ar fi dezvoltat o clasă bogată și una săracă, chiar proletară; dar în condițiile puse de noi dezvoltarea acestor clase ar fi cerut veacuri și pînă atunci dezvoltarea intelectuală și morală în țară ar fi lucrat împotriva înființării proletariatului rural; iar schimbările sociale din Europa ar fi aflat în România un popor sănătos, vînjos, bogat, moral, care ar fi putut primi cu ușurință forme sociale mai desăvîrșite, socialiste. Revoluția socială europeană ar fi găsit lîngă Dunăre comune mai înflorite decît „allmendele” elvețiene¹⁶. N-am fi pizmuit noi pe Belgia, ci Belgia pe noi. Dar pentru astfel de împroprietărire ar fi trebuit o partidă țărănească puternică, luminată, care din nenorocire n-a fost, iar împroprietărirea s-a făcut cu totul altfel. Am spus în scurt cum ar fi trebuit să se facă împroprietărirea din punctul de vedere al intereselor țărănești; să vedem de asemenea cum cereau interesele proprietarilor mari să se facă. Pentru a înțelege acest din urmă fel de împroprietărire, să presupunem că în vremea aceea au făcut proprietarii un complot împotriva țăranilor și au ales un raportor mai îndeminatic în meșteșugul înșelătoriei, pentru a întruhipa un plan care să întoarcă împroprietărirea numai în folosul proprietății mari, cît despre țăranii, apoi să fie cît s-ar putea de trași pe sfoară.

* Se înțelege că numai schițăm în cîteva trăsături planul unei împroprietăririi adevărat în folosul țăranilor. De o reformă socialistă nu vorbim de vreme ce pe atunci nu era cu puțință.

Acest raportor al fi alcătuit un raport care, în esență, putea glăsui, suna cam astfel: „Domnilor, improprietărea țărănilor nu o putem înlătura, dar putem să o înjghebăm așa încît să ne fie folositoare numai nouă, cît despre țăran apoi, habar să n-aveți, va fi mai vai de dînsul decît pînă acuma. în adevăr, domnilor, care-i lucrul de căpetenie pentru noi, în însușirea noastră de clasă exploatatoare? Cum știți, avem numai interesul de a pune în pungi cît mai mare parte din roadele muncii țărănești. Dacă, de pildă, acuma luăm de la 1/3 pînă la 1/2 din productul muncii, să întoarcem un șurub ca să putem lua de acuma 3/4, 4/5 ori 5/6 etc. și totodată să se pară că tot ce facem, numai în folosul țăranului facem. Pentru a ajunge la o izbîndă așa de frumoasă pentru noi, să improprietărăm pe țărani, dar să le dăm pămînt prea puțin, așa ca degrabă-degrabă să-l secătuiască, și atunci proprietarii cești noi să fie nevoiți a veni la noi, să ceară pămînt. Atunci îi vom avea în mînă. Apoi să nu le dăm destul pentru pășune. De nevoie vor ara pășunile și, neavînd unde ține vite, vin iarăși în mîinile noastre. Tot în folosul nostru va lucra și înmulțirea populației. în adevăr, neînstrăinarea (nealienabilitatea) bucăților de pămînt, care pare unora așa de revoluționară, va avea tot aceeași urmare folositoare pentru noi. Luați aminte că muncitorul agricol salariat din Apus, dacă nu-i plac condițiile unui proprietar, se duce aiurea și, din pricina concurenței între proprietari, va putea căpăta acel salariu despre care vorbește Ricardo și care îi va ajunge pentru ținerea vieții lui și a familiei lui; dar țăranul nostru, legat de o bucată de pămînt, va fi silit să primească de la noi, care vom fi lîngă bucata lui de pămînt, orice condiții; bucata aceasta va fi ca o piatră legată de picioarele țăranului și care nu-l va lăsa să fugă de noi. Cît despre așa poreclita *proprietate, țărani proprietari* și alte gogorițe, acestea să nu vă sperie, numai nouă ne folosesc. în adevăr, în nici o țară din lume scumpii noștri frați în exploatare n-au ajuns să ia de la țărani toate roadele muncii, pentru că, pentru a putea fi exploatat, lucrătorul trebuie mai întîi să trăiască, deci să mănînce, să se îmbrace, măcar cît de prost. în Apus, ca în Anglia, lucrătorii primesc partea lor sub formă de salariu, la noi bucățica de pămînt va îndeplini același rol; hrănindu-se în parte dintr-însa, în

timpul slobod vor munci numai pentru noi aproape pe nimica. Pentru a nu lăsa ca unii din țărani să-și poată măcar pentru un timp agonisi hrana din bucata lor de pămînt, fără a avea nevoie de noi, vom îngriji, de vreme ce sîntem clasă domnitoare și în mîinile noastre este statul, vom pune dări etc. etc... și în astfel de condiții, fiți, vă rog, încredințați că țărănimea va fi în mîinile noastre, ale boierilor, vom face dintr-înșii salată și-i vom înghiți cu oțet și cu untdelemn. Pentru ca sărăcirea țărănilor să meargă mai iute și deci pentru ca să ne cadă mai iute în mînă, nu-i vom împămînteni pe toți deopotrivă: unora, care n-au boi, pâlmașilor, le vom da așa de puțin pămînt, încît chiar de pe acuma vor fi nevoiți să lucreze la moșiile noastre; altora, celor cu o pereche de boi, le vom da mai mult; celor cu două perechi și mai mult. Astfel ne vom învăța «pas cu pas» în noua stare de lucruri, în gospodăria cu lucrători, porecliți slobози, salariați ori cu «metayage»*; treptat-treptat ne vor veni puteri nouă căci se vor ruina și cei cu pămînt mai mult și vor veni să ne ceară pămînt și muncă. Dacă unii țărani se vor îmbogăți pe socoteala celorlalți, deși astfel suferim o pierdere, dai* rău să nu ne pară, căci trebuie să avem aliați prin sate, aceștia vor ținea piept tuturor primejdiilor și întocmirile noastre vor fi apărate chiar înlăuntru satelor". — Iată ce ar fi spus un îndemînic raportor al conspiratorilor proprietari și nu numai ar fi spus, dar chiar a și spus, și nu numai a spus, ci așa s-a și făcut, ba chiar și raportorul nu-i o născocire a noastră, el trăiește, este d-l M. Kogălniceanu*. Se înțelege, noi nu zicem că toți au înțeles reforma de la 1864, mulți proprietari n-au priceput-o, cum n-au priceput-o nici țărani, noi spunem numai că înțelesul reformei acesta a fost; de altmîntrelea au fost destui oameni care o înțelegeau foarte bine, nu numai din instinct exploatator, dintre aceștia a fost și cel ce a lucrat mai mult pentru reformă, d-l M. Kogălniceanu, care în plină ședință a Camerei de la februarie 1886 a zis „că, dacă ar fi crezut că improprietărea țărănilor va atinge interesele marii proprietăți, și-ar fi tăiat mai bine mîna decît să-i improprietească". Se înțelege că astfel de improprietărire, vrăjmașă cu interesele muncitorilor, vrăjmașă cu

i

f

j

j

j

j

j

[Arendă în parte].

interesele nației întregi (și folositoare numai exploata-
torilor burghezi), nu putea decât să aibă urmările ce am
analizat. Nu-i o nenorocire, nu-i o rană în corpul nostru
social care să nu fie o urmare a acestei împrăștiării,
nu e nici una care să nu fie în legătură, de-a dreptul ori
nu, cu această nenorocită și înșelătoare împrăștiare".
Începînd de la ruina producției, de la ruina economică
care bate la ușa noastră, sfîrșind cu putrezirea morală
a claselor burgheze domnitoare, începînd de la sără-
cirea și ruina poporului muncitor și sfîrșind cu totala
corupție a claselor guvernamentale, cu falsificarea desă-
vîrșită, scandaloasă a liberalismului, toate sînt strîns legate
de această nenorocită și înșelătoare împrăștiare. Toate
urmările, care ar fi putut fi dorite numai de cel mai
crîncen dușman al țăranilor, s-au adevărit. Multe înnoiri
introduse, chiar și cele bune în sine, au fost vătă-
mătoare pentru țăran. Nu mai vorbim de cîrdușii de
slujbași, de bănci, de armată, de toată această organi-
zație ticăloasă, dar chiar unele lucruri, ca legătura cu
Europa, introducerea de mărfuri ieftine, drumurile de
fier, care ar fi trebuit să fie în folosul țăranului, să-l
îmbogățească, să-l dezvolte, să nimicească înrîurirea tim-
pitoare a izolării satelor, chiar aceste înnoiri, bune de
felul lor, au grăbit ruina țăranului. Marfa ieftină din
Europa nimicește industriile casnice, drumul de fier ia
țăranului cărăușia din mîini și-l leagă de orașe, care îi
sug toată vlaga ce i-a mai rămas după ce și-a luat pro-
prietarul partea. Cu drumul de fier vine o exploatare
care îi dă lovitura de moarte și ne unim în totul cu poetul
nostru cînd zice :

*„Și cum vin cu drum de fier
Toate cîntecele pier;
Zboară păsările toate
De neagra străinătate,
Numai umbra spinului,
La ușa creștinului.
Își dezbracă țara sînul,
Codrul, frate cu românul,
De secure se tot pleacă
Și izvoarele îi saca.
SĂRAC ÎN ȚARA SARACĂ. ”*

Aici sînt foarte minunat arătate dezorganizarea, gos-
podăria prădalnică, ruina poporului producător și a pro-

ducțiunii, halul la care a ajuns producătorul cînd la ușă
îi crește numai spinul și cînd a rămas „sărac în țară să-
racă” și halul la care au ajuns uneltele de muncă, bogă-
țiile firești ale țării : „își dezbracă țara sînul, codrul,
frate cu românul, de secure se tot pleacă”. Păcat numai
că lipsa de cunoștințe economice a făcut pe poet să nu
pătrundă pînă la pricinile adevărate ale acestei ruini
și că le vede în „neagra străinătate”, în loc de a le căuta
în lupta de clase, în lăuntruții țării. Tot această necuno-
ștință de economie socială a făcut pe poet să caute idea-
lul în trecut, în loc de a-l căuta înainte, l-a făcut să
aibă ochii în ceafă, în loc de a-i avea sub frunte. Despre
aceasta vom spune cîteva vorbe mai jos.

Să trecem acuma la altă clasă producătoare, la me-
seriașii și industriașii de prin orașe. Am văzut cum cla-
sele exploatare, proprietarii mari, comerțul cel mare,
oamenii statului, cu atîta exploatează mai mult cu cît roa-
dele exploatării se fac mai mari, cu cît exploatează mai
tare cu atîta li se dezvoltă gusturile, și pentru îndestula-
rea lor Europa occidentală ne trimite mai mult mărfu-
rile ei, iar comerțul nostru național, încurajat de toți, este
mijlocitorul cel mai harnic. Cu cît se măresc roadele ex-
ploatării, cu atîta crește schimbul nostru cu Europa, cu
atît exportul și importul nostru se măresc. Acest fapt
are două urmări nenorocite. Pe de o parte, noi trimitem
cereale, hrana poporului, așa că producătorii mor de
foame, în timp ce hrana lor se trimite peste nouă țări și
nouă mări cu drumurile de fier făcute pe seama poporu-
lui. Pe de altă parte, produsele străine concurează pe
cele locale din sate și orașe. Produsele străine, stoffe,
ciubote, pielărie etc., fiind lucrate în Europa cu mașini
nouă, cu ajutorul muncii colectivizate de acolo, sînt mult
mai ieftine și mai bune decât cele din țară ; de aceea,
produsele europene nimicesc producției noastre de același fel
de aici. În sate micșorează producția, în orașe o nimi-
cesc, în adevăr, nimicind industria țărănească, mai lasă
lucrurile cîmpului ; în orașe însă, cînd meseriașul nu mai
poate cîștiga nimica prin munca sa, rămîne pe drumuri
în toată puterea cuvîntului. Știm că în Europa apuseană
producția mare, fabrica, a ruinat prin concurență pe
meseriași, prefăcîndu-i în salariați. Dar, expropriind pe
meseriași, fabrica europeană i-a adunat la dînsa, dîn-
du-le de lucru, prefăcîndu-i în salariați. La noi însă este

mult mai rău. Meseriașii noștri, expropriați prin concurența unei fabrici din Austria, nu vor merge în acea fabrică să lucreze ca salariați, ci vor pieri de foame și de alte lipse aici, în patria lor. Proletariatul nostru, care se formează din meseriași expropriați, ca să fie asemănat cu cel din Europa ar trebui să fie expropriat de fabrici din țară, nu prin *import*, prin fabrici străine. În privința proletariatului ce se formează acuma la noi, stăm mai rău cu mult decât Europa și trebuie să ne punem alături cu Egiptul ori cu India, nu cu Europa. Când au început englezii a aduce în India pînzeturi ieșite din fabricile lor perfecționate, în care lucra mașina de țesut, pînzarii indieni au rămas fără de lucru, pe drumuri, pieritori de foame. „Născocitorul mașinii de tors bumbac a ruinat India, *lucru de care ne pasă puțin*”, zice Thiers în cartea-i *Despre proprietate* *. În raportul său de la 1834—1835, guvernul Indiei, vorbind de țesători, zice: „Nu se cunoaște în istoria omenirii exemplul de sărăcie mai mare, oasele țesătorilor indieni albesc cîmpiile Indiei” (Marx, *Capitalul*, citează)²². Se socotește ca la două milioane numărul celor ce au pierit. Tot în așa stare tind a ajunge meseriașii noștri. Una din urmările cele mai însemnate ale acestei stări de lucruri este că, pe cînd în Europa exproprierea meseriașilor mărește productul național, la noi, prin exproprierea meseriașilor productul național scade și lucrătorii ajung mai nenorociți decât în Europa. *iV-am putea stărui prea mult asupra acestei deosebiri adinei între noi și Europa apuseană: în Europa exproprierea meseriașilor ridică producțiunea națională, la noi o micșorează.*

Cap. III. Partidele noastre politice

Să trecem acuma la *clasele* noastre guvernatoare, la reprezentanții materiali, intelectuali și morali ai burghezimii noastre. Clasele noastre guvernatoare, reprezentanți

* La aceste cuvinte, Marx face următoarea observație de duh: „însemnatul om de stat încurcă mașina de tors cu cea de țesut, *lucru de care, altfel, ne pasă puțin*” (*Capitalul*, p. 191)²².

credincioși ai burghezimii, seamănă, firește, cu dînsa ca două picături de apă. Burghezimea noastră, ajungînd la putere cînd sora ei mai mare din Europa începuse a merge spre cădere, a putrezit, s-a modelat după acea burghezime înrăutățită și stricată. Avînd drept temelie relații economice și mai neregulate decât cele europene, poate oricine să-și închipuie ce frumuseți morale și intelectuale trebuie să reprezinte pe burghezime și o vor mai reprezenta încă de vreme ce nu și-a sfîrșit pînă acuma dezvoltarea. Clasele guvernatoare, cuprinzînd toate partidele politice din țară, sînt reprezentantele burghezimii, și poate cineva chiar „a priori” să-și închipuie cam ce poame trebuie să fie. În adevăr, dacă am putea să facem pe Europa să se mire de noi, ea care dealtmîntrelea este destul de învățată cu astfel de trebi, am reuși numai prin dezvălirea corupției, lipsei de rușine, de convingeri, de conștiință la partidele noastre politice. Azi conservator reacționar, mîine liberal, poimîine radical; azi guvernamental cu tot sufletul, mîine opoziționist cu toată inima — după cum dictează interesul, după cum se plătește mai mult —, apărînd cu foc în cinci zile zece idei și opinii deosebite, totdeauna cu fraze naționale în gură și cu lacrimi șoviniste în ochi, cu o mîină pe evanghelia naționalismului, cu alta adînc vîrită în buget și cu amîndouă picioarele înglodat în toate intrigile și noroiul partidelor parlamentare... Iată ce tip este omul nostru politic. (Firește că sînt și excepții fericite, și ajunge să pomenim numele neuitatului C. A. Rosetti pentru ca să înțelegem că sînt și excepții.) Ușor este de văzut la ce ne putem aștepta de la partidele politice și ce înrîurire pot avea asupra dezvoltării noastre sociale. Clasele guvernamentale, deși sînt, în general, o urmare a relațiilor economice, la rîndul lor au înrîurire foarte mare asupra relațiilor economice și sociale, asupra întregii vieți a societății. Să vedem deci mai de aproape această înrîurire. Am spus în urmă că guvernele noastre, partidele noastre politice au copiat Europa, au copiat-o în total, fără a alege binele de rău, ținînd seamă numai de interesele burghezimii române și chiar numai de interesele momentane ale acesteia, fără a prevedea că la urmă vor fi în primejdie și aceste interese chiar. Centralizarea administrativă a făcut să se plodească un număr nespuse de mare de slujbași, care iau mare parte din producțiune, consu-

mînd-o fără vreun folos, și îndepărtează de la producțiune tot mai multe brațe. Prin sporirea dărilor, statul ia țăranului ce i-a mai rămas după ce și-a luat proprietarul partea sa. Se înțelege că proprietarii iau mult mai mult decît statul, dar statul ia ce a mai rămas țăranului, și dacă proprietarii au luat totul, atunci statul, pentru a se despăgubi, vinde pînă și uneltele țăranului și dezorganizează cu totul producțiunea, temeliile economice ale țării. Afară de dări, de creșterea bugetului, care apasă asupra producțiunii, alt factor, dezvoltat tot de clasele domnitoare, are aceleași urmări: *e vorba de armată*. Afară de cheltuielile peste măsură de mari cerute pentru ținerea armatei, pentru cumpărarea materialului de război, pentru întăriri etc., mulțime de puteri, și încă din cele mai tinere, mai vînjoase, mai în stare de a produce, sînt îndepărtate de la munca productivă și de multe ori nu numai pentru timpul cît fac slujba ostășească, ci chiar pentru viața întregă; căci, corupt prin viața de cazarmă, soldatul, venind acasă, se face lipitoare din punctul de vedere economic și ciumă din cel moral. Dacă vom adăugi o administrație centralizată și coruptă, o magistratură numeroasă, o birocrație puternică, toate așezate pe spinarea poporului, atunci vom vedea cum clasele guvernamentale, statul, partidele politice joacă în fața claselor producătoare și a producțiunii același rol ce-l joacă și proprietatea mare, adică ruinează pe producători și dezorganizează producțiunea. Dacă trecem de la acest soi de activitate politico-socială, la acela prin care clasele guvernamentale caută a organiza producțiunea, a lucra asupra temeliilor economico-sociale ale vieții noastre, atunci vom afla că în privința aceasta activitatea lor nu se deosebește de cea dintii. Și aici se arată, poate, încă mai mult lipsa de bun-simț și de cunoștințe decît aiurea. În societatea burgheză nu poate fi industrie mare fără proletariat, pentru că într-o societate întemeiată pe salariat, în fabrici vor lucra muncitori salariați-proletari; dacă nu vor fi salariați-proletari, producțiunea trebuie să înceteze pe dată. Numai în societatea socialistă va fi producțiune mare, fără proletariat. Clasele guvernamentale de la noi ar pofti să aibă industrie mare, fără proletariat; în societatea actuală, asta înseamnă a avea industrie fără muncitori. Și iată-i, pe de o parte, că votează bani, fac jertfe (nu-i vorbă, din pun-

gile altora) pentru încurajarea industriei naționale, iar pe de alta improprietăresc pe însurăței, leagă pe lucrători de bucățelele lor de pămînt, prea mari pentru a-i lăsa să moară și prea mici pentru a-i face să trăiască. Pritr-un astfel de mijloc dibaci, lucrătorul agricol nu poate fi nici agricultor proprietar, nici salariat, ci un fel de hermafrodit în înțelesul economic. Iar cît despre consecvența cîrmuitorilor noștri în privința încurajării industriei, prin împiedicarea formării unui proletariat din țărani, seamănă întrucîtva cu a țișanului care-și tăia craca de sub dînsul. Cîrmuitorii noștri dezvoltă importarea mărfurilor ieftine din Europa, făcînd drumuri de fier care ușurează transportul, dezvoltă civilizația burgheză, care cere aducere de mărfuri europene, și totodată sprijinesc industria națională, care nu poate să ție piept cu cea străină de același fel; ei nimicesc cu o mîină cît fac cu cealaltă. Foarte deșteaptă îndeletnicire, oare seamănă cu a unuia care ar săpa o groapă și apoi ar umple-o singur. Toată lucrarea economico-socială a cîrmuitorilor noștri este foarte bine înfățișată prin aceste două exemple. În Cameră, mai-marii noștri, în fața adîncilor contraziceri și anomalii ce sapă temeliile vieții sociale, își trec timpul de recreații cu chestii economice, dar și acolo, în loc de a cerceta baza, adică producțiunea, dezbat convenția cu banca, agiul, încurajarea comerțului etc. — chestii de circulația și distribuirea produselor —, netrecîndu-le prin mîinte măcar atita că, dacă nu se va produce nimica, nu va circula nimica și cu toții vom pieri de foame. În fața acestor îndeletniciri serioase, în fața cu bătutul apei în pîiă practicat de cîrmuitori, lucrurile își urmează drumul lor, producția se ruinează, producătorii țărani sînt expropriați, ajung un fel de proletari cu nume de proprietar, lucru poate și mai grozav decît salariatul. Meștera noastră burghezime, pentru a zidi clădirea netemeinică a întocmirii burgheze capitaliste, și-a luat totodată sarcina, cu știrea ba, de a nimici, de [a] expropria pe proprietarii țărani, de a îngropa în zidul acestei întocmiri pe țăranul român; întocmai după cum meșterul Manole a zidit pe soția sa în zidurile mănăstirii de la Argeș. Iar cînd țăranimea, cu glas plin de deznădăjduire, strigă din zid: „Manole, Manole, meștere Manole, zidul rău mă strînge, viața mi se stînge...”, meștera burghezime, după un dejun bogat, stropit cu șampanie, mîngîindu-și burta

ghiftuită, răspunde cu dispreț : „în România nimeni nu moare de foame, cel ce spune așa calomniază numele de român". Se înțelege că nu astfel răspundea meșterul Manole, dar el își zidea în zid soția, în timp ce burghezimea zidește numai pe țărănimea română.

Se înțelege că nu vorbim numai de cei ce se află acuma la putere, ci de toate partidele noastre politice ; ba chiar unele dintr-insele, cum sînt cele conservatoare, nu numai că ar face, fiind sus, atîta rău cît cea de azi, dar chiar ar strica și puținul bine ce am căpătat în schimb cu atîtea rele, ne-ar lua și libertățile politice așa de scump plătite. Opozițiile liberale unite au arătat cît pot prețui prin manifestul lor. Neînțelegînd nici o iotă din toate contrazicerile și anomaliiile societății românești, declară că în România nu este chestie socială și că chestia aceasta a fost dezlegată prin împrumutarea de la 1864 ! Nu credem că orbirea unei partide politice poate merge mai departe. Ger de la guvern pot zice, cel puțin, că poziția lor îi silește să nege unele lucruri, pe care de altfel le înțeleg ; dar opoziția unită ce scuză poate avea ? Ea neagă chestia socială și nu dorește alta decît funcționari mai cinstiți, subprefecți mai deștepți, administrație mai cinstită ! Și asemenea scapeți intelectualii se miră că de ce și pentru ce nu ajung la cirna țării !

Ar trebui, poate, să vorbim și despre partida radicală dar, aceasta este de-abia în fașă și, după părerea noastră, este menită a rămînea la noi tot în fașă pentru totdeauna. Să mai spunem cîteva cuvinte și despre o partidă care face mult tărăboi și a cărei influență intelectuală și morală, mică așa cît este, se datorează unei neînțelegeri, vorbim despre partida reacționară junimistă a d-lor Carp-Maiorescu. Junimiștii critică aspru starea actuală de lucruri, mustră pe guvern de ce a copiat Europa apuseană fără critică, într-un cuvînt spun lucruri care seamănă cu critica făcută de noi împotriva stării de lucruri de astăzi. Unii oameni nepătrunzători pot găsi chiar asemănare între noi și între reacționari. Lucrul este cu atîta mai ușor, cu cît în toate țările, fie din lipsă de bun-simț, fie din lipsă de judecată sănătoasă, se aruncă socialiştilor revoluționari învinuirea că lucrează în folosul reacționarilor. Pricina este că a fost și este ceva comun între reacționari și revoluționari, și anume critica formelor sociale de acuma. Dar acest ce comun este foarte superfi-

cial și, în adevăr, revoluționarii, cu toată critica puternică împotriva societății liberalo-burgheze, sînt mai aproape de liberali decît de reacționari. Revoluționarii critică societatea pentru că vor să o vadă realizînd o formă mai înaintată, pe cînd reacționarii o critică pentru că vor ca să se întoarcă societatea cîteva veacuri îndărăt. Partida revoluționară de azi, socialiștii, critică societatea burgheză pentru că a dat muncitorilor numai libertatea politică și pe cea economică nu ; reacționarii o critică și pentru' că le-a dat acea libertate politică ! Este lămurit deci că între socialiști și între reacționari este și mai mare prăpastie decît între socialiști și liberali. Și cele spuse acolo se potrivesc atît pentru socialiștii și partidele politice din Europa, cît și pentru România ! Cînd d-l Carp tună de la tribuna Parlamentului împotriva liberalilor noștri, arătînd o mulțime de boale în corpul social, se înțelege că are dreptate ; cînd îi învinovățește pe liberali că au copiat fără critică Europa, are dreptate ; dar, prin o neînțeleasă degenerare a minții, junimiștii văd pricina tuturor relelor nu în introducerea relelor din Europa, ci în a celor bune. Cînd d-l Carp strigă că introducerile europene ne sînt o haină prea largă pentru corpul nostru social, d-sa nu vorbește despre dezvoltarea prea mare a armatei, nu se ridică împotriva înmulțirii necumpănite a clasei negustorilor și a proprietarilor mari ; cînd critică împămîntenirea țăranilor, nu arată că țăranii au fost înșelați și că ar fi trebuit ca tot pămîntul să treacă în stăpînirea comunelor rurale. Nu ! haina cea largă care ruinează România este, după d-sa, mai ales introducerea libertăților, precum libertatea presei, a întrunirilor, egalitatea politică a tuturor cetățenilor (așa pînă la un punct cît este) ; iar cînd aud reacționarii de votul universal, de alegerea magistraților, de autonomia deplină a comunei... îi apucă frigurile morții. După logica reacționarilor noștri sînt de vină tocmai reformele care stîmpără în cîteva relele instituțiilor economice burgheze. Auzînd declamațiile și polemicile reacționarilor și liberalilor, unii împotriva altora, poți vedea pînă unde poate merge lipsa de bun-simț la oameni. Un exemplu ne va lămuri toată esența acestei certe. Să presupunem că într-o țară barbară niște reformatori ar fi introdus lucruri foarte folositoare, meserii, cultura griului etc., dar că împreună cu aceste lucruri bune ar fi adus

boala sifilisului. în fața acestei stări de lucruri, reacționarii, acei care au și avut interese ca starea barbară să dureze, vor zice : „V-au trebuit meserii, grâu etc., iată cum din pricina acestor reforme muriți, putreziți de sifilis”. Iar reformatorii vor zice : „Vedeți, oamenii aceștia sînt împotriva reformelor, ar vroi să trăiți fără meserii, fără grâu, ar vroi să vă întoarcă la starea mai dinainte”. Dacă se vor găsi în acea societate oameni cu bun-simț și cu logică, oameni care să poată înțelege legătura între cauze și efecte, aceștia vor zice : „Domnilor, ceea ce spuneți sînt curate nebunii ori sofisme înșelătoare, alcătuite cu rea-voință. Meseriile și cultura grăului etc. sînt lucruri foarte bune și nu-s de vină pentru pustuirile și nenorocirile făcute de sifilis ; pe de altă parte, a fi împotriva sifilisului înseamnă cu totul altceva decît a fi împotriva meseriilor și a altor înnoiri bune. Trebuie să introducem meserii și alte lucruri folositoare, dar să ne ferim de sifilis”. Iată ce vor răspunde oamenii cu bun-simț în fața partidei liberale și a celei reacționare ; iată ce rol trebuie să avem noi față cu dînsule. Pentru a dovedi, domnilor reacționari, că nu libertățile, oricît de largi, au fost pricina relelor de care suferim, avem la îndemînă o pildă strălucită : vecina Rusia. Această țară, fiind în Europa, a trebuit să introducă numaidecît formele economico-sociale burgheze. însemnătatea adîncă a războiului din Crimeea este că a silit pe Rusia să-și schimbe formele sociale. Rusia, ca și noi, a liberat pe țărani, i-a împroprietărit, a pus ca temelie economică libera concurență burgheză, a introdus toate acestea fără a introduce și libertățile burgheze : libertatea presei, a întrunirilor etc. După d-l Carp, Rusia ar trebui să stea foarte bine. însă Rusia, deși e țară mare, cu bogății naturale uriașe și, prin urmare, ar trebui să stea mult mai bine decît noi, în adevăr stă mult mai rău. Bancruta economică bate la ușa marelui imperiu, poporul de la țară moare de foame, iar exploziile de dinamică luminează din cînd în cînd grozavul întuneric în care zace Rusia și, ca mîine-poimîine, o furtună înspăimîntătoare va zgudui imperiul pînă în cele mai adînci temelii —, despre aceste adevăruri cine se mai îndoiește acuma ? Dacă junimiștii au atras către dînsii pe unii din tinerimea cultă, pe cîțiva oameni sinceri, apoi nu au izbutit prin programa lor pozitivă, ci prin critica negativă făcută societății burgheze, închi-

puiți-vă că, într-o societate unde domnește hoția, ar începe un om să mustre foarte tare pe un pungaș care ia banul de la omul cel mai sărac ; se înțelege că se vor găsi oameni sinceri și buni care se vor aduna împrejurul acelui om și-l vor privi cu adînc respect. Și cînd colo ce să vezi ? Onorabilul muștră pe hoț de ce a luat numai punga și nu i-a luat și viața. Cam astfel de moralști sînt reacționarii bătrîni și cei tineri, bătrîinii și tinerii „junimiști”.

Iată-vă toate partidele politice, reprezentante ale tinerii noastre burghezimi. Iată-le pe toate, cum nu știu unde merg, ce fac, cum habar n-au de starea actuală a României și, împreună cu burghezimea pe care o reprezintă, duc țara la catastrofe, la ruină și pieire. Am analizat dar, pe cît ne-a dat voie spațiul, starea actuală a României, clasele și poziția lor reciprocă, relațiile de putere între dînsule. Să spunem acuma în cîteva cuvinte cele înșirate în acest capitol. înainte de 1848, România era într-o stare economică foarte asemănătoare cu a Europei din vîrsta de mijloc. România n-avea bazele materiale care ar fi făcut trebuitoare transformarea socială liberalo-burgheză. Condițiile materiale înăuntrul țării românești n-au fost dezvoltat acele contraziceri care au făcut neînăturată transformarea socială burgheză în Europa, n-au dezvoltat nici acea clasă de oameni care ar fi putut întreprinde asemenea transformare, clasa burgheză. Se înțelege că, dacă România ar fi fost îngrădită cu zidul chinezesc, ar fi trebuit să aștepte cîteva veacuri pînă să realizeze transformarea socială-burgheză. Dar, dacă asemenea condiții n-au existat la noi, nu numai că erau în Europa apuseană, dar chiar realizaseră acolo transformarea lumii feudale în cea burgheză. România, făcând parte din Europa, trăind în comunicare neîntreruptă cu dînsă, făcînd parte din corpul ei, a trebuit să se facă și într-însa o transformare analoagă. Condițiile materiale burgheze ale Europei și realizarea unei transformări liberalo-burgheze în Europa au silit pe România să treacă de la iobăgie la liberalismul burghez. Sprijinindu-se pe condițiunile exterioare, ca pe niște baze materiale, tinerimea de la 1848 a realizat reforma. Dar a realizat-o copiind toate instituțiile și relațiile europene. în loc de a copia numai pe cele bune, pe cele ce dăduseră rezultate bune acolo, tinerimea noastră, parte din neștiință, dar mai ales din simpatie pentru

burghezime, deci iarăși sub presiune străină, a copiat, cum am zis, fără nici o critică. Ținta întregii activități sociale a oamenilor de la 1848, cu știre ori ba, au fost crearea și dezvoltarea clasei burgheze, pentru care pregăteau teren jertfind interesele tuturor claselor celorlalte, și mai ales ale claselor muncitoare. Cel mai însemnat factor ori rezultat al transformării noastre sociale a fost împroprietărirea țăranilor. De la felul acestei împroprietăriri atârna toată viața noastră economico-socială.

Această împroprietărire însă a fost făcută într-un mod cât se poate de greșit, cu înșelăciune, împotriva clasei muncitoare și numai în folosul marilor proprietari burghezi, care erau mai dinainte ori trebuiau să se dezvolte. Ca urmare a copierii instituțiilor europene și, mai ales, ca rezultat al acestei împroprietăriri greșite, au început a se dezvolta în corpul nostru social o mulțime de răni dureroase, de anomalii, de contradicții, care, deși nu-s atât de grozave cât cele din vremea iobăgiei, sînt totuși îndestulătoare pentru a ne ruina cu desăvîrșire. Sus a început a se dezvolta o burghezime coruptă, răpitoare, fără de conștiință, care umblă numai după bogăție, caută numai să scoată din producțiunea țării cât se poate mai multă parte pentru dînsa, pentru a trăi în lux și desfrînare. Exploatarea cât se poate mai neomenoasă, mai prădalnică asupra claselor producătoare ajunge crezul burghezimii noastre. Jos, clasele producătoare, înșelate prin împroprietărire, se ruinează din pricină că sînt exploatare neomenos și fiindcă aproape numai ele mai produc ceva și în multe locuri țăranii lucrează cu uneltele și vitele lor, așa că ruina țăranului aduce ruina producțiunii. Sus, burghezimea, cu toate subîmpărțirile ei, cum sînt partidele guvernamentale, birocrația înaltă, proprietarii mari, arendașii și negustorii, cere tot mai multe și mai multe produse pentru a le consuma, cere tot mai multe pentru a ținea statul, care din ce în ce se face mai complicat, cere mai mult pentru armată, pentru întăriri, și bugetul crește de speriat. Jos, producțiunea agricolă se ruinează, producțiunile casnice pier în fața importului străin, producțiunile orășenești pier de asemenea în luptă cu mărfurile străine, a căror aducere a fost dezvoltată de clasele privilegiate. *Sus cresc cererile, jos se împuținează producțiunea.* Iată dar starea în care am

ajuns, stare grozavă, foarte asemănătoare cu a Romei înainte de cădere. Sus se înmulțesc cererile și în fața acestor cereri crescătoare stă un aparat producător păcătoșit și dezorganizat prin lăcomia proprietarilor. Iată o contradicție colosală care roade temelia organismului nostru social, care face neînăturată o catastrofă, care amenință viitorul și, ca o sabie a lui Damocles atîrnă, vestind moarte chiar existenței noastre naționale. Iată la ce încheiere am ajuns prin analiza foarte pe scurt a mișcării noastre de la 1848 încoace.

Se înțelege deci că fiecăruia i se pune întrebarea : *Ce-i de făcut ?* Și mai ales noi, socialiștii, ne întrebăm : ce-i de făcut în fața acestor condiții, care s-au întemeiat fără de voia noastră, dar pe care nu putem să le lăsăm la o parte dacă vroim ca lucrarea noastră să fie rodnică. La această întrebare răspundem în capitolul următor și pentru acest capitol însemnat am scris totul pînă aici, am pregătit materialul.

Cap. IV. *Ce-i de făcut ?*

Analiza poziției actuale a României, deși foarte scurtă, ne-a arătat starea de lucruri pe cât de absurdă, pe atât de primejdioasă, de înfiorătoare. Această stare de lucruri poate, cum am văzut, fi caracterizată astfel : creștere de trebuințe alături cu ruina producțiunii, deosebire din ce în ce mai mare între cerințe și între produsele produse pentru a le îndestula. Se înțelege că, ajungînd la un punct, această contradicție poate să sfărme întocmirea noastră socială ; se înțelege, de asemenea, că starea de lucruri ne prevestește un viitor amenințător. Ce e dar de făcut ? După ce am limpezit starea noastră, răspunsul este ușor : *organizarea rațională a producțiunii.* Această problemă ni se impune numaidecît, și orice om cu judecată înțelege că împrejurările ne zic lămurit : *dezlegați problema ori, de nu, veți pieri.* Cine poate însă dezlega așa problemă, cine poate organiza producțiunea ? La această întrebare pot fi numai două răspunsuri : *burghezimea* ori *poporul muncitor.* Ca și înainte de împămîntenirea de la 1848, ni se pune chestia colosală, organizarea producțiunii, și, ca și atunci, poate fi organizată din punctul de

vedere al clasei producătoare ori din al celei exploatare. Să analizăm amîndouă felurile.

Să începem cu burghezimea. Organizarea producţiunii de către burghezime poate să fie făcută după modelul european. Pentru acest scop trebuie de expropriat proprietarii mici, de format un proletariat, de făcut fabrici moderne şi moşii mari unde aceşti proletari să lucreze, ca salariaţi. Am văzut toată capacitatea burghezimii noastre şi ştim că nu-i în stare să ducă la sfîrşit bun așa sarcină.

Am văzut cum burghezimea noastră ar vrea industrie mare fără proletari, păstrarea industriilor casnice alături cu concurenţa industriei mari europene etc... Dar trebuie să fim dreپti şi să mărturisim că burghezimea noastră nu-i în stare a organiza mai raţional producţiunea (din punctul de vedere economic, de cel umanitar nici vorbă), nu numai din pricina lipsei de cunoştinţe şi de judecată, ci mai mult din a împrejurărilor din afară, foarte neprielnice pentru dezvoltarea unei organizări a producţiunii burgheze la noi. Sînt doi factori care au ajutat dezvoltării producţiunii mari burgheze în societăţile europene. De pildă, în Englitera acestea sînt : 1-iu : concurenţa slabă din partea altor naţii ; al 2-lea : dezvoltarea coloniilor şi a producţiunii pentru aceste colonii şi, în sfîrşit, al 3-lea : o legislaţie sălbatică împotriva poporului muncitor. Să spunem cîteva cuvinte despre fiecare din aceste cauze. Cînd în Englitera a început să ia zbor mare industria, avea de luptat cu puşini concurenţi, şi anume cu concurenţii slabi cît e vorba de desfacerea mărfurilor ; tocmai această lipsă de concurenţă este una din pricinile ce au dat putinţă să se dezvolte industria engleză. A doua pricină care a ajutat foarte mult dezvoltarea industriei mari au fost coloniile. Pentru ca o ţară să dezvolte producţiunea mare, trebuie să exproprieze pe meseriaşii mici şi pe micii proprietari lucrători de pămînt ; dar, tocmai ruîndu-i, ea îşi ruinează piaţa lăuntrică ; adică, sărăcind pe concetăţeni, industriaşii mari nu pot desface mărfurile în ţară, atunci le folosesc coloniile, unde trimit produsele ţării, precum şi alte ţări cu industrie nedezvoltată care au nevoie de produse de acest fel. Neputînd desface mărfurile înlăuntrul ţării, burghezimea le vinde în America, în Australia, în Rusia etc. Al treilea factor care a ajutat dezvoltarea industriei, de pildă a Engliterei, a fost

o legislaţie barbară împotriva poporului muncitor, cu scop de a-l prefăce mai iute în proletariat din proprietar mic ce era şi de a-l sili să intre ca salariat la stăpîn.

Legislaţia engleză din veacurile al XVII-lea şi al XVIII-lea este plină de cruzimi îngrozitoare, miroase a sînge şi a carne de om. Pentru a lua de la ţărani pămîntul, îi goneau cu armată, îi aruncau pe uliţe, aprindeau satele din patru colţuri dacă ţăranii nu vroiau să se ducă de pe pămînturile muncite de moşii şi strămoşii lor ; cei mai îndărătnici piereau în flăcări. Împotriva poporului aruncat pe drumuri şi prefăcut în vagabonzi, luată măsuri nu mai puşin crude pentru a-l sili să intre la stăpîni. Dacă se găsea un om fără stăpîn, legea îl prefăcea în rob, dîndu-l acelui ce l-a dat pe faţă ; putea să-l puie în lanşuri, stăpînul îl înfieră în frunte cu fier roş ca să nu poată fugi. Dacă fugea, prinşindu-l iarăşi, la întia dată îi tăiau urechile şi nasul, dacă mai fugea încă o dată şi iar îl prindeau, îl spînzurau. Prin astfel de măsuri sîngeroase, sălbatică şi ticăloasă a întemeiat burghezimea engleză producţiunea şi industria mare. Din aceste împrejurări, care au ajutat şi întemeiat industria mare în Englitera, burghezimea noastră nu poate avea decît pe cea din urmă, adică să ia măsuri sălbatică împotriva poporului muncitor. Bordenii şi o mulşime de fapte strînse de d-l C. A. Filitis în broşura *Torturi şi bătăi* arată că tinăra noastră burghezime poate concura cu burghezimea engleză din veacurile al XVII-lea, al XVIII-lea şi al XIX-lea. Dar aceste măsuri pot să fie folositoare burghezimii numai dacă sînt şi celelalte pricini pomenite în urmă, adică lipsă de concurenţă şi colonii, unde să poată desface mărfurile produse. Noi însă colonii nu putem avea, cei mai optimişti din şovinişti noştri nu vor putea susşinea că vom fi în stare a înfiinşa industrie mare, a exporta mărfurile în Australia, Egipt, Africa şi a învinge pe fabricanşii englezi şi americani. Dacă burghezimea noastră trebuie să-şi ia nădejdea de la colonii, atunci nu-i rămîne decît piaţa lăuntrică. Dar pentru a întemeia industrie trebuie să exproprieze pe micii proprietari de uneltele de muncă, trebuie să ruineze o mulşime de oameni, care ar fi putut să fie cumpărători ; *pentru întemeierea industriei mari trebuie să ruineze piaţa lăuntrică*. Aşadar, neputînd concura pe piaţa universală, neavînd piaţa lăuntrică, burghezimea noastră nu poate

intemeia producțiunea mare. Dar nu e destul încă atita, mai sînt și altele care o împiedică. Se va zice, poate, că se va putea înființa o industrie națională cît de mică, Jn-vingînd neajunsurile pieței lăuntrice. Dar și aici, pînă în inima României, burghezimea noastră e prigonită de concurența străină. Producțiunea mare europeană, lucrînd pentru piața universală, este un potrivnic prea puternic, un concurent prea mare pentru industria noastră națională, care ar fi de abia la începutul ei și ar avea drept piață numai piața lăuntrică atît de săracă. Ni se va zice, poate, că ne putem apăra împotriva concurenței, străine cu tarife ridicate, autonome, prohibitive etc. în toate țările, și la noi mai mult decît oriunde, tarifele n-au altă urmare decît scumpirea lucrurilor de consumație, înmulțirea funcționarilor vamali, și toate acestea pe spinarea producturilor. în loc de a organiza producțiunea, tarifele o dezorganizează și mai tare, o duc la ruină. Dar să presupunem, că la noi s-au găsit niște genii, care vor ști să apere unele producțiuni naționale prin tarife *Pentru aceasta însă ar trebui drepturi de intrare nu de 50/o, de 10% ori de 150/o, ci de 100<>/o și mai mult,* avînd în vedere colosala forță a productivității muncii în străinătate. Dar, punînd astfel de tarife, am ridica toată Europa împotriva-ne. A fost ușor de pus 50o/o numai asupra mărfurilor franțuzești, cînd priiam * dealfel celor germane și austriece, dar pentru a apăra producțiunea națională ar trebui să lovim pe ale tuturor statelor europene, să ne punem în poară ** cu toată Europa, lucru ce nici un om cu mintea sănătoasă nu va pofti. *Deci, oricum vom învîrți și suci lucrurile, este văzut că burghezimea noastră n-are cel mai mic teren pentru a întemeia o industrie națională, pentru organizarea producțiunii industriale.* Să trecem la altă ramură a producțiunii, care este acuma și a fost totdeauna producțiunea noastră cea de căpetenie, vorbim de agricultură. Am văzut că la noi, ca orișunde, ba chiar mai mult decît oriunde, proprietatea mare este în dușmănie cu cea mică. Dacă toți țărani ar fi avut pămînt îndestulător pentru a-l lucra, dacă ar fi avut si unelte de muncă, pluguri, boi etc., atunci e văzut că toți

* [în sensul de „favorabili”].

** [împotriva].

și-ar lucra pămînturile lor, iar proprietarii mari, ne-avînd lucrători, ar cădea, s-ar ruina cu desăvîrșire. Pe de altă parte, proprietatea mare, pentru a înflori, trebuie să fie în adevăr mare, concentrată, și pe aceste întinderi de pămînt să lucreze salariați, care cu atita vor veni mai la socoteală proprietății mari, cu cît vor fi mai lipsiți de orice unelte de muncă, de plug, de boi etc... Ca burghezimea noastră să organizeze producțiunea agricolă, care merge acuma spre ruină, trebuie să o organizeze după chipul și asemănarea Europei apusene. Adică trebuie ca burghezimea noastră să exproprieze, dacă nu pe toți, cel puțin pe cei mai mulți dintre țărani, prefăcîndu-i în salariați proletari, trebuie să concentreze pămînturile și, pe urmă, avînd proprietăți mari și lucrători salariați, să introducă mașini, irigații, semănături cumsecade, îngrășări etc... și să organizeze astfel producțiunea agricolă. Nu-i vorbă, pentru aceasta trebuie o activitate și o inteligență care cam lipsesc burghezimii noastre, dar să presupunem că această burghezime ar fi în stare să organizeze astfel producțiunea. Să vedem ce urmări vor fi. Mai întii de toate, pentru astă organizare trebuie de expropriat pe țărani cu desăvîrșire, lucru cu neputință în împrejurările economico-sociale în care trăim, adică odată ce pămînturile țărănești nu se pot înstrăina. Prin urmare, pentru organizarea producțiunii agricole burgheze ar trebui de schimbat legea fundamentală economică, in-alienabilitatea pămînturilor țărănești, ar trebui să se revoluționeze bazele traiului nostru pentru a da putință burghezimii de a expropria pe țărani. Nu-i vorbă, burghezimea, care face spume de turbare numai cînd aude de revoluționarea bazelor economice și de exproprierea proprietarilor mari, n-ar avea nimica de zis cînd s-ar face această expropriere în folosul ei. Dar cîte nenorociri, cîte zguduiri, cîte ticăloșii ne-ar aduce viitorul în urma acestei măsuri ticăloase ? Marx, care a zugrăvit cu culori atît de negre starea nenorocită a proletariatului, zice însă că exploatarea cea mai strașnică și cea mai grozavă o sufăr clasele muncitoare în vremea cînd se îndeplinește exproprierea, cînd *sînt prefăcute* în proletariat. Producțiunea mare agricolă nu poate fi întemeiată fără a călca peste cadavrul proprietății mici rurale. Și ce vom avea în viitor în schimb cu jertfirea producătorilor mici ? Vom avea o aristocrație bogată, în ale cărei mîini va fi adu-

nat pământul țării românești, o aristocrație dobitoacă, crudă, timpită, ca și cea din străinătate, și vom avea proletariat agricol. Frumos viitor ! Unul din rezultatele unei atare organizații burgheze a producției agrare va fi neputința de a mai întemeia o industrie națională. În adevăr, produsele industriale se deosebesc prin cantitatea de muncă adăugată la materiile prime. Sînt unele care cuprind foarte puțină muncă și altele care, dimpotrivă, cuprind foarte multă. Așa, de pildă, într-o masă albă de brad proastă, valoarea lemnului este mai tot atîta cît și a muncii adăugate pentru a preface lemnul în masă. În altele, de pildă la un pian bun, materialul brut nu face nici a suta parte din valoarea muncii adăugate la acest material. Într-o țară care produce materii prime, cu atîta este mai ușor de întemeiat o industrie, cu cît se apropie mai mult de tipul dîntii. Așa, mase simple de brad se fac și acuma în țară, pentru că transportarea lemnului în străinătate pentru a-l preface în masă și aducerea mesei înapoi în țară ar costa mai mult decît masa. Cu cît însă munca adăugată la materia primă e mai multă, cu cît lucrul e mai luxos, eu atît producerea lui și concurența cu străinătatea sînt mai grele. Cînd burghezimea va concentra pămînturile în mîna sa și va preface pe muncitori în salariați, cînd ea va organiza, va perfecționa producțiunea, se'va îmbogăți mai mult decît acuma. Ea va da tonul cererii, ea va cere pînzeturile cele mai fine de olandă, pălării de Paris, juvaiere, pianine, trăsuri de Viena, în sfîrșit cererea se va îndrepta înspre lucruri care nu vor putea fi produse în țară. Griul produs de proletarii agricoli va trece în străinătate, și mai mult decît azi, pentru a aduce juvaiere, pălării, mătăsuri, catifele etc. Am putea descrie încă multe din relele ce ar trebui să pricinuiască adunarea bogățiilor în puține mîini, în ale burghezimii agrare, dar ajung și cele spuse. Așadar, iată unde a dus analiza presupunerii dîntii, că adică burghezimea ar organiza producțiunea în folosul său. În cazul acesta, cum am arătat, producțiunea industrială nu va putea să se dezvolte defel, iar cea agricolă poate fi organizată numai prin ruina desăvîrșită a țărănimii, prin înființarea proletariatului agricol, însoțit de toate relele lui și cu condiția de a nimici orice așteptare în privința întemeierii unei industrii naționale.

Să examinăm acuma a doua presupunere : organizația producțiunii, adică în interesul poporului muncitor. Să începem prin producțiunea agrară. Vorbînd de împămintenire, am spus cîteva cuvinte despre chipul cum ar putea fi organizată producțiunea rațional în folosul țărănilor ; lucrul de căpetenie este, cum am zis și atunci, trecerea pămîntului de lucru întreg în puterea comunelor rurale. Ca socialiști, credem că-i de prisos să mai spunem că socotim mult mai potrivit ca pămîntul să-l lucreze comunele colectiv, și însărcinarea de căpetenie a partidei socialiste va fi de a convinge pe țărani cît de mari foloase materiale și morale ar ieși din astfel de cultivare. Dar presupunem, lucru foarte de crezut, că majoritatea comunelor, primind pămînt, mai mult chiar decît trebuie, vor opri o parte pentru pășuni comunale, iar pămîntul de arat îl vor împărți. Între aceste două tipuri extreme putem închipui și altele mijlocii. Unele comune nu vor lucra pămîntul în colectivitate, dar vor aduce mașini comunale : batoze, vînturători etc., altele vor avea păduri și pășuni comunale etc., orișicum însă s-ar organiza comuna rurală, ea va tinde către colectivizare mai mare, și exemplul comunelor ce vor fi admis producțiunea colectivă va arăta foloasele acestui fel de gospodărie și va face și pe celelalte să le imite. Diar, chiar dacă vom presupune că se va statornici felul cel mai prost de lucrat pămîntul, munca individuală pe pămînt împărțit în bucăți, chiar atunci va fi mult mai bine decît dacă ar fi organizat burghezimea producția mare. Să vedem ce ar face o comună rurală de acest fel, avînd în vedere, se înțelege, neînstrăinarea pămîntului fiecărei comune rurale. Pentru a împiedica formarea unei clase proletare în mijlocul comunei, s-ar putea să se introducă împărțirea pămîntului comunal din nou la fiecare zece ani, de pildă, între membrii comunei. În aceste condiții, avînd în vedere că România are chiar mai mult pămînt decît poate fi lucrat, fiecare comună ar căpăta pămînt destul. Țăranul, avînd pășuni comunale cît pofteste, avînd finețe comunale cît vrea, avînd pămînt de lucrat cît îi va dori inima, nefiind jefuit de un ins ce se cheamă proprietar, acest țaran ar ajunge în curînd la o stare cît se poate de bună ; tot astfel ar fi și cu uneltele de muncă. În loc de satele de azi, ce seamănă a vizuini de sălbatici din lăuntru ! Africii, cu care chiar Lavelaye le-a comparat,

s-ar ridica sate frumoase, holdele ar fi cumsecade lucrate, țaranii, acuma așa de degenerați, încît în curîrid nu se vor mai găsi soldați după măsura reglementară, s-ar preface într-o rasă puternică la trup și la minte. Instrucția, care nu poate prinde acuma la țară din pricina sărăciei, ar lua mare creștere. Autonomia ar preface asemenea comune rurale în centre de dezvoltare pentru țară. Și nu trebuie să uităm că asemenea urmări le-ar da o comună cu muncă individuală, cu pămîntul împărțit; dar ce va fi în comunele care vor colectiviza din ce în ce mai mult producțiunea, care vor introduce mașini, irigații etc... Colectivizarea muncii în aceste comune va merge crescînd, despre aceasta nu putem să ne îndoim. In veacul nostru, toate puterile materiale și intelectuale lucrează pentru organizarea muncii colective. Introducerea mașinilor cu abur, aducerea semințelor bune, perfecționarea producțiunii, deprinsă la școală, și, în sfîrșit, propaganda și activitatea partidei socialiste, toate vor împinge comunele către colectivizarea producțiunii.

Să trecem acuma la organizarea producțiunii industriale, iarăși din punctul de vedere al poporului muncitor. Fabrici și stabilimente producătoare industriale organizate de poporul muncitor înseamnă fabrici și stabilimente organizate și cîrmuite de asociații de muncitori. Am văzut că burghezimea nu poate organiza producțiunea industrială și că organizarea burgheză a agriculturii ar face cu neputință întemeierea industriei naționale atît prin ruina muncitorilor, cît și prin îndreptarea gustului clasei bogate către produse care n-ar putea fi făcute în țară. Organizarea producțiunii agricole pe temeliile țărănești descrise mai sus ar face în adevăr cu putință o dezvoltare mare de stabilimente organizate și cîrmuite de lucrători asociați. Să numărăm împrejurările care ar ajuta întemeierea industriei în cazul organizării producțiunii după interesele muncitorilor. Mai întii de toate s-ar face o piață puternică lăuntrică. Țărănimea, fiind bogată, ar cere din ce în ce mai multe produse industriale. Neputînd avea colonii, neputînd concura cu străinătatea, am avea totuși piața internă. Al doilea, cererile s-ar îndrepta către niște mărfuri mai ușor de produs în țară. În adevăr, dacă țărănimea ar concentra în mîinile ei pămîntul, s-ar dezvolta materialicește, se înțelege că n-ar cere catifele, mătăsuri, juvaiere, trăsuri de lux, ci mobile mai

simple, haine, zahăr, cărți etc., într-un cuvînt, cererile în piața noastră s-ar îndrepta spre lucruri cu puțință de făcut în țară. Al treilea folos vine de la asociațiile de lucrători. In concurența cu industriile străine, unul din factorii principali este munca stăruitoare și cu tragere de inimă. Dar cine nu înțelege că muncitorii care vor lucra în fabricile lor vor munci mai cu stăruință și mai cu luare-aminte decît dacă ar munci pentru stăpîn. Al patrulea, societățile de lucrători vor putea da mărfurile mai ieftin decît burghezii stăpîni de fabrici. In adevăr, burghezul fabricant, vînzînd produsele fabricate, socoate în prețul produselor salariul muncitorilor și folosul său; dacă vinde o pereche de botine cu 15 franci, apoi 5 fr., de pildă, vor fi prețul materialului, 5 fr. salariul lucrătorilor și 5 fr. folosul fabricantului. Lucrătorii însă ar putea să jertfească o parte din folosul stăpînului de azi, așa, de pildă, ar putea vinde cu 12 franci perechea de botine, și atunci ar veni : 5 fr. pentru material și 7 fr. pentru lucrători. Cum vedem, botinele pot fi vîndute mai ieftin și lucrătorii să primească tot mai mult decît dacă ar fi fabrica unui stăpîn. Am putea înșira și alte dovezi, dar cele arătate sînt de ajuns pentru a dovedi că organizarea producțiunii de către poporul muncitor în folosul său, pe lîngă multe ale bunuri, face cu puțință și întemeierea industriei.

„Toate-s bune — ni se va zice —, dar cum se poate, de pildă, expropria pe marii proprietari, cum se pot organiza fabrici, pentru asta ar trebui revoluție...”. Deși în această scriere nu avem de scris pe larg planuri cum s-ar putea îndeplini exproprierea etc., deși nu putem să ne îndeletnicim decît cu chestii generale, vom spune însă cîteva cuvinte în privința chipului cum ar putea să se îndeplinească exproprierea și organizarea. întii, statul nostru are mulțime de moșii pe care ar putea să le dea fără nici o greutate țăranilor... Prin aceasta, multe comune ar căpăta atîta pămînt încît n-ar mai avea nevoie să muncească la proprietari, îndată ar cădea prețul moșiilor proprietarilor vecini. Statul ar putea atunci cumpăra acel pămînt ieftin și l-ar da comunelor, tot așa cu celelalte moșii. Cheltuielile cumpărării s-ar putea acoperi printr-un impozit progresiv asupra moștenirilor pînă la 50%... Cît despre fabrici, apoi, cu cît s-ar forma aso-

ciații de lucrători, statul să le facă credit, să le dea toate ușurințele pentru a-și aduce mașini etc...

Apoi de, ni se va zice : dar credeți că statul modern, statul nostru, care înfățișează burghezimea, va face asemenea lucruri, va lucra el singur împotriva burghezimii în folosul poporului muncitor? Ba nu, aceasta nu credem, știm noi foarte bine că ar fi prostie, utopie a crede că statul modern, reprezentantul burghezimii, va face de bunăvoie astfel de treburi. Nici un parlament nu le va decreta și, dacă s-ar găsi atare parlament, care, având mulți socialiști în sinul său, s-ar apuca să le decreteze, știm bine că îndată ar fi dizolvat și atîta tot. Numai poporul muncitor organizat și luminat asupra stării sale, numai țărănimea și muncitorii din oraș organizați și știind ce cereri să facă burghezimii, numai poporul muncitor însuși poate îndeplini aceste lucruri. Ceea ce cu rîs batjocoritor ar refuza un parlament unei minorități de deputați socialiști, nu va îndrăzni să refuze unei mulțimi de zeci și de sute de mii, care, deși în afară din parlament, va ști să-și arate energic voința. Atunci, chiar fără să fie vreun socialist în parlament, burghezimea va face mai mult decît dacă ar fi din întîmplare o majoritate socialistă acolo. Tot ce a făcut parlamentul englez pentru poporul muncitor, ca scurtarea zilei de muncă la 10 ceasuri, ca oprirea muncii copiilor mici etc... a făcut numai după ce s-au unit muncitorii în vestita organizație „chartistă”¹⁴, care număra sute de mii de membri și care cerea aceste reforme amenințînd. Atunci un parlament burghez a fost silit să decreteze reformele și, dacă chartiștii n-au reușit mai mult, pricina este că nici n-au știut să ceară altceva.

Din cele spuse vedem acuma logic ce trebuie să facă partida socialistă, că își ia însărcinarea colosală : *de a lumina poporul muncitor din sate și orașe asupra stării lui, de a organiza poporul în jurul unor cereri practice, care ating interesele lui și a căror realizare, pe de o parte, ar îmbunătăți starea lui de acuma, iar pe de alta ar crea o stare de lucruri cît se poate mai potrivită pentru transformarea socialistă.*

Iată în cîteva cuvinte ce au de făcut socialiștii ; această lucrare, împreună cu propaganda socialismului științific în toate clasele societății, cuprinde toată activitatea socialiștilor, este răspuns la întrebarea : *Ce-i de făcut ? Cre-*

dem că din cele ce am spus în această scriere nu poate ieși altă activitate practică pentru socialiștii români. Pentru a nu da loc la nedumeriri vom mai dezvolta încă formula dată. Am văzut care este chestia de căpetenie ce se ridică amenințătoare în țara noastră și că trebuie să ne organizăm producțiunea. Am văzut că organizarea ar putea fi făcută în două feluri : de burghezime ori de poporul muncitor. E de prisos, se înțelege, a spune unde sînt și unde trebuie să fie simpatiile noastre, cui vom închina toată activitatea noastră ; am văzut ce nenorociri și ce rele ar pricinui organizarea în folosul burghezimii și cum, chiar în cel mai bun caz, nu s-ar putea întemeia industrie mare ; și am văzut de asemenea cum, dacă organizația s-ar face de către poporul muncitor, chiar în cazul cel mai rău am aduce urmări frumoase în privința materială, morală și intelectuală, ar face cu puțință și întemeierea unei industrii naționale conduse de asociații de lucrători.

Dar, fiind cu tot sufletul și cu toată inima pentru organizarea producțiunii de către poporul muncitor, nu noi vom putea-o organiza, nu noi vom impune asemenea organizare poporului, noi nici nu putem măcar să o cerem pentru dînsul și în numele lui, fiindcă atunci, de bună seamă, n-am izbuti. Nu constituindu-ne în tribunal suprem, nu ajungînd la guvern am putea face să se organizeze producțiunea prin decretele noastre, aceasta ar fi o utopie ; nu noi, ci poporul muncitor singur trebuie să ceară pămîntul, tot pămîntul, pentru comunele rurale ; nu noi, ci societățile de lucrători trebuie să ceară credit pentru organizarea de fabrici ; activitatea noastră este poate mai puțin strălucitoare, dar nu mai puțin frumoasă ; dimpotrivă, este mai morală și mai folositoare, trebuie să luminăm poporul asupra stării actuale a țării, asupra lucrurilor ce trebuie să ceară, cum să ceară și cum să se organizeze ; activitatea noastră trebuie să fie îndreptată spre organizarea poporului muncitor, spre ridicarea puterilor lui morale și intelectuale, pentru creșterea puterii lui politice și economice, și toate acestea în mijlocul lui și printr-insul. Cu cît poporul va fi mai luminat, mai organizat, mai tare, cu atîta biruința lui va fi mai apropiată. Trebuie să ne luptăm fie în mijlocul poporului, fie afară din popor pentru a crea o partidă a muncitorilor, care singură să ceară și să realizeze cererile sale. Se în-

țeleg că poporul nu poate avea cereri cu totul socialiste, și de altfel realizarea unei țări socialiste la noi, când în Europa nu s-a realizat încă, ar fi cu neputință, himerică. Chiar dacă am reuși a pregăti mințile pentru prefacerea socialistă mai iute decât în Europa, ceea ce este de bună seamă cu neputință, chiar atunci noi, o țară mică, n-am putea realiza o stare de lucruri socialiste în fața Europei burgheze. Organizarea producțiunii este o chestie care nu suferă zăbavă și, dacă poporul muncitor nu va înțelege cum să o organizeze, nu se va organiza el însuși pentru a-și impune voința, atunci va fi prefăcut în proletariat și producțiunea o va organiza burghezimea; cum și cu ce urmări nefericite, am văzut.

Ni se va zice că trecerea pământului la comunele rurale, mai ales când îl vor împărți, fabrici ale societăților de lucrători, creșterea puterii politice a muncitorilor în statul burghez de azi sînt departe de a alcătui o organizație socialistă! Se înțelege, așa este! Chiar când comunele rurale ar lucra pământul colectiv, dar ar vinde produsele, ar concura între dîsele; pînă când concurența va fi baza societății, nici nu poate fi vorba de o societate socialistă. *Afara* de acestea, ea va feri de suferințele ce ar trebui să însoțească exproprierea țăranilor înainte de a se întemeia producțiunea burgheză. Această expropriere a și început în cîteva județe din Moldova. Mai repet încă: pentru țara noastră nu este altă cale: ori organizarea producțiunii prin burghezime și deci exproprierea țăranilor, ori organizarea prin poporul muncitor. Afară de acestea, chiar propaganda socialistă științifică va cîștiga foarte mult în popor, fiind legată cu niște cereri practice care ating interesele vădite ale muncitorilor, care sînt așa de înțelese de dînșii încît nici n-au nevoie de multă explicație. Poporul muncitor de la țară știe că pământul, tot pământul lucrat de dînsul, udat de sudoarea și de sîngele său și al strămoșilor săi, *este al lui*; tot așa de bine va înțelege orice măsură care i-ar îmbunătăți îndată starea materială, morală și intelectuală, care i-ar da mai mare putere politică. Tot așa muncitorii de prin orașe, și aceștia mai ales, vor înțelege minunat că au deplină dreptate să ceară încurajare pentru întemeierea unei fabrici pentru asociația lor. Se înțelege că este treaba socialiștilor de a face să pătrundă poporul muncitor adevăratul înțeles al acestor cereri, e treaba socialiștilor luminați de a face ca

poporul muncitor să știe că toate aceste cereri nu s' decît puținul ce pot pretinde și căpăta de la societatea burgheză, ținînd seamă de împrejurările de azi, și că toate relele și nedreptățile societății de acuma nu vor pieri decât odată cu întreaga întocmire burgheză, cu individualismul, cu concurența, cu statul burghez. Este treaba socialiștilor de a arăta poporului muncitor mișcarea omnirii pînă în ziua de azi, tendința acestei mișcări către idealul socialiștilor, lupta ce poartă frații lor proletarii din Apus pentru a apropia și realiza acest ideal care va întemeia frăția, bogăția și fericirea pe acest pămînt plin de nelegiuiri, de ticăloșii, de lacrimi. Dar, repetăm, chiar această propagandă va avea mai multă izbîndă, va fi mai bine înțeleasă, mai cu foc îmbrățoșată dacă va fi întovărășită de un șir de cereri care ating interesele de acuma, vădite, ale poporului muncitor. Nu trebuie să uităm că mai înainte de toate nu trebuie să cerem noi pentru poporul muncitor, ci să-l facem să ceară el singur pentru dînsul. Și, cînd vom avea o partidă muncitoare care să declare cererile ei, atunci rolul nostru va fi tot așa de limpede ca și al fraților noștri din străinătate, ne vom lupta în mijlocul poporului pentru emanciparea lui, fiind încredințați că orice pas făcut de popor înainte pentru emancipare va fi un pas înainte către realizarea idealului nostru.

Iată un șir de cereri politice și economice care, după părerea noastră, ar putea să fie programul partidei socialiste muncitoare.

PARTEA POLITICA

1. Votul universal direct (orice cetățean ori cetățeană ajungînd la 20 de ani să aibă drept de vot).
2. Desființarea armatei permanente și înarmarea poporului.
3. Autonomia comunală. Comuna stăpînă absolută pe toate treburile ei.
4. Libertate desăvîrșită: pentru presă, întruniri, asociații. Inviolabilitatea domiciliului, *habeas corpus*.
5. Desființarea bugetului cultelor.

6. învățămîntul liber și fără plată. Lîngă toate școlile să se întemeieze instituții în oare copiii săraci, în tot timpul învățăturii, să primească mîncare, haine, cărți.

7. Alegerea magistraților de către popor. Justiția fără plată la toate instanțele și în toate privințele.

8. Înlocuirea penitenciarelor prin oase de corecție.

9. Egalitatea femeii.

PARTEA ECONOMICA

1. Trecerea proprietăților statului în stăpînirea comunelor.

2. Răscumpărarea treptată a proprietăților mari și trecerea lor la comune.

3. Desființarea tuturor dărilor indirecte și înlocuirea lor printr-un impozit progresiv (cetățenii al căror venit nu va trece peste 2 000 de lei pe an să fie scutiți de orice impozit).

4. Moștenirile care trec peste 10 000 de lei să fie supuse la următoarele taxe : cele colaterale la 50o/, cele în linie dreaptă la 30o/ ; dacă o moștenire ar fi mai mare de 100 000 de lei, tot cît trece peste această sumă să rămînă în folosul națiunii.

5. Deschidere de credit tuturor societăților de lucrători care s-ar forma pentru întreprinderi industriale.

6. Deschidere de credit comunelor rurale pentru a-și cumpăra unelte perfecționate de muncă, semințe bune etc.

7. Toate lucrările statului să fie date la grupurile de muncitori cînd vor fi constituite.

8. Comunele rurale și cele urbane să ia asupra-le pregătirea ori aducerea lucrurilor numaidecît trebuitoare, cum este : pîinea, carnea, apa și luminatul, cu scop de a înlătura specula și scumpetea.

9. Comunele să răscumpere casele de închiriat și să le închirieze cu prețuri care să nu treacă peste cheltuiele de ținare în bunăstare și zidire din nou.

Acestea sînt, după părerea noastră, un șir de cereri politice și economice care pot sluji de program, de steag

în jurul căruia să se adune toate elementele bune din clasele culte, cît și poporul muncitor. Acest program practic are, după noi, caracterul ce se cuvine unui program socialist practic. Cererile dintr-însul sînt menite a îmbunătăți starea actuală a claselor muncitoare și de a apropia realizarea idealului socialist. Totodată, cele mai multe din paragrafele programului, precum trecerea pămîntului la comunele rurale, sînt lucruri care nu numai că pot fi înțelese de poporul muncitor, dar chiar și acuma le vrea poporul și, de bună seamă, nu-i altă chestie care să meargă mai ușor la inima țaranului decît aceasta. Cît despre întîmpinarea, care de bună seamă ni se va face, că prin acest program facem plăcere radicalilor burghezi, de vreme ce cerem unele lucruri, ca votul universal, alegerea magistraților, neatîrnarea comunelor..., apoi la această întîmpinare vom răspunde. Mai întîi de toate, nu facem nici o concesie burghezimii și întocmirii burgheze, ci vroim ca împreună cu poporul să cerem, să luăm de la burghezime prefacerile cele mai folositoare, mai practice, pînă ce mișcarea istorică în Europa întregă va mătura întocmirea burgheză și va pune în locu-i societatea egalitară, dreaptă și frumoasă, organizarea socialistă. Cît despre aceea că programul nostru cuprinde unele cereri care se află și în programele radicalo-burgheze și că, prin urmare, astfel ne burghezim și noi încitva, la aceasta vom răspunde că fiecare program cuprinde cereri mai esențiale și cereri mai puțin esențiale, secundare. În programul nostru, mai esențiale sînt cele economice și între acestea trecerea pămîntului întreg la comunele rurale și întemeierea de fabrici prin asociații de lucrători. Se înțelege că nici un om nu poate face parte din partidul socialist muncitor dacă nu primește teoreticește adevărurile socialismului științific și practic, programul în total și mai ales pe cel economic ; dacă un om va primi însă în adevăr toate acestea și se va hotărî să muncească în această direcție, atunci nu va mai fi radical, ci socialist. În sfîrșit, poate să ni se facă și următoarea imputare : Cum cereți votul universal, cînd știți foarte bine că votul, fie și universal, este o minciună pînă cînd sînt pe lume săraci și bogați, pe cît timp este atîrnarea economică ? La aceasta răspundem : Da, este prea adevărat, votul universal e în adevăr o minciună, dacă am crede că printr-însul se va

putea alege o reprezentatie * nationala, oare sa fie adevarata expresie a poporului muncitor si care sa faca un fel de revolutie sociala. Se intelege ca ar fi absurditate daca ne-am inchipui asa lucruri, dar noi nu intelegem astfel cererea si nu ne asteptam de la votul universal la vreo minune. Iata cum o intelegem noi. in societatea de azi, cum am vazut, sint o multime de contraziceri care o dizolvă si care totodata pregătesc terenul pentru societatea viitoare. Se intelege ca, pe cit aceste contraziceri se vor dezvolta mai tare si mai multe, cu atita societatea este mai aproape de cea viitoare. Una din contrazicerile cele mai insemnate ale societății de azi este contrazicerea între egalitatea politica si între neegalitatea economica. Legea spune ca "oamenii sint deopotrivă, religia de asemenea, deputatii in timp de alegeri striga tot astfel cit le ia capul si, in timp ce toate aceste imprejurări spun omului ca e deopotrivă cu alții, întocmirea economica il arunca într-o neegalitate așa de mare, încit societatea omenească n-a cunoscut pînă acuma alta mai grozavă. Această contrazicere iscă in masa poporului simțul de nemulțumire, simțul ca este nedreptățit și minia împotriva acestei nedreptățiri. Această contrazicere însă ajunge la culme acolo unde este votul universal. Inchipuiți-vă, in adevăr, un rob din vechime ori chiar un iobag de-ai noștri căruia de mic i se tot spunea că-i din alt os, din altă carne și din alt singe decit stăpînul său, ca singur dumnezeu l-a făcut mai umilit și mai prost, poruncindu-i să asculte de stăpîni; ...este oare de mirat dacă se va fi dezvoltat*in mase un spirit de supunere dobitocească, de frică, de înjosire înaintea stăpînului? Inchipuiți-vă însă un țaran pe care legea il numește deopotrivă in totul cu stăpînul său, un țaran căruia din copilărie i se tot spune că-i și el om ca și stăpînul, un țaran la care se face apel din timp in timp ca să aleagă cirmuitori, pe care stăpînii il linguesc cerșindu-i votul și arătîndu-i astfel ca votul lui prețuiește cit și al milionarului... Oare in asemenea popor nu va crește spiritul de neatîrnare, de mîndrie, de nemulțumire? Din așezămintele politice democratice nu cunoaștem alta care să aibă atita înriurare, care să crească atita spiritul revoluționar in mase. Noi il punem in program mai ales ca mijloc puternic de cultură. Aceste cîteva cu-

[Reprezentanță].

vinte credem ca vor da lamurire despre spiritul programului, pînă cînd, cum am zis, vom desluși fiecare articol pe larg și in parte. Astfel mintuim scrierea noastră.

încheiere

Am arătat socialismul științific european, am arătat ca socialismul nu-i utopie, că-i o formă socială care va inlocui numaidecît forma burgheză cum aceasta a inlocuit pe cea feudală.

Trecînd la România, am dovedit ca socialismul pentru noi este plantă exotica * tot atita de puțin cit a fost și liberalismul, care la 1848 a fost adus in țara noastră.

Am arătat nu numai ca socialismul poate prinde la noi rădăcini, dar chiar ca este numaidecît nevoie de dînsul, de propaganda socialista, și am vazut ca fiecare om convins de aceste idei trebuie să muncească din toate puterile pentru a le împrăștia, pentru ca, dacă nu vom reuși decit a pregăti mințile in folosul socialismului, decit a forma un număr însemnat de socialiști care, fiind răspîndiți in țară, ar fi in stare a ușura și a grăbi prefacerea societății noastre cînd asemenea prefacere se va îndeplini in Europa, am zis ca, chiar neputînd face mai mult, tot ne-am plăti datoria către poporul muncitor.

Am mai arătat ca lucrarea socialiștilor români poate să fie și mai folositoare. Analizînd starea României așa cum s-a întemeiat după copierea necritica a instituțiilor europene și, mai ales, după împămîntenirea neomenoasă și înșelătoare de la 1864, am aflat ca in societatea românească s-a dezvoltat o contrazicere colosală care pune in primejdie chiar temelia materială a existenței nației. Contrazicerea iese din faptul ca, pe cînd producțiunea stă pe loc ori chiar dă îndărăt, se ruinează, cerințele cresc, așa ca deosebirea între producere și între cererile consumației merge crescînd. Am vazut ca, pentru a nu pieri, România trebuie să organizeze producțiunea și ca nu-s decit două chipuri de a o organiza, in folosul burghezimii ori in al muncitorilor, de vreme ce acestea sint

* întrebuițăm acest cuvînt in așa înțeles ciudat fiindcă dușmanii noștri l-au întrebuițat așa împotriva noastră.

clasele de căpetenie în societatea română. Producțiunea poate fi organizată ori de burghezime în folosul ei, ori de poporul muncitor într-al lui. Am văzut ce nefericiri ar aduce organizarea producțiunii prin burghezime, dar că are pentru dînsa toată întocmirea socială modernă. De altă parte, am văzut cît de superioară ar fi organizarea făcută de poporul muncitor, care stă însă dezorganizat în fața burghezimii, nu știe și nu poate să-și formuleze cererile sale. De acolo am arătat că urmează pentru socialiști îndatorirea de a organiza și de a lumina poporul muncitor, astfel ca el, împreună cu socialiștii, să ceară un șir de reforme, care chiar acuma l-ar pune în stare de a organiza producțiunea, un șir de reforme cu puțință de îndeplinit (luînd în seamă condițiile naționale și internaționale), care, pe de o parte, realizîndu-se, ar îmbunătăți mult starea morală, intelectuală și materială a poporului muncitor și a țării întregi, iar pe de altă parte, realizîndu-se aceste reforme, țara noastră ar fi mult mai aproape de transformarea socialistă decît acuma. Am arătat asemenea că nu noi trebuie să cerem aceste reforme pentru muncitori, ci ei singuri împreună cu noi. Chiar dacă n-am reuși în cererile noastre, acest mijloc va fi de mare folos, propaganda teoretică socialistă va cîștiga foarte mult, pe cînd altfel, fără cereri de îmbunătățire neîntirziată a stării de azi, nu va fi în stare să atragă masele.

În sfîrșit, am schițat un program politic și economic, care ar putea fi programul partidei socialiste muncitoare, steagul în jurul căruia s-ar putea strînge tot ce este mai sănătos, mai bun, mai cinstit în țara aceasta. Programul, după noi, are toate însușirile care ar putea fi cerute de la astfel de programe : toate cererile dintr-însul sînt cu puțință de realizat, nu-s exagerate ; pe de altă parte, tînde a îmbunătăți mult starea muncitorilor și a întemeia o stare de lucruri mult mai potrivită pentru transformarea socialistă, ridicînd totodată puterea politică și economică a poporului român și deci puterea morală, intelectuală și materială a țării în general. Acestea credem că le-am arătat pe cît ne-a îngăduit locul. Toate chestiile care n-au fost de ajuns dezvoltate aici, le vom lămuri altădată pe larg. Aceasta va fi una din însărcinările ce le-au luat asupra-și socialiștii și o vor îndeplini cît și pe celelalte.

1. *împărțirea muncii* ca urmare a cooperațiunii și împreună cu dînsa sînt cei mai însemnați factori ai progresului omenirii. Cooperația poate să fie simplă ori complexă : simplă se cheamă cînd mai mulți oameni lucrează împreună pentru același scop, dar fără ca munca unuia să se deosebească de a celorlalți. Așa, dacă zece oameni ridică o piatră, dacă șaizeci de cosași cosesc la o întindere mare de finaț etc., cooperația în asemenea cazuri e simplă... Cooperația se cheamă complexă cînd mai mulți oameni lucrează cu același scop, însă munca lor nu-i de același fel. Așa, de pildă, într-o manufactură de bolduri (ace cu gămălie), în care unul întinde sîrma, altul taie bucăți potrivite, altul le ascute etc. Odată ce cooperația ajunge a fi complexă, numaidecît trebuie să fie întovărășită de împărțirea muncii. În adevăr, în exemplul lui Adam Smith în privința boldurilor, zece lucrători cooperează pentru a face bolduri, dar totodată își împart munca astfel încît unul face neconținut aceeași lucrare. Alături cu împărțirea muncii și cu cooperația înăuntrul fabricilor, merge și împărțirea muncii în nația întreagă. În adevăr, în exemplul dat de A. Smith, zece lucrători, folosindu-se de cooperație și de împărțirea muncii, pot produce 48 000 de bolduri pe zi, acești zece lucrători vor îdestula deci trebuințele unei regiuni destul de întinse ; tot astfel va face o manufactură de haine și, între altele, va îdestula pe cei ce fac bolduri, făcîndu-le haine, alte manufacturi vor face botine etc... Aceste grupe cooperatoare vor da botine, haine, bolduri pentru mulțime de oameni, care, la rîndul lor, vor produce grîu, vin etc... Așadar, în toată nația se formează grupuri de oameni, între care munca este împărțită, după cum este împărțită și în ateliere ori fabrici. Dezvoltîndu-se producția, mulțumită cooperațiunii și împărțirii muncii, această împărțire de muncă se întinde la nații, adică grupe de muncitori francezi lucrează pentru grupuri de muncitori englezi, ruși, români și viceversa. Fabricile de mătase din Lyon trimit marfa lor în Anglia, Rusia, Belgia și primesc cărbuni din Anglia, mașini din Belgia, grîu din Rusia etc... Astfel, principiul împărțirii muncii se întinde dinlăuntru atelierului la nație și, în sfîrșit, la omenirea întreagă. Am zis că

împărțirea muncii și cooperatiunea sînt cei mai însemnați factori ai progresului omenirii. Acuma ne este foarte ușor să înțelegem. În exemplul său, Smith a făcut socoteală că, din pricina împărțirii muncii și a cooperatiunii, 10 lucrători produc 48 000 de bolduri, pe cînd altfel, dacă ar lucra fiecare îndeosebi bolduri întregi, apoi n-ar putea face decît cîte 20 de om și la un loc 200 de ace pe zi, adică de 240 de ori mai puțin; or, mai lovitor prin mijloacele pomenite, un om produce cît 240! Dar de la Adam Smith pînă acuma, împărțirea muncii a crescut așa de tare, încît omul produce nu cît cîteva sute, ci cît mii. Dar nu se mărginește aici însemnătatea nespusă a acestor factori sociali. În exemplul de mai sus, productul, deși mai cu greu, dar tot se putea face și altfel; dar cele mai multe din lucrurile ce se fac astăzi, altfel nici n-ar fi putut fi aduse la sfîrșit. O pădure nu poate fi tăiată de un om, pentru că n-ar apuca s-o gătească și în urmă-i s-ar ridica la loc; dacă am pune mai multe milioane de oameni, fiecare om îndeosebi, și le vom porunci să facă locomotive, chiar avînd materialul trebuitor, ar trece generații și n-am avea nici o locomotivă gata. Dacă se vor gîndi puțin, cititorii noștri vor înțelege toată însemnătatea acestor factori, vor vedea că în adevăr ei sînt pricina progresului și ai civilizației; pe de altă parte, vor înțelege de asemenea cît de multă dreptate are socialismul științific cînd caută în factorii economici, în economia societății, în chipul „cum sînt produse bogățiile, ce se produce și cum se împarte”, pricina de căpetenie a progresului și transformărilor societății. Sînt foarte mulți oameni cu inimă bună, care au arătat toată înriurirea nenorocită a acestei împărțiri asupra sănătății și minții lucrătorilor. Un lucrător care este osîndit să fie închis între cei patru pereți ai fabricii și să lucreze în toată viața neîntrerupt a zecea ori a suta parte dintr-un bold firește că va trebui să degenereze trupește și sufletește. între cei care aii învinuit strașnic împărțirea muncii putem numi pe genialul Fourier, pe talentatul Sismondi și pe marele învățat rus Cernișevski. Aceste învinovățiri sînt foarte drepte, însă urmările rele nu-s numai decît legate cu

* [Potrivit].

împărțirea muncii, ci sînt urmări ale exploatării capitaliste, care se folosește de acești factori, sînt datorite societății burgheze de azi, în care lucrurile merg pe dos. Știința și tehnica, care ar trebui să slujească pentru prelungirea vieții omenesti, dezvoltă tehnica militară și, prin urmare, nimicesc atîtea vieți; mașinile, care ar trebui să îmbunătățească omenirea și să micșoreze munca, sărăcesc cu desăvîrșire pe lucrători, azvîrlindu-i pe drumuri pieritori de foame și lungesc ziua de muncă. Așa este logica societății de azi. În societatea socialistă, unde fabrica va fi în alte împrejurări igienice și unde omul va avea de lucrat cel mult trei ceasuri pe zi (vezi în text la partea I, capitolul despre *societatea viitoare*), poate foarte bine să întindă în acest timp sîrmă ori să îndeplinească a suta parte din munca trebuitoare pentru a găti un bold și-i va rămînea destulă vreme pentru dezvoltarea intelectuală, fizică, artistică etc...

2. *Salariul.* În limba obișnuită se cheamă salariu banii ce primește muncitorul pentru munca sa. În economia politică se înțelege altmintrelea și școalele economice nu-l înțeleg toate într-un fel, ba chiar sînt în mare dezbinare în privința aceasta. Fără a intra acoloa în polemică, vom arăta numai cum îl înțelegem noi, ca socialiști științifici. În societatea burgheză, munca lucrătorilor ajunge marfă. Valoarea mărfii este deopotrivă cu munca mijlocie trebuitoare pentru producerea acestei mărfi, adică deopotrivă cu sume de produse trebuitoare pentru a reproduce puterea de a munci și pentru susținerea familiei, adică pentru reproducerea muncitorilor. Deci puterea de a munci, în calitatea-i de marfă, are valoarea ei. Dar marfa, afară de valoarea-i deopotrivă cu munca mijlocie trebuitoare pentru producerea ei, are și un *preț*, care atîrnă de *oferță* și *cerere* și care poate fi cînd mai mare, cînd mai mic decît valoarea mărfii. Așa, de pildă, dacă pălăriile se cer mai multe decît se oferă în piață, ele pot să se vîndă cu 10 franci, să aibă preț zece franci, pe cînd valoarea lor ar fi numai de 8; dimpotrivă, adică, dacă în piață vor fi mai multe pălării decît se cere, atunci prețul mărfii poate să cadă sub valoare, poate fi de 6 franci, în loc de 8. Așa e și cu prețul mărfii-muncă, salariul; cînd se oferă mai puțină decît se cere, salariul e mai mare decît valoarea muncii, dimpotrivă, dacă se oferă mai mult, salariul cade sub

valoarea muncii, adică muncitorul primește mai puțin decît îi trebuie pentru a-și ține și reproduce puterea de a munci (prin urmare, și mai puțin decît trebuie pentru, viața lui, viața fiindu-i strîns legată de puterea de a munci). Cînd se grămădesc mărfuri în piață fără să fie cerute, atunci se începe criza de supraproducție, mărfurile cad în preț grozav, ba chiar nu se pot vinde, și deci muncitorii rămîn pe ulițe, formînd armata de rezervă, care prin concurență scoboară salariul tuturor lucrătorilor mai jos decît valoarea muncii, adică decît strictul necesar, iar în vremile bune nu lasă să se suie salariul mai sus de valoarea muncii, cel puțin nu cu mult. Cu alte cuvinte, mecanismul economic al societății de azi, formînd armata de rezervă a muncii, nu dă voie salariului să se ridice prea sus, îl face de oscilează pe lîngă valoarea adevărată a muncii. Mecanismul economic al societății de azi osindește pe lucrători să se mulțumească cu strictul necesar și face ca toate foloasele aduse de progresul producției să fie puse în pungă de burghezimea capitalistă (mai pe larg vezi *Karl Marx și economiștii noștri*).

3. *Plusvaloare*. Vorbind aici, în supliment, despre salariu, am zis că valoarea unei mărfi este totuna cu munca mijlocie trebuitoare pentru a produce această marfă; iar puterea de a munci fiind o marfă, valoarea ei de asemenea este deopotrivă cu munca omenească trebuitoare pentru producerea și reproducerea lucrătorului. Dar munca-marfă are însușirea de a putea lucra mai mult decît ajunge pentru reproducerea valorii sale. Așa, spre pildă, să presupunem că la un timp hotărît valoarea muncii * e deopotrivă cu 8 franci. Să presupunem că suma de cinci franci este egală cu 5 ceasuri-muncă în care își reproduce valoarea. Să presupunem acuma că un capitalist a tocmit la fabrică un muncitor, plătindu-i cinci franci. Acest om poate lucra mai mult de cinci ceasuri, de pildă 12. Capitalistul se folosește de această însușire și-l pune de muncește 12 ceasuri, dintre care în 5 reproduce valoarea muncii sale și în celelalte 7 produce o valoare pe care o bagă capitalistul în buzunar și pentru care nu dă nimica lucrătorului. Valoarea produsă în acele ceasuri de muncă adăugate peste cele tre-

* Sub muncă înțelegem puterea de a munci.

"buitoare ca să reproducă valoarea muncii (salariul) se numește *plusvaloare*.

3 bis. *Revoluția*. Expunerea socialismului științific din programul nostru arată cum înțelegem și cum trebuie să fie înțeleasă revoluția. Evoluția înceată a omenirii, și mai ales cea economică, schimbă temeliile materiale pe care trăiește societatea, relațiile de putere între clase. X)ar, în toată vremea acestor schimbări încete, formele politico-sociale rămîn pe loc și, prin urmare, trebuie să vie vremea cînd să vie la ciocnire cu bazele materiale, eu relațiile de putere înnoite, și atunci formele politico-sociale se vor sfarmă și vor fi înlocuite prin alte forme politico-sociale, corespunzătoare cu bazele materiale nouă. Așa, de pildă, era feudală, cum vedem în program, a fost nimicită pas cu pas de către evoluția înceată a producției, care din individuală se făcea tot mai colectivă prin creșterea neîncetată a puterii materiale a clasei a treia, a clasei burgheze, așa că înainte de revoluția cea mare temeliile materiale (mai ales forma producției), cît și relațiile de putere între clase erau schimbate (și anume atunci în folosul clasei burgheze). Se înțelege dar că formele noi sociale au venit de s-au ciocnit cu formele vechi și le-au zdrobit. Cîteodată ciocnirea se întîmplă înainte de vreme, așa încît bazele materiale ale societății nu-s schimbate îndestul pentru a sfărma forma veche politică și socială. Asemenea revoluții sint prea timpurii și nu pot sfărma formele vechi; așa a fost 'revoluția de la 1848 (în iunie), cînd s-a răscolat proletariatul, și tot astfel cea de la 1871 la Paris, pentru că evoluția omenirii nu pregătise îndestul relațiile de putere în folosul proletarilor. Dimpotrivă, orice răscoală care nu tinde a aduce în armonie formele politico-sociale cu temeliile materiale nouă (dezvoltate ori pe drumul dezvoltării), cu relațiile nouă de putere nu va fi o revoluție, ci o răscoală, o neorînduială și altceva nu. Să presupunem, de pildă, că o clasă oareșicare a venit la putere, dar că puterea nu poate să îndestuleze pe clasa întregă (nefiind, să zicem, destule locuri)..., atunci o parte din clasă va rămînea afară de la putere, deși va avea aceleași tendințe și același program ca și jumătatea de la putere. Dacă jumătatea rămasă pe dinafară se va răscolă împotriva celeilalte, oricît sînge ar curge din pricina acestei răscolări, tot răscoală

va rămînea, revoluție nu va putea fi. De pildă, răscoala opoziției noastre împotriva guvernului de azi nu poate fi revoluție. Se înțelege din cele zise că revoluția nu trebuie să fie numai decît sîngeroasă, poate fi și pașnică și cu toate acestea să fie revoluție. Așa, de pildă, dacă reprezentanții celor trei clase chemate de Ludovic al XVI-lea ar fi decretat desființarea privilegiilor feudale și schimbarea formelor politico-sociale feudale în liberalo-burgheze, atunci una din cele mai mari revoluții ce a văzut omenirea s-ar fi petrecut fără vărsare de sînge. Așa, revoluția de la 1848, deși aproape pașnică, a fost, cu toate acestea, cea mai mare revoluție întîmplată în țările noastre. Iar republica din Ploiești, înscenată de d-l Candiano-Popescu et comp.,²⁵ putea să coste mii de jertfe, rîuri de sînge și tot n-ar fi fost mai mult decît o răscoală. Acuma credem că s-a înțeles de ce socialiștii își zic revoluționari (socialiști revoluționari). Ei sînt revoluționari pentru că reprezintă tendința revoluționară a veacului, schimbarea formelor sociale burgheze în cele socialiste, către care ne duce evoluția. Dacă revoluția proletară [va fi] pașnică ori sîngeroasă, n-are nimica a face, pentru că nu vărsarea de sînge dă unei, transformări sociale caracter revoluționar. Oricum, revoluția socială la noi se va săvîrși după ce va birui în Europa apuseană și, prin urmare, ca și cea de la 1848, va fi, după cît se pare, pașnică. Credem că se va vedea acuma înțelesul adevărat al numelui de *socialiști revoluționari* ce ne dăm.

CE VOR SOCIALIȘTII ROMÂNI. EXPUNEREA SOCIALISMULUI ȘTIINȚIFIC ȘI PROGRAMUL SOCIALIST, TIPO-LITOGRAFIA H. GOLDNER, IAȘI, 1886 (EXTRAS DIN „REVISTA SOCIALĂ” (IAȘI), ANUL I, NR. 8, 9, 10, 11 DIN FEBRUARIE, MARTIE, APRILIE, MAI 1886, p. 333—458).

LIBERALII IDEOLOGI-U TOPIȘTI FA ȚĂ CU SOCIALIȘTII²⁶

Cînd am tipărit *Ce vor socialiștii români ?*, scriere care cuprinde și o propunere de program, am zis în introducere : „Dar are și relele lui acest program explicat pe scurt : multe chestii însemnate vor fi nedezvoltate îndeajuns, ci numai atinse, și se poate să nu le înțeleagă unii ori, și mai urît, să le înțeleagă greșit; se poate iar ca unii să scoată din principiile noastre încheieri greșite”. Ceea ce prevedeam s-a și întîmplat. Din întîmpinările ce ni s-au făcut, fie prin viu grai, fie prin scrisori, vedem cît de mult n-am fost înțeleși în unele locuri și ce încheieri greșite se scot din broșura și programul nostru. Una din cele mai dese observații ce ni se fac este că prin zisele noastre ne lepădăm de socialism și trecem la liberali-radicali. Această afirmare nu în formă de obiecție, ci de fapt constatat, am aflat-o chiar în „Românul”. „Românul” și „Pruncul român”, ale d-lui Vintilă C. A. Rosetti, au fost unicele ziare care au înțeles însemnătatea programului nostru. Toată presa — îndeletnicindu-se cu politica internațională, adică vorbind cum s-a împiedicat împăratul Wilhelm de scaun și a căzut ori cum a strănutat Bismarck ; bătîndu-și capul cu

politica lăuntrică, adică făcînd polemică stupidă de partidă și de gașcă — n-a găsit de cuviință să vorbească de scrierea noastră. Se înțelege că nu ne supărăm deloc, cu atîta mai mult cînd vedem că ziarul care a vorbit de noi este „Românul“, cel mai vechi și totodată cel mai serios din ziarele din capitală. „Românul“ a reprodus mai toată lucrarea noastră și a făcut unele observații. Tipărim aici părerea redacției' acestor două ziare, publicată în articolul de fond'al „Pruncului român" de la 27 mai 1886. Iat-o :

„Programa, care am reprodus-o ieri, este elaborată după o matură cugetare și fiecare punct din ea este rezultatul unui studiu serios.

Nu putem însă privi acea programă ca formularea tendințelor socialiștilor revoluționari ; ea este mai mult un minimum al concesiunilor ce fac socialiștii ca să se unească cu liberalii sinceri și onești. Lucrul va fi lesne, căci mai toate punctele din acea programă au făcut parte din aceea a vechilor liberali.

înarmarea poporului, autonomia comunală, libertatea desăvîrșită, dreptul de vot tuturor cetățenilor, egalitatea femeii, 'învățămîntul liber și gratuit, electivitatea magistratilor, transformarea penitenciarelor în case de corecțiune sint principii care au constituit baza partidei liberale, democratice.

Suprimarea bugetului cultelor nu poate fi lucru opus credințelor liberale, și toți vor înțelege că fiecare cult trebuie să-și întreție singur biserica sa. Nici unul din punctele care se află în partea politică a programei nu poate fi combătut de noi. Același lucru putem spune și întrucît privește partea economică, care prevede trecerea proprietăților statului în stăpînirea comunelor, impozitul progresiv^ taxarea moștenirilor, credit la muncitori, darea lucrărilor statului la grupuri de muncitori, procurarea de către comună a obiectelor de primă necesitate, închirierea caselor de comună la lucrători.

Toate aceste cereri, făcînd parte din revendicările bătrînilor liberali, au sprijinul nostru.

Mici chestiuni de detaliu pot fi respinse de unii dintre adevărații liberali, dar baza, principiile emise trebuie să fie de toți susținută“.

însemnătatea ziarului „Românul“, tonul lui serios și nepărtinitor, gravitatea chestiei ne silesc a da răspuns

amănunțit și cugetat. Firește că nici prin gînd nu ne trece a ne uni cu „liberalii sinceri și onești“ și scriind *Ce vor socialiștii români* ? am crezut și credem și acuma că n-am dat drept nicidecum cuiva a se îndoi că am fost, sîntem și vom fi *socialiști revoluționari*. însă înainte de a lua lucrul mai de amăruntul trebuie să facem următoarea mărturisire : „Neprimind unirea cu liberalii sinceri și onești, știm cu toate acestea a face foarte bine deosebirea între dînșii și între cei nesinceri și neonești. Știm foarte bine să facem deosebire între oameni ca Bălcescu, Rosetti, Golescu și între ceata liberalilor care ne ocîrmuiesc astăzi; după cum știm a deosebi pe Mazzini, Garibaldi de șarlatanii care poartă acuma în apusul Europei steagul acestor oameni mari. Darea pe față a celei mai sincere și adînci dureri a socialiștilor români cînd cu moartea marelui cetățean C. A. Rosetti, poate singura durere sinceră, este martor destul de vorbitor încît nu mai e nevoie să stăruim în această privire. Dar, oricît de mare ar fi respectul nostru pentru liberalii de felul lui Rosetti, acest respect nu ne va opri a zice că între noi, socialiștii revoluționari, și între dînșii e o prăpastie fără fund, o prăpastie așa de mare încît unirea între noi și liberalii sinceri și onești (tineri ori bătrîni) este veșnic cu neputință. Pe noi ne despart deopotrivă credințele teoretice cît și planurile, dorințele practice și tactica ; teoria și practica ne despart deopotrivă. Să cercetăm toate deosebirile teoretice, politico-sociale și, mai ales, economico-sociale, ne-ar lipsi locul în acest articol. Pentru a arăta toată deosebirea adîncă mai ales în privința celor economico-sociale, ar trebui să trimitem pe cititori pe de o parte la economia burgheză radicală, începînd cu Bastiat și mîntuind cu radicalul Yves Guyot* ; pe de alta la economia socială, începînd cu englezii Thompson, Hodgskin etc. și mîntuind cu Marx. Dacă am voi să arătăm această deosebire, ar trebui să punem în două coloane, față în față, de o parte economia burgheză cu toate urmările ei și de alta pe cea socială, iarăși cu toate încheierile ce ies dintr-însa. Asemenea lucru e bun pentru o carte, nu însă pentru un articol de revistă. Dar dacă nu putem întrebuița acest metod foarte potrivit

* Vezi cartea lui „La science economique" din *Bibliothèque scientifique*.

putem să ne folosim de altul iarăși foarte bun. Acest fel de dovadă este următorul. Vom lua o credință teoretică esențială și pentru unii și pentru alții, și arătînd deosebirea acestei credinți, acestei plăsmuiri teoretice, ni se va lumina nepotrivirea între liberalii sinceri și între noi.

Se înțelege că metoda a doua nu poate fi nici așa de desăvîrșit, nici așa de doveditor ca întîiul, însă pentru ceea ce voim a dovedi acumă vor vedea cititorii noștri că va fi foarte îndestulător. Să vedem, de pildă, cum își închipuie liberalii sinceri *nația, societatea*. *Nația* pentru liberali (vorbim de cei bătrîni, nu de cei de azi, pentru că la acești din urmă nația e o vacă de muls) *este o familie* alcătuită din milioane de inși. Patria este muma, iar toți cetățenii și cetățenele sînt fii și fiice ale acestei mame. Fiii și fiicele acestei mame-patrii sînt : proprietarii mari rurali, neguțătorii, bancherii, meșterii, țărani etc. Deosebirea între starea unora și a altora nu face nimica toți sînt deopotrivă fii ai aceleiași mame, trebuie să o iubească și să se iubească între dinșii ca frați din aceiași părinți. Pe de altă parte, patria, fiind muma, trebuie să iubească tot una pe toți fiii și fiicele sale, să nu fie pentru unii muma, iar pentru alții ciună ; trebuie să se îngrijească : de proprietarii mari (frați mai mari) și de țărani (frați mai mici) ; de neguțătorii mari, bancheri și de precupeți, de popi, de meseriași etc... pentru toți trebuie să fie iubitoare, de asemenea și fiii să o iubească pe dînsa și să se iubească unii pe alții. Dacă o clasă de oameni sînt obidiți, atunci patria trebuie să îndrepte greșeala și să ție cu toți. Trebuie ca țăranul să aibă bucata lui de pămînt, să gospodărească pentru a se putea hrăni el și ai lui ; neguțătorii trebuie să fie încurajați în comerțul ce fac, industriașii în al lor, bancherii de așijderea, și astfel cu toții să fie mulțumiți ; iar pentru a ajunge la asemenea urmare frumoasă trebuie instrucție și toți să ia parte deopotrivă la treburile publice, dar mai cu seamă se cere sfînta libertate, leacul împotriva tuturor boalelor sociale. Cam asta era închipuirea liberalilor bătrîni și sinceri despre nație, închipuirea de *nație-familie*, închipuirea sentimentală, ideologico-utopică ; o nație-familie n-a ființat niciodată, nu ființează și nu va ființa.

Să punem în fața acestei plăsmuiri liberale pe cea socialistă modernă. După noi, de cînd sînt societățile *istorice* *, în fiecare nație au fost clase și luptă de clase. Cuprinsul istoriei oricărei nații este tocmai lupta de clase : lupta între cetățenii slobozi și între robi, între bogați și săraci în Grecia ; a patricilor cu plebeii și a amîndurora cu robii la Roma ; lupta feudalilor cu orașele și cu țărani în vîrsta de mijloc. O nație-familie n-a fost deci înainte de noi. Să luăm apoi societățile moderne, și anume cele din Europa apuseană, unde clasele și lupta de clase sînt mai bine date pe față și mai lămurite decît la noi, de pildă. în Europa apuseană vedem clasa marilor proprietari de pămînt (aristocrația rurală) ; mari industriași, neguțători, bancheri (burghezimea mare) ; negustori mici, precupeți, meșteri etc. (burghezimea mică) ; proprietari mici de pămînt, țărani (cum e în Franța) ; în sfîrșit o mulțime de muncitori, care lucrează cu unelte de muncă nu ale lor și care formează proletariatul industrial și agricol. Toate aceste clase sînt în luptă de interese, pentru că interesele lor sînt dușmane. Ca să vedem cît de potrivnice sînt interesele acestor clase, ne vor ajunge cîteva cuvinte. Să luăm Englitera, cu ale sale trei clase mari, bine despărțite : aristocrația rurală, care trăiește din renta pămîntului, burghezimea, care viețuiește din profit, și proletariatul muncitor și producător, care se hrănește din salariu. Să presupunem că toată producția Engliterii, la un timp dat, ar fi douăzeci de miliarde de franci și că miliardele se împart astfel încît proprietarii de pămînt iau cinci ; burghezimea, industrială și comercială... 8 miliarde ; iar muncitorii 7.

5 miliarde proprietarilor + 8 burghezilor + 7 muncitorilor = 20.

E vădit lucru că, dacă presupunem suma producției statornică, 20 miliarde, proprietarii rurali, burghezii și muncitorii nu vor putea să-și crească partea lor fără a se atinge de a altora ; astfel, lorzii, proprietari ai pămîntului, nu vor putea ridica renta lor de la 5 la 6 miliarde fără ca partea burghezilor și a muncitorilor să cadă de la 15 miliarde la 14 ; fiindcă 6 + 8 + 7 nu poate fi deopotrivă cu 20, ci cu 21. De asemenea, nici burghezii, nici munci-

* în triburile preistorice ori în unele triburi ca irochezii nu sînt clase, dar acestea nu pot fi numite nații.

torii nu pot să-și ridice partea lor fără să micșoreze partea celorlalte clase. Interesele acestor trei clase vor fi cu desăvârșire dușmane și orice clasă crescîndu-și partea va scădea cu atîta pe a celorlalte *. Presupunem că producția se va mări, produsul național va crește, dar dușmănia va fi tot aceea. Să zicem că produsul național va crește de la 20 miliarde la 21, atunci acest nou miliard se va împărți ca și cele 20 între clase și părțile lui vor fi tot în aceeași dușmănie ca și cele făcute din produsul național vechi. Interesele acestor trei clase fiind cu totul antagonice, interesul unei clase fiind cu totul potrivit altora, lupta de clase este de neînlăturat. Clasa marilor proprietari de pămînt va stăruia să ridice renta și va atinge interesele burghezilor; lucrătorii** vor căuta să ridice salariul, micșorînd renta și profitul lorzilor și burghezilor; burghezimea va cere să-și sporească profitul scăborînd salariul muncitorilor și renta lorzilor. De aceea luptă neîncetată. Iată cîteva pilde din viața practică prin care vom dovedi că asemenea luptă este în adevăr. Scăderea salariilor este un mijloc prin care proprietarii de pămînt și burghezia industrială se luptă împotriva lucrătorilor; aceștia se luptă în contra stăpînilor prin ridicarea salariilor. Proprietarii de pămînt cer ca statul să pună vamă mare asupra cerealelor străine pentru ca să urce prețurile în paguba muncitorilor și a burgheziei, care ar fi silită astfel să plătească mai mare salariu din pricina scumpetei. La rîndul lor, industrialii cer vămă urcate împotriva mărfurilor străine ca să poată vinde mai scump pe cele fabricate de dînșii și astfel să-și crească pe seama celorlalte clase partea lor. Se înțelege: cît vor cîștiga burghezii atît vor pierde celelalte clase.

Să luăm, în locul taxelor vamale, contribuțiile prin care cetățenii țin statul, armata, instrucția etc... Cînd e vorba de dări, burghezimea comercială va cere să se îngreueze cu dări averile nemișcătoare, mai ales pămîntul. Burghezimea rurală va cere să se pună dări mai

* Mai pe larg despre acest antagonism în broșura „Karl Marx și economiștii noștri”. [Vezi C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. I, Editura politică, București, 1976, p. 40—164.];

** Se înțelege că din punctul de vedere moral numai lucrătorii vor fi morali cîtînd să ridice partea ce li se dă dintr-un produs făcut în totul de dînșii, dar aici nu vorbim despre moralitatea claiSelor, ci constatăm lupta lor.

ales pe capitalurile mișcătoare; iar amîndouă clasele împreună vor cere dări indirecte și personale, care lovesc mai ales pe poporul muncitor. Burghezimea mică și poporul muncitor vor cere dări progresive, adică să plătească cu atîta mai mult cu cît e mai mare capitalul și astfel să cadă contribuția mai ales asupra părților ce iau proprietarii de pămînt și burghezimea industrială. Deci fiecare clasă se silește a arunca dările pe spatele altora. Tot așa-i în orice chestie politică și economică mai însemnată. îndată se începe lupta de interese, lupta de clase, îndată se vede cum că interesele claselor sînt vrăjmașe și prin urmare că lupta nu poate fi înlăturată.

Afară de lupta de clase, pentru că fiecare clasă are interese de același fel în sînul său, și interese antagonice față cu celelalte clase, este lupta chiar în sînul fiecărei clase. De pildă, cînd e vorba de a căpăta tarife protecționiste pentru industria țării, atunci interesele burghezimei vor fi solidare, fiindcă își va urca profitul; interesele clasei vor fi solidare cîtă vreme vor fi antagonice cu ale altora, care vor plăti mai scump produsele industriale. Să presupunem acum că un fel de industrial, să zicem fabricanții de zahăr, cer o tarifă excepțională împotriva zahărului străin așa ca să poată urca foarte tare prețul mărfii lor. Interesele fabricanților de zahăr vor fi solidare pe cît e vorba de aceste tarife; dar vor fi dușmane nu numai clasei proprietarilor de pămînt și clasei muncitorilor, dar chiar și altor burghezi industriali: fabricanților de haine, de postav, de mătase, care vor trebui să plătească mai scump zahărul și să urce salariul muncitorilor. Așadar, afară de lupta între clase, pricinuită de interese antagonice, mai este lupta între grupele care alcătuiesc clasele, pricinuită iarăși de interese dușmane. Afară de lupta între clase și între grupurile aceleiași clase, mai este lupta între inșii aceleiași grupe. Astfel, într-o mulțime de împrejurări, interesele unui fabricant de zahăr vor sta în dușmănie cu ale altui fabricant de aceeași grupă. Cel ce va face o îmbunătățire în fabricarea zahărului va ascunde-o de ceilalți pentru a-i putea bate în piață; fiecare fabricant va stăruia să ia mușterii de la alții etc. într-un cuvînt, fabricanții din aceeași grupă industrială, avînd mulțime de interese potrivnice, vor fi siliți a se lupta unii cu alții. Așadar, luptă de clase, luptă de grupe înlăuntrul

fiecărei clase ; și lupta inșilor în fiecare grupă — iată ce privesc ne arată analiza vieții reale, nu închipuite a unei nații. În loc de frăție între fiii aceleiași mume, vedem luptă de interese ; în loc de iubire, ură ; în loc de frați, dușmani. Închipuirea deșartă de *nație-familie*, de *patrie* < *mumă*, cu copii cetățeni, e greșită, mincinoasă ; asemenea lucru nici n-a fost pe lume, nici nu este. Dar dacă nația-familie n-a existat și nu există poate va fi de acum ? Aceia care au citit cu băgare de seamă fețele din urmă vor înțelege foarte bine că pe cită vreme vor fi clase nația-familie nu va putea fi. Pentru că o nație-familie întemeiată pe clase economice ar putea fi numai dacă interesele claselor ar fi armonice, dar lucrul este cu neputință. Dacă vom presupune că productul național al unei nații e x și că se împarte între cele trei clase mari, și anume : clasa proprietarilor mari de pământ să ia a miliarde de franci ; a burghezimii industriale și comerciale — b ; iar a muncitorilor — c , atunci $a + b + 4. c = x$. Acela care ar voi să armonizeze interesele celor trei clase ar avea de dezlegat următoarea problemă : să facă pe unul din termenii sumei constante x să crească fără ca ceilalți sau unul din ceilalți să scadă. Asemenea problemă se poate tot atât de puțin dezlega cât și cvadratura cercului oricât cererea de a face ca 2×2 să fie 5, și nu 4.

Cînd eram copii, ni se punea următoarea problemă : „Aveți un măr, sînteți trei inși, cît veți avea fiștecare împărțindu-l în trei bucăți deopotrivă de mari ?” „Cîte o treime” — răspundeam noi. „Dar ia împărțiți acum mărul așa ca unul din voi să aibă mai mult, iar ceilalți doi tot cîte o treime ca și mai înainte”. Se înțelege că, oricît ne-am fi bătut capul ca să facem, asemenea împărțeală, tot n-am fi izbutit și nu numai noi ne-am fi ostenit în deșert, dar toți Newtonii și Leibnitzii de pe lume n-ar fi mai dibaci decît noi. Așadar, repetăm, *nația-familie* n-a fost, nu este și nu va fi ; iar închipuirea aceasta a liberalilor bătrîni sinceri și onești era curat utopie, utopie umanitară, sentimentală, dar tot utopiei și himeră. Această teorie fantastică, metafizică, se potrivea cu starea metafizică a sociologiei în general, iar în economia politică cu teoria armonică a lui Bastiat. Acestei teorii metafizice de *nație-familie*, socialiștii îi pun în față teoria nației întemeiate pe lupta de clase.

Zicem : de lupta de clase și nu de inși, fiindcă în viața socială au înrîurire precumpănitoare tocmai luptele între clase, și cea mai puternică, ajungînd domnitoare, dă epocii istorice caracterul său. După cum teoria de nație-familie corespunde cu starea metafizică a sociologiei, așa teoria nației întemeiate pe luptă de clasă corespunde cu starea pozitivă a sociologiei moderne, și, cum teoria de nație-familie se răzima în economia politică pe teoria puțin adîncă a armoniei intereselor, tot așa teoria socialiștilor moderni se sprijinește pe economia politică clasică, pe de o parte, și pe economia socială, pe de alta. Se înțelege că între aceste două teorii nu-i vorbă de căutat care-i mai frumoasă ori mai de dorit ; și noi am dori să fi fost înainte vreme și să fie de acum nația ca o familie, dar din nenorocire nici n-a fost vreodată, nici este și nici va putea fi pînă cînd va fi pe lume nația modernă cu clasele ei în luptă. Acestea sînt două teorii cu totul potrivnice, care pun între liberali și între socialiști o prăpastie teoretică. Lucrarea practică a liberalilor bătrîni, sinceri și onești, se deosebește tot așa de mult de a socialiștilor cît și teoriile. Liberalii sinceri, credincioși teoriei lor, lucrează pentru împăcarea intereselor tuturor claselor ; însă fiind lucru cu neputință, iar pe de alta orice lucrare politico-economică socială trebuind numaidecît să iasă în folosul unei clase și în paguba alteia ; apoi fiindcă, prin naștere, prin creștere, prin năzuințe, liberalii sinceri și onești fac parte din clasa burgheză, lucrarea lor în mare parte este în folosul burghezimii. Cea mai mare parte a luptei lor politico-sociale, luptă în adevăr plină de urmări, este închinată intereselor clasei burgheze. Se înțelege că lucrarea lor în folosul burghezimii se face sub firma naționalismului, adică în numele intereselor tuturor claselor ; lupta lor se petrece sub adăpostul cuvintelor mari, sunătoare, ca „sfînta dreptate”, „libertate”, „egalitate”, „frăție” și aceste cuvinte ascund pentru alții și de multe ori chiar pentru ei inșiși contrazicerile luptei, metafizica teoriei lor. Nu tăgăduim că unii liberali, nu-i vorbă foarte rari, rămîn pînă la moarte încredințați din toată inima că lucrarea lor este cu adevărat folositoare nației întregi. Cîteodată, luînd aminte că lucrarea lor aduce folos numai unei clase, simțul pentru dreptate îi face să lucreze și în folosul clasei obișnuite, în al pro-

prietarilor mici și al proletarilor. Dar, făcînd ceva în folosul acestei clase, acel ceva va lovi interesele clasei burgheze și nu se va potrivi cu faptele de mai înainte ale liberalilor. Nu-i vorbă, lucrînd mai înainte pentru burghezime și apoi pentru muncitori, liberalii sinceri ne vor vorbi de interesele nației întregi, de sfînta dreptate, care cere mulțumirea intereselor tuturor cetățenilor dintr-un stat; dar toate aceste frumoase cuvinte nu vor face ca interesele burghezimii să nu fie potrivnice cu ale țăranilor, nici ca toată lucrarea liberalilor sinceri să nu fie șovăitoare, cu două fețe; faptele lor tot se vor bate în cap și de multe ori se vor nimici între dînose. Lucrînd în interesul unei clase, de regulă în al burgheziei, și crezînd de multe ori cu inima curată că lucrează în folosul nației întregi, liberalii ideologi-utopiști își nimicesc singuri roadele muncii lor. Încep a se plînge că au semănat trandafiri și a răsărit mătrăgună, că natura chiar a lucrat împotriva lor făcînd ca din sămînța de trandafir să iasă mătrăgună. Firește că plîngerile n-au nici un temei, firește că natura nu-i de vină nici cituși de puțin, că vinovat este numai utopismul liberalilor ideologi, care au semănat de-a binelea mătrăguna și numai și-au închipuit că semăneau trandafiri. Caraghios ar fi dacă sămînța de mătrăgună ar da trandafiri numai pentru că semănătorilor li s-a părut că-i de trandafir. Ar fi în adevăr nefiresc dacă lucrarea burgheză a liberalilor ideologi, făcută în folosul burgheziei, ar fi fost totodată și în al țăranilor, de o pildă, cînd interesele acestor clase sînt cit se poate de potrivnice. Cîteodată liberalii ideologi-utopiști au teren mai larg, mai practic, și atunci lucrarea lor dă roade așa cum puteau fi așteptate. Așa se întîmplă în chestiile politice mai ales cînd în adevăr interesele mai multor clase, ale mai întregii nații * sînt de același fel și dușmane intereselor numai unei clase neînsemnate. Astfel este cu li-

* Sînt împrejurări cînd în adevăr interesele tuturor claselor unei nații sînt mai mult ori mai puțin asemănătoare, așa este în legăturile internaționale, la vreme de năvălire a vreunui vecin sălbatic care umblă după cuceriri etc... Noi însă în acest articol nu atingem chestiile internaționale, cum n-au fost atinse nici în programul, nici în articolele „Românului” ori în „Pruncul român”. Aici avem în vedere chestii lăuntrice, lucrarea liberalilor în relațiile interne.

bertățile politice, cu libertatea presei, a conștiinței etc., care sînt, deși nu tot una de tare, în folosul burgheziei mari și mici, pe cît și în al țăranilor și proletarilor industriali și în pagubă numai proprietarilor mari rurali, care țin la puterea absolută. În atare împrejurare, lucrarea liberalilor sinceri a fost în adevăr practică și a avut urmări ușor de prevăzut; dar o dată ce aceste libertăți au fost cîștigate, cînd vine vorba mai ales de cea mai de căpetenie parte a vieții unei nații, de traiul material, economic, cînd interesele claselor sînt atît de dușmane, mai ales atunci lucrarea liberalilor este șovăielnică, neprevăzătoare, fără plan, utopică chiar întrucît e vorba de așteptat rezultate de la lucrări foarte prozaice și reale, dar ascunse sub nume sunătoare, ideale. Iată de ce și numim pe acest soi de liberali ideologi-utopiști, spre a-i deosebi de cei moderni fără ideale, fără sinceritate și fără onestitate, la care lupta de clase nu mai este ascunsă sub vreun ideal ori pentru care idealul se înfățișează sub formă de pungă plină. Asta e în cîteva cuvinte caracteristica lucrării liberalilor sinceri și onești, a liberalilor ideologi-utopiști. Lucrarea bătrînilor de la 1848 ne dă dovadă că nu greșim. Luați scrierile liberalilor bătrîni și veți găsi într-insele ca temelie teoria nației-familie. Citiți minunata poemă națională „Cîntarea României” făcută de Bălcescu și Russo; în ea veți afla năzuințele înalte, sentimentele umanitare, filantropice ale tinerimii de atunci și ca temelie teoria utopică despre nație. Cînd la 1848 reprezentanții țărănimii țineau discursuri care dovedeau pînă la ce grad și cît de lămurit cunoșteau ei interesele clasei lor, cînd un țăran, arătînd mîinile-i negre și pline de bătăături, a zis către adunare vorbind marilor proprietari: Voi credeți că aurul din palatele voastre vă cade din cer; dar nu-i așa, ci aceste mîini negre și pline de bătăături vă dă toate; cînd reprezentanții țăranilor credincioși apărători ai cererilor poporului vroiau pămînt, *tot pămîntul trebuitor*, atunci cel mai onest, sincer și ales reprezentant al tinerimii revoluționare de pe atunci, C. A. Rosetti, președintele adunării, a zis țăranilor că nu fac cereri drepte, pentru că astfel ar fi năpăstuiți proprietarii mari, că toți sînt fiii ai mamei patrii și că

toți trebuie mulțumiți etc...*. Știm bine că Rosetti era convins că lucrează pentru toți copiii mamei patrii; în adevăr însă lucra pentru burghezimea în fașă pe atunci și pentru proprietarii mari fără să priceapă; pe când țaranii prin judecata lor sănătoasă înțelegeau foarte bine interesele lor de clasă când cereau pământ, și anume *tot pământul trebuitor*. Când în urmă partida liberală a lucrat pentru întărirea libertăților politice, avea cu dînsa mai toată nația, ale cărei interese în adevăr erau încîtva aceleași, cum am zis mai sus; cînd însă, mai în urmă, liberalii sinceri și onești au început să lucreze și pentru propășirea economică a țării, pentru înaintarea negoțului, a industriei etc... ei credeau asemenea că lucrează pentru toată țara, pentru toți fiii țării, pe cînd în adevăr lucrau pentru întemeierea unei burghezimi industriale, comerciale, rurale și totodată pentru ruinarea clasei micilor proprietari de pământ și a meseriașilor mici, pentru că burghezia mare industrială, comercială și rurală nu se poate forma decît prin ruinarea meșteșurilor și a țăranilor și prin prefacerea lor în proletari. Cînd o parte, cea mai sinceră și mai onestă, dintre liberalii de la 1848 a văzut urmările lucrării lor, dîndu-se la iveală sub formă de clasă burgheză hrăpăreată, stricată și sub formă de ruinare a claselor producătoare, ei au început să lucreze în interesul claselor apăsate, dar se înțelege că lucrau împotriva lucrării de mai înainte, în „Ce vor socialiștii români?” am adus o pildă foarte caracteristică pentru această activitate ciudată, cel puțin. Am luat faptul cu încurajarea industriei mari și totodată a meseriașilor și a țăranilor. Liberalii fac fel de fel de jertfe pe spinarea țării pentru a întemeia industria mare și producția mare rurală; dar acestea cer neînlaturat muncitori salariați, proletariat. Liberalii cu o mină încurajează industria și proprietatea mare, iar cu alta împotrivesc pe țărani, nelăsînd să se formeze proletariat, deci lovesc industria mare și proprietatea mare. Cu o mină lucrează pentru burghezia mare, cu alta împotriva ei, nimicînd împrejurările numaidecît trebuitoare pentru înființarea acestei clase. Stăruind a sluji lui Dumnezeu și lui Mamona²⁷ în adevăr nu mul-

* Negreșit nu-i vorbă de acei liberali de la 1848 care pricepeau că lucrează pentru burghezie și pentru punga lor.

i
j
|
j
|
țumesc nici pe unul, pricinuiesc vălmășeală în capete și în fapte. Bineînțeles, aici arătăm numai la ce tinde lucrarea liberalilor bătrîni, și nu cît au izbutit a încurca. Dacă s-ar pune cineva să cerceteze, luînd ca punct de plecare lupta de clase, acela ar vedea foarte limpede toate faptele și deslușirile asupra lor.

De multe ori am auzit chiar oameni serioși și înțelepți făcînd întrebări ca următoarea: „Nu pot înțelege mulțime de lucruri în istoria noastră contemporană. Care să fie, de pildă, pricina că Rosetti și I. Brătianu, după ce au mers toată viața împreună, ajung deodată dușmani, potrivnici politici? Cum se face că Rosetti, om atît de sus prin inteligență și moralitate, capul cunoscut al partidei liberale, tocmai la bătrînețe pierde orice înriurire, e îndepărtat de la treburile obștești; cum să înțelegem mai ales că bătrîni liberali ca Rosetti n-au lăsat nici școală, nici măcar un cerc care să înfățișeze credincios năzuințele și ideile bătrînilor liberali?”. Iată întrebări înaintea cărora chiar oamenii luminați stau nedumeriți. Răspunsul însă este foarte ușor de făcut dacă vom adînci istoria noastră modernă din punctul de vedere al luptei de clase. În adevăr, bătrîni liberali, și între dînșii mai cu seamă Rosetti și I. Brătianu, erau reprezentanții burgheziei noastre atîta cît au lucrat în interesul ei; iar cînd burghezia s-a dezvoltat, atunci liberalii bătrîni, care au crezut că lucrează pentru toți fiii patriei, au văzut roadele muncii lor și unii dintrînșii, ca Brătianu, s-au întovărășit cu burghezimea și au rămas reprezentanții ei; punîndu-se pe terenul luptei de clase, Brătianu a ajuns capul burgheziei în lupta împotriva celorlalte clase, și mai ales a muncitorilor. Alți liberali în frunte cu C. A. Rosetti, nu puteau să se împace cu tînăra noastră burghezime, deși le era încîtva copilul lor. Nu puteau nu numai pentru că ea de-abia născută se și arăta ce poamă este, dar și pentru că a lucrat în interesul unei clase, și a se lupta împotriva celorlalte era ceva cu totul neprimit în teoria nației-familie, teorie care pentru un om ca Rosetti nu era jucărie, ci îi străbătuse în inimă și sînge. Ca la toți oamenii adevărați mari, această teorie ideal, deși metafizică, dar sentimentală și umanitară, se făcuse nedezlipită de dînsul, și a-i lua acest ideal însemna a-l nimici și pe dînsul. Firește că un Rosetti nu putea să fie cu știrea sa sluga și omul burghezimii, pe

cînd Brătianu a putut aruncînd departe de la sine ideile de la 1848, pe care el ca om practic le vedea eă-s metafizice și ideologo-utopice. Iată dar de ce trebuia să se facă ruptură între Rosetti și Brătianu. Apoi Rosetti, neprimind a fi omul burghezimii în lupta de clase, nu s-a depărtat de pe cîmpul de luptă, ci a vrut să lucreze cum îi porunca idealul și de astă dată în folosul țărănimii, care se ruina cu cit burghezimea creștea. Dar, oricît să fi pus înainte Rosetti teoria sa ca să-și apere printr-însa propunerile în folosul poporului muncitor, oricît ar fi strigat el că sfînta dreptate cere ca toți copiii patriei-mume să fie mulțumiți etc... burghezimea înțelegea foarte bine că propunerile lui Rosetti, folosite pentru poporului, i-s vătămătoare ei și iată de ce burghezimea care se închina la acest om ca la un dumnezeu, pe cîtă vreme a slujit-o cu credință, i se făcu îndată dușmană, îl amări cu fel de fel de clevetiri, de minciuni scornite, îl îndepărtă din rîndurile sale, cum îl văzu că ia în mîini interesele poporului muncitor. Iată dară unde e pricina ruperii desăvîrșite între burghezime și Rosetti.

Mai departe. Rosetti, vroind să lucreze în folosul clasei muncitoare, pe ce clasă putea să se razime? Pe burghezime? Dar ea nu era nebună să lucreze împotriva-și și, simțindu-se destul de tare, a întors spatele. Pe burghezimea mică? Dar aceasta nu s-a deosebit ca clasă de cea mare, la noi. Pe norodul muncitor? Se înțelege că lucrul cel mai firesc era acesta, dar împotriva acestei tactici îl ducea pe Rosetti nu numai un sentiment înăscut de castă, încuibat în fiecare din noi, ci și teoria nației-familie. Credincios teoriei sale, el nu putea să lucreze cu clasa muncitorilor în contra tuturor celorlalte. Astfel, avînd de călăuz o teorie metafizică, Rosetti nu s-a sprijinit pe nici o clasă și, bineînțeles, a trebuit să cadă învins. Tot aici trebuie căutată și pricina de ce n-a lăsat el școală ori vreo partidă care să urmeze înainte lucrarea începută de dînsul. În adevăr. Burghezimea noastră este întrucîtva copilul liberalilor bătrîni pe cît au lucrat ei în folosul astei clase; dar de această înrudire s-a lepădat cu îngreșare însuși Rosetti. Pe altă clasă n-a vrut să se sprijine și de aceea a rămas fără tărie, parcă atîrnat în aer. De unde era să-i răsară partidă, din care clasă? Sînt poate cițiva inși care îl cu-

noșteau de aproape și-i prețuiau inima nobilă și mintea aleasă.

Aici ne luăm voie a arăta o părere a noastră, căreia îi dăm mare însemnătate și asupra căreia tragem cu tot dinadinsul luarea-aminte a cititorilor. Iată-o: Noi credem că o partidă liberală cinstită și sinceră în înțelesul cum au fost bătrîni acuma este cu neputință. Și iată pentru ce. La 1848 bătrîni noștri liberali puteau să creadă chiar din inimă în teoria nației-familie și în folosul ce ar fi putut aduce o practică potrivită cu atare teorie. Sociologia era pe atunci cu desăvîrșire metafizică; în țara noastră, clasele erau și mai puțin deosebite decît azi și, lucru mai de seamă, liberalii aveau de dezlegat probleme politice care în adevăr sprijineau întrucîtva credințele lor teoretice. Astfel au avut de lucrat pentru neatîrnarea țării, fapt care, deși mai ales în folosul burghezimii, este însă folositor și celorlalte. A trebuit să se lupte pentru niște libertăți politice, care iarăși au fost folosite mai mult burghezimii, dar au adus oareșicare bine și pentru celelalte clase. Se înțelege că în asemenea împrejurări teoria lor a ajuns steagul tinerimii revoluționare de la 1848 și că liberalii de atunci să lucreze potrivit acestei teorii; e lesne de priceput că și-au croit un ideal, o linie de purtare în armonie cu ideile. Acuma însă s-au schimbat toate celea. Sociologia metafizică se face din ce în ce mai pozitivă. În țara noastră, clasele au prins a se deosebi foarte bine. Avem de lucrat mai ales în lăuntru țării la chestii economice în care interesele claselor sînt vădit potrivnice; acuma e văzut că nu se poate lucra în interesul unei clase fără a lucra în același timp împotriva altora. Pentru oamenii moderni nu mai sînt acele împrejurări în care putea cineva să creadă că poate sluji lui Dumnezeu și lui Mamona în același timp; azi trebuie să fim ori de o parte, ori de cealaltă, să lucrăm pentru burghezie și împotriva poporului muncitor ori pentru poporul muncitor și împotriva burghezimii; în cazul dintii ne punem între partidele burgheze, oricare le-ar putea fi numele, în al doilea intrăm în rîndurile socialiștilor.

Un partid ca al bătrînilor liberali ar putea numai să facă vîlmășeală în capete și ar putea fi înjghebat numai de niște șireți cu scop de a face gheșefturi, de a-și întemeia cariera politică; pentru că nu-i chip să mai

creadă cineva acum chiar din inimă cele ce puteau crede bătrînii liberali. Un astfel de partid ar fi și de aceea vătămător pentru că ar sfinți sub scutul unor nume mari și curate mulțime de gheșeftarii foarte pogane. În adevăr, burghezimea noastră hrăpăreață și stricată rupînd cu Rosetti n-a lepădat și teoria nației-familie, care-i vine foarte la socoteală de vreme ce la adăpostul acestei teorii utopice poate săvîrși toate mirșăviile. Să ascultăm! Burghezii cerînd tarife ori premii de export spun că fac toate acestea în folosul nației întregi; jucînd la bursă, speculînd la bancă, ruinînd țara, pretînd că tot spre binele țării strădănuiesc, pentru binele tuturor fiilor mumei-patrii. Teoria aceasta slujește minunat de bine burghezimii noastre. Deci formînd acum o partidă pe bazele pe care era alcătuită a liberalilor bătrîni se dă ajutor burghezimii, de la care s-a întors cu greață bătrînul Rosetti înainte de moarte.

De bună seamă ne vor zice: Dacă vă pare că o partidă liberală sinceră, ca la 1848, nu mai poate fi, de ce mai vorbiți, de ce dovediți că nu încapă unire între socialiști și între asemenea partidă, care după dv. este desăvîrșit cu neputință? La aceste vorbe răspundem:

Redacția „Românului” a presupus că se poate înființa asemenea partidă, cu care socialiștii pot căuta să se unească; nu putem dară presupune că „Românul” ne-a făcut insulta de a crede că ne-am putea înțelege cu liberalii burghezi, puternicii zilei de azi, cu aceia de care s-a lepădat cu dezgust Rosetti. Dacă poate fi făcută în adevăr vreo presupunere de înțelegere, firește că putea să o facă numai întrucît privește vreo partidă sinceră și înaintată ca a bătrînilor liberali, onești. Dacă vom dovedi dară în acest articol că socialiștii nu se pot uni chiar cu asemenea partidă, atunci urmează de la sine că nici nu mai poate fi de gîndit la înțelegere cu celelalte partide burgheze. Iată de ce presupunem că o partidă sinceră liberală ar putea exista și vom urma înainte cu aducerea dovezilor că unirea între socialiști și atare partidă ipotetică nu poate să se facă. Astfel se va înțelege și însemnarea unei fraze pe care o întrebuițăm noi adesea și căreia îi dăm marea valoare; anume „*că în fața noastră, a socialiștilor, toate celelalte partide alcătuiesc o singură partidă reacționară*”.

Am caracterizat și partea teoretică, și cea practică a liberalilor ideologi-utopiști; să trecem acum pe scurt la lucrul ce au de făcut socialiștii, și anume socialiștii moderni. Lucrarea noastră stă în legătură cu teoria luptei de clase întocmai cum a liberalilor bătrîni stătea cu nația privită ca familie; văzînd în toate societățile istorice lupta de clase, văzînd „cum pe arena istoriei o clasă ia locul alteia și dă epocii caracterul deosebitor, socialiștii se întreabă care este clasa ce va lua locul burghezimii, după cum aceasta a înlocuit pe feudali. La această întrebare răspundem că pe burghezime o va înlocui proletariatul, clasa muncitoare, care-i clasa cu viitor; această clasă va da epocii istorice caracterul său, anume: va desființa clasele, lupta de clase; va înlocui lupta economică și concurența prin o organizație rațională a producției și a împărțirii roadelor muncii*, va înlocui proprietatea privată prin cea colectivă și din pricina celorlalte prefaceri însemnate va schimba de tot relațiile sociale.

Iată viitorul care trebuie să fie și va fi întemeiat de clasa proletară cînd va ajunge ea stăpînă**.

Vom ajunge cu atîta mai repede la acest viitor cu cît clasa proletară, muncitoare, va ajunge mai curînd la putere, și va veni cu atîta mai degrabă cu cît va fi mai tare, mai organizată, cu cît va cunoaște mai bine rolul său istoric și cu cît împrejurările din afară cerute pentru asemenea domnie vor fi mai bine pregătite prin mersul neînăturat al istoriei. Toți cei care vor binele omenirii, ajungerea mai curînd la idealul viitorului n-au decît să stea în mijlocul proletariatului muncitor, să se lupte pentru interesele lui, pentru creșterea puterii, dezvoltarea organizației acestui proletariet. Așa și fac socialiștii. Socialismul teoretic e înfăptșătorul teoretic al pro-

* Despre toate acestea mai pe larg în „Expunerea socialismului științific” din „Ce vor socialiștii [români]?” și în broșura „Robia și socialismul”. [Vezi volumul de față p. 7—126, precum și în C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 1, Editura politică, București, 1976, p. 224—285].

** Cum am arătat în „Expunerea socialismului științific”, cuvîntul domnitoare ori stăpînă îl întrebuițăm aeolea în înțeles că proletariatul va înlocui pe clasa domnitoare burgheză, dar, venirea proletariatului la putere fiind desființarea claselor, proletarii nu vor mai avea peste cine domni.

letariatului muncitor, iar socialiștii militanți sînt reprezentanții proletariatului în lupta de clasă' cu celelalte. Interesele clasei muncitoare fiind dușmane intereselor celorlalte clase, socialiștii se luptă alături cu poporul muncitor pentru a apăra interesele de clasă ale proletarilor, pentru organizare, pentru a-i face să-și înțeleagă rolul istoric; socialiștii se luptă pentru interesele clasei proletare, bine încredințați că ea înfățișează viitorul, că orice pas va face clasa muncitoare înainte, acest pas va fi totodată și un pas către un ideal mare de viitor, către o societate în care nu vor mai fi nici clase, nici luptă de clase și în care prin urmare întîiași dată de cînd sînt pe lume societățile omenești va fi cu puțință ceva ca nația-familie a liberalilor utopiști, va fi cu puțință o societate frățească. Și aici vedem unica asemănare între liberalii ideologi-utopiști și între socialiști. Adică și unii, și alții doresc fericirea omenirii, doresc o societate de frați. Dorința abstractă pentru fericirea omenirii este unica asemănare între liberalii ideologi-utopiști și între noi; în toate celelalte ne deosebim în totul. Ne deosebim în chipul de a înțelege societatea de azi, precum și în chipul de a ne lupta; ne deosebim în privința ideii cu cine trebuie luptat și în priceperea societății către care trebuie să tindem. Cum e dară cu puțință'unirea între liberali și socialiști în atare împrejurări'? Ori ce fapt din viața reală politico-socială înaintea căruia am pune pe socialiști și pe liberalii ideologi ne va arăta îndată deosebirea. Să presupunem că-i vorba într-o țară de împuținarea ceasurilor de muncă în fabrici, ateliere și pe moșii; să presupunem că muncitorii cer ca ziua de muncă să fie de 8 sau 9 ceasuri, în loc de 12. În fața acestei chestii socialiștii, fără îndoială și fără cea mai mică șovăire, se vor pune alături cu muncitorii și se vor lupta pentru a dobîndi scurtarea zilei de muncă. Prin asemenea scurtare, mulțime de muncitori care n-aveau de lucru vor avea locuri și deci vor putea trăi. Iată cel dintîi folos pentru poporul muncitor. Al doilea, muncind mai puțin, lucrătorului îi va rămînea mai multă vreme sloboadă, va putea să se dezvolte la minte, să înțeleagă rolul său social și al clasei sale acuma și în viitor; această conștiință este arma cea mai puternică în lupta de clase. Prin urmare socialiștii, care reprezintă poporul muncitor în lupta lui cu altă clasă, fără cea mai mică nedumerire

și cu toată puterea, se va lupta alături cu dînsul pentru scurtarea zilei de muncă. Să vedem acum care va fi rolul liberalismului sincer și cinstit în fața acestei chestii. Sentimentul de dreptate abstractă, de umanitate va cere să fie alături cu cererile muncitorilor; dar de altă parte fabricanții stăpîni, și ei fii ai mamei patrii, vor păgubi, deci vor'fi nedreptățiți, după liberali. Mai departe. Scurtarea zilei de muncă poate să ridice prețurile produselor, să lovească încîtva în interesul cumpărătorilor; dar, mai rău decît toate, scurtarea zilei de muncă va slăbi puterea concurenței nației în fața celorlalte, va putea face chiar ca nația care pînă atunci ținea locul întîi pe piața universală să cadă la rangul al doilea sau al treilea! În sfîrșit regulamentul zilei de muncă însemnează pentru liberalii sinceri și onești amestecul statului, scăderea libertății etc. Cu capul plin de pricini ce se bat în cap dacă nu găsesc vreo cale mijlocie care să împace, după dînșii, pe toți, iar în adevăr să-i nemulțumească, dacă nu vor afla asemenea cale, liberalii sinceri vor fi împotriva scurtării zilei de muncă. Astfel, cînd în Anglittera s-au adus înaintea parlamentului „Factory acts”, care cătau să reguleze munca în folosul muncitorilor, atunci chiar lorzii conservatori au votat pentru aceste „Factory acts”, iar mulți liberali sinceri și onești au votat contra.

„Bine — ni se va zice —, să presupunem că deosebirea între liberalii sinceri și onești și între socialiști este așa de mare încît despre o unire între dînșii nici nu poate fi vorba, dar socialiștii pun între cererile lor practice multe lucruri pe care le cer și liberalii radicali; astfel, în programa socialiștilor români sînt cereri care erau și în programul bătrînilor liberali”.

Ei, și ce înseamnă aceasta? În istoria luptelor de clasă poate să se întîmple ca două clase cu interese deosebite și chiar protivnice să pună aceleași cereri, fiecare însă cu scopul său și în interesul său. Astfel, unele cereri ale clasei muncitoare pot să fie puse în program nu numai de liberalii radicali, sinceri și onești, dar chiar de reacționari. Așa am arătat exemplul cu „Factory acts” în Anglittera, unde alături cu poporul muncitor au fost și lorzii. În Franța contemporană, burghezii liberali republicani au interes de a se lupta împotriva popilor ultramontani, care acolo reprezintă interesele aristocrației rurale împotriva burghezimii liberale. Socialiștii fran-

cezi au și ei mare interes să nimicească în țara lor puterea și înriurirea popilor, a acestor propovăduitori ai întunericului și sprijinitori ai privilegiilor și monopurilor. Nu cumva socialiștii francezi s-au unit cu liberalii burghezi dacă se luptă și unii, și alții eu popii? Nu cumva proletariatul francez a uitat că burghezia este dușmanul de frunte, vrăjmașul cel mai crâncen, care a împușcat în vremea revoluției comuniste cincizeci de mii din ai lui? Nu cumva proletariatul francez a uitat că lupta hotărâtoare va fi între dînsul și burghezime? Nu cumva a uitat de toate acestea și s-a unit cu dușmanul sub cuvînt că au să se lupte alături asupra popimii? Fiecare clasă luptă prin mijloacele sale, pentru folosul său, fără să-i vină în gînd cîtuși de puțin că ar fi cu puțință vreo unire. Afară de acestea nu-i adevărat că programul nostru seamănă cu desăvîrșire cu al bătrînilor liberali. Cererea de căpetenie în programul nostru este trecerea pămîntului întreg al nației către comune, în proprietate colectivă*. Iată o cerere sub care nu va iscăli nici un liberal, iar cel care va iscăli prin aceasta va înceta de a mai fi liberal și va fi socialist. Partea politică a programei în adevăr seamănă în multe locuri, dar, cum am deslușit mai sus, asemănarea unor cereri făcute de clase deosebite nu înseamnă deloc, dar deloc că se pot uni.

O clasă cere aceleași lucruri ca alta, însă fiecare pentru alt scop, fiecare prin mijloacele sale deosebite cată a ajunge la acest lucru : de unde dar unire ? Noi și liberalii sinceri cerem votul universal, dar ei pentru a împăca astfel interesele claselor; noi pentru a crește puterea poporului muncitor și astfel a-i da mai mare izbîndă împotriva celorlalte clase; unii cer votul universal ca un ideal pentru a asigura liniștea; alții privesc dorința de liniște în o societate cu lupta de clasă drept curată utopie și cer votul universal ca o unealtă de luptă. Unii cer votul universal pentru pace, alții pentru luptă; ce unire poate fi la asemenea împrejurări? Dacă asemănarea unor cereri ar putea să facă unirea între clase, atunci poporul muncitor ar fi trebuit să se unească mai degrabă cu clasa conservatoare a lorzilor cînd lorzii se

* Cum înțelegem noi acest lucru vom arăta în nr. 2 al „Revistei sociale”, an. II. [Vezi volumul de față, p. 273—295.]

j luptau împotriva burghezimii, fiindcă lorzii ca și muncitorii aveau interes de a surpa puterea burghezimii; | atunci poporul muncitor ar trebui să dea mîna cu liberalii burghezi cînd aceștia se luptă cu apucăturile reacționare ale lorzilor și veșnic clasa muncitoare și socialiștii, reprezentanții ei, ar trebui să fie codiță altor partide, altor clase.

’ Nu-i vorbă, așa a și fost. Totdeauna poporul muncitor a fost codița altor clase, dar acuma a venit vremea să fie altfel, și datoria noastră, a socialiștilor, este de a lămuri ce rol înjositor a jucat pînă acuma. Datoria noastră cea mai sfîntă și cea mai de căpetenie este de a-i arăta că interesele lui de clasă sînt cu totul deosebite de ale celorlalte, că rolul istoric ce i se cuvine este să transforme cu totul societatea modernă, întemeiată pe luptă, concurență, pe clase, într-o societate egalitară și solidară, într-o societate colectivă. Datoria noastră este de a desluși că, oricît de modeste ar fi acuma cererile lui, poporul trebuie să le ceară ca o clasă deosebită cu totul de celelalte, ca o clasă care cunoaște ce a fost în trecut, ce este acuma și ce are să fie în viitor, într-un cuvînt ca o clasă care-și pricepe limpede interesele sale. Iată datoria noastră, și fie oricine bine încredințat că nu vom întuneca noi judecata poporului prin teorii metafizice ca ale liberalilor bătrîni; nu noi vom slăbi puterea de luptă a poporului muncitor prin șovăieli fără sfîrșit, fără logică, deși pline de bunăvoință, cum au fost ale bătrînilor liberali. Lucrarea și lupta poporului muncitor și a socialiștilor în țara noastră, în împrejurările în care se află ea, nu pot fi decît legale și foarte modeste ce-i drept, dar cu atît mai mult trebuie să fie logice, puternice, să mergem pas cu pas, să nu dăm înapoi, ci să tindem la transformarea socială. Iată de ce ne-am și numit și ne vom numi socialiști revoluționari. Aceia sînt socialiști revoluționari care prin lucrarea lor tind să prefacă societatea modernă în cea socialistă. Căile legale ori nelegale, mijloacele silnice ori pașnice nu pot da ele singure drept la titlul de revoluționari ori nerevoluționari, totul stă în felul lucrării, în scopul către care țintește activitatea politico-socială. Iată de ce noi, care sîntem hotărîți a merge pe căile legale și a întrebuița mijloacele pașnice în lupta noastră, ne numim și ne vom numi socialiști revoluționari, lucru de care s-a mirat „Românul”. Credem

că am dovedit că între socialiști și liberali (chiar sinceri și onești) nu poate fi legătură, cât despre celelalte partide nici vorbă măcar.

Iar acești tineri, care s-au pătruns de mărimea sufletească a bătrînilor noștri liberali ca Bălcescu, Rosetti, de iubirea de oameni a acestora, de focul lor pentru cauza ce o credeau dreaptă, de înalta și rara lor onestitate, acești tineri, zicem, vor cunoaște greșeala teoriei bătrînilor și atunci vor veni la noi, vor sta alături cu noi, tovarăși și frați, și ne vom lupta împreună pentru cea mai mare, mai nobilă, mai sfîntă cauză. Nu ne vom uni nici noi cu liberalii, nici dinșii cu noi, ci partea cea mai plină de virtute,, mai cinstită și mai bună dintre liberalii sinceri, cunoscînd greșeala, va intra în rîndurile noastre. Pentru oameni în inima și în sufletul cărora s-a întipărit o figură aleasă ca a lui C. A. Rosetti în ziua de azi altă cale nu este.

Iată unica unire ce putem primi noi *.

„REVISTA SOCIALĂ” (IASI), ANUL II, NR. 1 DIN NOIEMBRIE 1886,
P. 1—23.

* într-un număr viitor vom răspunde și aceloră din tovarăși care ne găsesc de vină că programul nostru e prea moderat. în numărul viitor vom începe a da deslușiri fiecărui articol din program, adică vom spune cum înțelegem noi programul și pentru ce am pus cutare ori cutare articol. [Vezi volumul de față articolul *Răspuns la unele întîmpinări*, p. 194—210.]

GREVE SI COALIȚII,
ÎNSEMNĂTATEA LOR²⁵

1

în viața individului se întîmplă unele dați lucruri foarte însemnate, care au cea mai hotărîtoare înrîurire asupra viitorului acestuia, dar cărora individul, la vremea cînd lucrurile se petrec, nu le dă nici o însemnătate, nu vede nici cît de mare lucru i s-a întîmplat și nici nu presupune ce urmări va avea de acolo înainte. Dimpotrivă însă, lucruri care nu vor avea nici o însemnătate în viața individului și încă mai puțin urmări depărtate sînt privite ca foarte de căpetenie, li se dă mai multă băgare de seamă decît li se cuvine și asupra lor își grămădește toată luarea-aminte. Dacă astfel de fapte se petrec în viața unui ins, cu atîta mai ușor se pot întîmplă în a unei societăți. Dacă în viața unui individ astfel de neînțelegeri sînt rare, în a societăților se întîmplă foarte des, sînt lucruri obișnuite. Un individ, cunoscîndu-și puterile, cunoscînd mijlocul natural și pe cel social, poate să înțeleagă mai totdeauna însemnătatea unei întîmplări întrucît este vorba de viața sa și să se înșele în această privință e mai mult un lucru neobișnuit. însă viața unei societăți alcătuite din clase cu milioane de inși, cu felurite interese, cu felurite temperamente ori

puteri trupești și intelectuale etc..., este atât de complexă încât a prevedea urmările unei întâmplări, a hotărî însemnătatea ei pentru societate este un lucru din cele mai grele. Dar dacă priceperea întâmplărilor sociale este atât de grea pentru societățile culte, luminate, cu cît mai grea va fi pentru acelea cu puțină cultură, cum este, din nefericire, societatea noastră românească? Nepriceperea feluritelor fapte și fenomene sociale este la noi cu adevărat înspăimîntătoare. Să luăm o pildă. Moșiile statului sînt atît de întinse încît pot fi asemănate din punctul de vedere al însemnătății cu *ager publicus* al romanilor, atît de bogate sînt aceste moșii încît, rămî-nînd ale statului, ar putea să fie un factor nespus de mare pentru dezlegarea chestiei sociale. Dîndu-le comunelor în proprietate colectivă, am putea să ne ferim de proletarizarea poporului muncitor de pămînt, iar vînzîndu-le mai ales în loturi mari pot ajuta la întemeierea proprietăților mari, la concentrarea pămînturilor și la proletarizarea poporului de la țară. Deci întrebuintarea acestor moșii așa sau altfel este un lucru foarte însemnat pentru viitorul țării noastre. Aceste moșii în fiecare an se vînd, și nu e departe vremea cînd numai pomenirea lor va mai rămîne. Și în fața acestui fapt așa de însemnat toată țara, ba chiar partea luminată, vezi, doamne, stă nepăsătoare, iar în ziare foarte deseori pe pagina a treia, fără nici o lămurire alta, citim următoarele: „Vedem în «Monitorul oficial» nr. cutare că următoarele moșii ale statului sînt de vînzare”. Și atîta tot! Dar iată un ministru în Camera Deputaților, avînd poate vreo tulburare la stomac, rostește o frază de care mai pe urmă singur nu-i bucuros că a scăpat-o. Ce zgomot! Ce furie! În Cameră, la întruniri, pe ulițe, fraza se sucește și ră-sucește, gazetele sînt pline de sudălmii ori de laude; unele din ale opoziției vor pune-o în fruntea ziarului și o vor lăsa acolo luni întregi, dacă nu și ani. Și cu toate acestea fraza n-are asupra vieții țării noastre nici o înrîurire.

O nepricepere de felul celei de sus ne-a arătat societatea noastră cu prilejul grevelor care s-au întîmplat de curînd între lucrătorii tipografi și între curelari. Pe cînd ziarele sînt pline, tipăresc coloane întregi cu săptămînile în privința certei dintre fostul primar al Bucureștilor și ajutorii lui, grevele au fost anunțate la noutățile

zilei, tot la acea rubrică au vorbit despre arestarea lucrătorilor, despre amenințările poliției etc... și atîta tot. Nici un ziar n-a făcut vreun comentariu*, afară doar de comentarea cu articolul unui cetățean turmentat, care iscălește *Cumpănășescu* și a văzut lumina zilei în Slatina. Acest domn crede că greva se datorește uneltirilor făcute de lucrătorii străini; greve și socialism n-au dealtfel ce căuta în mult fericita noastră țară. Adevărata însemnare a grevelor, toate învățăturile ce se pot scoate din această întîmplare de-a surda le-am mai căuta în ziarele noastre. Dînd pricina grevelor pe seama uneltirilor străine, dînd asemenea neghioabă explicare, presa noastră, ca și cetățeanul turmentat de la Slatina, și-a închis toate drumurile care duc către adevărata înțelegere a grevelor și a însemnătății lor. Și tocmai greu de priceput nu prea era. Trebuie puțină bunăvoință, puțină osteneală cu cercetarea faptelor și ar fi văzut fiecine că grevele sînt o urmare firească a întocmirii noastre sociale, a întocmirii capitaliste. Grevele au mers crescînd pas cu pas alături cu creșterea capitalismului. Cu cît se dezvoltă producția capitalistă, cu atît se dezvoltau coalițiile și grevele; lucrul e atît de adevărat încît chiar azi, luînd în seamă țările industriale, găsim că mărimea și tăria grevelor și coalițiilor pot să ne arate totodată și gradul de dezvoltare capitalistă-burgheză, ori industrială, a unei țări și dimpotrivă. Astfel, Anglîtera, cea mai industrială țară are cele mai multe și mai întinse greve și coaliții, are coaliția *trades-union-ilor* cu sute de mii de inși; grevele Anglîterei de multe ori cuprind bresle întregi cu sute de mii de lucrători**. În al doilea loc după Anglia vin Belgia și Statele Unite și în privința capitalismului, și în a grevelor. În al treilea rînd, în privința capitalismului stau Franța și Germania, și de asemenea tot ele au și locul al treilea în privința grevelor. Astfel dară, luînd mai multe țări industriale, vedem cum cu cît este o țară mai

* Facem excepție pentru „Românul” și „Pruncul român”.

** Următorul fapt poate să dea o idee despre puterea societăților de lucrători și a grevelor din Anglia. De la 1876 pînă la 1881, societățile de lucrători au cheltuit în acești șase ani ca ajutoare pentru muncitori fără lucru cincizeci de milioane de franci, din care patru milioane numai pentru greve (vezi „Travail et salaires”, de Fawcett, p. 35).

înaintată în privința industrialismului burghez cu atîta și grevele sînt mai mari. Din aceste fapte, un om oricît de mărginit tot va fi nevoit să priceapă că între aceste două fenomene sociale este o legătură cauzală, că grevele și coalițiile lucrătorilor sînt o urmare neînălăturată a industrialismului, a capitalismului modern. Și cit de trebuitoare, de neînălăturată urmare a capitalismului sînt ele ne arată faptul că s-au dezvoltat cu toată împotrivirea burgheziei, cu toate măsurile sîngeroase luate împotriva lor și cu toate jertfele și suferințele nespuse din partea muncitorilor. Acum cel puțin, așa pentru formă, în toate legile europene coalițiile și grevele sînt recunoscute ca un fapt legal; dar cită luptă, cite jertfe a costat pe muncitori această biruință! Burghezia în toate coalițiile și mai ales în toate grevele vede conjurații, atentate împotriva ordinii statornice etc... și lua măsuri foarte aspre. Chiar în timpul celei mai mari victorii, cînd era veselă și se arăta foarte sentimentală și iubitoare de oameni, adică îndată după revoluția cea mare franceză, burghezia a făcut legi aspre împotriva coalițiilor și grevelor. Afară de sugrumarea acestor mișcări prin puterea armelor, afară de suferințele care veșnic întovărășesc grevele, de pildă nevasta și copiii pierind de foame, ruina desăvîrșită a micului avut strîns de lucrători cu muncă de ani, afară de toate aceste piedici care opreau pe muncitori de la coaliții și, mai ales, de la greve, burghezia lucra tot în această parte, stăruind a dovedi muncitorilor că asemenea lucruri sînt împotriva interesului muncitorilor chiar. Economistii din felurite școli, publiciștii foarte liberali, chiar radicali și revoluționari, și mai ciudat încă și unii socialiști utopiști, sfătuiau cu toții pe muncitori să nu se coalizeze și, mai ales, să nu facă greve. „Nu vă coalizați și nu faceți greve * — zic economistii din școala clasică — pentru că nu veți putea căpăta mai mare salariu. Știți că salariu e, de regulă, deopotrivă cu ceea ce este neapărat trebuitor pentru ținerea vieții și, oricum v-ați întoarce, mai mult nu veți putea căpăta”. „Nu vă coalizați și nu faceți greve — zic

* Coalițiile și grevele sînt legate unele de altele și cele dintîi, adică uniri, înțelegerile între muncitori, se cer numai decît pentru a putea începe grevele. De aceea tot vorbim de amîndouă.

malthusianii. — Dacă veți ajunge să luați salariu mai mare, vă veți înmulți mai tare și deci tot în această stare veți ajunge”. „Nu vă coalizați și nu faceți greve — spun oamenii practici, statistici etc. —, prin coaliții și greve împiedicați mersul industriei, ruinați pe fabricanți și, prin urmare, nu veți mai avea unde lucra; afară de acestea, dacă veți socoti cît pierdeți în timpul grevelor și cît pierde producția națională, atunci veți vedea că micul cîștig, chiar dacă presupunem că veți izbuti, nu acoperă pierderile”. Liberalii radicali sînt împotriva grevelor pretinzînd că grevele și coalițiile tind a întemeia monopolul. Proudhon, care și acum pare unor neștiutori cea din urmă expresie a socialismului revoluționar, scrie la 1848: „Greva muncitorilor este nelegăla, și nu ne-o numește așa numai codul, ci și sistemul economic, trebuința de ordinea stabilită... Se poate îngădui ca fiecare muncitor să fie stăpîn desăvîrșit pe sine și pe brațele sale, dar societatea nu poate lăsa să i se impună monopolul prin coaliții” *. În sfîrșit chiar socialiștii utopiști erau împotriva grevelor. „Nu vă coalizați, nu faceți greve — ziceau ei —, chiar dacă veți ajunge să căpătați salariu mai mare, tot salariați veți rămînea, trebuie să țintiți la întemeierea societății pe planul făcut de noi”. Economistii vroiesc, zice Marx în minunata-i carte „Dais Elend der Philosophie” **, ca muncitorii să steie în societate așa cum este ea și cum au zugrăvit-o și pecetluit-o în manualele lor. Socialiștii vreau ca muncitorii să lase la o parte societatea de azi pentru ca să poată intra mai ușor în cea nouă, pe care le-au lucrat-o ei cu atîta îngrijire. În ciuda amîndurora taberelor, în ciuda manualelor și a utopiilor, muncitorii nu s-au astîmpărat de la coaliții și greve, și cu dezvoltarea industriei moderne s-au dezvoltat și au crescut și ele ***. Da, în adevăr, în ciuda tuturor împrejurărilor opritoare, în ciuda tuturor înfrîngerilor, coalițiile și grevele s-au dezvoltat neîn-

* Citație după „Das Elend der Philosophie” de K. Marx, p. 176.

** „Ticăloșia filozofiei” [„Mizeria filozofiei”].

*** „Das Elend der Philosophie”, p. 178. Marx a arătat cît de bine și de limpede a înțeles el cu 40 de ani în urmă însemnătatea acestor mișcări. Cu atît e mai de mirat cînd știm că Marx a scris-o la 1847, fiind încă tînăr. Numai un om de geniu putea face astfel.

cetat și uneori au ajuns, în adevăr, uriașe. Și, pentru ca să-și facă idee cât sufăr muncitorii în vremi de grevă, cititorul n-are decît să vadă ce scrie Dickens în vestitu-i roman „Hand Times”* ori Zola în frumosu-i roman „Germinai”. Citind groaznicele suferințe ale lucrătorilor în vremi de greve, se va întreba firește: „Prin ce se explică faptul că muncitorii, cu toate sfaturile date de economiștii liberali, radicali ori utopiști, cu toate nevoile ce-i apasă, se coalizează mereu, fac greve?”. Vom da aici răspuns la nedumerire. Lipsa de loc ne silește să vorbim foarte pe scurt; pentru lămuriri mai multe trimite pe cei ce nu se vor desluși îndeajuns acolo la „Karl Marx și economiștii noștri” și la „Ce vor socialiștii români?”. Capitalismul are ca semn mai caracteristic pe următorul: desparte pe muncitori de uneltele de muncă; lucrătorul pentru a munci trebuie să se tocmească la capitalist fie în fabrică, fie pe moșie. Acolo, strînși cu miile lingă uneltele de muncă care nu-s ale lor, avînd ca unelte ale lor numai o pereche de brațe, proletarii bagă curînd de seamă că interesele lor, ale mulțimii, sînt de același fel și cu desăvîrșire potrivnice intereselor capitalistului, în privința salariilor, în a timpului muncii, a tăriei ei, interesele lucrătorilor sînt dușmane cu ale capitalistului. Bineînțeles că antagonismul intereselor trebuie să căsuneze lupta între stăpîni și lucrători și lupta se începe. Dar de ce ia forme de coaliții și greve? Lucrul atîrnă de mecanismul economic, de relațiile economice capitaliste. Lucrătorii strînși cu grămada la un loc, lucrînd sub același acoperămint, lucrînd colectiv pentru a produce marfa, mereu alături unii cu alții, cunoscîndu-se bine, ei pot foarte ușor să se înțeleagă asupra intereselor ce au și astfel să formeze o grupă care se împotrivesc ca un singur om gusturilor hrăpărețe ale capitalistului burghez; concentrarea producției în centre mari, grămădirea fabricilor, lucru ce urmează din forma capitalistă-burgheză a producerii, apropie pe muncitorii din felurite fabrici și ei încep a înțelege că oriunde ar lucra, în fabrică ori la moșie, interesele lor sînt aceleași și cu totul potrivnice intereselor stăpînitorilor; muncitorii încep a se simți clasă socială, și anume clasă apăsată; încep a vedea că ei formează clasa muncitoare, care stă în fața clasei

* [„Timpuri grele”].

capitaliste burgheze. Coalițiile și grevele încep a cuprinde nu numai pe muncitorii unei fabrici, ci [și] pe ai unei ramuri întregi de producere ori chiar pe ai mai multor ramuri. Deci coalițiile și grevele lucrătorilor sînt rodul firesc al întocmirii sociale burgheze. Pricinuite de dușmănia intereselor între clasa muncitoare și cea capitalistă, grevele și coalițiile se lătesc și se încheagă prin mecanismul economic de azi. Să vedem acum care este însemnătatea coalițiilor și grevelor lucrătorilor. În alt loc am arătat cum toate societățile istorice în care domnește lupta de clase, am arătat cum clasa stăpînitoare dă epocii istorice un caracter special, am arătat [de] asemenea că proletariatul este acea clasă care numaidecît va înlocui pe cea domnitoare de azi, pe burghezie. Am văzut de asemenea că în societatea burgheză se formează clasa proletară și i se dă puțința de a păși la luptă ca o clasă organizată. Dar societatea burgheză mai face cu puțință și izbutirea proletariatului, silindu-l să se lupte pentru interesele lui. Iar coalițiile și grevele sînt mijloacele de luptă ale clasei proletare asupra burgheziei și deci au însemnătate uriașă pentru istorie. Fiecare clasă în lupta sa are mijloace deosebite; ale proletariatului sînt coalițiile și grevele. Mijloacele de luptă ale unei clase care are sarcina istorică de a ajunge stăpînitoare și de a prefăce societatea veche în alta nouă, mijloacele de luptă ale unei atare clase trebuie să aibă două însușiri de căpetenie, întâia, ca mijlocul de luptă să facă a crește puterile clasei și, al doilea, să dezvolte în clasă însușirile ce-i trebuie pentru viitor, pentru vremea cînd va ajunge stăpînă. Coalițiile și grevele au în mare grad aceste însușiri însemnate. Coalițiile și grevele sînt un mijloc puternic de propagandă, atrăgînd către proletariat tot mai multe simpatii și mai mulți membri. Coalițiile și grevele arată proletariatului că este o putere; ele string mai tare șirurile muncitorilor, îi disciplinează pentru luptă, dezvoltă simpatii între lucrători pentru clasa lor și antipatie pentru clasa capitalistă; într-un cuvînt, coalițiile și grevele au darul de a forma din clasa proletară o armată disciplinată. De altă parte, coalițiile și grevele dezvoltă în proletariat însușiri care îi vor fi numaidecît trebuincioase în viitor. Cînd zicem că proletariatul va ajunge stăpînitor, am spus că am luat acest cuvînt în înțeles că proletariatul va fi stăpîn pe soarta sa de vreme ce clasă pe care să o

stăpînescă proletariatul nu mai poate fi în societatea, socialistă, în care nu vor fi nici clase, nici luptă de clase, nici stat. Societatea viitoare pe care o va forma proletariatul va fi egalitară, organizată înțelepțește din punctul de vedere economic, ca o singură gospodărie, va fi societate liberă fără stăpîn*. Pentru astfel de societate trebuie ca membrii ei să fie cît se poate mai solidari și mai ales trebuie să fie mare solidaritate între membrii unei clase care are ca însărcinare istorică transformarea societății vechi. Membrii societății socialiste trebuie să știe a duce singuri treburile lor fără a avea nevoie de stăpîni ori de stat, trebuie să poată regula treburile ce privesc pe mii și mii de membri etc. Și toate aceste însușiri și multe altele tot atît de trebuincioase societății viitoare le dezvoltă coalițiile și grevele. în adevăr. Cine nu știe ce mare solidaritate se dezvoltă între muncitori prin mijlocul acestor mijloace de luptă? Cine nu știe că în vremea grevelor, cu toate crudele suferințe și prigoniri,, mii de greviști mai curînd mor de foame ei și ai lor decît să se abată de la hotărîrea luată în înțelegere cu tovarășii? Cine nu știe de asemenea cum coaliții mari, uriașe, ca „trades-union”-VLriLe, țin ani întregi treburile lor nu numai necontrolate de stat, dar de multe ori chiar în luptă cu dînsul, și duc treburi grele, incurcate și le duc minunat de bine. Cine nu știe cum în greve, cuprinzînd uneori zeci de mii de inși, avînd împotriva lor statul, puterea armată, și cu toate acestea așa-s de disciplinați muncitorii încît țin ca un singur om nestrămutați la hotărîrile luate. Și asemenea disciplină nu-i pusă de nici o putere legislativă ori executivă, ci numai de simțul de solidaritate și de interesul comun. Iată dară ce însușiri dezvoltă coalițiile și grevele lucrătorilor. Din cele de sus putem dar scoate următoarele încheieri: coalițiile și grevele sînt o urmare firească a organizației capitaliste a societății de azi, iar însemnătatea lor stă în aceea că, pe de o parte, pregătesc proletariatul pentru luptă, prefăcîndu-l într-o armată organizată și gata de luptă, iar pe de altă parte dezvoltă în proletariat însușirile și de-

* Vezi „Ce vor socialiștii români?”, „Robia și socialismul”. [Vezi volumul de față, p. 7—126, precum și C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 1, Editura politică, București, 1976, p. 224—285.]

prinderile cerute pentru întemeierea societății viitoare. Iată ce sînt grevele și coalițiile și ce însemnătate au. Intîmpinările aduse de economiști sînt în cea mai mare parte mincinoase, cum vom vedea altă dată; chiar dacă ar fi adevărate, chiar dacă lucrătorii n-ar trage pe dată nici un folos din ele, lucru de multe ori neadevărat, apoi totuși însemnătatea lor nu scade prin aceasta. Dar, în adevăr, afară de cele spuse, aceste mijloace de luptă mai au și altă urmare: din pricina lor, capitaliștii nu pot să ducă pe lucrători într-o stare și mai ticăloasă decît azi, lucru ce, desigur, s-ar întîmplă dacă ar fi stat muncitorii cu mîinile cruce.

Dacă trecem de la aceste considerații generale la Societatea lucrătorilor tipografi din București, la curelari și la grevele acestor două bresle²⁰, atunci cele zise se potrivesc întocmai. Grevele din București au pricinile lor în relațiile între capitaliști și proletari, sînt urmarea întocmirii capitaliste burgheze, și însemnătatea lor stă în aceea că măresc puterea de luptă a lucrătorilor și dezvoltă în ei deprinderile trebuitoare clasei proletare pentru viitor; nu mai vorbim de urmarea cea dintîi că scade pofta tînărului nostru capitalism de a se purta cu lucrătorii cum s-ar purta cu niște vite.

Iată de ce am zis că grevele din București au însemnătate mare. Criticul francez Melchior de Vogii povestește despre vestitul romancier rus Turgheniev că, fiind în Roma și plimbîndu-se pe una din pietele capitalei, ar fi zis „Astă piață are mai multă însemnătate istorică decît toată Rusia”.

Așa și noi vom spune că greva tipografilor și a curelarilor din București are mai mult înțeles și însemnătate pentru țara noastră decît toate sfezile tuturor primarilor din țara românească luați împreună.

„REVISTA SOCIALA” (IASI), ANUL II, NR. 2 DIN DECEMBRIE 1886, P. 49—58.

RĂSPUNS D-LUI VASILIU

În articolul despre greve s-a arătat cum societatea noastră, zisă cultă, crede însemnate unele lucruri care nu-s deloc astfel și, dimpotrivă, nici nu bagă în seamă lucruri foarte însemnate. Ca pildă pentru acest adevăr poate sluji și chipul cum se poartă societatea noastră față cu socialismul.

Oricare ar fi părerea unui om cult asupra socialismului, fie el priitor ori dușman, acest om nu poate să tăgăduiască că socialismul este o putere și că prin urmare dușmanii lui trebuie să aducă împotriva-i toate dovezile câte le au la îndemână. Ce fac însă potrivnicii noștri? Fruntașii lor, oamenii lor luminați și pricepuți se îndeletnicesc veșnic la polemică de partid, care nu prețuiește nici cât hîrtia pe care-i scrisă, iar împotriva socialismului luptă niște inteligențe de faima lui Ștefănescu, Polychroniade, Vasiliu. Că potrivnicii noștri n-ar avea oameni mai inteligenți, și chiar mult mai inteligenți și mai culți decît onorabilii mai sus pomeniți, nu e adevărat; nu voim și nu putem să le facem asemenea ocară și știm foarte bine că presupunerea ar fi neade-

vărată. Dar, fiind așa, a cui este vina dacă stăm de vorbă cu sus-numiții onorabili; a cui vina dacă și acuma trebuie să polemizăm cu un Vasiliu? Și la vorbă cu d-sa trebuie să stăm. Cine știe dacă nu se vor găsi cititori cărora li se va părea dreaptă chiar și critica d-lui Vasiliu, poate unora li se va părea că într-însa se află unele observații științifice etc... avînd în vedere gradul puțin înaintat al culturii noastre, astfel de lucruri nu sînt deloc cu neputință. Afară de aceasta, orice prilej e bun, e pentru a repeta și dezvolta, a face mai limpezi spusele noastre din *Ce vor socialiștii romani*?. D-l Vasiliu, care singur se recomandă ca absolvent al cursurilor de știință de stat din Berlin, a scris cinci articole în ziarul „România” (de la 7 pînă la 13 august 1886) și a criticat lucrarea *Ce vor socialiștii romani*?. Critica are o introducere în care citim că „pacostea socialismului” a adus-o în țara românească Ion Brătianu. Bineînțeles că un guvern care e de vină cînd nu plouă ori cînd ninge prea mult nu putea să nu fie vinovat și de iscarea socialismului. Lăsăm la o parte această frumoasă introducere, iar după citirea acestui articol se va vedea de e pacoste socialismul ori critica încropită de d-l Vasiliu.

Să trecem dar la critică.

În introducerea la broșura *Ce vor socialiștii romani*? s-a zis că socialismul se întemeiază pe cea mai mare generalizare a timpului nostru, pe principiul evoluției. Ce înțelegem noi sub principiul evoluției, mai ales al evoluției sociale, n-am spus pentru că ar fi trebuit să facem un articol pe larg în privința evoluției în general și asupra evoluției sociale în special și astfel ne-am fi îndepărtat de la planul acelei lucrări. Neavînd în această privință nimica scris de către noi, un critic, cu un pic de bun simț, n-ar fi putut începe critica principiului evoluției cum îl înțelegem noi. Așa ar fi făcut un critic cu bun simț, dar nu așa face d-l Vasiliu. D-sa nu numai că face critica vederilor noastre în această privință, ba chiar ajunge la încheierea că noi nu înțelegem evoluția. Într-un loc al lucrării noastre, am răspuns „Liberalului”³¹ din Iași, care pretindea că dacă evoluția ne duce la socialism, apoi s-o lăsăm să ne ducă fără a ne mai amesteca. Noi la această teorie am răspuns că asemenea înțelegere

a evoluției este absurdă, că am preface astfel evoluția într-un dumnezeu creator, care în afară de timp și spațiu, nesupus la legile naturii, face și desface după gust și după nazuri ; pe când dacă zicem că societatea evoluează, aceasta înseamnă că, supusă fiind la o mulțime de factori (între care și activitatea oamenilor), ea evoluează către cutare formă de organizație ; dar totodată că în lipsa acestor factori nu va evolua ori va evolua, dar cu totul altfel. Acesta a fost răspunsul nostru. N-am zis nimica alta decât ceea ce zice J. St. Mill când vorbește despre „greșeala care privește doctrina despre neschimbarea legilor naturale ca tot una cu fatalismul etc.” (vezi *Auguste Comte et le positivisme*, p. 115). N-am zis alta decât ce zice Spencer în *Introducere la știința socială*, p. 433 ; n-am zis altceva decât ce a spus Alf. Fouillee în *Știința socială* : „își închipuie pe evoluționiști personificând evoluția și dându-i menirea de a duce de la sine pe oameni către o stare superioară. Această închipuire copilărească o au cei ce admit o providență (pronie dumnezeiască), nu noi. Noi credem, dimpotrivă, că evoluția omenirii pentru a se îndeplini are nevoie de a fi cugetată, dorită de om care este totodată făptuitorul operei și operă”. Adică tocmai ce-am spus și noi. D-l Vasiliu, de altfel, nici nu cutează a se lega de fondul ziselor noastre, ci se anină de două cuvinte „puiul evoluează în ou” și de acolea scoate toate nenorocirile noastre.

Să nu creadă cititorul că avem poftă de ris. într-un articol special despre evoluție, vom arăta lui d-l Vasiliu în câte și mai câte nenorociri cade el însuși voind a le scoate pe ale noastre, vom arăta câte absurdități a grămădit el într-o coloană de ziar, cât de naiv este când se miră cum de este cu puțință să analizăm mișcarea omenirii, formele sociale prin care a trecut ea, trecutul omenirii și din această analiză să scoatem încîtva societatea viitoare. Se înțelege că noi vom arăta, dar dacă va înțelege d-l absolvent nu ne punem chezași, lucrul atîrnă de la inteligența cu care va fi fiind înzestrat. în articolul de față vom arăta pe d-l Vasiliu sub ipostazele de istoric, de econom politic și de critic al socialismului propriu-zis.

în broșura noastră *Ce vor socialiștii români?* am zis că analiza istoriei a dus pe socialiști la concepția materialistă a istoriei. Această concepție materialistă am explicat-o prin precisele cuvinte ale lui Engels : „Concepția materialistă a istoriei se întemeiază pe faptul că producțiunea și schimbul productelor sînt temelia întocmirilor sociale ; ca în fiecare societate istorică împărțirea roadelor muncii și cu dînsa formarea claselor atîrnă de la cum și ce se produce și cum se schimbă acele produse”^{**}. De aici urmează că pricinile schimbărilor sociale și politice trebuie căutate în schimbarea mijloacelor de producție și de schimb etc. Aceasta e concepția materialistă a istoriei, după care pricinile schimbărilor politice și sociale trebuie de căutat în economia, și nu în filosofia unei epoci. După această concepție a istoriei am analizat trei faze ale dezvoltării istorice a omenirii *, faze bine deosebite una de alta prin producțiunea și schimbul bogățiilor, prin clasele din care sînt formate, prin fizionomia lor juridică și morală etc. Aceste trei faze ale dezvoltării sînt : era antică, era vîrstei de mijloc și era contemporană. Era antică am numit-o era robiei, avînd în vedere că clasa producătoare, temelia societății, erau robii. Era vîrstei de mijloc am numit-o faza servajului și pe cea contemporană am numit-o era salariatului, tot după clasele producătoare, care-s temelia unei societăți. în analiza noastră am avut în vedere Europa apuseană. Aceste trei faze bine hotărîte ale dezvoltării omenirii le-am analizat după concepția materialistă a istoriei, adică am căutat principiile transformărilor sociale în schimbarea felului producțiunii și schimbului, în economia epocii **. Astfel prin cauzele economice am explicat cum de a căzut societatea antică. Făcînd aceasta într-o singură față (din pricina că nu putem să ne întindem prea mult), mărturisim că deslușirea noastră putea da loc la neînțelegeri.

* Mai ales ale Europei, pe care am avut-o în vedere.

** Dacă analiza istoriei omenirii ne arată că pricinile schimbărilor sociale trebuie căutate în economia unei epoci, pe de altă parte numai căutînd în economia unei epoci pricinile schimbărilor sociale putem să ni le explicăm limpede. Astfel, concepția materialistă a istoriei se adevărește și prin inducție, și prin deducție.

Analizînd societatea feudală, am arătat cum felul producerii și al schimbului pe la începutul erei feudale era temelia întocmirii sociale, temelia claselor de atunci: a clasei feudale (atunci domnitoare), a celei burgheze (atunci în fașă) și a clasei servilor (clasă supusă ca și [cea] burgheză), am arătat și cum acest mod de producție și de schimb asigură statornicia întocmirii feudale, statornicia servajului.

Mai departe am arătat cum schimbarea modului de producere, cum prefacerea felului de schimb al produselor, cum propășirea modului de producere și de schimb au revoluționat societatea feudală, au dizolvat-o și au creat altă societate, potrivită cu noul mod de producere și de schimb, cum au creat societatea burgheză. În această societate, clasa domnitoare feudală pierde, în locul ei vine clasa burgheză, iar clasa producătoare din servă se preface în salariată, cum e azi. Mai departe am arătat cum progresul modului de producere și de schimb în societatea de azi tot mai mult revoluționează societatea burgheză. Am arătat cum cu cît manufactura din veacul trecut ori fabrica mică de la începutul veacului nostru s-a prefăcut în uriașă fabrică de azi cu mii de lucrători care lucrează colectiv în ea; cum cu cît piața comercială din veacul trecut ajunge piața universală de acum; cum cu cît progresează modul de producere și de schimb al bogățiilor... cu atîta tot mai mult se revoluționează societatea burgheză, se dezvoltă o mulțime de factori care o dizolvă, se dezvoltă embrionul societății viitoare. Am dovedit că din ce în ce mai puțin se poate împăca modul de producere și de schimb cu societatea capitalistă burgheză. Și cum societatea feudală s-a transformat în cea burgheză așa aiceastă din urmă se va preface în societatea socialistă, cu noul fel de producere și de schimb.

Așadar, căutînd pricinile schimbărilor politice și sociale în schimbarea mijloacelor de producție și de schimb, noi ne-am explicat de ce și cum societatea feudală a căzut și a dat loc celei burgheze și totodată ne-am convins că societatea burgheză trebuie să piară, iar pe ruinele ei să se întemeieze o societate nouă, societatea socialistă. Acestea sînt cele spuse de noi în partea întîia a scrierii *Ce vor socialiștii români?*. Și aceasta poate vrea să o critice d-l Vasiliu. Să vedem acum ce critică ar putea să se facă împotriva ziselor noastre. Ar putea cineva

să ne atace în două chipuri: 1) Ar putea să nu primească concepția noastră materialistă a istoriei. În această privință ar putea să ne critice foarte serios pentru că criticul ar avea alături cu dînsul nume mari, nume cu faimă europeană. Dacă noi, socialiștii, căutăm pricinile principale ale transformărilor sociale în economia epocii, un Spencer le vede în schimbarea naturii morale și sentimentale a oamenilor. „La modification de la nature morale des hommes est done la principale cause immediate du progres social”* — zice Spencer și în această privință are alături oameni ca Lange **.

[2] Un Aug. Comte vede cauza principală și directă a transformărilor sociale și a progresului social în dezvoltarea ideilor, a cugetării și are alături cu dînsul oameni ca Buckle.

Spencer și Lange cred că greșesc Comte și Buckle, iar teoreticienii noștri cred că greșesc și unii, și alții. Cînd Spencer zice combătînd pe Comte: „Ideile nu cîrmuiesc, nici nu răstoarnă lumea, lumea e cîrmuită ori răsturnată de către sentimente”. Noi zicem: ideile și sentimentele oamenilor atîrnă de temelia materială a vieții lor, de economia societății, prin urmare acolo trebuie de căutat pricina răsturnării societăților. „Mecanismul social nu se sprijină, la urma urmei, pe credințe, dar mai în totul pe caracter” (tot acolo) — spune Spencer. Mecanismul social nu se reazemă la urma urmei, zicem noi, nici pe credințe, nici pe caracter, dar mai cu totul pe felul de producție și de schimb. „Nu anarhia intelectuală, dar antagonismul moral este pricina crizelor politice” (tot acolo) — zice Spencer. Nu anarhia intelectuală, nici antagonismele morale, ci antagonismul intereselor materiale este pricina crizelor politice..., zicem noi. Aici se vede deci adînc deosebire ce este între noi și între comțiști și spenceriști. Pricina deosebirii este felul cum înțelegem noi istoria, cu alte cuvinte înțelegere materialistă a istoriei. Un pozitivist din școala lui Comte ori un spencerist ar fi îndreptat critica tocmai împotriva acestui punct și, dacă ar dovedi că noi ne înșelăm și că ei au dreptate, văzut lucru că ar face o spărtură în teoria

* [Modificarea maturii morale a oamenilor este deci principala cauză imediată a progresului social.]

** Vezi „Classification des sciences”, p. 114—115.

'noastră, în socialismul științific modern. În adevăr, să ne închipuim că un comtist ori un spenoerist ne-ar convinge de adevărul teoriei lui. Atunci toată analiza noastră ar fi greșită. Așa luând aceleași trei ere ale dezvoltării omenirii (era antică a robiei, era feudală-servă și era burghezo-capitalistă), explicarea răsturnării unei ere și a întemeierii alteia ar trebui să o căutăm în ideile epocii, în filozofia de pe atunci. Adică ar trebui să arătăm cum dezvoltarea cugetării a făcut ca era antică-sclavagistă să fie înlocuită prin era feudală-servagistă și aceasta prin era contemporană, burgheză. Dacă ne-ar convinge Spencer, noi, în loc de a analiza filozofia acestor trei epoci, ar trebui să analizăm caracterul moral. Oricum analiza noastră, care se ocupă mai ales cu temeliile și relațiile economice, ar pierde foarte mult din însemnătatea sa, n-ar mai fi doveditoare. Un potrivit priceput astfel ne-ar fi atacat. S-ar putea iarăși ca criticul să fie de o idee cu noi în privința concepțiunii materialiste a istoriei; dar ar găsi că analiza noastră, analiza modului de producere și schimb, analiza erei feudale și burgheze (căci despre a celei antice știm noi că-i necompletă) nu-i bine făcută, nu-i lămurită ori chiar greșită în unele locuri etc. Această critică, dacă ar fi întemeiată, ar dovedi că am făcut unele greșeli, dar n-ar zdrobi lucrarea noastră. Acestea sînt chipurile de critică pe care le-ar putea întrebuița un om dacă ar fi priceput cele zise de noi.

Să vedem acuma cum ne critică d-l Vasiliu. Analizînd cele trei epoci istorice, de atîtea ori pomenite, am numit pe cea antică *era robiei* (după clasa mai ales producătoare și deci caracteristică pentru acea epocă); pe a doua fază, vîrsta de mijloc, am numit-o *era servajului*; și, tot din aceeași pricină, pe a treia am numit-o *era salariatului*.

„Nu-s adevărate spusele socialiștilor — zice d-l Vasiliu —, și istoria nu confirmă zisele lor că ar fi fost trei faze consecutive (robia, servajul și salariatul). În societatea antică, pe lângă robi au mai fost și alți producători, au fost clienți, adică un fel de servi meseriași; de asemenea, în veacul de mijloc au fost, afară de servi, încă și robi pe la curți, meseriași și calfe, prin urmare aceste trei faze au fost în același timp, în loc de a urma una după alta. Așadar, istoria nu dă dreptate socialiștilor, și a fost datoria oamenilor de știință de a le arăta eroarea și *edificiul lor ar*

fi căzut grămadă”. Dar, fiindcă oamenii de știință nu și-au făcut datoria, apoi nimica nu împiedică pe d-l absolvent al cursurilor de științe de stat de a o face pe a sa, lucrînd d-sa pentru „ca edificiul științific numit socialism să se surpe de la bază și să apară ca o himeră”. Cum vedeți, tînărul nostru merge foarte iute, în cîteva linii de tipar face pe socialiști marț, socialismul științific cade grămadă; ajunge o himeră și pe drum mai are vreme de a muștra pe oamenii de știință, din țară și din străinătate, că n-au îndeplinit ei astă treabă, „care nu e atît de grea, pe cît s-ar putea părea”.

Să vedem, cititorule, în adevăr oare zisele d-lui Vasiliu nu arată cu totul altceva decît i se pare d-sale. Mai întîi vom da următoarea lămurire d-lui Vasiliu. În cazuri de clasificare socială, de caracterizare a societăților, se cere ca factorul care se alege pentru a caracteriza o societate ori omenirea întregă trebuie să fie cu adevărat caracteristic; iar cît despre excepții de abateri, acestea nu se țin în seamă. Tot așa trebuie să facem și cu fazele dezvoltării omenirii. Cînd se zice că omenirea, ori o societate oarecare, a trecut prin trei faze, se cere ca factorul caracterizator să fie cu adevărat caracteristic, iar coexistențele și abaterile nu se iau în seamă. Omenirea e alcătuită din nații atît de felurite, în privința dezvoltării intelectuale, fizice și morale; națiile la rîndul lor sînt alcătuite din clase, clasele din inși, tot atît de deosebiți prin dezvoltarea lor în toate privințele etc... încît trebuie să fim mulțumiți dacă putem în această uriașă complexitate de fenomene care alcătuieste viața socială afla trăsături caracteristice; dar nu să mai alergăm după absolutun metafizice! Cîteva pilde luate de la cei mai mari oameni de știință vor dovedi că vorbele noastre sînt bine întemeiate. Spencer vede pricina de căpetenie a progresului omenirii în caracterul inșilor, în sentimente, în schimbarea firii morale a oamenilor. În sociologia lui ne vorbește despre două tipuri de căpetenie prin care trece omenirea: *militarismul* (type militaire, depredator) și *industrialismul*. Oricare societate cunoscută din istorie am luat-o, oricît s-ar potrivi acea societate cu ceea ce numește Spencer *tipul militar*, într-însa se vor găsi și trăsături de acelea care fac parte din celălalt tip, adică din cel industrial. Asemenea luînd ca pildă Anglittera, tip mai ales industrial în vremea de azi, tot vom afla într-însa

încă destule trăsături și urme de ale celui alt tip. Așadar, aceste tipuri coexistă. Spencer știe foarte bine acest lucru, singur el ni-l spune, încă nu se crede oprit de a numi o societate militară și alta industrială, după trăsătura care e mai ales caracteristică, după cea care are rol de căpetenie în viața societății. Să luăm altă pildă. Marele antropolog Lewis Morgan, fără a fi socialist, are în privința înțelegerii mișcării omenirii același punct de vedere principal, adică știe că pricina de frunte a transformărilor sociale și a progresului omenirii este mai ales temelia materială, economică. În capitala sa lucrare, care a făcut epocă în antropologie și a aruncat lumina vie asupra istoriei vechi, în *Ancient society* * zice că omenirea a trecut prin trei faze, prin trei perioade pe care le numește s sălbăticie (savagery), barbarie (barbarism) și civilizație (civilisation). Pe cele două faze dintii (cu care se îndeletnicește) le împarte în câte trei subîmpărțiri. După ce face această clasificare, Morgan zice: „Este foarte greu, ori chiar cu neputință, a găsi astfel de semne deosebitoare ale progresului pentru a arăta începutul acestor câteva perioade și care să fie absolute în aplicarea lor și fără excepții pe toate continentele. Și nici nu e de trebuință...” **. Să luăm al treilea exemplu. Aug. Comte, cum am zis, se deosebește și de Spencer, și de Morgan în vederile sale fundamentale asupra istoriei omenirii. El numără ca factor de frunte al progresului omenirii dezvoltarea spiritului; cugetarea, dezvoltarea ideilor. Plecând de la acest punct de vedere, Comte ne spune că omenirea a trecut prin trei faze succesive i speculațiunea teologică, metafizică și pozitivă. Aceste trei faze, și mai ales faza teologică și metafizică, se află în toate societățile istorice cunoscute nouă și câte treile se întâlnesc la orice nație contemporană, fie cât de civilizată. Acest fapt al coexistenței ar putea arăta d-lui Vasiliu că nu știa Comte deloc istorie, că istoria nu confirmă zisele lui, că tot sistemul sociologiei pozitive cade grămadă, e o himeră etc.

* Vezi „Ancient society“ by Lewis H. Morgan, New York, Henry Holt and Company.

** It is difficult if not impossible, to find such tests of progress to mark the commencement of these several periods as will be absolute in their application, and without exceptions upon all the Continents. Neither is it necessary...”

Să vedem acum ce răspunde J. St. Mill unor atare critici: „Unii, de pildă, privesc doctrina celor trei faze succesive ale speculației și credinței ca nepotrivite cu faptul că au fost toate treile contemporane; este tocmai ca și când s-ar putea să nu primim șirul firesc al vieții vinătorești, nomade și agricole pentru cuvântul că sînt și azi vinători și păstori”. Aceste cuvinte parcă sînt înadins scrise pentru absolventul nostru. Spencer, Morgan, Comte, Mill, cei mai mari reprezentanți ai științei, care se deosebesc adînc în puncte de vedere esențiale, sînt cu toții de părere că nu trebuie de luat în seamă excepții și coexistențe de ale d-lui Vasiliu. Cum vedem dară, tînărul nostru degeaba s-a grăbit a-și cînta imnuri de biruință. Dovezile lui încep a arăta cu totul altceva decît că socialismul ar fi o himeră. Mai jos vom vedea ce arată aceste argumente ale d-lui absolvent. Dar poate tînărul nostru vrea să nege că robia în societatea antică era caracteristică pentru clasa muncitoare, că mai ales robii erau producătorii? În articol nu spune limpede aceasta; și în general articolele d-lui Vasiliu sînt scrise în stilul Pythielor și al Sybilelor, bineînțelese cu scop de a putea întoarce șuruburi cînd s-ar întîmplă să-l apuce cineva din scurt, să poată zice: „Mă rog, nu m-ați priceput bine!”. Dar cu tot stilul pitic se vede că ăsta e gîndul d-sale: ba ne vorbește de un aparat puternic producător în afară de robi, ba ne zice că în societatea antică robia, servajul și salariatul au fost artere ale corpului social etc... Nu-i vorba, chiar de-ar fi așa, acest fapt ar fi departe nu numai de a prefăce socialismul științific în himeră, dar chiar de a-l atinge simțitor; dar oricum dacă s-ar adevăra ar urma că am făcut greșeli în critica noastră: de pildă am fi greșit acolo unde am zis „Mai toată producția o făceau robii” (p. 12). Să vedem deci cine are dreptate. Să întrebăm istoria. Să luăm istoria Romei despre oare vorbim și noi și d-l Vasiliu. Să luăm operele unuia din cei mai mari istorici contemporani, ale unuia din cei mai adînci cunoscători ai istoriei romane; e vorba de *Th. Mommsen* *. „Pînă la veacul al VI-lea — ne spune Mommsen — n-avem elemente pentru istoria sistematică a Romei, dar cu toate acestea se găsesc

* Th. Mommsen, *Histoire romaine*, 7 vol., trad, par Degnerle, Paris, C. Marpon et Flammarion Éditeurs.

robi ca o întocmire însemnată încă de prin veacurile al III-lea și al IV-lea de la zidirea Romei. în veacul al VI-lea * al, Romei aflăm elemente pentru o istorie astfel ca părțile ei să se lege una cu alta ; tot în acest veac, împrejurările economice ale republicii romane ni se înfățișează limpezi și hotărâte" (vol. III, p. 306). Să vedem dară ce zice Mommsen despre această vreme când organizația economică a Romei e lămurită. El ne spune că pe atunci păstoria (la culturile pastorale) a avut mare însemnătate la Roma și mai ales „creșterea oilor" și că păstorii erau robi (vol. III, p. 315).; Mommsen ne spune că fermierii mici lucrau pământul ajutați de sclavi și că acești fermieri (la care munca robilor se amesteca cu cea slobodă) au căzut; iar pământurile s-au adunat în mâinile proprietarilor mari, ale căror moșii întinse erau lucrate de robi ** ; el ne spune în sfârșit despre lucrările agricole limpede și hotărât : „Munca omenească o făceau în general *** robii". (Auzi, d-le Vasiliu?) Noi am zis : „Mai toată producțiunea o făceau robii". El mai spune... dar aici cităm cuvintele autorului : „Treburile în toate aceste ramuri de negoț le făceau robii. Cei ce dau bani cu împrumut și bancherii întemeiau, în cercul treburilor lor, sucursale de bancă sub diriguirea robilor lor și a robilor slobodiți. Compania care luase în arendă drepturile vamale numea robi și liberați la birourile de vamă. Cei ce se însărcinau cu clădit zidiri cumpărau robi arhitecți... Neguțătorul își aducea mărfuri în corăbiile sale pe care erau robi și tot prin robi îndeplinea și treburile mai însemnate și amănuntele. *Nu mai este nevoie să spun că munca la mine și la manufacturi se îndeplinea numai de robi*". Și acum întrebăm încă o dată ce dovedesc argumentele istorice ale d-lui Vasiliu ? Și acum vom răspunde, fără teamă de a fi contrași de cineva, că argumentele d-lui Vasiliu arată un lucru foarte neplăcut pentru tînărul nostru. în loc de a dovedi că socialismul e o himeră, ele dovedesc că tînărul absolvent se găsește în privința sociologiei și a istoriei în faza întâia, în faza copilărească a dezvoltării sale. Deși învățînd va putea

* Vezi voi. al 3-lea, p. 306.

** Voi. 3, p. 314—320.

*** Acest „generalment" arată ce însemnătate avea antichitate.

ajunge poate și la faze mai superioare, dar deocamdată în acest caz excepțional admitem și noi că faza prin care trece el acum e foarte curată, fără nici o coexistență cu faze mai superioare. Dar argumentele istorice și sociologice ale d-lui Vasiliu dovedesc și altceva, un lucru tot atît de neplăcut pentru d-l Vasiliu, și anume că d-sa n-a înțeles nici boabă din socialismul științific, cu toate că și-a luat sarcina de a-l critica și sfărîma în ciuda „savantilor" din străinătate, care nu-și fac datoria. Cînd am arătat mai sus cît prețuiesc argumentele istorice ale lui d-l Vasiliu, am făcut aceasta nu pentru a apăra socialismul științific, ci pentru a dovedi cît prețuiește însuși d-l Vasiliu și în ce fază de dezvoltare se află. Cît despre socialism, apoi admițînd argumentele întocmai așa cum vrea d-l Vasiliu, chiar și atunci socialismul științific nici nu se atinge măcar, dar nu tocmai să cadă grămadă ! În adevăr, să zicem că argumentele d-lui Vasiliu sînt foarte serioase, că robia n-a fost deloc caracteristică pentru Roma, că au fost tot atîția servi și producători liberi, că avînd în vedere această coexistență n-avem drept să vorbim de ere consecutive (a robiei, a servajului și a salariatului). Să ne închipuim asemenea că fiind convinși de d-l Vasiliu vom scoate din toată lucrarea noastră pînă și urmele cuvintelor ca era robiei, era servajului, era salariatului și le vom înlocui prin numele : era antică ori clasică, era vîrstei de mijloc ori feudală și era burgheză ori capitalistă. Ei bine, și ce-ar urma de aceea ? Cel mult în asemenea împrejurare ar trebui să prefacem unele cuvinte, să schimbăm unele vederi asupra întinderii clasei robilor în vechime etc... am fi greșit cîteva amănunte și atîta tot. Dar tot socialismul științific, toată lucrarea noastră în esența ei rămîne cu desăvîrșire neatinsă. în adevăr, să presupunem că am admis toate argumentele istorice ale d-lui Vasiliu și am schimbat și numele la cîte trele erele. Oare din pricina aceasta nu va fi tot adevărat că pricini mai ales economice au răsturnat societatea antică și instituțiile ei împreună cu clasele ei domnitoare cu întocmirea robiei (oricare i-ar fi fost întinderea) ? Oare din pricină că am fi primit argumentele d-lui Vasiliu s-ar fi schimbat faptul că modul de producere și de schimb pe la începutul erei feudale asigură statornicia așezămintelor feudale, iar progresul modului de producere (manufacturi etc.), progresul schim-

bului, a revoluționat societatea feudală și totodată a dezvoltat embrionul societății burgheze? Oare acest progres n-a făcut trebuitoare o schimbare totală, o răsturnare a societății feudale cu toate clasele, cu toate instituțiile ei, cu clasa feudală, cu instituția servajului, cu breslele de meserii, cu robi la curți despre care ne vorbește d-l Vasiliu, cu relațiile familiale etc.? Oare în societatea de azi modul de producere (producțiunea mare, colectivizarea uriașă a producțiunii) și de schimb (piață universală la culme) nu revoluționează societatea, nu dezvoltă în ea o mulțime de factori distrugători care sfărâmă pas cu pas societatea de azi și pregătesc elemente pentru o societate nouă, pe care o numim socialistă?... într-un cuvânt, luînd de bune toate argumentele istorice ale d-lui Vasiliu, prin aceasta nu s-ar atinge deloc, dar deloc, lucrarea noastră în temeliile ei. Și cînd un potrivnic aduce asupra unei teorii fapte și argumente care, după dînsul, ar trebui să o răstoarne, pe cînd în adevăr aceste fapte și argumente nu ating cîtuși de puțin în fond teoria (chiar dacă le-am admite întocmai), atunci avem dovadă cît se poate de limpede că potrivnicul n-a înțeles nimica, dar nimica, din teoria în contra căreia se luptă. Dealtmîntrelea găsim o mulțime întregă de dovezi că d-l Vasiliu n-a înțeles nimica din lucrarea noastră; aici aducem numai o dovadă, care se găsește în același articol cu nostimele argumente istorice.

„Cauza pieirii servajului — zice d-l Vasiliu — o atribuiesc socialiștii imposibilității progresului, *ei nu^ găesc o cauză dizolvată* (sublînat de d-sa), ci o piedică exterioară”: Astfel ne-a înțeles d-l Vasiliu. Noi nu găsim o cauză dizolvantă, ci o piedică externă! Rugăm pe cititorii noștri să mai citească o dată fețele 17, 18 și 19 din broșura *Ce vor socialiștii?* pentru a se convinge pînă unde poate să meargă nepriceperea unui absolvent al cursurilor de științe de stat din Berlin. În aceste trei fețe, pe cît se poate de popular, aducînd pilde deslușitoare, am arătat că modul de producere și de schimb prefăcîndu-se, progresînd, iar formele sociale din vîrsta de mijloc fiind dușmane progresului economic, progresului producerii și schimbului, noul mod de producere și de schimb a creat o mulțime de factori care au dizolvat pas cu pas forma socială a vîrstei de mijloc, au creat societatea burgheză. „Formele sociale ale societății din vîrsta

de mijloc — am zis noi — erau dușmane progresului material și economic al omenirii. Iată de ce aceste forme trebuiau să se schimbe în altele, trebuiau să piară și au pierit. *Toți factorii care într-un chip sau altul ajutau progresul material al omenirii stricau formele sociale ale acelei ere*”. Și mai departe, parcă prevăzînd un om atît de nepricepător ca absolventul nostru, am înșirat o armată întregă de factori care dizolvau societatea feudală-servajistă. Toate născocirile care măreau producțiunea, colectivizarea producerii, creșterea împărțirii muncii, creșterea orașelor, îmbunătățirea navigației, aflarea drumului la India, descoperirea Americii, lărgirea pieței, creșterea puterii clasei burgheze etc. etc. etc... Iată atîția și atîția factori sfărîmători ai societății feudale-sclavagiste și care au fost chemați la viață prin progresul material al omenirii. D-l Vasiliu a citit toate acestea, a citit pînă și lunga înșirare a factorilor sfărîmători ai societății feudale, n-a înțeles însă nimica și a scris: „Socialiștii nu găesc o cauză dizolvantă etc...” Că d-l Vasiliu n-a înțeles nimica din cîte am scris este deci afară din orice discuție.

Am văzut că d-l Vasiliu nu prea pricepe ce zic istoricii și sociologii, că n-a priceput deloc nici cele zise de noi, dar ceea ce ne e dat a vedea este că d-l Vasiliu nu înțelege nici ce zice singur el. După ce ne spune că socialiștii nu găesc cauze dizolvante, ci o piedică exterioară pentru a explica pieirea servajului, d-l Vasiliu se încearcă să ne arate d-sa această pricină; cităm fără a scoate un cuvînt: „Pentru noi care găsim servajul în relații de drept public, noi punem pieirea lui în sfărîmarea relațiilor bazate pe tiranie, fără de a avea vreo rădăcină în necesitățile de viață ale omenirii”. Sintem încredințați că d-l Vasiliu crede că a spus ceva, că a dat deslușiri unora, că a lovit pe alții și poate se vor găsi și cititori care după construcția exterioară a frazei vor găsi că este aici vreun înțeles omenesc. Mai întîi o absurditate. O instituție foarte însemnată piere și această piere n-are nici o rădăcină în nevoile de viață ale omenirii. Așa, știți, a pierit. Ce mai atîta vorbă! Dar cauza pieirii? E simplă: „Sfărîmarea relațiilor bazate pe tiranie”. D-le absolvent, d-le absolvent! Despre ce e vorba? Despre cauzele ori cauza sfărîmării servajului. Ce era servajul? Niște relații între stăpîni și muncitori, relații între-

meiate pe tiranie. Ce trebuie să știm ? Care e cauza pieirii servajului, cu alte cuvinte care e cauza sfărîmării acestor relații întemeiate pe tiranie. La această întrebare d-l Vasiliu răspunde : Cauza sfărîmării relațiilor ^ bazate pe tiranie este *„sfărîmarea relațiilor bazate pe tiranie*». Ca și cum ai zice : cauza nepriceperii d-lui Vasiliu este nepriceperea d-lui Vasiliu ! Văzut lucru că tînărul aiurează. Mergem mai departe. „Dacă alcătuirea feudală are vreo bază economică (asemenea „dacă” arată că ar putea și să n-aibă bază economică, după d-sa), atunci acea bază nu poate fi decît necesitatea de a se stabili, ea a pierit cînd organisme mai mari (ce organisme ?) au dat celor stabiliți (care-s cei stabiliți?) siguranța trebuitoare”. N-ați înțeles, d-le cititor ? Nu face nimica, d-l Vasiliu, nici atîta. Dv. cel puțin vedeți că avem aici o galimatie ; iar d-l Vasiliu își închipuie că astfel „combate pe socialiști”. Al-cătuirea feudală are o bază economică și această bază se numește necesitatea de a se stabili (!). Iar cînd organisme mai mari au dat celor stabiliți siguranța, atunci baza economică împreună cu întocmirea feudală de ciuda atîtor stabilități a și pierit. Tînărul aiurează, urmarea acestor aiurări sînt cele cinci articole tipărite în zarul *elucubrațiunilor* naționale, „România”. Ce-i drept, mai bun loc nici n-ar fi putut să găsească. Am văzut pe tînărul nostru absolut dîndu-și arama în istorie și sociologie. Să vedem acuma, poate că e mai fericit și mai procopsit în economia politică.

D-Z Vasiliu ca economist

I

Iată ce ne spune d-sa.

„Înainte de a trece la contraziceri, trebuie să ne dăm seama despre punctele de ceartă.

Pentru a explica salariul, socialiștii pornesc de la ^un nonsens zicînd : *în societatea burgheză munca lucrătorilor ajunge marfă*. Această aserțiune e curiosă. Cum ? În societatea actuală munca nu e muncă, ci marfă ?

Acest *qui pro quo* cere o explicare.

Numim bogăție în economie produsele naturale sau artificiale necesare pentru a satisface trebuințele indivizilor.

Prin produsul natural sau artificial se înțelege materia formată de natură numai sau de om pentru trebuința lui.

Lăsînd la o parte produsele naturale, la care munca 4e om nu se cheltuiește și luînd în privire cele artificiale, zicem :

Pentru a produce ne trebuie două: a) materie și b) munca. Deci pentru a produce o bogăție ne trebuie materie și muncă.

Cînd însă devine bogăția marfă ?

Răspunsul nu e greu : *Bogăția devine marfă cînd se expune vînzării*. Dacă orice marfă e în același timp și bogăție, nu e marfă orîșice bogăție.

Pentru ca o bogăție să devină marfă mai trebuie ca, pe lîngă materie și muncă, să se mai adauge și specula. *Specula e elementul ce prefăce o bogăție în marfă.*

Omul sclav întrunea în vechime elementele mărții : Corpul forma materia, puterea lui munca și expus vînzării a devenit marfă. Astăzi, cînd corpul nu e venal și cînd munca se dă cu chirie, dacă vă place, astăzi nu se poate vorbi de marfă la om.

Munca nefiînd decît un element al bogăției, ea nu poate în nici un chip fi marfă și prin urmare nici nu este marfă.

Muncitorii nefiînd proprietari ai materiei și proprietarii nefiînd muncitori, bogății nu s-ar putea produce și deci nici marfă. Oferînd capitalistul *materia și muncitorii* oferînd *munca*, se poate produce o bogăție. Această bogăție însă trebuie să aparțină și la unul, și la celălalt. Pentru a curma de mai înainte orice litigiu, o convenție stabilește *ca avuția să aparțină unuia, iar celălalt să fie despăgubit printr-un echivalent*.

Dacă muncitorul ia echivalentul lăsînd avuția capitalistului, atuncea acel echivalent ia numirea' de salar.

Din contra, dacă capitalistul ia echivalentul lăsînd avuția muncitorului, echivalentul ia numirea de preț.

Deosebirea dintre nume devine de acolo că unul ia *un element al avuției numai — munca*; iar celălalt nu ia numai un element al avuției, *ci o avuție, sau chiar o marfă*.

Deosebirea ce în genere există între suma ce formează prețul și suma ce formează salariul provine de la deosebirea ce există între *un tot și un element al aceluia tot*.

Fiind totul marfă, diferența se va numi **profit**, când ea e în plus ; ea se va numi **pierdere**, când e în minus.

Profitul și pierderea însoțesc numai marfa și nimica alta, adică ele au ca origine speculația.

Acesta fiind mecanismul producerii și al schimbului* noi vedem că **convențiunile între capitalist și muncitor sînt punctul de plecare pentru producerea bogăției sociale**. A vorbi de o **valoare** și mai cu seamă de o **plusvaloare** când un obiect trecînd prin zece mîini **a ajuns a se plăti de zece ori cît face nu** e logic și nici poate forma chestia socială".

Am reprodus tot articolul așa-numit economic al d-lui Vasiliu. L-am reprodus în întregime din două pricini, și anume : întîi pentru că asemenea galimatie nu poate fi arătat în vreo limbă mai omenească ; al doilea pentru ca nu cumva cititorii să creadă că nu cităm întocmai bucățelele ori că într-adins scoatem bucăți așa încît frazelor citate să nu le mai rămîie înțeles de vreme ce le vor fi rupt legăturile și explicațiile... adică și-ar fi închipuit poate cineva că facem noi ceea ce-a făcut d-l Vasiliu criticînd pe socialiști. Pentru a nu da loc la asemenea presupuneri am reprodus în întregime partea economică a articolelor d-lui Vasiliu, deci cititorul va putea admira în totul această harababură de cuvinte.

II

înainte de a arăta greșelile economice adunate claie peste grămadă în acest articol, să vedem mai întîi o nostimă contradicere. D-l Vasiliu zice că socialiștii pornesc de la un **nonsens** zicînd că în societatea burgheză munca e o marfă și, nemulțumindu-se că ne-a pus în socoteală un nonsens,' mai adaugă că presupusa aserțiune a socialiștilor e curioasă. Și cum dovedește d-l Vasiliu că am greșit ? Ușor de tot : prin cîteva definiții. Și iată șirul raționamentelor d-sale : este de dovedit că munca lucrătorilor în societatea de azi nu-i marfă. Marfa se cheamă o bogăție expusă la vînzare, dar munca nu se vinde, ci numai se dă cu chirie, prin urmare munca nu e marfă ! Solid ! Dar de unde scoate d-sa că o bogăție pentru a fi numită marfă trebuie numaidecît să fie supusă vînzării ? Cum ? O bogăție care se închiriază, de pildă o casă ori o mașină, nu-i marfă ? Foarte

solid ! S-ar zice poate că munca nu este bogăție, dar atunci n-ar fi putut fi marfă nici în antichitate, cînd însuși d-sa spune că era marfa. Deci chiar după teoria d-lui Vasiliu munca trebuie privită ca marfă. Cum rămîne deci cu nonsensul și cu aserțiunea curioasă ?

Mai ciudat este însă alt fapt. Dacă nu ne înșelăm, și d-l Vasiliu își va face cruce cînd va pricepe ce talmeș-balmeș a dres. În privința marfei-muncă vom povesti d-lui Vasiliu următoarele lucruri care i se vor părea foarte nouă, deoarece, pe cît se vede din articolele d-sale, n-a ținut în mînă nici un manual de economie politică, nici o carte despre socialismul științific ; iar cît despre scrierea noastră de ținut a ținut-o în mînă, dar n-a înțeles-o cu mintea. Credința că munca este marfă nu-i cea mai de frunte pricină de ceartă între socialiști și potrivnicii lor teoretici. Foarte mulți economiști, majoritatea, deși potrivnici socialismului,' vorbesc despre valoarea și despre prețul muncii, prin urmare o socot de marfă. Ricardo și școala lui au ca principiu fundamental noțiunea că munca e esența, obîrșia valorii și că munca la rîndul ei are valoare și preț,' deci este marfă. Marx, genialul reprezentant al socialismului științific, a arătat cel dintîi greșeala ce a făcut Ricardo nevăzînd că munca în însușirea ei de creatoare de valoare n-are ea însăși valoare, după înțelesul economic, și prin urmare a arătat că nu se vinde și cumpără munca în înțelesul cuvîntului nemțesc „Arbeit", ci puterea de a munci, adică „Arbeitskraft", puterea muncitorului, și că numai aceasta e marfă". Puterea de a munci are valoare ca orișicare altă marfă și valoarea ei este deopotrivă cu cheltuielile cerute pentru producere ; șa are preț, ca orice marfă, și prețul atîrnă de ofertă și cerere ; ea se vinde în piață, se speculează etc., deci se potrivește chiar și cerințelor d-lui Vasiliu, care ne spune că specula preface bogăția în marfă.

* Fiindcă pentru amîndouă cuvintele nemțesti „Arbeit" și „Arbeitskraft" avem numai unul, „muncă", îl întrebuițăm în înțelesul lui „Arbeitskraft" (puterea de a munci) și în „Revista socială" anul I am spus cititorilor noștri că-l întrebuițăm în acest înțeles și deci prin muncă-marfă înțelegem puterea de a munci. Am spus tot acolo că deosebirea între aceste două înțelesuri e foarte mare și însemnată. în alt articol vom arăta la 'ce greșeli au ajuns Ricardo și ai lui nedeosebindu-le !

„Astăzi, cînd corpul nu e venal și cînd munca se dă cu chirie, dacă vă place, astăzi nu se poate vorbi de marfă la om". Ne-ar plăcea ca d-1 Vasiliu să știe ce vorbește. Munca (puterea de a munci) nu se dă azi cu chirie, ci se vinde și se cheltuiește de cumpărători ca orice altă marfă. Pentru a face pînză de bumbac, spre pildă, capitalistul cumpără materii prime, cumpără și puterea muncitorului pentru o săptămînă și apoi le cheltuiește în fabrica sa. Pe săptămînă a doua, muncitorul va avea de vîndut altă putere de a munci, cea din săptămînă întîia a cheltuit-o cum a pofcit capitalistul. De toate acestea habar n-are d-1 Vasiliu; el nu știe că nu socialiștii, ci economiștii socotesc că munca e marfă; nu știe că tocmai socialiștii au îndreptat pe economiști la calea adevărului, arătîndu-le că nu munca în general, ci numai puterea de a munci e marfă; nu știe pentru ce anume și cum zic socialiștii că munca (puterea de a munci) e marfă; nu aduce nici o dovadă cîtuși de puțin întemeiată împotriva înțeleșului socialist al muncii-marfă; și cu toate acestea tînărul absolvent se face că le combate, își dă mutra că face praf și pulbere din teoriile noastre!

Mergem mai departe, vom vedea altele și mai ceva. „Oferind capitalistul materia (chiar materia, bre!) și muncitorul munca, se poate produce o bogăție, această bogăție însă trebuie să aparțină și unuia, și celuilalt. Pentru a curma orice litigiu, o convenție stabilește ca avuția să aparțină unuia, iar celălalt să fie despăgubit printr-un echivalent". Adică muncitorul primește un echivalent al muncii sale. Dacă d-1 Vasiliu, în loc de a-și da mutră că ne combate, ar fi citit cu băgare de seamă *Karl Marx și economiștii noștri*, tipărit în „Revista socială", an I, ar fi priceput că dacă lucrătorii ar primi echivalentul muncii lor capitalistul ar rămînea cu buzele umflate, n-ar cîștiga nimica, iar clasa capitaliștilor în curînd ar găti de mincat toate capitalele* citele are și ar ajunge pieritoare de foame. Profitul capitalistului tocmai de acolo și iese: că el nu plătește toată munca lucrătorului. Dar d-1 Vasiliu are altă explicație pentru „profit", luată fără a fi mistuită de la niște

* [Capitaluri].

economiști vulgari; izvorul profitului, după d-1 Vasiliu, este specula. În articolul cu argumente istorice ne-a spus că averile patriei[eni]lor, Romei ca și ale unor Garada etc., au avut izvorul în speculă și nu în munca lucrătorilor. Dacă d-1 absolvent ar fi citit *Karl Marx și economiștii noștri*, apoi multe n-ar fi înțeles, dar atîta ar fi priceput că specula și gheșefturile grase pot muta din o mînă în alta averile ce sînt gata, dar nu pot să le facă; de creat le creează numai muncitorii. A spune deci că speculația este izvorul averii înseamnă tot atîta ca și cînd ai spune că jocul la bursă cu hîrtille drumului de fier au făcut drumul de fier. Dacă muncitorii ar înceta de a lucra, atunci, oricît de multe și de strălucite gheșefturi ar face capitaliștii, oricît ar specula ei, tot ar muri curînd de foame. Cel puțin atîta ar fi înțeles d-1 Vasiliu și nu s-ar fi făcut de ris spunînd lucruri atît de absurde. Citînd cu mai multă încordare, ar fi înțeles poate că numai băcalii și lipscanii pricep profitul ca d-sa și că altfel stau lucrurile la economiștii serioși: „Am cumpărat cutare lucru cu zece franci, l-am vîndut cu doisprezece, iată doi franci profit", zice băcalul. Ar fi înțeles poate asemenea că dacă profitul capitalistului ar izvorî de acolo că vinde mărfurile mai sus decît valoarea lor, apoi ceea ce ar profita unul ca vînzător ar trebui să piardă cînd e cumpărător, și, fiindcă fiecare capitalist e pe rînd vînzător și cumpărător, la urma urmelor profitule s-ar egala cu pierderile și profitul s-ar preface în fum. Dacă societatea modernă ar merge după economia politică a d-lui Vasiliu, capitaliștii s-ar folosi tot atîta cît s-a folosit d-sa la școala de științe de stat de la Berlin.

Mergem mai departe. „A vorbi de o valoare și mai cu seamă de o plusvaloare cînd un obiect trecînd prin zece mîini a ajuns a se plăti de zece ori cît face nu e logic și nici poate forma chestia socială". Așadar, teoria valorii nu poate să formeze chestia socială, fiindcă un lucru trecînd prin zece mîini se plătește de zece ori cît face. Pentru astfel de deduceri logice, românul are o zicală foarte nimerită: „Trenchea flenchea, doi lei părechea!". Teoria valorii, în adevăr, nu poate să formeze chestia socială și niciodată socialismul științific n-a zis altceva; însă nu pentru că un lucru trece prin zece mîini etc...; dar fiindcă nici o teorie nu poate să for-

ineze chestia socială ; aceasta e formată de relațiile reale între oamenii din societatea modernă. Teoria valorii poate forma chestia socială tot așa de puțin cum teoria lui Harvey a făcut circulația sîngelui ori teoria lui Galileu, mișcarea pămîntului. Dar ce să mai vorbim de „valoare“ ? D-l Vasiliu nici nu vorbește de asemenea fleac, pentru el a vorbi de „valoare“ chiar nu este logic. Cum vă place aceasta ? Valoarea e chestiunea cea mai fundamentală a economiei politice. în această privință mai sînt neînțelegeri în enorma majoritate a economiştilor, fie din orice școală, James Stewart, Smith, Ricardo, Malthus, Stuart Mill, Say, Bastiat, Blanqui etc. etc. și încă trei fețe de etc., prietenii ca și neprietenii cei mai înversunați ai socialismului privesc chestia ca fundamentală. Bastiat spunea că „teoria valorii este pentru economia politică ceea ce-i numerația pentru aritmetică“. Profesorul Perry spune: „Acest cuvînt înseamnă și hotărăște întinderea economiei politice“. J. St. Mill zice : „Chestia aceasta e fundamentală“* ; iar d-l Vasiliu găsește că a vorbi despre valoare este chiar nelogic ! Ce s-ar zice despre un domn care ar avea curajul de a scrie despre astronomie și de a începe articolul cu următoarea frază : „A vorbi despre gravitate (care, cum se știe, e temelia astronomiei) cînd corpurile cerești sînt așa de departe unele de altele nu e logic“. Bineînțeles, fraza ar stîrni un ris homeric. Apoi fraza d-lui Vasiliu cam de-aceasta-i. Nu-i vorba, la multe am putut să ne așteptăm de la un absolvent al cursurilor etc., dar la atîta, drept vorbind, nu eram pregătiți. Ce vrea d-l Vasiliu să arate cititorilor ? Mecanismul producerii și schimbului în societatea burghezo-capitalistă modernă. Pentru acest sfîrșit, d-l Vasiliu ne dă un șir întreg de definiții, ne spune ce e bogăția, marfa, materia, prețul, salariul, munca... și toate acestea într-o coloană de ziar... Ca să aibă cititorii o idee despre bunătatea definițiilor și despre întrebuițarea termenilor economici ai d-lui Vasiliu, dăm următorul exemplu : „Pentru a produce — ne spune d-sa — ne trebuie două : a) materie și b) muncă“. Ce înțelege d-sa prin materie ? Noi facem ipoteza că înțelege materia cu totul lipsită de muncă ome-

* Aceste cîteva citate le-am luat din „La science économique“ a lui Yves Guyot.

nească întrupată într-însa. Credem că așa înțelege d-sa, deoarece altfel n-am vedea de unde scoate profitul. D-sa ne spune că deosebirea între *preț* (echivalentul avuției vîndute) și între *salarium* (se vede că suma salariilor plătite de capitaliștii prin mîna cărora a trecut avuția) este profitul. D-l Vasiliu, pe cît mi se pare, nu bagă de seamă că scoate profitul din o plată luată pe o utilitate naturală. Dacă așa i-a fost gîndul, de ce a umblat bătînd cîmpii metafizici și nu a spus lucrurile pe față ? Ori poate i-a fost teamă de Marx ?

în toate acestea am făcut un bine d-lui Vasiliu că l-am luat așa cum i-a plăcut, adică am vorbit despre lucruri ce se petrec într-o lume imaginară cu totul ; dacă l-am fi adus în lumea noastră cea păcătoasă, trebuia să zicem că e peste putință de înțeles ceva din definițiile d-sale.

Așadar d-sa și-a închipuit că făcînd oareșicare boscării metafizice pentru a încurca lumea cu vorba că munca nu-i marfă, că profitul vine de la speculă, și nu de la munca neplătită a muncitorilor, cu alte cuvinte susținînd pe sub mîină că valoarea de schimb nu atîrnă numai de la munca omenească cheltuită, și-a închipuit, zic, că a zdrobit socialismul ! ! !

D-l Vasiliu, studiînd în Germania, a auzit și el despre felurite boscării făcute prin ajutorul definițiilor și i-a venit gust să se joace și d-sa pentru a arăta că munca nu e marfă, că profitul nu-i muncă neplătită etc. Dar pentru a te juca de-a definițiile și a nu lăsa să se vadă meșteșugurile întrebuițate îți trebuie oareșicare inteligență și practică, dar acestea lipsesc și una, și alta absolventului nostru, și iată de ce scamatoriile i se dau pe față cale de-o poștă.

în adevăr cum dovedește, spre pildă, absolventul nostru că munca nu-i marfă ? Marfa e o bogăție expusă vînzării, ne zice d-sa ; marfa este dar o *bogăție*, un tot. Pentru a produce o bogăție se cere materie și muncă. Munca este dar un element al bogăției (al doilea fiind materia), iar marfa o bogăție întregă, *ergo* munca nu poate să fie marfă. De ce marfa este o bogăție, un tot ; de ce munca este un element, unde-s dovezile ; acestea toate sînt fleacuri pentru metafizicul nostru ; nu-i destul

că ies cu toate din definiții? Primind definițiile d-lui Vasiliu și modul de a face boscăria cu dinsele, nu se află absurditate care să nu o putem scoate ca adevărul cel mai lămurit. Rugăm pe cititorii noștri să-și închipuie vreo absurditate economică oricât de mare și îndată o vom demonstra prin definițiile d-lui Vasiliu. Iată, dacă poftiți, vom dovedi că marfa nici într-un chip nu poate fi marfă; credem că mai mare absurditate nu se poate închipui. Să luăm dară un exemplu real cum se produc bogățiile. Să luăm o fabrică de ciubote. Capitalistul dă mașini de cusut, dă piele, tălpi, cuie, iar muncitorii dau munca și astfel, după spusa d-lui Vasiliu chiar, se produc bogățiile. Foarte bine! Să vedem acum ce oferă capitalistul, după definiții: „Oferind capitalistul materia și muncitorul munca, se poate produce bogăția”. Așadar, pielea, tălpile, cuiele etc. se numesc materie. Dar ele totodată sînt și bogăție, pentru că după d-l Vasiliu bogăția se cheamă produsele necesare pentru a satisface trebuințele indivizilor, și, cum știm, pieile, tălpile, cuiele, mașinile etc. sînt produse necesare pentru a satisface trebuințele indivizilor. Așadar, capitalistul dă materia ori bogăția. Deci capitalistul dă bogăție: dar putem zice că dă marfă, deoarece numim marfă o bogăție expusă la vânzare, la speculă; iar pieile, tălpile, cuiele etc. date de capitalist au fost puse la vânzare și speculate de comercianții prin mîinile cărora au trecut pînă ce le-a cumpărat fabricantul de ciubote. Așadar, ceea ce „oferă” capitalistul e materie ori bogăție ori marfă; după gust putem întrebuița oricare din acești termeni. Deci oferind capitalistul marfa (piei, tălpi, cuie etc.) și muncitorul munca, s-a produs o bogăție, fie zece perechi de ciubote. Această bogăție are două elemente: munca muncitorului și marfa capitalistului. Munca și marfa sînt elementele bogăției. Dar d-l Vasiliu ne spune și subliniază în text următoarele cuvinte: „Munca, nefiind decît un element al bogăției, nu poate în nici un chip fi marfă și prin urmare nici nu este marfă”. Ergo și marfa care este, cum am arătat, un element al bogăției, de asemenea nu poate fi în nici un chip marfă. Ceea ce era de dovedit. Credem că înțeleg cititorii acumă cît de păcătos boscar e d-l Vasiliu.

Am văzut pe absolventul nostru de istorie, în sociologie și în economia politică mai ales, în această știință atît de neapărată pentru priceperea chestiilor sociale și a socialismului modern. Oricine poate să-și închipuie ce fel de critic va fi în chestiile politico-sociale, mult mai complexe, acest absolvent fenomenal prin nepricepere și lipsă de cunoștințe, fenomenal chiar în țara noastră, unde, slavă domnului, nepriceperea și neștiința nu-s lucruri necunoscute. Ar fi mai bine să-l lăsăm în plata domnului, dar, fiindcă am început și mai ales pentru că nu avem de gînd să ne mai întîlnim cu d-l Vasiliu vreodată, să mergem pînă la capăt.

Noi am arătat mai multe anomalii și contradicții ale societății actuale; d-lui Vasiliu îi place să spuie că anomaliile și contradicțiile înșirate de noi sînt imaginare și numai prin cîteva cuvinte răstoarnă toate cele genialul nostru absolvent.

Ascultați:

Să trecem la contradicții.

Crizele de supraproducție. — Expunerea-” zice (p. 21 și 26) că concurența hotărăște cît trebuie produs și, de aceea, se produce prea mult; rezultatul este criza.

Noi credem că nici nu se produce prea mult, căci a zice că s-au produs prea multe haine cînd 100 de magazii sau toate magaziile unui stat sînt pline și nu fac vânzare înseamnă a nu se uita la cauze. Cum? Cînd 9 din 10 părți din locuitorii unui stat umblă goi și desculți și nu-și pot cumpăra haine și încălțăminte, fiindcă sînt prea scumpe, atuncea se poate zice că este supraproducție?

Cauza crizei nu este deci supraproducția, ci scumpețea mărfii, prețurile ridicate la acest soi de muncă, pe cînd ele sînt scăzute la alte soiuri de muncă, unde trebuie să fie scăzute, la munca cîmpului pentru a nu se scumpi și acest obiect de trebuință.

A zice că există supraproducție și a o pune drept cauză de crize e, desigur, treaba unui geniu”.

* [Ce vor socialiștii români? Expunerea socialismului științific și programul socialist, Iași, 1886.]

Iată dar spulberată explicarea crizelor, care după spiritualul domn Vasiliu „e desigur treaba unui geniu!”. În marea-i neștiință, d-l Vasiliu nu știe că explicarea noastră nu numai că e primită de Marx, Engels, Schăffle, dar și de cei mai mulți economiști germani și englezi, între care un Jevons, de pildă, a dat chiar explicarea pe larg a acestui fenomen. Dar să trecem la „combaterea” d-lui Vasiliu. Noi am zis că în societatea burgheză concurența trebuie să hotărească cât și ce fel de mărfuri trebuie să fie produse, concurența trebuie să împace oferta cu cererea; dar când piața unde se desfac mărfurile se lățește, ajungând piață universală, atunci concurența, singurul regulator al ofertei și al cererii, poate din ce în ce mai puțin să le împace, foarte adesea o marfă sau mai multe se oferă în mai mare cîtîme decît se cer, pentru că s-au produs mai multe mărfuri decît se cer pe piață; de aici urmează căderea prețurilor, criza cu toate urmările ei nenorocite. Iată cum traduce în limba d-sale această explicare a noastră: „Concurența hotărăște cît trebuie produs și de aceea se produce prea mult; rezultatul este criza”. Cum se vede, d-l Vasiliu nici n-a înțeles ce am zis, lucru de care dealtfel nu ne mai mirăm. Dar ce să mai vorbim de supraproducție! După d-l Vasiliu ar fi chiar absurd. Cum poate fi vorba de prea mare producție, întrebă d-l Vasiliu, cînd chiar dacă-s magazinele pline de marfă (încălțăminte) care nu se vinde tot sînt nouă zecimi din popor desculți și cînd atîta mulțime umblă desculți nu poate fi vorba de supraproducție! Poate fi foarte bine, d-le absolvent, anume pentru că anumitele nouă zecimi, deși desculți, n-au cu ce le cumpăra. În societatea burgheză, d-le Vasiliu, se produc mărfuri pentru piață, pentru vînzare și dacă se produc mai multe decît pot fi vîndute atunci este supraproducție. Dacă ne închipuim că într-o țară sînt un milion de inși care au nevoie de ciubote, dar din care numai o sută de mii sînt în stare să le cumpere, atunci din 150 000 de perechi se vor vinde 100 000, iar 50 000 vor sta nevîndute, vor fi supraproduse, vor întrece cererea pieței. Aceste 50 000 de perechi vor pricinui scădere de preț, o criză în ciubotărie, deși 900 000 de inși vor umbla desculți și 50 000 de perechi de ciubote vor sta în magazii. Cît de mult l-a zăpăcit pe bietul absolvent învățătura nemțească se

I vede de acoloa că niște lucruri atît de simple, atît de lămurite i se par cu totul neînțelese. D-l Vasiliu are o explicație adevărată a d-sale pentru crize, și anume: (pricina lor este scumpetea. Dacă, de pildă, este o criză (pe care noi o numim de supraproducere) în încălțăminte, I pricina este că astă marfă e prea scumpă față cu altele. l Acuma o sută ori mai ales două sute de ani, mărfurile erau mult mai scumpe decît acuma, dar de crize nu se știa pe atuncea. Cu cît se dezvoltă tehnica, cu cît mărfurile se fac mai ieftine, cu atîta crizele se fac mai dese și mai mari. Acest lucru se explică foarte ușor, avînd în vedere că în societatea burgheză creșterea producțiunii, și prin urmare a ofertei, nu merge în aceeași progresie cu cererea, pentru că poporul muncitor, enorma majoritate a societății, care ar dori să cumpere mărfuri din piață, rămîne tot în starea de acum un veac, prin urmare nu poate să cumpere mai multe decît înainte,, cu toată dezvoltarea tehnicii; cu alte cuvinte, cînd se dezvoltă și se mărește producțiunea, puterea de a cumpăra mărfuri rămîne pe loc dacă nu scade; de acoloa disproporție între ofertă și cerere, și cu cît tehnica se dezvoltă mai mult, cu cît prin urmare mărfurile se fac mai ieftine, cu atîta crizele ajung mai dese și mai strașnice. Afară de acestea cu cît crește producțiunea, crește și se întinde schimbul și se face tot mai cu neputință pentru concurența liberă să împace oferta cu cererea. Iată pricinile de frunte ale unui fapt necontestabil, că pe cît se dezvoltă producțiunea, cu cît se fac mai ieftine mărfurile, cu atîta crizele în societatea burgheză ajung mai dese și mai strașnice. După d-l Vasiliu însă, care vede viața reală prin prisma metafizicei școalei de științe politice de la Berlin, nu-i defel astfel, ci cu cît mărfurile sînt mai scumpe, cu atîta crizele sînt mai mari, pricina crizelor fiind scumpetea. Mai departe. În timpul crizelor, mărfurile bîntuite de crize de supraproducție scad \ la preț, se ieftinesc, de multe ori cad așa de tare încît vînzătorii pentru a mai ridica prețul nimicesc o parte din ele (micșorează oferta). Cînd întrebăm dară care e l. pricina crizei, vroim să știm totodată pricina acestei ieftiniri a mărfurilor; cauza crizei trebuie să ne explice și această cădere de preț. D-l Vasiliu ne spune însă că pricina este scumpetea, deci și a scoboririi prețului trebuie să fie tot scumpetea! Frumos, pricina ieftinirii este

scumpetea! Nu-i vorbă, dacă pricina pieirii relațiilor întemeiate pe tiranie sînt relațiile întemeiate pe tiranie, de ce pricina ieftinătății n-ar putea fi scumpetea? D-l absolvent mai are și altă lămurire sau poate o dezvoltare a acesteia. „Cauza crizei e scumpetea mărfii, prețurile ridicate la acest soi de muncă, pe cînd ele sînt scăzute la alte soiuri de muncă, unde trebuie să fie scăzute, la munca cîmpului pentru a nu se scumpi și acest obiect de trebuință”. Dacă învălămășeala aceasta de cuvinte are vreun înțeles, apoi ar însemna că criza bîntuie mărfurile de lux ori mărfurile industriale pentru a nu se scumpi mărfurile neapărat trebuitoare, cum sînt grînele etc... Dar mărfurile neapărat trebuitoare, pline etc... sînt de asemenea bintuite și ele de criză. După d-l Vasiliu, dacă criza va bîntui mărfurile numaidecît de trebuință, pricina trebuie să fie ca să nu se scumpească mărfurile de lux. Dar dacă le bîntuie pe toate, dacă-i obștească?... Atunci, atunci... atunci... bietul absolvent al cursurilor! Ne-am oprit mai mult la explicarea crizelor pentru a arăta cititorilor cîte greșeli, cîtă neștiință, cîte nonsensuri știe d-l Vasiliu grămădi în cîteva iinii. Bineînțeles, nu putem analiza tot așa de pe larg tot ce a scris ăst domn; ar trebui să scriem volume. Ca să nu plictisim pe cititorii noștri, ne vom da toate silințele să mîntuim cît mai repede. în două numere ale „României”, la 12 și 13 august (1886), se arată și mai bine însușirile intelectuale și morale ale criticii absolutului de la Berlin. D-sa scoate fraze, bucățele mici din articolele noastre, ascunde legăturile și explicațiile și apoi se miră; schimbă înțelesul frazelor, spune din partea d-sale fraze fără nici un înțeles cu scop de a părea grozav de adînc, într-un cuvînt viră o gheșeftărie* întregă într-o polemică zisă științifică. înainte de a trece la arătarea acestor gheșefturi, trebuie să ne depărtăm puțin. în al cincilea articol, se află o întîmpinare care pare mai serioasă și despre care am mai pomenit în articolul de la începutul acestui număr. E vorba de întîmpinarea ce ni se face încercînd a dovedi că ne-am contrazis, pe de o parte, deducînd formele societății viitoare din împrejurările actuale ale producțiunii capitaliste europene, care la noi nu s-au dezvoltat

* [Afacere necinstită].

încă, și, pe de alta, susținînd că la noi este cu puțință socialismul. Una din două: ori socialismul poate să iasă și din alte împrejurări decît cele din apusul Europei, și atunci am greșit zicînd că pentru întemeierea socialismului trebuia să vie mai întîi capitalismul; ori avem dreptate, dar atunci am greșit spunînd că socialismul este cu puțință la noi. Am explicat în urmă această părută contrazicere și o vom explica mai pe larg în nr. 4, răspunzînd acelora dintre tovarăși care ne-au făcut întîmpinarea. Cu d-l Vasiliu, care împănează această părută contrazicere cu atîtea strîmbături, cu atîtea exclamații, cu atîtea pretenții de a face glume de spirit, firește că nu putem discuta serios.

Trecem deci la gheșefturile polemice ale d-lui Vasiliu. Pentru a le arăta vom fi nevoiți să reconstruim textul nostru, repetînd pe scurt cele zise în *Ce vor socialiștii români*?. în această lucrare am voit să fim pe cît se poate de populari și de aceea am întrebuițat exemple, comparații, analogii. Astfel, vorbind de societatea de azi, am zis că e bolnavă, am asemănat-o cu un om bolnav, arătînd un șir întreg de anomalii, de boale sociale, care se rezumează într-o singură boală, cauza întrucîtva a tuturor anomaliilor; această boală este apropierea individuală, proprietatea individuală. Mai departe am arătat că leacul împotriva boalei e apropierea colectivă, care va lecui societatea și o va transforma în alta, care se va deosebi de societatea modernă mai mult decît se deosebește aceasta de cea feudală. Aceste lămuriri umplu în lucrarea noastră mai multe fețe; d-l Vasiliu iată cum le critică: „Ce forme sociale vor înlocui pe cele de azi? se întrebă Expunerea și răspunde: -«Pentru a găsi aceste forme viitoare sănătoase trebuie să vedem care este pricina boalei societății de azi». La aceste cîteva cuvinte scoase, despărțite dintr-un articol întreg, d-l Vasiliu face următoarea critică: „Adică pentru a găsi forme să căutăm pricini. Se poate ceva mai pozitiv?”. Iată dar cum înțelege d-l Vasiliu a face critică. Ia cîteva cuvinte dintr-un articol pe care nu l-a înțeles, pune vreo frază ironică, precum este „se poate ceva mai pozitiv?”, cu un semn de întrebare și de exclamație, și lucrul e gata. Poftim rețeta criticii. „In realitate — zice d-l Vasiliu —,

socialiștii nu mai vor forme noi". Așa zice d-î Vasiliu priceputul. Am explicat ce înțelegem prin apropierea colectivă și că apropierea, așa cum o înțelegem noi, subînțelege o reorganizare desăvârșită a societății pe niște temelii cu totul altele decât cele de azi. Critica făcută de potrivnici mai serioși este că societatea voită de noi e prea deosebită de cea de azi, iar d-l Vasiliu ă! priceput a înțeles că noi nici nu voim forme nouă! Cei care au citit Expunerea socialismului științific nu vor putea să nu găsească măcar meritul că am stăruit să vorbim limpede, și noi credem că am și izbutit. Acolo am arătat ce înțelegem prin apropiere colectivă, luând ca pildă Anglia, am deslușit chiar cu cifre etc... Aproprierea colectivă, cum am explicat-o, înseamnă pentru noi că nația ajunge proprietara tuturor uneltelor de muncă, mașinilor, fabricilor, pământului, minelor etc... ea este asemenea proprietara tuturor materiilor prime, într-un cuvânt toate capitalurile private ajung capital social. în aceste fabrici collectiviste, pe acest pământ colectiv, lucrează grupuri de lucrători, toată producția intră în magazinele naționale, de unde fiecare din membrii societății ia proporțional cu munca sa. Pentru a fi și mai lămurit, am comparat gospodăria colectivă cu o singură gospodărie de azi, și firește că în asemenea societate toate produsele muncii sînt apropiate colectiv. Iată cum critică și partea aceasta d-l Vasiliu ă! priceput :

„în sfîrșit au un leac, iată-l : să *nimicim* *contrazicerea*, *adică să se facă apropierea colectivă ca și producerea*.

Evident că prin apropierea colectivă trebuie să se înțeleagă apropierea colectivă a productelor muncii, așa a zis Expunerea, p. 37, logica însă pare a fi ceva metafizic pentru socialiști și de aceea și conchid : să *treacă instrumentele de muncă în proprietatea nației*. Cum ? tocmai la sfîrșit să o sfecliți așa de rău ? Care sînt premisele care vă permit această concluzie ? E oare identic instrumentul cu produsul ? Sînt identice mijloacele cu scopul ?

Iată critica. Ce grozăvenie de capul d-lui Vasiliu ! „E oare identic instrumentul cu produsul ? Sînt identice mijloacele cu scopul ?”. Lucru de necrezut pînă și la un domn Vasiliu ; d-sa nu știe că uneltele de muncă sînt cele mai multe tot produse ale muncii ! Să dăruim

d-lui Vasiliu falsificarea textului nostru cînd dă a înțelege că noi nu am fi cerînd numai ca uneltele de muncă să treacă în proprietatea nației și să vedem o nostimadă care întrece pe toate celelalte. „Evident — ne spune d-l absolut — că prin apropierea colectivă trebuie să se înțeleagă apropierea colectivă a productelor muncii”, dar socialiștii, nelogici ce sînt, vor și apropierea colectivă a uneltelor de muncă. Pentru logicul nostru este chiar vădit că ar putea să fie o apropiere colectivă a productelor muncii, rămînînd uneltele de muncă tot apropiate individual ca și acuma ! Adică, după d-l Vasiliu, s-ar putea ca fabricile să fie ale fabricanților, pământul să fie în mîinile cîtorva lorzi, iar toate produsele din aceste fabrici și moșii să fie proprietate colectivă a nației și fiecare membru să-și poată lua potrivit cu munca pusă. Aproprierea colectivă a productelor, instrumentele rămînînd în proprietatea individuală, iată o alcătuire ce n-a venit încă în gîndul vreunui cap sănătos. Bietul absolut !

Mai departe : „Marx pentru a legitima exproprierea se bazează pe exproprierea micilor capitaliști și numește acest act «die Negation der Negation», și dv. voiți să o deduceți din pauperism, supraproducție și din invențiuni nouă, care scurtează timpul muncii din contraziceri ! Mare minune !”. în aceste cîteva rînduri se vede ca în oglindă acest critic fenomenal ! în trei rînduri atîta nepricepere, atîtea neadevăruri, atîtea falsificări, atîtea greșeli, asta-i cu adevăr minune ! Mai întîi nu ne deosebim cîtuși de puțin de Marx cînd arătăm cum supraproducția, invențiunile etc. strică societatea de azi ; noi în Expunerea socialismului științific am urmat pe Marx și Engels, capii școlii noastre. Apoi nu-i adevărat că Marx legitimînd exproprierea se sprijină pe exproprierea capitaliștilor mici și, în sfîrșit, nu-i adevărat că Marx numește această faptă „die Negation der Negation”. Marx, după ce expune exproprierea masei muncitoare de către capitaliști, zice că și aceștia, la rîndul lor, vor fi expropriați de către masa muncitoare. Fapta întîia, exproprierea masei muncitorilor prin capitaliști, o numește Marx negarea proprietății mici ; pe a doua, adică exproprierea capitaliștilor prin masa muncitoare și prefacerea averii în proprietate colectivă, o numește negarea negării. Așadar, dacă poate să fie vorbă de legitimarea

expropriării, apoi el o legitimează prin exproprierea masei muncitoare de către capital, pe aceasta o numește negarea negării. După d-l Vasiliu, Marx legitimează exproprierea capitaliștilor nu prin aceea că au expropriat poporul muncitor, ci prin aceea că au expropriat pe capitaliștii mici¹³. Cartea lui Marx, *Capitalul*, se mîntuie cu aceste cuvinte : „Felul de producere și de grămădire capitalistă și deci proprietatea privată capitalistă presupune nimicirea proprietății private întemeiate pe munca personală, temelia ei, ea este exproprierea muncitorului”¹⁴.

Numind exproprierea capitaliștilor *Negation der Negation*, lui Marx, bineînțeles, nici prin gînd nu-i trecea să întemeieze pe exproprierea poporului muncitor nevoia de a expropria pe capitaliști, după cum zice d-l Vasiliu (amestecînd masa muncitoare cu capitaliștii mici), ci arată necesitatea acestei exproprieri ca un rezultat al mersului economic firesc al societății, al mării contradicții ce este între producția colectivă și apropierea individuală. Cu alte cuvinte, Marx zice același lucru ce am zis și noi ori, mai adevărat, noi spunem ca Marx, deoarece sîntem școlarii lui. Deci d-l Vasiliu nu înțelege ce-am zis noi și nu știe ce a zis Marx. Atunci cum rămîne cu aceste trei rînduri, care cuprind atîtea neadevăruri, atîtea greșeli și atîtea dovezi de nepricepere ?

Știm că punem la prea mare încercare răbdarea cititorilor noștri, care de bună seamă s-au plictisit îndestul de rătăcirile acestui domnișor, și de aceea ne silim să ajungem la încheiere.

Mai departe urmează un discurs ironic al d-lui Vasiliu asupra tezei socialismului științific : că proletariatul va nimici societatea capitalistă, cum burghezimea a nimicit societatea feudală. D-l Vasiliu se încrucește și se întreabă : Cum, tocmai proletariatul să ridice mina asupra capitalismului, care l-a creat pe proletariatul, prin urmare îi este părinte ! Dacă Brutus a ucis pe Cezar, strigă plin de patos absolutul nostru, a fost el de vină (Cezar, se vede !), de ce i-a fost părinte ?

Vă place ? Proletariatul să ridice mina asupra capitalismului, care îi este părinte ? Un pungaș te-a jefuit, lăsîndu-te pe drumuri, făcîndu-te calic ; ar fi deci o monstruoasă să ridici mina asupra lui, îți este părinte ! Poate credeți că glumim ? Deloc, așa raționează d-l Va-

siliu cel care a făcut praf și pulbere din socialism. Prin urmare nici d-l Vasiliu n-are drept să se răscoale asupra profesorilor din Germania pentru că îi sînt părinți, ei l-au făcut... să fie cum este.

Încă o gheșeftărie polemică a domnului Vasiliu, dacă se poate și mai din cale afară decît celelalte. În lucrarea noastră am arătat că dezvoltarea capitalismului european este oprită la noi de mulțime de piedici și că chiar dacă ar fi cu puțință cere jertfe uriașe, adică adunarea pămîntului în puține mîini și proletarizarea poporului de la țară. Așadar, capitalismul european este pentru noi o nefericire. Pe de altă parte, descriind starea de azi a lucrurilor, am zugrăvit-o cu vopselele cele mai negre, am ajuns la încheiere că, dacă vom merge cum mergem acuma, ne ducem repede la bancrută și pieire. În fața acestor două rele, pentru a ne feri de amîndouă, am propus o încercare de program practic, am propus reforme practice în stare de a îndepărta ambele rele. Am spus că ar trebui să treacă pămîntul la comunele rurale etc. Către acest sfîrșit tindea toată lucrarea noastră. „Ce vom avea pe viitor în schimb cu jertfirea producătorilor mici ? Vom avea o aristocrație în ale cărei mîini va fi adunat pămîntul țării românești, o aristocrație dobitoacă, crudă, timpită ca și cea din străinătate și vom avea proletariatul agricol”. La aceste vorbe ale noastre, d-l Vasiliu face următoarea întîmpinare : „Ergo, e mai bine cum este, nu ne trebuie reforme”. Cum vă place atare logică ? Noi spunem cum capitalismul european, cu proletarizarea poporului de la țară, este o nenorocire, că starea de azi e așijderea o nenorocire, poate și mai groaznică, iar pentru a înlătura aceste nenorociri propunem un șir de reforme înspre socialism. D-l Vasiliu citează numai o parte, numai o frază din acea parte, care vorbește despre nenorocirea ce ar aduce capitalismul și strigă : „Aha ! nu voiți capitalismul european, prin urmare nu vă trebuie reforme, e mai bine așa cum sîntem !” Și mai departe face ironie asupra dorinței noastre bine accentuate d-a fini cu statu quo”. Astfel de lucru e neauzit chiar în literatura noastră. Închipuiți-vă că înaintea unui doctor stă un bolnav rănit la un picior. Doctorul spune astfel : „Să-i dau leacuri, bolnavul va slăbi și mai mult, va suferi și tot nu-i va folosi nimica ; să-l las așa, va muri de septicemie ; prin urmare, trebuie

tăiat piciorul". închipuiți-vă că oarecine, auzind pe doctor argumentînd astfel, va lua numai fraza că nu trebuie de dat doctorii și, trecînd cu vederea că a zis că trebuie să taie piciorul, ar începe a zbiera : „Aha ! nu voiți să dați doctorii, prin urmare e mai bine să rămîie așa, să rămîie un statu quo !". Ce nume s-ar cădea unei asemenea boscării, unui atare gheșeftlic introdus în polemică ? împotriva acestor moravuri din piața vechiturilor, împotriva unei astfel de critici, nici o asprime nu poate fi socotită prea mare, și dacă am stăruit să ne arătăm parlamentari pricina este că sîntem încredințați că nu-i atît vina relei credințe a d-lui Vasiliu cît a învățaturii nemțești, rău mistuită, care l-a zăpăcit pe bietul om. Oricum, fie rea-voință, fie zăpăceală, boscărie făcută într-adins ori nepricepere fără pereche, *cu acest domn nu vom mai sta la vorbă niciodată. E* lucru de prisos. Și, tocmai fiindcă nu mai avem a ne întîlni, cităm cele din urmă vorbe ale d-sale ca să ne despărțim cu bine. „înainte d-a ne despărți — zice dl. absolvent — nu putem a nu exprima dorința ca să nu ne mai întîlnim ca adversari pe acest cîmp de luptă și de aceea sfirșesc prin a zice un singur cuvînt, al cărui ecou repercutat în văzduh să sune neîncetat la urechile socialiste. Acest cuvînt este: *citiți!!!!*".

D-l Vasiliu, care a scris cuvîntul, citiți cu litere mari, crede că ne-a lovit strașnic ! în adevăr însă nu avem nimica de zis împotriva sfatului. Nu -i vorbă, e cam caraghios din gura unui Vasiliu, dar în sine sfatul e minunat. Noi am citit și vom citi și vom sfătui frățește pe toți socialiștii să facă și ei așa. Numai un timpit ori un fanfaron poate zice că el a citit destul, că nu mai are nevoie să mai cunoască. Așadar, sfatul e bun și, fiindcă nu voim să rămînem în urmă cu politețea, am voi să-i dăm și noi d-lui Vasiliu unul bun acum, la despărțire. Dar aice-i greul ! Ce sfat să-i dăm oare ? Să-l sfătui și pe d-sa să citească ? Dar asemenea îndemn, bun pentru noi, nu face două parale cînd i l-am face d-sale. în adevăr ce-i va putea folosi dacă va și citi cînd a arătat atît de vădit că tot ce citește nu înțelege ? Să-l îndemnăm să înțeleagă ce va citi ? Dar ar însemna că ne batem joc de un biet nevolnic, ar fi ca și cînd am zice unui orb să vadă ! Totuși am reușit să găsim ceva de minune, chiar și d-l absolvent ne va fi mulțumitor. Dar,

pentru ca publicul și însuși d-l Vasiliu să priceapă bu-nătatea sfatului, trebuie să facem o digresie.

Sînt indivizi, chiar din firea lor, neînstare a izbuti în unele îndeletniciri, de pildă în cele științifice ori literare. Acești indivizi ar putea să fie foarte buni meseriași, în societatea noastră modernă însă nu hotărăsc însușirile firești, nici aplecările cu ce să se îndeletnicească omul, ci paralele. Pe cînd un om care ar putea fi însemnat în știință se face cizmar prost; altul care ar fi putut ajunge cizmar minunat e aruncat în vreo carieră științifică numai pentru că individului nu i-au lipsit mijloace de a se educa. Și iată că insul, în loc de a învăța vreun meșteșug, se pune pe studii, umblă la gimnaziu. Acolo deocamdată știința se pare băiatului aproape cu neputință de străbătut, dar în curînd bagă de seamă că școala oficială nu-i defel așa de hapsină pe cît se arată de departe. Mai mult decît toate se cere ascultare de cei mari, așa-zisa conduită bună, modestie, puțină lingușire și, pe cît e vorbă de științe, mai mult ședere. Șederea modestă în clasă în vremea lecțiilor și acasă, ședere neobosită înaintea manualelor școlare, pentru a învăța pe de rost de aici pînă dincolo, cum a însemnat domnul profesor. Șade băiatul un an, sade doi, sade trei, învățătura merge strună. Nu-i vorbă, șezînd înaintea manualelor, nu se dezvoltă facultățile intelectuale, nu se prea dezvoltă capul, dar nici nu se cere în program asemenea lucru ; pentru a învăța pe dinafară ajung nițică memorie și dibăcie în mișcatul buzelor ; dealtfel ce-i pasă cuiva dacă tînărul individ, viitorul burtă-verde, nu pricepe nici bechi ! *. După șapte ori opt ani de ședere, junele plin de viitor, înzestrat cu anemie și cu hemoroizi, capătă și diploma de bacalaureat. E de netăgăduit că diploma a fost căpătată nu prin cap, dar diploma e diplomă. Bine ar fi dacă treaba s-ar opri aici; dar nu, tînărul odată cu diploma capătă și opinie foarte puțin modestă despre facultățile sale sufletești : „Am absolvit liceul — își zice el —, de ce n-aș absolvi o școală superioară, vreo facultate de drept, de științe politice, de ce să nu fiu și eu om mare, savant cu pond ?" **. Avînd parale, face așa. Tînărul, pentru a orbi mai tare chiar și pe cei ce-l cunoșteau, pleacă în străinătate. încă de merge în Franța,

* [Absolut nimic].

** [Cu greutate].

treacă meargă ; dar de se duce în Germania și, mai ales, dacă îl duc păcatele la vreo școală de drept, apoi bietul nenorocit e pierdut. Acolo se încep drepturile : dreptul roman, dreptul civil, dreptul administrativ, dreptul public, dreptul privat, dreptul comercial, dreptul ginților, filozofia dreptului, filozofia, filozofia istoriei, istoria filozofiei, filozofia filozofiei etc. Toate acestea fac buimăceală groaznică în mintea individului, toate aceste filozofii și drepturi se amestecă, se ciocnesc, fac în capu-i un zgomot asurzitor, îi fac bieții creieri scrob (jumări, cum zic muntenii), o haihueală neînchipuită i se face stăpînă. De ar fi fost individul nostru om cu talent, cu judecată sănătoasă, ar fi aflat curînd că tot înțelesul adevărat al acestor drepturi este de a da dreptate nedreptății, dar pentru a ajunge la această încheiere trebuie oareșicare inteligență, și individul e slab în balamale și încă mai slab a ajuns după ce a învățat diuimul drepturilor și deci fără nici o critică ajunge a le lua în serios. Șederea îl scapă și aici. începe ca și-n liceu a învăța pe de-a rostul; cu deosebire că-n liceu învățase manuale tipărite și acuma se chinuiește cu caiete scrise. După cîteva ani e absolvent al școlii superioare, e doctor în drept ori în filozofie. Și acuma treaba se schimbă, acuma individul începe să aibă idee foarte mare de sine ; are diploma de doctor, nu-i glumă. Cuvintele din diplomă, *vir doctus*, nenorocitul le ia chiar de-a binele într-adins, el e acuma *om savant*, are cea mai bună opinie despre sine însuși. Despre un Spencer, Mill, Marx etc. vorbește cu oareșicare bunăvoință, „deși nu-s mare lucru” ; iar despre cei ce n-au pielea de măgar cu *vir doctus*, despre muritorii care scriu lămurit spune că-s „plebe ignorantă”. Nenorocitul a pierdut prin școli orice putință de a vorbi răsplat, dar astă întâmplare tristă nu-i cășunează supărare : — Nu-l înțelege plebea ? Dovadă că-i adînc de tot. — îl doare capul și-l simte greu, joacă înăuntru-i dracii popiei ? Asta arată nu buimăceala cu care l-ău pricopsit potăile de drepturi și de filozofii, ci capul s-a făcut greu de prea multă știință ce cuprinde. — Dar asemenea om are prozelisti ? Nu-i nici o minune. Tineri cinstiți și sinceri au atîta venerație pentru cuvînt tipărit încît citind vîlmășagul de cuvinte dat la vileag de asemenea individ și nepricipînd boabă sint gata a da de vină neștiința lor decît să creadă că în cele ti-

părite nu e lucru mare, ba chiar e ceva lipsit de orice înțeles omenesc. — Astfel între puțini prieteni, omul nostru poate căpăta chiar nume de om învățat. Atunci el se umflă și mai mult în pene, el este șef de școală, începe a scrie cărți care vor regenera știința, cărțile ce mai citește cu toptanul fără a le pricepe îi măresc haihueală și hodorogul din creieri înădușă cele de pe urmă licăriri ale inteligenței. Dacă individul scrie și tipărește ceva (bineînțeles, dacă află un ziar ca să-i primească elucubrațiile), atunci nu numai că nimeni nu-l înțelege, dar nu se mai înțelege nici singur pe sine. Astă nenorocire îl suie și mai sus în stîmă sa și, uitîndu-se în oglindă plin de mulțumire, strigă : „Or vir doctus, cît de adînc ești dacă nu numai alții, dar nici tu însuși nu te înțelegi cînd scrii !”.

Astfel, tînărul a ajuns ia culme și totul din pricină că și-a greșit menirea. Cîte tipuri de acestea nu sînt împrăștiate prin lume ! Marele Moliere le știa foarte bine cînd a zis :

*„Et c'est mon sentiment qu'en fait comme en propos
La science est sujette à faire de grands sots”*

și

*„Je vous suis garant
Qu'un sot savant est plus sot qu'un sot ignorant” **

Noi nu cunoaștem pe d-l Vasiliu, nu știm deci pînă la ce punct face d-sa parte din acest tip, dar oricine a citit articolele d-sale din „România” va fi de o părere cu noi, adică va crede că d-l Vasiliu și-a greșit menirea. Și în asemenea împrejurare iată sfatul ce-i dăm și de care toți vor mărturisi că e nimerit, pe care socotim că chiar d-l absolvent îl va urma, vîzîndu-l foarte potrivit. Acest sfat este : *D-le Vasiliu, fă-te păpușar !*

„REVISTA SOCIALA” (IASI), ANUL II, NR. 2 DIN DECEMBRIE 1886 ȘI NR. 3 DIN IANUARIE 1887, P. 58—75, 106—127.

* *„Cie-n fapte și-n cuvinte, de vreți cumva sau ba,
Știința mai produce și cîte-un prost sadea”*

și

*„Lucrul e cunoscut de mult
Un prost savant, mai prost decît un prost incult”.*

**RĂSPUNS
LA UNELE ÎNTÎMPINĂRI**

I

Cînd am scris *Ce vor socialiștii romani ?*, am văzut foarte bine și foloasele, și neajunsurile ce se puteau isca din acea lucrare. Grămădind în opt coaie de tipar : expunerea socialismului științific european, analiza societății românești actuale, rolul socialismului în societatea noastră și, în sfîrșit, programul nostru practic, firește că ne-a fost peste putință să vorbim despre toate decît foarte pe scurt și foarte neindestulător. în unele locuri a trebuit să lăsăm la o parte dezvoltarea unei chestii, deși vedeam că deslușirile date nu puteau fi de ajuns, aiurea a trebuit să nu răspundem la niște întîmpinări, la care ne așteptam. Dar neajunsurile pomenite ni s-au părut neînsemnate față cu folosul de a avea o lucrare în care să fie, deși pe scurt, înșirate părerile teoretice, precum și năzuințele practice ale partidei noastre. Afară de aceasta, lipsurile lucrării pot fi înlăturate prin lămuririle ce eram hotărîți a le da în alte scrieri. Așa am gîndit să facem și așa vom și face. Neajunsurile înșirate ar fi fost mult mai mari dacă toți cei care au citit lucrarea noastră și n-au înțeles unele locuri, ori nu s-au unit cu altele, ar fi tăcut; în privința aceasta însă nu

putem să ne plîngem. Prin scrisori ori prin viu grai, unii din tovarășii noștri ne-au arătat părerile lor, ne-au spus unde cred ei că lucrarea noastră este greșită, unde nu ne-au înțeles, unde socot că ne contrazicem; alții ne-au spus în ce privințe și pentru ce nu se unesc cu programul practic.

Deși ,acești tovarăși cu care avem neînțelegeri sînt puțini, noi sîntem gata să le răspundem lor și tuturor altora care vor combate sincer vederile noastre, arătînd ce li se pare că nu e bine în lucrarea noastră, fie teoreticește, fie din punctul de vedere al practicii. Cum am zis, sîntem gata să discutăm numai dacă discuția va fi serioasă și cinstită.

După astă introducere să trecem la chestii.

*

întîmpinările tovarășilor noștri pot fi împărțite în două părți. Unii se unesc cu partea teoretică, cu expunerea socialismului european și cu analiza făcută de noi societății omenesti, însă nu cu punctele programei practice. Alții primesc punctele programei, însă nu se unesc cu analiza socialismului științific, nici cu a societății românești. începem cu cel din urmă, lăsînd pe ceilalți pe altă dată. Și iată pentru ce : expunerea socialismului și analiza societății românești sînt materialul sau izvorul din care punctele programului practic ies ca deduceri logice.

Bineînțeles dar că mai înainte de toate asupra expunerii socialismului și asupra societății românești trebuie să fie îndreptată discuția. Afară de aceasta, mai toate întîmpinările aduse programului sînt așa încît sîntem și noi de părere cu cei ce le-au făcut. Astfel ni se zice că programul practic trebuie lărgit, că la partea economică vor trebui aduse unele cereri practice nemediate*, care interesează foarte mult pe țărani și pe muncitorii din orașe. Adevărat. Și noi credem că, după ce se va alcătui o partidă socialistă puternică, ea va lărgi, va face adaose la programul nostru, însă în esența sa programul va rămînea, sîntem bine încrezîntați că el va fi punctul de plecare pentru orice programă prac-

* [De perspectivă].

tică ; amănuntele însă se vor schimba de bună seamă după cererile luptei practice. Alții ne spun că ar voi ca în loc de trecerea pământului la comune să punem naționalizarea lui. Cam aceasta am înțeles și noi trecerea pământului la comune, cum vom dovedi cititorilor noștri altă dată ; numai naționalizarea, cum o voim noi, ne pare mai potrivită pentru țara noastră. Alții, în sfârșit, primesc programul practic întreg, însă ne spun că nu li se pare potrivit a-l scoate la iveală când n-avem încă o partidă care să intre în luptă, care să primească astă programă. Fac însă greșeală. Programul practic ne trebuie nu numai pentru luptă, ci și pentru propagandă teoretică. De câte ori am auzit noi făcându-ni-se întrebarea : „Da, socialiștii au dreptate ; nu pricep însă ce voiți, ce cereți pentru acuma ; cum voiți să ajungeți la idealul vostru, care vă e programul?”. Și la această întrebare foarte întemeiată de câte ori nu am auzit tineri propagandiști încurcându-se ori răspunzând : „Programa noastră ? Ce voim ? Voim ca toți oamenii să fie frați, să nu mai fie despoiare între oameni, să fie egalitate economică și altele...”. Adică unii propagandiști luau dorințele noastre ideale, idealul îndepărtat către care dorim să ajungem, drept un program practic, adică drept mijloc spre a ajunge la aceste scopuri. Acestor neînțelegeri care împiedică foarte mult propaganda a trebuit să le punem sfârșit și credem că am reușit prin programul nostru. Cum am spus, după ce vom răspunde în privința socialismului științific, vom trece la întîmpinările ce ni s-au pus în vedere în privința punctelor programului.

Să strîngem în câteva puncte întîmpinările ce ne sînt făcute și, cum vor vedea tovarășii noștri, nu numai că nu le vom slăbi argumentele, dar le vom da putere nouă.

întîia întîmpinare : „Dv. ziceți în *Ce vor socialiștii români* ? că proletariatul ca o clasă mare muncitoare nu există în țara românească ; ziceți că proletariatul e încă în fașă la noi. Apoi tocmai asta zic și potrivnicii noștri, care tocmai cu acest argument lovesc socialismul la noi, zicînd că n-are ce căuta aici, unde nu este proletariatul ; tocmai potrivnicii noștri se laudă că stăm altmintrelea decît Europa, că n-avem proletari și deci sîntem mai fericiți. Iată ce zic potrivnicii și dv. le dați dreptate. Dacă n-avem proletariatul, atunci trebuie să

încheiem că stăm bine. Dar greșiți, noi stăm groaznic de rău și, dacă spuneți că n-avem proletariatul, cum veți numi dară pe nefericiții noștri țărani ?”

A doua : „Dv. ziceți că libertățile constituționale burgheze n-au izvorît la noi, ca aiurea, din dezvoltarea economică a societății, din formarea unei clase puternice burgheze, ci că au fost introduse sub înrîurirea Apusului. Apoi cam aceasta zic și domnii Carp, Maiorescu, junimiști și conservatori împotriva aducerii libertăților în țara noastră. Dv., dînd pe față aceleași păreri, nu vedeți că puneți argumente în mina conservatorilor și împotriva libertăților noastre ; afară de acesta, d-nii Carp et C-ie pot cu drept să vă zică : «După cum libertățile burgheze, aduse la noi cînd întocmirea socială nu'le cerea și numai pentru a momîțări pe Europa, n-au dat roade bune și, oricum, au avut urmări mai rele decît acolo, rămîind cele mai multe scrise numai ; tot așa socialismul, introducîndu-se sub înrîurirea Apusului, va da roade cu totul altele decum așteptați». Și vor avea dreptate, fiindcă din expunerea dv. ar trebui să încheie cineva că libertățile burgheze au fost plantă exotică și deci plantă exotică va fi și socialismul”.

A treia întîmpinare : „Dv. ziceți că socialismul, pentru a lua ființă, pentru a se realiza, trebuie să izvorască din o anumită întocmire socială, și anume din cea capitalistă, în împrejurări de producție și de schimb hotărîte, adică din o stare socială cum o vedem în Apus. Ei bine, noi n-avem aceste împrejurări, prin urmare la noi socialismul nu poate să se realizeze. Pentru aceasta ar trebui să trecem și noi prin capitalism, producțiune și schimb, întocmai ca în Apus. De aici ar urma ca în loc să ne batem capul cu socialismul, ar trebui să stăruim să se înființeze și la noi producția mare cu proletariatul pentru ca să putem reuși a întemeia mai apoi și societatea socialistă ; una din două : ori o țară curat agricolă, și anume a noastră, poate să se prefacă într-o societate colectivistă și atunci nu-i adevărată teza dv. că trebuie împrejurări speciale din care să izvorască socialismul, împrejurări hotărîte prin felul producțiunii și al schimbului ; or, e adevărat că se cer condiții care nouă ne lipsesc și atunci socialismul este la noi plantă exotică”. „Noi credem — ne scrie un tovarăș — că într-o țară agricolă ca a noastră poate să se nască chestia socială

și să se înființeze o societate colectivă; chiar dacă am fi înconjurați cu zid chinezesc și deci apărați de înfruntarea Europei".

Iată cele mai de căpetenie întâmpinări ce ni s-au făcut și la care trebuie să răspundem. Tovarășii care ne-au scris ori ne-au făcut observații prin viu grai vor mărturisi că prin expunerea noastră păreri lor n-au fost slăbite, ci, dimpotrivă, au câștigat mai mare tărie fiind adunate toate la un loc.

La unele din nedumeririle lor ar fi putut găsi răspuns în lucrarea noastră; dar se vede că deslușirile date n-au fost destul de limpezi. Aicea vom arăta că în unele locuri nu ne-au înțeles, iar în altele, dacă ne-au înțeles, au greșit când s-au pus să scoată încheieri.

Înainte de a trece la lămuriri, trebuie să protestăm împotriva unei apucături foarte rele care se vede în mare parte din criticile primite. Vedem apucătura de a politicianiza (dacă putem să zicem astfel) în chestiile socialiste. Tovarășii ne zic: „Nu vedeți ce vor zice potrivnicii noștri? Nu luați seama ce încheieri va trage d-l Carp? Nu vedeți că sinteți de o părere cu liberalii? Nu simțiți că dați dușmanilor un argument asupra noastră? etc. etc. !!! în loc de a lua drept criteriu adevărul și numai adevărul, în loc de a se întreba dacă teoria cutare e adevărată, dacă încheierea cutare iese logic din fapte ori teorii, unii din tovarășii noștri se întreabă ce vor zice despre cutare fapt potrivnicii noștri, dacă e lucru potrivit să scoatem cutare încheiere etc.".

Noi protestăm din toate puterile împotriva acestei apucături, care este rodul acelei corupții politice care a otrăvit conștiința întregii noastre societăți culte. În luptele politice ale partidelor burgheze, oamenii se conduc nu de adevăr, nu de vreun principiu, nu de ceea ce cred că-i adevărat, ci de ceea ce-i oportun, politic, practic de spus. Cutare deputat nu va spune niciodată un lucru pe care-l crede foarte adevărat de frică să nu dea cumva arme partidei dușmane, să nu scoată cineva o încheiere vătămătoare pentru partid. Cutare partidă nu înscrie în programul său un lucru pe care îl crede bun și adevărat pe cuvânt că ar putea aduce folos potrivnicilor. Toate acestea în adevăr se fac în luptele politice și, dacă tactica e nemorală, nu putem zice că nu-i practică, și foarte adesea un deputat e ales pentru că a știut să tacă, să-și

ascundă credința. Prin aceasta reușesc pentru moment și lor nici nu le trebuie mai mult în lupta zilnică. Dar nouă, socialiștilor, ce ne-ar folosi astfel de politicianism? Ar fi o tactică nemorală, fără a fi și practică. Noi nu vînam un interes, biruința e în viitor, ba poate chiar într-un viitor îndepărtat. Ce înțeles ar avea dară pentru noi acest politicianism? Cu ce scop n-am spune un adevăr numai pentru că deocamdată nu ne vine tocmai la îndemînă? Vai și amar ar fi de socialismul românesc dacă ar trebui să se ție prin ascunderea unor adevăruri și prin plămuire de minciuni. Nu, *Revista socială* nu se va înjosi la atare mijloace. Și dacă la sfîrșitul deducerilor și analizelor noastre sociologice s-ar arăta un adevăr trist, foarte trist, socialismul nu e cu puțință în țara românească, apoi cu inima plină de durere, dar cu tărie, l-am fi spus, cu aceeași tărie cu care spunem acuma că socialismul este cu puțință în țara românească, mai mult că e numaidecît trebuitor. Spunem această frază pentru că o credem adevărată. În scrierile noastre avem drept țintă și îmboldire adevărul curat și de la dînsul nu ne vom îndepărta pentru un politicianism îndoios. După acestea se vede ușor că întâmpinarea întîia nu mai poate să ne fie făcută în forma citată. Nu mai poate fi vorba de ce vor zice potrivnicii, de ce încheieri vor scoate ei, nu-i vorbă dacă le dăm dreptate ori ba; putem însă fi întrebați următorul lucru: „Cum e adevărul: avem proletariat de-abia în fașă, cum ați zis; ori, dimpotrivă, proletariatul este așa de dezvoltat la noi cît și în Europa apuseană?". Deci ori e cum am zis noi, și atunci bine am făcut că am spus în „*Revista socială*”; ori ne-am înșelat, și atunci trebuie să mărturisim. Pentru a vedea dacă am avut ori nu dreptate, trebuie să vedem ce înțelegem prin vorba proletari, căci de multe ori neînțelegerile se iscă din pricină că unii înțeleg un cuvînt așa și alții altmîntrelea, sfada nu-i pentru ceva real, ci pentru un cuvînt. În *Ce vor socialiștii români*? am înțeles prin proletariat acea masă de muncitori care e despărțită de uneltele de muncă, uneltele fiind concentrate în alte mîini. Acești lucrători muncesc colectiv cu acele instrumente care nu-s ale lor; această clasă de muncitori are menirea istorică de a schimba societatea înspre socialism. În înțeles mai larg, sub nume de proletari înțelegem acei muncitori care au fost des-

puiști de instrumentele de muncă și care n-au drept unelte decât o pereche de brațe. în amîndouă înțeleșurile, semnul de căpetenie al noțiunii proletar este despărțirea muncitorului de unelte, de mijloacele de muncă, în acest înțeles avem noi proletari? — Da. Proletari sînt lucrătorii tipografi, lucrătorii de la uzinele și fabricile cîte le avem, lucrătorii de la drumul de fier. La țară proletari sînt aceia care n-au pămînt deloc și trăiesc vînzîndu-și pe la proprietari puterea de a munci. De aceștia sînt mai puțini în Muntenia și mai mulți în Moldova. Nu sînt proletari meseriașii din orașe, care au instrumente de muncă. Nu sînt proletari puținii țărani care au destul pămînt al lor pentru lucrat; de asemenea nu-s proletari marea majoritate a muncitorilor noștri, care, neavînd destul pămînt, iau de la proprietarii mari și, avînd boi, plug etc. (instrumente de muncă), îl lucrează și împart cu boierii roadele muncii etc. N-avem statistică pentru a putea arăta cu cifre anume cîți lucrători avem din felul întîi, care pot fi numiți proletari, și cîți din al doilea, care nu pot; dar trebuie să închidă cineva ochii într-adins ori să nu fie în stare a înțelege ce vede în juru-i pentru a nu vedea, pentru a nu băga seamă că numărul celor care nu pot să fie numiți proletari este marea majoritate a muncitorilor; chiar dacă vom întrebuița cuvîntul în înțelesul cel larg; iar dacă îl vom lua în înțelesul cel îngust, mai modern, cum am făcut în „Revista socială”, apoi de bună seamă va trebui să zicem că la noi proletariatul este încă în fașă. Dar ni se zice: „Poporul nostru nu e sărac, nu-i lipit pămîntului?”. A! Tocmai acolea se arată pricina de frunte a neînțelegerii. Potrivnicii noștri ne zic: „Noi n-avem proletariat, cum are Europa apuseană; prin urmare (aceasta a doua parte a frazei, cînd nu o arată, o subînțelege), stăm mai bine, muncitorii noștri sînt mai fericiți decât cei din Europa”. Unii din tovarășii noștri, știind și simțînd cît de nefericiți sînt muncitorii noștri, cît de sărac este țăranul, răspund: „Muncitorii noștri sînt nefericiți, săraci; prin urmare sînt proletari ca și cei din Europa”. Acești tovarășii — deși se deosebesc de potrivnicii noștri prin îmboldirea care-i face să-și susție tezele, de vreme ce aceștia din urmă au pricini egoiste, iar cei dintîi, umanitare, altruiste — se aseamănă cu dînșii prin aceea că unii și alții greșesc socotind sărăcia și nefericirea semn

caracteristic al proletariatului. Dacă proletarii sînt săraci și nefericiți, nu urmează că fiecare om sărac și nefericit e proletar, în Roma, de pildă, cel mai însemnat instrument de muncă a fost pămîntul, care era concentrat în cîteva mîini, iar proprietarii mici și fermierii fuseseră expropriati și au ajuns proletari. Dar ajungînd proletari n-au format ei clasa producătoare. în cea mai mare parte s-au făcut paraziți; clasa producătoare și totodată cea mai de jos a societății, cea mai nefericită, erau robii. Aceștia, muncind în lanțuri, priviți ca dobitoace, ba mai rău chiar, erau de zece ori mai nefericiți decât proletarii, dar, de bună seamă, nu erau ei proletari, ci robi. Iată dară un caz istoric în care proletariatul era o clasă intrucîtva privilegiată, avînd mai jos decît dînsa o clasă mult mai nefericită, dar care nu era proletară. Nici fermierii din Irlanda, care se hrănesc numai cu cartofi, care sînt săraci și nefericiți ca proletarii cei mai săraci și nefericiți, nu-s proletari. în Franța afară de proletari sînt mulți proprietari țărani care au microscopice bucățele de pămînt. Acești țărani de multe ori vînd bucățelele lor și, cu toată iubirea ce avea țăranul pentru pămînt, cu toată frica de viața de la oraș, tot vînd pămîntul și se mută la tirguri, unde se prefac în proletari, adică schimbă starea de proprietar cu cea de proletar; deci ei sînt mai nenorociți decât proletarii. Dar ce să căutăm pilde în străinătate? Să ne uităm mai bine la nefericita noastră țărănime și vom înțelege că sînt stări economice pentru care pînă și a proletariatului european e de dorit. Noi n-avem statistică pentru a putea arăta cu cifre în mînă adevărul ziselor noastre, dar citiți ce s-a scris despre viața țăranilor români, uitați-vă singuri la locuințele, la îmbrăcămintea și la hrana mării majorități a țăranilor și veți vedea că în adevăr ea se află în altă poziție decât proletariatul european, și anume într-o poziție mult mai rea. Dacă nu veți fi fost în Europa apuseană, în centrurile industriale, întrebați pe tinerii care învață în Europa. Dacă vor fi privit cu băgare de seamă starea economică a proletariatului european, ei vă vor spune că proletarii, cînd au de lucru, se îmbracă și se hrănesc binișor, au vin la masă, iar după lucru se duc la o cafenea unde citesc ziare. Acuma asemenați cu acest proletariat țărănimea noastră desculță, zdrențăroasă, trăind în vizuini, despre care doctorii ne spun că seamănă foarte mult

a vizuini de troglodiți, mîncînd mai totdeauna mămăligă cu ceapă și adesea neavînd nici atita sau numai mămăligă de păpușoi stricați. Comparați această populație țărănească, degenerată prin foame, frig, pelagră, sifilis și boale de tot felul, cu proletariatul apusean și, încă o dată o repetăm, vă veți convinge că țăraniii noștri stau și mai rău decît proletarii Europei apusene. Cea mai critică și în adevăr grozavă poziție a proletarilor este cînd n-au de lucru ori în vremea grevelor, dar și în aceste răstimpuri grozave tot nu stau mai rău decît țăraniii români, fiindcă mai rău nu poate sta ființa omenească. Cînd citim despre starea lucrătorilor din mine în „Germinai”, frumosul roman al lui Zola ; cînd citim mai ales descrierea stării lor în vremea grevei, părul ni se zburlește de groază și fără de voie un strigăt de oțerire ne iese din piept: „Ce grozăvie !”. Iar cînd vedem pe țaranul nostru în aceeași poziție această stare nu ne mai înfiorează așa. Aicea se dovedește numai că nervii se tîmpesc și aceeași nefericire des văzută nu mai face întipărire. Emile de Lavelaye, vestitul scriitor belgian, unul din oamenii cei mai umblați, trecînd prin țara noastră, zice de satele și bordeiele românilor că i-au făcut grozavă impresie, că au făcut să i se strîngă inima de durere, *că astfel de locuințe a văzut numai în mijlocul Africii!* Auziți, tovarășilor ? Pe cînd dv. chinuiți un cuvînt pentru a caracteriza sărăcia țării noastre ; pe cînd dv. pentru a pune la iveală sărăcia și nefericirea țaranului român cătați să-l puneți în comparație cu proletariatul european/Emile de Lavelaye, ai cărui nervi nu s-au tocit vîzînd neconținut calicia noastră, nu găsește deloc vreo asemănare cu Europa apuseană, ci aleargă tocmai prin mijlocul Africii. Numai în mijlocul Africii, numai la sălbatici, trăiesc oamenii ca țăraniii noștri, și asta o zice un om mai competent în privința aceasta decît oricine în Europa. Numai în mijlocul Africii, iată în adevăr grozave cuvinte, care ar trebui să ne înghețe singele în vine, să ne facă părul măciucă, să ne zdrobească inima de durere, de groază. Țăraniii noștri trăiesc întocmai ca sălbaticii din mijlocul Africii... iată adevărul. Și acuma vom spune încă o dată, proletariatul nostru e în fașă, e mic în comparație cu masa producătorilor neproletari. Potrivnicii noștri zic : „Marea majoritate a muncitorilor nu sînt proletari ca în Europa, prin urmare trăiesc mai bine decît muncitorii din Europa. Noi zicem : majo-

ritatea muncitorilor noștri nu-s proletari, dar starea lor materială e mai rea și decît a proletariatului”. Credem acuma că și cei ce ne-au făcut întîmpinări vor mărturisi că avem dreptate. În răspunsurile ce vom face altor întîmpinări, vom mai avea prilej să ne întoarcem la chestia aceasta.

II

În articolul trecut am dat răspuns la întîmpinarea întîia. Să vedem acuma pe a doua. O repetăm încă o dată aicea :

„Dv. ziceți că libertățile constituționale, întocmirea burgheză n-au izvorît la noi, ca aiurea, din dezvoltarea economică a societății, din formarea unei clase puternice burgheze, ci că au fost introduse sub înriurirea Apusului. Apoi cam aceasta zic și domnii Carp, Maiorescu, junimiștii și conservatorii împotriva aducerii libertăților în țara noastră”. Dv., dînd pe față aceleași păreri, nu vedeți că puneți argumente în mîna conservatorilor și împotriva libertăților noastre ; afară de acestea, d-nii Carp et Comp. pot cu dreptul să vă zică : «După cum libertățile burgheze, aduse de noi cînd întocmirea socială nu le cerea și numai pentru a momîțări pe Europa, n-au dat roade bune și, oricum, au avut urmări mai rele decît acolo, rămînd cele mai multe scrise numai ; tot așa socialismul, introducîndu-se sub înriurirea Apusului, va da roade cu totul altele decum așteptați». Și vor avea dreptate, fiindcă din expunerea dv. ar trebui să încheie cineva că libertățile burgheze au fost plantă exotică și deci plantă exotică va fi și socialismul”.

Să lucrăm cu această întîmpinare și cu cea dintîi. Mai întîi să scoatem din ea politicianismul, să nu ne batem cu gîndurile despre ce va zice Stan ori Bran, d-l Carp ori d-l Maiorescu și să vedem ce cuprinde această întîmpinare după ce o despărțim de politicianism. Întrînsa sînt cuprinse cîteva întrebări, iată-le :

1. „Libertățile burgheze constituționale ale noastre izvorau din dezvoltarea economică și politică a societății noastre ori, cum am zis noi, sînt mai ales datorite înriuririi apusene ?”.

2. „Libertățile burgheze constituționale, întocmirea burgheză, dat-au roade bune ori și mai rele decît în Europa ?”.

3. „Dacă întocmirile liberale burgheze introduse mai ales sub înrîurirea europeană au dat roade rele, apoi nu va da tot de acestea și socialismul introdus la noi de asemenea mai ales sub influența Europei apusene ?”.

În aceste trei întrebări se cuprinde întîmpinarea a doua. Întrebările fiind lămurite și fără șovăială, va fi ușor de dat răspunsurile : credem chiar că unii din cei ce ne-au făcut întîmpinarea a doua vor putea să-și dea singuri răspunsuri lămurite. În adevăr nu credeam că se vor găsi mulți, chiar dintre cei de nu se unesc în păreri cu noi, să susție că instituțiile burgheze, liberale au izvorît din dezvoltarea țării noastre și că nu-s datorite înrîuririi Apusului. Dar trebuie să dăm aceste câteva lămuriri chiar de ar fi aceia cît de puțini. În societățile istorice, în care întocmirile sociale sînt întemeiate pe clase, orice întocmire socială predominantă are o clasă care o reprezintă, o susține, o apără. Pentru ca o întocmire socială să cadă, trebuie ca altă clasă să se ridice, să capete putere, să ruineze întocmirea cea vătămătoare și să așeze alta așa cum îi trebuie ei. Clasa cea nouă intră în luptă cu cea veche, care apără întocmirea ce-i este priitoare ei, susținînd starea pe loc, statu-quo. Dacă noua clasă înfățișează în adevăr viitorul, dacă mersul istoriei îi este prielnic, atunci lupta va ieși în folosul ei, clasa statu-quo-lui va slăbi tot mai mult și mai mult, iar clasa revoluționară se va întări pînă cînd după o lungă luptă va răsturna întocmirea veche și totodată și clasa domnitoare pînă atunci și va introduce altă întocmire corespunzătoare cu interesele sale, va ajunge la rîndul său clasă domnitoare. Pe acest drum a mers burghezimea în Europa. În vîrsta de mijloc, clasa domnitoare erau feudalii și aveau întocmirea feudală. În sînul feudalismului a început a se dezvolta altă clasă, cea burgheză, aceasta timp de veacuri întregi a purtat [o] luptă ,uriașă cu feudalii. După veacuri de luptă, cînd dezvoltarea economică, dezvoltarea materială a omenirii a întărit burghezimea, cînd aceeași mișcare a slăbit feudalismul, acesta a căzut, lăsînd loc clasei revoluționare burgheze și întocmirii corespunzătoare, pe care am numit-o liberalism burghez din punct de vedere politic și capitalism burghez din cel economic. Iată mersul istoric în Europa; putem spune că întocmirea a izvorît acolo din nevoile sociale.

Să vedem acum cum s-a întemeiat la noi liberalismul. La 1848 întocmirea noastră era asemănătoare foarte mult cu cea feudală din vîrsta de mijloc, /nu cu cea de pe la sfîrșitul feudalismului, ci mai degrabă cu cea de pe la început, ori în ce caz semăna cu întocmirea feudală așa cum era în întîia jumătate a dezvoltării sale. Clasa stăpînitore la noi erau boierii, servii noștri erau țărani clăcași, iobagi. Burghezimea noastră, care de-abia acum începe să fie o putere, pe atunci era chiar în fașă. Cîteva neguțători, cîteva bresle de meseriași, orașele fără vreo însemnătate ; puterea de căpetenie era birocratismul, reprezentantul domnitorului și al boierilor feudali.

În astfel de împrejurări, cine era să reprezinte o întocmire nouă și nu numai să o reprezinte, dar chiar să lupte pentru dînsa, să doboare clasa boierească și pe domnul absolut ?

Clasa burgheză, singura care ar fi putut să ridice steagul liberalismului, steagul său firesc, era în fașă, fără putere politică, fără vreo putere economică.

Cine dar ar fi putut să ridice acest steag ?

Iobagii ? Dar mai întîi lor le păsa cam puțin de aceste libertăți, ei erau incuți, neorganizați, nu înfățișau, nu formau nici o putere.

Boierii ? Se întîmplă ca membri ai unei clase, mai ales din tinerime, să treacă, sub influența unor idei generoase, la clasa revoluționară, dar o clasă domnitoare să se scoale singură asupra sa însăși nu s-a văzut niciodată și nu se va vedea. Care clasă deci avea să ridice steagul revoluției, să se lupte cu clasa boierească, să o doboare ? Ori cît ne-am frămînta mintea, nu vom găsi asemenea clasă. Puterea aceasta nu o aflăm înlăuntru, ci în afară. Burghezimea europeană la 1789 era în fapt stăpînă în Franța, la 1848 a ajuns domnitoare în toată Europa apuseană. Burghezimea europeană are tendința de a burghezilumea întreagă, chiar cele mai depărtate colonii ; ce să mai zicem deci de statele europene rămase în urmă cum era țara românească ?

Fiecare bucată de ziar venită din Apus, fiecare român care călătorise în Apus, fiecare marfă adusă de acolo, și mai ales mărfurile, făceau propagandă pentru burghezismul european. Sprijinîndu-se pe această putere straș-

nică, o mină de oameni, tineri boieri, ajutați de puterile neînsemnate ale burgheziei locale, dar mai ales simțindu-se ajutați de burghezimea europeană, au ridicat steagul liberalismului și au învins pe clasa boierească, pe domnul absolut în toate împotrivirile celelalte. Acea tinerime revoluționară din clasa boierilor care în Apus a fost numai un ajutor, o picătură în marea revoluționară burgheză, la noi a jucat rolul de căpetenie, a fost punctul de plecare al revoluției noastre burgheze. De n-ar fi fost burghezimea europeană apuseasă biruitoare în Apus, tinerilor noștri mai întâi de toate nici nu le-ar fi venit în gând ideile liberale burgheze, ci ar fi rămas boieri ca părinții lor și nimic mai mult; apoi chiar de le-ar fi și venit atare ideie revoluționară, apoi nu o clasă puternică de boieri și un domn absolut, ci un isprăvnicel cu cițiva vătășei ar fi nimicit toată întreprinderea revoluționară a unei mîini de oameni. Dacă astă mină de oameni a ajuns la putere, răsturnînd și schimbînd o întocmire socială, apoi cauza este că puterea și clasa care lipsea înlăuntrul țării se aflau în afară, în burghezimea și întocmirile burgheze europene. Tot așa s-a întemeiat burghezismul în Serbia, astfel se așază acum în Bulgaria. Repetăm dară : instituțiile noastre burgheze n-au izvorît din puterile și mijloacele țării noastre și s-au alcătuit sub înriurirea Europei. Cerem iertare majorității cititorilor noștri că ne-am apucat de demonstrat un lucru atît de vădit și de lămurit, dar ce să facem dacă sînt unii pentru care lucrul e departe de a fi lămurit ?

La această întrebare e greu de răspuns cu atît mai mult cu cît bun și rău sînt lucruri relative. Pentru ca să vedem dacă instituția cutare e bună, a dat rezultate bune, trebuie să o asemănăm cu alte instituții care au fost înaintea ei ori care sînt odată cu dînsa, precum și cu altele care îi vor urma. E bine sau rău că de la o vreme au început a preface în robi pe cei prinși în războaie ? Firește că mulți cititori vor zice că-i rău și în adevăr e foarte rău dacă vom asemăna epoca robiei cu a libertății individuale de astăzi, dar dacă vom compara vremea cînd prefăceau în robi pe cei prinși cu vremea cînd, în loc de a-i robi, îi frigeau și mînceau, dacă vom pune epoca robiei alături cu a canibalismului, care a fost mai înainte, apoi

de bună seamă vom vedea că robia a fost un pas înainte și prin urmare un bine. Dacă într-o chestie atît de vădită ca robia, răspunsul e încilcit, cu cît mai greu va fi de dat răspuns lămurit la întrebarea de mai sus ! Ținînd însă seama de relativitatea binelui și a răului, vom putea afla ce-i de răspuns : „întocmirea burgheză a dat urmări bune dacă o asemănăm cu vremea iobăgiei”.

Numai într-un singur lucru putem găsi că s-a făcut un pas îndărăt, anume în starea economică a țaranului, care poate acuma stă în astă privință și mai prost decît în vremea iobăgiei. Dar chiar pe țaran întrebați-l : ar voi el să se întoarne în iobăgie ? Noi credem că încercarea de a o introduce din nou ar pricinui o uriașă răscoală țărănească. Despre alte clase nici [nu] mai vorbim ; clasele orășene au ajuns mai culte, mai cu demnitate. Dacă dovedim și înfierăm urmările păcătoase ale întocmirii burgheze, pricina este că punem alături starea de azi cu cea care ar fi putut să fie în țara românească dacă revoluționarii de la 1848 ar fi înțeles mai bine democratismul, dacă s-ar fi îngrijit mai mult de interesele economice ale țărănimii. Dacă înfierăm starea de acuma, o înfierăm pentru că mai ales plecăm de la un ideal mult mai înalt, mult mai frumos, mult mai omenesc — de la idealul socialist. Cînd însă e vorba să comparăm starea de azi cu iobăgia, apoi fără a mai sta în cumpănă răspundem că starea de azi e mai bună decît cea de acum patruzeci de ani. Pe unii din tovarășii noștri îi pune pe gînduri că ne apropiem de conservatori prin critica noastră. Dar faptul e foarte firesc. Noi și conservatorii sîntem împotriva burghezimii de azi, prin urmare neapărat trebuie să fie puncte asemănătoare în critica noastră; însă ei critică burghezimea din punctul de vedere al clasei boierești, feudale, iar noi din al muncitorilor ; ei ar vrea să întoarcă societatea către iobăgie, sub formă de cantoane ori altfel, noi voim să o mișcăm înainte, către socialism. Iată pentru ce deosebirea între noi și conservatori e și mai mare decît între noi și liberalii burghezi. Cu primejdia de a apărea cititorilor noștri că pătîmim de mania de a aduce exemple și analogii, dăm aici una care va scoate mai bine la iveală gîndul nostru. Noi am comparat odată societatea cu un om bolnav. Să ne închipuim dar un om bolnav al

căruia doctor îngrijitor întrebuițează toate mijloacele pentru a-i ține puterile și sănătatea în statu-quo. Se înțelege că prietenii cât și neprietenii bolnavului vor fi împotriva doctorului; dușmanii pentru că ar voi ca bolnavul să se îmbolnăvească și mai rău, ba chiar să-l vadă mort și îngropat; prietenii pentru că ar voi să-l vadă pe bolnav sculat de pe boală și sănătos cu totul. Prietenii se vor asemăna cu dușmanii bolnavului numai într-aceasta că vor fi împotriva doctorului, asemănarea va fi negativă, dar oricum prietenii vor fi mai degrabă cu doctorul care ține cel puțin puterile bolnavului decât cu dușmanii care doresc moartea. Bolnavul e societatea modernă, doctorul e burghezia, dușmanii societății moderne sînt conservatorii reacționari, prietenii bolnavului sîntem noi, socialiștii. Aceia care se vor gândi la acest exemplu vor scoate negreșit ei singuri încheieri foarte lămurite și foarte folositoare.

Să trecem la a treia întrebare : „Dacă instituțiile liberale burgheze, introduse mai ales sub înfrurirea europeană, au dat urmări rele ; apoi oare socialismul nu va face tot așa ?”. Noi am deslușit cum trebuie de înțeles urmările rele ale întocmirilor burgheze. Ele sînt rele dacă le asemănăm cu cele ce am fi putut avea și ar trebui să avem, însă față cu trecutul feudal prezentul burghez e mai bun. Aceia dară care vor să facă neapărat analogie între introducerea burghezismului și între a socialismului ar trebui să zică așa : „După cum introducerea întocmirii burgheze a dat o stare de lucruri care pătimizește de multe neajunsuri, dar totuși e mai bună decât cea din trecut; așa și socialismul, introdus sub influența europeană, va da o stare de lucruri plină de greșeli, totuși însă mai bună decât cea de astăzi”. Mergem însă mai departe. întocmirea burgheză introdusă la noi a dat roade mai proaste decât în Europa ; dezvoltarea culturală e acolo mai mare, alegerile mai libere, libertățile mai asigurate ; pe cînd la noi mare parte îs scrise numai pe hîrtie. în această privință stăm deci mai rău. însă de vom lua chestia din alt punct de vedere, dacă vom ținea socoteala de vremea cât a trebuit Europei pentru a ajunge acolo unde este, dacă vom lua în seamă cite jertfe a trebuit să aducă pînă ea a căpătat instituțiile liberale ; iar pe de altă vreme ce am

întrebuițat noi pentru a cîștiga libertățile ce aveam, așa cum sînt, dacă vom considera jertfele noastre pentru dobîndirea lor, atunci ni se va lămuri că noi am dobîndit instituțiile liberale mult mai ieftin. Lucru dealtmîntrele foarte de înțeles dacă luăm în considerație că ne-am folosit de sîngele vărsat în Europa pentru acest țel. Pentru analogiști „cu orice preț”, pentru cei care vor să facă analogie între introducerea liberalismului și [cea] a socialismului în țara românească, avem acuma și altă formulă, iat-o : „După cum instituțiile burgheze liberale le-am dobîndit în mult mai scurt timp și cu mult mai puține jertfe decât Europa apuseană, tot așa și întocmirea socialistă, deși nu așa de desăvîrșită ca în Europa, o vom dobîndi mai repede și mai cu puține jertfe”.

Asta pentru cei care vor să afle analogie totală, pînă la cele mai neînsemnate amănunte între introducerea întocmirii burgheze și între cea socialistă ; dar drept vorbind astfel de analogie e cu desăvîrșire greșită”. Și în-adevăr. Care este pricina de frunte că organizația burgheză a dat roade așa de netrebnice ? Cei care au citit lucrarea noastră *Ce vor socialiștii români ?* vor admite ușor că izvorul răului este acolo că tinerimea revoluționară de la 1848 a stăruit să se introducă formele superioare politice fără să priceapă că ele trebuie să ajungă o minciună dacă nu se vor face și reformele economice corespunzătoare. Așadar, lipsa de transformare economică rațională este temelul relelor ce s-au iscat din liberalism, rele la care tinerii ideologi de la 1848 nu se așteptau. Revoluția socialistă e și o revoluție politică, dar mai ales e o revoluție economică ; tinerimea socialistă de azi nu mai poate face greșeala celei de la 1848, chiar esența mișcării e împotriva unei atare greșeli. Revoluția de la 1848 a fost revoluție politică, a noastră va fi politică, dar totodată, și mai ales, economică. Iată de ce aste două revoluții asemănătoare într-atîta ce se fac sub înfrurirea apuseană nu pot să fie deloc asemănătoare în roadele ce vor aduce. Noi nu zicem, bineînțeles, că îndată după introducerea organizației socialiste societatea va fi perfectă și nu va mai avea nici o chestie de rezolvat. Nu, societatea va avea necontenit neajunsuri de înlăturat și chestii de dezlegat; dar tică-

loșiile de azi, dar nedreptățile strigătoare, dar neegalitățile sociale cele înspăimântătoare, dar rănille sîngerate ale societății de azi le va lecui negreșit.

j
|
j

*ANARHISMUL SI SOCIALISMUL**

•

Cu răspunsul la aceste trei întrebări credem că am lămurit și întîmpinarea a doua, însă lămurire desăvîrșită vor avea cititorii noștri cînd vom răspunde la a treia, cea mai de căpetenie, cea mai serioasă și cea care cuprinde în sine pe întîia și pe a doua. Răspunsul pentru aceasta îl vom da în numărul viitor al „Revistei sociale”.

\>
I

„REVISTA SOCIALA” (IAȘI) ANUL II, NR. 3 ȘI 4 DIN IANUARIE ȘI APRILIE 1887, P. 97—106, 145—152.

Orice idee mare socială care are părtași trșferie să-aibă și potrivnici, e lucru de neînlăturat. Aproape tot atît de neînlăturat este ca și între prietenii și apărătorii ideii ori reformei sociale să se iste și neînțelegeri, lupte de principii. Sociologia e încă în fașă și departe de a avea multe adevăruri care să pară axiome oricui. Pe de altă parte, oamenii se deosebesc așa de mult prin naștere, după caracter, după clasa din care fac parte, după educația ce au avut-o, după împrejurările sociale în care trăiesc etc., încît e foarte firesc lucru ca și făcînd parte din aceeași partidă să nu fie cu totul înțeleși în privința tuturor amănuntelor unei chestii mari, unei idei sociale pentru care cu toții se luptă deopotrivă și cu aceeași sinceritate. Mai alese astfel cînd îi vorba de o idee socială ori de o reformă socială care privește viitorul omenirii. Dacă viața socială de azi e departe de a ne fi lămurită; ce trebuie să fie cînd e vorba de viața viitoare a omenirii? în privința aceasta, neînțelegerile sînt naturale. Cu cît chestia e mai de căpetenie* cu atîta și neînțelegerile vor fi mai adinci și mai mari. Socialismul, reprezentantul teoretic al transformării sociale a omenirii, nu

poate face abatere de la regula obștească. Afară de cîteva principii mai însemnate, primite de toți, în amănunte și chiar în chestii de mare însemnătate practică și teoretică, socialiștii sînt nu numai neuniți, ci chiar învrăbiți între dinșii. Firește, aceste neînțelegeri, departe de a vorbi împotriva socialismului, dau dovadă despre puterea lui; numai o idee mare e în stare a căsuna dezbateri înfocate, a aprinde patimile, a da prilej de lupte și dezbinări. Aste dezbateri și lupte sînt și de folos, pentru că din discuție și critică se face lumină. Am zis că înlăuntrul socialismului sînt multe neînțelegeri, ba în privința unei chestii, ba în a alteia, mai ales însă sînt două curente, ori mai bine zicînd au fost două curente: al anarhiștilor și al social-democraților. Multe și însemnate au fost chestiile ce despărteau pe anarhiști și social-democrați: chestia statului, a centralizării, a federalismului, a parlamentarismului, în sfîrșit mijloacele practice de luptă erau deosebite. Lupta a fost crîncenă și a făcut mult rău socialismului. Am spus că lupta de principii aduce bine, însă numai dacă se mărginește la principii, dar cînd se preface în lupta de persoane, de ambiții personale, în injurături, atunci de bună seamă ea poate aduce rău. Și la personalități și violențe a ajuns lupta între anarhiști și social-democrați. Astă luptă a ucis „Internaționala”³³, împărțind-o în partea anarhistă (bacuniști) și în cea social-democratică (marxiști). Curînd după dezbinare, „Internaționala” a și murit. Cu cît lupta era mai aprinsă, cu atîta potrivnicii se aruncau la exagerații și extremități. De atunci însă au trecut 12 ori 14 ani și în astă vreme multă apă a curs pe Prut, multă practică au făcut socialiștii, multe lecții au luat și au știut a se folosi de dinsele. Au trecut 14 ani și în acest timp patimile, personalitățile au încetat, s-au ogoit. Socialiștii cei mai serioși din amîndouă părțile au început să privească mai cu băgare de seamă la cele ce ziseseră unii de alții. Și atunci s-a arătat că multe neînțelegeri sînt numai de cuvinte. Anarhiștii cei mai cinstiți și mai inteligenți au trebuit să se încredințeze că zisele lor, ori mai bine zis exagerările lor, prea erau lipsite de orice temelie științifică. Pe de altă parte, socialdemocrații, deși avînd temelie sănătoasă științifică, au trebuit să vadă că prea au prefăcut unele lucruri în dogme: astfel au fost pățit cu vorba „Staat” din care înjghebaseră un leac universal împotriva tuturor relelor, prefăcînd-o într-un idol.

Nu-i vorbă, ei înțelegeau cuvîntul „Staat” altmîntrelea de cum se înțelege îndeobște, dar oricum în această privință au fost prea dogmatici, lucru potrivit socialismului științific. Și afară de aceasta a întrebunțat cu alt înțeles un cuvînt care are înțeles hotărît e o greșeală care duce la multe altele. S-a înțeles asemenea de atuncea că descentralizarea și centralizarea sînt deopotrivă de trebuitoare într-o societate organizată, iar felul, întinderea sau cantitatea în care aceste principii vor fi luate în seamă vor fi hotărîte mai bine de societatea viitoare însăși, și noi nu putem să-i dăm povețe în această privință. Asemenea s-a înțeles că în privința mijloacelor de luptă nu pot să fie făcute regulile și rețete, că ele atîrnă de împrejurări, de caracterul poporului, de împrejurările istorice în care se află țara sau țara etc. Multe s-au înțeles în acești 14 ani, și de aceea dușmăniile, neînțelegerile au slăbit din ce în ce mai mult și a început a se apropia întemeierea unei puternice partide socialiste a poporului muncitor, partida socialismului științific, ori, cum îi zic în unele locuri, partida colectivistă, marxistă etc. Reprezentantul acestui puternic curent socialist în țara noastră este „Revista socială”. Se înțelege că nu voim să spunem că între toți socialiștii domnește acum înțelegerea cea mai desăvîrșită; asemenea lucru nici nu este cu putință pentru o partidă care numără în Europa milioane de membri; dar în fața armatei socialiste, în fața partidului socialist al muncitorilor din Germania, Belgia, Anglita, Franța, Olanda, Danemarca, Statele Unite etc... cei rămași în afară pot fi numărați pe degete și nu pot fi numiți decît sectanți. Se înțelege că în mijlocul partidei socialiste a muncitorilor sînt multe neînțelegeri, dar acestea, fiind foarte neînsemnate, atingînd numai amănunte, nu fac să fie dezbinări înăuntrul partidei. Numai în Franța sînt mai multe partide socialiste în poporul muncitor socialist, dar acestea se datoresc dușmăniilor personale, nu unor deosebiri teoretice însemnate, cum erau fără îndoială cele între anarhiști și social-democrați în vremea „Internaționalei”.

Dăm aici două pilde oare vor arăta cum s-au schimbat lucrurile de la 1873. Cea mai bună, cea mai nimicitoare carte împotriva statului a scris-o nu Bakunin, nu Proudhon, nu Arthur Arnoud, ci tocmai căpetenia social-democraților, Friedrich Engels. El a arătat științificește, mi-

mmat de bine, că statul va pieri în societatea viitoare, neavînd nici un rol de îndeplinit. Astă scriere a băgat atîta groază în unii sectanți ai social-democratismului (despre aceștia mai jos) încît au propus să-l izgonească pe Engels din partid, privindu-l ca anarhist! Se înțelege că propunerea fu primită cu hohote de ris din partea partidei socialiste muncitoare germane, care, cum știm, numără un milion de membri și al cărei reprezentant teoretic rămîne tot Engels. Exemplul dat e din teorie. Iată unul din practică. Se știe că anarhiștii se deosebeau de social-democrați prin chestia parlamentarismului. Anarhiștii, mai revoluționari, mai înfocați, susțineau că nu trebuie de trimis reprezentanți în parlament și socoteau tactica social-democratică drept burgheză. Social-democrații, dimpotrivă, susțineau că trebuie negreșit de trimis reprezentanți socialiști în parlament, închipuindu-și chiar prea mari foloasele ce ar putea ieși din așa tactică.

În Anglîtera sînt acuma două nuanțe socialiste. Una care are ca organ „Justice”, în cap cu Hyndman, mai moderată, și alta mai revoluționară, care are ca organ al său „Commonwealth”, în frunte cu Aveling, Eleanor Marx și Engels, acela care a fost amenințat cu izgonire din partidă. Din aceste două partide, cea mai moderată este împotriva parlamentarismului, împotriva trimiterii de deputați socialiști în parlament, pe cînd fracțiunea mai revoluționară este pentru această tactică. Astfel s-au amestecat teoria și practica anarhistă cu cea social-democratică. Bineînțeles, nuanțele socialiste din Anglîtera, deși despărțite prin unele chestii practice, nu pot fi socotite drept două curente socialiste deosebite, deoarece amîndouă primesc principiile socialismului științific, și dacă una din ele se va încredința că este mai practic de a alege deputați ori cealaltă că e mai bine a nu alege, atunci ele se vor contopi, deși altfel lucrează și acuma împreună. Am zis că în aprinderea luptei între anarhiști și social-democrați și unii și alții se azvîrleau pînă la absurdități. Erau în amîndouă partidele oameni care tocmai aceste absurdități le pricepeau, tocmai acestea le veneau la îndemînă și după gust. Așa, unor social-democrați le plăcea idolizarea statului dusă la absurd; unor anarhiști le plăcea libertatea absolută idolizată și dusă de asemenea la absurd. Și, pe cînd amîndouă taberele, înțelegîndu-se, au început a se apropia, acești ex-

tremi, reprezentînd tocmai ce era mai absurd și mai ne-bunesc în amîndouă curente, au rămas neînduplecați, intransigenți. Am văzut cum unii din adoratorii statului au fost gata să dea afară pînă și pe Engels numai pentru că ei n-au înțeles niciodată în ce înțeles s-a luat cuvîntul „Staat” de căpeteniile teoretice ale social-democrației.

În acest articol vom face cunoștință mai de aproape cu un anarhist, care din anarhism a înțeles numai ceea ce era mai nerațional, e vorba de Jean Le Vagre, care a scris și o broșurică numită *Societatea după revoluție*. Drept vorbind astă broșură, cum vor și vedea cititorii noștri, nu merită să vorbești de dînsa; dar noi sîntem nevoiți să o discutăm pentru că o vedem tradusă în limba românească. Faptul că din toată literatura socialistă au ales tocmai această cărticică arată că ea și-a aflat admiratori printre tinerimea noastră, și fiindcă după noi scrierea e o absurditate desăvîrșită, în stare numai de a pricinui buimăceală în mințile oamenilor, de aceea sîntem datori a-i face analiza. Broșura d-lui Le Vagre vorbește despre societate după revoluția socială. D-l Le Vagre, cu drept cuvînt, zice că ar fi o pierdere de timp și o utopie dacă am voi să hotărîm de pe acuma toate amănuntele societății viitoare, dar că e foarte de seamă lucru să o cunoaștem în trăsăturile cele mai însemnate, mai generale, almintrelea n-am ști unde mergem. În privința aceasta sîntem de aceeași părere. Să vedem ce are de zis Le Vagre în privința organizației viitoare. D-sa are de zis foarte puțin. Broșura, foarte mică, de-abia cît un articol de ziar, este plină în cea mai mare parte cu polemică împotriva colectivîștilor, așa că pentru deslușiri din partea autorului nu rămîne nici loc; dar, drept vorbind, nici nu avea nevoie de mult loc pentru a spune cum vrea d-sa organizația viitoare. În privința aceasta d-sa nu vrea „nimic”, și s-a mîntuit treaba. Organizarea producției și a consumației, comitetele de statistică, delegații speciale pentru a hotărî cutare ori cutare lucru de interes public, serviciile publice, toate acestea sînt fleacuri pentru autorul nostru; ori de nu-s fleacuri atunci îs intrigi ale colectivîștilor care sub forma de delegații, comisii de statistică, servicii publice etc. vor să introducă pe furiș iar statul de astăzi, cu toate apăsările lui.

Cititorii care nu vor fi cunoscînd mișcarea socialistă din Europa apuseană se vor mira foarte mult cînd le vom

spune că ideea delegațiilor, a comisiilor de statistică este tocmai o idee anarhistă. Aceste delegații, comisii de statistică etc. au fost opuse „Volkstaatului” de care vorbeau social-democrații. Iar în privința serviciilor publice apoi la congresul „Internaționaliei” anarhiste, la Geneva (pe la 1874 ori 1873), s-a citit un proiect care le propunea. Dar atunci anarhismul era o putere, reprezenta un principiu, iar acum d-l Le Vagre reprezintă și el... „nimica”, însă dacă nu-i trebuie d-sale nici comisii de statistică, nici delegații, nici servicii publice, cum își închipuie oare că se va organiza societatea viitoare? Răspunsul e stereotip: „Poporului nu-i trebuie nici comisii, nici delegații, nici servicii publice, *el se va organiza singur*”. „El singur se va organiza” e o frază care poate cuprinde înțeles mare și adânc, dar totodată poate să fie și o frază deșartă, absurdă, un nonsens; atîrnă de la înțelesul ce i-1 dai. Să luăm pentru mai bună lămurire un exemplu. Să presupunem o comună socialistă de 50 000 de locuitori. Această comună va avea în sinul său membri care se vor îndeletnici cu serviciul iluminării orașului și caselor, alții vor fi însărcinați cu împărțirea apei, alții cu igiena, alții cu statistica, cu serviciul relațiilor comunei cu alte comune, cu serviciul telegrafului și al poștei etc. etc. Dacă toți aceștia care vor fi ocupați cu serviciile comunale vor fi aleși de membrii comunei, vor lucra sub controlul lor, atunci noi zicem că însăși comuna s-a organizat, că poporul însuși (înțelegînd sub acest nume pe locuitorii comunei) s-a organizat. Să presupunem însă că se va găsi unul și va face următoarea obiecție: „Cum, voiți să întemeiați comisii de statistică și de relații cu alte comune, serviciul telegrafic și poștal etc.? Dar nu pricepeți că astfel iar întemeiați statul, privilegiile și membrii comisiilor voastre vor alcătui un fel de ocîrmuire etc.?” Dar vom întreba noi: „Dv. cum voiți să fie organizată comuna?” și la această întrebare acel cineva ne va zice: „Eu nu vreau *nimica*, poporul singur se va organiza, singur, fără comisii de statistică, fără servicii publice etc.”. Atunci vom vedea lămurit că fraza „Poporul singur se va organiza” nu are nici un înțeles, este o adunătură de sunete, care nu poate trezi în mintea cuiva nici o reprezentare reală, e o frază care se zvrile cu scopuri mai mult ori mai puțin necurate. Cam așa pricepe organizarea viitoare și Le Vagre.

Iată ce găsim în broșură: „Credem că, trecînd de greul luptei, poporul, fiind stăpîn pe instrumente, se va trezi îndată înaintea acestei probleme: de a produce pentru a consuma mai departe. Credem că oamenii trebuie să caute să se unească după ideile, după caracterele ori atragerile lor și odată întîlniți se vor organiza cum se va potrivi mai bine cu aplicările lor; nu zicem după interesele lor de vreme ce interesul individual va dispărea ori cel puțin se va pierde în interesul obștesc, prin faptul desființării proprietății individuale și prin neputința de a strînge. Credem că din pricina nevoilor — și aceasta poate fi chiar de la începutul luptei — se vor face dugheni obștești unde consumatorii vor veni să ia cele de care vor avea nevoie”. Și mai departe: „Poporul împins de nevoie se va duce binișor în dughene ca să ia ceea ce le trebuie, de asemenea se va duce să lucreze acolo unde se va simți nevoie, și astfel se va obișnui să consume fără ca să aibă grija de unde vin acele produse și ca să producă fără ca să gîndească unde merg produsele pe care le fabrică, cu chipul acesta muncitorii se vor obișnui la comunism înainte ca toate comisiile de statistică să se fi putut batăr* înțelege asupra valorii de schimb”. Atîta tot. Ce simplu!... dar de o simplitate copilărească. Presupunem că toate presupunerile d-lui Le Vagre se vor adevăra, că toate împrejurările vor fi întocmai, așa cum le presupune, lucru cu neputință de crezut, dar în sfîrșit să presupunem. După revoluția socială să zicem că oamenii vor fi atît de morali încît vor începe să lucreze cu toții, că nu vor mai fi leneși, că nimeni nu va căta să mai despoaie pe altul; să zicem că producția cu toată complexitatea ei, avînd în vedere uriașa împărțire a muncii, se va statornici fără altă regulă decît că oamenii vor merge și vor lucra acolo unde va trebui. Presupunem asemenea că oamenii vor lucra cît trebuie, să zicem că nimănui nu-i va veni gust să ia din dugheni mai mult decît îi trebuie, să zicem că toate acestea sînt adevărate. Producția s-a început fără ca poporul „să gîndească unde merg produsele care le fabrică”. Pentru consumare poporul va merge în dugheni pentru a lua ce trebuie, „fără a gîndi de unde vin acele produse”. Dar dacă în dugheni nu va găsi produsele

* [Cel puțin, măcar].

ce-i vor trebui (și e chiar sigur că nu va găsi) ? Pentru mai multă lămurire să luăm un exemplu. Să luăm Franța, după revoluția socială, și într-însa o comună cu 50 000 de locuitori din partea de la amiază. Să zicem că s-a întemeiat în această comună cel mai bun mod de producție și că se produc mai ales încălțăminte, mobile și cărbuni de pământ. Membrii comunei lucrează bine, mai mult chiar decît trebuie, și produsele muncii (încălțăminte, mobile, cărbuni) le duc în dugheni și în schimb cer haine, tacîmuri pentru masă, cărți și sute de alte articole de consumație care trebuie omului. Multe vor găsi ei în dugheni, dar haine și tacîmuri se poate să nu fie pentru toată comuna ori măcar pentru o mare parte din ea. Ce e de făcut? Să zicem acumă că prăvăliașul crede că se vor găsi tacîmuri la comuna X și scrie acolo, dar mai întii chiar de se vor găsi cum se vor schimba cărbunii și încălțămintele pe haine ? în ce proporții ? Și mai rău, haine pot să nu fie acolo de prisos. Cel cu dugheana va scrie aiurea și va primi același răspuns. Ce e dar de făcut ? Membrii comunei vor avea dugheni pline de încălțăminte și de cărbuni și vor umbla goi, vor mânca cu miinile bucate gătite ca la sălbatici (deoarece nu vor avea tacîmuri) pe cărbuni, fără tingiri etc.

Dar de unde credeți dv., ni se va zice, că în comuna luată de pildă nu se vor găsi haine etc. ? Noi nu numai credem, dar chiar sîntem cu desăvîrșire încredințați. Și iată cum. Să presupunem că în Franța sînt patruzeci de milioane de locuitori. Cînd toți vor produce în comunele socialiste fără ca să aibă grijă de unde vin produsele și unde merg, e foarte natural ca din unele lucruri să se producă foarte mult și din altele foarte puțin. Se va produce pentru o sută de milioane de oameni, de pildă, încălțăminte, prea mulți cărbuni și mobile, iar în schimb se vor produce prea puține lucruri de hrană și straie. Cu dugheni pline, prea pline, de alte produse, o parte a Franței va muri de foame și va rămîne fără haine. Această societate închipuită de Le Vagre e mai absurdă, mult mai absurdă decît societatea de astăzi. în adevăr. Noi am arătat că astăzi regulatorul care pune în armonie producția cu consumarea este *concurența*. Acest regulator azi, în fața uriașei creșteri a împărțirii muncii, a schimbului, a ajuns și ajunge din ce în ce mai neîndestulător, deci se pricinuiesc crize care, zguduie societatea

burgheză din temeliiile ei. Pricina este că societatea are un regulator neîndestulător, concurența. Ce să zicem de societatea înjghebată de Le Vagre, care nu va avea regulator ? Este destul să gîndim la această societate și pe dată pricepem că va fi un balamuc adevărat și nu o societate. D-1 Le Vagre a cam simțit această greutate și iată ce ne zice mai departe : „Din pricina trebuințelor, prăvăliile de care am grăit mai sus, fiind în legătură unele cu altele, vor ști întotdeauna care vor fi trebuințele consumației, își vor împărți produsele, și producătorii, venind să le depuie prin faptul acestei atingeri, fără nici o apăsare administrativă, vor avea cunoștință de trebuința consumației, de lipsa cutăruia și de îmbulzeala altuia, și, pe cînd astăzi vedem ridicîndu-se deodată societăți de jupuitori pentru a despoia prin cutare născocire cutare mină ori cutare descoperire, atunci vom vedea alcătuiindu-se deodată grupe de producători pentru fabricarea cutărui ori cutărui lucru cerut de consumație". Așadar, prăvăliașii vor pune în armonie consumarea cu producerea. Dar cum ? Prăvăliașii din cutare comună pot ști aproximativ cît se cere în comună, mai mult nimica. Este oare destul atîta ? Să luăm din nou exemplul nostru. în comuna luată de pildă a fost în anul acesta grozavă lipsă de haine, de tacîmuri etc. și îmbulzeală de mobile, de cărbuni etc. Prăvăliașii, văzînd acestea, vor propune la grupe de lucrători să se lase de scos cărbuni și de făcut încălțăminte și să se apuce de lucrat haine etc. de care a fost lipsă nu numai la dînșii, ci și în multe alte comune. Lăsăm la o parte greutatea uriașe, trecerea miilor de lucrători de la o specialitate la alta, întemeierea de fabrici etc., dar, în sfîrșit, să zicem că au făcut fabrici și au început a lucra. Dar pot oare să fie siguri cei dintr-o comună că în altele nu se va face tot așa și deci că în anii viitori nu va fi îmbulzeală de haine și lipsă de alte celea ? Dacă astăzi, cînd este un regulator al producției și consumării, și totuși crizele zguduie societatea, ce va fi într-o societate în care nu va fi nici un regulator ?

D-1 Le Vagre mai face ceva, păstrează liberul schimb între comune, prin urmare pune la loc concurența burgheză cu toate urmările ei, numai în loc de indivizi concurează comunele. Să presupunem că în anul acesta din pricina producțiunii anarhice e mare lipsă de haine și

îmbelșugare prea din cale afară de încălțăminte. Comunele care vor avea haine vor fi năpădite de cereri din partea celor care au prea multe ghetete și n-au haine. Fiindcă se vor cere foarte mult haine, o comună va propune patru perechi de ciubote pe o haină, deși valoarea unei haine e deopotrivă numai cu două perechi, va propune însă îndoit ca să nu rămie ea fără de haine. Altă comună va propune șase perechi pe o haină și astfel se va isca o concurență îngrozitoare, o exploatare a unei comune de către alta. Răspunsul d-lui Le Vagre că exploatare nu va putea fi din pricină că nu vor mai fi bani, nu va mai fi schimb de produse, ci de servicii, n-are nici o noimă și arată că d-sa e cu totul lipsit de cunoștințe în economia politică. Schimb de produse, schimb de servicii sînt cuvinte, joc de cuvinte. Bastiat și acuma spune că nu este schimb de produse, ci de serviciu. Comuna X va trimite comunei Z ciubote, iar comuna Z va trimite comunei X haine; puteți numi acest schimb cum poftiți : de produse ori de servicii. Dar cîte perechi de ciubote se vor lua pe o haină ? Comuna Z propune 4, W propune 6 și Y 8. Pentru ce adică X ar trimite la Z, și nu la Y ?

Dar și în comună nu vom sta mai bine. D-l Le Vagre ne spune că prăvăliașii vor ști a pune în armonie consumarea cu producția : *vor împărți produsele și pe producători*, arătînd unde și ce trebuie de lucrat etc., în timp ce poporul va munci fără a ști unde merg produsele muncii sale. Dar astfel acești prăvăliași ajung în adevăr o castă privilegiată cu putere colosală asupra concetățenilor lor. Cînd în cutare comună va fi mare lipsă de haine ori de hrană... așa că marfa cită este nu va putea ajunge decît pentru 30 000 de oameni din 50 000, atunci prăvăliașii vor părtini unora și aceștia, la rîndul lor, le vor face alte servicii, se vor forma partide, lupta de partide va învia, iar prăvăliașii pot ajunge clasă privilegiată economiceste. Se înțelege că noi am dat numai un exemplu cu lipsa hainelor, dar se vor întîmplă mii de cazuri în fiecare și pentru a ațîța lupta între membrii comunei și astfel vor da prăvăliașilor prilej de a se folosi de nemulțumiri. Ce mai anarhism de precupeț !

La toate acestea d-l Le Vagre bolborosește : „Ei bine, dar uitați că în societatea despre care vorbesc eu oa-

menii vor fi buni, umani, morali și nu vor voi ei singuri să exploateze". Să ne ierte d-l Le Vagre dacă îi vom spune că repetă o frază luată de la socialiști, dar fără a o pricepe. Socialiștii zic în adevăr că în societatea viitoare oamenii vor fi mai morali, mai umani etc., dar pe ce întemeiază ei astă afirmare ? Ei o întemeiază pe un adevăr științific netăgăduit : caracterul moral și afectiv atîrnă de mediul natural și artificial în care trăiește omul. Acuma, cînd din pricina propășirii, omul a ajuns aproape stăpîn pe mediul natural, caracterul lui moral și afectiv atîrnă mai ales de mijlocul social. Punînd dar pe om într-un astfel de mediu social cum este organizarea societății socialiste, e foarte firesc lucru ca într-insul să se dezvelească foarte mult toate afectele și instinctele umane și să dispară cele egoiste, care iarăși sînt foarte naturale pentru un mijloc social ca astăzi, pentru un mijloc în care sînt luptă de clase, antagonismul intereselor, concurență. în societatea închipuită de Le Vagre, comunele sînt puse una în fața alteia concurente, în această societate un om va fi și mai puțin stăpîn pe ziua de mîne decît în societatea modernă, în acea societate este dată cea mai mare puțință de exploatare și prin urmare un om va fi mai curînd egoist, și anume mai egoist decît azi, și nu mai uman. Noi zicem că omul fiind în societatea organizată socialistă va ajunge prin faptul schimbării mijlocului social tot mai moral, iar această moralitate crescătoare a individului va avea iarăși înriurire binefăcătoare asupra organizării sociale ; d-l Le Vagre însă ia moralitatea inșilor ca un ce dat, hotărît și printr-însa vrea să explice organizarea socială viitoare ! Nu-i vorba, noi am arătat că dacă vor fi oamenii chiar îngeri în societatea d-lui Le Vagre, totuși acea societate-balamuc va trebui să piară foarte curînd din pricina lipsei de organizare, dar mai ales cînd în această societate tocmai așa îngeri nu vor avea de unde să fie. Pînă acuma am vorbit numai de producere și consumare, să trecem la serviciile publice. Prin servicii publice se înțeleg acele servicii care nu produc de-a dreptul nimica, deși ajută indirect la producere. Așa sînt poștele, telegrafele, drumurile de fier etc... Iată ce ne spune în privința aceasta d-l Le Vagre :

„S-a mai grăit că pentru muncile de folosință obștească, care ar putea cuprinde uneori mai multe regiuni,

va trebui să se numească numaidecît delegați însărcinați ca să se înțeleagă chiar numai pentru o bucată de vreme și în vederea singurului țel pentru care sînt numiți. Și aceasta e greșit. În adevăr, după cum ne-am încercat să dovedim în cele înșirate pînă acuma, interesele fiecăruia se vor pierde în interesul obștesc; deci cetele vor fi legate numai pentru interesele generale pe care cu toții le vor putea privi din punctul lor de vedere, dar care la urma urmei vor ținti către același scop. Apoi toate aceste deosebiri de sat, comună, patrie etc., după noi, trebuie să piară sau cel puțin vor rămînea numai expresii geografice; deci dacă luăm, de pildă, întemeierea unui canal ori a unei linii de drum de fier, nu vedem deloc nevoia de a trimite delegații pentru organizarea acestor lucrări. Presupunem că ideea de a face astă lucrare s-a iscat în mintea unui singur individ. Dintru-ntii va avea de propagat ideea în jurul său, de căutat pe cei care vor voi să o primească și să-l ajute în astă întreprindere, de aflat ingineri (dacă nu-i el singur inginer) pentru făcut planuri, cercetat locurile pe unde trebuie să meargă canalul, drumul de fier, să adune salahori sau altfel de muncitori; apoi după ce va fi strîns grupul trebuitor, după ce vor fi dezbătut, cumpănit toate planurile, în toate amănuntele lor, s-ar apuca de lucrat, și munca s-ar face, cum vedeți, fără autoritate și fără delegații, numai prin îmboldirea înșilor".

Am făcut această citație lungă pentru ca să nu creadă cineva că voim să rîdem de d-1 Le Vagre. Acuma trebuie să facem o declarație sinceră că nouă ne arde obrazul de rușine cînd ne gîndim că asemenea copilării naive pot fi luate de cineva drept socialism. Broșura aceasta pare că înadins a fost scrisă pentru a compromite socialismul, închipuiți-vă numai lucrările uriașe ce presupune un drum de fier care trece prin regiuni întregi, acele numeroase lucrări speciale cerute, feluritele interese ce el atinge; toate acestea, după d-1 Le Vagre, se vor regula prin aceea că va veni lui X ori lui Y în gînd să le facă fără ca regiunile interesate să se înțeleagă asupra nevoii, putinței etc. a acestui drum de fier. Să presupunem că lui X din comuna cutare i-a venit în gînd să facă un drum de fier care să treacă prin mai multe regiuni. Acel X găsește mai mulți tovarăși, presupunem chiar că găsește și acea sumedenie de specialiști care se cer

pentru astfel de lucrare uriașă. Lui X îi va trebui o mulțime de material pentru lucrări de pămînt, de terasament, mașini de scos țărînă, șine, vagoane, locomobile, macazuri, 'lemnărie, sute de alte articole pentru gări, cantoane, în sfîrșit poduri de fier peste rîuri, mii de articole fabricate în felurite comune, deoarece munca este împărțită. Locomobilele se vor face în comuna Y, vagoanele aiurea, podurile în alt loc, șinele poate chiar în altă țară, în Englitera. Deci X va trebui să ceară acest material uriaș și felurit de la atîtea locuri felurite. Sub ce cuvînt vor trimite acele comune materialul cerut? Mai întîi fabricile pot să nu aibă material și va trebui să-l facă și poate chiar ca mulți lucrători să treacă de la altfel de muncă la acestea, de la fabricarea hainelor să treacă la a materialului pentru drum de fier. Dar de unde se va ști că din pricina aceasta nu se va cășuna lipsă de haine? Planul lui X va face tulburare în producțiunea societății, va muta pe muncitori de la o breaslă la alta; și de unde poate să știe X că societatea are ori ba puterile trebuitoare pentru a face drumul de fier proiectat? De unde va ști aceasta chiar societatea însăși? Mai departe. în comuna luată drept exemplu pot să se mai afle și alții afară de X care să vrea a face și ei cîte un drum de fier; iar dacă nu în comuna pomenită, apoi firește că în celelalte. Mai întîi ei pot să nu știe unul de altul ori, și mai rău, pot să aibă alte păreri, socotind că X cu tovarășii lui greșesc ori nu vor fi în stare a scoate lucrul la capăt, ori nu se vor înțelege în privința locurilor prin care trebuie să treacă drumul etc. Așadar, în aceeași regiune poate să se înceapă deodată mîi multe linii, 'fără nici o înțelegere și îndepărtînd mulțime de oameni de la altfel de muncă. în toate acestea nu presupunem deloc rea-voință, ci X din cutare cojnună poate crede cu tot dinadinsul că va face în adevăr drumul de fier cel mai economic, iar Y din altă comună depărtată poate crede; că el și cu tovarășii săi are deplină dreptate, și nu X. Afară de acestea, deprinși a lua din prăvălii fără a se gîndi de unde vin articolele de consumare (după cum spune d-1 Le Vagre), ei nu vor ști dacă munca lor e trebuincioasă altei bresle. X, Y, Z din felurite comune fac dară drumuri de fier și fiecare va fi nevoit să ceară felurite articole trebuitoare drumurilor de fier: șine, mașini, vagoane etc. de pe aiurea.

Cui vor trimite fabricile materialul? De ce lui X, și nu lui Y? Nu se va brodi oare să se trimită lui X mașini și vagoane nu, pe când Y va primi vagoane, dar nu mașini. Și dacă toți căroră le va veni în cap să facă drumuri de fier vor cere materialuri și vor fi îndestulați, nu se va întâmplă oare ca, prea mare parte din membrii societății îndeletnicindu-se cu pregătirea materialurilor cerute, societatea să se trezească la sfârșitul anului fără hrană, fără straie și fără alte lucruri trebuincioase? Toți cei care au idee despre viața unei societăți vor trebui, credem, să se unească în părere cu noi că ideea lui Le Vagre e absurdă și copilărească. Să presupunem acumă că drumurile de fier sînt gata făcute, că în societatea socialistă, ceea ce e sigur, drumurile vor fi și mai multe, mult mai multe decît azi. Să ne închipuim dară o rețea colosală de drumuri de fier, o rețea care va acoperi, de pildă, toată Franța. Să luăm acumă în seamă zecile de mii de oameni, mare parte specialiști, care vor fi împraștiați prin toată Franța și vor lucra la drumurile de fier. Să ținem seamă de sutele de ingineri care trebuie să fie ocupați cu ținerea drumului în bună stare, la mecanicii care trebuie să îngrijească mașinile și să le dreagă, la cantonieri etc. etc... Să luăm în seamă toată încălceala lucrului. Trebuie ca trenurile să meargă după un singur plan bine hotărît și bine cumpănit, almintrelea trenurile n-ar ști cînd să plece, s-ar face ciocniri și sfărîmări la întîlniri etc. Să ținem seama că un macaz rău întors într-o stație poate pricinui sfărîmarea trenului și moartea a sute de oameni, să luăm în seamă miile de mașini care trebuie să fie puse în mișcare de specialiști și că o mașină rea poate omorî sute de oameni; să luăm în seamă grămada de vagoane încărcate cu lucruri de consumație circulînd în toate părțile și să nu uităm că societatea socialistă va fi mai bogată decît cea de azi, și mai ales în lucruri numai decît trebuitoare; să ne gîndim la contabilitatea complexă și enormă care va trebui ținută pentru a se ști încotro trebuie să meargă vagoanele și cîte etc. Să ne închipuim numai toată complexitatea acestui uriaș mecanism: rețeaua drumurilor de fier, și să ne întrebăm cum va putea acest organism uriaș și complicat să fie pus în mișcare, cum ar putea funcționa normal, armonic, după interesele țării întregi. Cum va putea acest organism să fie pus în mișcare fără o orga-

nizare unitară, rațională, armonică? Și la aceste considerații ale noastre Le Vagre ne strigă: „Nu vă trebuie organizații, delegații cu scop de a regula treburile, servicii de contabilitate etc... Aceste toate sînt șiretlicuri pentru a pune în picioare iarăși statul. Noi presupunem că se va găsi un X care va regula mersul trenurilor în toată Franța etc.”.

Astfel de frică de unele comitete de statistică, de contabilitate, de frică de delegații pentru a regula treburile societății, lucrînd sub controlul societății, din frică și nepricepere, Le Vagre pune interesele cele mai de căpetenie ale societății întregi în voia întîmplării, că unui individ îi va veni însuflare de a regula interesele societății fără nici un control din partea societății. Și această absurdă dictatură a unui X închipuit este născocită pentru a înlătura orice autoritate! Pentru a înlătura autoritatea, iată schema societății viitoare propusă de Le Vagre ca trebuind să se întemeieze după revoluția socială: poporul va munci fără a ști unde merg produsele sale, va consuma fără a ști de unde vin produsele consumate, iar toate treburile ce ating societatea întregă se vor cîrmui de niște indivizi care singuri se vor alege, vor pune lucrurile la cale cum le va trăsni prin cap, fără controlul poporului, care va ști numai atîta, ca să muncească.

Acesta e înțelesul adevărat, curățit de fraze, al organizării sociale a d-lui Le Vagre. În astă organizare stai la cumpănă ce să admiri mai mult: absurditatea, naivitatea copilărească ori autoritarismul ce se dă pe față, dînd puteri nemărginite, necontrolate, în mîna unor X închipuiți.

Am luat un exemplu, drumul de fier, dar cititorii pot să ia orice altul, oricare funcție mare a societății și se vor încredința că închipuirea lui Le Vagre e absurditate curată, că astfel de societate n-ar putea să trăiască nici cîteva zile, că oamenii s-ar azvîrli în brațele celei mai negre reacțiuni numai pentru a scăpa de societatea-balamuc plăsmuită de domnul Le Vagre.

II

În articolul trecut am făcut cunoștință cu ideile d-lui Le Vagre despre societatea viitoare; acestea sînt ideile lui pozitive. Acumă vom vedea și critica d-sale împo-

triva socialismului științific și ne vom convinge că nu-i mai fericit de astă dată. Broșura fiind mică, d-1 Le Vagre a criticat punctele cele mai de frunte ale colectivismului. Să vedem dar ce zice d-1 Le Vagre :

„Aceia ce-și zic astăzi colectiviști vreau să sfărîme precupeția de acum, vreau să nimicească concurența dintre oameni, desființînd paralele, valoarea de schimb, care face ca capitaliștii să înșele pe muncitori primind m schimbul paralelor o putere de lucru mai mare decît aceea ce li se plătește. Ei zic că vor să nimicească toate acestea și găsesc că lucrul cel mai de seamă e înlocuirea paralelor, valoare de schimb, prin bonurile de muncă, altă valoare de schimb.

întrucît se vor fi prefăcut lucrurile? Ce ne pasă că valoare de schimb e un metal mai mult ori mai puțin prețios !...”

Facem un popas și îndrăznim a propti în drum pe voinicosul critic, și iată de ce. D-sa începe critica lovînd în ceea ce, după d-sa, este esența colectivismului ; toată combaterea izvorăște din acea presupunere. Dar presupunerea e absurdă și mincinoasă, deci absurdă și mincinoasă este și combaterea. De unde și pînă unde a găsit d-1 Le Vagre că au de gînd colectiviștii să introducă bonuri de muncă, prin care să înlocuiască banii de azi ? D-1 Le Vagre nu ne spune. Ce-i drept, citează pe un colectivist, B. Malon, care e în contra lor, dar care sînt colectiviștii ce le propun ? închipuiți-vă ce sistem de critică ! Pune în spatele colectivismului o propunere absurdă și citează un colectivist care în această citație vorbește împotriva bonurilor, ne citează chiar cuvintele prin care Malon le combate și pe urmă criticul, c-un sînge rece de pizmuit, merge mai departe, ca și cînd ar fi dovedit că socialismul științific cu adevărat cere asemenea bonuri de muncă, în locul paralelor ! Asemenea critică arată mai multă lipsă de judecată decît rea-voință, asta-i și singura dezvinovățire ce-i putem face d-lui Le Vagre. Dacă d-sa ar cunoaște colectivismul și socialismul din citire și nu din discuții prin cafenele, atunci ar fi știut că unele din cele mai însemnate pagini ale socialismului științific au fost scrise tocmai împotriva acestor bonuri de muncă. Ar fi aflat că de pe la 1847 Marx a

scris o carte întregă împotriva lui Proudhon și a mutualismului, care în esență cere tocmai această așa-numită valoare de schimb.

în *Capitalul* lui Marx, în cîteva articole ale lui Engels, în o mulțime de articole răspindite prin ziare, în articolele francezilor Lafargue, Guesde, Deville, Malon, precum și în ale scriitorilor de alte nații, socialismul științific a combătut aceste bonuri, valoare de schimb, menite a preface societatea burgheză în societate socialistă. Dar înainte de a arăta cum le critică socialiștii să vedem cum le combate d-1 Le Vagre.

Ideea de căpetenie a celor ce au propus bonurile este următoarea. Esența valorii unui produs este munca. Așa valoare a unei linguri produsă în patru ceasuri este patru ceasuri de muncă și poate să se schimbe cu orice alt lucru care e produs de asemenea în patru ceasuri. în societatea noastră însă, cum știm, un lucru tinde a se schimba după valoare, însă foarte adesea se schimbă altfel : pe lucruri cu valoare mai mare ori pe lucruri cu valoare mai mică ; faptul atîrnă de la starea pieței, de la cît se oferă și cît se cere pe lucrul de care ni-i vorba, atîrnă de concurență. După „bonuriști”, lucrul de căpetenie este să se găsească valoarea adevărată a fiecărui lucru, așa ca să se poată schimba după ceasurile de muncă cheltuite cu el. Pe de altă parte, ei cer ca lucrătorii să primească bonuri de muncă pentru toate ceasurile întrebuințate. Așa un lucrător, dacă va munci zece ceasuri, să ia un bon de zece ceasuri ; pentru aceasta să poată lua din magaziile societății mărfuri echivalente cu munca sa. Dacă Stan va fi muncit șase ceasuri făcînd o lingură, iar Bran tot șase la un strai, aceste două lucruri vor fi în magaziile societății ca valori de șase ceasuri. Stan cu un bon de șase ceasuri va putea lua straiul și Bran cu bonul său tot de șase ceasuri va putea lua lingura. Cu acest mijloc pe de o parte s-ar păstra împărțirea muncii, iar pe de alta fiecare muncitor va primi pentru bonul său un echivalent complet al muncii sale, și, muncitorii primindu-și echivalentul muncii lor, sărăcia ar pieri din societate.

Cam aceasta e în două cuvinte ideea esențială a tuturor celor care s-au gîndit la bonuri de muncă prin care să

reformeze societatea *. Le Vagre, cum am zis, pune aceste idei în spatele colectivizilor, el zice că socialiștii colectivizii vor să facă toate uneltele de muncă proprietate colectivă a națiunii, pe urmă să întemeieze comisii statistice care să găsească adevărata valoare de schimb a produselor, să dea lucrătorilor bonuri tocmai deopotrivă cu valoarea muncii lor. Cu dinsele lucrătorii vor putea lua ce vor voi din magazii fără să fie exploatați.

După Le Vagre așa voiesc să facă socialiștii colectivizii. Să vedem dar cum îi critică. Iată neajunsurile ce află d-sa în această concepție. întâi. Nu se poate găsi măsură pentru valoare, fiindcă unele munci sînt mai grele și altele mai ușoare, deci e nedrept ca un ceas de muncă grea să fie deopotrivă cu un ceas de muncă mai ușoară. La aceasta bonuriștii pot răspunde foarte bine că întîmpinarea nu-i deloc serioasă, una pentru că progresul tehnicii prin întrebuițarea mașinilor în toate breslele producției va face deopotrivă greutatea muncii. Apoi, chiar dacă s-ar întîmpina vreo greutate, tot nu e de neînvins. De altmîntrelea și Le Vagre stăruie mai mult asupra alteia, și anume că prin bonurile de muncă se va face cu puțință ca unii să strîngă avere și deci se va înființa din nou neegalitatea socială. Această întîmpinare trebuie însă s-o cităm chiar cu vorbele lui : „Să ne închipuim acești oameni cu gînduri rele, care pe nedrept se bănuiesc a fi într-o societate anarhistă ; să ne închipuim că acești oameni ar putea produce mai mult decît le trebuie și prin aceasta ar ajunge să strîngă ; ar urma că pe de o parte s-ar împuțina cererile de produse, iar pe de alta ar năpădi și ar ajunge astfel nu numai să încurce toate socotelile comisiilor de statistică, ba încă să împiedice pe alții care ar avea mai multe nevoi să producă pe cît le trebuie". Nu urmăim mai departe, și atîta e destul. Să presupunem că într-o fabrică se lucrează șase ceasuri pe zi și în aceste șase ceasuri un lucrător produce o pereche de cizme și primește un bon de șase ceasuri. Pe acest bon lucrătorul poate lua din magazinuri fie o pereche de cizme, fie alt produs echivalent cu șase ceasuri de muncă. Să presupunem acuma că unii dintre cei care lucrează în fabrică sînt „oameni cu gînduri rele”,

* Dăm aici numai ideea esențială, nu și utopiile lui Proudhon, Gray, Rodbertus, care cu toatele is întemeiate pe astă idee fundamentală.

în loc de șase ceasuri pe zi vor lucra cîte 12, vor produce cîte 2 perechi de ciubote și le vor pune în magazinele societății, vor lua cîte un bon de 12 ceasuri, căpătînd drept de a lua din magazine un echivalent de 12 ceasuri; dacă nu le vor lua, atunci echivalentele neluate vor sta în magazine. Unde e aici nedreptatea ? Oamenii muncesc de două ori mai mult, de aceea primesc drept la o cîtîme îndoită de produse, și pe acești oameni, care vor munci mai mult, să-i numim „cu gînduri rele” numai pentru că vor să muncească mai mult ? Și de asemenea cum prin faptul că vor munci mai mult au să împiedice pe alții de a produce cît le trebuie ? Taină nepătrunsă ! E vădit lucru că Le Vagre, punînd în spatele socialismului modern științific, în spatele colectivismului o absurditate, n-are destulă pricepere pentru a o critica, a o descurca. Dacă Le Vagre ar fi cunoscut mai bine colectivismul, despre care vorbește cu atîta îndrăzneală, ar fi știut cel puțin următoarele :

Că bonurile de muncă menite a înlocui paralele sînt o idee veche, care a avut apărători plini de talent : în Anglîtera pe Gray și alții. în Franța cel mai însemnat apărător al lor a fost Proudhon. La 1847, cel mai de frunte reprezentant al colectivismului modern, Karl Marx, în cartea sa *Misere de la phylosophie*, a combătut acest sistem și a nimicit cu totul utopiile tuturor bonuriștilor. Pe urmă, mai ales în *Das Kapital*, Marx a arătat că exploatarea muncitorului se face în producție, nu în schimb. Lucrătorul primește în mijlociu pentru munca ce o vinde ca pe o marfă prețul integral, deopotrivă cu strictul necesar pentru trai. Muncitorul nu e înșelat ca vînzător, ci ca producător. Pricina grozavei exploatare, a grozavei neegalități economice nu stă în faptul că lucrătorul nu ar primi prețul adevărat al marfei sale, al muncii, ci în faptul că munca lui e marfă, în faptul organizării sociale care face ca munca lui să fie marfă. Deci cei care vor dispărea * exploatare, proletariatul, a grozavelor neegalități economice trebuie să îndrepteze în acolo privirea ca să garanteze lucrătorului prețul integral al muncii-marfă (acest preț îl primește aproape și azi **) și trebuie să îndrepteze toate silințele spre a face

* [Dispariția].

** Vezi „Karl Marx și economiștii noștri”. Acolo am arătat că prețul muncii cînd se suie, cînd cade sub valoarea sa, care-i

să înceteze o stare de lucruri în care munca ajunge marfă; cu alte cuvinte trebuie să lucreze nu pentru a reforma schimbul în societate, ci pentru schimbarea desăvârșită a organizației economice a societății. Chiar dacă ar fi cu puțință să se întrebuițeze bonuri în loc de monedă, societatea de azi neschimbându-se, despoierea muncitorilor ar rămînea neatinsă; despoierea nu poate înceta decît cînd va înceta vînzarea puterii de a munci. A reforma schimbul în societatea burgheză, lăsînd neatins modul de producțiune, este mai întîi peste puțință și apoi, chiar de ar fi, tot n-ar aduce vreun folos*.

Dar colectivisții au nimicit cu totul aceste utopii întemeiate pe muncă-monedă. Dar Le Vagre va zice: „Bine, noi nu zicem că socialiștii colectivisți vor să schimbe numai modul de schimb introducînd în loc de bani de metal bonuri de muncă; noi zicem că totodată ei vor să schimbe și modul de producere declarînd toate uneltele de muncă (fabrici, pămînt etc.) proprietate colectivă, schimbînd astfel și modul de producție”. Foarte bine. Este adevărat că socialiștii vor să declare toate mijloacele de muncă proprietatea nației, vor preface toate capitalurile individuale într-un capital social unic, dar atunci în fața acestui colectivism la producere ce ar căuta bonurile de muncă? Ce rost ar putea avea o monedă, un mijloc de schimb, într-o societate în care producțiunea și împărțirea produselor vor fi organizate amîndouă? Să presupunem în societatea colectivistă două comune producătoare, una care produce haine și alta ciubote; cum vor schimba între dîsele? După Le Vagre, care învinovățește pe colectivisți că vor să păstreze precupeția de acuma înlocuind moneda prin bonuri, în această societate schimbul s-ar face prin bonurile de muncă. Asta înseamnă că s-ar păstra concurența burgheză cu toate urmările ei, numai, [că] în loc să concureze indivizi, ar concura comune. Astă concepție absurdă despre o societate în care ar concura între ele comunele, deși mijloa-

egală cu strictul necesar (cu ceea ce trebuie neapărat) pentru viață. Chiar azi, una cu alta, lucrătorul primește valoarea deplină a puterii sale de a munci.

* Deși aceste teorii proudhoniene au trecut în lumea unde nu mai este durere, iniei suspin, totuși, avînd în vedere că tot învie neîncetat și că unii și alții le aruncă în spatele socialismului științific, vom vorbi pe larg despre dîsele într-unui din n-rele viitoare ale „Revistei sociale”.

cele de muncă ar fi socializate, astă închipuire au născocit-o unii anarhiști și a fost criticată și nimicită tocmai de colectivisți, care au arătat că lăsînd schimbul și concurența între comune s-ar da naștere altei societăți burgheze cu toate păcătoșiile ei, numai cît lupta între inși ar fi înlocuită prin lupta între comune. „Dar — va zice Le Vagre — noi știm că socialiștii colectivisți vreau să înceteze concurența, de aceea și numesc comisii de statistică, care vor avea îndatorirea de a afla adevărata valoare de schimb a produselor; așa că un produs de patru ceasuri, de pildă, se va schimba cu alt produs de patru ceasuri”. D-1 Le Vagre a auzit despre comisiile de statistică, dar nu știe ce mîncare sînt acelea. Comisiile de statistică pot foarte bine hotărî ca patru ceasuri de muncă să se schimbe pe alt produs de patru; dar iată că într-o comună un ins produce o pereche de cizme în patru ceasuri, pe cînd în alta, cu unelte mai bune, insul produce o pereche în două ceasuri. Care din două se va lua drept tip de valoare? Dacă vor socoti o pereche de cizme ca valorînd patru ceasuri după lucrul comunei întîia, atunci comuna a doua se va trezi că perechea de cizme produsă în două ceasuri va valora cît 4 ceasuri de muncă ale comunei dintîi, deci pentru o valoare de două ceasuri această comună va lua lucruri de patru. însă dacă se va lua drept valoarea cizmilor două ceasuri după comuna a doua, atunci comuna întîia se va trezi nedreptățită, munca ei de patru ceasuri se va prețui numai drept două. Exemplul ne arată ce balamuc ar fi această societate pe care, după Le Vagre, o vor socialiștii colectivisți. Dar iată alt exemplu care va arăta și mai bine absurditatea acestei societăți. Să presupunem chiar că au reușit comisiile de statistică să găsească un mijloc prin care să prețuiască după dreptate valorile produse de comune. Atunci „bonuriștii” ar putea oare să se bucure și să se creadă învingători? „Dacă aflăm — ne vor zice ei — un mijloc de a face ca un produs făcut într-un ceas să se schimbe cu altul făcut iarăși într-un ceas, atunci putem avea o societate întemeiată pe dreptate. Un om muncind zece ceasuri și primind un bon de zece ceasuri va avea valoarea integrală a muncii sale și va putea lua din magaziile societății orice va voi, iar produsul luat va fi echivalent tot cu 10 ceasuri. Deci toți oamenii dintr-o societate vor munci într-un an 10 miliarde de ceasuri,

apoi vor produce produse în valoare de 10 miliarde și cu bonurile iarăși în valoare de 10 miliarde vor lua din magazine toată producția și fiecare în parte va primi rodul muncii sale. Să vedem: au drept să se bucure până la atîta „bonuriști”? Să presupunem că într-o comună se lucrează încălțăminte. Primind bonuri de muncă pentru încălțăminte, membrii acestei comune merg la magazine și vor să cumpere haine, mobile, cămăși. în magazine însă nu găsesc deloc haine ori găsesc prea puține. Ce vor face ei? Vor cere de la alte comune? Dar și acolo pot să nu fie haine. Și că se va întîmpla așa ceva cu vreun lucru nu încapе în doială. Pentru că de unde vor ști producătorii de haine din o comună cîte anume trebuie societății și cîte vor da alte comune? Societatea va munci 10 miliarde de ceasuri, producătorii vor primi bonuri pentru 10 miliarde de ceasuri, în magazine vor fi produse de 10 miliarde. Foarte frumos. Dar între aceste produse care reprezintă 10 miliarde de ceasuri pot să fie mobile, cămăși etc., dar prea puține haine. Poate să se întîmple să avem haine care ar ajunge pentru de trei ori pe atîția oameni și să nu avem tacîmuri mai deloc. Deoarece nu este în societatea plăsmuită nici un regulator, cazul pomenit se va întîmpla neapărat. în societatea de azi acest regulator este concurența, bonuriștii însă vor să o desființeze, nemailăsînd ca un product să se schimbe mai pe mult ori mai pe puțin decît valoarea sa. Deci, nimicînd concurența și neintroducînd alt regulator care să armonizeze producția cu consumarea, această societate a bonuriștilor e o absurditate mai tot așa de mare ca și cea visată de Le Vagre și despre care am vorbit în numărul trecut. Tot ce am zis acolo despre o societate fără regulator al producției și fără armonizator între producere și consumare se potrivește și societății născocite de bonuriști. Firește că mulți vor zice: „Ei bine, lovînd pe bonuriști nu faceți nici un rău lui Le Vagre, care este și el împotriva bonuriștilor”. Așa este, dar noi am arătat că d-l Le Vagre nu-i în stare a analiza ceva. D-sa pune în spatele colectivîștilor o idee absurdă (de n-a fost rea-voință, a fost negreșit lipsă de cunoștință). Mai mult: nu-i în stare să combată această absurditate, ci aduce argumentele cele mai caraghioase, cum este următorul: „Ce va face societatea dacă se vor găsi oameni care vor lucra mai mult decît ceilalți?”. Deci d-l Le

Vagre, după ce împodobește cu o prostie socialismul colectivist, nici nu-i măcar în stare să dovedească lămurit că prostia pomenită e prostie. Mai vădită lipsă de judecată e greu de aflat. Deci răfuiala d-lui Le Vagre e lămurită: lipsă de inteligență și pe deasupra lipsă de cunoștințe. Bineînțeles că n-am avea la ce mai sta de vorbă cu acest domn; dar tot vom răspunde la unele din întîmpinările lui, și cititorii vor vedea îndată pentru ce.

După ce arată așa de cu măiestrie ideile socialismului științific (colectivismul) asupra societății viitoare, d-l Le Vagre urmează: „Cu toate aceste ocoliri vedem clocîndu-se menirea faimoaselor comisii de statistică, care să reguleze ceasurile de muncă, hotărînd fiecărui ce trebuie să producă”. Dar înaintea unei astfel de societăți, după d-l Le Vagre, trebuie să dăm înapoi cu groază, pentru că astfel de societate va fi mai despotică decît cea burgheză. După ce spune despre colectivîști că vor să introducă bonuri-monedă și comisii pentru hotărîrea valorii de schimb a produselor, d-sa vine la o idee mai sănătoasă, îi licărește prin minte ideea adevărată a colectivîștilor științific: *organizarea producerii și organizarea împărțirii produselor*; însă această idee n-o dezvoltă, ci se dă cu groază înapoi sub cuvînt că asemenea societate ar fi un despotism îngrozitor. Astă întîmpinare e atît de răspîndită încît, deși am vorbit despre dînsa și altă dată, nu putem să nu ne oprim din nou. De obicei nu-i nimic mai greu decît a combate întîmpinările ce se fac în privința societății viitoare. Viața unei societăți e atît de întinsă și de felurită încît, orice am răspunde la întîmpinările ce ni se fac și oricît de biruitori am fi, potrivnicii noștri tot vor găsi tei de curmei și vor critica un amănunt sau saltul și apoi ier și iar fără sfîrșit. A răspunde la toate întîmplările și în privința tuturor amănuntelor organizării viitoare e peste putință. în adevăr, cum voiți să înșirăm amănunțimile vieții unei societăți în care va fi alt mijloc social, cu desăvîrșire altul decît acuma, în care deci vor fi alte obiceiuri, alte idei, alte cereri morale decît acuma și alte mijloace materiale de trai. Critica literară modernă a osîndit cu totul romanul istoric, arătînd că un romancier oricît de genial ar fi, oricît de mare imaginație ar avea, oricît ar cerceta epoca istorică descrisă nu va putea să ne dea tipuri cu adevărat reale din acea epocă istorică pentru că este peste

putința unui om de azi, cu sufletul atât de complex, să se strămute în pielea unui om din altă epocă trecută. Și dacă nu poate un om modern să ne învie un tip din trecut, despre care avem mulțime de monumente istorice, de fapte pozitive, de monumente literare chiar, ce să mai zicem când e vorba de oamenii viitori, despre care n-avem nimica alta decât închipuirea noastră și niște deduceri aprioristice? Și, dacă nu putem cunoaște pe oamenii viitorului, cum să putem să descriem viața lor cu amănuntul? Socialismul științific a înțeles minunat acest lucru și s-a lăsat cu desăvîrșire de utopii, adică de descris pe larg societatea viitoare. Socialismul științific se îndeletnicește cu analiza societății de azi, care pregătește împrejurările materiale ale societății viitoare socialiste. De aceea socialismul modern nu se strămută în societatea viitoare, uitându-se cu dispreț la cea de azi; ci trăiește într-însa, se luptă pentru a nimici mai iute piedicile ce mai stau în calea mișcării înainte, se luptă pentru a întări, pentru a da mai mare putere elementelor de viață viitoare oare se dezvoltă chiar în societatea de azi. Pentru un socialist modern e de o mie de ori mai de folos a nimici vreo piedică reacționară, rămasă din timpurile feudale, care oprește societatea de a se mișca; pentru socialist e de o sută de ori mai însemnat a nimici vreo piedică reacționară, rămasă din vremile feudale, dar care zăticnește mersul societății; pentru socialist e mai însemnat lucru scurtarea zilei de muncă decât toate dezbaterile despre cutare sau cutare amănunte ale organizației viitoare, însă pentru utopiști, de soiul lui Le Vagre et Co., dezbaterile în privința cutărei sau cutărei chestii ce atinge generațiile viitoare e atât de însemnată încît ei socot că din pricina ei se cuvine să facă dezbinări între socialiști și a împiedica astfel lucrarea partidei. Se înțelege, nu voim să exagerăm. Zicînd că chestiile prezentului trebuie să ne intereseze mai presus, mult mai presus decât chestiile viitorului îndepărtat, mai ales decât chestiile de amănunt, noi nu zicem că trebuie să [nu] ne pese de viitor; nu, dimpotrivă, trebuie să ne pese și încă mult. Trebuie să ne ferim de unele neajunsuri în viitor și să fim încredințați că societatea viitoare e mult mai superioară decât cea de azi, că e mai frumoasă, mai

* [împiedică].

dreaptă, mai bogată, mai morală. Numai această convingere poate să ne dea putere de a ne lupta pentru o cauză care de multe ori ne cere jertfe grozave, chiar viața. Dar, neputînd cunoaște acea societate viitoare decât în general, putem deci să o dezbaterem între noi și cu potrivnicii noștri numai în general. Pe cît e vorba de aceste trăsături generale ale societății socialiste, sîntem gata a le dezbate, a le lămuri, a sta de vorbă despre dîsele. Unele din aceste chestii le discutăm d-1 Le Vagre și de aceea stăm de vorbă cu domnia lui.

•

Una din cele mai dese întîmpinări ce se fac socialismului științific este că el duce societatea la o robie mai mare decât cea de azi. Aceasta e una din cele mai obișnuite întîmpinări. De la marele burghez Herbert Spencer și pînă la microscopicii noștri burghezi-naționali Djuvara și Epureanu*, de la marii anarhiști din vremea „Internationalei” pînă la microscopical anarhist Le Vagre, toți repetă aceeași frază: „Socialismul colectivist duce/ către o robie desăvîrșită” și d-1 Le Vagre, îngrozit chiar, se dă cu groază îndărăt înaintea unei societăți în care felurite comisii vor regula totul. Noi am răspuns pe larg lui Spencer**; să răspundem acum cîteva cuvinte și lui Le Vagre. Pentru ca să răspundem mai cu tărie, ar trebui să dăm aici pe scurt o schiță despre societatea viitoare așa cum o înțelegem noi. Dar am făcut asemenea schiță pînă acuma de două ori în „Revista socială”! Odată în *Ce vor socialiștii români?* și altă dată în *Robia și socialismul*. Deci cititorii care n-au citit această schiță, înainte de a merge mai departe cu acest articol, pot să o citească în broșurile citate***. Aici vom spune numai cîteva cuvinte. Mai ales atragem luarea-aminte a cititorilor asupra însușirii de căpetenie a societății vii-

* D-1 Djuvara la Brăila și d-1 Costachi Epureanu (cel tînăr) în Birlad au ținut o conferință antisocialistă, căutînd cu orice preț să repete cîteva fraze despre socialism, fraze aduse din străinătate și cu desăvîrșire nemiștuite și nepricute.

** Vezi „Robia și socialismul” în C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 1, București, Editura politică, 1976, p. 224—285.

*** Recomandăm cu tot dinadinsul să se citească partea în care e vorba de societatea viitoare, astfel cele ce vom spune mai departe vor putea fi ușor înțelese.

toare, și anume că societatea socialistă e o gospodărie unică. Luăm ca pildă Englitera. Această țară are pământ de lucrat, mine, felurite fabrici, drumuri de fier, vapoare etc. etc. ; toate astea nu mai sînt ale unor inși, ci ale nației întregi, care alcătuiește o singură gospodărie. Englitera, prin delegații, comisii etc., găsește cît și ce-i trebuie pentru membrii săi ; găsește cît trebuie să muncească fiecare pentru ca societatea să fie îndestulată cu toate celea etc. în *Ce vor socialiștii români ?* am arătat, și credem fără a face greșeală, că muncind 3 sau 4 ceasuri pe zi membrii societății toate nevoile vor fi îndestulate foarte bine și anume cu tehnica de acum. Ce va fi cînd tehnica se va perfecționa, cum neapărat trebuie să se întîmple în societatea socialistă ? Așadar presupunem că toți locuitorii Engliterei vor munci cîte 4 ceasuri, unii la o fabrică, alții la alta, îndestulînd toate nevoile gospodăriei. Dacă s-ar găsi că se produce prea mult dintr-un fel de produse, iar din altul prea puțin, o parte din muncitori vor trece de la o producere la alta. într-un cuvînt, Englitera va gospodări ca o gospodărie unică din ziua de acum. Pentru ca astă gospodărie să ne fie mai lămurită, să ne închipuim o gospodărie mare din ziua de astăzi. Să presupunem, pentru simplificare, că gospodăria e izolată pe o insulă și că nu stă în relație cu alte gospodării străine. Să presupunem că un tată are mai mulți fii însurați, o familie foarte mare, astfel că tata împreună cu unii din fii lucrează la cîmp, un fiu pleacă în pădure după lemne, altul umblă cu vitele etc. Femeile, unele țes, altele cos, altele fac mîncare etc. Nația va fi și ea o gospodărie de acest fel, decît mult mai mare, stăpînă pe milioane de hectare de pământ și avînd milioane de membri, prin urmare nevoită să organizeze prin delegații, comisii etc. producțiunea și împărțirea produselor produse, precum și serviciile sociale. Și acum întrebăm ce noimă ar avea în asemenea societate moneda, mijloc de schimb, ori bonurile de muncă. A presupune că în astfel de societate trebuie monedă ar fi tot atît de înțelepțește ca a o presupune în familia pomenită, în o familie mare care îndestulează toate nevoile sale. Societatea socialistă va produce valori de întrebuițare, de consumare, nu valori de schimb, nu mărfuri, deci și o valoare de schimb generală (echivalent general) într-o astfel de societate

e o absurditate. Aceia care vor să aibă idee pe scurt despre societatea la care tinde colectivismul științific trebuie să aibă în minte exemplul nostru cu o familie mare, cu o gospodărie unică. întîmpinările nimicitoare aduse împotriva societății închipuite de Le Vagre și de „bonuriști”, cum ușor pot să se convingă cititorii noștri, nu pot să fie făcute societății colectiviste. în adevăr. Se va putea oare întîmplă ca în societatea socialistă să se facă haine prea multe, iar tacîmuri mai deloc ? Firește că nu deoarece sînt organe speciale pentru organizarea producțiunii, deci și pentru regularea felului de producție. Societatea, hotărînd felul producerii și cantitatea fiecărui fel, va împărți pe producători după cum se va cere. A doua obiecție făcută societății născocite de Le Vagre ori de bonuriști, obiecție foarte însemnată, de asemenea nu poate fi făcută societății noastre. Am vorbit în exemplul nostru din urmă de două comune producătoare de ciubote și din care una ar avea unelte mult mai bune, o fabrică mai perfectă, iar cealaltă o fabrică mai proastă, cu unelte de asemenea mai proaste, încît ar produce de două ori mai greu și deci mai puțin decît cea dintîi; în acele societăți, comuna din urmă ar fi de două ori mai săracă. Astă deosebire între rodnicia muncii ar sfărîma cu desăvîrșire egalitatea închipuită de bonuriști și de anarhiști și ar deschide loc larg concurenței între comune și exploatării unora de către altele. în societatea noastră, astea nu pot să se întîmple. Societatea va avea fabrici mai bune și fabrici mai proaste. într-insele producătorii vor munci o cîtîme hotărîită de ceasuri pe zi (în exemplul nostru patru) și pentru această muncă toți vor fi îndestulați deopotrivă cu toate cele trebuitoare. Societatea în întregimea ei va pierde dacă va avea și fabrici mai proaste; în interesul ei va fi deci să le perfecționeze cît mai mult, deoarece astfel va crește suma totală de bogății, dar producătorii, pierzînd deopotrivă, ca membri ai aceleiași societăți, nu vor fi unii din ei nedreptățiți pentru că nu vor fi avînd unelte de cele mai bune. Pentru mai mare lămurire să ne întoarcem puțin la familia presupusă de noi ca reprezentînd societatea viitoare. în această familie am zis că bărbații vor lucra unii la pământ, alții în pădure, alții lingă vite ; femeile și fetele vor țese, coase, face mîncare etc. Să presupunem acum că două fete din astă familie cos, una

însă la o mașină foarte bună, alta la o mașină mult mai proastă ; cea care va coase la mașina cea rea va coase de două ori mai puțin decît cealaltă ; de aici va urma pierdere pentru familie, care se va sili deci a aduce mașină bună în locul celei rele ; dar cele două fete vor fi în aceeași poziție materială și morală, nimănui nu-i va veni în minte să pretindă că una din ele trebuie să lucreze îndoit cît cealaltă. Toată însemnătatea practică a exemplului nostru cu două fabrici sau cu două mașini de cusut se arată cînd trecem de la industrie la agricultură, în adevăr, ar putea să ne zică oricine că obiecția cu fabricile n-are cine știe ce valoare, pentru că în societatea viitoare fabricile vor fi totuna de bune. Dar ce vei face cu felurita rodnicie a pămînturilor ? O comună are pămînt mult mai bun, mai roditor decît alta. în societatea burgheză, din pricină că pămînturile lucrate nu-s totuna de roditoare, se produce *renta* propriu-zisă. într-o societate în care comunele vor schimba produsele lor una cu alta, oricare ar fi mijlocul de schimb, parale ori bonuri, *renta* burgheză rămîne neatinsă. O comună avînd 1 000 de locuitori face 10 000 de chile de grîu, alta tot cu 1 000 de locuitori produce numai 5 000 din pricină că pămîntul ei nu-i așa de roditor. în astfel de societate, ca și în cea burgheză, neegalitatea economică ar ajunge regulă. Cu totul altfel va fi în societatea colectivistă. Nația întregă are o mulțime de pămînturi, foarte deosebite în privința rodniciei, mulțime de muncitori le lucrează după un plan hotărît, cîte un număr hotărît de ore pe zi, toată producția (grîu, seară etc.) se adună în magazii naționale, de unde se împart la toate comunele după trebuință. Toată producția e așa socotită încît produsele agricole, atît de trebuitoare, ajung din belșug. în astfel de societate, pînă și noțiunea de rentă va fi ceva cu totul străin. Renta va fi un lucru tot așa de străin ca și în familia ipotetică de mai sus ; acolo toți bărbații muncind de pildă cincizeci de pogoane de pămînt, un pogon poate fi mai rău, altul mai bun ; dar de acolo nu va urma ca unul din fii să mănince mai prost decît ceilalți care au muncit la pogoane mai roditoare. Societatea noastră, ca o singură familie, produce pentru sine valori de întrebuințare, și nu valori de schimb ; deci și toate fenomenele păcătoase ale unei societăți producătoare de măruri (cum e societatea burgheză) încetează. „Toate

acestea sînt bune" — ne zic potrivnicii, dar cine va regula producerea, cine va pune în armonie producerea cu consumarea, de unde veți ști cît anume trebuie grîu, cîte haine, cîți producători trebuie să lucreze la cutare fel de lucruri, cîți la altul ; pentru toate acestea voiți să numiți comisii de statistică, delegații comunale, districtuale, naționale etc. Ei bine, noi zicem că toate aceste delegații, comisii etc. vor alcătui un guvernămînt și mai înfricoșat decît cel de azi, pentru că de competența lui va fi regularea producției și a distribuirii produselor, pe cînd guvernămîntul de azi n-are atîta putere. Societatea noastră creează un despotism birocratic mai mare decît cel de azi. Iată întîmpinarea de căpetenie făcută de toți potrivnicii socialismului, începînd de la marele Spencer și mîntuind cu microscopicii Djuvara și Epureanu, începînd cu mării anarhiști din vremea „Internationalei" și sfîrșind cu micuțul anarhist Le Vagre. Vom încerca să răspundem și la aceasta. Dar mai întîi vom face și noi vreo două întrebări potrivnicilor colectivismului științific. întîi : este ori nu trebuință ca societatea să muncească pentru îndestularea trebuințelor sale ? Cred că nu se va găsi nici un om care la această întrebare să nu răspundă că da. Al doilea : dacă societatea trebuie să muncească, atuncea trebuie ori ba ca societatea să organizeze producțiunea și împărțirea produselor ? Credem iarăși că toți cei care au citit articolul nostru despre societatea d-lui Le Vagre vor fi văzut la ce absurdități colosale, la ce prostii și imposibilități ne duce presupunerea că am avea o societate socialistă care nu și-ar regula producția și distribuirea, precum și toate funcțiunile sociale. Așadar ne-am înțeles că societatea trebuie să muncească și să organizeze munca, producțiunea și distribuirea roadelor muncii. Acuma ni se pune următoarea întrebare : cum și în ce fel le va organiza societatea socialistă. Aceia care vor să bolmojască lucrurile strigă : „Ce mai atîta vorbă : societatea însăși va organiza toate celea". Foarte bine, și noi zicem tot așa, însă, cum am arătat în articolul trecut, această frază pierde orice înțeles omenesc dacă prin vorbele „societatea singură" înțelegem că toți membrii societății vor organiza treburile sociale. O comună are nevoie de cutare ori de cutare lucru, trebuie deci să corespundă cu alta în această priihță. După fraza de mai sus, toți membrii comunei,

fie ei zece mii, trebuie să scrie această scrisoare, să se pună în relații cu cealaltă comună. Societatea trebuie să facă un plan, traseul unui drum de fier care trece prin o regiune întinsă și deci interesează mult pe vreo 30 000 000 de membri ai nației ori ai societății. După fraza de mai sus, toți membrii (30 000 000) trebuie să facă planul, toți trebuie să fie de față la dezbateri! Nu-i lucru văzut că mai mare absurditate nici nu se poate visa? E vădit că în adevăr comuna va corespunde cu altele, dar va alege pentru această treabă/un om anume; societatea întregă va dezbate un drum de fier etc., dar prin o comisie de ingineri, aleși anume pentru acest sfârșit și lucrând sub controlul societății. Cînd zicem noi că societatea singură va organiza cutare ori cutare lucru, aceasta înseamnă că ea va pune pe cutare ori cutare om, pe cutare ori cutare grupă de oameni să reguleze cea chestie. Iată-ne dar la comisii, la delegații etc.!! Dacă admitem că societatea trebuie să producă pentru a trăi, trebuie să admitem totodată că ea va organiza producțiunea și distribuțiunea, felurile serviciilor sociale și că pentru toate acestea va avea nevoie de delegații speciale. Aici nu mai pot fi de folos fariseismul și paradoxul; lucrul e luminos ca ziua. în ce chip va organiza, cum va alege societatea acele delegații, comisii etc.? Fie vor aleși membrii acestora pe o vreme mai îndelungată ori foarte pe scurt timp? Cum îi va alege, cum îi va controla ar fi prea mare îndrăzneală să hotărîm cu amănuntul de pe acum. Societatea de atunci va ști firește mai bine decît noi cum să-și organizeze treburile. Vedem că societatea socialistă va fi nevoită să organizeze producția, pentru acest sfârșit va fi trebuința de delegații etc. Acest lucru îl știm, dar amănunțimile nu ne privesc. Mai mult. Odată ce înțelegem că neapărat trebuie să se organizeze producerea și împărțirea produselor... odată ce înțelegem că organizarea nu e cu puțință fără delegații și comisii, la ce ne-ar sluji toate argumentele ce s-ar putea născoci împotriva lor? Chiar îndeletnicindu-ne cu amănuntele organizării viitoare, adică intrînd în utopie, cel mult am putea discuta felul acestor delegații, dar să le negăm niciodată de vreme ce sînt peste puțință de înlăturat. Toate lucrurile au neajunsurile lor, astfel nevoia de a produce prin muncă lucruri trebuitoare spre a trăi are și ea neajunsurile ei; de asemenea și organele

regulatoare ale societății viitoare vor putea avea și ele neajunsuri.

Cu aceasta am avea deplin drept să închidem dezbaterea, însă, fiindcă prea mult și prea mulți tot scot înainte că organele regulatoare vor ajunge guvern despotic, ne vom opri puțin la această chestie, ne vom strămuta și noi cu gîndul în societatea viitoare pentru a vedea dacă e întemeiată această învinuire născocită de potrivnicii socialismului, vom face și noi oleacă de utopie.

Să presupunem o comună în societatea viitoare; acea comună să aibă 20 000 de locuitori, din care 10 000 de producători. Această comună va face lucruri trebuitoare numai ei, precum pîine, grădinărie etc., va lucra și alte lucruri trebuitoare numai în parte acestei comune și în mare parte trebuitoare altora. în schimb, cu lucrurile produse pentru societate, comuna va primi altele de care are trebuință. Să presupunem că afară de producțiunea exclusiv pentru consumarea comunei, ea va mai produce haine, din care o parte vor rămîne pentru membrii comunei, iar alta va fi trimisă la alte comune. Producțiunea menită pentru consumarea comunei se va păstra în magaziiile comunale, iar cea pentru alte comune se va trimite în magazinele sociale, naționale, de unde se va trimite după hotărîrile comisiilor însărcinate cu distribuirea. Munca în societate, după presupunerea noastră, e de patru ceasuri pe zi. Comuna noastră va avea membri care vor face felurite produse: membri care se vor îngriji de serviciile comunale; igiena orașului, aducerea apei, luminatul; membri care vor regula treburile comunale, precum: alegerea pămînturilor pentru lucru, felul lucrărilor; va avea alți membri care vor face statistica, vor corespunde cu alte comune din același district și cu nația întregă. Toate treburile ce privesc numai comuna se hotărîsc și se fac prin ea și de către ea, fără nici un amestec, comuna fiind cu desăvîrșire autonomă intrucît privește treburile sale lăuntrice. Dar vor fi multe de treburi care nu vor privi numai pe comună, ci o regiune întregă, iată pentru ce comuna va alege cîțiva din membrii săi și-i va trimite în vreo comună mai centrală, unde se vor întruni cu delegații altor comune și vor pune la cale treaba regională. Pentru treburile sociale naționale, comunele vor trimite reprezen-

tanti într-o comună centrală și acolo se vor pune la cale treburile ce interesează nația întreagă. Aceste delegații sînt un fel de comisii de corespondență, de legături sociale; printr-insele, comunele se pun în legătură unele cu altele, am putea spune că dau unitate societății întregi. Toate treburile mai însemnate ale societății sînt puse la cale de comisii de specialiști, comisii de statistică, de ingineri pentru construcții etc. Toate treburile mai însemnate, cele ce privesc societatea întreagă, se pun la vot și se hotărăsc de toți cetățenii și cetățenele. Așa, de pildă, planul organizării producției, al distribuirii etc., construirea drumurilor de fier și, mai pe scurt, toate chestiile mai însemnate se hotărăsc prin votul nației întregi. Am arătat în câteva cuvinte organizarea societății socialiste colectiviste. Alăturat, pe lingă cele spuse mai înainte * despre societatea viitoare, vom avea o schemă despre acea societate. Să vedem acuma cine va putea ajunge guvern despotice în asemenea organizație. „Delegațiile, comisiile de statistică etc., comisiile de specialiști; priveghetorii, cei ce vor pune la cale fel de fel de treburi” — ne zic potrivnicii. Să lămurim mai bine aceste delegații, începînd prin o comună. Astă comună va avea comisii pentru serviciile comunale, va avea delegații pentru corespondență etc. Dar membrii acestor comisii vor fi muncitori, care vor munci ca și ceilalți patru ceasuri pe zi. Noi nu vedem chiar de ce membrii delegațiilor n-ar munci la producerea directă, împreună cu alții, patru ceasuri pe zi, iar în alte câteva ceasuri să se ocupe cu treburile comunale, cu legăturile sociale ale comunei. în acest caz a fi delegat ar fi o sarcină mai mare și iată de ce cetățenii vor putea hotărî a o îndeplini pe rînd ori după sorți. Dealtmîntrelea mare parte din producători vor fi și membri într-o comisie ori în alta. După ce vor lucra trei ori patru ceasuri pentru producerea directă, pot să se ocupe alte două-trei ceasuri cu treburile comisiilor în zilele cînd va fi nevoie de regulat asemenea treburi. Deci cum acești cetățeni producători, ca și toată nația, pot ajunge guvern? De ce să nu zicem că vor ajunge guvern despotice și cei care vor face haine? Nu vedem pentru ce le-ar fi mai

* Vezi „Ce vor socialiștii români?” [volumul de față, p. 7—126].

ușor comisiilor decît specialiștilor în facerea hainelor a ajunge stăpîni despotici. în toate societățile istorice privilegiurile, mai ales economice, bogăția mai mare, au dus la alcătuirea guvernelor despotice, a castelor privilegiatelor. Spencer zice că factorul principal al robiei, principalul semn al ei, este că un om lucrează pentru altul, dă o parte din rodul muncii sale degeaba; deci principalul semn al privilegiului este că un om se folosește de roadele muncii altuia. Ca să pricepem cu desăvîrșire acest adevăr, n-avem decît să ne închipuim pe țarul Rusiei mutat într-o colibă țărănească, purtînd și el opinci, tremurînd de frig, mîncînd pîine amestecată cu pămînt, lucrînd 14 ceasuri pe zi, ca toți țărani ruși. Puteți să-i ziceți și atunci țar, dar țarismul lui va fi numai un nume deșert, încolo va fi și el un țaran ca oricare altul. împreună cu privilegiurile bogăției i-ați nimic tot ce alcătuiește despoția. Să vedem acuma în societatea noastră socialistă. Membrii delegațiilor, ca și toți producătorii ceilalți, muncesc patru ceasuri pe zi. Pentru această muncă, fie ea de orice soi, producătorii (delegații ori ba) primesc deopotrivă cele trebuitoare din producția socială. Cu toții vor mînca la restaurantele sociale *, cu toții vor primi haine indestulătoare și mijlociu vor primi într-un an un echivalent de 1 000 de ceasuri de muncă, socotînd trei sute de zile de muncă pe an. Și tot una face dacă vom admite că delegații sau membrii comisiilor au muncit muncă fizică ori dacă, din pricină că s-a cerut multă muncă intelectuală, au fost scutiți de cea fizică; zicem că face totuna fiindcă toți vor primi tot atîta de la societate, vor fi în aceeași stare economică, și nici nu poate fi altfel. în adevăr, să presupunem că în societatea noastră colectivistă, socotindu-se puterile ce avem la îndemînă, ținem seama de cele din urmă descoperiri ale științei tehnice, de diviziunea muncii etc... într-un cuvînt, luînd în seamă toate condițiile, societatea noastră cu muncă de patru ceasuri pe zi va îndestula, chiar cu ceva lux, toate trebuințele membrilor săi. Așa toți vor avea mîncare foarte bună, haine bune, ceasornice de argint (să nu se uite că exemplele acestea sînt ipotetice). Dar societatea nu va fi în stare a da mătăsării de cele mai fine, nici dantele, nici ceasornice de aur etc. pentru

* Despre aceste restaurante vom vorbi mai jos.

toți membrii săi. În acest caz, membrii vor răbda în această privință. întrebăm de unde și cum se vor putea îmbogăți delegații." Ce ar strânge ei, chiar dacă ar putea înșela societatea? Parale nu vor fi; vor fi însă lucruri de consumație. Dar, avînd în vedere că societatea întemeiază numai industrii care ar putea produce lucruri pentru toți membrii săi, delegații se vor folosi deopotrivă cu toții de aceste lucruri de consumație; iată tot. Deci pentru un membru din societatea socialistă, orice poziție ar avea el, orice funcție socială ar îndeplini, va fi peste putință să se ridice economiceste deasupra concetățenilor săi. Dar odată ce nu mai sînt cu putință superioritatea și apăsarea economică, e făcută cu neputință și apăsarea politică. O despoție în acest caz ajunge tot așa de absurdă ca și a unui țar prefăcut în țăran ade-vărat. Bineînțeles că tot ce-am zis despre delegați și comisii se potrivește întocmai și delegaților regionali și naționali; aceștia vor munci patru ceasuri pe zi alături cu alți producători ai comunei în care vor trăi ori, dacă vor fi prea mult ocupați cu treburile societății, vor fi scutiți de producerea directă, dar nu vor putea trăi mai bogat * decît concetățenii lor, deci nu vor putea alcătui un guvern despotic. Repetăm dar, în societatea egalitară socialistă e îndepărtată cu totul pricina despotismului, în ea nu se va putea dezvolta despotismul, după cum un pește nu va putea viețui în aer. Aceia care zic despre organele reglatoare ale societății socialiste că vor ajunge o despoție judecă astfel: „în societatea de azi, cînd alegi deputați, aceștia caută să înșele poporul și să alcătuiască un guvern despotic; în societatea socialistă, delegații și comisiile vor fi de asemenea aleși de popor și vor căuta să-l înșele și vor tinde a ajunge guvern despotic". Cam acest raționament trebuie să se facă în mintea potrivnicilor colectivismului, conștient ori neconștient, e altă chestie. Dar raționamentul e tot așa de greșit ca următorul: „La tropice cactusul pus în pămînt se dezvoltă

* Zicînd că toți vor trăi deopotrivă, asta nu vrea deloc să însemne că toți vor mânca tot atîta cîtine de carne, de legume etc. Firește însă că, deși cu deosebiri individuale, consumarea se va egala în termen mijlociu. Despre aceasta vom mai vorbi pe larg aiurea.

foarte frumos; deci sădindu-l tot astfel la polul nordic se va prinde și va înflori și acolo tocmai ca la tropice".

Nu-i vorbă, lucrul e foarte asemănător: la polul nordic și la ecuator punem cactusul tot în pămînt, dar e o mică greșeală: nu s-a ținut seamă de mediu, care într-un caz lasă pe cactus să se dezvolte, iar în altul îl omoară. Tocmai așa potrivnicii colectivismului nu iau în seamă mediul care într-un caz face din deputați înșelători și despoți, iar în altul îi preface în simpli lucrători ca pe toți ceilalți cetățeni. Noi am văzut deosebirea cea colosală în mijlocul economic, în mediul material; să vedem acuma mediul moral, care atîrnă atît de mult de cel material și care, la rîndul său, lucrează asupra celui dintîi. în societatea de azi, întemeiată pe concurență, pe salariat; în societatea de azi, producătoare de mărfuri și în care sînt clase economice și lupte de clasă, se dezvoltă un antagonism grozav de interese. Aproape tot ce e bine pentru o clasă e rău pentru alta și dimpotrivă. O recoltă mai bună într-o țară ruinează altă țară ce-i face concurență în piață. Și chiar în aceeași țară o recoltă bună îmbogățește pe producători și ruinează pe speculanții care au cereale strînse în hambarele lor. O născocire introdusă într-o fabrică face bogat pe cel ce a introdus-o și ruinează pe concurenți. Cînd s-a lătit vestea că Edison a reușit a produce lumină electrică ieftină, mii de oameni de la societățile de luminat cu gaz aerian erau să fie ruinați. Epidemiile așa de vătămătoare pentru o nație sînt dorite de spițeri. Alcoolurile, cele otrăvitoare pentru popor, sînt izvor de bogăție pentru fabricanții de spirt și pentru crîșmari. Vînzătorul are interes să vîndă cît se poate mai scump și cumpărătorul să cumpere cît mai ieftin. Tarife vamale mari asupra unor mărfuri folosesc celor ce produc aste lucruri și păgubesc pe cei ce le cumpără. în familie chiar, interesul copiilor, al moștenitorilor, este ca părintele să moară cît mai curînd, bineînțeles după ce au ajuns ei vîrstnici; interesul tatălui e tocmai dimpotrivă. Și așa oriunde ți-ai întoarce ochii, în relațiile internaționale, naționale, în relațiile de clase, în cele de familie chiar. Ce mirare dar dacă în societatea aceasta, în care domnește un antagonism de interese înfricoșat, ce mi-

rare dacă sentimentele și moralitatea oamenilor sînt neomenoase? Și, cu toate acestea, chiar și în societatea de azi se dezvoltă mulți oameni morali, dezinteresați, gata a-și jertfi viața pentru binele obștesc. Ce va fi dar în societatea socialistă, care e întemeiată pe armonia totală a intereselor, care e o nație organizată ca o gospodărie unică? O recoltă bună într-un colț de țară va fi folositoare pentru toți, căci va ridica suma producției totale a societății; o născocire mecanică va folosi tuturor etc.

Într-acest fel de societate, în care interesele tuturor membrilor societății sînt în totul armonice, sentimentele care se vor dezvolta vor fi numai umanitare, sentimentele contrare se vor atrofia, pentru că sentimentele și morala sînt supuse acelorași legi, ca și celelalte organisme ele atîrnă de mediul în care se dezvoltă. Dacă mediul e prielnic sentimentelor umanitare, acestea se vor dezvolta și, dimpotrivă, celelalte se vor atrofia; nimica însă nu dezvoltă în om sentimentele umanitare mai mult decît armonia intereselor. Să presupunem, cititorule, că viețuiesc undeva doi oameni și că interesele lor sînt desăvîrșit armonice, așa că toate împrejurările care sînt prielnice unuia sînt prielnice și altuia și, dimpotrivă, cele vătămătoare unuia sînt vătămătoare și pentru celălalt; bineînțeles că sentimentele simpatice se vor dezvolta tot mai mult și mai mult. Prin moștenire aceste sentimente vor rămîne la urmași*, vor prinde rădăcini tot mai adînci în sistemul nervos al omului. Tocmai aceasta trebuie să se întîmple în societatea socialistă, în care va domni armonia intereselor. Odată ce se vor dezvolta sentimentele morale ale omului, sentimentele și afectele umanitare, atunci și trăsăturile de caracter, ca înșelăciunea, gustul de a exploata, disprețul și stăpîni, roade ale întocmirilor sociale actuale, vor ajunge vicii foarte rare, vor fi numai niște boale atavice.

Așadar, dintr-o parte mediul economic nimicește posibilitatea materială a despotismului, nimicind neegalitățile și exploatarea economică, mediul moral și afectiv face imposibilă chiar rodirea apucăturilor spre înșelă-

* în privința aceasta, vezi „La Psychologie” și „La morale evoluționiste” ale lui Spencer.

ciune și despotism. Astfel de veleități putîndu-se mani-
w 5 T^m*-S^{...}P[^]>...bo...e morale. De unde și cum
toate delegațiile și comisiile ar putea să ajungă mijloace
de exploatare și de despotism? ij«*«e

în articolul viitor vom urma cu cercetarea obiectiu-
mlor care se fac în general contra societății colectiviste
acolo se va arăta și mai lămurit ceea ce voim să dovedim'

CONSERVATORII SI ȚĂRANII

Avem înaintea noastră o broșură intitulată *Îmbunătățirea stării sătenilor*. Această broșură cuprinde o conferință a d-lui G. Păucescu, ținută la Ateneu. Această broșură pune în dezbatere chestii foarte însemnate pentru țara noastră și iată de ce sîntem hotărîți a da toată luarea-aminte acestei broșuri, a trata cu toată liniștea chestiile puse de d-l Păucescu. Și nu numai chestiile puse de d-l Păucescu sînt foarte însemnate, dar și chipul cum le tratează conferențiarul e de asemenea foarte interesant. D-l Păucescu a vorbit la Ateneu despre starea țăranilor, cu o vădită durere de inimă, a arătat starea lor grozavă, a mărturisit sărăcia țăranului, a spus verde că poporul muncitor degenerează și, în sfîrșit, a pus chestia la înălțimea cuvenită, a lămurit că chestia țărănească e chestia chestiilor, este cea care e mai de căpetenie din toate cîte se dezbate în țara românească. Mai mult decît atîta, punînd chestia la adevărata înălțime, d-l Păucescu știe cîteodată (ce păcat că numai cîteodată !) să se dezbate de clișeurile obișnuite. Să luăm un exemplu : d-l Păucescu, vorbind de socialiști și de propunerile socialismului pentru lecuirea boalei sociale, zice între altele :

„Pe mine socialismul nu mă sperie ; ceea ce mă sperie și mă umilește * este mizeria și moartea semenilor mei și dacă m-aș convinge că organizația socialistă poate să dea claselor de jos bunul trai și sănătatea m-aș face socialist“ (p. 28). Aceste cuvinte sînt demne și, tocmai pentru că d-l Păucescu a tratat o chestie atît de însemnată și pentru că a știut uneori să părăsească clișeurile banale, de aceea vom vorbi și noi despre broșura d-sale. Mai întîi trebuie să constatăm în conferință un defect, dealtfel comun la multe conferințe, și anume că atinge prea multe chestii față cu timpul ce are la îndemînă, de aceea sare prea iute de la una la alta, prea împrăștie atenția ascultătorilor și cititorilor de la chestia de căpetenie. Așa, de pildă, în această conferință sînt tratate chestia evreiască, chestia străinismului, chestia socialismului, chestia orășănească și cea țărănească etc. ! Și broșurică are numai 48 de pagini ! Acest defect metodologic ne va face pe noi să scriem un articol cam deșirat, pentru că sîntem siliți a ne ține de d-l Păucescu.

D-l Păucescu la începutul conferinței arată cît de multă însemnătate are chestia ce-și propune să trateze, arată mizeria desăvîrșită în care zac țăranii, arată că în această privință stau mult mai rău decît orășenii și decît toate celelalte clase sociale. Pentru țăranii ori nu s-a făcut nimica, ori chiar ceea ce s-a făcut nu le-a slujit la nimica. Dovadă pentru starea ticăloasă a săteanului aduce d-l Păucescu vorbele antisemitului Gherghel, și anume patru pagini ! Aici face d-l Păucescu întîia d-sale greșală mare. D-sa își propune a cerceta starea ticăloasă a țăranului și a căuta un leac. Pentru a dovedi starea ticăloasă a țăranului, d-sa ne aduce vorbele d-lui Gherghel ! Acest domn nu se mulțumește însă a descrie starea țăranului, ci arată și cauza acestei stări. Pentru el însă, ca pentru orice antisemit, toate relele au o singură pricină „jidantul“. Atare explicație este bună pentru d-l Gherghel, dar pentru un om ca d-l Păucescu e ciudată, în adevăr, cel ce primește explicațiile greșite și pasionate ale d-lui Gherghel își închide chiar de la început orice cale pentru aflarea adevărului. Iată o dovadă de imparțialitatea și de logica d-lui Gherghel ! Vorbînd de mortalitatea mare a copiilor de muncitori din oraș, d-sa cu

* [Uimește].

drept cuvînt găsește pricina acestei moralități * în sărăcie, în faptul că părinții, plecînd la muncă, lasă pe copiii mici singuri în casă etc. Dar care e cauza acestei sărăcii? „Jidanul”. Cităm cuvînt după cuvînt: „Dv. veți fi citit, desigur, că în cutare tîrg, în cutare sat mor copiii. Se înțelege că cine citește astfel de lucruri se întristează; dar acela care ar vedea cu ochii săi cum mor copii lipsiți de mijloace, abandonăți?... Căci jidovii au forțat pe tata și mama copiilor bolnavi și-i trimite la prășit, la cîmp, și rămîn copiii singuri. Cînd ar vedea cu ochii fazele prin care trece acel copil pînă nu mai are suflare ar vedea un tablou îngrozitor, care i-ar rămîne pe viață în memorie”. Tabloul în adevăr este îngrozitor, dar trebuie să aibă cineva ideile d-lui Gherghel pentru a găsi cu cale să dea vina numai pe evrei. În orașe, în sate, în adevăr, sute de mii de muncitori sînt nevoiți a lăsa copiii mici și bolnavi singuri și a merge la prașilă și secere, dar cine silește pe țaran la acest pas? Sărăcia' pe de o parte, proprietarul moșiei pe de alta. Dar în Moldova sînt numai cîțiva jidovi proprietari, cea mai mare parte, aproape toți ceilalți proprietari, sînt creștini pravoslavnici, ortodocși. După d-l Gherghel se pare însă că toate cîmpiile- Moldovei sînt în mîinile jidovilor, că proprietarii mari din Moldova vor fi fiind în adevăr jidovi. Ne vine a crede, dar is jidovi de ritul creștin și cu sînge moldovenesc în vine. D-l Păucescu citează cuvintele d-lui Gherghel fără nici o observație, le primește în total și, la rîndul său, arată fapte că în satele moldovenești se înmulțesc evreii și românii pier. După această constatare, d-sa urmează: „Astfel stau lucrurile în Moldova. Populațiunea română este complexită, sugrumată, nimicită de o populație străină, legată strîns prin credințe puternice religioase și prin instituții tot atîta de puternice de ajutor mutual. Această populațiune a concentrat în mîinile sale toate izvoarele de bogăție, toate mijloacele de cîștig și elementul românesc pierde de mizerie”. Astfel, cu ajutorul lui D-zeu și mai ales cu al d-lui Gherghel, ajungem la concluziunea banal antisemitică: „Jidovul este dușmanul”. Am avut dar dreptate cînd am zis că prin citația d-lui Gherghel conferențiarul și-a închis orice cale pentru a putea ajunge la adevăr. Și trebuie

•[Probabil mortalități].

J să spunem că antisemiții sînt mult mai consecvenți decît
J d-l Păucescu.

I în adevăr, găsind că pricina tuturor nefericirilor este
I jidanul, ei propun să se ia măsuri împotriva acestora.
! D-l Păucescu simte că atare rezolvare a chestiunii ar fi
I prea simplă, prea banală, prea polihroniadistă *. Afară
I de acestea este și un clenci în chestia aceasta. În Mol-
dova, jidovul a făcut tot răul, dar în Muntenia, unde
sînt puțini, unde la sate mai nu sînt, acolo a explica să-
răcia țaranului prin jidani ar fi o absurditate prea mare.
Acestea, bineînțeles, le-a simțit d-l Păucescu și, mintuind
cu Moldova, întrebă: „Cel puțin stăm mai bine în Ro-
mânia de dincoace?”. La această întrebare, răspunsul
este, bineînțeles, negativ și, după d-l dr. Drăgescu, ni
se dă un tablou îngrozitor despre starea țaranului în
Muntenia. Cităm și noi admirabilele cuvinte ale d-rului
Drăgescu: „Cînd intri în acele case și bordeie sărmane,
ți se strînge inima de durere văzînd pe fiii șoimilor osîn-
diți a trăi în vizuini ca sălbaticii. Dar, în aceste vizuini,
împreună cu țaranul român s-au așezat foamea și dure-
rea, cu întregul lor alai, cu scrofula**, oftica, anemia,
diareea, dizenteria, enterita, bronhita, idropsia, conjuncti-
vita, pelagra și riia. Epidemiile sînt musafirii obișnuiți
ai satelor și ele au mai totdeauna un mers pustiitor”.
Aceasta e îngrozitoarea stare a țaranului român în Mun-
tenia, unde prin sate jidanul exploator e o raritate,
în Moldova, jidanul e de vină, dar în Muntenia? Nevoit
a răspunde la această întrebare, d-l Păucescu, după multe
oculuri, e nevoit a mărturisi starea adevărată a lucruri-
lor, e nevoit a mărturisi că țaranul lucrează toată viața
pentru proprietar, așa că e mulțumit „să-i rămîie și lui
2 zile pe săptămînă”, e nevoit a mărturisi că țaranii,
neavînd pășune, „au cuțitul la gît și dau tot ce au după
suflet pentru o păcătoasă bucată de izlaz, în care vitele
pasc abia cu cît să se ție pe picioare”. Nu-i vorba, după
d-l Păucescu, vina pentru lipsa de izlazuri este nu lipsa
grozavă de pămînt de care suferă țaranul, ci neștiința,
nepriceperea și lenea țaranului. Asemenea, în expunerea

* [în spiritul atacurilor antisocialiste inițiate de Ioan N. Polychroniade, redactor al ziarului „Deșteptarea comerțului și industriei române”].

** [Scrofuloza].

stării țaranului se întâlnesc fraze ca următoarele : „In România, unde nu există elementul străin care să-i exploateze, se exploatează între dinșii". în loc de o frază lămurită că adică în Muntenia proprietarii mari jupoaie pe țărani, întrebunțează fraze cu două înțelesuri, care ar însemna că „românii se exploatează unul pe altul", adică marii proprietari pe țărani și țăranii pe marii proprietari. Oricum starea țăranilor e mai bine arătată pentru Muntenia decît pentru Moldova; despre aceasta din urmă spune că *țăranii prășesc și lucrează pămîntul stăpînit de jidani*. Un lucru rămîne bine înțeles, netăgăduit pentru d-l Păucescu ca și pentru noi, și anume că starea muncitorilor români, fie a meseriașilor, fie a țăranilor, este în adevăr grozavă. Se pune dar o întrebare : care să fie pricina astei stări de lucruri ? Cunoscînd pricina unei stări nefericite sociale, putem să o îmbunătățim îndepărtînd-o. După d-l Păucescu pricina este liberalismul sau reformele de la 1848 încoace, care au prefăcut România din țară iobăgistă în țară liberală, după modelul european, fără a ținea seamă de condițiile speciale în care se afla țara românească. Este foarte adevărat și sîntem de aceeași părere ; numai cu o mică deosebire. Noi credem că reformele liberale trebuiau făcute, dar mai largi și mai adînci, că trebuiau făcute avînd în vedere interesele poporului muncitor, și mai ales interesele lui economice ; d-l Păucescu crede că reformele nu erau de fel trebuitoare și oricum că trebuiau realizate puțin cîte puțin, întocmai ca doctoriile ce se dau cîte o lingură pe zi. Mai mult, d-l Păucescu vrea să ne convingă că înainte de reformă era mai bine. Plecînd de la un punct așa de greșit, firește că d-sa nu poate să ne spună în chestia țaranului nimica de seamă și ajunge la încheieri greșite ori banale. Vom vedea în curînd încheierile conferențiarului. D-l Păucescu ne laudă viața patriarhală din vremea boierescului și uită cu desăvîrșire toate grozăviile acelei întocmiri sociale. D-sale i se arată iobăgia ca un veac de aur pentru țărani. Să-l ascultăm pe conferențiar : „Mai înainte fiecare cap de familie era dator să muncească proprietarului 24 de zile ; 7 primăvara, opt vara și șapte toamna ; și pentru aceasta i se da nu numai loc de casă, de arie și de grădină, dar încă și tot pămîntul necesar pentru hrana lui, a familiei lui și a vitelor lui. Dacă avea copii, el n-avea nici o grijă. Se ducea la pro-

prietar cu un pui de găină sau cu unt proaspăt și cu ouă proaspete și spunea că și-a însurat cutare băiat. Și îndată proprietarul îi da pogoanele legiuite, și în anul întii nu făcea nici clacă, nici plătea impozite ca să aibă răgaz să-și facă casa" (p. 18).

Așa de bine trăiau țăranii după d-l Păucescu, și cu toate acestea sînt și au fost pururea nerecunoscători, și sîntem încredințați că dacă ar cerca partida conservatoare să aducă pe țărani îndărăpt la iobăgie, la așa-zisul veac de aur, s-ar face o răscoală obștească a norodului împotriva unor asemenea binefăcători. în față cu tabloul zugrăvit de d-l Păucescu dăm aici altul, cam deosebit, pe care îl luăm din vestita carte a lui Marx *Le Capital* * Marx a luat tabloul din Regnault **, cităm : „în provinciile dunărene, boierescul se afla alături cu rentele în natură și alte îndatoriri către proprietari, dar el forma birul de căpetenie plătit clasei domnitoare. în astfel de împrejurări, boierescul (claca) e rareori pricinuit de servaj (vecinătate, rumânie) ; dar servajul, dimpotrivă, își are pricina născătoare în boieresc. Așa a fost în Principatele Române. Forma producției primitive era întemeiată pe proprietatea comună, deosebită însă de forma slavă și de cea indiană. O parte de pămînt o lucrau ca proprietate privată membrii neatîrnați ai comunei; altă parte — *ager publicus* — o lucrau în devălmășie. Roadele acestei munci colective erau pe de o parte păstrate pentru întimplare de ani rîi sau de alte nevoi, pe de altă parte ca avere publică pentru război, biserică și alte cheltuieli comunale. în cursul timpului, diriguitorii mari ai armatei și ai bisericii uzurpară această proprietate comună și împreună cu ea toate prestațiile de muncă obișnuite. Munca țaranului, cultivator liber al ogorului comun, se prefăcu în clacă sau boieresc în folosul celor ce furaseră pămîntul comun. De colea se alcătuiră raporturi de servaj care primiră sancțiune legală tocmai cînd mîntuitoarea lumii, sfînta Rusie, sub cuvînt că desființează servajul, îl prefăcu în lege. Codul clăcii, proclamat în 1831 de generalul Kiseleff, a fost dictat de boieri. Rusia

* „Le Capital", par K. Marx, p. 102.

** Regnault cunoștea foarte bine starea socială a Principatelor dunărene în vremea iobăgiei. A scris *VHistoire politique et sociale des Principautes Danubiennes*. Cartea e tradusă în românește.

a câștigat dintr-o lovitură pe boierii din Principate, și aplauzele idiotismului liberal din Europa întreagă.

După *Reglementul organic*, astfel i-au zis codului po-
menit, oricare țăran datorește așa-zisului proprietar fun-
ciar, pe lângă o mulțime de dări în natură : 1) 12 zile de
muncă ; 2) o zi de muncă la cîmp și 3) o zi pentru cărat
lemn. Peste tot 14 zile pe an. Dar pricepuții în chestiile
economice prin zi de muncă n-au înțeles ceea ce se în-
țelege de obicei prin acest cuvînt, ci muncă trebuitoare
pentru a face un product zilnic mijlociu, și acest product
l-au hotărît atît de cu dibăcie încît nici un ciclop nu l-ar
putea face în 24 de ceasuri. «Reglementul» însuși declară
fără rușine, curat rusește, că prin 12 zile de muncă tre-
buie să înțelegem productul muncii cu mîinile vreme de
36 de zile ; apoi că prin o zi de muncă la cîmp trebuie
de înțeles trei zile ; și prin o zi la cărat lemne, iar trei
zile. Total : 42 de zile de boieresc. Dar trebuie să mai
punem tot aceea ceea ce se numește *iobăgie*, totalul de
prestații datorate proprietarului pentru munci agricole
extraordinare. Fiecare sat, după numărul locuitorilor, tre-
buia să dea pentru iobăgie un contingent anual. Această
muncă suplimentară este socotită la 14 zile de muncă
pe an de fiecare țăran. Acestea, împreună cu cele 42 de
mai sus, fac 56 de zile de muncă pe an. Dar anul agri-
col în Valahia, din pricina climei, este de 210 zile. Să mai
scădem 40 de zile duminici și sărbători, 30 pentru vremea
rea, rămîn 140 de zile lucrătoare. Raportul între munca
boierescului și munca lăsată în folosul țăranului este de
56

„ (căci din 140 de zile 56 le lucrează pentru boier și
84 îi rămîn țăranului) sau 66 2/3% și ar arăta o exploa-
tare mult mai mică decît cea din regiunile manufacturiere
și agricole ale Engliterei. Dar în Principate asta era boie-
rescul legal. Și «Reglementul organic», și mai „liberal”
decît legislația manufacturieră engleză, a știut a ușura
calea celor ce ar voi să-l calce. Nu i-a ajuns că din 12 zile
a făcut 54, dar a hotărît din nou cît trebuie să se lucreze
în fiecare zi din cele 54 *, încît neapărat mai trebuia să
ia muncitorul supliment din altă zi. De pildă, în cutare
zi trebuia să se prășească o întindere anumită de pă-
mînt, și astă lucrare, mai ales în lanurile de păpușoi,

* [Probabil 56].

cerea un timp de două ori mai mare. Pentru unele lu-
crări agricole, munca prescrisă pentru o zi legală are un
înțeles așa de larg încît adesea ziua începe în mai și se
sfîrșește în octombrie. în Moldova condițiile erau și mai
grele. Astfel, un boier a strigat, plin de triumf : «Cele
12 zile de boieresc din *Reglementul organic* se urcă la
365 de zile pe an» **.

Ce deosebit e acest tablou de cel făcut de d-1 Pău-
cescu, după care țăranul în schimb cu un pui de găină,
cu o bucățică de unt, cîteva ouă și 24 zile de muncă putea
să trăiască fără grijă sub scutul boierului, sub regimul
părintesc al iobăgiei ! Pe lângă vorbele lui Marx trebuie
să mai spunem noi că E. Regnault, burghez și dușman
lui Proudhon, zice că definiția lui Proudhon că „proprie-
tatea e o tilhărie” e adevărată pentru Principatele du-
nărene**.

D-1 Păucescu falsifică grozav istoria noastră, starea
țăranului în vremea iobăgiei, dar cînd vorbește de starea
de astăzi spune adevărul. „S-a proclamat libertatea mun-
cii — zice d-sa — și de atunci, dar mai ales de la legea
rurală, nu mai muncește pentru proprietari 24 de zile pe
an, muncește nu știu cît, știu că răposatul C. A. Rosetti
se mulțumea să-i rămîie și lui două zile pe săptămînă”.
Mai departe, d-1 Păucescu aduce cuvintele unui proprie-
tar, Negulescu, zise în timpul reformei iobăgiei și care
cuvinte le socotește d-1 Păucescu profetice : „Liberală, se
poate — îmi răspundea d-1 Negulescu —, dar cît pentru
îmbogățirea țăranilor să ne iertați. Astă lege are să-i
aducă la sapă de lemn, are să-i omoare. Numai pentru
proprietari e bună”. Cuvintele sînt în adevăr adinei, pro-
fetice, mărturisim și noi. „Oricum ar fi — urmează d-1
Păucescu —, întrebarea cea mare, la care sosesc, este
aceasta: [„]Ce e de făcut?”. Da, netăgăduit, asta-i în-
trebarea cea mare, pentru care a și ținut conferința, la
aceasta trebuie să răspundă în urma criticii stării de azi,
prin analiza stării trecute. D-1 Păucescu cheamă în ajutor
pînă și socialismul științific (și foarte cu pricepere, tre-
buie să mărturisim) pentru a arăta că domnia concuren-
ței libere nu poate fi leacul astei boale, care roade și
nimicește țăranimea noastră. Ce e dar de făcut ? Și toc-
mai în răspunsul dat la astă întrebare de căpetenie
punctul de vedere greșit, punctul de vedere conservator
i-a tras d-lui conferențiar un renghi zdravăn. Leacul cel

mare al boalei sociale de care suferim sînt, după d-sa, școala și biserica. Dacă vreodată s-ar putea zice că vreun munte a născut un șoarece, apoi de bună seamă așa este în împrejurarea de față. Cum ? D-l Păucescu ne vorbește de o boală socială grozavă care amenință toată societatea noastră cu pieire, ne vorbește despre degenerarea țăranelui nostru, ne zice că țărănimea noastră moare de pelagră și de alte boli care se așază acolo unde se așază foamea, ne vorbește și ne analizează felurite stări sociale ca iobăgia și burghezismul liberal, ne critică domnia liberului concurențe burgheze, ca una ce ar putea să ne ducă la un rău și mai mare, ne vorbește de relațiunile nenorocite între proprietari și țărani, care-s nevoiți a-și da proprietarilor toată munca ; primește, în sfîrșit, dreptatea socialiștilor, care spun „că starea politică a unei societăți e supusă stării economice” ; admite deci că chestiile economice sînt cele mai de căpetenie și după ce pune așa de sus chestia nu propune nici o reformă economică, ci ca un june de cafeana, curat liberalo-conservatoriu-didident etc., ne repetă : școala și biserica, iată leacul tuturor bolilor noastre sociale. Dar orice liberali (atît de aspru criticați de d-l Păucescu) repetă în Cameră, la cafeana, pe uliță această banalitate : „Școala și biserica ne vor scăpa, domnilor Drept vorbind, ne mirăm cum un om inteligent, după atîtea premise înalte, ajunge la această banalitate. Dar, gîndindu-ne, am aflat că nici nu se putea altmintrelea. în adevăr, închipuiți-vă poziția d-lui Păucescu. Starea ticăloasă a țăranelui îi insuflă milă, îl îngrijește * și îl silește să cerceteze adînc lucrul pentru ca să găsească un leac acestei stări. Dar din această adîncire i s-au arătat d-lui Păucescu niște dezlegări, niște lucruri care lovesc în cele mai mari interese ale clasei din care d-sa face parte, de care e legat prin creștere, prin fel de fel de legături sufletești, în sfîrșit, prin interes. Speriat se dă d-sa în lături și, părăsind drumul larg și drept al deducțiilor logice din premise pe care singur le-a pus, se rătăcește în propuneri pe paliative, se arată slab, inconsecvent, nelogic în cel mai înalt grad. într-o broșură atît de mică găsim cu grămada aceste inconsecvențe, această lipsă de logică. Astfel, după ce d-sa propune școala și biserica drept leac pentru aceste grozave

* [îngrijorează].

rele care bîntuie țărănimea, după aceasta, poate simțind toată slăbiciunea acestor leacuri, nu ne arată dacă în adevăr leacurile d-sale vor fi de folos, nu le cercetează spre a vedea de vor fi de folos, nu le cercetează spre a vedea ce urmări vor avea, ci sare cu totul peste această chestie mare și ridică alta cu totul, anume își pune întrebarea : „cine va aplica leacurile?”. Multe legi bune, zice d-l Păucescu, s-au făcut pentru țărani, dar au rămas literă moartă din pricina lipsei de executori ; ca îndeplinitori ai îmbunătățirilor stării țărănilor, d-l Păucescu propune pe proprietarii mari. Mulți proprietari mari, zice d-l Păucescu, se duc în străinătate, mai ales din cei tineri, fiindcă n-au ce face în țară. Să dăm acestor proprietari mai multe drepturi în comuna rurală, să-i numim de-a dreptul membri în consiliul comunal, să-i silim chiar să ia în mînă grija de măsuri pentru îmbunătățirea stării țărănilor, și iată-ne că avem un mare număr de îndeplinitori ai legilor foarte luminați și foarte pricepuți»

Ce-ar însemna a însărcina pe proprietari cu grija de a îmbunătăți starea țărănilor vom vedea pe dată. Aici avem să constatăm două lucruri. Mai întîi faptul că d-l Păucescu a sărit deodată de la măsurile de luat în folosul țărănilor, fără a le cerceta, la altă chestie și al doilea să constatăm ciudata datorie a d-lui Păucescu că lucrul de căpetenie în această împrejurare este nu de a ști ce-i de făcut, ci de a afla cine să îndeplinească măsurile, că înainte trebuie să vedem cine va executa și pe urmă ce e de făcut.

Dar cum poate chestia de a ști cine are să pună în practică măsurile să fie mai de seamă decît înseși măsurile ce trebuie luate ? De unde putem noi ști pe cine să îndatorim cu îndeplinirea acestor măsuri cînd nu știm mai întîi ce măsuri voim să luăm ? Dacă voim să lecuim vreo boală socială prin biserică, atunci vom însărcina cu îndeplinirea lor pe preoți ; dacă voim să lucrăm prin școală, atunci vom pune pe profesorii sătești ; dacă voim să lucrăm pe cale administrativă, atunci vom îndatori pe subprefecți. într-un cuvînt, lucrul de căpetenie este a ști ce măsuri voim să luăm pentru ca apoi să putem afla pe cine să punem să le îndeplinească. Doar nu vom pune pe subprefecți să facă slujbă în biserică și pe popă să facă poliție ! După această teorie, lucrul de căpetenie a fost a

ști la 1848 nu dacă trebuie să desființăm claca, dar de aflat cine să îndeplinească astă măsură. Pentru a desluși această teorie atît de ciudată, d-l Păucescu urmează : „Această chestiune este cea mai însemnată din toate, căci multe lucruri bune sînt scrise în legi, dar rămîn neexecutate, slove negre pe hîrtie albă pentru cuvîntul că autoritățile comunale, astfel cum sînt constituite, nu înțeleg însemnătatea lor, nici modul de a le executa”. Dacă măsurile rămîn slove negre pe hirtie albă, aceasta, însemnează că înseși măsurile nu-s bune, nu-s practice, cel puțin deocamdată. O măsură bună și practică are caracterul de a putea fi ușor executată, de a-și afla singură executorii. Dacă vom voi să învățăm pe tot poporul român a vorbi englezește, de bună seamă că nu vom găsi executori, deoarece măsura e în sine absurdă, nesocotită. Să luăm însă altă pildă. Să presupunem că văzînd sărăcia în care zace țaranul, lipsa de pămînt și de izlazuri care-l bîntuie etc. s-ar hotări de Cameră să se dea toate moșiile statului în posesie la țărani, la comunele țărănești. în loc de a da în arendă moșiile statului la arendași, care exploatează pe țărani, să presupunem că s-ar face lege: să se arendeze numai țăranilor. Să mai presupunem că statul ar face credit țăranilor neavuți pentru a-și putea cumpăra și ei vite și unelte. După cîțiva ani, această măsură ar ridica foarte mult puterea țărănimii din acele sate. îndată ce starea materială a țaranului s-ar îmbunătăți, o școală bună s-ar putea întemeia, ar pieri din sat foamea, pelagra, anghina, dizenteria, cu întregul lor alai de groază etc. Dar cine va executa această măsură? Cine? Țăranii, care și acuma aleargă morțiș după pămînt, fac orice jertfe numai să poată cumpăra moșiile statului, care plătesc arendașului mai mult de trei sferturi din roadă ogorului numai să aibă și ei pămînt. Țăranii, care au destulă putere și minte pentru a cumpăra chiar uneori moșiile și care și mai ușor le-ar putea lua în arendă atuncea ca și acuma și atît statul cît și țăranii ar fi în cîștig. Iată în cîteva cuvinte o măsură, paliativ, și ea nu-i vorbă, dar bună și practică și de aceea foarte ușoară de executat.

Ori iată și alta! Birul pentru căile de comunicație apasă grozav pe țaran, nu atîta pentru mărimea lui, cît din pricina chipului cum se plătește; mai ales că țaranul e așa de sărac încît, oricît de puțină plată i s-ar

cere, pentru dînsul tot e prea mare; în fiecare zi citim prin ziare cum perceptorii vind pină și cenușa din vatra țaranului. Acest bir nu aduce statului cine știe ce mare venit, deci statul ar putea foarte bine să desființeze cu desăvîrșire birul acesta, iar pentru suma ce va pierde s-ar putea pune dare pe capitalurile mobiliare, mai ales pe ale speculanților, care acuma nu plătesc mai nimica. Desființarea birului asupra țăranilor n-ar fi cine știe ce ajutor, dar, totuși, ar fi o ușurare simțitoare. Iată iarăși o măsură, paliativ nu-i vorbă, dar practică, bună, și de aceea și chestia de a ști cine va îndeplini-o nu înfățișează nici o greutate. Camera deputaților n-are decît să voteze desființarea birului, și treaba-i gata, țăranii nu vor mai plăti. Și așa, mai mult ori mai puțin, cu toate măsurile în adevăr bune și practice.

Să vedem acum cine sînt executorii măsurilor propuse de d-l Păucescu, care, după d-sa, sînt și mai însemnați decît măsurile. Cine va îngriji de școală și de biserică? Cine se va lupta împotriva lenei, beției, mișeliei? Cine va face să fie satele sănătoase, igienice? Toate minunile acestea, după d-l Păucescu, trebuie să le facă proprietarii mari! Proprietarii mari sînt executorii măsurilor alese de d-l Păucescu. Legea să le dea dreptul de a fi membri în consiliul comunal fără alegere, să le dea legea dreptul și apoi vor ști ei ce să facă. Peste zece ani „vom avea peste tot școli bune, biserici bine servite, se vor aplica toate măsurile igienice trebuincioase, se va aplica autonomia comunală, care acuma este un cuvînt zadarnic”. Șe înțelege, odată ce satul va fi în mîinile proprietarului mare, de ce să nu-i dai autonomie?

Autonomia satului în asemenea caz ar fi neatîrnarea deplină a proprietarului, dreptul de a-și face de cap. Și cu ce culori ne zugrăvește d-l Păucescu această fericire țărănească, despre care ne spune că se va îndeplini după ce proprietarul va căpăta puterea („Va fi obligat de lege” — zice d-l Păucescu. Mult atîrnă de la cum ști a întoarce vorbele!) de a face ce va voi în sat. Proprietarii tineri, care au crescut în străinătate și care acuma stau acolo neavînd ce, face în țară (cuconășii își fac educația la „Bal-Mabille” la Paris; dar, mult atîrnă de la meșteșugul de a suci vorbele!), vor alerga, se vor întrece în rîvna lor pentru a ferici pe țărani. Mai rămîne un lucru nedumerit. D-l Păucescu vorbește numai de Muntenia ori

și de Moldova ? In Moldova, noi credem că ăst rol civilizator, rolul de a ferici pe țărani, trebuie ca d-l Păucescu, fiind consecvent, să-l dea jidovilor cămătari. Pentru ca să fim consecvenți ! In Muntenia, cu toate ocolirile, d-l Păucescu a fost silit să mărturisească faptul că numai proprietarilor, după cuvintele d-lui Păucescu, le-a folosit desființarea clăcii. Țăranul singur, el nu mai știe cît muncește pentru proprietar, pentru „o mizerabilă bucată de izlaz, în care vitele pasc abia cît să se țină pe picioare" ; proprietarii și arendașii îi iau tot ce are pe suflet. Și toate acestea par d-lui Păucescu titluri pentru a-i preface pe proprietarii mari în fericitorii poporului ? în Moldova însă, după d-l Păucescu, acest rol de despoietori ai țăranilor îl au nu proprietarii mari, ci jidovii cămătari ; deci pe dînșii să-i facem membrii în consiliile comunale de pe la sate ; pe dînșii să-i silească legea a introduce măsuri igienice, a se lupta cu beția, cu lenea, cu mișelia ! Ce-i garantează d-lui Păucescu îndeplinirea îndatoririlor puse proprietarilor ? „Sentimentul vanității" (adică *fala*), ca să audă pe lume zicînd : „Asta e școala cutăruia !", „Ce curat e satul cutăruia" etc. Apoi bine î Se știe obștește că tocmai vanitatea nu prea lipsește jidovilor ; deci iată și acolo o garanție că și ei vor face fericirea țăranilor. „Al cui este satul cel curat ?" — va întreba lumea. „Al lui Burăh Rosenheck" — se va răspunde.

Lasă gluma, d-le Păucescu ! Poporul nostru cade, moare, se stinge în fiecare zi de sărăcie, a ajuns la sapă de lemn din pricină că legea concurenței îl dă legat de mîini și de picioare în mîinile puternicului proprietar, care-l pune să-i lucreze atîta, încît pentru țăran nu rămîn nici cite două zile pe săptămînă ; îl dă pe mîna proprietarului, care-i ia tot „după suflet" pentru o păcătoasă bucată de izlaz, și tocmai pe proprietarul mare să-i însărcinăm cu îmbunătățirea soartei țăranului ? Să facem pe lup păstor la oi ? Și pentru a ajunge la asemenea încheiere arhiabsurdă i-a trebuit d-lui Păucescu să facă pînă și critica societății burgheze, să arate cît de omorîtoare e pentru țăran concurența ; i-a trebuit să alunece pînă și în socialism, să meargă pînă la a declara că e gata a se face socialist dacă socialismul e în stare să asigure soarta țăranului (că este vom arăta altă dată) și după toate acestea ne cere să dăm pe țăran pe mîna

boierului ! Dar cine nu lasă și azi pe proprietari să îmbunătățească soarta țăranilor ? Nu le dă legea putere ? Dar cine nu știe ce putere uriașă, aproape feudală, are încă proprietarul mare în țara noastră ? Drept vorbind, asta e una din acele absurdități (să ne fie cu iertare) ce nici nu se discută, prea sînt bătătoare la ochi. Dar noi, pînă la urmă, tot rămînem în credință că pe d-l Păucescu, în adevăr, îl doare inima pentru soarta țăranului ; iată de ce am discutat și am căutat să dovedim că e greșit. Pentru a susține că proprietarul este singurul om care ar putea fi în stare să privegheze interesele statului, d-sa zice că proprietarul este material interesat să fie sătenii bogați ? Dacă d-l Păucescu ne-ar dovedi, în adevăr, că proprietarul mare este material interesat la fericirea țăranului, atunci, fără multă vorbă, ne-ar convinge și pe noi și am fi cei dintîi care ne-am uni cu părerea d-sale ; din nefericire, tocmai dimpotrivă e adevărul. Dacă proprietarul ar fi interesat ca țăranul să fie fericit, cum se explică faptul că-i ia „tot după suflet" pentru o bucată mizerabilă de izlaz ; cum se face de-s adevărate vorbele d-lui Păucescu că reforma agrară a folosit numai proprietarilor ? Dacă interesele materiale ale proprietarului ar fi aceleași cu ale țăranului, atunci reforma agrară ar fi fost deopotrivă de bună pentru proprietar ca și pentru țăran. Odată ce interesele amîndorura sînt aceleași, atunci ceea ce-i bun pentru proprietari trebuie să fie bun și pentru țărani. Nu e oare prea mare nepotrivire între ceea ce spune d-l Păucescu într-un loc și ceea ce spune în altul ? Despre antagonismul intereselor proprietarului și țăranului știe d-l Păucescu, dar cînd trebuința cere se pricepe d-sa și a uita. Arătînd în cîteva cuvinte critica socialistă împotriva societății liberale, d-l Păucescu mărturisește că numita critică este foarte adevărată, dovedită matematiceste. D-sa însă aduce din critica socialistă partea care vine la socoteală conservatorilor, căci și ei sînt potrivnici liberalismului burgheziei. Cu știre ori fără știre, d-sa nu aduce altă parte din critica socialistă, parte tot așa de matematiceste dovedită, anume lupta de clase în toate societățile istorice și antagonismul intereselor acestor clase în societatea burghezoliberală. Noi credem că hu este în teoriile socialiste ceva mai bine dovedit decît antagonismul între interesele clasei proprietarilor mari și interesele clasei țărănești.

Ne aducem aminte că nu demult d-l Panu, într-un articol din „Lupta”, a făgăduit să dovedească oricui va voi că interesele proprietarilor și ale țăranilor nu-s deloc identice. Nimeni însă n-a cerut asemenea dovadă, nimeni n-a voit să silească pe d-l Panu să aducă asemenea dovezi ! Și, în adevăr, ce poate fi mai ușor decît astă dovadă ? Cititorii „Revistei sociale” știu foarte bine cum stau lucrurile *. Vom da însă o pildă care va arăta desăvîrșitul antagonism între interesele proprietarilor și ale țăranilor. D-l Păucescu e de o părere cu socialiștii că interesele economice sînt cele mai însemnate, celelalte toate au rost măi puțin. Ei bine, care-s interesele de căpetenie ale țăranilor, dorința lor cea mai înflăcărată, idealul lor mult dorit ? Dorința de a avea pămînt destul, atîta pămînt cît pot lucra ; dorința de a avea unelte de muncă (boi, plug etc.), atîta cît le trebuie pentru a lucra pămîntul. Într-un cuvînt, idealul țăranului este de a munci pe pămîntul său și numai pentru sine. Aceasta-i oare și interesul proprietarului mare ? Odată ce toți țăranii ar avea destul pămînt și ar putea munci numai pămîntul lor, proprietarii mari rurali n-ar mai avea nici un singur literator să le lucreze pămînturile, deci s-ar ruina cu desăvîrșire, proprietatea mare ar pieri, nici urmă n-ar rămîne din ea. Sub pedeapsă de moarte și de pieire desăvîrșită, proprietatea mare nu poate dori să fie țăranii bogați și în stare bună, adică nu poate dori ca țăranii să aibă pămînt din belșug. Interesele proprietarilor mari sînt deci potrivnice cu ale țăranilor, potrivnice cu desăvîrșire. Nu numai o țărănime bogată, cu pămînt destul, dar chiar o țărănime ce ar sta cîtuși de puțin bine nu poate fi dorită de proprietarii mari, chiar nici o țărănime care ar avea atîta pămînt încît să se poată hrăni dintr-însul. Un țăran care ar avea pășune cel puțin atîta încît să-i ajungă pentru vitele sale, deși se va tocmla muncă boierească, dar va cere mai mult decît un țăran adus la sapă de lemn, nevoit să se tocmească pe orice preț, gata a da, după d-l Păucescu, „tot după suflet”, silit deci a primi toate voile boierului. Bineînțeles, noi nu vorbim aici de însușirile umanitare ale cutărui ori cutărui proprietar,

* Vezi *Karl Marx și economiștii... și Ce vor socialiștii români ? etc.* [vezi C. pobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 1, Editura politică, - București, 1976, p. 40—164, vprecum și volumul de față, p. 7—126].

noi vorbim de clasa proprietarilor mari. Se poate foarte bine ca Stan ori Bran, îndemnat de sentimentele-i umanitare, să stăruie a îmbunătăți starea țăranului, dar acest proprietar va lucra împotriva interesului său. E cu putință să se găsească unul ori și mai mulți proprietari care să lucreze împotriva interesului lor de clasă, dar o clasă întreagă să lucreze împotriva intereselor sale nu s-a văzut de cînd e lumea și nici nu se va vedea pînă la sfîrșitul luptei de clase.

Să luminăm cele zise prin alt exemplu ori mai bine prin o presupunere. Să zicem că un boier tînăr, inteligent, luminat, crescut în străinătate, avînd cele mai bune simțiri pentru țăranii, să zicem că un asemenea boier vine, chemat de legea d-lui Păucescu, pentru a lua loc în consiliul comunal, cu scop bine hotărît de a fericii și de a lumina pe țăranii. Venind în sat, se va apuca mai întîi și va face școală din banii strînși ca taxe asupra moștenitorilor, după propunerea d-lui Păucescu. Școala e gata. În adevăr, școala poate fi de folos pentru țăranii mai bogați, mai frunțași, pentru aceia care, la rîndul lor, exploatează ei pe ceilalți locuitori, dar pentru țăranii săraci de ce folos va fi ? Iarna copiii lor nu vor putea umbla la școală deoarece n-au haine, vara iar nu pentru că-s de nevoie la muncă. Afară de acestea, țăranul judecă : „La ce-i mai trebuie băiatului carte, va muri de foame și cu carte, cum murim noi acuma fără carte, și numai păcat de vremea ce o păgubește cu școala pe vremea muncii, cînd ar putea să-ți fie de un ajutor. Afară de acestea și băiatul dacă învață carte mai binișor, apoi nu mai vrea să muncească. Deci ce mai trebuie școală omului sărac ?” E de crezut că țăranul nu-și va lămuri așa de răspicat gîndul său, dar boierului îi va zice : „Apoi dă, boierule, ce trebuie școală ? Am trăit și noi și părinții noștri fără școală, vor trăi și ei...”. Boierul, plin de supărare, va striga : „Of, ce dobitoci ! ce dobitoci !” și ne prindem că nu va înțelege că nu-i țăranul așa de prost. Mai departe, boierul, ținînd seamă de îndatoririle sale, se va îngriji și de igiena satului, va cere de la țăran să fie satul curat, iar țăranii se vor gîndi : „Ce curățenie se poate cînd sîntem săraci, cînd cu nevasta și cu copiii trebuie să trăim în coteț cu vițelul și cu purcelul la un loc ; cînd iarna tremurăm goi de frig și de la Paști nu mai avem pîine, nici mămăligă cu ceapă pentru

mîncare ? Cînd vitele ne mor de foame și receptorul ne vinde și sumanul din spate pentru bir, apoi vine și mof-tangiul de cuconăș și ne bate capul să ținem curate ulițele ! Ii vine lui a vorbi cînd i-i burta ghiftuită și cînd are zece slugi, dar i-an să-l bag eu pe dînsul într-un coteț cu purceii, cu vițelul și cu alte dihăanii, să-i dau păpușoi stricat să mînce pînă s-o zvircoli de durere și pe urmă să mai văd dacă i-a mai trăsni prin cap să vorbească de curățitul ulițelor ?! Noi murim de foame și de frig și dumnealui ne zice că murim pentru că nu-s ulițele curate !". Cam așa va gîndi țăranul, dar boierului îi va răspunde altmintrelea. Și la toate vorbele lui despre folosul igienei, despre boalele pricinuite de necurătenie va zice : „Apoi dă, cucoane, boalele is de la Dumnezeu ; dacă vrea Dumnezeu să trimeată boale, orice am face, tot degeaba". Iar boierul, proaspăt sosit de la Paris, va striga „Of ! of ! Ce dobitoace mai sînt și țărani!" și nu va pricepe că prost nu-i țăranul. Nu va pricepe, se va dezgusta văzînd că toate năzuințele cele mai bune se sfarmă ca de o stîncă de împotrivirea țăranului.

Dar atîta nu-i destul, boierul va avea, ca proprietar mare, neconținute daraveri cu țărani. Noi am presupus că boierul e cu adevărat om bun la inimă, deci presupunem că în tocmelile cu țărani el va fi mai omenos, va plăti mai mult decît vecinii lui, va împrumuta fără dobîndă pe nevoiași etc... Țărani, firește, vor simți iubire pentru astfel de boier, dar în sufletul lor îl vor socoti ori prost ori șiret, își vor închipui că vrea să-i tragă cumva pe sfoară. Sînt ei de vină ? Dar cum poate să fie altmintrelea ? Țăranul înțelege foarte bine interesele sale de clasă și înțelege foarte bine și pe ale proprietarului, interese care-i sînt cu totul potrivnice ; de aceea e neîncredător, se ferește de proprietari. A învinui pe țărani e tot una ca și cînd am ține de rău pe oaie că fuge de cutare lup, pe cuvînt că zisul lup s-a domesticit, s-a făcut blînd și cu durere de inimă pentru bietele oi. Dar de unde să știe oaie că lupul s-a schimbat așa de mult ? Ele știu că năravul lupului este de a se hrăni cu carnea lor și de aceea fug și chiar de-ar auzi oaie de toate însușirile lupului minunat ar avea drept să fugă pentru că, dacă azi i-a venit lupului gust să fie blînd, cu durere de inimă pentru oi, apoi mai poate să-i vie gust să facă și o zacusca.

Boierul filantrop va propune o măsură economică bună pentru țărani pe cît îi va părea lui ori chiar într-adevăr bună. Țărani însă vor primi-o cu o vădită neîncredere, și chiar dacă boierul filantrop va pricepe că astă neîncredere a țăranilor are pricinile ei binecuvîntate, totuși în adîncul sufletului său va rămîne jignit și nemulțumit : „Auzi ? eu din toată inima vreau să fac ceva pentru dînșii și ei se uită chiorîș la mine, ca la un vrăjmaș ?".

Pe urmă vor începe ciocniri și neînțelegeri mici, dar care vor lucra cu atîta mai mare siguranță pentru a stinge orice pornire simpatice dintre boier și țărani. Vaca lui Stan a stricat în ogorul boierului, porcul lui Bran a stricat gardul ori a intrat în grădina boierului. Ce să facă boierul ? Să nu închidă vaca și porcul ? Foarte bine. Țărani însă, aflînd de asta, vor zice : „Bunu-i, bre, boierul nostru, dar e prost de bun", și după o săptămînă ogoarele boierului vor fi pline de vaci și de porci țărănești. Vom învinui oare pe țărani zicînd că sînt stricați, bețivi ? Las' că nici noi nu zicem că țărani sînt îngeri, oameni ideali, căci condițiile păcătoase economice în care trăiește țăranul nu pot scoate din el un om ideal ; dar ar putea oare un om cu mintea sănătoasă și cu puțină inimă să învinuiască pe țărani de cusururile lor ? Oare din clasele așa-numite luminate mulți ar face altfel ? Și țăranul are dezvinuiri cu totul deosebite. Mai întii, în țărănime pretutindeni trăiește un simțămînt, la unii mai tare, la alții mai umbrît, că pămîntul lucrat de dînșii e al lor și că dacă-l închide și stăpînește boierul asta-i o prădăciune ; al doilea, țăranul îi sărac, sărac lipit pămîntului copiii îi mor de foame, o vacă care ar putea da ceva lapte copiilor n-are și ea ce mîncă ; la țăran e o dilemă grozavă : să lase copiii să moară de foame sau să scoată vaca pe ogorul boierului, care-i prost de bun și care nu va face nimic ? ; și, drept vorbind, ce ar fi mai imoral : a lăsa pe copii să moară de foame ori a scoate vaca pe ogorul boieresc ? Rugăm pe moralistii de meserie să ne dezlege astă problemă.

Se înțelege că dacă proprietarul filantrop va închide vaca și porcul țăranului nu se va deosebi întru nimic de aceea despre care zice d-l Păucescu că iau tot de pe sufletul țăranilor și numai simpatie nu vor putea insufla acestora.

Neînțelegerile mici, precum am' zis, lucrează încet dar sigur. Azi e sfada pentru vaca lui Stan, miine pentru porcul lui Bran, poimiiie cutare n-a ieșit la lucru, ci, după ce a luat bani înainte, s-a dus la alt boier să muncească; celălalt nu vrea să lucreze după tocmeală, ci muncește la ogorul lui și așa mai departe. În curînd filantropului nostru i se va face acru ca de mere pădurețe și va fugi de la țară.

Se poate ca din cei fugiți să fie și un om mai serios, cu cunoștințe mai adinei, cu inima mai largă și care, gîndind mai pătrunzător, va ajunge la încheierea că nu-s țărani de vină. Atunci însă va pricepe că țaranului nu-i trebuie filantropia, nu mila și bunătatea boierească, dar reforma din temelie, a stării lui economice. Țaranului îi trebuie pămînt și pămînt? Cît poate lucra, îi trebuie unelte de muncă și o organizare rațională a producției și a împărțirii roadelor muncii; nu-i trebuie mila și pomana și bunătatea boierilor și de va pricepe așa omul închipuit de noi, un om excepțional, va lucra ca noi; cea mai mare parte însă, cu siguranță putem pune 99 la 100, vor face altfel; în stradă, în cafenele, în parlament vor striga: „Las' am fost și noi socialiști cînd am fost tineri; am vrut să fericim pe țărani, dar ne-am convins că țaranul nostru e ignorant, șiret, prost, tîlhar etc. Toate acestea sînt fumuri nebunești, ale tinereții, dar duceți-vă la țară și vă va trece gustul de socialism”. Iată unde va ajunge propunerea d-lui Păucescu de se va realiza.

Darea de mai multe drepturi în mîină boierului ar mări nu numai ura țaranilor împotriva boierilor. Pentru a lămuri mai bine că nu putem scăpa de asta, să luăm un mic exemplu: să presupunem că o lege dă marilor proprietari drepturi feudale, și între altele *jus primae noctis*. Nefolosindu-se de acest drept, proprietarul nostru umanist se va crede om foarte de seamă, se va uita în oglindă și va repeta: „Cît de generos om mai sînt eu! Poftim: am toată putința, căci legea îmi dă acest drept, să fac cutare sau cutare lucru și eu nu mă folosesc! Ce generos om mai sînt eu!”. Asta-i deșertăciunea omească, ce voiți? Chiar d-l Păucescu are mare încredere în deșertăciunea boierească. Dar astă deșertăciune, ca

toate celelalte, cere răsplată și în sufletul aceluia care nu se va folosi de *jus primae noctis*, negreșit se va ivi o cerere de recunoștință de la țaran. Acesta însă, care va vedea că i se înapoiază numai un mic drept din sutele ce i se opresc de către boier, nu se va simți deloc înclinat să se amorezeze de boier, și iată că-n inima boierului se va naște puțin cîte puțin vrăjmășie față cu țărani: „Ce oameni nesimțitori și mizerabili — va zice el —; eu nu le fac un rău pe care aș putea, pe care aș avea tot dreptul să li-l fac și lor nici nu le pasă!”, și vrăjmășia către țărani va crește în inima boierului.

Bineînțeles însă că de n-ar avea nici un drept asupra țaranilor, de n-ar avea nici un drept de iertat nici aste sentimente de vrăjmășie n-ar avea de unde să se nască.

Prin urmare, mărind drepturile proprietarilor mari în comunele rurale, d-l Păucescu va ajunge la două rezultate: va ridica puterea de luptă a proprietarilor împotriva țaranilor și deci va mări exploatarea acestora; de altă parte, va crește încă mai tare vrăjmășia dintre proprietari și țărani.

Nu-i vorbă că, după cum am și mai spus, poate să se întîmple și alt caz. Tînărul proprietar umanist, avînd o inteligență aleasă, o inimă largă, un caracter dezinteresat, va pricepe cîte puțin toată nepotrivirea legăturilor dintre țărani și proprietari, va pricepe că interesele lor sînt cu desăvîrșire opuse, că nu prostia țaranului, ci organizarea economică rea face din om un lup pentru celălalt om, este de vină de toate nenorocirile și, pricepînd aceasta, va începe să lucreze din toate puterile pentru schimbarea organizării economice actuale și pentru înlocuirea ei cu alta mai rațională, mai împăciuitoare, mai dreaptă.

Acesta va intra în rîndurile noastre. Cît despre ceilalți, putem pune rămășag cu d-l Păucescu că 99 din 100 vor face așa cum am zis noi. Am luat drept pildă un boier umanitar! Nu mai zicem nimic despre ceilalți.

Dar, ne va răspunde d-l Păucescu, „dv. ziceți că interesele marelui proprietar sînt ca țaranul să ajungă la sapă de lemn. În teorie așa este, dar în practică un țaran ajuns la sapă de lemn e un muncitor bețiv, leneș, nă-răvit, mișel; cînd sărăcia intră în casă, beția bate la ușă”. Da, e foarte adevărat, și asta e o chestie, care a

muncit pe toți marii proprietari care au ajuns în așa stare ca în țara românească, adică : *unde Ungă marea proprietate s-a găsit o mare clasă de mici proprietari pp care cea dintii tindea să-i deposedeze.*

Chestia însă se învîrte într-un cerc vicios. Un țăran cuprins * este foarte harnic, nu-i bețiv, e cinstit ; dar, în schimb, ori nu vrea deloc să lucreze pentru marii proprietari, ori cere preț omenesc, dar care pare acestuia prea mare. De altă parte, un țăran proletar e foarte domol, lucrează pe un preț de nimica, dar e bețiv, leneș etc. Ce-i de făcut ? Bineînțeles că din două rele proprietarii au ales și aleg pe cel mai puțin rău pentru ei. Un țăran sărac și bețiv nu lucrează prost, dar tot lucrează și încă și cere un preț de rîs , încît proprietarul nu poate alege decît ruina și calicirea țăranului în folosul marii proprietăți.

Însă proprietarii au găsit un mijloc mai mult sau mai puțin destoinic pentru înfrinarea și stingerea relelor ce izvorăsc din sărăcie, adică a beției, lenei etc. Acest mijloc e școala și biserica, și mai ales biserica ; țăranii să învețe puțină carte, cît le trebuie pentru a citi cărțile moralizatoare, iar biserica să-și ia sarcina să îndrepte pe țăran de darul beției, să-l facă muncitor, harnic, supus, într-un cuvînt să-l facă vită bună și grasă : cum dorește stăpînul să-i fie boul gras, sănătos, liniștit și neleneș, tot așa dorește și proprietarul să fie muncitorul. Adică, pe de o parte, ruina și calicia țăranului, de altă parte, buna creștere, dresarea prin școală și biserică, mai ales prin biserica moralizatoare a țăranului ! Asta a fost leacul proprietarilor mari englezi cînd lîngă marea proprietate se găsea încă o mare clasă de mici proprietari, adică pe cînd Anglia, în privința legăturilor economice eîmpenești, era într-o stare asemănătoare cu a noastră acuma. Hultuirea ** spiritului religios, care în Anglia merge pînă la bigotism, pînă la folosul său de clasă despoietoare.

Este de mare interes pentru fiecare român de a cerceta lupta micii și marii proprietăți în Anglia, căci își va limpezi multe din lucrurile de aici. între altele va vedea cum aceleași stări economice pricinuiesc, răsfrîng

* [instărit].

** [Introducerea],

aceleași stări morale. Pe atunci și-n Anglia se auzeau ieremiade * despre nenorocitul popor muncitor, care suferă așa de mult, care e în mizerie din pricina ignoranței, beției, lenei etc., se cereau măsuri și administrative și moralizatoare, ca biserica și școala ; se spunea că oamenii ce vor îndeplini aceste măsuri vor fi lorzii care vor ști ei cum și ce să facă, pentru că, dragă doamne, sînt și ei doar patrioți și pentru că îi doare inima de englez să vadă pe yomani în mizerie.

Și acuma, după sute de ani, iată că d-l Păucescu vine de ne cîntă același cîntec vechi : „Poporul muncitor e în mizerie, e bețiv, leneș, mișel' și nu propune absolut nici un leac împotriva sărăciei, ci ne strigă : „Școala și biserica, dar mai cu seamă biserica, moralizarea poporului muncitor prin frică, povață, nădejde“. Iar școala, biserica și toate celelalte măsuri trebuie date în mina marilor proprietari. Este vădit deci că în gura d-lui Păucescu grăiesc interesele marii proprietăți rurale în luptă cu mica proprietate ; dacă proprietatea mare va reuși la noi să lipsească pe țăranii cu totul de pămînt, cum au reușit lorzii să deposedeze pe țăranii englezi, asta ne-o va arăta viitorul.

.

Rămîne acum să vedem e oare conștient d-l Păucescu de rolul ce-l joacă în chestia țăranului ?

Se prea poate ca d-l Păucescu să dorească binele poporului, dar spiritul de clasă-i nimicește toate intențiile cele bune ; în luptele de clasă, clasei privilegiate nu i-au lipsit niciodată oameni care să înfățișeze în formă ideală interesele ei, care să dea chiar celor mai crude cereri o haină morală-umanitară. Aceștia sînt ideologii clasei și fără îndoială că unii din ei cred sincer în ceea ce zic.

Ceea ce mai ales ne miră în conferința d-lui Păucescu e inconsecvența fără seamă ; căci un om care apără cu deplină conștiință privilegiile clasei sale, acest om e consecvent. Iată încă o dovadă de inconsecvența d-lui Păucescu. Miezul părții dintii a conferinței este acesta : în societatea modernă, unde domnește concu-

renta, domnește lupta dintre oameni, lupta odată intrată în societate Moșește celor tari și ucide pe cei slabi. Acesta e cazul cu țărănimea noastră. Concurența și lupta din societatea noastră a folosit foarte mult claselor privilegiate, dar a omorât clasa de jos, mai puțin înarmată și chiar foarte puțin pregătită și înarmată pentru luptă.

Până acum foarte adevărat.

Ce e dar de făcut ?

Noi, socialiștii, vedem dezlegarea problemei într-o alcătuire a societății unde să nu fie loc de luptă de interese, unde astă dușmănie dintre oameni să dispară.

D-1 Păucescu nu se încrede în astă dezlegare. Pentru d-sa lupta de interese, deși un cusur mare și chiar de căpetenie, trebuie însă să rămîie. Dar atunci ce-i de făcut cu țărani ? Pentru că lupta în societate e un rău trebuit și pentru că, de altă parte, țărani sînt foarte rău înarmați în astă luptă, apoi trebuie de ridicat forța de luptă a țăranilor, trebuie să-i înarmăm, să-i aducem în stare de a se putea lupta. Pentru astă ridicare a virtuții țăranilor, d-1 Păucescu a și propus școala și biserica, și mai ales biserica.

Dar cu cine oare au a se lupta țărani ? în Moldova, ne zice d-1 Păucescu, cu evreii ; în Muntenia n-a mai avut nici d-sa ce face și a trebuit să recunoască, deși nu cam de-a dreptul, că se luptă țăranul cu proprietarul și cu arendașul *. Deci trebuie de ridicat forța de luptă a țăranului pentru ca să poată lupta cu proprietarul ; dar într-a cui grijă dă d-1 Păucescu astă ridicare de putere a țăranilor împotriva proprietarilor ?

în a proprietarilor ! Lăsați pe lup să ridice forța de luptă a oilor împotriva lupilor ! Poate să fie oare o inconsecvență mai mare ? Multora, desigur, le va veni în gînd întrebarea asta : „Cum a putut să cadă în așa lipsă de logică tocmai un om deștept și cult ca d-1 Păucescu

* Iată o probă cum d-1 Păucescu ocolește vorbele ce nu vin la socoteală clasei d-sale : vorbind de izlazuri, în loc să zică „Proprietarii ori arendașii iau tot ce găsesc lingă sufletul țăranului pentru o nenorocită și mizerabilă bucată de izlaz”, zice : „Țărani dau tot ce au lingă suflet pentru etc. etc.". Dar cui dau țărani ? Desigur că proprietarului ori arendașilor, dar oricum vorba n-a prea venit la socoteală acestora ; așa cum a scris d-sa parcă țăranul e vinovat : „Pentru ce **dă** tot ce are ? Cine-l pune să **deie** ?”.

Răspunsul la astă întrebare, după credința noastră, este următorul : d-1 Păucescu este stăpînit de două duri, cu totul dușmane, unul este duhul binelui, care-i rodul însușirilor bune cu care e înzestrat d-1 Păucescu ; celălalt e duhul răului, duhul de clasă privilegiată. Și amîndouă duhurile se luptă în. d-1 Păucescu, și rînd pe rînd d-sa cade în puterea cînd a unui, cînd a celuilalt. Cînd d-1 Păucescu este sub înrîurirea celui dintîi, ne zugrăvește cu culorile cele mai negre starea ticăloasă și nenorocită a țăranilor, sărăcia lor fără seamăn, închircirea, foamea, boalele care-i seceră ; sub înrîurirea acestui duh de bine, ajunge aproape de încheierile adevărate, arătînd că chestia țărănească este chestia chestiilor, arătîndu-se gata să se' facă și socialist numai să mîntuie pe țărani de nenorocire. în vreme ce, călăuzit de acest inger binefăcător, d-1 Păucescu înaintează nesocotit așa de departe, duhul răului rînjind își șoptește atunci în barbă : „Zi-nainte, copile ; o vorbă bună nu strică, ba se poate ca-n lumea asta proastă să fie chiar de folos. Zi-nainte, că m-apropii și eu și pe dată ai să cînti alt cîntec”. Și într-adevăr, apucat de duhul răului, d-1 Păucescu schimbă pe nesimțite cîntecul. Mai întîi se ivește străinul, evreul, care mai cu seamă în Moldova este pricinuitoarea tuturor relelor. în Muntenia nu sînt evrei și aici vorbele conferențiarului ajung șovăielnice, ocolitoare ; pentru mizeria propriu-zisă nu ni se arată nici un leac ; în locul acestuia vedem școala și biserica, și mai cu seamă asta din urmă, care trebuie să lecuiască pe țărani de toate boalele ; în loc de pîine zilnică, fără care țăranul moare, vedem marea nevoie de măsuri igienice și proprietarul mare să privigheze aceste măsuri, pentru ca tocmai el să capete o putere mai mare de luptă decît cum are acum. Așa că, în loc să ridice puterea de luptă a țăranilor împotriva boierilor, d-1 Păucescu ridică pe a boierilor. Ce-a vorbit întîi și unde a ajuns ? Duhul răului a biruit !

Țărani acum, cu drept cuvînt, pot zice : „Mîntuiește-ne, doamne, de așa prietenii, că de vrăjmași ne mîntuim noi singuri”. Iar noi, socialiștii, căpătăm o convingere și mai mare că-n lupta pentru scăparea țărâniei de mizerie toate clasele privilegiate ne sînt deopotrivă de dușmane. Și, dacă cineva ne-ar spune că n-avem

dreptate și drept dovadă ne va arăta pe d-l Păucescu, noi vom răspunde : „Iată un om deștept, cult, generos, cu durere de inimă pentru suferințele țăranului ! Și chiar pentru acest om e destul să facă parte dintr-o clasă privilegiată, e destul să fie conservator pentru ca, de fapt, toate propunerile d-sale pentru îmbunătățirea stării țăranului să fie împotriva acestuia”.

Nu ! Nu ! Un boier conservator și un adevărat prieten al țăranilor nu pot să-ncapă în același om, precum o mîță și un cîine nu pot să-ncapă în același sac.

„REVISTA SOCIALĂ” (IASI), ANUL II, NR. 5 DIN AUGUST 1887,
P. 216—241.

I. *Statul să cumpere moșii de la particulari*

Dacă e o chestie socială mai însemnată de la dezlegarea căreia să atîrne fericirea sau nefericirea populației noastre, mai mult încă, de la care să atîrne chiar trăinicia statului român, desigur că aceea e chestia țărănească.

În urma răscoalelor țărănești din Muntenia, pe de o parte, și a miilor de petițiuni adresate Camerei și miniștrilor de țărani din Moldova, clasa stăpînitore a fost silită să facă o lege pentru vînzarea în loturi a moșiilor statului la țărani⁴¹.

Noi, socialiștii, care am fost cei dintîi care ne-am unit cu țărani și chiar am îndemnat să pășească pe calea legilor în lupta politică pentru cucerirea drepturilor lor, avem datoria să deschidem ochii și să cercetăm dacă cu păcătoasa lege pe care muncitorii țărani au putut-o smulge de la clasa stăpînitore vor fi ei mai fericiți și mai îndestulați și dacă toată suflarea românească va avea folos din acea lege.

Trebuie dar să căutăm, cît bine și cît rău va urma din această lege pentru țărani și, fiindcă chestia țărănească e peste măsură de însemnată chiar pentru temeinicia

statului român, să vedem\in ce chip am. putea înlătura răul, care ne va fi leacul și cu ce mijloace am putea dezlega această chestie peste măsură de însemnată.

Populația din statul român se urcă la vreo cinci milioane de suflete, prin urmare ca la vreun milion de familii. Din acestea vreo 250 000 de familii e populația orașelor, rămâne deci 750 000 de familii pentru populația satelor. Singur numărul covârșitor al țăranilor ne arată cât de însemnată e chestia țărănească și cât de mult statul atirne de dinșii !

Ne pare rău că n-avem date amănunțite de chipul cum e împărțit pământul între aceste 750 000 de familii țărănești spre a vorbi mai cu siguranță, totuși, din câte știm, din câte s-au scris, nu vom fi departe de adevăr în socotelile noastre.

În urma împrumutării de la 1864, din pricina falsificărilor și relei-credințe cu care boierimea a aplicat legea, au rămas fără o palmă de pământ cel puțin 150 000 de familii țărănești, o parte din acestea fără îndoială că s-au dus să îngroașe rîndurile populației orașelor ca muncitori cu brațele. între împrumutări! de la 1864 pun și pe împrumutării de la 1879¹², căci aceștia sînt aceia cărora la 1864 li s-au dat numai 10 prăjini și la 1879 li s-au completat după legea de la 1864 din moșiile statului.

De la 1864 și pînă azi ce s-a întîmplat? Pe de o parte, pământul dat țăranilor fiind cel mai rău, plata clăcii și birurile fiind peste măsură de mari, niciodată n-au putut scoate din acel pământ rodul trebuitor pentru aceste plăți și pentru întreținerea familiei, de aceea s-au îndatorat neconținut la boieri, așa încît mai la urmă nici nu mai puteau să-și lucreze ogorul lor și, prin urmare, pământul le era nefolositor și mulți de aceea l-au înstrăinat. Pe de altă parte, acel pământ s-a tot împărțit între copii, încît s-a redus în șişiniți * de cîte 15—20 de prăjini, și dacă bucata întreagă nu putea să-i aducă mare folos, cu atît mai puțin o şişiniță mică, și mai mulți din aceștia au trebuit să înstrăineze pământul.

* [Fîşie, bucată].

Din aceste pricini și multe altele tot așa de mari au rămas din împrumutării de la 1864 cel puțin 100 de mii fără pământ deloc și cel puțin 200 de mii cu mai puțin de 40 de prăjini.

Dar mai e o categorie de muncitori țărani foarte însemnată, cu atît mai însemnată cu cît odată au făcut mărirea neamului nostru în nenumăratele războaie ce le-am avut după vremuri cu turcii ori cu leșii și foarte însemnată încă prin lupta ce a ținut mai multe veacuri pentru a-și apăra moșia împotriva lăcomiei și nesațului boieresc.

Aceștia sînt razeșii și moșnenii.

Toată istoria noastră e plină de lupte și de procese de-ale acestor razeși (moșneni) cu boierii, care le răpeau bucată cu bucată pământul lor și adesea boierii le luau moșii și sate întregi, rămînînd bieții oameni proletari fără o palmă de pământ și fără vreo unealtă de muncă, afară numai de brațele lor, din care să-și scoată hrana, Legea de la 1864 nu a avut în vedere și pe razeși (moșneni), căci ei erau priviți ca proprietari, așa încît 100 de mii de razeși azi n-au deloc pământ. Pe lîngă acestea, dacă vom spune că prin moșteniri la razeși se împarte pământul de veacuri, vedem că aceia care mai au pămînturi sînt așa de bucățelitate încît nu le mai folosesc la nimic. E cunoscut în satele razeșești că mulți zic că au moșie „o palmă” ori „4 palme”, încît proverbele că „vaca stă cu capul pe moșia unuia și cu coada pe moșia celuilalt” și că „razeșul are un petic de moșie și un sac de hîrtie” sînt prea adevărate. Deci mai sînt încă cel puțin 150 de mii de razeși care au mai puțin de 40 de prăjini.

Dacă acum vom face totalul, vom vedea că sînt cel puțin 300 000 care n-au pământ deloc și cel puțin 350 de mii care au mai puțin pământ de 40 de prăjini.

Rămîn deci 100 de mii care au mai mult de 40 de prăjini, din care trebuie să scoatem vreo 10 000 de proprietari mari, care au de la 300” de falcii (o mie de pogoane) în sus. Și această socoteală e foarte aproape de adevăr, căci dacă vom observa un număr de sate chiar din acele mai cuprinse vom vedea : un proprietar mare, 2—3 frunțași avînd de la 20—50 de falcii, vreo 10 cel mult avînd 2—4 falcii (13 pogoane și mai bine), alți vreo

BIBLIOT

CHESTIUNEA ȚĂRANEASCA

DE

«**"«> am cștor nt'ipjuttwre* jibiviDUAxÂ

. BEE fUS* SttT

«MUNCA*.

WPOGRAM MS - mm, m M m m m a

30 avînd între 40 de prăjini și 2 fălcii, iar ceilalți avînd mai puțin de 40 de prăjini sau neavînd nimic.

Se naște întrebarea : Legea făcută anul trecut** va îndeplini toate trebuințele, va aduce o îmbunătățire văzută pentru întreaga suflare țărănească ? Fără îndoială că nu. Moșiile statului nu sînt de ajuns pentru a putea face proprietari pe cei 300 de mii de țărani care n-au deloc pămînt și a completa în același timp pămîntul acelor ce au mai puțin de 40 de prăjini.

Dacă s-ar vinde, de pildă, numai celor ce n-au deloc pămînt, nu s-ar putea împroprietări cu moșiile ce le are statul decît cel mult 200 de mii, și atunci ar rămîne 100 de mii fără pămînt deloc și 350 de mii cu mai puțin de 40 de prăjini. Dacă s-ar completa acestora care au mai puțin de 40 de prăjini, să zicem că ar ajunge moșiile statului, dar atunci ar rămîne 300 de mii fără pămînt deloc, neavînd alte unelte din care să-și scoată munca decît brațele lor, adevărat proletari. Dacă se va vinde moșiile statului, cum se face, și la cei care n-au deloc și la cei care au mai puțin de 40 de prăjini, atunci vor rămîne vreo 200 de mii fără pămînt deloc și vreo 200 de mii cu mai puțin de 40 de prăjini.

Ce vor face aceștia ? De unde-și vor scoate hrana ? O nouă vindere nu se mai poate face, căci statul nu mai are moșii.

Le rămîn două lucruri de făcut, ori să alerge să îngroașe populațiunea orașelor, intrînd ca lucrători în fabrici și diferite meșteșuguri, ori să-și ia lumea în cap și să pribegească prin alte țări. Dar noi nu avem fabrici îndeajuns pentru* a ocupa pe lucrătorii orașelor, concurența e destul de mare între lucrătorii orașelor și acum, *ce-ar fi atunci cînd ar năvăli o armată de rezervă al cărei număr s-ar ridica la 300—400 de mii ? ! !* Acești oameni, neavînd de lucru, ar amenința chiar trăinicia statului român ! !

Pămînt însă e de ajuns, numai că el e grămădit în cîteva mîini. Dacă acest pămînt ar fi cu chibzuință întrebuințat, el ar putea aduce tot atîta rod încît să îndeșteuleze o populațiune de 5 ori mai numeroasă și încă să

mai trimitem produse de-ale noastre și peste graniță spre vânzare. Dar acestor puțini la număr, care țin pământul în miinile lor, puțin le pasă dacă ceilalți mor de foame, puțin le pasă dacă prin această stare de lucruri se zdruncină chiar temelile statului și dacă națiunea noastră se pune în primejdie.

Dacă lor nu le pasă, datoria statului, *care trebuie, să înfățișeze interesele întregii națiuni și să le apere*, e de a lua măsuri să vină în ajutorul celor împilați, și aceasta în interesul său chiar.

Una din acele măsuri, și poate cea mai însemnată, e să facă o lege *prin care statul să aibă dreptul și chiar datoria de a cumpăra moșii de la particulari.*

Nu cerem, deși, în interesul statului și al neamului nostru, am putea-o face ca statul să silească pe proprietari să-și vândă moșiile, îi cerem numai ca orice moșie va fi scoasă în vânzare de un proprietar statul să o cumpere, mai mult chiar, să se facă o lege prin care nici un proprietar să nu aibă dreptul a-și vinde moșia altuia decât statului.

Prin acest mijloc, statul, în puțini ani, ar, avea un număr de moșii la îndemîna sa, și aceasta ar putea-o face cu banii ce îi ia în fiecare an din vânzarea moșiilor sale ce o face după legea votată anul trecut.

II. Micii proprietari

Am arătat că după aplicarea legii pentru vânzarea moșiilor statului, votată anul trecut, tot vor rămîne vreo 20,0 000 fără pământ și vreo 200 de mii cu mai puțiii de 40 de prăjini. Acum să vedem, starea acelor fericiți care au avut norocul, după toate aceste împrorietări și vânzări ce s-au urmat de la 1864, să aibă 3—4 fâlcii (10—13 pogoane), precum: și ce au să devină ei mai tîrziu.

Pentru ca faptele ce voim să arătăm și adevărul ziselor noastre să sară în ochii celor mai necredincioși, să luăm pe cei mai nevoiași din acești mici proprietari, să luăm pe cei ce ar avea 5 fâlcii (aproape 17 pogoane) de pământ. Fără îndoială că un gospodăru cu 5 fâlcii, pentru a le putea munci, are nevoie de *yite*, prin urmare nu va putea cultiva decât cel mult 3 fâlcii (10 pogoane), iar

2 fâlcii le va lăsa pentru hrana vitelor, fie pentru fin, fie pentru imaș (izlaz).

Pentru aceste 5 fâlcii, el plătește pe fiecare an statului cumpărătura, funciar și dobînda banilor cei puțin 50 de bani de prăjină pe an, dar noi să punem numai 40 de bani de prăjină, prin urmare trebuie să dea 160 fr. pe an numai pentru pământ. La această sumă trebuie să adăugăm munca făcută pe cele 2 fâlcii pentru nutrețul vitelor, care-i trebuie pentru cultivarea celor 3 fâlcii, cel puțin 60 fr. Prin urmare, pentru a cultiva 3 fâlcii de pământ, pe acel fericit gospodăru il va ține deodată pe fiecare an 220 fr.

Să ne închipuim că acel gospodăru seamănă păpușoi (porumb), care e singura lui hrană, pe acele 3 fâlcii, cît va scoate el din ele? Este știut de toată lumea că micii cultivatori scot totdeauna mai puțin rod decât cultivatorii cei mari, să punem în mijlociu că va scoate 5 chile la fiecare falce. Suma e mai degrabă prea mare decât prea mică, căci cîți țărani scot oare 5 chile la falce? Prin urmare, total va scoate 15 chile de păpușoi.

Anul acesta și chiar anul trecut prețul chilei de păpușoi a fost 26—28 și uneori 30 fr. Noi să punem în mijlociu 30 fr. chila; pe 15 chile face 450 fr.

Din acești 450 fr. să scoatem plata pământului și munca pentru nutrețul vitelor (căci vitele le-a întrebuintat tot pentru scoaterea acestor 450 fr.), rămîn 230 fr., ceea ce vine cam 5 bani de fiecare prăjină cultivată.

Acești 230 fr. înfățișează toată munca omului pe acele 3 fâlcii de pământ arat, semănat, prășit, cules, strins și bătutul păpușoiului, ba de multe ori și căratul la tîrg.

Din acești 230 fr., ceea ce face 63 de bani pe zi, fericitul gospodăru trebuie să mănînce, să se îmbrace el, femeia și copiii lui, să plătească contribuția și să poarte de grijă copiilor la școală. Va să zică de va avea 3 copii, pentru fiecare suflet le vin pentru mîncare și îmbrăcăminte 12 bani pe zi.

întreb pe oricine : această stare surîde așa-ziișilor mici proprietari? Dacă aceștia stau așa de prost, cum trebuie să stea cei ce au mai puțin de 5 fâlcii? Desigur că mult mai rău.

*

Acestea se petrec în anii buni și cei mijlocii, dar în anii răi ce vor face? E știut că vor face același lucru pe care l-au făcut și țăraniii împroprietăriți la 1864.

Se vor îndatora la boieri, și aceste datorii se vor înmulți din an în an, pe de o parte, din pricina dobânzilor, pe de alta că, chiar în anii buni de-abia pot scoate cât să-și țină zilele, încât n-au de unde plăti și fiindcă, pe lângă anii buni, vor fi și răi, vor trebui să se îndatoreze în toți anii răi. Din pricina datoriilor nu-și vor mai putea lucra pământul, încât vor fi nevoiți să-l înstrăineze sau să-l lase paragină.

Dar pe lângă acestea am presupus că omul nostru are trei copii (poate are și mai mulți), și acele 5 fălcii vor fi împărțite în trei părți, deci fiecare copil va avea mai puțin de 2 fălcii. Fără îndoială că aceștia vor duce-o mai greu decât tatăl, și cu atât mai ușor vor pierde aceste bucățele de pământ care nu le mai aduc folos.

Așadar, vedem că în mai puțin de 20 de ani cel puțin o jumătate din micii proprietari de azi vor rămâne proletari, adică oameni care nu vor avea pământ, nici alte unelte din care să-și scoată hrana fără cit numai brațele, așa precum au pățit mai încoace o mulțime din împroprietăriții de la 1864.

Aceasta e starea în care se află micul proprietar țăran, și din nenorocire îl așteaptă în viitor o stare și mai tristă, de a deveni proletar.

Dacă această soartă le place, dacă un asemenea viitor le surâde muncitorilor țărani, să stea cu mâinile încrucișate și să isufere tot; dacă nu, trebuie să se miște și să lupte pentru îmbunătățirea soartei lor și pentru un viitor mai strălucit.

Fără îndoială, nu vor șede cu mâinile în sin și vor lupta pentru drepturile lor și în această luptă pașnică și legală vor învinge.

III. *Pricina răului*

Mulți se vor mira și vor întreba cum e cu puțință ca un bun gospodar, care ar avea 5 fălcii de pământ, să nu poată scoate rod îndestulător pentru traiul lui și celor

ai lui? Fără îndoială mirarea e cu puțință pentru aceia care nu știu cum se petrec lucrurile azi în lume, însă pentru cei ce știu ce se petrece și pe aiurea aceasta e un adevăr tot așa de bătător la ochi ca și lumina zilei.

Nu ne e cu puțință să arătăm amănunțit aici toate pricinile răului *, căci ne-am întinde prea mult, vom spune numai în scurt câteva din care se va vedea că așa cum e întocmită proprietatea la noi nu se putea să se întâmple altmintrelea decât tocmai așa cum se întâmplă acum.

Micul proprietar cu 5 fălcii de pământ va fi veșnic nevoit să semene cele 3 fălcii ce le are pentru cultivare în fiecare an, căci altmintrelea i-ar fi cu neputință de a trăi. Dar pământul neconținut semănat tot sărăcește în sucurile hrănitore pentru semănături și ajunge din ce în ce mai secătuit, că dă un rod prost, chircit și din an în an mai puțin.

Marele proprietar, din contra, nu va semăna în fiecare an pe aceeași bucată, ci o va lăsa să se odihnească și să-și recapete toate puterile.

Din această pricină urmează că de pe o falce [cu] aceeași muncă marele proprietar va scoate mai mult decât micul proprietar.

Apoi micul proprietar nu poate să semene în același an pe o bucată păpușoi, pe alta grâu, pe alta rapiță, de cum face marele proprietar, căci îi cu neputință să aibă vreun folos din aceste mici șușiniți de recolte deosebite, ci va semăna păpușoi, care sînt neapărat trebuincioși pentru hrana lui, și cel mult grâu ori altă „pîine albă”. Din această pricină decurg două rele : una că, semănînd neconținut aceeași semănătură pe același ogor, tot sucul din care se hrănește acea recoltă se sleiește și rămîn sucurile care ar putea hrăni alte recolte fără nici o întrebunțare, al doilea rău e că anii nu sînt deopotrivă de buni pentru toate semănăturile și se poate întâmpla ca anul să fie foarte bun pentru grâu și rău pentru păpușoi, încît cel ce a semănat numai păpușoi e amenințat cu foametea, deși grâu s-a făcut destul.

* *Asupra acestei chestii s-a vorbit pe larg în „Muncitorul”, ziarul partidei muncitorilor apărut în Iași, și în „Munca”. între acele articole, cititorii pot cerceta cu folos articolul *Proprietatea mare și proprietatea mică*.”*

Marele proprietar va putea semăna grâu, păpușoi, rapiță, sfleclă etc. în același an, căci din fiecare are folos și, în același timp, de nu va face un fel de recoltă, va face de celelalte. Apoi anul viitor pe bucata pe care a semănat grâu va semăna păpușoi, această semănătură își trage din pământ sucurile trebuitoare, și, pe cînd acestea se împuținează, cele pentru grâu, rapiță etc. se înmulțesc, așa încît pămîntul nu se secătuiește.

Din toate aceste pricini, dacă proprietarul mic a luat de la falce 5 chile păpușoi, proprietarul mare va lua 8 chile. Deci pentru aceeași muncă și pentru același pămînt, punînd chila 30 fr., micul proprietar va lua 150 fr., pe cînd marele proprietar va lua 240 fr. Prin urmare, proprietarul mare la fiecare falce va lua 90 fr. mai mult și, prin urmare, îi va da mina mai ușor să vîndă chila cu 30 fr. Dar fiindcă cumpărătorii caută ieftin, dacă micul proprietar va vroi să vîndă mai scump ca să-și scoată munca, nu-i va cumpăra nimeni și va fi silit să lase cu același preț.

Iată cum prin faptul că proprietarului mare, de pe același număr de fălcii și cu aceeași muncă scoțînd mai mult rod, îi dă mina să vîndă mai ieftin, și din această pricină micul proprietar pierde o parte din prețul muncii sale, tocmai partea cu care ar putea duce o viață mai omenească. Prin urmare, prin faptul că alătura cu proprietatea mică e și proprietatea mare, aceasta din urmă bate în piață proprietatea mică, o „concuerează”, cum se zice, o silește să vîndă produsele sale din ce în ce mai ieftin, încît o sărăcește pînă ce o înghite.

Precum marea atrage și înghite în sine toate izvoarele uscatului, așa proprietatea mare atrage și înghite micile proprietăți.

Din cele zise mai sus și știindu-se că noi, socialiștii, luptăm pentru îmbunătățirea soartei muncitorilor și, prin urmare, și a muncitorilor țărani și văzînd că, din pricina mării proprietăți, proprietatea mică sărăcește și dispăre, ar urma ca noi să fim împotriva mării proprietăți. Cu toate acestea, dimpotrivă, sîntem tocmai pentru marea proprietate. Chipul cum înțelegem noi însă marea proprietate îl vom vedea mai în urmă.

Cînd am văzut cum pe proprietatea mică rodul scade neîncetat și pe proprietatea mare crește, cum am putea fi noi împotriva mării proprietăți? Dacă ar fi numai aceste deosebiri, încă tot le-am mai putea trece cu vederea, dar sînt altele încă și mai uriașe, care, adăugate la cele dintii, vom vedea că e cu neputință să fim partizanii micii proprietăți. Spre lămurire să luăm 2 mari proprietari, unul care-și cultivă moșia cu muncitori angajați și altul care o cultivă cu mașini, vom vedea că dacă celui ce cultivă moșia îi trebuie la o falce de păpușoi 60 de zile de muncă (presupunînd că în fiecare zi lucrează un singur om), celui cu mașini nu-i vor trebui decît cel mult 20 de zile de muncă, prin urmare cel puțin de 3 ori mai puțină muncă.

Prin urmare, dacă amîndoi proprietarii iau cîte 8 chile la falce, vedem că cel cu mașini a pus o muncă de 3 ori mai puțină pentru același, produs și, punînd dobînda banilor din mașini, tot va avea un folos de 2 ori mai mare decît marele proprietar fără mașini, deci acestuia ușor îi va fi să lase în piață, produsele mai ieftine și astfel va sili și pe marele proprietar să le vîndă mai ieftin. Prin urmare, marele proprietar fără mașini va fi concurat în piață de cel cu mașini și cel dintii va pierde. Micul proprietar va fi concurat de amîndoi mării proprietari și va pierde din pricina concurenței amîndurpra; el va fi silit să-și vîndă produsele cu un preț redus ca și cum ar fi cultivat pe un pămînt întins, roditor și cu mașini. Plata pămîntului, dările etc. musai trebuie să le dea, și, prin urmare, cu cît prețul roadelor sale e mai scăzut, nu privește plata pămîntului, ci numai curat munca sa, dar el trebuie să mănînoe, să se îmbrace pe el și ai lui din rodul acestei munci, și cu cît prețul muncii va fi mai mic în piață sub forma de grâu, păpușoi etc., cu atît partea trebuitoare ca hrană, îmbrăcăminte etc. se micșorează și viața devine mai ticăloasă și mai amară,

Iată de ce chiar fericitul țăran care ar avea 5 fălcii de pămînt va duce o viață ticăloasă și chiar la urma urmei va fi silit să-și vîndă această proprietate.

Dar să mai facem încă un pas și să ne închipuim că avem 3 mari proprietari, din care 2 cei de sus și unul care, pe lîngă mașini, va întrebuița și îngrășăminte pe moșia lui în chipul cum arată știința că trebuie să se facă. Acesta din urmă va avea un rod mult mai bogat

și va avea un folos de două ori mai mare decât marele proprietar care lucrează cu mașini, dar fără îngrășăminte și deci de patru ori mai mare decât cel fără mașini și fără îngrășăminte. Așa că unui asemenea proprietar îl va da mina să vîndă în piață mai ieftin și va sili și pe ceilalți să vîndă ieftin, încît cel cu mașini și fără îngrășăminte pîgubește față cu cel cu mașini și îngrășăminte, cel fără mașini și fără îngrășăminte pîgubește față cu amîndoi, iar bietul mic proprietar pîgubește față cu tustrei.

Cînd vedem că rodul se înmulțește pe proprietatea mare, că, dacă întrebuițăm mașini, munca devine de trei ori mai mică și mașini nu se pot întrebuița decît pe proprietatea mare, cînd vedem că îngrășămintele făcute în chip științific îndoiesc rodul și aceste îngrășăminti nu se pot face decît cu mari capitaluri și prin urmare pe proprietăți mari, pe cînd, din contra, pe proprietatea mică rodul scade și munca crește, nu putem să nu ne arătăm din toată inima și din toată convingerea ca partizani ai marii proprietăți și dușmanii cei mai înverșunați ai micii proprietăți, izvor veșnic de sărăcie și nenorocire.

Dacă țara românească ar fi închisă de jur împrejur cu un zid și n-am avea nici o legătură cu țările străine, ar fi mieii proprietari în față cu marii proprietari români, care nu întrebuițează sistemul de îngrășăminti științific aproape deloc și ici-colo numai mașini. Proprietatea mică ar avea a suferi numai concurența marii proprietăți și a puținelor mașini ce le au marii proprietari și cu aceasta numai am văzut că proprietatea mică tot se ruinează. Aceasta ar merge cum ar merge, dar avem a suferi marea concurență a marii proprietăți cultivate cu mașinării și în chipul cum arată știința de peste hotare, concurența cu străinătatea.

În America, Australia, țări foarte depărtate, se cultivă proprietăți întinse de zeci de mii de fâlcii numai cu mașinării, așa încît produc roade nemăsurat de multe și le vînd cu prețuri ieftine pe piețele din Europa, încît dacă vrem să vindem și noi produsele noastre în vreo țară străină trebuie să le lăsăm și noi tot așa de ieftin ca americanii, altmintererea nu le cumpără nimeni.

Mai mult, produsele americane vin pînă la noi la Galați și cu toate că, cum se spune în poveste, vin de peste nouă țări și nouă mări, de multe ori griul lor îl vînd la Galați mai ieftin de cum îl putem vinde și noi.

În fața acestei grozave concurențe, marii noștri proprietari tremură de frică, veșnic sînt bătuti pe piață și produsele noastre scad în preț, încît proprietarii noștri cei mari chiar pierd neconținut.

Ei ar da chiar faliment dacă ar plăti muncitorii după munca lor, faptul că încă nu dau faliment se datorește că-și muncesc pămîntul mai cu nimica cu muncitorii țărani. Aceia care vor voi să nu dea faliment vor trebui să muncească cu mașini și să îngrășeze pămîntul cum se face în străinătate, și atunci vor putea lupta cu concurența străină.

Dacă presupunem acum că statul ar cumpăra toate moșiile boierești și le-ar împărți la țărani ca fiecare să aibă 5 fâlcii de pămînt, din cele ce am văzut, producția pămîntului va scădea și în același timp concurența în piață nu va înceta, căci atunci, neavînd pe proprietarii mari ai noștri, vom avea pe cei străini.

Dacă vedem că cu mijlocul cum se cultivă acum proprietarii mari sînt amenințați a deveni cu timpul faliti din pricina concurenței străine, cu atît mai mare va fi concurența cînd nu vor fi decît mici proprietari.

Apoi producția totală a țării ar scădea nemăsurat de mult, căci am văzut că la fiecare falce se produce mult mai puțin pe proprietatea mică. Din această pricină ar fi o sărăcie generală, o lipsă de bani, „o *criză*”, cum se zice, încît, dacă n-am mai fi robii cutărui boier român, am fi robii unui bogătaș neamț ori franțuz, chiar țara noastră ar putea deveni roaba altei țări mai bogate.

De aceea și socialiștii nu pot fi partizani ai proprietății mici și de aceea se deosebesc de radicali, care susțin tocmai proprietatea mică.

Din aceste puține zise, cred că fiecare se poate convinge că leacul ca să vindecăm relele ce bîntuie populația săteană nu e mica proprietate, ci mai degrabă mica proprietate e boala din care decurg relele.

Prin urmare, orice om ce dorește din inimă o îmbunătățire pipăită a populației muncitoare trebuie să fie în contra sistemului miciei proprietăți, și credem că și radicalii sinceri se vor convinge de aceasta, cu atât mai ușor că am putea dezlega această chestiune într-un chip [pe] care l-ar putea primi și radicalii.

IV. *Moșiile statului arendate la comune de muncitori*

Am arătat primejdiile ce ne-ar amenința când toate moșiile ar fi bucățelate în mici proprietăți și, astfel fiind, ne-am pronunțat în contra miciei proprietăți și în favoarea marii proprietăți. Dar nu fiecare familie țărănească poate căpăta o mare proprietate și, chiar de ar avea-o, nu i-ar folosi, căci singură n-ar putea-o lucra.

Proprietate mică nu vă place și cu drept cuvânt, proprietate mare nu poate avea fiecare țăran și chiar de ar avea-o tot nu va putea lucra mai mult decât 5—8 fâlcii cel mult, presupunând că toți ar avea proprietăți, ce voiți dar, ne-ar întreba cineva.

Lucrul ni se pare foarte simplu, voim proprietate mare, dar în același timp fiecare are partea lui de proprietate mică. Și iată cum :

Am zis că *statul e dator și chiar trebuie să cumpere moșiile de la particulari*; îndată ce își va face un număr de moșii, să facă astfel :

Statul să nu mai vîndă nici o moșie de a sa, *ci să le dea în arendă la comune întregi de țărani sau la societăți de muncitori alcătuite din cel puțin 100—200 de oameni și în același timp să le procure mașinile și uneltele necesare pentru cultivarea moșiei arendate.*

Să vedem acum ce bine ar decurge din acest sistem de cultivare și să ne închipuim o comună sau o societate de muncitori alcătuită din 100 de familii. Acea comună să arendeze o moșie de la stat de 1 500 de fâlcii, deci cîte 5 fâlcii de familie.

Statul nu va putea închiria pămîntul cu un preț mai mare decât dobînda banilor la cumpărătură, și fiindcă o falce în mijlociu se cumpără cu 400—500 de lei (punînd pămînturile numai cultivabile) și fiindcă dobînda la stat

e de 5 la sută pe an vine chiria unei fâlcii 25 de lei pe an. Să nu se creadă că această arendă e prea mică căci statul arenda moșiile sale cu un preț mult mai mic pe la boieri, cu 10—15 lei faicea, și chiar în mijlociu nici boierii nu o arendează cu totalul cu mai bun preț.

Vrea să zică va plăti în fiecare an o arendă cu mult mai mică decât plătește acum către stat proprietatea cumpărată.

Dacă fiecare familie va lucra tot cîte 3 fâlcii, vor lucra în total 900 de fâlcii și le vor rămîne 600 de fâlcii pentru fînăț și imaș (izlaz), dar acum nu au nevoie ca fiecare om să aibă o falce de imaș, ci mai puțin căci vor pășuna vitele toți la un loc și atunci le va rămînea o parte spre a o cultiva.

Să presupun[em] că acea comună de muncitori nu ar voi să lucreze cu toții la un loc de-a valma, ci fiecare, familie va voi să-și lucreze ogorul său și fără mașini, dar se vor înțelege, de pildă, ca un ogor de 300 de fâlcii să-1 semene cu păpușoi, 300 de fâlcii să semene grîu și 300 fâlcii rapiță, ori cartofi ori altceva, fiecare gospodar va avea cîte o falce din fiecare semănătură cu hotarele deosebite, dacă va voi, și pe care o va munci cum va voi. Anul viitor, partea care a servit de imaș o vor semăna cu păpușoi, cea care a fost cu păpușoi o vor semăna cu grîu, cea de grîu o vor semăna cu cartofi ori rapiță, iar cealaltă o vor lăsa de imaș. Prin aceasta numai a îndepărtat o parte din relele miciei proprietăți, căci în fiecare an o parte din pămîntul cultivabil rămîne toloacă și astfel își capătă puterile și tot aceeași parte servește și de imaș, așa că în 3 ani tot pămîntul se primenește. Apoi dacă în fiecare an se schimbă recolta, în timp ce o recoltă își scoate din pămînt materia trebuitoare pentru hrana ei, în același timp materia trebuitoare pentru altă recoltă de soi deosebit se reface și se înmulțește încît cînd vom semăna-o va găsi hrana gata. În același timp, locuitorii nu vor putea fi amenințați cu foametea, căci trebuie să fie un an prea rău ca să nu se facă nici un soi de recoltă.

Vedem dar că, în aceste condiții, muncitorii vor avea recoltă în aceleași condiții ca și marii proprietari români, fiindcă am văzut că pentru falcea de păpușoi (pentru celelalte semănături tot cam aceeași deosebire) proprietatea mare ia mai mult cu 90 de lei la falce decât cea

mică, sau 270 de lei la 3 fălci, prin urmare un folos îndoit decît au acum și, fără îndoială, traiul de două ori mai bun.

În astfel de împrejurări vor putea susține concurența cu marii proprietari români și nu vor fi siliți să se îndatoreze și să devină robii boierilor.

*

Dar dacă muncitorii ar voi să lucreze de-a valma acea moșie și încă cu mașini, atunci munca va deveni de 3 ori mai mică și acea comună nu va întrebuința decît a treia parte din timp, iar celălalt timp sau îl vor întrebuința la alte trebi sau vor putea munci o moșie de 3 ori mai mare și va avea un venit fiecare de 3 ori mai mare, dar fiindcă vor trebui să plătească statului pentru mașini pe fiecare an cîte o sumă de bani vor avea produse cel puțin de două ori mai multe decît lucrînd fără mașini.

Dacă ar mai întrebuința încă și îngerășăminte după chipul cum arată știința, atunci ar avea cel puțin de 3 ori dacă nude 4 ori mai mult rod.

Prin acest mijloc nu numai că muncitorii țărani n-ar mai fi bătuiți în piață de marii proprietari, ci ei la rîndul lor i-ar bate pe aceștia și în același timp ar putea susține concurența cu străinii, făcînd și ei cultura ca și dînșii și producînd tot așa de mult. Încît, pe lîngă că fiecare cetățean s-ar îmbogăți și prin urmare țara întregă, crescîndu-se producția totală a țării, dar încă n-am fi amenințați să devenim robii banului străin și astfel temeliile statului ar fi puternice.

Neînțelegeri n-ar putea fi, căci să presupunem pentru ușurință că am recoltat numai grîu și am luat 10 000 de chile de grîu; din aceste comune va da 40 000 de lei arenda moșiei și 35 000 plata pentru mașini și pentru capitalurile pentru îngerășăminte, deci din suma totală de grîu vom da pentru acești bani 1 500 de chile, punînd chila de grîu 50 de lei. Rămîn deci 8 500 de chile pentru cele 300 de familii. Oprindu-și fiecare familie cîte 5 chile pentru hrană, rămîn 6 000 de chile spre a le vinde cu cîte 50 de lei chila; va veni de fiecare 1 000 de lei pentru îmbrăcăminte și alte cheltuieli, avînd și pîinea trebuincioasă.

Dacă statul ar face acest lucru pentru un număr de moșii ce le-ar cumpăra, ar sili pe alți proprietari să le vîndă, căci pe de o parte aceste comune ar bate în piață pe marii proprietari, putînd vinde mai ieftin decît dînșii, fiindcă au lucrat cu mașini, iar pe de alta că imediat s-ar împutîna muncitorii fără lucru și ar trebui să plătească mai mult. Va să zică, vor cheltui mai mult și în același timp vor lua mai puțin, încît, în cîteva ani, ori vor trebui să-și vîndă moșia, ori vor da faliment și i-o vor vinde fără voie.

Astfel, în măsura în care aceste comune de muncitori s-ar întinde, în aceeași măsură marea proprietate particulară va dispărea și nu va rămîne decît marea proprietate a statului, adică a obștii națiunii.

Ce ar deveni atunci micii proprietari de azi? Fără îndoială că ei vor pierde și în acest caz, cum pierd și vor pierde și fără această alcătuire. Dar desigur că, văzînd deosebirea dintre dînșii și frații lor, ori vor lăsa bucățelele lor de pămînt statului și vor arenda bucăți mari, ori chiar se vor înțelege să-și întroloce bucățelele lor la un loc, să alcătuiască mare proprietate, pe care să o lucreze de-a valma, cerînd de la stat numai mașini și bani.

Dar aceștia ar face mult mai bine ca, înainte de a ajunge să silim pe stat să facă această reformă, să o facă ei singuri, unindu-și bucățelele de pămînt și cultivînd după chipul cum se cultivă marea proprietate și atunci ar putea scăpa măcar de concurența marilor proprietari români și n-ar fi amenințați a-și pierde această proprietate.

Dacă s-ar întrebuința acest sistem de arendare și de cultivare în devălmășie, am scăpa și de cel mai mare neajuns al proprietății individuale — de bucățelirea pămîntului prin moștenire, și e știut lucru că bucățelirea prea mare duce la pierderea desăvîrșită a proprietății.

Cu sistemul de arendare, fiecare om ce devine în stare de a munci intră în tovărășia comunei, muncește și-și asigură traiul. Pământ în țara românească e atât de mult că ar putea hrăni de 5 ori mai multe suflete decât sint, încît nimeni nu poate fi amenințat că nu va avea de unde-și scoate hrana și că nu va avea un loc la banchetul vieții, numai să muncească.

Așadar, lozinca muncitorului țăran trebuie să fie: „Statul să cumpere moșiile proprietarilor mari, pe care să le arendeze întregi la comune sau societăți de muncitori și, în același timp, să le dea mașini și bani pentru cultivare, pe care să-i plătească cu încetul.” Dacă poate pentru moment nu înțeleg folosul ce l-ar avea din lucrarea de-a valma și cu mașini, cel puțin să semene ogoare mari, în care fiecare să-și aibă părțica sa și în acest chip să poată lăsa pământul să se primenească și să schimbe semănăturile și vor avea cel puțin folosul ce-l au marii proprietari. Credem însă că odată apucați pe această cale vor vedea folosul și pentru lucrarea în devălmășie și cu mașini.

j

V. Pentru ce am cerut proprietatea individuală

Dacă noi vedem că proprietatea mică e așa de rea și nu aduce nici vreun bine muncitorilor și chiar e în defavoarea națiunii române și dacă vedem că proprietatea mare e atât de bună, de ce am stărui împreună cu țărani să se facă lege pentru vânzarea în loturi mici la țărani și n-am cerut arendarea moșiilor statului la comune de muncitori ?

Această întrebare și învinuire ni s-a făcut atât de vrăjmașii noștri cît și de mulți dintre prietenii care n-au fost de-a dreptul amestecați în mișcarea politică, și învinuirea poate să aibă temeii și pe mulți să-i pună în nedumerire în privința purtării noastre. Datori deci sintem să dăm această lămurire nu atîta pentru vrăjmași, care, orice am face, nu le vom plăcea, ci mai mult pentru prieteni, și mai ales pentru muncitori.

Mai întii, protestăm cu cea mai mare energie că noi, socialiștii, am părăsit un moment măcar ideea marii proprietăți și a lucrării în devălmășie. Colecția „Revistei sociale” și a ziarului „Muncitorul” e de față, și oricine poate vedea că în „Muncitorul” veșnic spuneam „că muncitorii țărani nu vor ajunge a se dezrobi decît atunci cînd vor lucra bucăți mari de pământ în devălmășie, luînd din roadele căpătate atît cît au muncit”. Asemenea, spuneam că „chiar de vor căpăta toți pământ în bucăți mici, tot greu vor trăi și tot vor ajunge a-l pierde fie prin îndatoriri, fie prinbucățelirea prea mare prin moșteniri. Asemenea, la toate întrunirile, la Iași, Roman și oriunde am avut prilejul să vorbim, am spus tot aceste lucruri. Deputații partidului socialist, V. Gh. Morțun și Ioan Nădejde au spus în Cameră tot aceste lucruri ori de cîte ori au avut prilejul.

Prin urmare, învinuirea că am fi părăsit pentru un timp ideea marii proprietăți și a lucrării ei în devălmășie e neadevărată și fără temelie.

Dar cum se face că am făcut cereri pentru mica proprietate individuală și n-am cerut arendarea moșiilor statului? Două pricini mai de căpetenie ne-au împins:

1. Statul azi nu înfățișează decît interesele bogăților, ale marilor proprietari, statul azi nu reprezintă națiunea întregă, ci numai clasa bogătașă și, prin urmare, numai interesele ei le apără. Era cu puțință ca statul acesta, așa alcătuit, guvernul bogătașilor să facă o lege astfel de favorabilă pentru muncitori și care tocmai ruina cu dăsvirșire pe marii proprietari?! Aceia care vor zice că era cu puțință ori sint copii, ori sint de rea-credință. O asemenea cerere din partea noastră ar fi fost primită ou hohote de ris din partea lor. Prin urmare n-am cerut și nu puteam cere decît puținul ce eram îndreptățiți a crede că-l vor da.

2. Starea de sărăcie și nenorocire în care zăcea și zace țăranul român era prea mare ca să nu luptăm să capete cît de puțin și cît de cît măcar să mai iasă din nevoi.

Dovadă că acea stare era atît de nesuferită e că în o parte a țării nici n-au putut îndura suferința și s-au răscolat.

întrebăm pe orice om cinstit și cu simțăminte mai ome-nești, în fața unei asemenea ticăloșii putem noi sta cu mîinile în buzunar și să așteptăm pînă ce vom căpăta proprietatea mare și lucrarea ei în devălmășie? Nu zău, această glumă e prea nesărată.

„Dar — ne zic unii — nu trebuia să cereți vinderea moșiilor statului în loturi mici, căci prin aceasta v-ați călcat principiile și, fiindcă proprietatea mică aduce rău muncitorilor, mai mult le-ați stricat decît le-ați făcut bine; ar fi fost mai bine să nu vă amestecați în această chestie, ci numai să îndemnați și să luminați pe țăran că cel mai bun lucru e să aveți proprietate mare și să o lucrați în devălmășie”, s

Dar poate fi aceasta serios? Ce ar zice acești domni dacă eu le-aș spune: „Uite, eu duminică am să vă dau o masă bogată cu cărnuri bune, vinuri alese, pîine albă, dar pînă atunci toate zilele săptămîinii nu vă pot da decît borș cu mămăligă, n-ar fi mai bine să nu mai mînceați pînă duminică ca să nu vă stricați gustul? Așteptați pînă duminică și atunci halal mîncare”.

Fără îndoială că m-ar numi nebun, căci pînă la mîncarea de duminică îi trebuie ca să trăiască, să-i dau măcar borș cu mămăligă. Taman așa ziceau ei să facem cu țăranii.

Cu această ocazie trebuie să facem o declarație: *Ori de cîte ori va fi vorba de o îmbunătățire cît de mică pentru muncitori, vom lupta și vom stărui din toate puterile ca acea îmbunătățire să se facă.* Așa, de pildă, dacă legea tocmelilor agricole ce va veni în Cameră va fi mai bună pentru muncitori decît cea de azi, vom cere și vom stărui să se voteze.

Dar mi numai noi, socialiștii români, facem acest lucru, ci și socialiștii din toată lumea. Oare reducerea zilei de muncă la 8 ceasuri e o cerere curat socialistă? Fără îndoială că nu, dar cu aceasta se mai ușurează soarta lucrătorului.

Apoi pentru ce se fac acum luptele cele mai uriașe și manifestațiile cele mai mărețe ce s-au văzut vreodată în Europa, de care tremură burtăverzimea, decît pentru

micșorarea, zilei de muncă? Sint prin aceasta socialiștii germani ori ceilalți mai puțin socialiști pentru aceasta?

Noi credem că *orice îmbunătățire dobîndită de muncitori e un pas mai înainte spre dezrobirea lor.*

Vom lucra deci întotdeauna pentru orice îmbunătățire fără a ne părăsi steagul și a înceta lupta pentru ajungerea țintei mai îndepărtate.

VI. *Votul universal*

Am arătat că singurul mijloc spre a putea scăpa muncitorii țărani din starea de sărăcie și a se dezrobi de banul bogatului e să arendeze comunele de țărani moșii de la stat și să le cultive în devălmășie cu mașini sau cel puțin în lanuri mari, cum fac marii proprietari azi.

Pentru aceasta am zis că guvernul trebuie să facă o lege pentru ca statul să aibă puterea și datoria a cumpăra moșiile de la particulari. în același timp, statul să cumpere mașinile și să împrumute banii trebuitori pentru cultivare.

Dar din cine se alcătuieste statul de azi și ale cui interese le înfățișează? Statul de azi se compune din vreo 10 mii de proprietari mari și tot cam atîția bogătași mari, precum fabricanți, negustori mari și bancheri, și numai interesele acestora le apără statul de azi. E cu puțință ca muncitorii să capete vreo îmbunătățire serioasă de la stat așa cum e alcătuit acum? Fără îndoială că nu. Interesul clasei bogate, oare ne stăpînește, e ca cei mai mulți să fie săraci și orice îmbunătățire s-ar face clasei muncitoare e în paguba lor, prin urmare de la dinșii nimic bun nu vor căpăta muncitorii.

Mai sint vreo 40—50 de mii de muncitori cu capul ori cu condeiul, precum micii funcționari, profesori etc., care sint reprezentanți în statul de azi, dar de voie ori de nevoie sint siliți să țină tot cu clasa bogătașă, fiindcă atîrnă de ea și prin urmare nu ne putem lăsa pe acești muncitori să ne schimbe starea, căci singuri n-ar putea-o face chiar de ar voi.

Muncitorii țărani și tîrgoveți sînt foarte prost reprezentați în stat, și sutele de mii de muncitori n-au decît 38 de deputați din 183, încît chiar de ar vrea aceștia să facă o îmbunătățire ar fi înădușiți de cealaltă mulțime. Dar chiar din acei 38 măcar pînă acum s-au ales tot din aceia potrivnici clasei muncitoare.

Prin urmare, guvernul țării, statul, fiind alcătuit din stăpîni, nu va face o reformă bună pentru suflarea muncitoare, fiindcă ar trebui să lucreze împotriva intereselor lui.

Ce-i de făcut dar ? Lucrul cel mai nimerit e ca muncitorii să lupte ca să fie reprezentați în stat cît mai mult și, după numărul și puterea lor, ar trebui să aibă precumpănire în stat.

Care va fi mijlocul de a putea ajunge aici ? Deocamdată mijlocul cel mai bun ar fi cîpătarea votului universal, a votului obștesc, fiecare român să aibă dreptul de vot, iar nu ca acum, 50 de muncitori abia fac un vot. Prin aceasta, sutele de mii de muncitori, țărani și tîrgoveți ar cîpăta aceleași drepturi de a vota om și om, cum au azi boierii și muncitorii cîrturari. Atunci numărul voturilor muncitorilor ar covîrși pe acela al bogaților și, prin urmare, și numărul deputaților muncitorilor ar covîrși pe cel al bogaților. Astfel muncitorii atunci ar putea fi reprezentați în stat după numărul și puterea lor și ar precumpăni în stat.

Numai un astfel de stat ar fi în stare să facă toate îmbunătățirile ce am vorbit mai sus, precum cumpărarea moșiilor de la particulari, arendarea lor cu preț mic comunelor de săteni, dare de instrumente și bani și multe alte îmbunătățiri s-ar face muncitorilor săteni și în aceeași măsură și celor tîrgoveți.

Prin urmare, înainte de a putea cîpăta orice altă îmbunătățire, trebuie de luptat de cîpătat votul obștesc, votul pentru toți, zis și votul universal, și apoi, după ce-l vom cîpăta pe acesta, ca cu o unealtă bună și folositoare ne vom croi îmbunătățirile de folos, numai vrednici să fim.

În ce chip am putea cîpăta votul universal, această unealtă așa de trebuitoare ? Cel mai bun lucru e ca, chiar la alegerile viitoare, muncitorii să nu aleagă decît pe cei care le vor făgădui formal că vor cere revizuirea Constituției și schimbarea votului pe categorii în vot obștesc, în vot universal. Astfel muncitorii ar putea avea 38 de deputați pentru votul universal, la aceștia credem că s-ar mai uni 20—30 din deputații orășenilor, astfel că, deși nu ar fi în majoritate, glasul lor ar fi destul de puternic.

În același timp, în țară să luptăm cumplit și să silim pe stăpîni să dea votul universal, făcînd petiții la guvern și la rege iscălite de toată suflarea muncitoare, cerînd votul pentru toți; pe de altă parte, să facem manifestații uriașe în orașe, cerînd votul universal, așa cum au făcut muncitorii din București la 1 Mai, însă în număr mult mai mare, să avem manifestație de cîte 40—50 de mii de lucrători.

Văzînd că țărani și tîrgoveții sînt hotărîți la luptă pentru cîpătarea votului universal, îl vor da că nu vor avea ce face. Așadar, alegerile viitoare de deputați să le facem pe temeiul votului universal și cu toții într-un gînd și într-un cuget să strigăm : *Trăiască revizuirea Constituției, trăiască votul universal, trăiască Partidul muncitorilor !*

I. Vasiliu

"MUNCA" (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 16, 18, 19 ȘI 20 DIN 10 ȘI 24 Iunie, 1 ȘI 8 Iulie 1890.

LA CE AR FOLOSI?

Față cu întărirea guvernului conservator și încercările lui de a ajunge din ce în ce mai apăsător pentru poporul muncitor; față cu călcările de lege ale acestui guvern conservator ori de câte ori acele legi privesc pe muncitori; față cu unirea liberalilor, care deși e un partid de opoziție, prin interesele și principiile sale nu e un partid prieten muncitorilor; față cu toate acestea membrii familiei democratice nu pot să nu se gîndească și să privească cu îngrijire la soarta poporului dacă nu se va găsi un chip de a opune o stavilă vrăjmașilor poporului.

„Lupta” (ziarul partidului radical), prin glasul d-lui Const. Bacalbașa, face un „apel către democrație” pentru unirea deosebitelor grupuri democratice, pentru a pune o stavilă guvernului conservator.

Nimic mai frumos și mai lăudabil lucru decît apelul de unire a tuturor democrațiilor în contra ticăloșiilor și fărâdelegilor guvernului și nu cred să fi pricinuit la cineva o bucurie mai mare decît nouă, socialiștilor.

în adevăr, cînd guvernul se va încerca să înăbușească drepturile cetățenilor, precum dreptul de vot, de întru-

nire, de presă, deși acei cetățeni cărora guvernul vrea să le răpească drepturile sînt muncitori, democrații trebuie să se unească pentru a apăra aceste drepturi.

Poate să ni se zică : „Dar nu despre aceasta e vorba, căci aceste drepturi sînt scrise în Constituție și în legi, și orice partid care recunoaște Constituția actuală trebuie să apere aceste drepturi”. Nimic mai greșit decît această credință și vom dovedi cu cîteva fapte, întîmplate nouă, unde Constituțiunea a fost călcată în modul cel mai nerușinat și nici un partid constituțional nu s-a mișcat spre a o apăra.

Pe vremea pașalicului lui Teleman, la Roman¹³, cînd voiam să facem întruniri, ni se punea cei 40 de sergenți de oraș în fața sălii de întrunire și cei 5 comisari în ușă și nu ne dădeau voie să intrăm în casa noastră, zicînd că *nu-i voie*. Acest lucru se petrecea ziua în amiaza mare, în centrul orașului, în fața pieței.

Iată dar unul din cele mai mari drepturi garantat de Constituție călcat în picioare fără nici o rușine. Nu era vorba să-ți mai aducă bătăuși, să mai facă vreun tertip măcar de fața lumii. De întrebai : „De ce?”, zicea : „Nu-i voie”. Dacă te mai apucau să spui că ai drepturi după Constituție, zbirii polițienești îți arătau o Constituție plumbuită la un capăt. Credeți că liberalii din Roman care plîng atîta pentru Constituție au ieșit în strade să o apere, și-au vărsat singele pentru ea? Ferească dumnezeu. Ba, dimpotrivă, ziceau : „Ce avem noi? Lasă să le spargă capul. Ce, le trebuie și lor politică? Lasă, cînd va fi vorba de noi, atunci se schimbă treaba”.

Chiar presa din Capitală a stat liniștită ; unde și unde, cîte o protestare la rubrica de informații. Cînd însă la Orfeu și la Bosel s-au risipit întrunirile boierilor, atunci era altceva, respectul pentru Constituție era datorია cea mai sfîntă.

Constituția mai garantează secretul scrisorilor. Noi am trimis în mai multe rînduri scrisori la prietenii noștri pentru a-i lămuri în unele chestii ce erau după vremuri la ordinea zilei. Ei, bine, cîte scrisori de-ale noastre, și încă *recomandate*, au ajuns la destinație? Toată lumea știe cum la Vaslui prefectul ne oprea scrisorile și ni le deschidea. Prbtestat-a vreun ziar din capitală că se calcă Constituția? Nu-mi aduc aminte să fi

fost vreunul. Ba, din contra, scrisorile noastre erau comunicate diferitelor ziare, care își făceau o plăcere în a le trunchia și apoi a le publica, a scoate încheieri despre purtarea noastră. Să le fi publicat cum poșteau și să scoată din ele orice încheieri poșteau, dar cel puțin să fi protestat în contra faptului brutal că s-a călcat Constituția. Dar cui erau adresate acele scrisori? La țărani, și pentru ei nu putea fi vorba de Constituție.

Constituția mai garantează libertatea presei. Toți ne aducem aminte câte protestări, câte lupte, câte întruniri când s-au devastat redacțiile ziarelor conservatoare de poliția liberală. S-a spus, și cu drept cuvânt, că acestea ținteau la sugrumarea libertății presei, prin urmare se călca Constituția. Acum, de curind, s-a devastat redacția unui ziar, dar nu a unui ziar al „elitei sociale”, ci un ziar al muncitorilor. Poate să se asemene această protestare cu cea de atunci? Atunci era în cumpănă libertatea presei pentru boieri, acum pentru muncitori. Ziarul „Lupta” a protestat și acum, ca și atunci, cu aceeași energie, așa cum se cuvine unui ziar democrat. Presa liberală iarăși a protestat. Dar „Constituționalul”, care s-a întemeiat — a zis el — pentru păstrarea Constituției actuale, protestat-a? Nu numai nu, dar a căutat să dea dreptate poliției și guvernului. Ba „Poporul”, ziar de opoziție, care-și primește informațiile de la consulatul rusesp, cu nerușinarea ce-i caracterizează, spune că, deși poliția ar fi trebuit să intervină după lege spre a scăpa pe cei bătuiți, dar a voit să facă „o farsă”; o glumă pe seama ciolanelor redactorilor ziarului „Munca” și a muncitorilor ce erau acolo. Vedeți dar că Constituția și legile, deși le recunosc toate partidele actuale ale claselor conducătoare, le recunosc numai într-atita întrucît le folosesc lor, iar cînd e vorba să se folosească și clasa muncitorilor de legi, atunci ele le calcă în picioare și le dau în schimb Constituția cea plumbuită la un capăt. De aceea nu avem^cuvinte să ne arătăm bucuria ce am simțit cînd am văzut ziarul partidului radical și pe Const. Bacalbașa făcînd apel la democrație. Fără îndoială că e de datoria democraților, fie ei radicali, fie socialiști, să-și pună toate puterile ca legile și Constituția țării să folosească nu numai claselor cîrmuitoare, ci deopotrivă și poporului muncitor.

La cîteva zile după publicarea „Apelului către democrație”, d-l Const. Bacalbașa merge mai departe și lămu-

rește chipul cum înțelege domnia-sa unirea grupurilor democratice. În ce ne privește pe noi, socialiștii, iată cîteva bucăți din articolul d-lui Bacalbașa, intitulat „Concentrarea democratică”: „Astăzi însă, în vederea foloaselor ce poate produce propaganda în masele populare, partidul socialist a renunțat la sprijinirea formei colective, deci iată-ne deodată alăturați și pe baze identice. Oare o unire serioasă nu se impune? Oare dacă avem mai aceleași credinți, bine este să stăm răzlețiți?”. Și mai departe zice d-sa: „Foarte ușor s-ar putea stabili bazele unei înțelegeri, foarte ușor s-ar putea expulza, adică alunga, din programe acele puncte pentru care nimeni nu face propagandă și care figurează numai ca un exces de lux sau pentru a face cît cu putință mai complete soluțiile grupului. De asemenea, socialiștii trebuie să aibă curajul foarte onorabil și foarte folositor de a renunța în mod public, fie chiar vremelnice, la menținerea în program a proprietății colective de vreme ce, în fapt, dîșii nu mai rup nici o lance pentru dînsa”.

Este la noi o deprindere nenorocită în chipul de a face politică. Îndeobște partidele cîrmuitoare te învinuiesc, te batjocoresc și dacă le răspunzi că n-au dreptate tac pentru un timp, ca apoi, mai tîrziu, să-ți spună aceleași lucruri, fără a-ți pomeni că vreodată le-ai dovedit că nu-i drept ce spun, fără a-ți răsturna dovezile ce le-ai adus. Împotriva acestei deprinderi nenorocite, d-l Panu și redactorii „Luptei” au luptat cu cea mai mare înverșunare, căutînd ca discuțiile dintre partide să fie serioase, bazate pe dovezi și cinstite, lucru ce deosebește partidele democratice de celelalte partide. Cu toate acestea, se întîmplă ca și redactorii „Luptei” să cadă de multe ori în acest păcat.

Așa d-l Constantin Bacalbașa, sînt aproape doi ani, făcea în „Lupta” o propunere întocmai ca aceea ce face acum, pomenită mai sus. Noi am răspuns destul de limpede în „Drepturile omului”, răspuns publicat și în „Contemporanul”, pentru ce nu putem să lepădăm din program proprietatea colectivă și lucrarea în devălmășie și pentru ce nu ne putem contopi cu nici un partid care nu ar admite aceasta. D-l Bacalbașa nu ne-a răspuns nimic și nu ne-a dat nici o dovadă că n-avem dreptate cînd susținem proprietatea colectivă.

Noi susținem și sîntem convingși că masele muncitoare nu pot scăpa din robia economică decît devenind stăpîne pe pămînt și pe uneltele de muncă în mod colectiv.

Noi sîntem convingși că mersul societății e spre colectivism și numai cînd producerea colectivă, cum e în multe părți astăzi, nu va mai fi în folosul unuia singur ca acum, ci în folosul tuturor celor ce au muncit, *atunci și numai atunci*. muncitorul nu va mai fi robul nimănui, și sîntem convingși că orice măsuri, orice alte mici îmbunătățiri sînt trecătoare, fără temei, menite a dispărea mai curînd sau mai tîrziu.

Prin urmare, pînă cînd cineva nu ne va dovedi cu dovezi serioase și științifice (ceea ce credem că nimeni nu va fi în stare) că părerea noastră în privința proprietății e greșită, pînă atunci nu putem renunța la ea. Proprietatea colectivă, lucrarea în devălmășie și apropierea produselor tot colectiv, e farul nostru, e lumina care conduce barca noastră, în mijlocul furtunilor și vijeliilor, la limanul mult dorit, fără a ne rătăci, fără a fi expuși a ne înnămoli în glodul și in apele politicii burgheze.

„Dar, bine — zice d-l Bacalbașa —, nu vedeți că acum nu puteți aduce la îndeplinire idealul vostru de proprietate colectivă și că sînteți siliți din pricina tăriei partidelor burgheze a vă mulțumi cu niște cereri mai mici, pe care ați fi destul de mulțumiți dacă le-ați dobîndi? Prin urmare, de ce nu vă lăsați de proprietatea colectivă, fie chiar vremelnic?”.

Să vă dau un exemplu care se petrece foarte des : sînt la noi în țară rîuri care n-aveau poduri peste ele, încît locuitorii nu puteau comunica unii cu alții. Acei locuitori cereau guvernului să facă un pod de fier, dar pînă atunci să arunce peste rîu un pod de lemn ca să se stabilească comunicația. În timpul cît stăruiesc pentru podul de lemn, credeți că locuitorii renunță la ideea podului de fier ?

Nu, ei spun numai ca să facă podul de lemn, numai ca să servească pînă la facerea celui de fier. Pentru ce ? Pentru că știu că ființa podului de lemn e trecătoare și cea dintîi apă mare îl va lua și vor rămînea ca dintîi. Taman așa e cu muncitorii și socialiștii. Ei văd bine că

proprietatea colectivă e singura temeinică, dar, fiindcă au nevoi zilnice, imediate, sînt siliți să lucreze și pentru îmbunătățiri zilnice, deși nu le fac așa mari servicii aceste îmbunătățiri și știu că-s trecătoare. S-ar putea întîmpla ca o lună, un an, după împrejurări, să nu ne putem ocupa cu propaganda pentru proprietatea colectivă, din pricină că am fi cu totul absorbiți de căpătarea unor drepturi și îmbunătățiri care cer o dezlegare grabnică. Prin aceasta nu înseamnă deloc că am renunțat la ea și că sîntem convingși că nu e bine să ne ocupăm de ea, precum și locuitorii din exemplul de sus, pe cîtă vreme stăruiau pentru podul de lemn, nu renunțau la ideea celui de fier.

Prin urmare, d-l Bacalbașa e nedrept cînd ne învinuiește că noi am renunțat la propaganda pentru proprietatea colectivă și ne place a crede că aceasta o face din greșeală, necunoscînd destul de bine cum facem noi propagandă, iar nu din rea-credință, pentru că propaganda noastră tocmai pe aceasta se reazimă, dar, după timpuri și împrejurări, poate fi mai repede sau mai încetă, cum se întîmplă aceasta oricărui partid. Apoi noi totdeauna am explicat, și în gazetă și în întruniri, cînd luptăm pentru o cerere întru cît se apropie sau se depărtează de idealul nostru și mai ales în chestia vînzării moșiilor statului ne-am explicat în nenumărate rînduri, lucruri care trebuie să le cunoască d-l Bacalbașa.

Pentru a ne arăta folosul ce ar fi de am lăsa din programul nostru proprietatea colectivă, Bacalbașa argumentează cam așa : „Partidele cîrmuitoare sînt tari și pentru a putea aduce la îndeplinire îmbunătățirile cele mai grabnice ale dv. și care îmbunătățiri sînt și în programul radical trebuie să renunțați la proprietatea colectivă ca să puteți face cu noi o unire temeinică și să realizăm aceste îmbunătățiri. Altmintrelea, făcînd propagandă radicalii în o parte și socialiștii de altă parte, nu putem fi tari, propaganda e mai slabă, și partidele boierești ne înfrîng”.

Nouă ni se pare că greșește d-l Bacalbașa și, dacă ar fi voit să-și aducă aminte, noi⁴⁶ am lămurit această chestiune în articolul *Radicalismul și socialismul* *, de aceea nici nu ne vom întinde aici, neiertîndu-ne lungimea

* Vezi „Drepturile omului” și „Contemporanul”, anul al VI-lea, sem. II, p. 547.

articolului. Totuși vom aminti că ceea ce face să se înregistreze diferitele categorii de cetățeni sub steagul unui partid nu e că cutare partid are în programul său cutare idei care îi place, așa fiindcă-i frumoasă, ci fiindcă acele principii și idei corespund cu nevoile și interesele lor.

Niciodată o categorie de cetățeni nu se vor înregistra la un partid dacă cererile și principiile aceluși partid, oricât de drepte ar fi, vor fi contrare intereselor acelei categorii de cetățeni. Niciodată marii proprietari, vorbesc de clasa întreagă, nu se vor pune nici sub drapelul radical, nici sub cel socialist, fiindcă radicalii, admitând în programul lor că nimeni nu poate avea mai mult pământ decât un maximum determinat, vreau să fie contribuțiile mai grele pentru cei avuți etc. ; iar, socialiștii neadmitând proprietatea individuală, e vădit lucru că acestea sînt contra intereselor lor și nu numai nu vor veni la democrați, ci, dimpotrivă, vor lupta cu cea din urmă putere împotriva lor. Chiar aceia care au convingerea că așa e mai bine și, vrînd-nevrînd acele idei se vor impune, fără voia lor, tot nu vor da nici un sprijin democrației, căutînd diferite pretexte, ori că nu-i acum timpul, ci mai tîrziu, ori că conducătorii democrației sînt oameni cu cusururi. Din contra, pe aceste motive ridicole vor combate democrația și vor căuta să zădărnicească lucrarea ei.

Prin urmare, același lucru se va întîmplă cu radicalismul și socialismul ; acei ale căror interese le îmbrățișează programul radical, aceia se vor duce la radicalism, și aceia ale căror interese le îmbrățișează programul socialist vor merge la socialism, independent de persoana d-lor Panu și Nădejde. Și pentru o mai bună înțelegere a lucrului să luăm un exemplu care se poate întîmplă în toamna aceasta și care chiar s-a mai întîmplat. Au să fie alegeri comunale : radicalii se vor prezenta, vor propune cîteva cereri practice pentru îmbunătățirea comunei, unele din acele propuneri vor fi mai îndepărtate de programul radical, fiindcă voiți cu orice preț o îmbunătățire și mai mică dacă nu se poate mai mare, unele din acele propuneri, *nefiind așa radicale*, le vor primi și liberalii. Atunci vor veni liberalii și vor zice d-lui Panu : „Multe din cererile radicale sînt una cu ale liberalilor, să dăm și unii și alții afară din pro-

gramă cele ce nu se potrivesc, nu mai faceți un partid radical deosebit, ci veniți și vă amestecați cu liberalii". Fără îndoială că d-l Panu ar refuza, arătînd că nu aceasta-i ținta partidului radical și aceste *mici cereri* ce se potrivesc cu ale liberalilor sînt esența partidului radical. Și, chiar dacă d-l Panu ar avea această slăbiciune, ce ar folosi liberalii cu aceasta ? Ar cîștiga un om și cîteva prieteni ai aceluși om, dar partidul radical ar rămîne în picioare, categoria aceea de cetățeni ale căror interese sînt rezumate în programul radical nu vor urma pe d-l Panu și se va găsi unul din acei cetățeni care să ridice steagul părăsit de d-l Panu și cred sigur că d-l Bacalbașa ar scoate a doua zi un ziar, alături cu „Lupta”, ca să apere principiile radicale. Și apoi, cel întîi pas făcut, se vor găsi puncte comune între liberali și conservatori și iată că, urmînd acestui principiu, ar putea cineva ajunge din socialist ori radical chiar conservator. Lucrul acesta chiar se întîmplă între politicieni, cu toate acestea partidele rămîn în picioare, fiindcă alte considerații le grupează, iar nu persoanele.

Tocmai așa s-ar întîmpla cu contopirea radicalilor cu socialiștii. Deci întreb la ce ar folosi această contopire ? Doar numai ca să aducem zăpăceala în spirite pentru un timp, să continuăm școala scîrboasă a politicienilor claselor cîrmuitoare, contra căreia cu drept cuvînt ați purtat război de moarte.

Dar ni se va zice : „Conservatorii se întăresc și nu numai că nici un bine nu se va aduce clasei muncitoare, dar și drepturile care le are vor fi călcate în picioare și vor căuta să le restrîngă. Dacă radicalii vor lucra de o parte, și socialiștii de alta, ușor ne pot infringe în parte și nici acele cereri comune nu se vor putea realiza, deci, departe de a servi pe muncitori, le faceți un rău". Noi știm foarte bine că conservatorii sînt o primejdie care stăvilește orice progres pentru clasele muncitoare, și în acești doi ani din urmă de cînd e guvernul conservator toate partidele de opoziție, luate la un loc, n-au suferit atîta cît am suferit noi.

Dar chiar aceasta ar fi tocmai un motiv foarte puternic, dacă n-ar mai fi altele, pentru a fi contra contopirii, căci prin contopire cîmpul de lucru s-ar restrînge tot mai mult, am deveni un partid din ce în ce mai fără însemnătate, pe cînd așa, lucrînd în cîmpuri diferite și

între elemente deosebite, deșteptarea claselor muncitoare merge paralel cu democratizarea micii burghezimi și a păturii culte, încît conservatorismul, ori încotro se va întoarce, va da de cîte o stavilă puternică.

Fără îndoială că asupra acelor chestii care ne sînt comune de la sine urmează că și fără contopire vom merge împreună. Așa, de pildă, votul universal e un punct comun radicalilor și socialiștilor, fără vorbă că ori de cîte ori radicalii vor face propagandă pentru el, ori de cîte ori vor lupta pentru obținerea lui vor găsi alătura și pe socialiști cu toate puterile de care vor dispune. Tot așa și în toate celelalte chestiuni.

Grupurile democratice ar putea lua un exemplu de ceea ce fac unele state. Sînt mai multe state cu constituții și datini deosebite, de mărimi deosebite și toate aii un vrăjmaș comun și au și alte interese comune ; fiecare stat în parte e prea mic pentru a ține piept vrăjmașului și prea neputernic pentru a-și face unele interese ! Ce fac ele atunci ? Alcătuiesc aceea ce se cheamă o federațiune, unde fiecare stat își conservă independența, credințele și datinele sale, fiecare stat își are administrația, bugetele și armata sa deosebit. Cînd e vorba că vine împotriva unuia din statele federațiunii vrăjmașul, atunci împreună luptă pentru nimicirea vrăjmașului sau se opun lui cu succes. Cînd e vorba să apere un interes sau să dobîndească vreun folos care privește pe toate statele, întreaga federațiune intervine. Altmintrelea, fiecare stat se administrează și se conduce pe *socoteala* sa, după interesele și credințele sale.

Astfel ar putea să facă grupările democratice : fiecare să-și mențină programul său, steagul său, să lucreze după credințele și convingerile sale, să se discute între grupuri păreri deosebite, dar discuția să fie sinceră, cinstită și științifică, ca să folosească tuturor, și cine va voi va merge sub steagul radical ori sub cel socialist după convingerea sa fără nici o supărare. Cînd însă partidele conservatoare ar încerca sfărîmarea unei grupări, toți democrații să fie la luptă. Cînd va fi vorba de o îmbunătățire, de dobîndit vreun drept, de cîștigat pentru popor, de apărarea drepturilor cîștigate, toți democrații trebuie să fie alături, ca și cum ar constitui un singur partid.

De fapt, am și procedat așa, fără a fi un contract iscălit de federațiune, alegerile trecute sînt o dovadă că am mers mină în mină cu radicalii și chiar cu liberalii sprijinindu-se unii pe alții împotriva furiei vrăjmașului comun, a partidului conservator. în Cameră d-I Panu a sprijinit propunerile lui Nădejde și acesta pe ale d-lui Panu ori de cîte ori acestea erau privitoare la clasele muncitoare.

Așadar, pentru noi, să fie lucru știut de toți, nu putem renunța la programul nostru și nu ne putem contopi cu un partid care n-ar primi în program proprietatea colectivă, lucrarea în devălmășie și apropierea produselor tot colectiv, fie acel partid oricît de înaintat în alte privințe. Dar vom merge alături ori de cîte ori va fi vorba de un punct din programul nostru cu aceia care vor sprijini acel punct, cum sînt bunăoară punctele cu caracter politic din programul nostru. Mai mult, vom sprijini și vom fi alături cu aceia care au în programul lor cereri care, deși noi credem că nu au să aducă dezrobirea muncitorilor, totuși le aduc o ușurare în traiul lor și le îmbunătățesc măcar cu ceva starea și vom lucra, cu toată puterea să se îndeplinească, deși avem convingere că n-au să folosească pentru mult timp.

Din cele zise, urmează că în alegeri voturile socialiștilor se pot întîlni cu ale radicalilor pentru candidații comuni, că în Cameră și în consiliile comunale propunerile de îmbunătățire pot fi semnate și sprijinite deodată de socialiști și de radicali, că în lupta zilnică față cu încercările vrăjmașilor democrației de a zdrobi grupurile democratice și a apăsa poporul trebuie și e de datorita tuturor de a fi alătura și a apăra democrația și drepturile poporului, chiar atunci cînd atacul s-ar da numai unui grup democratic și ar părea a favoriza pe altele.

La sfîrșitul articolului d-1 Bacalbașa, sfătuindu-ne să ne contopim, întrebă : „Să sperăm ?”. Fără îndoială să sperăm, însă să sperăm numai ceea ce e bun, folositor, drept și cinstit, dar mai ales să sperăm că democrația va face progrese în masele muncitoare și va ieși biruitoare în lupta cu reacțiunea.

/ . Vasiliu

1

Ne constituționalitatea partidelor
constituționale

Una din cuceririle politice pentru care luptă și trebuie să lupte partidul muncitorilor e votul universal sau votul obștesc, adică dreptul de vot pentru toți. Acest drept îl au muncitorii din Franța, Germania etc. și chiar vecinii noștri sârbi și bulgari, pe care politicienii noștri de frunte îi iau în batjocură.

Alte țări, precum e Belgia, nu au încă votul universal, dar prin o luptă crâncenă și bărbătească de mai mulți ani a partidului muncitor sînt pe cale de a-l dobîndi.

România, din toate țările constituționale, pare menită a rămîne încă multă vreme cu votul restrîns dacă partidul muncitorilor nu va căuta a se organiza și a lupta pentru dobîndirea votului universal, cel mai însemnat, poate, pentru muncitori din toate drepturile politice.

în chipul cum e alcătuită societatea noastră astăzi, pe temeliile burgheze, putea-vom noi dobîndi votul universal?

Cu Constituția pe care o avem, luptînd pentru votul obștesc, nu atacăm temeliile Constituției de azi? Care e însemnătatea dobîndirii acestui drept pentru partidul muncitorilor? Iată întrebări care trebuie să le cercetăm și asupra cărora să dăm un răspuns lămurit pentru a lu-

mina această chestiune, de altminteri foarte lămurită pentru toți, afară numai de aceia care sînt de rea-credință.

Cînd luptăm pentru dobîndirea votului obștesc, atîngem noi bazele fundamentale ale Constituției de azi? Deși chiar Constituția îngăduie schimbarea ei și, prin urmare, noi avem dreptul să cerem *orișice* schimbînd Constituția după legile prescrise, dar dacă dobîndirea votului universal ar atinge punctele de căpetenie, principiile fundamentale din Constituție partidele stăpînitoare ar fi în dreptul lor de a se opune. Ei [Ele] ne-ar putea zice: „Principiile fundamentale din Constituție sînt rodul nostru, noi ținem la ele și le iubim ca pe copilul nostru și, sînt drepte sau nu, noi nu voim să le schimbăm pe cît timp avem puterea în mînă”. Atunci se înțelege că n-am avea pretenție să dobîndim acum votul universal, ci am face numai propagandă pentru el, cum facem pentru chestii economice, și am căuta a ne organiza așteptînd să devenim un partid puternic pentru a-l dobîndi atunci, fără îndoială, împreună cu toate cererile din programul partidului muncitor.

Spre norocul nostru și spre marea supărare a boierilor, dobîndirea votului universal nu atinge nici unul din punctele de căpetenie din Constituție, din contră, acele puncte de căpetenie din Constituție, ca să fie în adevăr aplicate, cer numaidecît ființa votului universal. Și aici se văd bine unghiile partidelor burgheze și în alcătuirea Constituției, și în facerea legilor.

în orice Constituție sînt cîteva puncte de căpetenie, cîteva principii din care urmează apoi dezvoltarea celorlalte puncte din Constituție, precum și toate legile unei țări.

Dacă în o Constituție articolele ce urmează în ea nu sînt de acord cu cele cîteva puncte de căpetenie, *acea Constituție e neconstituțională*. Orice lege care se îndepărtează de spiritul punctelor de căpetenie din Constituție e o *lege neconstituțională*.

Să deschidem Constituția și să vedem dacă votul universal nu e o urmare firească a principiilor admise în Constituție.

Iată unul din acele : art. 10 : „Nu există în stat nici «o deosebire de clasă. Toți românii sînt egali înaintea legii și datori a contribui fără osebire la dările și sarcinile publice" și art. 12 : „Toate privilegiile, scutiurile și monopoliurile de clasă sînt oprite pentru totdeauna în statul român".

Ce vreți mai limpede, mai luminos decît atît ? Constituția în partea ei fundamentală hotărăște ca să nu fie *deosebire de clasă*, să aibă fiecare cetățean român aceleași drepturi. Dar românii au dreptul de vot ? Atunci trebuie să-1 aibă deopotrivă, nu unul să aibă un drept mai mare și altul mai mic, căci toți „sînt egali înaintea legii și datori a contribui fără osebire la dările și sarcinile publice" (art. 10).

Nu pot românii a fi împărțiți în categorii, și unele din aceste categorii să aibă drepturi mai multe decît celelalte, căci „nu există în stat nici o deosebire de clasă" (art. 10).

Nu pot unii cetățeni români a avea drepturi mai mari decît alții, nu pot a fi unii mai mult reprezentați în stat decît alții, căci „toate privilegiile de clasă sînt oprite pentru totdeauna în statul român".

Așadar, ca urmare firească și neînălăturată a acestor principii din Constituție e votul pentru toți deopotrivă, e votul universal.

Dacă votul universal urmează numaidecît din aceste articole ale Constituției tipărite la p. 4 și 5, să trecem mai departe și să vedem în ce chip partidele stăpînitoare s-au conformat acestor prescripțiuni și dacă nu au călcat cu totul și spiritul și litera acestor articole.

În adevăr, iată ce citim la p. 17 : „Corpul electoral este împărțit în fiecare județ în trei colegiuri" (art. 58). „Fac parte din colegiul întîi toți aceia care, întru-nind celelalte oondțiuni, au un venit funciar rural sau urban de cel puțin 1 200 de lei" (ari. 59).

„Fac parte din colegiul al II-lea toți aceia care au domiciliul și reședința în orașe și plătesc către stat o dare anuală directă de orice natură de cel puțin 20 de lei" (art.60).

MUNCA E

„Fac parte din colegiul al III-lea toți care nu sînt alegători în colegiul I și al II-lea și plătesc o dare cît de mică către stat. Alegătorii acestui colegiu care au venit funciar rural de la 300 de lei în sus și care știu citi și scrie pot să voteze după voința lor, sau direct pe deputat la orașul de reședință, sau indirect pe delegat în comunele lor, împreună cu alegătorii fără știință de carte și care nu au venitul cerut... 50 alegători aleg un delegat" (art. 61).

Iată dar, deodată o abatere nemaipomenită a principiilor din Constituție. Mai întii ne spune că nu-i nici o deosebire de clasă în statul român și apoi alcătuiesc trei clase cu drepturi foarte deosebite unele de altele, în adevăr, au desființat clasele cele vechi, întemeiate pe dreptul ce vine de la d-zeu, cum ziceau ei pe atunci, și pe dreptul de singe, dar au înființat aceleași clase întemeiate pe ban, pe capital. Acum nu se mai poate spune că cutare român se bucură de mai multe drepturi, are privilegii pentru că se trage din cutare familie, dar se zice: „Cutare cetățean are dreptul la privilegii fiindcă are un venit de 1 200 de lei pe an în sus”.

Pe cînd cel cu 1 200 de lei venit votează singur, 50 de muncitori abia prețuiesc un vot, vedem dar că un cetățean din I-a categorie de alegători sau mai bine zis din *întîia clasă privilegiată* are cel puțin de 50 de ori mai multe drepturi, mai multe privilegii decît un muncitor din categoria a III-a, și cu toate acestea Constituția poruncește ca privilegiile de clasă să fie oprite pentru totdeauna. Am zis cel puțin, vom arăta altă dată pentru ce.

Din cele zise se vede lămurit că partidele stăpînitoare, chiar la alcătuirea Constituției au căutat să calce tocmai punctele de căpetenie ale ei prin alte articole care nimicesc pe cele dintii, căci ori nu ai clase privilegiate, cum se spune în partea dintii din Constituție, și atunci nu poți face altfel decît să dai la toți dreptul de vot deopotrivă, ori ai clase privilegiate, și atunci alcătuiești trei colegii, dînd unora drepturi foarte întinse, altora foarte restrinse, cum au și făcut în partea din urmă din Constituție.

Prin urmare, cînd în aceeași Constituție hotărâști pe de o parte ca să nu fie clase privilegiate, pe de altă parte stabilești 3 clase, din care una cu privilegii foarte întinse întemeiate pe ban, cînd articolele din ea se bat

cap în cap și se nimicesc unul pe altul, ai alcătuît o *Constituție neconstituțională*, și partidele care au alcătuît-o, precum și acelea care o' susțin în forma ei de azi sînt niște *partide neconstituționale*, căci voiesc ca părțile bune din Constituție să fie nimicite prin cele rele și să aibă ele mîna liberă să lucreze după gust și interes Și, la caz de a fi trași la răspundere pentru că au călcat cutare articol din Constituție, să poată opune un articol care nimicește pe cel dintii.

Boierii noștri n-au uitat și nu pot să uite dulceața privilegiilor vechi, de aceea și ei, cînd au fost siliți să facă ^o Constituție, s-au gîndit bine cum să facă ca să nu-și piardă aceste privilegii, de aceea pe o pagină au pus că nu-s privilegii, pe alta că sînt, și Constituția nu-i stingherește deloc, ca și cum n-ar exista în această privință. Iată de ce ziceam că aceia care o apără în forma de acum sînt neconstituționali.

Ziceam că cetățenii privilegiați ai colegiului I sînt cel puțin de 50 de ori mai privilegiați decît cetățenii muncitori din colegiul al III-lea, deoarece trebuie un număr de 50 pentru a avea un vot acestor din urmă. în fapt însă, privilegiile ce are de a fi reprezentată în stat, clasa avută sînt cu mult mai mari decît ne închipuim. Să vedem dar cum e alcătuîtă reprezentația națională.

„Reprezentația națională se împarte în două Adunări. Senatul și Adunarea deputaților" (art. 32).

Cine are dreptul a fi reprezentat în Senat? Să vedem ce ne spune Constituția în această privință.

„Pentru Senat corpul electoral se împarte în fiecare județ în două colegiuri" (art. 67).

„Fac parte din colegiul I aceia ce au un venit funciar rural sau urban de cel puțin 2 000 lei anual" (art. 68).

Iar în colegiul al II-lea de Senat fac parte aceia care au un venit de 800 pînă la 2 000 lei pe an, precum și patentării de clasa I și a II-a.

Iată dar deodată reprezentațiunea națională împărțită în două, în Cameră și Senat, și în acest din urmă n-au dreptul de a fi reprezentați decît alegătorii din colegiul I de Cameră și o mică parte din al II-lea. Prin urmare, alegătorii colegiului al III-lea și o mare parte

din colegiul al II-lea nu pot fi deloc reprezentați în o jumătate din „Reprezentățiunea națională” — în Senat. Dar, pentru a ne face o idee măcar de marile privilegii ce are clasa avută și pentru a intra mai afund în inima acestei chestiuni, să luăm 2 localități — Iași și Bacăul, unul fiind un oraș mare și celălalt un județ mare. În Iași se aleg în colegiul I patru deputați, în al II-lea șase deputați și în al III-lea *unul singur*. Pentru Senat, Iași aleg în colegiul I 2, și în al II-lea 3 senatori (să nu să confunde colegiul al II-lea de Senat cu cel de Cameră). În colegiul I de Cameră în Iași sînt vreo 500 de alegători și, prin urmare, cam 125 de cetățeni trimit un deputat; în colegiul al II-lea sînt vreo 1 800 de alegători, prin urmare chiar pentru alegătorii direcți privilegiile colegiului I sînt de 3 ori mai mari decît ale celui al II-lea.

Dacă trecem la colegiul al III-lea, deosebirea e uriașă. Așa aice avem vreo 350 de delegați și cam tot pe atîția alegători direcți. Dacă punem că un delegat înfățișează 50 de voturi, avem 17 500 și cu 350 de alegători direcți fac 17 850 de cetățeni care aleg un singur deputat. Prin urmare, alegătorii colegiului al II-lea sînt de 59 de ori și alegătorii colegiului I de 143 de ori mai privilegiați decît alegătorii colegiului al III-lea.

Această deosebire de privilegii e numai pentru Adunarea deputaților, prin urmare o jumătate din reprezentățiunea națională, dar în cealaltă jumătate, în Senat, colegiul al III-lea nefiind reprezentat deloc și colegiul al II-lea fiind reprezentat numai în mică parte, urmează că privilegiile colegiului I sînt mai bine de 2 ori mai mari decît le-am socotit, deci un cetățean din colegiul I are cel puțin de 300 de ori mai mari privilegii decît cel din colegiul al III-lea pentru a fi reprezentat în stat.

La Bacău se aleg în colegiul I 3, în al II-lea 3 și în al III-lea 2 deputați pentru Cameră; pentru Senat colegiul I trimite 2 și colegiul al II-lea tot 2 senatori. În colegiul I de Cameră sînt mai bine de 100 de alegători, și pentru Senat și mai puțin, dar să punem că 100 de alegători aleg 3 deputați și 2 senatori, deci 5 reprezentanți la 100 de alegători sau un reprezentant la 20 de alegători.

Colegiul al III-lea are 800 de delegați, ceea ce fac 40 000 de cetățeni și vreo 800 de alegători direcți și aleg 2 deputați, deci 20 400 de cetățeni trimit un singur de-

putat; prin urmare, în acest județ privilegiile cetățenilor din colegiul I de a fi reprezentați în stat sînt de 1 020 de ori mai mari decît ale muncitorilor din colegiul al III-lea.

Am luat înadins județul Bacău, unul din puținele județe care au 2 deputați la colegiul al III-lea, și vedeți ce deosebire mare de privilegii. Și cu cît orașele ce le vom lua ca exemplu vor fi mai mici, cu atîta privilegiile clasei avute de a fi reprezentată în stat sînt mai mari.

Dacă aceste fapte sînt astfel, și așa sînt căci le poate controla orișicine, întreb ce mai rămîne din principiile constituționale, din bazele fundamentale ale Constituției. Căci, orice s-ar zice, bazele Constituției sînt articolele care le-am citat mai sus și care sînt înlăturate, sînt nimicite chiar prin împărțirea în 3 colegii și prin darea de privilegii așa de întinse colegiului I.

Constituția hotărăște că „toate puterile statului emană de la națiune...” (art. 31). Dar de la care națiune vin acum puterile statului cînd unul are drepturi de o mie de ori mai mari decît altul?

Văzut lucru e că puterea statului va fi în mîna clasei care are aceste mari privilegii, iar mulțimea cetățenilor în neputință de a însemna ceva în stat din pricina acestor privilegii.

Din cele arătate se vede: 1) că în *statul român sînt clase*; 2) că unele *clase sînt privilegiate* și 3) că *puterile statului nu emană de la națiunea întregă, ci numai de la clasele privilegiate*. Toate acestea sînt în cea mai mare contradicție cu articolele de căpetenie ale Constituțiunii și, prin urmare, partea fundamentală a Constituției e călcată în picioare.

Toate partidele burgheze, care susțin împărțirea cetățenilor în colegii cu privilegii pentru cei avuți, susțin prin aceasta ființa claselor în statul român și a privilegiilor aspru oprite de Constituțiune, prin urmare *sînt partide neconstituționale*.

Lăsînd la o parte violarea altor puncte de căpetenie, ca dreptul de întruniri, secretul scrisorilor și al votului, călcate cu nerușinare, prin susținerea claselor nu mai rămîne din Constituție decît o zdreanță fără nici o în-

semnătate și tocmai de aceea, fiindcă nu mai reprezintă nimic, partidele reacționare se unesc pentru a o apăra și a opri dezlăuirea tocmai a punctelor fundamentale și chiar, spre culmea nerușinării, se botează cu numele de „constituționali” ! !

„Să știți — zicea Lassalle — că atunci când veți vedea formându-se partide pe temeiul Constituției, când se vor alcătui partide pentru a apăra Constituția, să știți că atunci acea Constituție nu mai e în ființă, ea e zdrențuită de înșiși aceia care se grupează în numele ei, ea e nimicită” *.

II

Colegiul al III-lea nu e reprezentant în stat

Am dovedit în articolul precedent că muncitorii, care alcătuiesc colegiul al III-lea, nu pot fi reprezentați în stat față de clasele avute decît în chip foarte restrîns, adică, dacă puterea muncitorilor în stat am pune-o una, puterea claselor avute în stat va fi o mie. Această socoteală urmează din chipul cum sînt împărțite colegiile la noi.

De fapt însă muncitorii nu pot fi reprezentați [nici] măcar atîta. Muncitorii trebuie să aleagă delegați și aceștia apoi să aleagă pe deputați. Legea electorală însă e așa de păcătos făcută încît muncitorii, cu toată bunăvoința de a lupta pentru a-și pune un deputat al lor, e o adevărată minune cînd ies învingători.

Iată cum se petrec lucrurile : primarii comunelor rurale, care atîrnă de-a dreptul de subprefecți, îndeobște nu publică ziua cînd are a se face alegerea delegaților, încît muncitorii nu știu nimic. în ziua hotărîtă se adună primarul, notarul, vătăjeii și cițiva fruntași și se sfătuiesc pe cine trimit delegați și de cele mai multe ori *acest sfat* e de ajuns fără să se facă alegere pentru ca delegații să fie hotărîți sau fac alegere între cei 10—15 care sînt de față fără ca aproape totalitatea alegătorilor să știe. Presupun că alegătorii ar afla și ar voi să protesteze că acei delegați nu sînt reprezentanții lor deoarece nu sînt aleși

* ^Citația e făcută din minte, nu am textul „Ce este Coriști-

lor. Inșă ei vor rămîne cu protestul, acei delegați rămîn buni aleși, căci legea tace în această privință și nu spune un singur cuvînt prin care să arate cînd delegații sînt bine aleși și cînd nu, nu spune nimic cine întărește sau cine strică alegerea delegaților. Dacă în asemenea caz protestezi la puternicii zilei că alegerea delegaților s-a făcut rău, că numai 10—15 oameni au votat și că acești delegați nu sînt aleșii mulțimii, ei, cu o viclenie nerușinată, se prefac că-ți dau dreptate, dar zic : „Ai foarte mare dreptate, dar eu nu pot să-ți fac nimic, căci legea nu prevede și nu mă îndreptățește să stric acea alegere oricît de nedreaptă ar fi”.

Se întîmplă și alt caz : se poate ca alegătorii să știe cînd e ziua fixată pentru alegere, de cele mai multe ori o află de pe aiurea decît de la autorități, și voiesc să aleagă cu orice preț niște delegați buni, care să le sprijine nevoile, și reușesc. Atunci primarul nu le dă cărțile de delegat, fără care nu pot merge la alegerea deputatului. Dacă primarul va fi tras la răspundere pentru ce n-a eliberat cărți delegaților, pentru a scăpa de pedeapsă, el spune : „Nu s-a făcut alegerea în regulă și nu puteam, prin urmare, să dăm cărți delegaților aleși în neregulă”. Și în adevăr cu acest răspuns scapă, căci legea nu spune nimic cînd alegerea delegaților e bine făcută și cine hotărăște dacă acea alegere e bună sau rea.

încît, dacă primarul voiește, poate alege delegați oricum, și aceia rămîn buni aleși, ori dacă sînt aleși de țărani primarul refuză cărțile de delegați, și nu ai nici un mijloc dat de lege ca să-l constrîngi să le dea. La toate alegerile se petrec asemenea fapte, nu vom cita însă decît unul, de la alegerile trecute, pentru că el arată foarte bine ceea ce am spus. în județul Tecuciului, la alegerile trecute, în cele mai multe comune reușiseră delegați de-ai opoziției conservatoare, nu vom spune în ce chip au reușit conservatorii de a-și alege delegați printre muncitori și dacă bine au făcut muncitorii potrivindu-se boierilor vechi, e destul însă că delegații orau ai opoziției. Ce s-a întîmplat ? în mai bine de jumătate din comune nu s-au dat delegaților certificatele necesare și, prin urmare, au fost puși în neputință de a vota. Așa că candidatul guvernului n-a avut opoziție și a fost ales

deputat, deși mai bine de jumătate de județ nu putuse lua parte la alegere.

Deputatul guvernului a fost validat de Cameră, cu toate protestările ce s-au făcut, fiindcă legea nu spune nimic în această privință, și primarul a scăpat, de orice pedeapsă pe motivul că alegerile delegaților nu s-au făcut în regulă.

Prin urmare, muncitorii din colegiul al III-lea, cu legea de față, sînt în neputință de a avea adevărații lor delegați sau, dacă reușesc să-i aibă, atunci pot fi împiedicați de a merge la vot. Și observați un lucru : că muncitorii n-au alt drept de a fi reprezentați decît prin delegați !! Așadar, neputînd avea nici delegații lor, *nu mai pot deloc a fi și ei reprezentați în stat.*

Cînd clasele stăpînitoare au împărțit pe cetățeni în trei categorii, colegiuri, și au dat unora din ele privilegiu așa de mari, te revoitezi din suflet, dar cel puțin îi înțelegeți că au lucrat așa ca ei să aibă cele mai multe privilegii, ca ei să fie stăpîni, fiindcă era în interesul lor așa.

Dar cînd vezi că au alcătuit colegiul al III-lea ca să fie și el reprezentat în stat, foarte puțin, în adevăr, dar oricum să fie reprezentat, și cînd vezi că au alcătuit o lege că acest colegiu nu poate fi reprezentat deloc, îi vezi că sînt și șarlatani, căci spun că acest colegiu are niște drepturi și în același timp iau toate măsurile ca să fie în neputință de a se folosi de ele.

Prin urmare, colegiul al III-lea, și deci muncitorii, nu pot fi reprezentați în stat în marginile legii, chiar dacă toate autoritățile nu ar călca legile. Dar vă puteți închipui neputința muncitorilor de a fi reprezentați în stat, cînd vă veți gîndi la chipul nerușinat în care se calcă legile, cînd vă veți gîndi cum pentru muncitor nu mai este nici o lege și cum muncitorul e tratat de agenții administrației mai rău decît în o țară de sălbatici.

În colegiul al II-lea mai sînt și alegători direcți. Să vedem dacă măcar aceștia pot să reprezinte acest colegiu. Numărul alegătorilor direcți în acest colegiu îl alcătuiesc în cea mai mare parte învățătorii și preoții, care prin

poziția lor sînt atârnați de cîrmuire și, prin urmare, în neputință de a alege pe aceia care gîndesc că ar lucra în folosul cetățenilor din colegiul al III-lea. Departe de noi ideea de a învinui pe preoți și pe învățătorii pentru că nu pot fi independenți și pentru că nu pot a-și manifesta în chip liber ideile și voința lor. Departe de noi gîndul de a-i învinui și a-i arăta ca pe niște oameni stricați, cum fac multe din gazetele stăpînitorilor și mulți oameni politici chiar în Camera țării. Noi nu putem crede că învățătorii și preoții fii de muncitori, care trăiesc în mijlocul muncitorilor, le văd nenorocirile și groaznica sărăcie în care se învîrtesc, nu putem crede că nu le sîngeră inima de durere și nu se revoltă din adîncul sufletului în fața priverii atît de întristătoare ca aceea în care zace țărănul român.

Ce pot ei însă să facă ? înconjurați de familie, sînt nevoiți a închide ochii asupra a tot ce sufăr alții, a lucra în contra voinței lor, împotriva muncitorilor și pentru stăpîni, doar nu-și vor pierde micul salariu cu care se întrețin ei și familia lor ! în adevăr, învățătorii sînt liberi să voteze pe cine vor voi, dar starea lor ca învățătorii nu e asigurată prin nimic. Un învățător, ca și un simplu funcționar de poliție, poate fi dat afară prin un simplu ordin sau mutat de la un capăt la altul al țării fără nici un motiv, cu toate că pentru a fi învățător trebuie să învețe o școală anumită și apoi să dea un concurs pentru căpătarea locului. Postul îl capătă greu, după o anumită lege, nu prin un ordin ! Și pe urmă-l dă afară prin un ordin ! Cum voiți să cereți unui asemenea om să voteze după voința sa cînd a doua zi poate primi ordin că e dat afară ? Dacă clasele stăpînitoare ar fi fost cît de cît de bună-credință și ar fi voit ca măcar aceștia să poată vota după cugetul lor, atunci ar fi hotărît *ca învățătorii să nu poată fi mutați și dați afară decît dovedindu-se o vină vădită, și aceasta numai în urma unei judecăți.* Dacă ar fi așa și nu și-ar face datoria, atunci am avea tot dreptul a ne plînge împotriva lor.

Preoții sînt ceva mai neatârnați decît învățătorii, dar totuși atîrnă îndestul pentru a nu putea liber lucra în alegeri fără a fi zdruncinați în existența lor. Mai întii, preoții atîrnă foarte mult de primari, care atîrnă de sub-

perfect. Dacă nu vrea primarul, nu-i pune nici leafă în buget, nici nu-i scoate leafa după contract din comună,, deci iată-l legat de primar, de subprefect și, prin urmare, de cîrmuire. Apoi preoții atîrnă de episcopi, care, fiind călugări, nici idee n-au de greutățile familiei și,, fiind plătiți gras cu mai multe mii de lei pe lună, nici habar n-au ei ce va să zică sărăcia. Acești episcopi au niște drepturi foarte mari asupra preoților, ei pot judeca și osîndi pe preoți după voința și placul lor, pentru orice le-ar tuna prin minte, fără ca să se poată amesteca vreoa altă autoritate.

Dar episcopii au palate și lefuri grase date de stat, care e în mîna clasei bogate, prin urmare ei vor ținea ou clasa bogată și vor porunci preoților să voteze pentru bogați, încît, dacă nu vor voi să vină asupra lor toată urgia călugărească, vor închide ochii și se vor face uneltele clasei avute în contra cugetului și inimii lor.

Iată de ce noi adesea am spus muncitorilor ca să nu-și pună nădejdea în învățători și preoți. Nu pentru că sînt oameni răi și cu cuget rău, dar fiindcă așa cum e starea lor de acum nu pot face nimic.

Se găsesc și printre preoți și învățători inimi nobile* și generoase, care să iasă pe față la luptă pentru drepturile celor apăsați, fără a se uita la nenorocirile ce au să vină din această pricină asupra lor, dar aceștia se jertfesc, aceștia jertfesc binele lor și al familiei lor pentru, binele tuturor, pentru binele și fericirea întregii omeniri.

Nu putem cere la toți aceste calități, cei mai mulți,, fără a fi răi, se gîndesc la nevoile lor zilnice și, cu toată dorința ce ar avea pentru a fi bine pentru toți, nu-și jertfesc interesele lor. Trebuie să luăm oamenii așa cum sînt.

Astfel fiind date împrejurările, e o adevărată minune cînd se întîmplă în vreun județ să izbutească alegătorii colegiului al III-lea împotriva guvernului. Se vorbește atît de mult, întocmai ca de o minune, și fiecare se întreabă cum a fost cu puțință să izbutească colegiul al III-lea ? Atît de bine se cunoaște de toți că cu legea de față și mijloacele de a călca legile e cu neputință colegiului al III-lea de a fi reprezentat !!!

III Învinuirile aduse votului universal

Învinuiri multe și mărunte se aduc împotriva dreptului de a putea fiecare vota de-a dreptul, împotriva votului universal; învinuiri aduse din rea-credință de către politicienii clasei stăpînitoare și din bună-credință de către toată burta verzimea, cu burta plină și tidva sacă. Din fericire aceste învinuiri se risipesc, cum se risipesc negurile la ivirea soarelui, în fața celei mai simple cercetări.

Una din învinuirile ce s-ar putea aduce votului universal ar fi că, *dînd drept tuturor la vot, prin aceasta s-ar zdruncina temelia pe care e clădit statul de azi al societății burgheze, s-ar zdruncina domnia burgheziei, adică domnia clasei avute.* E drept, această învinuire împotriva votului universal se aduce mai puțin de către stăpînitori și, ori de cite ori o fac, o fac numai în patru ochi și se feresc de a o face în public.

Fără îndoială că se feresc de a arăta că susțin o nedreptate pentru a-și asigura domnia lor într-un chip nedrept asupra mulțimii.

Fără a pune tot temeiul *numai* pe votul universal, noi credem că el *poate avea puterea* de a schimba temeliile pe care e clădit statul de azi și de a nimici domnia burgheziei în folosul tuturor, cum vom dovedi mai în urmă, deci această învinuire e foarte temeinică pentru burghezi și pot *să și-o spună la ureche unii altora* pentru a se opune votului universal. Totuși le-am putea arăta o mulțime de țări care au votul universal și cu toate acestea în acele țări domnia burgheziei e în toată floarea, deci votul universal nu e o primejdie pentru stăpînirea lor, deoarece în țările în care e acest drept tot ei domnesc.

învinuirea însă care o auzi din* toate gurile și o auzi strigînd-o pe la toate rîspîntiile e „*că țărani și muncitorii sînt neînvățați, sînt proști, sînt stricați, bețivi, se pot cumpăra foarte ieftin și pot fi duși ca o turmă de vite la vot de oricine ar avea destule parale să-i cum-*

pere". Ei zic : „Lăsați mai întâi să se deștepte toți, să învețe carte, atunci vor putea deosebi binele de rău și atunci, poftim, să le dăm dreptul de vot la toți”.

Această învinuire în parte e dreaptă, în cea mai mare parte însă e adusă din rea-credință.

E adevărat că cu cât masa cetățenilor va fi mai luminată, cu cât vor pricepe mai bine nevoile societății și vor pricepe mai bine în ce chip trebuie dezlegate toate chestiunile pentru înlăturarea acelor nevoi, cu atâta statul va merge mai bine, cu atâta societatea va propăși, cu atâta bogăția în societate va crește și va fi împărțită în chip mai drept, cu atâta binele și fericirea națiunii vor fi mai mari.

Dar vine întrebarea : în ce chip și când se va putea lumina mulțimea cetățenilor ? La această întrebare nu ne răspunde nimic burtăverzimea. Pe cât timp clasa cea avută alcătuiește statul de azi, acest stat nu va da mijloace pentru luminarea mulțimii tocmai pentru ca această mulțime să nu-**K**și poată cere drepturile sale și ca să nu poată împărți puterea cu dînșii.

Vrei să se lumineze mulțimea ? Dă-i întâi mijloacele și lasă-i puțința de a se lumina. Când mulțimea cere un drept al ei, îi zici : „Luminează-te întâi și apoi îți dau acest drept”, iar pe de altă parte o oprești de a se lumina. În acest chip, muncitorii vor putea aștepta și o mie, și două de ani ca să dobândească votul universal și tot nu-l vor dobîndi, căci, dacă vor lăsa stăpînirea în mîna voastră, nici peste o mie de ani nu vor fi luminați, căci veșnic îi veți împiedica de a se lumina.

Acest sfat al vostru de a se lumina și apoi de a le da dreptul de vot seamănă ca două picături de apă cu sfatul acelei mame care zice copilului său *să nu se vîre în apă pînă nu va ști a înota* ca să nu se înece.

Întocmai cum va fi trebuit să răspundă acel copil mamei sale că „trebuie să mă vîr în apă ca să învăț a înota”, tot așa și muncitorii trebuie să vă răspundă vouă : „Pentru a putea să ne luminăm, trebuie să avem puțința de a ne lumina, și această puțință nu vom avea-o decît atunci cînd vom avea precumpănire în stat, și precumpănirea în stat nu vom dobîndi-o decît prin votul universal. Deci pentru a ne lumina trebuie să avem votul universal”.

învinuirea că țărani s-ar vinde și „ar putea fi duși ca niște turme” cade de la cea dintîi ochire.

E'drept că pentru dînșii această învinuire e cea mai tare și cu un aer triumfător îți zic : „Dar nu vedeți că, de am da votul universal, orice guvern ar fi stăpîn de-săvîrșit în țară, nu vedeți că colegiul al III-lea e veșnic guvernamental ?”.

Da, ai mare dreptate, domnule Burtăverde, colegiul al III-lea e veșnic guvernamental. Decît, nu-ți fie cu bănat, d-le Burtăverde, noi nu cerem colegiul al III-lea, ci cerem colegiul unic cu vot universal și obligatoriu, iată deosebirea. Dacă, d-le Burtăverde, nu-ți va fi cu supărare să te ostenești a citi cele ce am spus noi, vei vedea că nu e cu puțință colegiului al III-lea să fie decît guvernamental și, ca să te încredințezi mai bine, îți vom aminti cum, cu sistemul pe care-l avem, se pot cumpăra foarte ușor oamenii sau se pot înfricoșa, pe cînd cu sistemul nostru nu se poate întîmplă nici una, nici alta,

în adevăr, azi în o comună se aleg 4—5 delegați în mijlociu, lasă că îndeobște alegătorii habar n-au de alege, dar să presupunem că știu. Ce se întîmplă ? Primarul va amenința pe de o parte, pe de alta va făgădui scutire de șosele, de străji etc. ; șeful de garnizoană va amenința pe rezerviști și milițieni și pe rudele acestora ; căpitanul de companie pe dorobanți și pe părinții și rudele acestora, și la un număr de alegători așa de restrîns ca cel din o comună lesne se pot vîri frica și descurajarea. Mai mult, știind că chiar de vor reuși să aleagă delegații lor primarul nu le va da certificate și, prin urmare, toată munca și toată urgia ce au venit pe capul lor sînt de pomană. Așa fiind, se înțelege că nici ei nu se mai interesează și lasă totul pe seama primarului.

Delegații aleși, în număr de 4—5, sînt aduși în fața subprefectului, apoi duși la hanuri, unde li se dă de mîncat și băut și puține parale de cheltuit, sînt apoi puși sub priveghere, după ce mai întîi sînt amenințați ori li s-au făgăduit și chiar dat cîte ceva. Cum voiești d-ta, onorabile Burtăverde, ca 4—5 oameni luați în parte să nu poată fi înfricoșați sau cumpărați ? D-apoi în „co-

legiul luminat" (?!) al dv., în colegiul I nu se petrec aceleași lucruri? La toate alegerile, toate gazetele nu sînt pline cu scandalurile dv., cum vă puneți votul la mezat și-l dați celui care dă mai mult? Singura deosebire e că pe cînd delegații vînd votul de la 5 la 20 de lei, dv. îl vindeți cu cîteva sute sau cu o mie de lei.

La alegerile trecute nu s-au văzut chiar în Iași ieșind din același plic numele lui Mihail Kogălniceanu, fruntașul liberalilor, alături de al lui Vogoride, unul din conservatorii muscălești cei mai îndrăciți, alături de al ciocoiășului Mavrocordat, care nu știe nici românește, și alături de al unui junimist ?

După care „*principii luminate*” vă conduceți astfel, căci, orice veți zice, aceste nume nu se pot împăca niciodată? Ce gîndeți atunci luminaților și nevînduților, domni privilegiați? Dacă dv. vă e rușine să spuneți, să v-o spunem noi, ceea ce, de altminteri, e cunoscut de tot orașul. Dv. atunci vă conduceți după următoarele „*luminate principii*”: „Votez pe Vogoride și pe Mavrocordat, căci aceștia sînt groși la chimir și iese ceva; votez pe junimist, căci mă pun bine cu prefectul și atunci pot să-mi fac bine dairavelile la moșie ori în negustoria mea și, ca să-mi împac cugetul, hai să votez și pe liberalul Kogălniceanu”.

Dacă aceste lucruri se petrec la Iași, unul din orașele cele mai luminate și independente, închipuie-ți d-ta, iubite Burtăverde, ce se petrece în orașele mici unde se deschide mezat în regulă?! Prin urmare, nu oamenii is de vină pentru că au *apucături omenești*, ci sistemul e de vină, care dă oamenilor puțința de a comite asemenea fapte.

Ia să vedem acum, iubite d-le Burtăverde, dacă am avea votul universal și colegiul unic, dacă s-ar mai putea întîmplă asemenea năzdrăvănii. Ia să ne închipuim un număr de zece mii de cetățeni adunați la un loc pentru a-și alege reprezentanții săi, te întreb ce poliție, ce administrație ar putea să înfricoșeze un corp atît de numeros ?

Omul cînd e singur se simte slab și n-are curaj, cînd însă s-ar vedea înconjurat de un număr așa de mare de tovarăși s-ar îmbărbăta și ar fi plin de curaj.

Să vedem atunci dacă o bandă de 20—30 de bătăuși și cîțiva gulerati de poliție ar fi în stare să risipească pe

cetățeni și să ducă ei direcția alegerii? Nici cîteva sute de bătăuși și zeci—mii de agenți de poliție nu ar îndrăzni, fără a fi pedepsiți la moment, să facă scandal în un corp așa de numeros. Dar unei poliții și administrații îi este peste putință să întrețină mii de bătăuși și mii de agenți, *prin urmare prin frică și amenințări nici un guvern nu va putea învinge.*

Să vedem acum dacă pot fi cumpărați. Ia să ne închipuim, iubite d-le Burtăverde, că te prinde dorul să te alegi deputat și, știindu-te cam gras la pungă, precum ești și la burtă, te hotărăști să cumperi voturile, te hotărăști să dai cîte 5 franci pe vot. Cîți bani îți vor trebui? Îți va trebui respectabila sumă de 50 de mii de lei! Ș-a-poi votul e secret și cînd la despoierea scrutinului vei avea trista convingere că te-au tras pe sfoară, ți-au luat 5 franci și nu te-au votat! Sînt puțini oameni, oricît de neluminați ar fi, care să-și vîndă cugetul lor pentru 5 franci, ci mai degrabă „*neluminatul alegător*” va face ca un om cu minte, va trage un chef cu ei și va vota pe cine-i va plăcea. Te întreb atunci îți vei mai pune în joc 50 de mii de lei pentru a doua oară pentru a te alege deputat? Sigur că nu, ba nici nu vei spune la nimeni ca să nu ridă de prostia d-tale.

Cine va fi nebunul acela care să pună în joc sume așa de mari pentru a fi poate tras pe sfoară sau chiar fără a fi numai pentru gustul de a fi ales deputat? Și dacă se vor găsi de aceștia, vor fi prea puțini.

Iată dar cum prin sistemul nostru alegătorii nu pot fi înfricoșați și în neputință de a fi cumpărați.

Acest sistem este singurul în stare de a stîrpi abuzurile și scandalurile de azi; singurul în stare de a asigura libertatea alegătorului și a-i ridica moralitatea e: *colegiul unic și votul universal, votul pentru toți obligatori.*

Din cele zise se vede lămurit că cetățenii, fără a fi învățați prin școli multe, cu sistemul nostru pot fi îndestul de neatîrnați de guvern și nu-i cu putință, nici prin frică, nici prin bani, a vota altmîntrelea decît după cugetul lor. Însă sistemul nostru mai are și darul tocmai

de a lumina pe cetățeni asupra afacerilor publice, are darul de a face pe cetățeni de a căpăta o mulțime de cunoștințe fără a învăța la școală. Ia înhipuie-ți d-ta, iubite d-le Burtăverde, că vrei cu orice preț să fii deputat. Ai cercat cu parale, n-ai reușit. Ce ai să faci ? Atunci te vei duce în mijlocul alegătorilor, ai să le arăți nevoile țării și în ce chip înțelegi d-ta să dezlegi deosebite chestiuni care ar aduce binele. Potrivnicul d-tale, care și el vrea să se aleagă, le va spune și el, le va arăta și el în alt chip cele chestiuni. Cetățenii vor auzi, vor învăța de la amândoi câte ceva și pe urmă, chestiunile fiindu-le puse și întrucâtva limpezi, ei singuri vor cugeta, își vor forma și ei părerea lor, va avea, prin urmare, fiecare cetățean o părere în chestiile sociale și cele de guvernământ

Să merg mai departe, să presupun că chipul cum ai dezlegat d-ta chestiunile e cel mai bun, e minunat, dar potrivit d-tale, prin vorbe mai meșteșugite, a fermecat pe cetățeni ca să creadă cum crede el și are să fie ales. Ce-ai să faci d-ta ? Te vei pune să-l urmărești, să arăți că cutare lege făcută de el are cusururi, că cutare chestiuni sînt rău dezlegate și din această pricină cetățenii sufăr. Atunci poporul simțind lipsurile legii, simțind greutățile ce-l apasă, au să înceapă să vadă că acela ce i-a fermecat prin cuvinte ori n-a înțeles chestiunile, ori n-a fost de bună-credință și gradat-gradat vor începe a-ți da dreptate, a fi de părerea d-tale și la alegerile următoare vei căpăta voturile lor.

Ce însemnează aceasta ? însemnează că și d-ta și potrivit d-tale ați fost siliți să luminați poporul, să-i faceți școală, însemnează că acesta a gîndit asupra celor zise, a căpătat convingeri în deosebite chestii sociale și politice, însemnează că s-a luminat. Și dacă la început cei mai mulți n-au să știe ce fac și poate vor fi duși de vorbe frumoase, după cîteva alegeri vor căpăta convingeri ; după o mică experiență vor putea deosebi pe șarlatanii care i-au amăgit și vor vota pe aceia care vor lucra în interesul lor și al țării, deci în interesul general.

Cred că acum te vei fi convins îndeajuns de bunătatea sistemului nostru, iubite d-le Burtăverde, spre a striga împreună cu noi : *Trăiască colegiul unic cu vot universal și obligator !*

IV

însemnătatea votului universal pentru muncitori

Ce însemnătate are pentru muncitori votul universal ?

Votul universal are pentru muncitori o însemnătate foarte mare. Mai întii, prin votul universal li se recunoaște un drept, dreptul natural ce-l are fiecare sau mai bine care ar trebui să-l aibă toți oamenii în un stat. Fiecare om care trăiește în societate trebuie să aibă aceleași drepturi în societate ca toți ceilalți, deoarece toți fără deosebire au și datorii.

După care drept unii să aibă privilegiu numai pentru că au avut norocul să aibă bani și alții să fie lipsiți de drepturile cele mai sfinte numai pentru că n-au avut norocul să aibă bani ? Clasificarea colegiilor nu e făcută măcar după deșteptăciune, căci nici nu s-ar putea face, ca să [se] zică cel puțin că cei mai deștepți au cîrmuirea statului.

îndeobște, cei mai avuți nu sînt și cei mai deștepți; sînt, din contra, foarte mulți idioți bogați, și cu toate acestea li se dă lor singuri privilegiul de a cîrmi statul f "Constituția noastră stabilește acest drept cînd hotărăște ca toți oamenii să fie egali înaintea legii și cu drept cuvînt, deoarece hotărăște că toți sînt obligați a contribui la toate dările și sarcinile publice.

Votul universal are însemnătate pentru muncitor pentru că prin el se dovedește că e și el om ca toți ceilalți oameni, nu e pus prin nimic mai jos de ceilalți ; e pentru muncitor o chestie de demnitate, e o satisfacere dată dreptului lui de om, de a se bucura de toate drepturile pe care le au membrii unei societăți, precum e obligat a suferi și toate sarcinile ei.

Prin dobîndirea votului universal s-ar îndeplini acel principiu din Constituțiune că nu e deosebire de clase în stat, cel puțin politicește vorbind, principiu care trebuie să fie foarte scump muncitorilor și pentru care luptă în toate părțile muncitorii, pentru a se realiza nu numai pe terenul politic, dar mai ales pe cel economic.

Dobîndirea votului universal ar fi pentru muncitori primul pas în ștergerea deosebirii de clase.

Constituția, în punctele de căpetenie, e foarte însemnată pentru muncitori, numai cît pînă azi nici unul din acele puncte nu s-a realizat. Aceste puncte sînt :

Nu e deosebire de clase în România : toți românii sînt egali înaintea legii; toate privilegiile de clasă sînt oprite; toate puterile statului emană de la națiune etc. etc. Aceste puncte sînt în mare parte aspirațiunile muncitorilor, însă îndeplinite de fapt, iar nu numai scrise pe hîrtie cum sînt astăzi. Votul universal ar fi primul pas în realizarea acestor aspirațiuni și ou el le-am putea realiza pe toate.

De aceea și toate partidele care se opun la îndeplinirea votului universal se opun la primul pas de a intra în adevărata Constituțiune și, prin urmare, sînt cele mai neconstituționale, pe cînd partidul muncitorilor, luptînd pentru a realiza aceste puncte, e cel mai constituțional partid.

Dacă ar fi vorba numai de a avea satisfacerea că avem și noi dreptul de vot, că sîntem considerați toți deopotrivă și că societatea nu face deosebire între boierul cutare, fiindcă-i mai cornorat, și între muncitorul salariat cu ziua, că se consideră om și om, și aceasta este ceva destul de mult, dar dacă cu aceasta nu vom putea schimba condițiile de trai, dacă voi rămînea tot jefuit de rodul muncii mele, dacă temeliile domniei burgheze vor rămîne în picioare, cum am arătat în un articol precedent că în țările în care e votul universal nu s-au schimbat aceste temelii burgheze, atunci pentru ce ne-am mai ostenit, pentru un simplu gust de a fi altfel considerați? Această întrebare sînt în drept să și-o facă muncitorii, cu cît au auzit pe la alegeri în nenumărate rînduri, pe toți strigătorii de vorbe, *că sînt poporul suveran*. Ce-mi pasă, cu drept cuvînt, dacă voi fi suveran în un minut și pe urmă mor de foame, trăiesc umilit și înjosit tot anul, despoiat de munca mea?

Tocmai aici stă însemnătatea chestiei și dacă ar fi vorba că noi n-am crede că votul universal n-ar aduce o schimbare în bine în viața muncitorilor nici nu ne-am osteni pentru el, deși e o chestie de drept ca toți să-l aibă.

Aici, trebuie tocmai să atragem luarea-aminte asupra deosebirii uriașe de ce e între noi, socialiștii, și ceilalți din alte partide care *primesc votul universal ca scop, ca singura țintă la care pot să ajungă cei dezmoșteniți, întemeiați pe chestia de dreptate, voiesc votul universal pentru votul univèrsal*, noi, socialiștii, *primim votul univèrsal ca un mijloc, ca o unealtă bună pentru a ne servi cu el la ajungerea unui trai mai bun, la dezrobirea economică*.

Votul universal e o simplă unealtă și, ca orice unealtă, poate face bine, poate să nu facă nici bine, nici rău și poate să facă și rău, după cum va fi întrebuințat. Pentru ca votul universal să devie unealtă bună și folositoare pentru muncitori, trebuie ca ei să știe să-l întrebuințeze și să-l conducă bine, iar nu să-l lase în miinile altora ca să-l mtoarcă împotriva lor, căci atunci va deveni unealtă rea pentru dinșii, cu alte cuvinte, *pentru a se putea folosi de votul universal trebuie să se organizeze muncitorii în partid deosebit, care să-și cunoască interesele, ce sînt cu totul deosebite de ale partidelor burgheze*.

Pentru a lămuri mai bine chestiunea, să presupunem că se dă votul universal, muncitorii capătă drepturi de vot, însă ei nu sînt organizați în partid deosebit. Ce are să se întîmple?

Partidele stăpînitore trebuie să ceară voturile muncitorilor ca să reușească în alegeri; pentru aceasta vor vorbi că ei, fiind la putere, vor face să curgă laptele și mierea și, venind la guvern, nu fac decît interesele clasei lor; după aceasta muncitorii se vor supăra și la alte alegeri dau votul celeilalte partide, care iar nu face nimic pentru muncitori, și așa muncitorii ridică pe umerii lor cînd pe unii, cînd pe alții, așteptînd pe *vreunii să-și facă pomană*, să facă și pentru ei ceva, dar pomană nu vine, căci partidele burgheze sînt *destul de zgîrcite și destul de deștepte să priceapă că orice îmbunătățire adusă clasei muncitoare e contra intereselor burgheze*.

în asemenea caz, unealta aceasta, votul universal, nu aduce nici un folos muncitorilor din pricină că nu știu să se folosească de el. Cam așa s-a întîmplat o bucată de vreme în țările care au căpătat votul universal și de aceea n-a putut să schimbe temeliile alcătuirii burgheze.

Dar acum să ne închipuim că, căpătînd votul universal, ne găsește organizați sau căutăm să ne organizăm în partid deosebit. Ce are să se întîmple? Organizîndu-ne în partid deosebit de celelalte partide, avînd interese deosebite de ele, noi știm ce vrem și cum trebuie chestiile dezlegate pentru a ne îmbunătăți starea materială. Prin urmare, de la început obligăm pe reprezentanții noștri să dezlege aceste chestii, pe temeiul cărora, și nu pe altele, îi alegem. Prin urmare, dezlegarea chestiilor de la care atîrnă bunul nostru trai și fericirea noastră nu o mai așteptăm ca pomană de la o clasă care are interese de a se împotrivi. Toată greutatea dobîndirii acelor îmbunătățiri va sta numai în creșterea puterii noastre, care va fi cu atît mai repede cu cît propaganda noastră între muncitorii neorganizați va fi mai energică.

Fiindcă muncitorii alcătuiesc majoritatea, am putea zice aproape unanimitatea, nu mai încapem îndoială că ei ar putea să aibă în mîini diriguirea statului și să dezlege toate chestiunile în folosul tuturor, cu singura condiție să fie organizați în partid deosebit. Din acestea se vede lămurit cîtă însemnătate are votul universal pentru muncitori, căci prin el au puțința de a dobîndi o mare parte din cererile lor și a-și îmbunătăți într-un chip simțitor starea, însă, în același timp, vedem că fără o organizare serioasă a muncitorilor în partid politic deosebit nu face două parale.

Acest lucru l-au înțeles muncitorii din multe țări care au votul universal și care nu-l au. În Germania, muncitorii s-au organizat în partid politic deosebit și, folosindu-se de votul universal, au devenit cel mai tare partid din toate partidele din Germania și au început a căpăta îmbunătățiri, și sîntem siguri că în curînd vor zdrobi însăși alcătuirea nedreaptă a societății burgheze, în Belgia, muncitorii au o organizație destul de serioasă, dar n-au votul universal, de aceea duc acum o luptă crîncenă pentru a-l dobîndi și sînt pe cale a-l căpăta, pentru ca prin el apoi să se poată organiza mai departe și treptat-treptat să-și capete îmbunătățirile de care au nevoie.

Acest lucru să caute să-l facă și muncitorii români, să se organizeze în partid politic deosebit și să lupte pentru dobîndirea votului universal.

*

Dacă am reușit să dovedim că votul universal, bine înțeles și bine diriguit de muncitori, e o unealtă minunată pentru a-și putea îndeplini aspirațiunile lor, însemnătatea lui și deci datoria muncitorilor de a lupta pentru dobîndirea lui nu mai lasă nici o îndoială. Totuși vom mai spune cîteva cuvinte.

Votul universal mai e și un mijloc pentru întărirea partidului muncitorilor, prin el propaganda noastră devine mult mai ușoară și mai fructuoasă, și cu cît partidul muncitorilor va deveni mai puternic, cu atîta programul său se va realiza mai ușor; cu cît organizarea se va face mai repede, cu atîta avem nădejdea că starea noastră se va îmbunătăți mai repede, deci încă un puternic motiv de a lupta pentru votul universal.

E știut lucru că partidele stăpînitoare, atît în timpul de față cît și în timpurile trecute, în țară la noi ca și în alte țări, de bunăvoie nu au făcut un singur pas pentru a îmbunătăți starea celor apăsați, căci știut este că orice îmbunătățire adusă celor apăsați e o știrbire a privilegiilor claselor stăpînitoare și nu de bunăvoie vor lăsa din mîină aceste privilegii. Fiind așa, și s-a văzut că așa e, în ce pozițiune sînt puși muncitorii? Ori se vor organiza în partid deosebit și, văzînd că în nici un chip nu pot dobîndi pe cale pașnică îmbunătățiri, deoarece ei nu sînt reprezentați în stat, n-au nici [o] putere a aduce la îndeplinire aceste îmbunătățiri, statul fiind în mîinile claselor privilegiate, nu le rămîne alt mijloc pentru a dobîndi cererile lor decît revoluția și, prin urmare, sînt nevoiți să facă vărsare de sînge și să vie asupra societății toate urgiile revoluțiunii. Ori, și mai rău, muncitorii nu se vor organiza și va veni un timp cînd nu vor mai putea suferi sărăcia și nenorocirile de tot felul ce-i apasă și se vor răscula fără a avea măcar un scop hotărît, cum s-a întîmplat cu țărani din Muntenia. Și într-un caz, și în altul, societatea ar fi expusă la o mulțime de primejdii, de nenorociri, și ne-ar fi dat să vedem trista privilegiște pe care am mai avut-o, vărsîndu-se sîngele între frați. Prin dobîndirea votului universal, aceste nenorociri de altmîntrelea neînlăturate, treptat, cu creșterea partidului muncitorilor, s-ar dobîndi îmbunătățiri, am merge treptat-treptat pe calea reformelor, în măsura în

care s-ar dezvolta puterea muncitorilor și trebuințele sociale, și am putea trece ohiar pe nesimțite de la această alcătuire, atît de nedreaptă și atît de apăsătoare a societății burgheze la alta mai dreaptă și mai frumoasă, încetul cu încetul, pe nesimțite, într-un chip pașnic, fără revoluții și fără vărsări de sînge. Iată dar însemnătatea votului universal!

Prin urmare, cuvîntul de ordine al muncitorilor români trebuie să fie : *organizarea muncitorilor în partid politic deosebit, colegiul unic cu vot universal și obligatoriu.*

I. Vasiliu

„MUNCA” (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 44, 45, 46 ȘI 47 DIN 23 DECEMBRIE 1890 ; 1, 6 ȘI 13 IANUARIE 1891.

CHESTII DE TACTICA”

I

Ce e socialismul, ce vor socialiștii, care e tactica socialiștilor, toate acestea sînt lucruri așa de puțin cunoscute încît nu e de mirare că sînt unii oameni, chiar dintre prietenii socialiștilor, care sînt veșnic nemulțumiți de ceea ce fac socialiștii. Orice ar face socialiștii, astfel de prieteni, binevoitori, dar nepricepuți, repetă : „Apoi asta e socialism ?, astfel de lucru ar putea să facă și alt partid înaintat”.

Pentru acești veșnici plîngători pe închipuitele ruine ale programului *adevărat socialist*, socialismul e o categorie metafizică, un fel de fantomă, pe care niciodată nu poți s-o prinzi, și nu e deci nici o minune dacă orice lucrare reală socialistă le pare cu totul nesocialistă și că ei singuri, la urma urmei, nu știu ce vor. Din cînd în cînd e dar foarte de nevoie de a pune în vedere, prin cîteva cuvinte, ce trebuie să facă socialiștii, care trebuie să fie tactica socialiștilor.

Noi credem că lucrarea socialiștilor poate să fie arătată în cele trei formule ori articole următoare : 1) Socialiștii trebuie să propovăduiască ideile socialiste, învățăturile socialismului științific ; trebuie să arate ce vor

socialiștii, care e scopul lor, cum vor să ajungă la acest scop etc... Aceasta însemnează, într-un cuvânt, propovăduirea programului socialist în înțelesul larg al cuvîntului, aceasta însemnează propaganda teoretică socialistă.

2) Avînd în vedere programul lor larg teoretic, socialiștii trebuie să formuleze un program practic, în care să arate cererile lor imediate, cele ce pot să fie fără zăbavă realizate în folosul muncitorilor și trebuie să facă propagandă și agitație pentru acest program practic minimum. În sfîrșit, ai 3-lea, pentru realizarea programului cel larg viitor și pentru a programului practic în prezent, socialiștii trebuie să organizeze puterile muncitoare, să trimită reprezentanți în Cameră, în consiliile județene și comunale. Bineînțeles, nu vreau să zic că nu poate să fie făcută o formulare mai bună a tacticii socialiste, cred însă că în aceste trei articole se formulează destul de bine întreaga activitate socialistă. E vădit că un socialist nu poate să se ocupe cu toate felurile de activitate înșirate mai sus, și nu numai un membru al partidului socialist, dar chiar partida întreagă, care trebuie să dezvolte toate felurile de activitate, de multe ori, nevoită de împrejurări, e obligată să jertfească mai multe forțe pentru un fel de lucrare decît pentru altul, ba chiar uneori să concentreze toate forțele asupra unui singur punct. Și tocmai această împrejurare mai ales face pe unii să nege partidei muncitorilor caracterul ei socialist, și nu numai la noi, ci și în străinătate. Ce fel de socialism e acesta, zic criticii pomeniți, cînd ceri împutînarea orelor de lucru ori supravegherea sanitară în ateliere, ori lărgirea dreptului de vot, ușurare de dări etc. ? Se înțelege că fiecare cerere în parte nu reprezintă și nu poate să reprezinte nici socialismul, nici toată activitatea socialistă, dar această activitate trebuie să fie judecată nu după cutare ori cutare fapt momentan și, mai ales, nu după cutare ori cutare lucrare parțială a fiecărui socialist în parte, ci după activitatea întregii partide și într-un timp mai îndelungat. Și, dacă tocmai așa ar fi judecată activitatea partidei socialiste, atunci s-ar vedea că partida socialistă cuprinde toată activitatea socialistă, așa cum ea a fost formulată mai sus. Se înțelege, cutare ori cutare cerere practică poate să fie făcută și de un alt partid, și nu numai cereri mici, dar chiar foarte esențiale, cum e votul universal ori mărginirea ceasurilor de lucru la

opt și, în acest caz, socialiștii vor merge alături cu partida înaintată burgheză pe cît e vorbă de aceste cereri, rămîbind însă o partidă deosebită pentru că sînt alte cereri, pe care nici o partidă burgheză nu poate să le primească. Așa, spre exemplu, oricît de înaintată ar fi o partidă burgheză, ea niciodată nu va admite schimbarea formei de producțiune modernă individuală într-o formă de producțiune socialistă, iar aceasta e esențiala cerere a socialismului. Și pe cînd un partid înaintat burghez va cere, spre exemplu, scăderea ceasurilor de muncă, fie din scopuri filantropice — pentru a nu istovi puterile lucrătorilor —, fie ca chestie de prevedere politică, apoi socialiștii, afară de considerațiile umanitare momentane, afară de interesele momentane ale muncitorilor, cer reducerea orelor de lucru tocmai pentru un scop mai depărtat, care e schimbarea modului de producțiune și cu el a întregii întocmiri sociale. Dacă socialiștii, în adevăr, lasă la o parte ceva din programul lor și din activitatea care li se impune prin acest program, apoi cauza e de multe ori că n-au destulă putere pentru a lucra în toate direcțiile. Dacă prietenii-critici, în loc de a critica ori de a trece în alte partide sub cuvînt că socialiștii în activitatea lor nu se țin de tot programul socialist, ar pune și ei umărul, ar da mîna de ajutor, atunci se înțelege că lucrarea ar fi mai spornică și ar cuprinde mai multe puncte ale programului socialist și ale activității socialiste. A critica e ușor, a lucra e greu.

Despre acei critici care ne spun că ar trebui să ne mărginim numai la partea întîia, adică la propaganda teoretică, vom vorbi în articolul viitor.

II

în articolul trecut am vorbit de cei care sînt nemulțumiți de tactica socialistă pentru că, după ei, nu e destul de largă, nu cuprinde toate felurile de activitate socialistă.

în acest articol voi vorbi de cei care ar dori să mărginească activitatea socialistă, lepădînd din ea tot ce le pare că nu e socialist; aceștia sînt socialiștii doctrinari, socialiștii de cabinet. Socialistul doctrinar ar dori ca toată activitatea socialistă să fie încătușată prin cîteva formule socialiste, după cum religia încătușează activitatea credinciosului prin cîteva dogme religioase, Ple-

cînd de la idealul socialist, luînd ca punct de plecare, în adevăr, cea mai esențială cerere a socialiștilor : trecerea tuturor instrumentelor de muncă în proprietatea națiunii, socializarea instrumentelor de muncă, socialistul doctrinar prefacă această cerere într-o dogmă religioasă, într-o formulă. Tot ce, după dînsul, n-are un raport direct și imediat cu această cerere nu e socialist, nu merită să fie numit activitate socialistă. Socialiștii practici, credincioși în adevăr spiritului socialismului științific, vor cere ușurarea dărilor ce apasă asupra poporului muncitor, iar doctrinarul, întrebuițînd pe dată formula ori dogma lui religioaso-socialistă, va zice : „Dacă poporul muncitor va plăti mai puține dări, prin asta nu intrăm în societatea socialistă, toate instrumentele de muncă vor rămîne tot ale capitaliștilor, deci aceasta nu e activitate socialistă, socialiștii nu trebuie să se ocupe de ea ; dacă se ocupă, sînt burghezi”.

Socialiștii, luptătorii practici ai socialismului, vor începe agitația pentru mărginirea ceasurilor de lucru la opt ceasuri pe zi. Iar doctrinarul va zice plin de ironie : „Adică, dacă lucrătorii vor lucra opt ore, în loc de douăsprezece, vom fi în societatea socialistă ? Parcă instrumentele de muncă, prin împutinarea ceasurilor de lucru, vor trece în proprietatea națiunii; parcă lucrînd opt ceasuri nu vor fi proletari și capitaliști ?”. Și astfel, orice ar face socialiștii, doctrinarul va rămîne nemulțumit; și astfel, fiindcă a face un salt deodată din societatea capitalistă în cea socialistă e peste putință, de aceea, el e menit să rămînă veșnic nemulțumit, veșnic nefăcînd nimica și veșnic criticînd pe cei oare fac ceva. Greșeala principală a' doctrinarului ori dogmaticului e următoarea : e adevărat că lucrul ce va caracteriza mai ales societatea socialistă e modul ei de producție prin instrumente de muncă ce vor fi ale națiunii întregi. Dar noi nu putem să facem sărituri deodată din societatea burgheză în această societate socialistă. O formă socială se naște din altă formă socială, nu prin sărituri, ci printr-o prefacere lungă și complexă în această prefacere socială sînt o mulțime de puteri care descompun societatea veche, o mulțime de puteri în activitate, care organizează înăuntrul societății vechi condiții prielnice de trai pentru societatea nouă.

Această prefacere de descompunere și de organizare e adevărată pentru orice organisme, e adevărată și pentru organismul social. Tot pe așa cale s-a transformat societatea feudală în societate burgheză, tot pe așa cale se va transforma societatea burgheză într-o societate socialistă. Socialiștii, cunoscînd această dezvoltare, fac și ei parte din puterile ce iau parte la această transformare, se deosebesc însă de celelalte puteri tocmai prin aceasta că sînt conștienți. Socialiștii [sînt] factori conștienți în această transformare a societății burgheze în societate socialistă și lucrează ca atare. Ei analizează societatea de azi, văd care sînt puterile ce descompun societatea de azi, care sînt puterile ce ajută dezvoltarea germenilor societății viitoare. Amestecîndu-se ca factori conștienți în această schimbare, ei grăbesc descompunerea prin critica societății moderne, prin critica a tot ce e putred în societatea de azi; ei grăbesc organizarea societății viitoare prin împuternicirea germenilor societății viitoare, ce se dezvoltă chiar în societatea de azi; ei grăbesc, în sfîrșit, această transformare a societății prin aceea că fac pe oameni să fie conștienți de ceea' ce se petrece în societatea de azi, și mai ales prin aceea că fac conștienți de acest lucru și pe oamenii care au interes material ca transformarea societății de azi în societate socialistă să se facă. Deci nu făcînd abstracție de societatea modernă, nu prin aceea că-i vom întoarce spațele numind-o cu dispreț societate burgheză vom putea face ceva pentru realizarea idealurilor socialiste, ci amestecîndu-ne direct în schimbarea ce se petrece în societatea de azi, ajutînd germenii viitorului ce cresc în ea. Și, odată ce așa va fi înțeleasă activitatea socialistă, nimica de oarecare importanță din viața politică și economico-socială a societății de azi nu poate să ne lase nepăsători : forma guvernămîntului, Constituția țării, raportul între stăpîni și lucrători, dreptul de vot, forma dărilor, protecțiunea muncii, contractele agricole, mărimea loturilor de pămînt ale țăranilor, băncile agricole, supravegherea sănătății atelierelor, organizația instrucțiunii publice, mișcarea intelectuală a țării, reprezentarea în parlament, comună, județ, circulația monetară a țării, protecționismul și liber-schimbismul, apărarea contra dușmanilor, adică organizarea armatei, drumurile de fier, șoselele etc... etc... etc... într-un cuvînt, toată ac-

tivitatea politică și economico-socială a țării, de la manifestările ei cele mai însemnate pînă la cele mai mici, nu poate și nu trebuie să lase nepăsător pe un socialist. În toate aceste manifestări sociale, socialistul trebuie să se amestece, dus, bineînțeles, de idealul lui, să ajute tot ce în aceste manifestări folosește socialismului, germenii viitorului; să combată tot ce nimicește acești germeni, tot ce e vătămător mișcării socialiste. Bineînțeles, fiindcă manifestările vieții sociale sînt felurite ca importanță, este lucru vădit că socialiștii se vor ocupa mai ales cu acele chestii care sînt mai însemnate. „Bine — vor zice unii —, e adevărat că socialiștii trebuie să se amestece în transformarea vieții sociale în toată întinderea ei. Care e însă semnul ce trebuie să ne călăuzească de a face cutare lucru și de a nu face altul; care e criteriul ce trebuie să ne călăuzească în tactica noastră ca să nu facem greșeli din punctul de vedere socialist?”.

Despre aceasta în alt articol.

C.D.G.

„MUNCA” (BUCUREȘTI), ANUL I, NR. 49 ȘI 51 DIN 27 IANUARIE ȘI 10 FEBRUARIE 1891.

COSMOPOLITISMUL LOR ȘI AL NOSTRU

Măreția zilei de 1 Mai, însemnătatea acestei zile, a acestei sărbători internaționale a lucrătorilor e așa de mare încît noi, contemporanii, nici nu putem să ne dăm seama bine de această măreție. Să ne gîndim numai la acea masă de oameni pe care ea-i leagă într-o serbare comună. Religiunea a hotărît asemenea zilele sărbătorite de milioane de oameni din diferite colțuri ale pămîntului; dar aceste sărbători au fost și sînt sărbătorite numai de oamenii aceleiași religiuni, pe cînd sărbătoarea noastră este sărbătoarea tuturor muncitorilor de toate riturile religioase și de toate națiunile de pe toată suprafața pămîntului întreg! Sărbătoarea religioasă cuprindea în același gînd milioane de oameni, sărbătoarea de 1 Mai va cuprinde, în curînd, sutimi de milioane, va cuprinde lumea lucrătoare a tuturor națiunilor pămîntului.

Acest caracter internațional al sărbătoarei muncii e denunțat de burghezime ca fiind cosmopolit, internațional, deci antinațional. În această denunțare se oglindesc toată reaua-voință și tîmpenia burghezimii moderne.

Internaționaliști cosmopoliți *sîntem*, nu mai încap în doială, dar oare voi, burghezilor, nu sînteți cosmopoliți și nu sînteți voi aceia care ați introdus cosmopolitismul în lume, distrugînd relațiunile economice obligatorii între oameni, făcînd o colosală diviziune a muncii, punînd pe toți oamenii din felurite națiuni, din toată lumea în relațiuni între ei? Burghezimea, prin urmare, este aceea care a cosmopolitizat lumea. Un burghez modern, care mîncă, spre pildă, pîine din grîul adus din Rusia, conserve de carne din America, poartă haine aduse din Franca, învață cărți nemțești, petrece vara în Italia, acest burghez numai viața națională nu trăiește, totul în el este internațional, cosmopolit: și portul, și hrana, și cunoștințele, și ideile ce le are. Așadar, încă o dată, civilizațiunea burgheză, puind pe oamenii lumii întregi în relațiuni economice între dînșii, a cosmopolitizat lumea, și, desigur, nu vom fi noi, socialiștii, care-i vom face o imputare din aceasta. Dar, cosmopolitizînd lumea, burghezimea a dat acestui cosmopolitism, acestui internaționalism un caracter antagonic, vrăjmășesc, care antagonism îl au de altmintrelea toate relațiunile oamenilor în societatea burgheză: relațiunile unui om către altul; ale unei clase către alta, ale unei națiuni către alta. După cum interesul negustorului e ca vecinul său să se ruineze și astfel el să poată vinde mai mult și mai scump; după cum interesele clasei marilor proprietari de pămînt sînt ca țărani să fie cît se poate mai săraci, pentru a avea lucrători ieftini, tot așa este și interesul unei țări agricole, ca a noastră, spre pildă, ca în toate celelalte țări agricole din lume să nu se facă bucate, să fie reduse la mizerie, ca astfel bucatele din țara noastră să capete preț mare. Și după cum o luptă surdă și continuă se face între oamenii aceleiași națiuni, tot astfel o luptă continuă se petrece între diferite națiuni, și această luptă continuă pașnică cîteodată se aprinde într-un rezbel sîngeros. Dînd astfel cosmopolitizării lumii un caracter vrăjmășesc, burghezimea a universalizat lupta vrăjmășească, rezbelul, făcînd-o mai generală și mai periculoasă.

Pe cînd mai înainte într-un rezbel se băteau între ei cîteva mii de oameni sau, cel mult, cîteva zecimi de mii, azi un rezbel, cu repeziciunea cea mai mare, poate să se generalizeze și milioane de oameni se vor ucide între ei. Dar provocînd ura între națiuni prin felul organiza-

ției burgheze, burghezimea provoacă și ura altor națiuni contra națiunii lor, ceea ce nu poate fi decît groaznic de periculos pentru națiune; deci burghezimea nu numai că este cosmopolită, dar este antinațională în cel mai mare grad.

Noi, socialiștii, sîntem asemenea cosmopoliți sau, mai bine zis, noi moștenim cosmopolitismul introdus în lume de burghezi, voim însă să-i facem o singură modificare, voim să ștergem caracterul lui antagonic, vrăjmășesc și să-i dăm un caracter de solidaritate și frăție.

Solidarizînd interesele dintre membrii națiunii, scoțînd lupta fratricidă din sînul fiecărei națiuni printr-o organizație rațională și armonică, noi vom da același caracter relațiunilor dintre națiuni.

Distrugînd lupta de interese și ura dintre membrii aceleiași națiuni, distrugem lupta de interese și ura dintre diferite națiuni și deci facem ca toate națiunile să aibă iubire pentru națiunea noastră. Sîntem, prin urmare, adevărați naționali în cel mai curat sens al cuvîntului.

Așadar, și burghezii, și noi sîntem cosmopoliți, dar, pe cînd cosmopolitismul lor, care are caracterul de luptă de interese, de vrajbă, de ură și de rezbele, este antinațional, cosmopolitismul nostru are caracterul de frăție, de solidaritate și de iubire, deci este național în sensul cel mai bun al cuvîntului.

Sărbătoarea de la 1 Mai este una din cele mai puternice manifestațiuni pentru întemeierea cosmopolitismului socialist și pentru nimicirea cosmopolitismului burghezesc. Aceasta este o parte foarte însemnată a acestei mari sărbători.

C.D.G.

„MUNCA” (BUCUREȘTI), ANUL II. NR. 9 DIN 21 APRILIE 1891.

PRIVIRI ASUPRA EVOLUȚIEI

Toate se schimbă în fine, lucrurile de ieri nu mai seamănă complet cu cele de azi și de s-ar crede contrariu aceasta e numai o părere. Lucrului observat azi, mâine îi vor lipsi sau i se vor adăuga alte părțicele, alte fărime, pe care cu simțurile noastre nu le putem băga în seamă ; din pricina asta ni se pare deocamdată că lucrurile nu se schimbă.

De ce această mutare, această transformare ? Omul și lucrurile sînt înconjurați de alte viețuitoare și de alte lucruri de care sînt influențați. Ele vor schimba pe om, ele vor transforma lucrurile așa încît să capete sau calități potrivite mediului, sau calități contrare, de precumpănire și de rezistență acestuia. Tot ce ne înconjură, aer, apă, societate și altele, ca frig, căldură, umezeală... formează atîtea medii, atîtea împrejurări care pot schimba pe nesimțite multe din însușirile viețuitoarelor și neviețuitoarelor numai și numai pentru ca acestea să țină piept.

Un animal trăind într-un loc unde este frig va avea pe el o blană, care a provenit din tată în fiu din cauza acestui mediu, frigul. Dacă în locurile acelea s-ar în-

tîmplă ca acel frig care domina înainte să se înmoaie și să dea loc unei călduri mici, această nouă împrejurare va face ca blana animalului nostru, de unde era deasă, să se mai rărească. Blana rărită așa o să treacă la urmași ca o moștenire firească. De ar veni în urmă o căldură și mai mare, blana poate ar pieri cu totul, căci sub acest mediu nu mai e nevoie de așa ceva, ba încă poate s-ar naște la animalul nostru și altceva, care să-l ferească de căldură.

Mai multe pilde vor susține cele zise.

Elefanții sînt niște animale care azi trăiesc numai în țările călduroase. Cei dinții elefanți, trăind acum milioane de ani, cînd venise deodată un frig strașnic, aveau toți tot corpul acoperit cu un păr lung și stufos, ce-i apăra de vremea rea. Cu timpul, vremea s-a îndulcit și aceia care au rămas și-au schimbat pe nesimțite și fără de voie blana din deasă în rară, pînă cînd, căldura crescînd, au rămas goi sau aproape goi. Că aveau strămoșii elefanților blană e faptul că s-au găsit în ghețurile de la miază-noapte ale Siberiei elefanți uriași morți, dar păstrați bine, cu carne chiar, acoperiți cu păr lung și des. Elefantul de azi, care nu mai trăiește, cum am spus, decît în țările calde, e aproape cu totul lipsit de păr. Prin urmare, această împrejurare — frigul — a făcut pe elefantul vechi să aibă blană pentru a i se putea împotrivi, pe cînd acolo unde n-are nevoie de a lupta contra unei așa vremi el n-are blană.

Dacă tatăl sau mama are vreo însușire mai deosebită de acelea ale neamului, această însușire este moștenită de urmași.

Bazați pe acest lucru, se explică cum elefanții, păstrînd calitățile părinților, au ajuns la lipsă de păr.

În exemplul de mai sus s-a ținut seama numai de acțiunea frigului asupra viețuitoarelor ; dar sînt o mulțime de medii care influențînd vor schimba fiecare cite o parte din lucrul influențat, și acesta după cităva vreme va fi transformat.

Prin silirea la schimbare pe care, fără să-și dea seama, o fac firea, mediul, împrejurările, se pot explica o mulțime și o mulțime de fapte care la cea dinții privire ar părea de nelămurit.

De ce mugurii pomilor noștri sînt învăluiți într-o coajă tare și păroasă, pe cînd aceia din țările calde nu-s ?

Negreșit, din cauza aceluiași mediu — frigul. Deoarece mugurii pomilor noștri au de luptat contra unui așa mediu, iarna foița lor de dinafară li se îngroașă și devine uneori păroasă.

De ce girafa are gîtul așa de lung ? Pentru că mîncînd frunze din pomi și întîmplîndu-se o secetă se fac puține foi și cele mai de jos fiind mîncate nu mai rămîn decît cele de mai sus. Pe acestea nu le pot ajunge decît girafele, care au un gît mai lung ; iar celelalte, mai scunde, din lipsă de hrană, se ofilesc și ori mor, urmașii ce vor da, pătînd ca și părinții lor, se vor stinge cu timpul. Vor rămîne deci numai acelea cu gît mai lung și care vor naște girafe asemenea lor. întîmplîndu-se noi secete, cele care s-ar brodi să aibă un gît mai scurt vor păți ca și strămoșii lor și nu se vor putea hrăni, trăi și da urmași sănătoși decît acelea care au, din norocire, un gît mai alungit. Iată, prin urmare, de ce astăzi girafa are un gît așa de lung.

Am arătat destul prin aceste două exemple, căci pildele de-abia se mai pot număra, că viețuitoarele se schimbă foarte mult din cauza intervenției elementelor înconjurătoare. Animalul își face chiar organe de apărare, de rezistență, dar fără să-și dea seama, și prin moștenire le dă, prin sînge, urmașilor însușirile, dintre care pe unele le-a primit de la strămoși, pe altele le-a modificat sau le-a înlocuit prin calități noi.

Am arătat cum animalele își schimbă din însușirile lor și pot căpăta altele noi pentru a se cumpăni împrejurarilor. Calitățile nu și le schimbă deodată, ci încet-încet, și în această modificare ele pun o opunere, o rezistență, în urmă cedează îmbrăcînd caractere noi, pe care le păstrează pînă la intervenirea altor cauze. Această continuă trecere de la o proprietate la alta ne duce la încheierea că viețuitoarele de azi nu sînt decît urmașii altor viețuitoare ce aveau alte forme decît cele de azi și că numai mediul e pricina neasemănării lor.

Toate se petrec așa și între neviețuitoare. între acestea schimbarea e așa de vădită încît omul le pricepe chiar de cînd începe să-și dea seama de lucrurile ce-l înconjură.

Cîmpiile acoperite de semănături n-au fost, poate, decît locuri sălbatice, în care animale de soiuri nemai-văzute s-au desfătat libere la lumina soarelui. Și astăzi deseori se aude că în cutare sau cutare loc niște țărani, săpînd pămîntul lor pentru o fîntînă sau pentru un bordei, au dat peste niște oase mari, colosale, dinți giganteschi, ce-i minunează. Ei bine, ele nu sînt decît rămășițele strămoșilor viețuitoarelor din zilele noastre. Se găsesc ținuturi nisipoase, ocne de sare, care ne arată că provin din ținuturile umplute cu apă. Dar muntelui pe care te sui alene, de unde-i vine nisipul cu scoici ce-i acopere poala ? Negreșit că o mare imensă se întindea pînă acolo, și scoica a rămas depusă unde o vezi după moartea animalului dintr-însa. Marea retrăgîndu-se din poala muntelui, nisipul scoicios rămas stă în veacuri ca semn amintitor al mării împărății de ape. Minele de cărbuni, în care generații întregi se sfrijesc și se degenerază, nu sînt decît foste păduri nemăsurabile, seculare, care, distrugîndu-se, s-au carbonizat. Căci și astăzi sînt bucăți de cărbuni care au nu numai structura, dar chiar și forma externă identică cu a arborilor.

De ce aș mai insista în a număra exemple de schimbare a unor lucruri din trecutul îndepărtat cînd sînt o mulțime de fapte, dintre care, fiind citate, numai cîteva ar putea dovedi aceasta într-un mod instructiv.

Lanuri întinse, sate cîteodată, scufundîndu-se încet-încet, se acopăr de apă, și pescarul în zori își întinde năvodul inconștient de ce erau pe locurile (uscăturile) deasupra cărora el plutește și-și cîștiga hrana. Cine e sigur că acele dealuri din zare n-au fost odinioară stăpînite de ape ?

Orașe întregi și-au găsit mormîntul unde nici nu ne închipuim. Cutremure de pămînt și erupțiuni vulcanice au schimbat adesea poziția multora, au făcut să apară munți, au scoborit dealuri și cîmpii, și rîurile și-au strămutat drumul rostogolindu-se prin văi din nou formate. Cine nu se miră și nu se îngrozește în urma disparițiunii înspăimîntătoare a celor trei orașe mari — Pompei, Hercu-

lanum și Stabia — din Italia ? Erau așezate în poala vulcanului Vezuviu, care pînă în anul 79 d. Ch. nu vărsase materiile topite ce-i veneau din centrul pămîntului. Deodată începu în acel an să azvîrle lavă sub formă de lichid, dar mai ales de cenușă, care, după ce stătu ca un nor deasupra acelor orașe, s-a lăsat într-o ploaie fierbinte, arzătoare, acoperind totul. în urmă nimic nu se mai zări din ele. Deasupra s-a format pămînt, pe care sate și orașe s-au constituit. Deunăzi, un locuitor din unul din satele italienești formate acolo, punindu-se împreună cu alții să-și sape o fîntînă, din întîmplare a dat peste ziduri. Autoritățile anunțate, după cercetări, au constatat că acolo ar fi fost orașe., Făcîndu-se dezgropări, s-au pus din nou la lumina zilei acele comune. Oamenii, pe drumuri și în case, au fost găsiți în pozițiile în care au fost apucați de lavă, dar erau carbonificați din cauza căldurii. Temple, palate, statui, circuri s-au dezgropat, și stradele desfundate, dezgropate lasă o zi pe vizitatorul curios să se preumbe ca printr-o lume cu totul veche.

Organizații bine constituite, înghebari de comunități cu legi hotărîte, stări economice și moravuri păcătoase sau admirabile au dispărut cu totul sau în parte în negura timpurilor, și azi sau nu avem nici o urmă din ele, sau rămășițele lor au fost transformate cu totul.

Omul, la început liber, cade rob celui mai tare, rob pe viață și pe moarte, el devine iobag, apoi salariat.

Femeia — roabă bărbatului, în organizația cea veche e roabă nu numai pe viață, dar și pe moarte, căci la moartea stăpînului (bărbat) ea era îngropată de vie alături de el pentru ca să-l servească și pe lumea cealaltă, în a cărei realitate se credea. Pe urmă, devine roabă numai pe viață, și moartea stăpînului nu-i răpește zilele. Robia-i se transformă într-un trai mai dulce și azi, deși religia creștină recomandă femeia bărbatului pentru întreaga viață, cu toate astea, organizația societății și starea intelectuală au ajuns acolo încît căsnicia poate să nu dureze toată viața, deoarece divorțul are puterea de a pune capăt unei stări ce ar deveni nesuferită. Miine, poate, vor dispărea toate formele ce leagă așa de hotărît viețile, și femeia, ca și bărbatul, liberi de orice spirit de negoț, vor trăi în căsnicie cît vor fi amîndoi într-o viață fericită.

Conformațiunea societăților s-a transformat în decursul veacurilor. în timpurile vechi de tot, omul trăia în peșteri ca dihăniile ; se coboară în urmă pe lac și își face casele sprijinite de pari, iar apa îl apără de vreun atac din partea celorlalte animale. Mintea i se mai dezvoltă din cauza nevoilor și, de unde se hrănea numai cu fructe și puțin vînat, acum, plutind pe trunchi de arbori scobiți în formă de luntre, își prinde hrana din apă. în peșteră, omul își face instrumente de apărut, cusut etc. din cremene și în locuința lui pe apă face cîrlige, țepoale, cuțitoale din piele și belciuge din pielea animalelor, din care se și îmbracă, în urmă, armat destul de tare, călătorește des pe uscat, prin păduri, vîinînd de-ale hranei și inventează mijloace viclene în prinderea fiarelor. Cînd comunitățile s-au întărit în forțe de rezistență, cînd curajul a sporit în paguba fricii, omul părăsește locuința de pe lacuri și cîmpiile din preajma lor se acopăr cu locuințe formate din frunze, ramuri, piei, pietre și nămol. Descoperirea întîmplătoare a focului face ca instrumente de bronz și fier să înceapă a apărea, și fabricarea lor din pietre nu se mai face, deoarece mai des au găsit metalul decît piatra (cremenea) prin acele locuri. Locuințele se întind departe de lacuri și riuri, țarina începe să apară după trecere de veacuri și două pietre mari puse uria peste alta fac rolul pietrelor de moară.

Veacuri multe se aștern încă și, tîrziu de tot, comunitățile formate din reunirea altora mai mici le găsim cu o religie mai dezvoltată și pe unii oameni stăpînind pe alții, fie din cauza credinței religioase, fie din putere. Împărțite în clase își duc traiul. Deasupra războiniciei și preoții duc o viață plăcută, jos poporul numeros își înecă suferințele hrînind într-un mod îmbelșugat pe apărătorii de dușmani și pe mijlocitorii dintre dînșii și zei.

Preoții, care la început stăpîneau totul, sînt înlocuiți de războinici (din care ies nobilii), cu care se încuscresc. Din clasa numită a poporului iese cu timpul o clasă a bogăților, iar alta roabă cu totul; așa că într-un moment dat avem trei stări în societate: nobilii, bogății (burghezii) și poporul sărac, rob. O luptă se încinge între preoți și războinici în timp de veacuri și veacuri numai pentru predominare, iar locuirea și amestecarea se fac după ca-

taclisme teribile. Bogătimea născută face ca puterea-i să se simtă din ce în ce mai viu; o parte dintr-însa se fuzionează cu nobilii, iar alta se organizează cu forța stabilă cu pretenții la stăpânire. Poporul rob se înalță, devine iobag, și dreptul la o existență mai umană îl resimte și el. Războiul dintre nobili și burghezi, ajutați de săraci, continuă pe tăcute, ascuns și durează veacuri. De-abia acum un secol, marea revoluțiune * — izbucnirea unui foc ascuns — răstoarnă nobilimea zdruncinată de datorii și imoralitate și burghezia își întinde domnia, iar partea care a format revoluția, adevăratul popor, hrănit și el de iluzii, din iobag devine sclavul fabricii, al marii industrii, pe care burghezii, ca să-și mărească bogățiile, au înființat-o.

Astăzi vechea luptă stă încinsă. De o parte *săracii*, exploatații, ce se organizează în partid de luptă, iar de alta *bogații*, care, înșelând speranțele muncitorilor în marea revoluție (1789) și reușind prin ajutorul acestora a răsturna nobilimea, i-au lăsat într-o stare mai rea decât cea anterioară. Nobilimea a rămas puțină, neputincioasă, și adevărații cîrmuitori ai lumii nu sînt decât bogații, care, prin meșteșuguri făurite de dinșii pentru înavuțire, robesc fabricilor și culturii capitaliste milioane de muncitori. Roadele muncii acestora formează, susțin și cresc capitalurile, ale căror funcțiuni fac din unii robi salariați, din alții muritori de foame, mijloc de degenerare a rasei omenești.

La un trai mai bun, burghezii au succedat nobililor și ei, la rîndul lor, vor cădea. Muncitorii vor căta ca ei să fie ultima clasă care, după dărîmarea burgheziei, să distrugă tendințele de exploatare reciprocă. E natural ca burghezia să cadă sub puterea muncitorilor, după cum de-a lor a căzut zdrobită puterea nobilimii. In același chip, dar poate și mai grozav, le va fi sfîrșania. Mișcarea muncitorilor e semnul cel mai vădit că începutul unei agonii înspăimîntătoare se simte. Cam scurt trai pentru burghezie! Ce înseamnă adunarea și alarmarea poporului constituit în partidă luptătoare; ce înseamnă sforțările și concentrările internaționale ale partidei socialiste decât o luptă continuă și pregătirea pentru o lovitură ce trebuie să se dea în curînd unei clase uzurpatoare.

* [Revoluția franceză de la 1789].

Muncitori care ați rămas încă neîncorporați în marea partidă internațională a muncitorilor, în grabă uniți-vă și, adoptînd principiile acesteia, luptați împreună, căci *e firesc lucru ca victoria să fie a voastră!* Toate se vor schimba.

C.G.D. *Vasilii*

„MUNCA” (BUCUREȘTI), ANUL II, NR. 7 20 DIN 7 APRILIE ȘI 7 IULIE 1891.

De cîtva timp asistăm reci la una din cele mai importante sălbăticii ce s-au putut vreodată face. Cît pentru noi vina nu e așa de gravă, căci acum e țară mică, împrejmuită de zgriptori puternici; dar e gravă de tot pentru acele națiuni mari, puternice, care merg în fruntea civilizațiunii. Un glas teribil de protestare, mijloace mai energice contra barbariilor ce se comit ar trebui să cadă ca un potop din partea Europei civilizate, învățate și puternice asupra întocmirii înapoiate și a stării de lucruri din Rusia. Sintem la sfîrșitul veacului al XIX-lea și în Europa, la popoarele cu tendințe umanitare (care sînt și ale creștinismului), înaintate pe calea învățaturii, descoperirilor, cu obiceiuri departe cu totul de acela al popoarelor din alte continente, astăzi se mai permit fapte de care creștinii s-au plîns de multe ori și pe care tocmai cei mai pravoslavnicii, după cum se zice ei, le comit cu o nerușinare revoltătoare. Și Europa burgheză tace.

Un ordin iscălit de bolnavul țar al tuturor rușilor comandă alungarea din diferite centruri comerciale și industriale a tuturor evreilor. Ce le-au făcut evreei ca să-și atragă pe capul lor mînia și persecuția guvernului? Nu se știe și nici nu sînt de știut, căci veșnic sînt în cale

vorbele neghioabe, pretinse argumente ale antisemiților. Ce le trebuie argumente raționale cînd zic că *așa sînt ei*. Ca nici un șef de stat, acest mizerabil stăpin a scris cu propria-i mîină pe ucaz „să se execute cu strășnicie”.

Într-adevăr, se execută cu o strășnicie nepomenită, în 24 de ore trebuie să părăsești țara, să-ți lași baltă toate, ce poți vinde cu prețuri ridicol de ieftine vinzi, ce nu le lași în seama agenților stăpinirii, care ți le regulează „cu strășnicie”. Ești bătut, închis, chinuit și sub escortă transportat la graniță. Orașele lăturalnice gem de evrei. Oropsiți, fără bani, nemîncați sosesc în Odesa, Ungheeni, Reni, Varșovia, Vilna, Augustovo etc. și aci pentru a trece hotarele sînt din nou exploatați, închiși.

Fiind săraci lipiți, acești muncitori de diferite bresle dorm pe ulițe, prin grădini publice, cîmpuri; ziua au a face numai cu stăpinirea.

Femeile plîng, jelesc din cauza suferinței, lipsei; copilul mai mare țipă, dîndu-și seama de mizerie, iar sugaciul, inconștient de toate, trage zadarnic din pieptul mamei flămînde. Agenții polițienești își bat joc de femei și defloarează pe evreicele fecioare, și lipsite de apărători. N-ai ce face, ești la dispoziția stăpinirii și, lipsit, înghiți cu lacrimi nodul greu al suferinței. Ce jale!

Trenurile *speciale* aduc ca pe vite grămezi de oameni și șiraguri nemărginite sînt duse de jandarmi, ca surghiunite, la graniță. Aceia le-au cerut bani pentru transportare peste graniță și de n-au alte chinuri. Ai crede, că lumea s-a întors și că au venit timpurile începutului creștinismului. Și Europa burgheză nu face nimica. Ba face, ce zic? în unele părți se lucrează la oprirea acestei invaziuni (!), în loc de a opri pe guvernul rusesc de la barbaria pe care fără frică o face.

Unele ziare de la noi au început a cere intervenția guvernului și sub o formă masonică, cu alte vorbe, cer oprirea invaziei de persecutați! Regretabil din partea lor.

Ce trebuie să facă muncitorii noștri cînd frații lor de suferință sînt alungați și chinuiți? Să lase în conștiință și prin fapt chiar, de le-ar sta în putere, drumul liber. Care vor voi să-și ducă suferințele pe aci, să rămînă; iar acelora care vor voi să se răspîndească în Orient sau Occident să le înlesnească prin toate chipurile trecerea. Cu cei care rămîn să se înfrățească și să

lupte cu înverșunare contra actualei stări de lucruri, pe care ei au sknțit-o așa de amar. Ei, și au dat în dese rînduri probe, vor fi unii din cei mai aprigi luptători, fiind crunt loviți.

Iar tu, Rusie autocrată de azi, ai comis cea de pe urmă faptă barbară ce ai putut-o face. Ți-ai decretat începutul sfîrșitului stării absolutismului, a domniei nobilimii și a sărăciei amare. Alungații vor duce cu dînșii ciuda, necazul, mînia contra guvernelor țarilor, ciudă pe care o vor păstra-o din generație în generație și pe oare o vor învinge în sufletele popoarelor între oare s-au împărșiat. Va veni ziua cînd sămînța va da rod, cînd glasul de răzbunare și puterile înmiite ale popoarelor umane vor dărîma starea economică își politică din imperiul țarilor.

C. G. D.   *Vasilii*

„ M U N C A *   (B U C U R E Ș T I),   A N U L   I I ,   N R .   Î S   D I N   2   I U N I E   m i .

D-1   FILIPESCU   SI   REFORMELE   ȚĂRĂNEȘTI

Mai deunăzi în *Timpul*, ziar al ciocoilor, d-1 Filipeseu Nicu, mare proprietar în jud[eu]l Brăila și veșnic deputat al celui de-al III-lea colegiu din sus-zisul district, a dat la iveală o serie de articole menite să arate reformele necesare pentru un bun trai general al țărănimii. Reformele ce le propune nu conțin nimic nou decît că sînt așternute într-un mod pretențios. În treacăt, ia în șfichiu partidele înaintate, expunînd marele (!) principiu prin care se va aduce o îmbunătățire obștească și care aparține conservatorilor. Prin el se fericesc, căci prin el trăiesc ca atare. „*Pentru noi chestiunea îmbunătățirii soartei sătenilor*” (și deci a muncitorilor în general, putem adăuga și noi) *e mai mult o chestiune de producție decît o problemă de distribuție a averilor*”.

D-sa susține că „necesitatea marii culturi și trebuința unui echilibru între marea și mica proprietate ar face nelegitime și chiar dăunătoare încercările de a întinde mai departe, prin mijloace artificiale, mica proprietate”, căci „ultima lege din 1889, operă (!) a partidului conservator”, va putea încheia seria măsurilor menite a crea, prin intermediul statului, mica proprietate”. Cum nu e po-

sibil ca această din urmă lege să împrădierească pe toți care au rămas neîmprădiereați din legile anterioare, a susține ca cu aceasta să se încheie darea de pământuri e o credință nedreaptă, căci din aceia care au trimis jalbe la minister și din cei care s-au răzvrătit pentru împărțire vor rămânea încă foarte mulți fără o proprietate individuală mică. Aceștia, desigur, vor veni să se facă robi celor cu țarine, și în special mării culturi, pentru că se simte „necesitatea mării culturi”. Dar mica proprietate va putea sta alături cu cea mare, oricare ar fi legea guvernamentală de echilibru? Desigur că nu. Nu va putea rămâne în picioare nici o lege zisă de echilibru pe cât timp vor sta oblu legile economice de felul punerii consumatorului în posesia lucrului de consumat, așa că mica proprietate nu va rezista unei concurențe teribile pe care i-o va face cea mare. Prețul producției va fi mai jos (legea cererii și a ofertei) și micul proprietar, ca să-și întrețină viața sa și a alor săi, va trebui să-și vîndă produsele după cursul pieței. În urmă, prin concurență și prin parcelarea țarinei sale mici între copiii săi etc., va ceda mării culturi, și astfel mica sa proprietate va veni să se alipească mării proprietăți, vechii mici proprietari devenind puri salariați. După cum în evoluția industriei micii manufacturieri au cedat din ce în ce mării industriei și în urmă s-au angajat ca muncitori salariați, tot așa nu putem concepe într-o societate bazată pe anarhie în producere, comerț îndrăcit, prin o concurență nesăbuită, o proprietate mare protejată, ce se dezvoltă alături cu o proprietate mică, pentru a cărei menținere se fac reforme. Amindouă întărindu-se nu pot sta la forțe egale, una va ceda în fața alteia, și cea care nu se va susține va fi mica proprietate. La un moment dat vom avea față în față, după cum vom avea și fără reformele propuse, vom vedea stînd vrăjmașe două tabere: *marii proprietari burghezi* de sute de ori mai bogați decît cei de azi, căci reformele d-lui deputat vreau mărirea producerii, și *neproprietarii, salariații*, care își vor disputa producția.

Dar, după zisa articolelor în chestiune, mica proprietate va fi întărită prin o serie de legi, ca legea de delimitare a solului, a cadastrului, a transformării ministerului domeniilor în cel al agriculturii, a modificării tocmeților agricole etc.

O lege a delimitării pămînturilor rămase încă nehotărîte în limite în urma legilor anterioare de împrădiere n-ar întări mica proprietate, ci ar fixa mai mult fiecărui țaran porțiunea lui de teren de cultivat și nimic mai mult. Ce e drept ar împiedica puțin certele și procesele dintre proprietari, codițele lor și stat, pe de o parte, cu țaranii, pe de alta.

Cadastrul e un mare registru public, în care s-ar înscrie cantitatea, calitatea și valoarea bunurilor cuprinse într-o anumită întindere dintr-o localitate oarecare. Acest cadastru are drept scop de a fixa într-un mod net venitul oricărei proprietăți funciare, așa că fiecare contribuabil să aibă posibilitatea de a-și face singur socoteala contribuției ce are să dea și nimeni nu-i va putea impune o plată mai mare în perceperea impozitelor. Acest cadastru n-ar întări cine știe cum proprietatea individuală și n-ar micșora mai mult nedreptățile ce se produc azi în perceperea dărilor. Lucrările de cadastrare s-au făcut în străinătate după zeci de ani de muncă; abandonate și reîncepute cu încă mai mari greutate după sisteme nouă, n-au dat rezultate așa de cinstite și de drepte. Fertilitatea terenului variind, îmbunătățirile aduse țarinei schimbîndu-se din an în an, și producția va oscila între limite care trebuie la fiecare timp însemnate în registrul public, sau după spusa proprietarului, sau după controlul unor oameni speciali, căci după acestea se va plăti și darea către stat sau comună. Iată un nou aparat administrativ întins care se înființează; o nouă mașină guvernamentală cu roți multe și șuruburi înconștii* te va așeza la discreția ei. Funcționarii ei, ca mai toți cei de azi, unii vînzîndu-se mai ieftin decît alții, unii judecînd mai arbitrar decît ceilalți, vor face grea de tot și chiar imposibilă regulata și buna funcționare a acestei imense instituții. Proprietatea mică nu va fi întru nimic apărată de atacul celei mari, și o mai conștientă și mai cinstită distribuție de dări, cu funcționarea unei administrații, ca toate, veșnic abuzive nu vor schimba starea relativă dintre mării și micii producători.

Ministerul Domeniilor trebuie, după d-l N. Filipeseu, transformat într-un minister al agriculturii. Acesta, prin scrieri periodice, ce s-ar împărți gratis prin școli, cursuri

* [Inconștiente].

instructive într-ale producerii, nu va întări cine știe cum mica proprietate, căci și marea proprietate, folosindu-se de aceleași învățături (poate și de mai multe, putându-le aplica mai lesne și fără multe jertfe) de care s-ar folosi cea mică, nu văd în ce s-ar schimba prea mult raportul dintre marea și mica proprietate. Producția va deveni mai mare și raportul dintre aceste 2 culturi rămânând aceiași ca cel de azi, în virtutea celor zise mai sus, mica proprietate va fi înghițită de cea mai mare și vom ajunge tot acolo, cu toate măsurile reformative susținute.

Capitalul mobil pe care l-ar pune ministerul la îndemina agricultorilor prin credite, chiar în modul cel mai lesnicios; casele de economie, atât de laudate și atât de recomandate de autorul articolelor din *Timpul*, din cauză că omul e prea supus împrejurărilor și nu poate da decât cu greu ce i s-a împrumutat și deoarece nu-și oprește azi, dacă ar pune ceva la casa de economie, decât strictul necesar mai adesea, pentru a reveni asupra banilor foarte repede sau la nevoi casnice sau cetățenești, căci guvernul nu știe de nimic când e vorba de percepere de dări și datorii — le socotim pe aste două din urmă ca reforme îngreuitoare.

Cît despre legea tocmelilor agricole, avînd a regula obligațiile dintre cel bogat și cel ce simte nevoie de a trăi obligîndu-se, ea nu intră în cadrul legilor de consolidare a micii proprietăți; în cadrul în care e vîrită, și, trecînd acum peste ea, ne rezervăm obligația de a reveni asupra acestei legi de modificare cerută de conservatorul de la *Timpul*.

Deci din toate reformele susținute, numai legile: transformarea ministerului domeniilor în al agriculturii, înființarea caselor de economii și capitalul mobil, pe care acesta l-ar pune la îndemina agricultorilor, prin credite ușor sau greu solvabile, numai acestea pot mări producția, dar nu pot susține mica proprietate. Reformele acestea ce măresc producția pot spori avuția națională, dar nu măresc bunul trai și nici nu îmbunătățesc starea materială a maselor. Pentru ce? Pentru că, după conservatori, „*chestiunea îmbunătățirii maselor e mai mult o chestiune de producție decât o problemă de distribuție a averilor*”. Acesta e principiul care călăuzește, acestea sînt ideile care fac pe burghezi ca să se laude, numind partidele înaintate, ca cel socialist, de

retrograde. Și știți de ce? Pentru că partidul socialist astăzi, deoarece avem destulă producție pentru ca toți să trăiască bine, *își concentra toată atenția asupra împărțirii producției* decât asupra măririi ei. Dacă acest deputat scrie că mărirea producției aduce o îmbunătățire generală în trai, atunci se înșală și dacă o va mai susține fățărnicia îi va fi pecetea lui și a aprobatorilor săi. În țările apusene, unde producția s-a mărit atît de mult, bunul trai general *nu e întru nimic mai ridicat decât al nostru*. În Anglia, Franța, Germania, unii economiști burghezi, care ca și d-l Filipeseu, nu au luat în seamă al 2-lea punct din marea (!) principiu, au susținut că mărirea producției industriale va aduce bunul trai general și cînd dînsa a ajuns la apogeu s-a văzut deziluzia. Producătorul (muncitorul) nu avea nici măcar strictul necesar cum îl avea mai înainte. Dînsul n-avea ce minca și mizeria înspăimîntătoare și-a făcut din el un rob. În schimb burghezul devine de sute de ori milionar și în bucuriile unei vieți liniștite și dulci se răsfață. În ce s-a ridicat starea săteanului din Apus dacă din marea cultură câmpenească numai de-alde ducele de Edinburg își umple buzunarele cu milioanele scoase din producția mare? Starea săteanului de acolo nu e de rîvnit, deși după ideea celor de la putere poziția lui economică ar fi trebuit să fie satisfăcătoare. Astăzi poate geme într-o sărăcie și mai grea decât în timpurile evului mediu.

Deci simpla mărire a producției n-aduce nici o îmbunătățire clasei muncitoare, și dacă ea stă rău acolo, unde producția a ajuns la un grad așa de mare, aceasta se datorește nedreptei împărțiri a averilor, a producției. *Socialismul naște din această nepotrivire dintre producție și împărțire și-și propune a aduce o distribuție mai rațională a producției*. Poate să crească producția oricît de mult, dacă dînsa va continua a fi acaparată numai de o parte din oameni, partea cealaltă va rămînea în mizerie. Iată însemnătatea diviziunii productelor. E firesc ca conservatorii, ca parte a burgheziei, să ție la principul măririi de producție, să aibă mai puțină grijă la împărțire. Mărind producția, se mărește și averea ei, căci azi capitalistul te ține în Mu și își îndeasă hambarele cu rodul tău și buzunarele cu banii scoși din munca furată. De ce s-ar ocupa de problema distribuției averilor

pe o bază mai rațională cînd așa îi convine mai bine? Principiul e detestabil, dar demn de burghezie.

Iată reformele pe care le propune și le susține ciocoiul din jud. Brăila, iată baza, iată și ținta la care tinde. Nimic nu va schimba din starea actuală a clasei muncitoare, dar poate o va accentua. Pretenția de îmbunătățire e demnă de un șarlatan. După cum, unii suferind de o boală incurabilă, doctorii adunați dau speranță la o viață îndelungată prin vorbe și doctorii care nu opresc deloc mersul fatal al răului, tot așa acestei societăți legiuitorii dau reforme care nu pot opri mersul relei stări și, căutînd să o convingă despre ceea ce înșiși nu sînt convinși, vor rămîne neascultați, căci sfîrșitul inevitabil va întinde cadavrul înjgheberii de azi.

C.G.D. *Vasilii*

„MUNCA” (BUCUREȘTI), ANUL II, NR. 25 DIN 11 AUGUST 1891.

La Congresul internațional din Bruxelles¹⁰, marele agitator socialist Wilhelm Liebknecht a pronunțat o frază de o adineă însemnătate : „*Trebuie să nu cădem în robia frazelor*”. Și în adevăr pentru socialiști e un mare pericol de a cădea în robia frazei, una dintre cele mai rușinoase robii. Clasele cele stăpînitore, de cînd există, au știut această proprietate a frazei și de aceea au creat un șir întreg de fraze menite să robească mulțimea. Astfel au fost și sînt o mulțime de fraze în privința patriotismului, moralei, fraze de ordine religioase etc.

înconjurînd aceste fraze de un respect superstițios, prefăcîndu-le în dogme de care nimeni nu poate să se atingă și pe care nimeni nu trebuie să le discute, clasele stăpînitore au făcut din ele niște pavăze puternice pentru stăpînirea lor.

Cugetarea critică a veacului nostru, și mai ales socialismul, care e un factor eminamente revoluționar, a supus criticii toate aceste fraze sacrosancte, a arătat ce se ascunde sub dinsele, a arătat adevăratul lor sens și, astfel, socialismul tinde tot mai mult și mai mult către

liberarea maselor populare de sub jugul frazelor dogmatice, ca și de sub jugul claselor privilegiate.

Dar socialiștii sînt și ei, la rîndul lor, fiii societății de azi. Prin atavism, prin moștenire, prin educație etc., socialiștii au și ei încarnat în organismul lor unele tendințe burgheze și trebuie multă luptă cu sine însuși pentru a le distruge ori a le stăpîni. Între aceste tendințe este și aceea, cum am zis, de a crea fraze dogmatice și din astă cauză unii socialiști cad în acest păcat moștenit din societățile trecute. Și au căzut mai ales în acest păcat anarhiștii-socialiști, ca să nu spunem că aproape numai anarhiștii. Liberîndu-se de sub jugul frazelor dogmatice burgheze, anarhiștii și-au creat din vocabularul revoluționar un șir de fraze dogmatice-revoluționare, fraze *sacrosancte*, care în biserica anarhistă sînt menite să aibă aceeași înrîurire și să producă aceleași efecte ca și în biserica catolică sau protestantă, și anume: dintr-o parte să sugereze un respect superstițios, iar de alta să ucidă critica în privința acestor fraze, prefăcîndu-le în dogme.

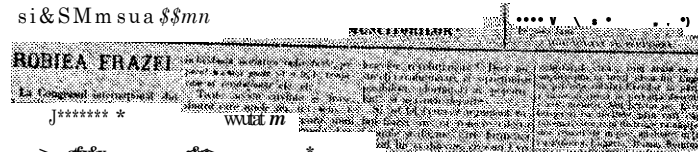
În primul caz, ca și în al doilea, robirea credincioșilor, robirea prin fraze. Să luăm bunăoară cîteva fraze, cum sînt *revoluția socială* (pe aceste cuvinte un anarhist credincios le repetă cel puțin de 500 de ori pe zi), *lichidarea socială*, *distrugerea statului*, *autonomia individuală*, *poporul nu mai poate să aștepte*, *temperament revoluționar etc etc*.

Toate aceste cuvinte și fraze, dintre oare unele au un sens imens de complex, în gura unui anarhist ajung curate formule, dogme lipsite de un înțeles real și adînc, dar în schimb foarte simpliste și comode, ca atare îndestulează perfect inteligența leneșă a unui om care nu vrea ori nu poate să cugete mai adînc.

Așa, să arăți unui anarhist că într-o societate organizată, oricare ar fi ea, un individ trebuie să supună interesele sale înaintea intereselor colectivității, că un om nu poate să facă ce-i trăsnește prin cap, cu atît mai mult acuma în partida socialistă, care e o armată organizată de luptă, un membru al partidei trebuie să se supună hotărîrilor ei... Dovezile pot să fie oricît de puternice, dar anarhistul simte îndată că ceea ce zici nu se potrivește cu una din formulele învățate de el pe de rost și va începe să strige: „Dar atunci unde-i *autonomia individuală*, *inițiativa individuală*? distrugeți liber-

MUNCA

si&SMmsua\$\$mn

> af&x * w*w*- wSet SCS,*, cat ntrw *rt mtw*s

^ ^&*&w ^ ^m^k^*^*^*^*^* TM ^ ^ « V r X t ?

\$1

^* *1SrS^I^T^t *f&*)tem istmul. ^<^&.. \ toa 4 i#kw><*T?&*:^&^

tatea omului, sinteți despoți tirani!!!". Tot așa și creștinii, la cea dintâi încercare de a supune criticii dogmele lor, încep să strige : „Atei, blesfematori de Dumnezeu !" Sau să luăm un alt exemplu. Vorbind cu un anarhist, îi dovedești că transformarea socială nu se face de azi pînă miine, că pentru această transformare trebuie mai întîi ca condițiunile economice, dezvoltarea economică să ajungă la o anumită treaptă, care ar face cu puțință această transformare ; al doilea, poporul muncitor trebuie să fie organizat și conștient de țelul lui. Fără aceste două condițiuni, o transformare socialistă a societății e absolut cu neputință.

Ei bine, poți să dovedești foarte clar acest adevăr, anarhistul însă, avînd în cap în loc de argumente formule și dogme, e foarte sensibil pe cît e vorba de dogmele sale și-ți va striga : „Dar poporul muncitor nu mai poate aștepta, vă e ușor să așteptați voi, îmbuibatilor ; voi adormiți poporul" și alte clișeuri de acest soi.

Să luăm alt exemplu. Dovedești unui anarhist că faptele violente individuale nu numai că nu sînt prielnice revoluțiunii sociale, ci chiar o compromit. Asemenea fapte (așa-numita propagandă prin fapt) distrug orice vază socialistilor în popor, îi fac să treacă drept hoți și dau un *prilej justificat* guvernelor burgheze de a lua măsuri de exterminare în contra socialistilor. Argumentele ce i le dai pot să fie de neînving, dar anarhistul, foarte sensibil, simte îndată că e o nepotrivire cu dogma lui și va răspunde : „Cum ? sinteți contra mijloacelor revoluționare ? Deci nu sinteți revoluționari, ci oportuniști, posibiliști, adormitori ai poporului !" și așa mai departe.

Și astfel, la orice argument, robul frazei are ca rezerve cîteva formule de dogme care formează crezul lui și din care crez nu-l vei scoate, pentru că știe omul că în afară de acest crez el n-are nici o putere și apoi anarhistul (vorbim de cei sinceri) e hipnotizat el însuși de aceste cîteva formule și dogme.

C. D. G.

„MUNCA" (BUCUREȘTI), ANUL II, NR. 37 DIN 3 NOIEMBRIE 1891.

**UN SFAT
TOVARĂȘILOR
SOCIALIȘTI-DEMOCRAȚI
TINERI**

Mari sînt cheștiile sociale, grea e rezolvarea lor, dar mari sînt și forțele și entuziasmul puse în serviciul dezlegării lor. În România o seamă de tineri adunatu-s-au odinioară la Iași și înfipseră prin țarinesele cotropite, pe coșurile fabricilor steagul roș al socialismului. Anii trecură, sămînța aruncată dă roade, muncitorii de la sate și de la oraș își dau mîna și în cîteva ocaziuni arătară că au devenit în parte conștienți de drepturile lor. Epoca burgheză se accentuează mai bine, proletariatul crescînd se mișcă și socialismul se lățește.

Tineretul cult socialist din București, la rîndul său, dă pînă la un timp porția lui de forțe necesare pentru împingerea carului socialist. Entuziasmul lui e mare și, printr-o propagandă vădită mai ales prin rezultate, reușește întrucitva la înălțarea și centralizarea puterilor partidului muncitorilor. Ca să iuțească pasul socialismului și pentru ca numărul acelor care se înrolează în tabăra noastră să crească, pentru ca cei care își dau seama de ideile sociale să se mărească, tineretul cult, constituit în grup de propagandă, s-a hotărît a tipări mai multe broșuri socialiste. întreprinderea aceasta, cît se poate de

fericită, ar fi fost într-adevăr rodnică și mănoasă dacă acel grup n-ar fi comis două greșeli mai de căpetenie.

1) O azeziune prietenească dintre tinerii social-democrați și cei cîțiva anarhiști-copii de la noi a atras și o unire pentru o activitate comună în scop de propagandă¹⁾.

2) Dacă unirea asta nu s-ar fi comis, atunci tendința manifestă de separatism față de mișcarea socialistă înjghebată în România le dă o nouă vină.

Unirea cu acei cîțiva anarhiști nu numai că nu e folositoare, dar e chiar dăunătoare mai ales pentru tinerii noștri, căci în publicarea broșurilor vor intra și cîteva scrieri anarhiste și paguba va fi mai eminentă și poziția nu va fi în afară de pericole. Cine nu cunoaște cu ce ochi sînt priviți anarhiștii și cîte calamități nu se năruiesc din partea forțelor burgheze asupra acelor care lucrează în comun cu acest neam de răzvrățiți ? Cine nu știe rezultatele unor astfel de activități ?

Ar fi mai bine ca tinerii noștri, cînd e vorba de lucrat pentru socialism, să-și despartă cel puțin activitatea ; să lucreze separat de anarhiști.

Dar, pentru ca activitatea lor să aducă într-adevăr foloasele pe care ei le speră, grupul de propagandă ar trebui să publice operele socialiste nu în afară de mișcarea socială * din România, ci în unire cu ea, încorporată într-însa. Grupul de tineri social-democrați va fi atunci în afară de orice teamă, va putea lucra la largul său și mai eficace, căci va fi ajutat și ocrotit de partid. Rezultatele vor fi mai admirabile și poporul lucrător va fi mai ușor și mai repede luminat din cauza întinderii și relațiilor partidului. Cît timp vor lucra despărțiți de partid, folosul ce vor aduce socialismului va fi numai aparent, nicidecum real.

Ca tînăr ce vă cunosc bine și v-am urmărit de aproape vă zic : Despărțiți-vă de aceia cu care din întîmplare v-ați unit, adunați toate forțele voastre și în fapte ca acelea pe care vreți să le faceți, uniți-vă cu Clubul muncitorilor, căci numai astfel opera voastră va avea un rezultat satisfăcător.

Eu, care fac parte din alt grup socialist de tineri inițiați, în numele căruia vorbesc, declar solemn că dacă

urmați calea apucată întorc privirea de la voi și caut lumina acolo unde trebuie să o găsec, adică în mișcarea generală a partidului muncitor din România. înfundat mtr-msa voi lupta cu folos și plin de mulțumire voi privi clătinarea organizației de azi și ispășirea ei de un noian de rele.

C. G. D. Vasiliu

„MUNCA” (BUCUREȘTI), ANUL II, NR. 37 DIN 3 NOIEMBRIE 1891.

* [Socialistă].

„Să ne pregătim pentru revoluțiunea viitoare”, „Să fim gata pentru a săvârși revoluțiunea viitoare”, „Proletariatul trebuie să se organizeze pentru a putea face revoluțiunea care va zdrobi această societate burgheză putredă, asupritoare și nedreaptă”, iată cuvinte pe care le veți citi zilnic în gazetele partidului muncitorilor din toate țările și în toate scrierile socialiste.

Aceste cuvinte au o mare însemnătate, cuprind în ele curatul adevăr și sînt pline de învățăminte pentru toți aceia care-și dau seama de înțelesul lor adevărat, pentru toți aceia care pricep mișcarea socialistă și a partidului muncitor, dar pe cît sînt de folositoare pentru aceia care le pricep adevăratul înțeles, pe atîta sînt de vătămătoare pentru cei care iau cuvîntul de *revoluțiune* și de *revoluționari* în înțelesul pe care-l dă orișicare burtăverde, care, îmbuibat de mîncare și băutură, nu mai are vreme să cugete.

Nu mai încape nici o îndoială că pentru burghezi și ciocoi *revoluționarii*, și prin urmare socialiștii care sînt revoluționari, înseamnă niște oameni care îndeamnă poporul „să ieie ciomagul și toporul să omoare pe pro-

prietari și capitaliști”, iar *revoluțiune*, după ei, înseamnă răscoală, ieșirea poporului pe ulițe înarmat cu ciomege și topoare și măcelul pe stradă. Sînt și burghezi și ciocoi care înțeleg ca și noi ce înseamnă a fi *revoluționari* și *revoluțiune*, dar din rea-credință, din *interes* nu vreau să lumineze chestia, ba încă pe la întruniri strigă și ei că „socialiștii împing norodul la răscoală, că vreau să ucidă pe negustori și fabricanți și să le ia averile”, iar burtăverzimea cu gura căscată, cu sudorile pe frunte, întocmai ca *baba de la panoramă* căreia i se trag sforile de către *neamț*, începe a lipăi din palme în semn de satisfacție și cînd *șarlatanul* burghez ori ciocoiu, pentru a juca bine comedia, sfîrșește: „Deci trebuie să luăm măsuri de a stîrpi această buruiiană rea” burtăverzimea, cu ochii învăpăiați, aiurind ca într-o beție de bucurie că și-au găsit *mintuitorul*, se grămădește în jurul șarlatanului, îl ridică pe umeri, deshamă caii și se înjugă iar la carul șarlatanului! Cuvintele de *revoluție* și *revoluționari* în înțelesul în care-l iau burtăverzimea și ciocoi și burghezii și șarlatanii plac asemenea foarte mult puilor de burghezi și de ciocoi căroră la vîrsta de 15—20 ani le place să se numească revoluționari, socialiști, reformatori și mai știu eu ce. închipuirea de a vedea poporul în strade la măcel, de a vedea singele curgînd, iar ei, nobilele odrasle, în fruntea poporului cu steagul roșu în mîna conducînd poporul „la măcel îi exaltează, le produce o gîdilătură plăcută la burtă și la creierii lor bolnavi”. De aceea mai toți acești *pui de ciocoi* la acea vîrsta sînt revoluționari, anarhiști etc., ca mai apoi la vîrsta de 23—24 de ani, pentru o slujbușoară de procuror, de subprefect ori pentru un loc de deputat, să spuie cu ifos înaintea aceleiași burtăverzimi pe care cu cîțiva ani în urmă o condamnase la moarte cam aceste cuvinte: „Am fost și eu socialist, dar atunci eram tînăr, necopt la minte, acum, după ce am prins la minte, am văzut că socialismul e o nebunie, un lucru care nu se poate îndeplini. Cum, strigă ei biruitori, să sfărîmăm societatea de azi, alcătuirea de azi, dar ce punem în loc? Să omorîm pe bogații de azi și să le împărțim averile, dar pe urmă nu au să fie alți bogați care vor despoia pe cei săraci?”. Noi, socialiștii, convinși sîntem de o părere cu acești *pui de ciocoi* că *erau nebuni* atunci cînd ei se credeau

socialiști și reformatori și că socialismul cu revoluțiunea pe care o credeau ei și cu *revoluționari ca dinșii* nu se poate îndeplini; nu sîntem însă de părere cu dinșii cînd spun că „acum au prins la minte”, ci credem că tot nebuni au rămas fiindcă vorbesc de lucruri pe care nu le pricep și nu le-au priceput niciodată, dar *acum* pe lingă nebuni mai sînt și șarlatani; dar... orice burghez care se respectă îți va spune că acel om are mai multă minte care va fi mai șarlatan și va ști să facă mai multă avere.

Pentru ca cuvintele de revoluțiune și de revoluționari să fie luate de muncitori și de prietenii noștri, precum și de toată lumea cinstită care n-a avut prilejul să studieze și să cugete miezul acestor cuvinte în adevăratul înțeles, vom da cîteva lămuriri asupra înțelesului acestor cuvinte. Facem aceasta nu pentru a ne îndreptăți în fața ciocoilor și a burghezimii, a claselor stăpînitoare, care, oricîte lămuriri le-am da, nu ne vor înțelege și *au tot interesul de a nu înțelege* și față cu care orice vorbe vom întrebuința vor fi în zadar, dar o facem fiindcă înțelegerea deplină și adevărată a înțelesului acestor cuvinte de către muncitori și prietenii noștri va avea o mare însemnătate pentru dezvelirea și creșterea puterii partidului muncitor în țară la noi, cum voi arăta în urmă.

Revoluție Cărui burtăverde nu i se zburlește părul, nu-și pierde gustul de mîncare, nu rămîne ca trăsniț la auzul acestui cuvînt? Această afurisită de revoluție, care vîră în grozile morții pe burtăverde, merge înainte, își face lucrarea sa neîncetat sub ochii d-lui burtăverde, fără ca el s-o vadă, fără ca el s-o priceapă și s-o înțeleagă. Am putea zice că sîntem în plină revoluție acum și cu toate acestea nu vedem nici măcel, nici vărsare de sînge! Pentru a dovedi acest lucru n-avem nevoie să ne adîncim în teorii, în lucruri grele de înțeles, e de ajuns să luăm cîteva pilde, cîteva fapte petrecute la noi în țară de vreo 20 de ani încoace.

Fiecare-și aduce aminte că cu vreo 25 de ani în urmă erau în țara românească un mare număr de oameni, am putea zice o clasă de oameni, atît erau de numeroși, care se hrăneau din cărăușie, harabagialic, fie transportînd mărfuri, fie transportînd oameni. Mai era încă o altă clasă de oameni, destul de numeroasă, care se hrăneau din mica industrie, precum ciobotari, țesători de su-

mane, pălării, stoleri etc. etc., care aveau fiecare atelierul său de lucru și chiar dugheana de desfacere a mărții și doi sau trei ucenici, care lucrau cu maistrul pînă învățau meșteșugul bine și apoi ajungeau și ei maiștri. Mai era în satele noastre o mulțime de femei meștere care fabricau pînza fină, lăicere și velințe artistic lucrate și cusături cu desenuri artistice, și am putea zice că toate tărăncile fabricau pînza pentru trebuința familiei lor. Unde mai sînt aceste clase de oameni? Unde mai sînt acele mici industrii, și mai ales celele industrii ale țărăncilor române? Au pierit breslele de meșteșugari, a pierit cărăușia, a pierit industria casnică, și categoriile de oameni care se hrăneau din ele s-au amestecat în altă clasă, s-au dedat altor ocupații pentru trai. Pentru ce? Pentru că la noi în țară de 25 de ani avem *revoluție* neîncetat, care ucide unele așezăminte, unele întocmiri sociale și născocesc altele nouă. Și cine face această revoluție? Sculatu-s-a vreo categorie de oameni „cu cio-megele și cu topoarele” ca să ucidă pe cărăuși, ori pe meșterii mici, ori pe tărăncile care coseau frumos cu arnici și cu mătase? N-am auzit nici eu și cred nici dv. că s-ar fi întîmplat așa ceva. Și, cu toate acestea, aceste categorii au dispărut sau cu totul, sau în mare parte. Cine i-a ucis dar? *Cine a făcut revoluție împotriva lor?* Mașina cu abur i-a ucis, ea a făcut această revoluție. îndată ce s-a făcut drumul de fier, cărăușii și harabagiii au trebuit să piară, au trebuit să-și vîndă vitele, nemaivînd ce face cu ele, și să-și caute hrana în altă ocupație. Odată mașina cu abur introdusă pentru transportul mărfurilor și oamenilor, ea nu s-a mulțumit să ucidă numai pe cărăuși, ci a mers cu revoluția mai departe, călcînd în picioare și nimicind cu nepăsare tot ce-i sta ei în cale. Și iată cum: ușurîndu-se și ieftinîndu-se transportul mărfurilor, s-au întîmplat două lucruri foarte însemnate pentru a face revoluția așa cum îi place mașinii cu abur: 1) O mare mulțime de mărfuri din străinătate au năvălit în piața noastră, mărfuri foarte bune, foarte frumoase, așa cum nu puteau face meșterii noștri și, în același timp, mult mai ieftine. Ce s-a întîmplat? Toată lumea-i plăcea să cumpere lucru bun, frumos și în același timp mai ieftin și prin urmare cumpăra mărfuri venite din străinătate, iar breslașii noștri se uitau cu jînd că ușa prăvăliei lor nu se mai deschide, și de la o

vreme foarte mulți din ei au trebuit să-și închidă prăvălia și să caute altă ocupație pentru hrană, blestemînd această vreme ticăloasă care le-a luat pîinea din gură și aruncînd vina pe orișice le venea în cap, *numai pe revoluția mașinii cu abur*, pe care nu o pricepeau, nu o învinuiau. Așa, breslașii din Moldova blestemă pe jidani, zicînd că ei ie-au luat pîinea din gură, căci lucrează rău și vînd ieftin, dar, nu știu, breslașii din Muntenia, care nu aveau jidani pe vremea cînd mașina a început a-i trimite printre proletari, și cei din Oltenia, care nici astăzi n-au jidani, pe cine vor fi mai blestemînd. 2) Țara noastră punîndu-se în legătură prin drumuri de fier cu celelalte țări și legîndu-se porturile noastre cu restul țării prin drumuri de fier, au început produsele noastre agricole să fie căutate și cumpărate pentru alte țări. Mai înainte un negustor care cumpăra grîu din județul Botoșanilor trebuia să plătească chiria numai pînă la Galați de două ori mai scump decît prețul grîului și în timpul acestei călătorii putea să fie ploaie neconținut și să-i strice toată marfa, de aceea nu putea cumpăra grîul de la proprietar decît cu un preț foarte mic, pe cînd acum proprietarul din Botoșani va ține la preț, căci grîul lui ori va apuca drumul pe uscat spre țara nemțească ori drumul spre mare. Transportul e foarte ieftin, repede și sigur, că, fiind la adăpost în vagoane, nu poate fi stricat, și de aceea acum va lua de trei ori mai mult preț pe grîu decît atunci, adică toată partea aceea care se dădea cărăușului pentru chirie și partea aceea care o oprea negustorul pentru marfa care s-ar strica sau risipi. întreindu-se prețul pe produsele agricole și în același timp înmulțindu-se și gusturile proprietarului de a avea de toate și a se purta după cea din urmă modă, care ne vine în fiecare zi cu drumul de fier sub forma de mărfuri, a început a întinde din an în an cultura pămîntului și a cultiva bucăți din ce în ce mai mari de pămînt.

Cu cît se cultivă bucăți mai mari de pămînt, cu atîta trebuie brațe mai multe și, munca cîmpului făcîndu-se numai în o parte a anului și în timpuri anumite, brațele bărbaților nu mai ajung, ci e nevoie și de brațele femeilor și ale copiilor. Femeia va putea cîștiga la munca cîmpului un franc pe zi și mîncarea, ceea ce n-ar putea cîștiga prin țesut sau cusut ori vor fi puține, din cele mai meștere, care vor cîștiga acest preț; apoi marfa ve-

nită din străinătate e foarte ieftină, pînza țărăncii nu mai are prețul care ar egala cu munca pusă de dînsa, încît mai îi vine să ia sapa sau secera să cîștige un franc pe zi decît să facă o industrie care azi nu mai are nici un preț și se vinde în piață mai ieftin decît îi trebuie pentru a se hrăni. Iată dar cum numai mașina cu abur a drumului de fier a făcut schimbări nemăsurat de mari, a făcut o *revoluțiune* uriașă, pe care n-ar fi putut-o face sute de mii de oameni „înarmați cu ciomege și topoare”. A ruinat și a ucis pe cărăuși, a ruinat și a ucis pe maiștrii mici și industria casnică a femeilor, a ridicat o clasă de negustori, care s-au îmbogățit cum nu-și puteau închipui părinții cu vreo 50 ani în urmă, a făcut să se înzecească producția agricolă și cite alte urmări care nu ne e cu putință a le arăta în un articol de ziar.

Mașina cu abur ajunsă aici nu se mulțumește cu atîta, ea nu voiește numai să care produsele, ci ea vrea să le producă singură și să înlocuiască munca omului, ea începe să ia secera din mîna țaranului nostru — de mult i-a luat deja umblăciul și treierul cu cai —, începe a-i lua plugul, așa încît țaranul care găsea de lucru la proprietar începe a nu avea de lucru sau a avea, dar cu un preț foarte mic, încît nu-i mai ajunge cu ce să ducă măcar o viață de azi pe mîne; cultivînd bucățile lui de pămînt alătura cu proprietatea mare, el pierde din an în an și e amenințat a-și pierde și această bucățică de pămînt, cum am arătat altă dată, căci proprietatea mică față cu proprietatea mare e ca cărăușia față de drumul de fier; precum aceasta a ucis cărăușia, tot așa proprietatea mare ucide pe cea mică.

Astăzi proprietatea mare introduce pe fiecare zi mașini care vor arunca pe țărani în proletariat și astfel vom avea în curînd un proletariat agricol foarte numeros. Această proletarizare a și început. Iată dar cum mașina cu abur a revoluționat și revoluționează neîncetat satele noastre, a dărîmat o formă socială care a trăit veacuri și a înlocuit-o cu altă formă socială. De unde pînă mai dăunăzi țaranul era unealtă de muncă prin care se produceau roade, astăzi e rolul uneltei de muncă, care-i mășina. Corespunzător cu această schimbare de producere, s-au schimbat și obiceiurile și viața familiei. De unde înainte femeia avea grijă de a crește copiii, de a căuta de casă, de a fabrica tot ce trebuia pentru îmbrăcămînta

familiei, astăzi munca bărbatului în afară nu mai ajunge, industria casnică a femeii nu mai are valoare, de aceea femeia e aruncată la cîmp sau la pădure alături cu bărbatul; tot asemenea și copiii cei mai răsăriți, *rămînînd copilul de 5 sau 6 ani acasă să facă pe gospodîna, să îngrijească de frații cei mai mici, să caute de casă și cele din jurul ei.*

La orașe îndată ce au început a se grămădi capitaluri, mașina cu abur a fost introdusă în industrie, și bieții meșteri cu acul și cu sula, cu dalta și gealul, cum am zis mai sus, au trebuit să-și închidă' atelierele și să-și caute alte ocupații. Dar, fiindcă puține produse industriale se produc la noi, nu mașina cu abur din țara noastră a ucis pe breslașii noștri, dar mașina din țări străine i-a ucis, i-a concurat; a urmat că acești breslași n-au putut toți să intre măcar ca muncitori în fabricile noastre, deoarece nu sînt de ajuns, de aceea numai o parte din ei au rămas muncitori industriali, iar altă parte au năvălit spre bugetele statului sau ale comunităților și au organizat industria bandelor de bătăuși de care se fălește Pache, primarul capitalei, iar altă parte au năvălit pe la sate, alcătuiind ceea ce se numește „*lîpitorile satelor*”. Iată dar cum de 25 de ani mai cu seamă ne aflăm în plină revoluție, cum formele vechi ale societății se duc și nasc altele nouă, cum producerea s-a schimbat cu desăvîrșire, schimbînd cu ea și obiceiurile și așezămintele vechi și născîndu-se alte instituții cu totul deosebite, cum categorii de oameni care se hrăneau din o ocupație au dispărut și alte categorii de oameni cu alte ocupații au luat locul celor dintii, neuitînd între instituțiunile nouă și bandele de bătăuși. Iată cum în țara românească s-a făcut cea mai mare revoluție în un timp foarte scurt — adică răsturnarea boierilor de sînge, a evgheniștilor și a așezămintelor vechi și înlocuirea lor prin burghezime și prin așezămintele liberalo-burgheze, și această revoluție, această răsturnare s-a făcut fără măcel, fără vărsare de sînge, ci numai prin schimbarea mijloacelor de producere, prin introducerea mașinii și capitalului în producere. întrebați pe cel mai idiot burghez dacă răsturnarea aristocrației și așezămintele lor vechi, precum și înlocuirea lor prin așezămintele burgheze nu înseamnă o mare revoluție. Și, fără să stea la gînd, îți va răspunde că această schimbare

e revoluțiune și încă de va fi de cei de la 48 va începe a vărsa lacrimi și a se fâli : „Ce vremuri erau acele, ce revoluționari eram noi!”. Dar cînd noi, socialiștii și muncitorii, vorbim de revoluție, îndată încep a zbiera : „că îndemnăm poporul la răscoală!” și, cu toate acestea, știu bine că revoluția se poate face și fără bătaie, și fără vărsare de sînge, și fără mijloace de silnicie. Dar n-am sfîrșit cu această însemnată chestie.

II

Am văzut, în articolul dinainte, cum mașina cu aburi a schimbat chipul de producere, și cu el așezămintele și formele sociale vechi, cum a făcut o întregă revoluție fără nici o vărsare de sînge în timp de vreo 30 de ani numai. Această revoluție a ajutat la dărîmarea formelor vechi, la desființarea clasei stăpînitore vechi, a boierilor de sînge, și la înființarea clasei burgheze, a clasei capitaliste, precum și la întărirea și domnia ei asupra celorlalte clase. Revoluția burgheză a scos pe bărbat și pe femeie din viața familială și i-a adunat în jurul mașinii, ea a schimbat producerea din individuală în producere în devălmășie ; astăzi e aproape cu neputință ca individul singur să-și producă toate cele de trebuință pentru dînsul, ci e silit împreună cu alții a lucra în devălmășie cu ajutorul mașinii sau cel puțin a împărți munca împreună cu alții.

Dar, revoluția odată făcută, nu se oprește deloc, ci merge înainte, dărîmă forme și așezăminte introduse de curînd și întemeiază altele noi. Dar, dacă pînă acum chipul de producere și așezămintele corespunzătoare cu acel chip de producere au slujit spre creșterea și mărirea puterii burgheze, revoluția care se face zi cu zi în chipul de producere a bogățiilor se face în paguba și spre ruina puterii burgheze. Vom cerca să dovedim aceasta iarăși cu fapte practice, fără a căuta să ne vîrim în chestii mai adîncite.

Mașina, cum am zis, a dărîmat deosebitele forme de producție și cu ea deosebitele categorii de oameni ce trăiau din acele producții, precum : meșterii, cărăușii etc. Mașina acum, la rîndul său, slăbește rîndurile burghezilor, trimițînd neconținut o parte dintre dînșii în rîndurile proletariatului.

Orice descoperire, orice îmbunătățire se aduce în mecanica mașinării aruncă pe drumuri o parte dintre burghezi și-i face proletari. Așa descoperirea unei mașini care va putea produce cu mai puțină muncă omenească mai multe produse, în același timp mai bune, produce o întreagă revoluție în categoria de fabricanți capitaliști care se ocupau cu acea producere. Dar cu cât o mașină e mai desăvârșită, cu cât poate înlocui mai multă muncă omenească, cu atât e mai complicată, cere cheltuieli mai mari și instalații mai costisitoare. Acela care va avea un capital mai mare, acela o va putea introduce în fabrica sa. Apoi această fabrică, putînd produce mai mult și mai ieftin decît fabricile cu mașini vechi, le va concura, îi va da mîna să vîndă în piață mai ieftin, lumea va cumpăra numai de la aceasta, iar ceilalți vor trebui să dea faliment sau să-și închidă fabricile, iar capitalurile vechilor fabricanți se vor trage cu încetul în buzunarele fabricantului cu mașinile perfecționate. Vechii fabricanți, dacă vor voi să trăiască, vor trebui să intre ca salariați la noul fabricant și astfel să intre în rîndurile proletariatului salariat.

Pe de altă parte, lucrătorii tuturor celorlalte fabrici care s-au ruinat trebuie să se grămădească în jurul fabricii noi.

Tot astfel se întîmplă și în comerț; cu cât comerciantul va avea mai mare capital, cu atîta va putea concura pe ceilalți comercianți mai mici și a-i ruina. Așa, un mare magazin, care ține tot felul de mărfuri și care are mărfuri de milioane de franci, se va mulțumi cu un cîștig mai mic la sută de franci — fiindcă, avînd multe milioane, îi vine de la toate un folos nemăsurat de mare —, pe cînd cel ce are marfă numai de cîteva mii de franci va căuta să aibă la sută un folos mai mare, ca să poată trăi, și deci va vinde mai scump. Așa, de pildă, un comerciant care are 5 milioane de franci și le viră în mărfuri, el se poate mulțumi și cu un cîștig numai de 3 la sută, căci acest mic cîștig la sută îi aduce un cîștig de 150 000 de franci, pe cînd un negustor care are 50 000 de franci numai nu se va putea mulțumi numai cu 3 la sută, căci atunci cîștigul total ar fi numai de 1 500 de franci, sumă cu care n-ar putea trăi, ci va căuta să aibă un cîștig măcar de 10 la sută și de aceea va vinde mai scump. Marele magazin va putea dealtfel vinde mai

ieftin, căci îl și costă mai puțin pe dînsul mărfurile. Cumpărătorii însă caută mai ieftin și vor cumpăra de la marele magazin, iar ușile micilor magazii nu se vor mai deschide decît foarte rar și negustorii vor trebui să-și închidă prăvălia și de vor voi să trăiască vor trebui să intre ca funcționari comerciali la marele comerciant, care își va întinde necontenit afacerile și va absorbi cu încetul micile capitaluri ale micilor negustori care au trecut din rîndurile burgheziei în ale proletariatului salariat, ca funcționari comerciali sau altceva. Acest fapt e aproape îndeplinit în marile orașe din Europa: așa, în Paris, trei magazine foarte mari, care ocupă cît mai multe ulițe și care țin orice fel de mărfuri, cu mii de funcționari comerciali, au ruinat mii de comercianți mai mici. Acest lucru începe a se vedea și în București, și în orașele mai mari din țară.

Tot așa se întîmplă cu orice fel de producție; cu cât cineva are un capital mai mare, cu atât poate introduce mașini mai bune, produce mai mult și mai ieftin și astfel ruinează pe o mulțime de capitaliști mai mici. Iată o dovadă din industria și comerțul nostru care arată lămurit ceea ce spunem și care a vîrit în grozile morții pe o întreagă categorie de burghezi. E vorba de fabricile și de comerțul de lemnărie.

Cu ușurarea transportului prin drumul de fier și cu introducerea mașinii cu abur la fabricarea lemnăriilor din munții noștri, industria și comerțul lemnăriei au luat o dezvoltare foarte mare și au ridicat o întreagă clasă de capitaliști, fabricanți și negustori. Ce se întîmplă însă? Precum acești capitaliști au ruinat pe mulțimea de oameni care aveau cîte un *ferăstrău* mișcat de un curs de apă și cu care făcea cîteva scînduri și cîteva sute de șindrili pe zi prin introducerea mașinii cu aburi, tot așa aceștia, acum, se văd amenințați de a fi alungați din fabricile lor și din comerțul cu lemne de cîteva capitaliști mari. Cîteva acționari, cîteva bancheri, ale căror nume nici se cunosc, au pus capitaluri mari și au făcut o companie cunoscută sub numele de compania Gotz ca să exploateze pădurile din munții Carpați. îndată s-au făcut fabrici mari, care n-au asemănare cu cele ale vechilor fabricanți, așa produc de mult; s-au făcut canale de apă care să ușureze transportul pînă la drumul de fier și o mulțime de îmbunătățiri, încît pot produce mult

și ieftin și, avînd și mari capitaluri, se pot mulțumi cu cîștiguri mai mici și deci vînd mai ieftin. Fabricanții și negustorii de lemnării cu capitaluri mai mici au început a pierde sau a nu mai cîștiga, au început a-și închide fabricile și sînt amenințați a fi înghițiți de marii capitaliști. S-a făcut mult zgomot, cei amenințați au cerut intervenirea statului, dar legile economice sînt nemiloase, capitalul mare înghite pe cel mic și fie compania Gotz, fie alt capitalist mare pînă în cele din urmă va trimite pe acești mici capitaliști la plimbare sau îi va pofti să intre salariați ai marelui capital.

E de neînchipuit pustiirea ce face capitalul mare pe ori unde ajunge, el dărîmă și preface ocupații de acelea în care nu s-ar fi putut închipui că se va amesteca. Cu introducerea căilor ferate s-a dărîmat harabagiul, dar cine-și putea închipui că în curînd birja și căruța care transportă de la gară în oraș vor fi înlocuite. Mulți credeau că măcar în oraș cu o căruță și un cal vor putea minca o bucată de piine, fără a atîrnă de stăpîn, fără a fi nevoit să fie salariat. Ei bine, nu : marele capital zice : „Eu voiesc ca nimeni să nu poată trăi fără mine, fără a fi robul meu, nu pot suferi alături cu mine un capital oricît de mic ar fi, ci voiesc ca toate capitalurile mici să vină la mine și toți aceia ce se hrăneau cu acele capitaluri să fie robii mei, să atîrne de mine”. Zis și făcut. S-au înființat societatea tramvaiurilor, societatea tramcarelor, societatea de transportare a mărfurilor de la gară. Cu 15 sau 30 de bani te duci în București unde poștești cu tramvaiul sau cu tramoarul; publicul merge la tramcar căci e mai ieftin, negustorul își aduce marfa de la gară cu căruțele companiei, iar tu birjar, tu căruțaș te uită în zadar chiorîș la tramcar, căci calul cere mîncare, ție-ți trebuie mîncare și mușterii nu vin ; dacă vrei să trăiești, mergi și intră ca salariat al companiei, al marelui capital. În zadar mergi la primărie să faci gură, în zadar pui în capul tău pe nenea Brătescu ori pe altul, căci marele capital știe cum să dreagă ca să te supuie.

Am putea da mii de asemenea pilde, dar cred că și aceste sînt de ajuns pentru a vedea mersul societății de azi și ruina care o aduce marele capital chiar și în rîndurile burgheziei.

Din cele zise vedem că societatea de azi, departe de a fi statornică, neschimbată, se schimbă neconținut în măsura în care se schimbă mijloacele de producere a bogățiilor, deci sîntem față la o revoluție care se face neîncetat sub ochii noștri, fără mari zguduiri, fără vîrsare de sînge.

Caracteristica acestei schimbări, a acestei revoluțiuni sociale stă :

1) în îngrămădirea tot mai mare a muncitorilor în jurul mașinii, cu alte cuvinte în producerea bogățiilor de către producători în devălmășie (colectiv).

2) în îngrămădirea acestor bogății în miini din ce în ce mai puține, cu alte cuvinte în exproprierea mai a totalității națiunii de toate bunurile și însușirea tuturor acestor bunuri de o mină de indivizi.

Prin această îngrămădire de bogății, clasa burgheză, care numără foarte mulți membri, începe a scădea treptat, mărindu-se numărul proletarilor, și burghezimea tinde a nu mai fi reprezentată decît prin o mină de oameni, purtători ai acestor nenumărate bogății. Aceasta-i perioada de decădere a burgheziei și îndrumarea spre o nouă formă socială care va fi realizată pe deplin în societatea viitoare, în societatea socialistă.

Din cele zise, cititorii au înțeles ce însemnează revoluția și ce se înțelege prin acest cuvînt. Deci revoluția însemnează dărîmarea formelor și a așezămintelor vechi prin alte forme și așezăminte noi, corespunzătoare cu mijloacele de producere. Aceste schimbări se datoresc nu răscoalelor, nici mijloacelor de silnicie, ci numai chipului de producere a bogățiilor și chipului în care sînt împărțite acele bogății între aceia ce le produc. Dacă în marile revoluții sociale s-au întîmplat și vîrsări de sînge și zguduiri violente, acelea au venit totdeauna în urmă, cînd deja societatea veche se dărîmase și nu mai rămăseseră decît niște forme și niște așezăminte vechi, dar se poate foarte bine ca nici aceste zguduiri să nu aibă loc. De asemenea, cititorii vor fi înțeles că nu numai noi, socialiștii, sîntem revoluționari, ci și marii capitaliști sînt revoluționari, fiindcă ei sînt agenții de căpetenie care surpă din temelie societatea burgheză, proletarizîd aproape întreaga națiune. Cum voim noi să ne

pregătim pentru revoluția viitoare? în ce chip voim să se îndeplinească această revoluție? Ce folos avem din această pregătire și din această revoluție? Iată întrebări pe care voi încerca a le lămuri în numerele viitoare.

III

Revoluția burgheză a adus servicii însemnate pentru propășirea societății și pentru creșterea bogățiilor, căci prin introducerea mașinii, prin împărțirea lucrului a făcut ca să se înmiiască puterea de producere. Azi o sută de lucrători în fabrică produc de mii de ori mai multe produse decât produceau o sută de lucrători când lucrau fiecare în parte și fără de ajutorul mașinii. Munca în devălmășie și împărțirea muncii au făcut ca bogățiile să se înmiiască. Pe de altă parte, prin grămădirea lucrătorilor în jurul aceiași mașini, cu aceleași interese și nevoi, au făcut să se nască între ei spiritul de frăție și să vadă că toți au aceleași interese și nevoi și deci toți trebuie să se unească pentru a face față nevoilor comune.

Astăzi însă clasa burgheză, prin grămădirea capitalului, nu numai că e nefolositoare, dar chiar păgubitoare mersului societății. Și iată pentru ce: cu cât capitalurile se îngrămădesc asupra a mai puține capete, cu atât o parte din însăși burghezime e trimisă în rindurile proletarilor și prin urmare mărește concurența pe care și-o fac proletarii între dînșii, scăzînd prețurile pentru cei ce au de lucru și mărinđ numărul celor ce n-au de lucru (al armatei de rezervă). Pe de altă parte, cu cât mecanica devine mai perfectă, mai bună, cu atîta e nevoie de mai puțină muncă omenească și puterea de producere crește, încît se produc tot mai multe produse și în același timp mai mulți oameni rămîn fără lucru. Aceștia vor căuta de lucru și vor coborî prețurile, încît prețurile pe de o parte sînt foarte mici pentru cei ce au de lucru, pe de alta o parte rămîn cu desăvirșire fără lucru, alcătuiind o clasă de săraci pieritori de foame, de pauperi, cum se zice, adevărați cerșetori. Din aceste pricini o parte din vechea burghezime nu va putea întrebuița produsele fabricate, căci a calicit; lucrătorii care au de lucru, de asemenea, nu se pot folosi de produsele făcute de ei din pricina micului salariu; cei fără de lucru nu vor putea nici atît, încît vedem în societatea noastră acest lucru

caraghios, că bogățiile și produsele cresc cum nu s-a mai văzut niciodată, iar pe de altă parte mulțimea societății nu se poate folosi de ele. Bogăția societății crește nemăsurat de mult și societatea sărăcește cu cît produce mai multe bogății.

Această neregularitate vine de acolo că prin lucrarea în devălmășie (colectiv) puterea de producere a crescut și că acele produse nu sînt proprietatea acelor ce le-au făcut, ci și le însușește marele capitalist.

Această neregularitate e cu atît mai bătătoare la ochi, cu cît aceia ce-și însușesc produsele făcute de muncitori sînt necunoscuți, niște persoane anonime, și care, deși n-au nici un amestec în felul de producere și nici nu se pricep în această producere, totuși își însușesc bogățiile produse de alții. Pe cîtă vreme erau fabricanți și comercianți cu capitaluri mai mici, aceștia conduceau singuri fabrica sau magazinul lor, alergau, se interesau, își băteau capul cum să facă, cum să dreagă să le iasă mai bine! Erau deci interesați și ei la modul de producere, munceau și ei, deși partea lor [nu] era prea mare, dar oricum munceau și ei și aveau răspundere asupra mersului afacerii. Astăzi capitalistul habar n-are cum se face producerea, el știe numai să încaseze și să înghită capitalurile mai mici.

încipuiți-vă pe Strousberg, care avea drumurile de fier din România²³. Ce grijă avea el de cum merg trenurile, cum se lucrează drumul, cum se fac mașinile? Toată grija acestor afaceri era lăsată directorului, inginerilor, mecanicilor etc. El n-avea grijă decât să încaseze. Iată un agent însemnat de producere și de propășire a societății moderne, drumurile de fier. Aici veți putea vedea tot ce am zis, tot mersul lor, toată dezvelirea [dezvoltarea] lor nu se face decât de salariați: lucrători cu mîinile, mecanici, conducători, ingineri, casieri, directori etc., toți sînt salariați. Toți acești salariați conduc și dezvoltă acest agent de producție. Unde vedeți pe capitalist amestecat în buna rinduială a acestui serviciu? Totul se face fără el, el nu e decât un mare necunoscut fără care mersul regulat al trenurilor nu suferă absolut deloc. Dar toți acești salariați produc bogății sub formă de bani, veniturile căilor ferate. în loc ca aceste bogății să fie luate numai de cei ce le produc, îndată vine marele necunoscut, Strousberg sau un altul, și ia partea cea

mai bună, cu toate că lipsa lui nu se simțea, că serviciul nu suferise fără dînsul, cu toate că nu avusese nici un amestec. Astăzi statul a cumpărat drumurile de fier, dar lucrurile nu s-au schimbat, căci statul lucrează ca oricare alt bancher; că acest bancher e Strousberg, statul ori altcineva pentru lucrători e același lucru. Nu e lucru natural ca în mintea acestor lucrători salariați, de la director, ingineri pînă la cel din urmă macagiu, să își pună întrebarea: pentru ce în foloasele dobîndite din căile ferate se amestecă o persoană străină, Strousberg sau statul, și le ia aceste foloase *cînd ei și numai ei le-au produs* și acela n-a produs cît e negru sub unghie?

Tot așa e cu marile industrii și marele comerț. Văzut-a cineva pe acționarii din compania Gotz conducînd fabricile de lemnărie, conducînd transportul, desfășurându-le pe piață? Nu, directorii, mecanicii, lucrătorii, funcționarii comerciali fac toate aceste trebi, iar foloasele le încasează acei saci fără fund, acei acționari capitaliști, pe care producătorii mici nu îi cunosc din nume măcar.

Tot așa și în serviciile mai mici chiar, cum e societatea tramvaiurilor, tramcurelor etc., toți cei ce produc și conduc serviciile sînt salariați și serviciul se face numai de salariați fără a se simți nevoia de capitalist, cu toate acestea el încasează folosul.

Din cele zise pînă aici vedem că se produc următoarele fapte însemnate în societatea de azi.

1. Împuținarea numărului din clasa burgheză din pricina luptei dintre dînșii, înghițindu-se unii pe alții și cei mai mari mîncînd pe cei mai mici, și puterea burghezimii reprezentată numai prin un mic număr.

2. Capitalistul nu contribuie cu nimic la producerea bogățiilor și dezvoltarea lor, încît producerea se face tot așa de bine ca și cum capitalistul n-ar exista, dar el înghite toate foloasele.

3. Bogățiile societății cresc nemăsurat de tare în fiecare an și, cu toate aceste bogății, societatea sărăcește.

4. Îmbunătățirile aduse mecanicii înlocuiesc din an în an un număr de brațe și se formează o clasă de pauperi, de cerșetori.

5. Din pricina micului salariu, din pricina clasei pauperilor, care sînt alungați de la lucru, o mare parte din lucrurile produse nu pot fi întrebuințate în societate.

Din toate aceste principii, această stare de lucruri nu mai poate merge fără a fi păgubitoare propășirii omenești, fără a pune în primejdie civilizația dobîndită. Pe de o parte, produse de îndestulare, pe de altă parte, neputința ca oamenii să se folosească de aceste produse; pe de o parte, ușurarea muncii omenești prin lucrarea colectivă și ajutorul mașinii, pe de alta, neputința omului de a se folosi de această ușurare, ba, din contra, tocmai prin această ușurare el ajunge pieritor de foame. Iată condiții în care societatea nu mai poate merge!

Cînd concentrarea de bogății, care merge cu pașii uriași, se va face și mai tare în miinile cîtorva și ca urmare sărăcia mării mulțimi va deveni mai mare, cînd, cu toată producerea nemăsurat de mare de bogății, mulțimea nu se va putea folosi mai deloc de ele, cînd mașina și descoperirile, în loc de a ușura munca omenească, va face pe muncitor pieritor de foame, cum îl și face, atunci două lucruri se pot întîmpla:

1) Sau că vor vedea în mașină vrăjmașul lor, care îi alungă de la lucru, vor considera ca vrăjmași toate îmbunătățirile și perfecțiunile civilizației, se vor scula împotriva lor, vor dărîma toate aceste unelte ale propășirii omenești, care pe dînșii i-au lăsat pieritori de foame, și vor împinge civilizația cu cîteva veacuri înapoi. Și atunci... atunci, în focul răzburării, al furiei, al urii îngrămădite de veacuri, vor căuta să se răzbune groaznic pe toți aceia care îi cred că au fost apăsătorii lor, între care, fără îndoială, vor cădea și multe victime nevinovate.

2) Sau că lucrătorii vor vedea că lucrul în devălmășie, că mașina etc., departe de a fi un rău, sînt un mare bine căci ușurează munca omenească și fac ca producerea să fie cît mai mare. Vor înțelege că vina nu e a mașinilor, nici a chipului de producere, ci vina e a capitalului, care își însușește roadele muncii fără a fi servit cu ceva. Vor înțelege că serviciile publice și mijloacele de producere nu vor suferi absolut nimic dacă s-ar înlătura capitaliștii și produsele, în loc de a veni capitalistului să vină celor ce le-au produs. Așa, dacă la drumul de fier sau în fabrici, sau la cîmp s-ar înlătura capitaliștii, nimic nu s-ar zdruncina în chipul de producere. La drumul de fier, aceiași ingineri, aceiași mecanici, aceiași lucrători ar conduce mersul întocmai ca și azi decît numai cea mai mare parte din produsul muncii acestor lucrători, în loc de a

veni bancherului, capitalistului, ar veni acelora care muncesc la acest serviciu și a;a cu toate celelalte.

Marea revoluție viitoare stă deci în luarea mijloacelor de producție din mâna citorva și redarea lor națiunii, redarea lor în mâinile celor care muncesc spre a produce. Cu aceasta civilizația, departe de a fi dată înapoi, va propăși foarte repede, căci fiecare va fi interesat la producerea națională, căci fiecăruia va folosi, fiecare va fi interesat la marile descoperiri care micșorează munca omenească și înmulțesc mijloacele de producție, căci fiecare va gusta și se va folosi de această ușurare.

Iată revoluția viitoare, iată în ce cale împing socialiștii pe muncitorii de orice fel, iată ce fel de revoluționari sîntem noi.

Cele ce am vorbit pînă acum se potrivesc foarte bine atît la starea societății române cît și la starea societăților altor țări. Dar la noi, în România, sînt încă alte împrejurări, de care trebuie să ținem seama. Țara românească în chipul ei de producere e mai ales agricolă, și această stare face ca soarta muncitorilor români să fie cu mult mai rea decît în alte țări. De cînd cultivarea pămîntului se face în bucăți mari și lucrarea lor de către muncitori în devălmășie aproape, la marele proprietar și marele arendaș, țăranul proprietar a micii bucățele de pămînt nu mai poate susține concurența în piață și își pierde din an în an mica proprietate sau dacă nu o pierde nu folosește mai nimic din ea, de aceea se angajează la proprietar sau arendaș la lucru și mai mult cîștiga decît ar lucra bucățica lui de pămînt.

Dar cu cît se îngrămădesc capitalurile mai tare, cu atît se introduce mașina la lucrul pămîntului, care scutește pe proprietar de o mulțime de brațe și produce mai ieftin, mai bun și mai mult. Mai întii mașina de treierat a luat o bună parte din lucrul care îl făceau țărani, acum mașina de seceră le ia secera, mașina de arat plugul, mașina de semănat semănatul, miine le va lua și prașila și coasa etc. Din această pricină, o parte din țărani rămîn fără lucru, să năvălească la tîrg, să intre în fabrici! Dar industria la noi e foarte puțin dezvoltată și nu ajunge pentru a găsi loc măcar tuturor muncitorilor orașelor, căci am văzut mai sus că din această pricină s-a format în orașe instituția bătăușilor de pe lîngă primării. Acești noi rămași fără lucru să alerge să mărească

bandele bătăușilor? Dar partidele nu pot ține decît un număr hotărît și nu mai pot primi alții. Prin urmare, la noi vedem că mai mult decît în alte țări, din lipsa de industrie, se formează o clasă de pauperi, de cerșetori, gata a face orice pentru o bucată de pîine. Aceasta e o adevărată primejdie pentru mersul și propășirea societății omenești. Să nu se creadă că acești pauperi, al căror număr crește pe fiecare zi, vor putea să se apuce de mici industrii ca în trecut, aceasta e cu neputință, căci, deși nu avem mari industrii la noi, care să concureze și să înăbușească orice încercare, dar e marea industrie străină, care i-ar concura și zdrobi.

Capitalul nu cunoaște hotare, el nu știe de e nemțesc ori românesc, el știe a îngrămădi la un loc toate produsele ori de unde ar fi. Apoi acest capital, fie român, fie străin, pune mîna pe toate materiile prime, încît unuia om, și mai ales sărac, îi e cu neputință să le capete și să le lucreze.

Deci în România crește o clasă de oameni săraci, fără mijloace de a putea produce, fără a găsi de lucru spre a trăi, mai tare decît în țările industriale. Această stare de lucruri trebuie să îngrijească mai tare pe socialiștii români decît pe socialiștii altor țări, această stare le impune o sarcină mai grea și o luare-aminte mai neadormită la mersul societății.

Rămîne să vedem ce mijloace trebuie să întrebuițăm pentru a înlătura toate relele de care am vorbit, mijloace de a îndulci pentru moment aceste rele și a face ca să reușim a îndeplini revoluția viitoare. Ceea ce voi face în numerele viitoare.

IV. Cum ne pregătim pentru revoluție

Mai întii, trebuie să știm încotro mergem, care-s relele de care suferim, care sînt pricinile acestor rele și în ce chip putem înlătura aceste rele. De aceea, propaganda socialistă trebuie să fie foarte energică între muncitori, ca fiecare muncitor să fie luminat asupra stării lui, a pricinilor relelor de care suferă, ca astfel muncitorii să vadă limpede încotro merg. Apoi trebuie să se cunoască de muncitori care-s armele care alcătuiesc

puterea burgheziei și care-s părțile lor slabe, ceea ce revine iarăși propagandei socialiste. Aceste lucruri făcute, trebuie de căutat mijloacele prin care se poate învinge burghezia, această pricină de nenorociri și apăsări, cu alte cuvinte trebuie de chibzuit tactica de urmat pentru a ajunge la biruință. În privința acestei tactici voi stăruia acum.

În război, pentru ca o armată să poată învinge pe alta, trebuie să îndeplinească oareșicare condiții, și acelea sînt multe, între care amintesc cîteva mai însemnate : armata trebuie să fie numeroasă și unită în același gînd, trebuie să fie înarmată cu arme mai bune sau cel puțin tot așa de bune ca ale inamicului, trebuie să cunoască pozițiile și puterea inamicului, precum și părțile lui slabe, trebuie să fie bine hrănită, bine îmbrăcată și să aibă odihnă mai multă, ca să aibă mai multă putere. Apoi pentru a ieși biruitoare trebuie să pună mîna pe armele și pe cetățile vrăjmașului.

Avem față în față două armate : armata burgheziei de o parte și de alta mulțimea națiunii muncitoare. Armata muncitoare e numeroasă, dar din pricină că e împrăștiată, că nu știe încotro să meargă, că nu e nici o unire între ea o ține în frîu și o zdrobește numai o mîină de armată, care e burghezia, dar oare e organizată, care e unită, știe ce vrea, adică știe că interesul ei e ca să țină în robie armata muncitoare. De aceea, cel dintîi pas de făcut pentru mîntuirea muncitorilor e *de a se organiza și uni în același gînd, alcătuint partidul muncitorilor*, cu alte cuvinte armata muncitoare.

Unită, organizată, armata muncitoare trebuie să se înarmeze cu armele burgheziei. Care e cea mai însemnată armă cu care e înarmată burghezimea și cu care oprește pe muncitori de a pătrunde în cetatea burgheză ? Acea armă e *votul*.

Burghezimea, pentru ca muncitorii să nu pătrundă în cetatea lor, a oprit de a se da muncitorilor această armă și a încredințat-o numai lor și acelor care știu că îi vor putea ține de pîr. De aceea, muncitorii trebuie să caute numaidecît să se înarmeze cu această prețioasă armă, să lupte pentru cîpătarea dreptului de vot pentru toți, pentru *votul universal*.

O altă armă însemnată a burghezimii e armata ; prin ea, cu toate că armata e alcătuită din muncitori, burghe-

zia ține în frîu orice încercare a muncitorilor de a străbate în cetatea burgheză ; muncitorii vor trebui să ia această armă din mîna burgheziei și s-o dea în mîna națiunii. De aceea, muncitorii trebuie să lupte pentru desființarea armatei permanente, care acum e unealtă a burgheziei împotriva muncitorilor și să se înarmeze națiunea, deci trebuie să *dobîndim desființarea armatei permanente și să o înlocuim cu înarmarea poporului*.

Pentru ca armata poporului să poată ieși biruitoare trebuie să fie bine hrănită, bine îmbrăcată și să aibă odihnă de ajuns pentru a nu-și slei puterile. Pentru a ajunge a fi bine hrănită, odihnită etc. se poate reuși tot în societatea de azi prin mai multe mijloace.

Dacă am căuta ca capitalistul să nu poată ține pe lucrători mai mult de *opt ceasuri pe zi* la lucru, atunci va fi nevoie de mai mulți lucrători și atunci toți muncitorii și-ar putea găsi de lucru și n-am mai avea acea clasă de pieritori de foame, prin urmare toți ar avea ce mînca și ar avea și puțin timp de repaus. Nu numai atîta, dar, nefiind muncitori pe drumuri, nu s-ar mai concura între dinșii și atunci ar putea ridica prețul puterii de a munci și capitalistul ar fi silit să dea, și prin urmare starea muncitorului s-ar îmbunătăți. Prin urmare, trebuie de luptat pentru dobîndirea legii de *a nu se lucra mai mult de opt ceasuri pe zi*.

Apoi, pentru a îndulci și mai bine traiul muncitorului, va trebui să cerem statului să *desființeze toate dările indirecte* puse pe pîine, pe carne și pe toate lucrurile de hrană și îmbrăcăminte și înlocuirea acestor dări prin *impozitul progresiv pe marile capitaluri și pe moșteniri*. Prin aceasta, toate obiectele de hrană și îmbrăcăminte vor fi mai ieftine și muncitorul se va putea hrăni și îmbrăca mai bine și va avea mai multă putere.

Cînd aceste lucruri vor fi dobîndite, muncitorii au și pătruns în cetatea burgheză, căci fiecare din aceste puncte cîpătate de muncitori sînt atîtea redute luate din jurul cetății burgheze și nu le mai rămîne decît să intre în triumf în cetatea burgheză !

Care e această cetate care face puterea burgheziei ? *Această cetate e statul*. Burghezii, capitaliștii au pus mîna pe stat, cu ajutorul lui au făcut legile și așezămintele statului, prin care hotărăsc : *ca toate bogățiile produse de națiune să fie în mîinile lor, ca din tot ce se produce*

prin munca omenească numai o parte să fie a celor ce le-au produs, iar altă parte să vină burgheziei, ca clasă dominantă, fără ca să fi luat parte cât de puțin la producerea lor. Pentru aceasta statul a făcut toate așezămintele în vederea numai a acestei stări de lucruri, ca să poată burghezia despuia pe producători de o parte din munca lor. A făcut legi care să ia roadele muncii celui ce le-a produs și să le dea capitaliștilor. A făcut temnițe pentru aceia care n-ar voi să înțeleagă aceasta etc. etc. Școalei, bisericii, armatei, justiției, la toate li s-a dat așa organizare pentru ca cea mai mare parte din producerea națională să meargă în mâinile puținului număr de burghezi.

Prin urmare, nu rămâne decât ca muncitorii să devie stăpîni în stat pentru a hotărî precum e și drept: *ca roadele muncii fiecăruia să folosească celui care le-a produs, și pentru aceasta trebuie ca mijloacele de producție, ca pămîntul, uneltele de muncă să treacă din mâinile celor cîțiva capitaliști în mâinile națiunii.* Închipuiți-vă că majoritatea națiunii muncitoare și producătoare s-a înțeles în acest chip de a vedea lucrurile și că trimite în Cameră deputați care să aibă îndatorirea de a face această schimbare. Îndată vor face legea prin care mijloacele de producție să treacă în mîna națiunii și natural că vor orîndui și celelalte așezăminte în acest scop, și *iată marea revoluție făcută.*

Nu e nevoie deloc de vărsare de sînge și dacă s-ar întîmplă, atunci numai burghezimea va fi aceea care o va încerca-o, *ea va încerca să puie mîna pe stăpînire prin orice mijloc* și, nerămînîndu-i altul, nu mai încapă îndoială că va încerca mijloacele violente. Muncitorii nu vor avea nici o nevoie să recurgă la mijloace violente.

Iată cum voim noi, socialiștii, să ne pregătim pentru revoluție, iată în ce chip voim să împingem societatea spre revoluția viitoare și iată cum înțelegem noi a fi revoluționari.

Dar această tactică, acest chip de a lucra are și altă însemnătate nemăsurat de mare, asupra căreia atragem toată atenția socialiștilor și muncitorilor români.

Fără îndoială că tot ce lucrăm, tot ce căutăm să dobîndim e în vederea mării revoluțiuni viitoare. De luptăm pentru votul universal, pentru înarmarea poporului, pentru ziua legală de opt ceasuri etc. etc., aceasta o facem pentru a ajunge mai ușor și mai repede la transformarea

societății burgheze în societate socialistă, adică la îndeplinirea revoluției. Dar fiecare din aceste cuceriri, pe lingă că ne apropie de ținta noastră, în același timp îndulcește suferințele muncitorilor și le îmbunătățește soarta chiar acum. Ia închipuiți-vă că muncitorul nu lucrează decât opt ceasuri pe zi, că prețurile sînt mai ridicate; că nu e nevoit să stea trei ani întemnițat în zidurile cazărmii, ci va face în comuna lui instrucția militară, ca un simplu exercițiu; că lucrurile de mîncare și îmbrăcăminte sînt mai ieftine din pricina desființării dărilor indirecte; nu mai încapă nici o îndoială că starea muncitorilor ar fi neasemănat de bună față de cea de azi. Prin urmare, *munca noastră* va fi folositoare nu numai generațiilor viitoare, dar va fi *folositoare chiar muncitorilor de azi.* Dar aceste lucruri *nu se vor dobîndi decât prin unirea și organizarea muncitorilor și prin capotarea votului universal,* altminter starea lor se va înrăutăți din zi în zi. De aceea, toată munca și energia tuturor trebuie să fie în organizarea și unirea muncitorilor și veșnic să li se strige: *„Muncitori, de vreți să trăiți, uniți-vă și vă luptați pentru votul universal”.*

I. Vasiliu

„MUNCA” (BUCUREȘTI), ANUL II, NR. 37, 38, 39 ȘI 40, DIN 3, 10, 17 ȘI 24 NOIEMBRIE 1891.

FRAZELE ÎNŞELĂTOARE

Zilele acestea a apărut în *Lupta* un vechi discurs al lui Kogălniceanu despre emanciparea sătenilor¹⁴. Discursul acesta e de un mare interes pentru istoria ţării noastre. Mari şi felurite sînt învăţăturile ce putem trage din documentul acesta. Se înţelege, nu putem aici, într-un scurt articol de ziar, să analizăm documentul în întregimea lui şi să scoatem toate încheierile; aici vom insista asupra unui singur învăţămînt, nu e vorba, foarte important şi pe care nu l-am putea caracteriza mai bine decît cu titlul acestui articol: „Frazele înşelătoare”.

În discursul lui, Kogălniceanu citează manifestul lui Vodă Cuza către ţărani, prin care le vesteşte emanciparea lor. În manifestul acesta, Cuza Vodă, anunţînd ţăranilor liberarea lor din iobăgie, le spune că de aci înainte vor fi liberi, stăpîni pe moşia lor, vor fi egali cu boierii, vor fi independenţi economiceste, vor putea munci în tihnă şi a se îmbogăţi; relaţiunile dintre ei şi boieri fiind absolut libere, ca între oamenii ce sînt egali înaintea legilor ţării, va decurge un folos reciproc pentru amîndouă părţile, ceea ce va introduce pacea şi concordia între clasele sociale ale ţării româneşti; pacea, fericirea şi bogăţia aşteptată de ţara întreagă şi... cite şi mai cite spunea manifestul lui Cuza Vodă.

A trecut de atunci aşa de puţin timp — nici treizeci de ani — şi toate făgăduinţele lui Cuza s-au împlinit, în adevăr, dar într-un mod contrar. Pămînturile ţăranilor secătuite şi înstrăinate, o sărăcie îngrozitoare, cum poate nu s-a mai pomenit în toată istoria acestei mult încercate ţări, decimează amarnic ţărănimea noastră. Ţăranul, egal cu boierii înaintea legii pe hîrtie, în practică însă e bătut şi schingiuit de subprefect, de primar, de slugile şi de slugile slugilor boiereşti; iar pacea şi iubirea între clase s-au arătat şi mai bine în vremea răscoalelor¹⁵, cînd la strigătul mulţimii flămînde şi desculţe „Pîine!” s-a răspuns prin gloanţe.

Şi cînd te uiţi pricepi şi te pătrunzi de toată starea deznădăjduită a ţărănimii noastre şi, pe de altă parte, citeşti toate făgăduinţele şi frazele frumoase din manifestul lui Cuza Vodă, atunci cea mai moderată exclamaţie ce-ţi poate scăpa din gură e: „Ce fraze înşelătoare!” Şi, cu toate acestea, e foarte probabil că şi Cuza şi sfetnicul lui, Kogălniceanu, credeau cu tot dinadinsul în adevărul frazelor ce ziceau şi, în orice caz, e absolut sigur că tinerimea entuziastă de atunci a crezut cu tot entuziasmul tineretii în veracitatea acestor fraze.

Şi tocmai de aici putem trage un învăţămînt pentru noi, şi anume să nu ne încredem frazelor. O reformă, o schimbare socială dorită poate părea la întîia vedere că ne duce drept la pămîntul făgăduinţei dacă nu priveşti decît o faţă a chestiunii şi dacă o îmbraci în fraze pompoase, în cazul acesta eşti osîndit, ca să parafrazez un vers al lui Goethe, să doreşti mereu binele şi să faci mereu rău.

Ca să scăpăm de frazele înşelătoare, trebuie de studiat societatea în toată complexitatea ei, trebuie de studiat trecutul şi prezentul ei, înarmat cu toată cultura veacului şi cu toată dorinţa fierbinte de a vedea omenirea scăpată din îngrozitoarele suferinţe îndurate atîtea şi atîtea veacuri.

Şi acest studiu e făcut tocmai de socialismul ştiinţific.

Iată de ce chemăm noi tinerimea la studiul greu, dar luminător al socialismului ştiinţific.

C. D. G.

„MUNCA” (BUCUREŞTI), ANUL II, NR. 40, DIN 24 NOIEMBRIE 1891.

LUCRUL CU BUCATA LA MUNCA CÎMPULUI

I

Tovarășul și prietenul G. Diamandi, vorbind într-un articol¹⁶ despre lucrul ou bucata la muncitorii industriali, a atins o chestie peste măsură de însemnată pentru dezvoltarea [dezvoltarea] socialismului în România. ^

E vorba de *lucrul cu bucata în cultura pământului*. În Moldova, sistemul cu dijmă întrebuițat în Muntenia e aproape necunoscut. Toate daraverile sau mai toate în ceea ce privește munca cîmpului sînt socotite bănește în Moldova. Muncitorii țărani *se angajează* la proprietar ori arendaș pentru munca cîmpului în bani și dacă țăranul are nevoie de pămînt și ia pămîntul de trebuință de la proprietar aceasta o face tot în bani.

Așa, de pildă, un locuitor are nevoie de 2 fălcii de pămînt, el se învoiește cu proprietarul despre prețul acelor 2 fălcii bănește, de pildă cu 80 fr., apoi, la rîndul său, țăranul se învoiește tot bănește pentru muncă și cu prețul muncii scade din datoria pentru pămînt. Încît în Moldova n-avem nici dijmă, nici acel întreg sistem meșteșugit de care se servesc proprietarii în Muntenia. Relațiile între țăranul și proprietarul din Moldova sînt îndeobște acelea care sînt între patron și lucrător, între capitalist și

proletar. Întocmai precum proletarul industrial își vinde puterea de a munci capitalistului fabricant, tot așa muncitorul țăran își vinde puterea de a munci capitalistului proprietar sau arendaș, așa că *în Moldova muncitorii agricoli sînt salariați în același chip ca și proletarii industriali*. Încît chestia salariilor care frămîntă pe proletarii industriali e întocmai aceeași și pentru proletarii țărani (și în Moldova sînt foarte mulți) care alcătuiesc masa muncitorilor agricoli.

Astfel fiind lucrurile, e vădit că chestiunea ridicării salariilor pentru muncitorii agricoli e tot așa de însemnată ca și pentru muncitorii industriali. Dar muncitorii industriali văd o mare piedică în ridicarea salariului în sistemul întrebuițat de capitaliști de a da lucrul cu bucata și de aceea Congresul socialiștilor din toată lumea de la Bruxelles a hotărît de a se împiedica prin toate mijloacele lucrul cu bucata, atît de dăunător pentru muncitori, cum a arătat foarte bine și prietenul Diamandi în „Munca”.

Acest sistem de lucru cu bucata e și mai păgubitor pentru muncitorii agricoli decît chiar pentru muncitorii industriali, după cum voi arăta îndată, și din nenorocire la noi în țară mai numai acest sistem e întrebuițat în agricultură.

Un proprietar sau arendaș „bun gospodar” cînd vine primăvara își are asigurată toată munca cîmpului ce vrea să-l cultive, socotită în fălcii și prăjini. El nu se îngrijește cîte zile de muncă îi trebuie pentru a-și lucra ogoarele, ci cîte fălcii are plătite; el nu se învoiește cu muncitorii să-i lucreze cu ziua, ci se învoiește cu bucata, cu faicea, prăjina și puțin îi pasă în cîte zile se va lucra acea bucată și dacă mai întrebuițează și muncitori plătiți cu ziua aceasta o face mai mult întîmplător, din împrejurări neprevăzute.

Pentru a vedea cît de păgubitor e acest sistem de a lucra cu bucata, cu falcea, prăjina la agricultură, trebuie să facem o mică socoteală.

îndeobște toate învoielile de munci agricole se fac iarna, cînd nevoia țăranului e mai mare și n-are pe ce prinde o para și vădit lucru e că și prețurile sînt mai mici. Dar să lăsăm la o parte, pentru ușurință, toate șicanele și toate călcările de lege ce le întrebuițează proprietarii spre a despoia pe țăran de munca lui și să ne închipuim că totul se petrece în cea mai bună regulă.

Plata pentru munca cîmpului se deosebește de la un loc la altul, dar vom lua mijlocia și chiar mai mult decît mijlocia și vom vedea cit de păgubitor e lucrul cu bucata la cîmp. îndeobște, în Moldova se plătește pentru prăjina de prașilă 50 de bani (adică pentru prașila întâia, a doua, culesul păpușoilor și desfăcutul lor, tăiatul hlujiilor * și căratul la coșar) și la 25 de prăjini prașila o baniță de făină și o oca de brînză. Vasăzică pentru 25 de prăjini va lua plată 12 fr. 50 b. și ca hrană 3 fr., total 15 fr. 50 b.

Un *bun prășitor* într-un an în care pămîntul se lucrează în mijlocie nu poate face mai mult de 4 prăjini pe zi, ceea ce pentru amîndouă prașilele îi trebuie 12 zile. Mai trebuie încă 6 zile cules, tăiatul hlujiilor, căratul la patul etc., ceea ce face 18 zile de lucru pentru prețul de 15 fr. 50 b. Cu alte cuvinte, un bun lucrător va primi pe ziua lucrătoare numai 86 de bani și cu mîncarea lui. Lucrătorii cu ziua la prașilă primesc în mijlocie un franc pe zi și mîncare, ceea ce pentru 18 zile face 18 franci și încă mîncarea, pe care să o prețuim la 40 de bani pe zi, care face 7 fr. 20 b., deci total 25 fr. 20 fo. Astfel că, în împrejurări deopotrivă și pentru unii și pentru alții, lucrătorul cu bucata primește cu 9 fr. 70 b. mai puțin decît cel cu ziua.

Să trecem la secere. Plata pentru prăjina de secere este 30 b. (acest preț e pus cam mare și se plătește vara numai — puține județe sint cum e Romanul, în care se plătește iarna acest preț și în care vara ajunge pînă la 50 b. prăjina) și la 25 de prăjini se dă „tain” o baniță de făină și o oca de brînză. Ceea ce face cu totul pentru 25 de prăjini de secere 10 fr. 50 b. Un *secerător bun* nu poate secera și lega în snopi mai mult de 4 prăjini pe zi, muncind 14 ceasuri, deci îi trebuie cel puțin 6 zile pentru a secera 25 de prăjini. Un *secerător* cu ziua se plătește cel puțin 2 fr. ziua de lucru și i se dă și mîncare, ceea ce pentru 6 zile face 14 fr. 40 b. Deci și la secere lucrătorul cu bucata pentru 6 zile va lua mai puțin cu 3 fr. 90 b. decît cel cu ziua.

Pentru *coasă* se plătește 15 fr. faicea (îndeobște numai 12 fr.) și tain o baniță de făină, o oca de brînză și o oca de rachiu. Pentru această plată trebuie să facă toată

* [Hlujean — cocean de porumb după ce s-au cules știuleții].

munca trebuincioasă: cosit, adunat, clădit în stog, ceea ce ia cel puțin 14 zile, pentru care primește cu tain cu tot 19 fr. 50 b. Un muncitor cu ziua primește cel puțin 1 fr 50 b. ziua (la cosit și clădit e mai scump, la adunat mai ieftin; pun o mijlocie), pentru 14 zile va avea 21 fr. și mîncarea să o pun 50 b. pe zi (la coasă se dă mîncare mai bună decît la alte munci și rachiu de 3 ori pe zi, fiind muncă mai grea), face peste tot 28 fr. Deci și la coasă muncitorul cu bucata va lua mai puțin cu 8 fr. 50 b. decît lucrătorul cu ziua pentru aceleași zile de muncă.

Un bun muncitor într-un an agricol, adică de pe la 15 martie pînă la 15 octombrie, e cunoscut că cu mijloacele de muncă care le avem nu poate lucra decît vreo 2 luni la arat (cam vreo 50 de zile lucrătoare), 50 de prăjini prașilă, 50 de prăjini secere și o falcie și jumătate de coasă (e rar lucrătorul care să poată munci atît și dacă muncește atît sau chiar mai mult e că lucrează și femeia și copiii, și noi facem socoteala pentru un singur om).

Pentru aceasta, lucrătorul cu bucata primește după socoteala de mai sus :

	<i>lei, b</i>	<i>zile lucr.</i>
1) <i>Arat</i> , plata a 2 luni, cîte 20 lei luna, plus mîncarea	60,00	50
2) <i>Prașilă</i> , plata a 50 de prăjini, plus tain	31,00	36
3) <i>Secere</i> , plata a 50 de prăjini, plus tain	21,00	12
4) <i>Coasă</i> , plata a o falcie și jumătate, plus tain	<u>29,25</u>	21
Total	141,25	119

Pentru un lucrător cu ziua, care ar fi lucrat aceleași zile :

1) <i>Arat</i> , plata a 2 luni cîte 20 lei luna, plus mîncarea	60,00	50
2) <i>Prașilă</i>	50,40	36
3) <i>Secere</i>	28,80	12
4) <i>Coasă</i>	<u>42,00</u>	<u>21</u>
Total	181,20	119

Deci vedem că pentru un același număr de zile care au muncit și muncitorul cu bucata, și cel cu ziua în o vară e o deosebire de 40 de fr., sumă destul de mare pentru un muncitor țăran și care l-ar pune în stare să facă față la multe nevoi. încît vedem cît de însemnat lucru e pentru muncitorii agricoli de a nu mai lucra cu bucata, ci cu ziua. Dar această deosebire pe care am arătat-o pînă aici încă nu e lucru așa mare față cu deosebiri mult mai mari și din care izvorăsc, în mare parte, nenorocirile ce cad asupra muncitorului țăran. Dar despre acestea voi vorbi în nr. viitor.

II

Am zis în articolul trecut că un bun muncitor într-un an agricol nu poate lucra, punînd și aratul, decît 50 de prăjini prașilă, tot pe atîta secere și o falce și jumătate de coasă și am făcut socoteala că acestea le face în 119 zile lucrătoare. Dar de la 15 martie pînă la 15 octombrie sînt 213 zile, din care scoțînd 60 de zile de sărbătoare și zile rele de lucru ar rămînea deci pentru muncitorul nostru încă 34 de zile lucrătoare, dar cu toate acestea el nu poate munci mai mult decît am spus mai înainte. Adevărul e că chiar bunul muncitor nu poate munci în timpul socotit de noi toată acea muncă și nici un an nu e așa de bun pentru toate felurile de muncă. Dacă, de pildă, anul va fi bun și prașila va merge după socoteala ce am făcut, e cu neputință să fie tot așa de bun pentru coasă, unde va trebui să piardă mai mult timp sau din contra»

Astfel că lucrătorul cu bucata va pierde și aceste 34 de zile, pe cînd muncitorul cu ziua nu le pierde și va fi plătit pe ele. Punînd și pe acestea un franc pe zi și mîncare, îi va mai veni lucrătorului cu ziua încă 47 fr. 60 b. Astfel că lucrătorul cu bucata va lua mai puțin decît cel cu ziua cel puțin 87 fr.

Dar deosebirea nu se mărginește numai aici ; în agricultură nu e ca în industrie, unde lucrul de fabricat e tot atît de greu azi ca și la anul și tot atît am să produc în o zi și acum, și la anul. în agricultură, greutatea muncii atîrnă de timp : e ploaie mai multă, e secetă, e roadă multă, sînt atîtea pricini care nu atîrnă de om și care îngreunează munca.

Sînt ani în care cel mai bun prășitor nu poate prăși mai mult de 2 prăjini pe zi. Cu strinsul finului e și mai

greu adesea : cînd e timpul ploios trebuie să stea luni întregi să-l păzească, să-l tot întoarcă, să-l adune și iar să-l împrăștie. În aceste împrejurări, muncitorul cu bucata nu poate face decît jumătate din munca ce am spus și astfel și prețul muncii lui se înjumătățește, pe cînd al muncitorului cu ziua rămîne întreg. E un lucru foarte ciudat : dacă grîul e bun, des, gros în pai, dacă păpușoi sînt rodnici, pentru muncitorul cu bucata această roadă bogată e o pricină de sărăcie și de nenorocire, căci trebuie să lucreze mai mult timp și prin urmare să ia un preț mai mic decît dacă recolta ar fi proastă.

Un an în care pămîntul se muncește greu sau un an în care *recolta e prea bogată* e de ajuns a robi proprietarului pe muncitorul țăran care lucrează cu bucata, și iată cum. Să ne închipuim un bun muncitor, care știe că poate face în o vară toată munca care am arătat-o mai sus ; el se invoiește cu proprietarul pentru toată acea muncă și-și regulează toate nevoile. Se întîmplă că munca e foarte grea, fie din pricina timpului rău, fie din pricina unei recolte prea bogate, și atunci nu poate face toată munca, ci rămîne o jumătate sau o parte din muncă nefăcută. Ce se va întîmplă ? Pentru a-și îndeplini trebuințele, va fi silit să ia de la proprietar iar pe muncă și pe lîngă aceasta va avea de făcut și rămășița din anul trecut și așa rămîne dator din an în an, încît de la o vreme, pentru a avea cu ce trăi, se îndatorește pentru al 3-lea și al 4-lea an și așa merge pînă moare, lăsînd moștenire la copii o datorie de 3—4 ani de muncă. Dar, îndeobște, proprietarii, pentru rămășițele de muncă, le pun dobînzii și chiar le îndoiesc datoria sub cuvînt că ei au pierdut dacă nu le-au făcut toată munca și la acestea mai adaugă și anii de lipsă, birurile, șoselele și alte avaele *, și veți pricepe de ce muncitorii țărani sînt datori la proprietari cu muncă pe 10 și 15 ani.

Dacă muncitorii ar lucra cu ziua, puțin le-ar păsa dacă pămîntul se muncește mai greu ; ei ar munci cît se poate munci de un om și și-ar lua plata după ziua de lucru ; din contra, dacă recolta ar fi mai bogată s-ar bucura, căci ar fi nevoie de mai multe brațe și prețurile (salariile) ar crește, și în nici un chip din pricina greutății de muncă n-ar putea fi siliți să se îndatorească pe anii viitori.

* [Avaet = impozit].

Chestiunea aceasta, ca muncitorii de pământ să lucreze cu ziua și nu cu bucata, ar avea și alte foloase. Nefiind obligați să lucreze cu falcea, ar putea să se înțeleagă să ridice prețul zilei de muncă și dacă proprietarul n-ar vrea să le ridice prețul ar putea să nu vrea să lucreze un timp, să facă aceea ce se numește grevă și când proprietarul ar vedea că se scutură grâul, că buruienile înădușă păpușoi ar fi silit să dea, Dar despre această prea însemnată chestie vom vorbi altă dată.

Fără îndoială că din socotelile arătate mai sus e vădit ca muncitorii agricoli să caute toate chipurile și să nu se mai învoiască cu bucata la munca cîmpului, ci cu ziua. Dar orice muncitor țaran ne poate zice : „Foarte bine, bun sfat, îl pricepem și noi, dar iarna cînd ne strînge nevoia nu putem aștepta pînă vara să lucrăm cu ziua, ce să facern?”. Nu mai încape îndoială că ar fi mult mai bine ca muncitorii să nu se învoiască de iarna, căci atunci proprietarii le dau prețul care voiesc ei, pe cînd vara ar fi siliți să dea prețurile care le-ar cere muncitorii ori altmintrelea le-ar rămîne ogoarele pustii. Dar fiindcă sint [în] nevoi și trebuie să ia bani ori lemne etc. și să facă învoieli iarna, aceste învoieli, în loc de a le face cu bucata, să le facă cu ziua, în loc să ia atîtea fălcii de muncă, să ia plată pentru un număr de zile pe care le va munci în vară, și atunci vor lipsi acele neajunsuri ce întovărășesc lucrul cu bucata. Dacă un muncitor ia, învoindu-se cu bucata, 140 fr., cum am zis mai sus, această sumă o ia și pentru trebuințele ce le are iarna și pentru cele de vară și prin urmare pentru iarnă îi vine 70 fr. Pentru nevoile ce le are iarna, în loc de a se învoi cu bucata, s-ar învoi cu ziua și, învoindu-se chiar numai cu un franc pe zi, pentru acești 70 fr. de care are nevoie va trebui să se învoiască pe 70 de zile care să le muncească vara și încă pentru aceste 70 de zile va avea mîncarea tot de la proprietar.

Atunci îi va mai rămîne încă 80 de zile slobode pe vară, pe care zile își va putea cere prețul care-i vine la socoteală, și astfel va fi plătit mai bine și încă cu atît mai bine cu cît pămîntul se va lucra mai greu sau roadă va fi mai îmbelșugată. în acest chip nu numai că n-ar mai rămîne dator, dar ar putea să mai strîngă ceva economii

pe iarnă și atunci să se învoiască pentru vara următoare și pentru mai puține zile.

Pentru a aduce la îndeplinire această îmbunătățire nu trebuie alta decît unire și înțelegere dintre muncitorii fiecărei comune, căci acest lucru nu atîrnă decît de muncitori și deloc de stăpîni. Dar, încă o dată, *fără unire între muncitori nu se poate ajunge la nimic.*

I. Vasiliu

„MUNCA” (BUCUREȘTI), ANUL II, NR. 44 și 45, DIN 22 ȘI 29 DECEMBRIE 1891.

j

j

|

j

j

!

|

:

POLITICA EXTERNA

La această rubrică¹¹, cititorul va găsi mersul general al politicii externe din fiecare lună. Pentru acest prim No. însă ne vedem siliți a pune pe cititor în cunoștință de faptele care s-au petrecut nu numai în cursul acestei luni, ci de a face un mic rezumat al unor fapte mai vechi spre a putea a ne da seama mai lămurit de acest complex de fapte al politicii europene. În același timp, pentru a nu pierde din vedere mersul de totalitate al politicii exterioare, pentru a nu rămâne surprinși față cu împerecherile și alianțele cele mai surprinzătoare ale statelor europene, trebuie să ne dăm seama de mobilul principal care determină politica europeană în o anumită direcție, și nu în alta. Altmintrelea, la fiecare pas am vedea petrecându-se o serie de fapte care de care mai ciudate în aparență și, dacă nu am cunoaște adevăratul motiv care le determină, ne-am pierde în detalii fără a înainta un pas în cunoașterea esenței acestei politici generale și n-am fi decât niște simpli cronicari. Fără îndoială că nu într-un singur număr vom face să reiasă toate pricinile care determină politica europeană, aceasta sperăm a o face treptat, treptat, pentru cititorii noștri, dar, oricât de pe scurt, e trebuitor a

stăruii de la început asupra celui mai de căpetenie mobil care împinge și îndreptează toată politica exterioară.

Toată politica actuală a Europei se învîrtește în jurul a două puncte de căpetenie :

- 1) *Formidabilele alianțe între diferitele popoare și*
- 2) *Mișcarea proletariatului*

Dacă ne uităm la statele Europei, le vedem împărțite în două mari tabere : de o parte alianța puterilor centrale, alcătuită din Germania, Austro-Ungaria și Italia, sprijinită direct sau indirect de Anglia, în jurul cărei alianțe gravitează statele mai mici, ca România, Bulgaria etc., de altă parte alianța Franței republicane cu autocratica Rusie, în jurul căreia gravitează Danemarca, Serbia.

În fața acestor formidabile alianțe, față cu eforturile fiecărui stat de a-și căpăta alianțe sau de a intra în alianțele formate, fiecare e dator să se întrebe care e rațiunea acestor alianțe. Răspunsul general e acesta : Franța vrea să-și revendice de la Germania provinciile Alsacia și Lorena pierdute în războiul de la 1870 și Rusia vrea să se întindă în Peninsula Balcanică, iar Germania are interesul de a împiedica pe Franța și Austria, de a împiedica pe Rusia în aspirațiunile lor. Răspuns de altmintrelea adevărat, dar care nu lămurește pricinile mai adinei ale vrăjmășiei unor state, nici pricinile prieteniei altora. Dacă acest răspuns ar fi singurul adevărat, atunci cum ne-am explica alianța Italiei cu Austria ? Dacă e vorba de revendicări de făcut, atunci Italia ar avea de revendicat mai mult de la Austria decât de la Franța. Și cu toate acestea Italia, de gîntă latină, e aliata Austriei și dușmana Franței, tot de gîntă latină !

În politică și diplomație e un adevăr aproape banal că statele, în politica lor exterioară, se conduc nu după simpatii, nici după comunitatea de origine, adică dacă aparțin aceleiași rase, ci *numai și numai de interese*. Și cînd zicem că statele se conduc numai de interese rugăm pe cititori să nu înțeleagă că interesele întregii națiuni determină politica statelor, ci că numai interesele clasei domnitoare determină acea politică, deoarece statul e în mîna acestei clase și ea îndreptează acțiunea statului așa ca să-și satisfacă interesele sale.

Veacul al XIX-lea e veacul domniei burghezimii, în interesele burghezimii din diferitele state trebuie să cău-

tăm pricinile împerecherilor dintre statele europene. Atit alianțele cit și dușmăniile dintre diferitele state se schimbă neconținut după cum interesele burghezimii din acele state se schimbă și ele. *Cind burghezimea din două state are același interes, acele state vor fi în cea mai bună legătură, vor face alianțe. îndată ce interesele burghezimii din acele state, pînă atunci prietene, vor deveni antagoniste, imediat și statele vor deveni dușmane.* Să dovedim aceasta. Dar înainte de toate care sînt interesele mai de căpetenie ale burghezimii ?

Tipul unei burghezimi ajunse la cel mai înalt grad de dezvoltare e de a produce mărfuri în cantități colosale și a avea la dispoziție piața universală pentru desfacerea mărfurilor, de a putea să-și vîndă mărfuri în toate țările fără nici o piedică. Burghezimea engleză e pînă la un oarecare punct idealul burghezimii din toate țările.

Dacă în un stat burghezimea a ajuns la un înalt grad de dezvoltare, burghezimea din acest stat va proclama principiul *liberului schimb* și va deveni *cosmopolită*. Așa a fost cazul cu Anglia⁵⁵. Orice țară care-și deschide piața sa pentru mărfurile engleze va fi cea mai bună prietenă a statului englez și la nevoie de primejdie o va apăra cu arma împotriva altor state. Din contră, orice țară care-și închide piața sa pentru mărfurile engleze devine vrăjmașă Angliei și caută a o sili prin puterea armelor a admite principiul liberului schimb, cum a fost cazul cu China, Japonia și altele. Acestea ne explică în același timp acest fapt caraghios pentru ce burghezimea e în același timp cosmopolită și naționalistă. *Cosmopolitismul* îi vine la socoteală, căci vrea să aibă piața liberă în toată lumea, *naționalismul* iar îi convine, căci vrea să fie o nație puternică, pentru a sili prin putere pe celelalte națiuni a lăsa piețele lor libere și, *mai cu seamă, a zdrobi prin putere pe burghezimea altei națiuni care ar ajunge la un grad de dezvoltare și ar putea astfel a-i face o concurență primejdioasă.*

Dacă, din contră, într-o țară burghezimea nu e dezvoltată bine, produsele ei industriale și agricole sînt inferioare, atunci ea devine protecționistă în ultimul grad și naționalistă pînă la șovinism. Neputînd concura cu burghezia străină, vrea să-și aibă măcar piața internă pentru produsele ei și de aceea caută a lua măsurile pro-

tecționiste cele mai riguroase. în același timp, trebuie să fie o nație puternică spre a-și putea apăra piața internă și în același timp a sili prin puterea sa politică pe alte nații mai mici a deschide piețele lor numai acestui stat și a le închide pentru alte state.

Cele ce am zis pînă aici se lămuresc minunat de bine în istoria burghezimii franceze.

După ce prin revoluție a răsturnat domnia feudali- mului și a ajuns stăpînă pe stat, o vedem răsboindu-se aproape un sfert de veac cu mai toate statele europene. Cine crede că Franța a vărsat atîta sînge numai pentru a introduce în Europa principiul de egalitate, libertate și fraternitate, precum se învață în școlile noastre, se înșală amar ! Fără îndoială că o bucată de vreme burghezimea franceză s-a luptat în contra Europei feudale pentru ca să nu se restatornicească iarăși în Franța domnia feudală și astfel să se ieie statul din mîna burgheziei, dar mai în urmă, mai cu seamă după ce Napoleon I a ajuns împărat, toate războaiele au fost în interesul lărgirii pieței pentru produsele burgheziei franceze.

Burghezimea franceză, ajungînd stăpînă politiceste în stat, era în următoarea situație : avea o dezvoltare industrială și comercială foarte înfloritoare față cu toate țările continentale din Europa și prin urmare nu putea fi concurată de ele, deci căuta să-și păstreze aceste piețe sau să dobîndească pe cele care nu le avea. De altă parte era Anglia, mult mai dezvoltată, față cu care burghezimea franceză nu putea să ție concurență.

Germania, vecina Franței, era o piață admirabilă pentru mărfurile burgheziei franceze dacă n-ar fi concurat-o burghezimea engleză. în același timp, burghezimea germană, care era atunci în stare embrionară, ar fi ajuns o primejdie serioasă pentru burghezimea franceză dacă s-ar fi putut dezvolta în liniște. De aceea pe Germania a căutat să o divizeze și să o pună sub influența franceză ca nu cumva să se mai poată ridica, tot așa a făcut cu Italia, Spania etc. Prin acest mijloc avea piețe sigure, orice industrie națională în aceste țări era cu neputință să se dezvolte din pricina concurenței mărfurilor franceze, care erau superioare, nici un mijloc de protecțiune a industriei naționale nu se putea lua deoarece erau sub influența franceză și dacă nu se supuneau le impuneau cu puterea armelor ; concurența engleză era îndepărtată,

căci orice țară cădea sub influența Franței i se impunea să închidă piața pentru mărfurile engleze (Blocul continental).

Iată foloasele burghezimii de a fi un stat puternic, iată motivele foarte puternice pentru a fi patriotă! Patriotismul aduce parale!

Burghezimea engleză, care se vede alungată de pe piețele Europei, devine vrăjmașa de moarte a Franței și o urmărește ca să o doboare cu atîta stăruință cum nu s-a mai văzut decît doară în istoria Romei și Cartaginei.

Burghezimea franceză, văzînd că nu va putea să scape de burghezia engleză și văzînd că aceasta nu-i dă răgaz deloc, hotărîse să zdrobească puterea Angliei prin o năvălire în Anglia și în colonii.

Atunci burghezimea franceză, care se lupta, ne spun istoricii ei, pentru libertatea popoarelor, pentru a introduce principiile de egalitate și fraternitate, întinde mîna despoticeii și autocraticeii Rusii, închide ochii, trece alături cu principiile de egalitate, fraternitate și consimte la toate pretențiile imperiului semibarbar!!

În înțelegerea de la Tilsit²² și de la Erfurt, burghezimea franceză, prin reprezentantul ei, Napoleon I, hărăzește monarhului de drept divin și celui mai absolut din Europa o mulțime de popoare, între care și pe prea iubiții săi frați mai mici de la Dunăre, în schimbul sprijinului ce Rusia i l-ar da spre a zdrobi pe Anglia!

Germania, la rîndul ei, spre a putea scăpa de Franța, proclamă principiul unității naționale pentru a deveni un stat puternic și a se opune prin putere de a deschide piața ei internă mărfurilor franceze și, în același timp, de a sili pe alte popoare mai slabe de a-și procura mărfurile de la burghezimea germană.

Istoria ne spune că rivalitatea dintre Franța și Anglia e seculară și cu toate acestea în vremea acestei rivalități de multe ori am văzut pe Anglia braț la braț cu Franța. Pentru ce? Pentru că interesele burgheziei din ambele state s-au întîmplat în unele timpuri să fie aceleași. Rusia, a cărei dezvoltare burgheză e inferioară, ale cărei produse naționale n-ar putea susține concurența străină nici pe piața sa internă, e statul cel mai protecționist din Europa.

În timpul cînd Rusia, sub Neculai Pavlovici²³, încerca să cuprindă Turcia și țările române, vedem pe Anglia și pe Franța aliate spre a sprijini pe Turcia și țările de la Dunăre, încurcîndu-se cu Rusia într-un război foarte greu și foarte costisitor²⁴. Pentru ce? Pentru că atît englezii cît și francezii făceau comerț însemnat cu Turcia și în țările române și, de cădeau sub stăpînirea Rusiei, aceasta ar fi aplicat sistemul protecționist și atunci o piață atît de însemnată le-ar fi fost mchisă. Atunci, ca prin minune, au uitat vrăjmășia și și-au întins mîna! Tot asemenea s-au unit ca să silească pe China să deschidă piața ei pentru mărfurile franceze și engleze.

Dacă în întîia jumătate a veacului nostru aproape toată mișcarea politicii europene se învîrtește în jurul celor două burghezii antagoniste, franceză și engleză, și în silințele burghezimii franceze de a răsturna feudalismul din Europa, pentru a nu fi primejdios burghezimii franceze, în jumătatea a doua a veacului nostru situațiunea se complică prin intrarea pe scenă și a burghezimii altor nații.

Burghezimea se dezvoltă în Germania și în Italia, și fatal aceste țări se fac naționaliste, pentru că, ridicînd principiul naționalităților, ele ajug niște state puternice și capătă o situație politică însemnată atît de folositoare intereselor burgheziei, fie pentru a-și păstra piața internă, fie pentru a-și lărgi piața externă.

Cu cît creștea puterea burghezimii germane, cu atît și antagonismul între ea și burghezimea franceză creștea. Burghezimea germană vedea în cea franceză o piedică în dezvoltarea ei, atît prin inferioritatea mărfurilor germane, care nu puteau ține concurență cu mărfurile franceze, cît și prin situația politică superioară a Franței, care sub Napoleon al III-lea avea oareșicum hegemonia Europei în urma războiului Crimeii și în urma învingerii Austriei²⁵. Burghezimea franceză vedea o primejdie în puterea mereu tot crescîndă a burgheziei germane. Războiul ajunge de neînăturat. Unitatea națională, Rusia, cîștigată la neutralitate prin făgăduința că Germania va păzi neutralitatea în războiul oriental, slujiră de minune pe burghezia germană pentru a slăbi puterea burgheziei franceze și a-i lua măcar în parte locul.

Anglia, care n-avea frică de concurența germană, vedea cu ochi buni zdrobirea burgheziei franceze. Pretextul fu găsit ușor și războiul declarat în 1870. Franța fu învinsă, iar Germania ajunsese prima putere în Europa. Germania, pentru a se asigura de Franța și a o ține oareșicum de păr, ia de la Franța Alsacia și Lorena, două provincii fără care Franța rămîne deschisă și fără nici o apărare naturală despre hotarele Germaniei. O năvălire germană în Franța e foarte ușoară, pe cînd o invazie franceză în Germania e foarte grea. Acestea fiind așa, burghezimea franceză fiind amenințată în orice moment, putem înțelege silințele disperate ce-și dă Franța de a căpăta acele provincii și de ce burghezimea franceză a ajuns la acel patriotism șovinist care merge uneori pînă la nebunie. Nesiguranța ei pe de o parte, pe de alta visul de a vedea iarăși burghezimea germană zdrobită și a-și putea face treburile în Europa nu-s destul motiv pentru șovinismul burgheziei franceze ?

Germania, la rîndul ei, spre a putea păstra situația cîștigată își dă toate silințele de a ține în frîu pe Franța și caută să intereseze, rînd pe rînd, pe toate puterile pentru a avea sprijinul lor în cazul unui război cu Franța. Cel întii lucru ce caută Germania e de a restaurnici alianța celor trei împărați⁶⁴, avînd această alianță un îndoit scop : 1) de a împiedica revendicările Franței și 2) de a înăbuși mișcarea de emancipare a proletariatului european. Dar interesele Germaniei și, mai ales, ale Austro-Ungariei sînt cu desăvîrșire vrăjmașe intereselor Rusiei, și deci prietenia dintre ele era cu neputință să rămîie statornică.

Rusia, fiind o monarhie după modelul monarhiilor semibarbare, are interese cu totul contrare de ale puterilor europene. Puterea monarhiilor semibarbare stă în o necontenită cucerire a popoarelor înconjurătoare, cum s-a întîmplat cu mongolii, tătarii, otomanii etc. Puterea despotică spre a putea fi conservată trebuie necontenit să întrețină pe supușii săi în veșnice războaie și să facă cuceriri permanente ca să îndrepte atențiunea supușilor înspre acea direcție.

Pentru monarhia rusească, spre deosebire de celelalte monarhii semibarbare, e un alt interes și mai mare, Rusia e înconjurată de popoare civilizate și liberale și deci primejdia pentru răsturnarea monarhiei autocratice

e mai mare din partea acestor popoare decît din partea a înseși supușilor săi. Așa că pentru monarhia rusească nu e chestia numai de cuceriri pentru simpla ambiție a monarhului și a supușilor săi, ci e chestie de viață a însuși principiului autocratic. *Rusia vrea întinderea în Europa pentru a zdrobi liberalismul și a întrona autocrația, spre a putea trăi țarismul în liniște.* România, Austro-Ungaria și Peninsula Balcanică sînt ținta țarismului, pentru că odată dobîndite ușor va putea dicta la Berlin și la Paris. Pe de altă parte, în Rusia s-a creat și o burghezie, dar această burghezie e inferioară, incapabilă de a susține concurență cu burghezia străină chiar pe piața Rusiei, de aceea s-a văzut silită de a admite sistemul protectionist cel mai riguros din cîte s-a văzut, care merge pînă la interzicerea intrării mărfurilor străine, și de aceea șovinismul poporului rus (înțeleg clasa domnitoare) nu are egal decît doar în burghezimea franceză în urma ultimelor evenimente. Prin urmare cu cît Rusia se va întinde, cu atît celelalte burghezii europene pierd o mare parte din piețelor lor, și de aceea am văzut războindu-se Franța alături cu Anglia în Crimeea cînd Rusia amenința să le ia piața de la Dunăre și Balcani.

Austro-Ungaria face un însemnat comerț cu popoarele din regiunea carpato-balcanică. Germania de la 1870 încoace, prin pozițiunea sa politică, a reușit să facă bune afaceri în această regiune și mărfurile germane să înlocuiască pe cele franceze. Natural că prietenia Germaniei și Austro-Ungariei cu Rusia, care pretinde tocmai această regiune, nu putea să trăiască și deveniră dușmane de moarte, cu atît mai mult că pentru Austro-Ungaria, ca și pentru România, îndeplinirea visului țarismului nu e numai o chestie de piață, ci o chestie de existență. Astfel că *alianța Austriei cu Germania se impune ca o necesitate în situația actuală.*

Burghezimea franceză, pierzînd, în urma evenimentelor de la 1870, însemnătatea ce o avea în Europa, caută să-și deschidă piețe pe altă cale, prin cîștigare de colonii. Mai întii caută să deschidă din nou drum mai scurt către India și China și de aceea taie istmul de Suez, punînd în legătură Mediterana cu Oceanul Indian (formarea canalului de Suez e operă mai ales a burghezimii franceze, bineînțeleles sprijinită și de statul francez). Apoi caută a pune mîna pe țarmul mediteran al

Africii și ia Tunisul în stăpînire, pune mîna pe Tonkin și-și creează prea frumoase și întinse colonii în Indochina, în urma acestora nu-i lipsește decît preponderența în Europa prin zdrobirea Germaniei ca astfel burghezia franceză să-și capete vechea ei splendoare.

Anglia, de cînd în diferite state europene a crescut puterea burgheziei și aceste state au devenit mai mult sau mai puțin protecționiste, vede că piețele cele mai bune ale ei constau în colonii și la popoare semibarbare și barbare din Asia și Africa și prin urmare caută să nu fie lovită acolo. De aceea Anglia caută să pună mîna pe noua cale deschisă de burghezia franceză, pe canalul de Suez, spre a nu putea fi lovită în India, și ocupă Egiptul.

Burghezia italiană, care ar voi și ea să aibă piețe de desfacere, și-a pus ochiul pe țărmul mediteran al Africii nordice, și tocmai Franța a pus mîna pe o parte bună din această regiune și se întinde neconținut; de aici dușmănie între burghezia italiană și [cea] franceză și deci și între statele lor. Franța posedă, pe lângă aceasta, o flotă admirabilă, și Anglia se teme de coloniile sale cu creșterea marinei franceze și deci îi trebuie aliat, și acest aliat e găsit în Italia, care ar vrea să capete provinciile Africii și se vede împiedecată de Franța. Pe de altă parte, în visul burghezimii din Anglia și Italia, zdrobirea Franței ar constitui pentru ele un adevărat Eldorado, căci Anglia ar pune mîna pe vreo 25 milioane de supuși francezi din Indochina și Italia pe provinciile Africii nordice. Această comunitate de interese face pe Anglia și pe Italia să fie în cele mai strînse legături de prietenie și chiar se zice că ar fi între ele un tratat de alianță secret.

Pe de altă parte, Anglia se vede pusă în primejdie pe uscat, în coloniile din India și în comerțul cu China, de către Rusia, care s-a întins pînă în granițele Chinei și ale Indiei. Deci Anglia e silită a se alipi sau cel puțin a încuraja pe statele potrivnice Rusiei. Chestiunea întinderii Rusiei în Peninsula Balcanică privește de aproape pe Italia, mai întii că și ea face comerț întins în peninsula, și atunci ar pierde o piață însemnată, și al doilea, și cel mai de căpetenie, e că Rusia, stăpînă pe Constantinopol, ar căpăta domnia asupra Mediteranei și nu numai că visurile burgheziei italiene de a deveni stăpînă pe

Mediterană s-ar risipi, dar chiar orice comerț i-ar fi oprit de Rusia, care ar fi stăpînă acestei mări. Iată pentru ce, în starea actuală, *alianța Italiei cu Austria împotriva Rusiei se impune*, cu toate dușmăniile ce au fost și mai sînt încă între aceste două state. Natural că alianța Italiei și a Germaniei se explică și mai bine cu cît Germania are interesul de a fi și împotriva Franței, și a Rusiei.

Burghezia franceză fiind îndepărtată în mare parte de la comerțul din România și din Peninsula Balcanică de către burghezia germană și austriacă, puțin îi pasă cine va stăpîni aceste țări. Din contră, sprijinul Rusiei pentru a zdrobi burghezimea germană i-ar fi de mare folos nu numai pentru a-și căpăta provinciile pierdute, ci mai ales pentru nimicirea unui concurent atît de primejdios și de puternic și, în același timp, pentru a pune mîna pe Egipt și pe noua cale către India, deschisă de burghezimea franceză și pentru dobîndirea căreia nu cruță nici un mijloc. Rusia zdrobească pe Austria, cucerască România și Peninsula Balcanică, burghezimii franceze nu-i pasă, pentru timpul de față nici un folos pentru ea nu are păstrarea acestor țări, dar vede un mare folos în zdrobirea Germaniei și luarea Egiptului. De aceea, Franța s-a apropiat tot mai mult de Rusia, pînă ce a alcătuit alianța franco-rusă, prin care, desigur, consimte la pretențiile Rusiei, cum a consimțit și sub Napoleon I. Că pune prin aceasta Europa în primejdie de a-și pierde libertățile și civilizația cîștigată, introducînd autocratismul rusesc, ce-i pasă burgheziei franceze! Că pretențiile Rusiei, odată satisfăcute, mai tîrziu vor deveni primejdioase pentru însăși Franța, ce-i pasă ei ce va fi mai în urmă? Acuma sînt șanse de cîștig cu Rusia, merge cu ea, mai pe urmă întîmple-se ce se va întîmplă. Nu are ea presimțirea că tot n-are mult de trăit? Ori va cădea prin emanciparea proletariatului, ori prin autocratismul rusesc. De ce n-ar cîștiga încă pe cît poate?

Astfel, Europa s-a împărțit în două tabere: de o parte tripla alianță, sprijinită direct sau indirect de Anglia în contra tendințelor ruse și franceze, de altă parte alianța franco-rusă, amenințînd Europa cu domnia țarismului moscovit. Germania, ce are o situație preponderentă în Europa, burghezimea germană ajunsă la cel mai înalt ideal ce și-a putut închipui și în luptă cu proletariatul

german, atât de puternic și de organizat, nu poate dori decât pacea și de aceea duce o politică conservatoare de a se putea menține în această stare și fugă de un război din care nu se știe cine va ieși învingător. Austria, a cărei existență e amenințată de Rusia, nu poate dori nici atât războiul, Italia, chiar dacă l-ar dori, nu se simte în stare a-l face. Astfel că atitudinea triplei alianțe e împăciuitoare, politica ei e de a conserva starea actuală de lucruri, prin urmare primejdia unui război nu poate veni din partea triplei alianțe, din contră, tripla alianță a conservat pacea pînă la alianța franco-rusă.

Nu tot așa e cu alianța franco-rusă. Franța are revendicări de făcut, umilințe de șters, răzbunări de satisfăcut, bineînțeles că toate acestea și cu câștig de realizat. Rusia vrea întinderi și cuceriri, țarismul vrea să stea cu un picior în Viena și cu unul în Constantinopol și de acolo să dicteze Europei.

Armările continuă, fanfarele de război sună, Europa stă gata cu arma la picior și așteaptă să sosească ceasul celui mai îngrozitor război, celui mai grozav măcel de carne omenească, de asemănarea căruia istoria nu cunoaște pînă acuma !

În fața acestei ciocniri de puteri uriașe, ce vor face micile popoare, la care nu poate fi vorba nici de piețe, nici de cuceriri, *ci numai de existența lor* ? Ce va deveni ? Ce va face România ? Să stăm neutri, ni se va zice, și la timpul prielnic vom vedea de partea cărei puteri să trecem. Dar este cu puțință această neutralitate ? Cine ne va lăsa să stăm neutri ? Ar trebui să ne închipuim că sînt nebune și Rusia și Austria dacă ne-ar da voie să stăm într-o asemenea neutralitate. Atît Austria cît și Rusia vor trebui să știe hotărît care e atitudinea noastră, altmintețea cu declarația că vom sta neutri nu pot să se împace cînd vor ști că în coastele lor e o putere de vreo 200 000 de soldați gata de a se da sau în partea uneia sau altei puteri tocmai în momentul cel mai critic și care pot să hotărască soarta războiului. Îndată ce războiul va fi declarat și noi am persista în stare de neutralitate, atît Austria cît și Rusia ar căuta să ne dezarmeze pentru a fi sigure de noi. Cel întîi pas ce-l vor face și una, și alta va fi să ocupe fiecare cît mai mult din teritoriul nostru, pentru a-și asigura mai bine reușita, și fiecare din aceste puteri va intra ca vrăjmașă la noi.

Războiul și ciocnirile principale se vor face la noi în țară, iar orașele și satele noastre vor fi pustiite, căci nu va fi cine să le apere, nefiindu-ne nici o parte aliată, ci toate vrăjmașe și oastea noastră dezarmată. O asemenea stare de neutralitate e echivalentă cu cel mai înfricoșat război care ar fi făcut pe față și ne va aminti timpurile de tristă memorie ale năvălirilor tătarăști !

Nu e tot așa în cazul unei alianțe a noastre cu una din puterile vrăjmașe, atunci cel puțin avem războiul în regulă și armata noastră, cu sprijinul puterii aliate, poate apăra măcar o parte din teritoriul nostru de foc și de pustiire.

Mai mult încă, se poate foarte bine ca ciocnirile principale, din motive strategice, să nu se facă pe teritoriul nostru, cum e și foarte probabil, pe cînd, dacă am păstra neutralitatea, tocmai din motive strategice fiecare din puterile în război se vîd silite a năvăli în România și a se asigura din această parte. Așadar, *alianța României cu o tabără sau alta se impune*. Cu cine însă să facă românii alianță ? Să o facă cu Rusia ? Dar România nu e primul obiectiv al întinderii și cuceririlor împărăției moscovite ? Rusia, învingătoare și stăpînă pe Peninsula Balcanică și poate pe o parte din Austria, ne va mai lăsa pe noi din ghiarele sale ? Ori poate va crede cineva că, fiindcă am fost aliații ei, ne va cruța ? Dar chiar de ar voi aceasta n-ar putea, căci în ce chip ar putea stăpîni Peninsula Balcanică dacă România ar fi un stat independent, deoarece România e puntea ce leagă peninsula cu Rusia ? Apoi nu sînt românii pătrunși de recunoștința moscovită ? N-am fost noi aliații Rusiei la 1877 și, cu toate acestea, nu ne-a răpit hoștește Basarabia drept răsplată pentru singele vărsat de noi ? *A face alianță cu Rusia înseamnă a ne pune singuri jugul în gît și a ne da gata înjugați țarismului rusesc.*

Austria, fără a avea intenții bune cu noi, e silită să aibă altă atitudine cu România. Ea, ca și România, își vede existența amenințată de Rusia, orice putere se adaugă ca să împiedice pe Rusia ajută existenței Austriei, ca și a României. Austria, lucrînd pentru existența României, lucrează pentru propria ei existență, și România, lucrînd pentru existența Austriei, lucrează pentru existența sa. *Așadar, în starea actuală, alianța României cu Austria se impune și cu atît mai mult cu toate ce-*

lelalte puteri care vrăjmăşesc pe Rusia, deci intrarea României în tripla alianţă e o necesitate. Acest lucru l-a înţeles partidul naţional-liberal (aşa-zii colectivisti), şi cu toate păcatele acestui partid în această chestiune trebuie să-i recunoaştem mare merit. Nu ştim întru cât legăturile noastre cu tripla alianţă sint înaintate, dar dacă pînă acum nu s-a făcut nimic în această privinţă trebuie să ne punem toate puterile spre a intra în tripla alianţă, *care să ne dea asigurări că ne va apăra împotriva Rusiei.*

Imediat cum s-a făcut alianţa franco-rusă şi în urma atitudinii agresive atît a Rusiei cît şi a Franţei, teama de război cuprinse toată Europa şi se aşteaptă declararea lui în fiecare zi. Amar va fi de noi dacă războiul ne-ar cuprinde discutînd chestia neutralităţii !

Foametea. Pe cînd ţarul Rusiei benchetuia cu prietenii săi francezi, pe cînd se făceau serbări în onoarea marinei franceze şi făceau proiecte de alianţe şi de cuceriri, nenorocitul popor rus, atît de apăsător şi de calicid de domnia ţarismului, de lăcomia nobililor feudali şi a armatei de funcţionari, şi de poliţişti, intră în o fază de criză şi de nenorociri neînchipuit de dureroase ! Cel mai talentat tragedian nu va putea descrie prin cuvinte nenorocirile şi durerile ce se desfăşoară acum în cel mai creştin şi mai ortodox imperiu ! Foamea a cuprins o mare parte din guberniile ruseşti⁴⁴ şi face o pustiire cum nu s-a mai întîmplat decît doar în Germania în timpul războiului de 30 de ani. Scoarţa copacilor şi rădăcinile plantelor nu mai ajung pentru a stîmpăra cerinţele stomacurilor goale, tifosul foamei seceră nenumărate victime, oamenii cad morţi pe uliţe de slăbiciune şi de foame. Bărbaţii au părăsit satele şi au alergat la oraşe sau în provinciile în care nu e lipsă mare, formînd bande de cerşetori sau de jefuitori, iar femeile şi copiii înghit tot ce le iese înainte : lut, petici etc. Pentru a potoli durerile stomacului pînă cînd trec la cealaltă viaţă, unde nu e durere, după cum le spun preoţii ortodoxului ţar ! Ceea ce e mai grav, în multe localităţi s-au răscolat în masă.

Această stare dinăuntru Rusiei a amorţit strigătele de război ale ţarismului cu care ameninţa Europa şi foametea din Rusia a scăpat-o sperăm cel puţin pentru un an de primejdiile unui război. încît statele ameninţate,

şi în special România, au drept să se bucure de această groaznică nenorocire căzută asupra mult încercatului popor rus. Cîtă mizerie în alcătuirea societăţii actuale ! O nenorocire pentru o parte din omenire scapă pe alta de nenorocire ! Şi dacă foametea din Rusia şi crahul financiar ce pare urmare neînlăturată a acestei foamete vor avea darul de a răsturna puterea autocratică a ţarismului şi a da Rusiei o constituţie ! Europa civilizată şi însuşi poporul rus vor binecuvînta această nenorocire precum evreei binecuvîntază cele 10 plăgi căzute asupra Egiptului, după cum se zice, care i-au scăpat din robie. Noi nu ne facem iluzie, cum şi-ar face anarhiştii, că în Rusia se va întîmplă revoluţia socială : cea revoluţie nu poate să fie decît burgheză şi constituţională.

Dar aceasta-i destul pentru ca civilizaţia europeană să nu fie ameninţată, ca feudalismul şi reacţiunea să nu-şi găsească reazim, ca societatea să-şi facă evoluţia sa progresivă şi proletariatul să se poată organiza în linişte pentru a aduce la îndeplinire transformarea societăţii burgheze în societate socialistă.

Aceasta-i situaţia actuală a politicii Europei şi dacă ne-am întins prea mult asupra acestei chestiuni am crezut că e necesar ca să stabilim principalul mobil care conduce politica europeană, pentru a înţelege tactica, intrigile, dezbinările ce se seamănă între popoare de către marile puteri în vederea urmăririi scopului principal.

Din această pricină ne-am văzut siliţi a amîna pentru numerele viitoare mişcarea proletariatului, politica lui, precum şi întru cît politica proletariatului modifică tendinţele şi scopurile politice burgheze, ale cărei trăsături generale le-am expus în articolul de faţă.

L Vasiliu

„CRITICA SOCIALA” (IASI), ANUL I, NR. 1 DIN DECEMBRIE 1891,
P. 26—40.

Epoca noastră, e o epocă de tranziție. La 1848 s-au ciocnit formele vieții noastre orientale cu formele occidentale, și acestea din urmă au ieșit biruitoare. Dar din această biruință au ieșit forme politice care au rămas de multe ori numai forme goale cu cuprins foarte puțin european ; cît despre idei, principii și mai ales sentimente și obiceiuri, acestea nu se schimbă așa iute — bune ori rele, ele au viață tare. Și cilindrul parizian acoperă adesea un creier cu gânduri și principii orientale întocmai ca fesul ori ișlicul, fracul ascunde de multe ori o inimă cu sentimente tot așa de primitive, cu un despreț către femeie, de pildă, tot așa de înrădăcinat ca cele ce le ascundeau giubeaua și antereul.

Ioan Gherea

„CALENDARUL MUNCITORULUI PE ANUL 1892” BUCUREȘTI, 1892,
P. 18—29.

Ideile mari ce frămîntă o națiune întregă, gîndurile și dorințele generale ale unor clase ori ale unor națiuni sînt în general exprimate prin oameni geniali, prin oameni aleși, de numele cărora rămîn legate acele idei mari.

Acești aleși, fii geniali și generoși ai națiunii, pot fi numiți avangarda ei.

Marile transformări sociale ce frămîntă mai multe națiuni, o lume întregă, sînt însă exprimate mai ales de o națiune aleasă, care slujește pentru o anumită epocă istorică de avangardă a națiunilor. Astfel în lupta cea mare pentru transformarea liberalo-burgheză, care a emancipat omenirea de sub jugul feudalismului, avangarda tuturor națiunilor a fost Franța.

În zilele noastre, ceea ce frămîntă lumea întregă e chestiunea socială, e transformarea socială care se impune cu necesitatea unei legi naturale, transformarea societății moderne liberalo-burgheze în societate socialistă. Națiunea aleasă, aceea care joacă rolul de avangardă în marea luptă ce s-a întreprins pentru această transformare socială, e neîndoielnic Germania.

Mulțumită unor anumite condițiuni ale dezvoltării sale istorice, despre care nu se poate vorbi pe larg într-un articol, Germaniei i se cuvine rolul acesta. Faptele dovedesc aceasta cu prisosință. Partidul social-democrat din Germania numără deja milioane de membri, are 36 de gazete, ține congrese anuale supranumite parlamente socialiste, la care iau parte cite 300 de delegați, are un buget și o organizație solide, și partidul crește, crește mereu. Ca să vedem cu ce iuteală cresc forțele social-democrației în Germania, vom da aci câteva cifre, mai elocvente decât orice frază și care reprezintă numărul voturilor socialiste în alegerile din Germania de la 1871 și pînă în alegerile trecute :

în 1871.	101 927
în 1874.	351 670
în 1877.	493 447
în 1884.	549 990
în 1887.	763 128
în 1891.	1427 298

Astfel, în timp de 20 de ani, numărul voturilor socialiste a crescut de la o sută de mii la un milion și jumătate, — de 15 ori mai mult. Iar ultimele alegeri comunale de la Berlin și din Saxa arată că la alegerile viitoare numărul voturilor va fi mult mai mare decât la 1891.

Unul din genialii fondatori ai socialismului științific, Fr. Engels, analizînd starea de lucruri din Germania și creșterea forțelor socialiste, prezice cu drept cuvînt că la alegerile de la 1898 socialiștii vor obține trei milioane de voturi și că o parte însemnată din armata Germaniei va fi socialistă; deci socialiștii vor ajunge o forță precumpănitoare în stat și vor impune condițiuni, astfel că sfîrșitul veacului va fi și începutul transformării socialiste.

Dar se va zice că Engels e teoretician. Iată atunci că Bebel, conducătorul practic al forțelor socialiste, om atît de cumpătat și de moderat la vorbă, încît a fost învinuit de prea multă moderațiune, zice același lucru. Și în plin Parlament, motivînd votul social-democraților pentru convenția cu Austria, a spus că intru cît privește termenul de 12 ani el e absolut convins că peste 12 ani

DEHOCRTI SOCUL»

****

*e *****

*. ^ ^ v ^ s ^ > ^ M ^

S w * V * ^ s x x M W « f e x f e * - ^

« + + f f = f t t * * « + x ^ j w , t s p W x s o s & t o r f t . < f w ; v * * * * *

j e * £

T ^ s * * * * * ^ J C « R * « * ^ « * * * * *

* « * m t » m i t o * * * * *

S K f j T W * * * * * * « M J W ^ t i f ^ i n 4 2 0 V ^ K 2 = =

* * * * * f ^ j f f t ?

* j e W x » m s j i B V B I * « M P o t j i t ^ G J W E W N . * w m w r - * «

* t a l , Q u i t i J ^ W t e R f ^

t a l 3 * ^

^ g ^ y ^ >

^ ^ * * ^ e t o o H * * * * * *

X « j e w c * q e -

t o * v

t e 0 ^ d e « e - r ^ ^ ^ ^ ^ ^ e f e * x *

W x ^ V « ^ |

B i i e f t e ^ e i s m i n k S a f * * i > w » » ^

% t B O M e s & x 4 W) E > < ^ < ^ X ? ^ . ^ . ^ t ^ j ^ i ^ A

? « * x ^ ^ « ^ A K S < ^ x t y x ^ o f e W S w b < ^ §

* a S m f e t < * * * * i K W H K ^ m a t ^ ^ - x i x * * « * I e t e v ^ » X t e r S W X * * w r f ; w * W e v x * *

A o e x A * * * f t e c * * * i i n h l w . . . . . ^ T T ^ v ^ I S M O J + x s s = K

* ^ w < ^ x v f o x < f w f t a ^ j f r w

l i l l l i i i i i i i ^

toate convențiunile ca și o mare parte a instituțiilor de azi vor fi „o poveste a trecutului”.

Și nu numai vorbele socialiștilor, ci și ale potrivnicilor lor arată că ziua cea mare se apropie. într-un discurs asupra impozitelor agrare, Richter, conducătorul puternicului partid progresist și dușmanul neîmpăcat al socialiștilor, a zis că, dacă marii proprietari agrari nu pot să existe decît prin protecția statului, „atunci să expropriem toată compania asta”. Iar Rudolf Meyer, marele savant și cel mai autorizat economist al partidului conservator din Germania, propune ca statul să ia sub controlul lui toate proprietățile mari de pămînt, impunindu-le o anume cultură. El zice cuvînt cu cuvînt : „E ferma mea convingere că dacă statul nu va lua imediat sub controlul său marea proprietate rurală și nu o va sili să aprovizioneze poporul german cu pîine, această mare proprietate va înceta de a mai exista chiar în veacul acesta”. Și astfel cuvintele vrăjmașilor socialismului devin tot atît de caracteristice ca și cuvintele socialiștilor înșiși și arată cît e de apropiată era socialistă. Dacă ne uităm la marele progres al socialismului și la forțele colosale de care el începe a dispune tot mai mult și mai mult în Franța, Belgia, Anglia, Statele Unite, dacă ne uităm la formidabila avangardă a armatei internaționale socialiste, democrația socială din Germania, atunci putem zice fără cea mai mică șovăire că începutul veacului al XX-lea va fi și începutul erei socialiste, cea mai fericită și cea mai frumoasă eră prin care a trecut omenirea.

C.D.G.

„DEMOCRAȚIA SOCIALĂ” (PLOIEȘTI), ANUL I, NR. 3 DIN 19 IANUARIE 1892.

Privind starea politicii interne în România, privind desfășurarea luptelor politice, privind purtarea șefilor partidelor, rămii cu desăvîrșire încurcat. Șefii, chiar, ai partidelor politice, fără a mai vorbi de ceilalți membri mai puțin însemnați, au în privirea chestiilor celor mai fundamentale azi o politică și miine alta, cu totul opusă celei de ieri, după cum sînt la guvern sau în opoziție. Persoane însemnate dintr-un partid trec la altul fără ca lumea să se mire mult! între partide vrăjmașe de moarte pînă ieri se fac alianțe și Chiar fuziuni; membri din partide vrăjmașe, care nu aveau cuvinte pentru a-și arunca batjocurile cele mai injurioase, îi vezi a doua zi la braț și sărutîndu-se în public. Oamenii care ieri^stăteau pe aceeași bancă ministerială azi se acuză unii pe alții de crime, pentru ca miine iarăși să-i vezi prieteni, fie la guvern, fie la opoziție.

în scurt timp am putea caracteriza starea zicînd că : *situația politică a României e într-o stare și criză continuă*, sau pentru a mă servi de o expresie întrebuintată în știință : *partidele noastre se află într-o stare de echilibru nestabil*.

Rolul revistei noastre nu e de a face cancanuri pe socoteala conducătorilor politici și de aceea ne vedem siliți a nu putea urmări pas cu pas politica noastră internă, deoarece, de un număr de ani încoace, toată politica internă se mărginește numai în cancanuri. Intrigi, combinații, așa-i toată activitatea partidelor și parlamentelor.

. Dar va trebui să facem ceea ce am făcut și pentru politica externă : a căuta cauzele pentru a ne da seama de efecte, a vedea pricinile care împing pe oameni și pe partide să facă o astfel de politică. Va trebui ca din haosul acesta în care ne aflăm, din nămolul de fapte, care mai de care mai contrazicătoare, să scoatem mersul general al politicii interne și încotro ne duce acest mers. De aceea, iarăși sintem siliți a arunca privirile cu mult înapoi.

La 1876, când veni la cîrmă partidul liberal⁶⁶, acest partid era alcătuit din toate elementele care se opuneau întoarcerii formelor feudale, a privilegiilor de sînge și care se opunea la reîntoarcerea iobăgiei, la care aspiră să ne aducă iarăși partidul conservator. În partidul liberal erau atunci : liberali utopici, ideologi ca C. A. Rosetti, pe care principiile generoase, umanitare și filantropice îi entuziasmau ; erau liberali burghezi care visau să întemeieze o burghezie puternică, după modelul burgheziei apusene, întemeiată pe domnia marelui capital ; erau liberali burghezi care visau ca în statul român să se dezvolte o mică burghezime înfloritoare fără a se întemeia capitalismul mare, iar mica burghezie să cumpănească în stat și să țină în frîu pe de o parte pe mării proprietari cu tendințe feudale, pe de alta pe proletari și, în același timp, această mică burghezime să formeze clasa mijlocie între țărani, asupra cărora să [nu mai] aibă o mare influență marea proprietate ; erau, în sfîrșit, liberali-conservatori (nume pe care și-l dau tîrziu, după ce interesele se definiră mai bine), care vedeau că nu mai merge cu trecutul feudal și că trebuie de introdus liberalismul burghez, dar trebuie de făcut totul pentru dezvoltarea mării proprietăți și a căuta toate mijloacele pentru a o protegui, și prin urmare aceștia erau dușmanii dezvoltării unei mari burghezii industriale.

Toate aceste elemente, la 1876, alcătuiau partidul liberal și toate acestea credeau că prin ajungere la putere

vor realiza aspirațiunile lor. îndată după războiul cu turcii⁶⁷, antagonismul dintre aceste elemente cu aspirații contrare se dădu pe față.

' Prima ciocnire mai violentă fu legea tocmelelor agricole⁶⁸, prezentată de C. A. Rosetti, cînd elementele liberal-conservatoare, reprezentanții mării proprietăți, se opuseră cu toată tăria la votarea legii, ca contrară intereselor marilor proprietari. Elementele conservatoare din partidul liberal încetul cu încetul se despărțiră, ca ramură aparte, cu d-l Vernescu în frunte.

Mica burghezie se vede înșelată în aspirațiunile ei și în speranțele ce-și pusese în partidul liberal. Cu^ cît timpul trece, cu atîta decadența ei fatală urmează și cu durere vede că partidul liberal nu voiește sau nu poate să facă nimic pentru ridicarea ei. Reprezentanții din partidul liberal ai acestei mici burghezii vin în conflict cu celelalte elemente din acest partid și, în definitiv, trebuie să se retragă, în frunte cu d-nii Dimitrie Brătianu și N. Fleva.

Aici nu ținem socoteală de ordinea cronologică în care diferiți membri s-au retras din partidul liberal, căci unii sau retras mai degrabă, alții mai tîrziu. De asemenea trebuie să se observe că din cele ce am spus de d-l D. Brătianu nu iese tocmai lămurit dacă a fost liberal ideolog, ca și C. A. Rosetti, sau dacă a reprezentat interesele micii burghezii; se pare că a fost în parte și ideolog, în parte și reprezentant al intereselor micii burghezii. în ceea ce privește pe d-l N. Fleva, el a fost copilul dezmiardat al micii burghezii.

Ioan Brătianu, care aspira la întemeierea unei mari burghezii, dar care trebuia creată și, prin urmare, nefiind sau fiind foarte slabă, nu se putea sprijini pe ea, trebuia să recurgă la sprijinul altor elemente. De aceea, prin corupțiune și prin diferite alte mijloace, după sistemul lui Napoleon al III-lea, sistem foarte bine cunoscut lui Ioan Brătianu, atrage o mulțime de elemente străine partidului liberal pentru a se putea menține și a putea favoriza dezvoltarea mării burghezii. Pe de altă parte, pentru a îndepărta măcar pe un timp desfacerea diverselor elemente, a diverselor interese de clasă din care se alcătuiă partidul liberal, face o ultimă concesie democrației — liberalilor ideologi și reprezentanților micii burghezii — și acordă revizuirea Constituției în ceea ce privește lărgirea dreptu-

lui de vot^{**}. Odată revizuirea Constituției admisă, îndată se dădură pe față interesele potrivnice de clasă și lupta începu. Grupul d-lui Vernescu, reprezentanți ai mării proprietăți rurale din partidul liberal, se face apărătorul privilegiilor marilor proprietari, susține conservarea vechii Constituții; ruptura e definitivă cu liberalii și se unește cu vechii conservatori Catargiu-Lahovary-Manu, reprezentanți tot ai mării proprietăți, și chiar se fuzionează împreună, botezându-se cu numele de liberali-conservatori, deși grupul Vernescu merită de mult acest nume.

Liberalii-democrați (reprezentanții micii burghezimi) și liberalii ideologi caută să capete, dacă nu votul universal, cel puțin colegiul unic pentru a putea înăduși pe mării proprietari și mării burghezi.

Ioan Brătianu și reprezentanții mării burghezii caută să înădușe influența mării proprietăți rurale în colegiul întâi și să mărească influența burghezimii, dar în colegiul al II-lea caută să înlătoreze, pe cât cu putință, mica burghezie și să înlătoreze cu desăvârșire pe muncitori și face din acest colegiu colegiul profesiunilor liberale, al funcționarilor, care atît prin cultura și educația burgheză, cît și prin atîrnarea mai mult sau mai puțin de stat să fie un colegiu favorabil burghezimei. Cît despre colegiul al III-lea, s-a îngrijit ca el să nu poată fi niciodată decît guvernamental.

Scurtele dezbateri din constituantă sînt foarte instructive, căci se dau pe față foarte lămurit interesele de clasă. Zăpăceala cuprinde un moment pe liberalii burghezi, atitudinea lor față cu democrației, reprezentanți prin C. A. Rosetti, e un moment nehotărît.

Primul vot e în favoarea lui Rosetti. Atunci, Ioan Brătianu, într-un moment de uitare, într-un moment de legitimă indignare față cu aceia pe care voia să-i ridice, ca să stăpînească pe celelalte clase sociale, pronunță acele faimoase cuvinte : *Am tolerat abuzuri, procese scandaloase și asasinat.*

Zăpăceala fu scurtă, deșteptarea veni, oastea se adună în jurul șefului real, al șefului care le reprezenta adevăratele lor interese, iar bietul Rosetti rămase numai cu un mic stat-major.

Brătianu și reprezentanții mării burghezii, desfăcut de lanțurile democrației, făcură toate jertfele pentru dezvoltarea acestei clase și a o aduce în stare de a de-

veni domnitoare. Sistemul protectionist e admis, tarif protectionist, prime și scutiri de taxe pentru încurajarea mării industriei votate. Marea finanța își ia locul ce-l merită într-un stat burghez, traficurile financiare, agiotagiul își fac intrarea triumfală în România, marele financiar al partidului, d-l Carada, dă tonul în conducerea statului. Nimeni nu vorbește de ministerul Rosetti-Brătianu, ci de ministerul Carada-Brătianu.

Ce fac toate aceste elemente rupte din trunchiul primitiv al partidului liberal? Firește, trec în opoziție. Dar democrației utopici ai lui C. A. Rosetti se împutinează din zi în zi, Rosetti se vede fără nici un sprijin în țară, vede că nu se poate răzima pe nici o categorie de cetățeni și el, veșnicul ales al colegiului orășenesc din București, cade în alegeri sub guvernul liberal, pentru care luptase în tinerețe! Atunci se pare că Rosetti a înțeles că cu idei de înfrățire a tuturor claselor nu se poate governa și a început să-și întoarcă privirile exclusiv spre clasa țărănească, dar din nenorocire a miirit amărît, fără a fi putut lăsa un partid în urma lui, după ce a muncit o viață întregă!

Celelalte elemente liberale, grupate în jurul d-lui D. Brătianu, n-au înțeles sau n-au voit să ia în mîna interesele unei clase pe care să se sprijine, pe de altă parte, clasa pe care s-ar fi putut sprijini era slabă, căci mica burghezime era inconștientă și în mare parte lipsită de drepturi politice și burghezia mijlocie făcea ochi dulci lui Ioan Brătianu, prin ajutorul căruia spera să ajungă mare burghezime. Să ia în mînă steagul țărănimii și al muncitorilor nici nu voiau, dar nici nu le aducea vreun folos imediat, căci această clasă e lipsită de drepturi politice.

Atunci se aliară cu dușmanii cei mai inversunați, cu conservatorii și cu liberalii conservatori, care, în adevăr, aveau o bază materială, o clasă pe care se sprijineau, și alcătuiră opoziția unită.

Guvernul Brătianu cade și, precum noi, socialiștii, 6 prevăzusem cu cîțiva ani înainte, la cîrmă vine partidul conservator. Disidența liberală, cu toate că în opoziție fusese în frunte, cu toate că conservatorii se ascundeau în dosul steagului disidenței liberale pentru a pătrunde în Cameră, cu toate că opoziția din Cameră aparținea acestei disidențe și numărul conservatorilor ce se furi-

șase printre liberali nu era decît de 9, totuși disidența liberală fu înlăturată de la guvern. Și lucrul era firesc deoarece nu se sprijineau pe nici o clasă definitivă.

În adevăr, regele cheamă la cîrmă pe o neînsemnată fracțiune a partidului conservator — pe junimiști —, dar, cu toate veleitățile de a governa singuri, le fu cu neputință deoarece n-aveau nici ei baza materială, nu reprezentau o clasă pe care să se sprijine. Imediat după alegeri trebuie să facă loc conservatorilor și liberalilor conservatori, care reprezintă în adevăr o clasă puternică în țară, și formează ministerul Lahovary-Vernesu-Carp. însă îndată junimiștii au trebuit să cadă și să facă loc liberalilor conservatori.

Dar să ne oprim puțin asupra junimiștilor. Ce sînt junimiștii? Ei sînt tot conservatori, dar spuma partidului conservator vechi. Ei sînt poeții, literații, avocații, economiștii, filozofii partidei conservatorilor vechi. Pe cîtă vreme ei au jucat rolul de element inteligent al partidei, ei au fost bine primiți de întreaga clasă a conservatorilor și și-au avut partea de onoare alături de ei. Cînd însă a voit a se constitui în partid aparte, clasa pe care se reazimă conservatorii nu putea să le mai dea sprijinul. Pentru ce? Pentru că junimiștii au devenit în partidul conservator ceea ce erau liberalii ideologi, utopici, în partidul liberal. Ei voiesc a reînvia vechea domnie conservatoare, alcătuiind societatea după un plan plăsmuit în capul lor. Ei cred că au ajuns la putere prin un chip oarecare, prin rege, apoi prin legiferări, după un plan făcut în cabinet, să întărească domnia conservatoare, să reînvie vechile bresle etc. **„Veniți la putere prin încrederea regelui, ne vom sili a căpăta încrederea țării...”** e declarația d-lui Carp în Cameră, ceea ce va să zică că prin planul de organizare ce-l vor da țării prin puterea statului, plan făurit de creierii d-sale, va putea întemeia domnia clasei pe care să se sprijine și care să-i dea încredere.

Dar, precum liberalii noștri utopici n-au fost originali, ci au copiat pe ideologii francezi, tot așa și conservatorii utopici — junimiști și-au luat modelul din Germania. D-l Carp a vrut să copieze pe Bismarck. Dar dacă omul de fier, omul practic în alte chestiuni, a căzut din înălțimea uimitoare în care se afla grație acestui

utopism, apoi d-lui Carp îi fu mult mai ușor să cadă. Acum e numai a treia roată la carul conservator!

îndată ce junimiștii au fost scoboriți din înălțimile utopiei și trîniți la pămîntul realității, antagonismul dintre liberalii conservatori, care voiesc ținerea statului quo, și între conservatorii revoluționari* reacționari, cu tendințele de înnoire a trecutului, se dădu pe față. Vechii conservatori, sprijiniți pe o clasă mai numeroasă decît liberalii-icconservatori, deoarece în comunele rurale s-au păstrat în mare parte și tradițiile și obiceiurile și silniciile feudale, formele feudale existînd în mare parte de fapt, și nu rămîine decît a fi din nou consfințite prin lege, de aceea marii proprietari, firește, înclină mai mult către liberalii conservatori. Astfel, d-l Vernescu e înlăturat de la cîrma țării și avem acum guvernul reacționar Catargiu-Lahovary, cu binevoitorul concurs al marului reformator d-l Carp, care ca om mai practic, se vede, a înțeles că nu merge cu utopia.

Regele, ca demn membru al familiei Hohenzollern, nu poate, conform tradițiilor familiei și dinastiilor regale, să nu încurajeze aceste tendințe spre feudalitate. De mult timp s-a deprins a governa absolut, sub forma unui constituționalism deghizat; de mult și-a arătat dorința de a governa absolut. De la începutul domniei sale încă își manifesta această dorință, căci în scrisoarea către Auerbach se tînguie că toate partidele noastre sînt corupte și n-are cu cine governa. Deci, concluzie logică, că trebuie să guverneze singur. În acești din urmă ani a făcut o serie de manevre, de mișcări strategice ca să se asigure cum ar face asaltul. Formare de ministere, prerogări, dizolvări, nu tocmai după uzurile și tradițiile constituționale, l-au asigurat că țara nu se mișcă. Rămîne o lovitură de stat și abrogarea Constituției, și dorința e îndeplinită.

Ce vor face diferitele partide burgheze de opoziție? Nici una din ele nu e atît de puternică pentru ca să poată învinge clasa pe care se sprijină conservatorii, ajutați de mașina guvernamentală și de puterea regească.

Stratul cu drepturi politice e prea subțire, prea slab și acela împărțit în partide cu interese vrăjmașe, încît

* [„Revoluționari” — este evident un cuvînt în plus în textul tipărit].

din acest strat subțire e cu neputință să fie o clasă îndestul de puternică pentru a învinge un partid și influența regelui. Există, în adevăr, o clasă care alcătuiește mai mult de două treimi din populația țării, clasa muncitorilor orășeni și a țăranilor, care prin număr ar putea ține piept și unei partide restrinse ca a conservatorilor și influenței guvernamentale. Dar această clasă e lipsită de drepturi politice și în neputință, prin legiuirea țării, de a putea avea vreo influență asupra destinului țării. Poate că acum ar prii și liberalilor burghezi votul universal, poate că acum își vor fi aducând aminte și de răposatul Rosetti ! Dar e cam târziu !

De aceea, partidele burgheze din opoziție vor fi silite iarăși a se uni, iar a forma o opoziție unită. Frații, care se acuzau și se scuipau mai ieri, iar se vor îmbrățișa, iar se vor săruta în public. Pentru a începe de la capăt iarăși cînd vor ajunge la cîrmă. Din cele zise, vedem că toate aceste împerecheri, treceri de partid la partid, desperecheri și iar împerecheri sînt fatale și de neînlăturat din pricina situației politice create de liberalii burghezi, care au mărginit drepturile politice numai la o pătură subțire.

În această pătură subțire cu drepturi politice, clasele kCU interese vrăjmașe sînt prea slabe pentru ca una din ele să poată învinge singură, înseși aceste interese de clasă sînt rău definite, limitele dintre aceste clase se amestecă, se șterg, de aceea și partidele și reprezentanții acestor clase nu pot avea un loc fix, de aceea azi va face ceea ce a acuzat ieri ca crimă, de aceea starea de *echilibru nestabil e neîntreruptă la partidele și oamenii noștri politici*,

! Acestei stări se datorește venirea din nou la cîrma țării a reacționarilor. După starea claselor noastre sociale și după drepturile politice ce le au, putem să spunem <fără a ne înșela că conservatorii vor ieși biruitori în aceste alegeri, și primejdia dinainte de 1876 azi vine iarăși mai amenințătoare. Ar fi de dorit măcar ca opoziția să iasă din alegeri cu o minoritate impozantă, oare să ție cel puțin reacțiunea pe loc.

I. Vasiliu

„CRITICA SOCIALĂ” (IASI), ANUL I, NR. 2 DIN IANUARIE 1892, P. 74—82.

În Rusia, în vastul și puternicul imperiu al țarilor,, s-a întîmplat anul acesta o groaznică nenorocire, cea mai grozavă nenorocire care poate să lovească un popor : foametea țărănească. Tot centrul Rusiei e încercat de acest teribil flagel. între patruzeci și cincizeci de milioane de suflete, mai jumătate din locuitorii acestei țări, n-au ce mânca, n-au în toată puterea cuvîntului. Deja la începutul iernii, țăranii n-aveau secară îndestulătoare — țăranul rus se hrănește aproape exclusiv cu pîinea de secară — și de aceea ei amestecau în pîine lobodă și coajă de lemn; măcinată. Acum secară lipsește cu totul, iar loboda și coaja de lemn nu pot singure să susțină viața, și țăranimea rusească moare de foame.

Lucruri groaznice se întîmplă acum în Rusia : părăinții murind de foame în fața copiilor, mame ucigîndu-și copiii ca să nu vadă cum se muncesc murind de foame, sate întregi cuprinse de spaimă fug în toate părțile strigînd : „Pîine, dați-ne pîine !”. Cu miile mor pe drum, tifosul seceră pe cei rămași în viață, și, fiindcă tifosul e o boală lipicioasă, el începe a seceră și pe Cei

avuți. Marele imperiu rusesc e zdruncinat pînă-n temelii și nu se poate prevedea ce se va întîmplă pînă la primăvară, cînd foametea grozavă va ajunge la culme.

Care sînt pricinile acestei cumplite nenorociri ?

Sînt unii, oameni superficiali ori necinstiți, care spun că pricina foametei sînt seceta, lipsa de ploaie, și deci recolta rea. Recolta rea nu-i însă o noutate ; ea se repetă la fiecare patru ori cinci ani. De ce dar acum o foamete așa de grozavă ? Și oamenii cinstiți, care au studiat cauzele adinei ale răului, oamenii pe care îi doare mult nenorocirea nemaipomenită a poporului rusesc au dat adevărata explicație. Pricinile trebuiesc căutate departe, încă la 1861, cînd țărani clăcași (krepostnoi) ruși au fost liberați din robie. Alexandru al II-lea, țarul Rusiei, văzînd că țărănimia rusă nu vrea să mai sufere robia și că orice întîrziere ar aduce revolte generale ale țăranilor, hotărî să-i libereze, dar, liberîndu-i, el, în înțelegere cu boierii ruși, i-a înșelat. Țăranii au fost eliberați, li s-a dat pămînt, dar pămînt puțin ; afară de asta li s-a dat pămîntul cel mai rău, nisipos și lut. Izlazarile comunale — în satele rusești, izlazarile sînt comunale — au fost date iarăși neîndestulătoare. Țăranul, rus, avînd pămînt puțin, care se istovea din an în an, avînd izlazuri puține, sărăcea din zi în zi, vitele-i slăbeau și mureau, iar ce-i mai rămînea din sărăcia lui era vîndut pentru biruri de primarul satului, ajutat de *uriadnic*, agentul polițienesc — un fel de jandarmerie rurală pe care vor s-o Creeze conservatorii noștri.

Astfel, țăranul rus a ajuns în robia proprietarului și arendașului mai rau decît la vremea clăcii, gospodăria lui se ruină din an în an tot mai mult, unelte de muncă n-avea, vitele degenerau, țăranul el însuși degenera, și a fost de ajuns o recoltă rea să cadă asupra Rusiei pentru ca să înceapă grozava foamete ce zdruncină din temelie și poate va îngropa sub dărîmăturile ei pe colosul nordului.

La noi, în țara românească, țărănimia e în aceeași stare ca în Rusia. Liberată în aceeași vreme ca cea ru-

sească, ea a fost tot așa de înșelată. Țăranului i s-a dat pămînt puțin și rău, țăranul n-are izlazuri și a ajuns în robia deplină a proprietarilor și arendașilor. Perceptorul și primarul îi vînd pentru bir vite și plug, îi vînd și cenușa din vatră. Țăranul e bătut și schingiuit, țăranul trăiește într-o colibă mizerabilă, moare de pelagră, degenează el și vitele lui, gospodăria-i a ajuns cu desăvîrșire ruinată și e destul o recoltă rea ca-n Rusia ca să se repete aceeași groznică nenorocire, foametea țărănească — nu cea foamete și moarte lentă prin foamete, de care moare an cu an țărănimia noastră, ci foametea și moartea violentă, ca-n Rusia. Și atunci vai nouă ! Ceea ce cu greu va putea suporta colosul de la nord putea-vom suporta noi, țară mică și slabă ?

Și, față cu acest enorm pericol, trebuiesc măsuri grabnice și măsuri eroice. Nu meschinării, nu fraze vagi, nu jandarmerie rurală, un fel de *uriadnici* români, nu. Trebuie de dat țăranului pămînt și atîta cît îi trebuie ; trebuiesc izlazuri comunale și cu totul îndestulătoare ; trebuie o lege a tocmelilor agricole care ar scăpa pe țăran de bașibuzucia subprefecților, proprietarilor și arendașilor, trebuie o reformă adîncă a impozitelor, pentru a scuti de impozite, fie directe fie indirecte, bietele gospodării țărănești ; trebuie scăpat țăranul de munca șoselelor, lucrîndu-le cu plată ; trebuie să se lase muncii brațele cele mai harnice, desființînd armata permanentă și înlocuind-o cu înarmarea poporului ; trebuie de organizat școalele satești și de dat țăranului o armă puternică în luptele politice : votul universal.

Atunci și numai atunci vom putea liniștit și cu siguranță să ne uităm în viitor, în viitoiul țării noastre.

C.D.G.

„DEMOCRAȚIA SOCIALĂ” (PLOIEȘTI), ANUL I, NR. 7 DIN 16 FEBRUARIE 1892.

**ROLUL PĂTURII CULTE
ÎN TRANSFORMĂRILE SOCIALE***

În conferința trecută, prietenul Nădejde v-a expus teoria materialismului economic și a dovedit cum toate fenomenele mari sociale și politice, toate transformările sociale se explică minunat prin teoria materialismului economic. Încît această teorie e aproape de aceeași valoare științifică cum e, de pildă, teoria eterului, care explică toate fenomenele luminoase etc.

Înarmați cu cunoștințele materialismului economic, noi sîntem în stare nu numai de a explica fenomenele și transformările sociale trecute, ci și de a prevedea cele viitoare prin analiza societății de azi.

După materialismul economic, o formă socială poate trăi într-atîta pe cîtă vreme mijloacele de producere care satisfac trebuințele omului corespund cu acea formă socială. Îndată ce mijloacele de producere se schimbă pe alte baze, atunci și vechea formă socială trebuie să se schimbe în altă formă nouă, corespunzătoare cu noile mijloace de producție.

* Conferință ținută la „Cercul studiilor sociale” din Iași la 23 februarie [1892].

Cînd în o societate alcătuită conform cu mijloacele sale de producere încep a se schimba aceste mijloace, contrazicerea dintre forma socială și producere începe a se arăta, și cu cît mijloacele de producere se schimbă mai tare, cu atîta nepotrivirea ajunge mai mare și, prin urmare, și nemulțumirile mai generale pînă cînd vechea formă socială e silită să facă loc alteia noi, corespunzătoare noilor trebuințe, noilor mijloace de producere.

Așa, de pildă, pe cîtă vreme relațiile dintre oameni erau foarte restrînse, forma feudală a putut trăi, căci satisfăcea toate trebuințele cu mijloacele de producere pe care le avea la îndemină această societate.

În epoca feudală, societatea era alcătuită așa fel că producerea se făcea pentru consumare, iar nu pentru schimb, și nici nu se putea altfel, deoarece mijloacele de producere erau foarte slabe. Conform cu această trebuință era și sistemul de organizare al societății; țărani (servii) legați de pămînt, fiecare trebuia să muncească individual o bucată anumită de pămînt din care să-și scoată hrana, iar prisosul era dat feudalului, care avea îndatorirea de a apăra și a feri pe serv de orice încălcare; meșterii însărcinați cu producerea industrială erau organizați în corporații, în care nu se putea pătrunde și de unde nici nu se putea ieși decît după niște reguli stabilite și se hotărau și cantitatea și calitatea obiectelor ce trebuia să producă fiecare breaslă. La acestea mai adăugați un sistem vamal foarte complicat după care mărfurile erau supuse la vamă nu numai de la țară la țară, ci de la oraș la oraș, așa că negustorul pentru o marfă care ar fi trebuit să o treacă prin 10 orașe trebuia să plătească de 10 ori vamă. Așadar, schimbul produselor era foarte greu de făcut; dar astă organizație era stabilită tocmai fiindcă mijloacele de producere erau restrînse și nu se putea produce decît pentru consumare.

În urma marilor descoperiri geografice, relațiile dintre oameni devin foarte întinse, o mare cantitate de materii brute năvălesc în Europa, mijloacele de producere, așa de restrînse pînă atunci, se înmulțesc considerabil, aurul, agent de schimb așa de îndeminatic, din pămînturile descoperite inundează apusul Europei.

Atunci se simte trebuința de a produce mult, și a produce nu numai pentru consumare, dar mai ales pentru schimb.

La aceste trebuințe noi care corespundeau cu mijloace de producție noi se opunea organizația societății feudale.

Pentru a produce mult și pentru a produce mai ales pentru schimb, trebuia să nu fie determinate cantitatea și calitatea produselor, trebuia ca să dispară organizarea breslelor, ca țaranul să nu fie legat de pământ, ci să fie liber de a putea merge în atelier, în sfârșit, ca vechiul sistem vama să dispară. De aceea, nepotrivirea între mijloacele de producere și alcătuirea societății feudale ajunge tot mai mare cu cât mijloacele de producere se înmulțesc, nemulțumirea împotriva vechii stări crește cu cât se simt noi trebuințe. Deci forma socială care acum ajunsese nu numai nefolositoare, dar chiar vătămătoare producției și satisfacerii trebuințelor omenești a trebuit să piară și să facă loc altei societăți, corespunzătoare cu mijloacele de producere, societății burgheze bazate pe libertatea de a produce și de a schimba produsele.

Societatea scăpând de lanțurile organizației feudale, producerea, ajunsă liberă, se dezvoltă foarte repede, dar în sinul acestei societăți mijloacele de producere se schimbă și mai repede și se ivesc germeii unei noi transformări sociale.

De la descoperirea mașinii cu abur și aplicarea ei la producere, contrazicerea între forma societății burgheze și mijloacele noi de producere începe a se arăta și prevestește că alcătuirea societății burgheze nu mai e corespunzătoare cu noile trebuințe ale societății.

Perfecționarea mașinismului cere o împărțire a muncii tot mai mare, cere concentrarea lucrătorilor în jurul mașinii, mii de lucrători trebuie să lucreze colectiv în fabrică pentru a putea produce.

Nu mai e cu puțință a produce prin muncă individuală, mașina cere ca producerea să se facă colectiv.

Mașina', împărțirea muncii și lucrarea colectivă fac ca producția să se mărească foarte tare, pe de altă parte mașina cu abur scutește o mare parte din munca omenească.

Așa că 100 de lucrători, muncind colectiv și cu ajutorul mașinii cu abur, produc mai mult decât produceau o mie de oameni cari lucrau individual și fără mașini.

Din această pricină pentru a fabrica produse în cantități colosale se simte nevoie din ce în ce de mai puțini

lucrători. încît o parte de oameni cari au „dreptul” la viață, care au dreptul de a-și satisface trebuințele din procesul muncii lor nu mai găsesc loc la banchetul vieții, căci mașina i-a înlocuit în producere și i-a făcut netrebuitori, aruncîndu-i pe drumuri ca să alcătuiască ceea ce se cheamă armata de rezervă a proletariatului.

Acești oameni, înlocuiți de mașină, caută să trăiască și, prin urmare, caută să ia locurile celor ocupați în fabrică, și aceasta n-o pot face decît scoborînd salariile, și atunci cei ocupați pentru a nu pieri de foame sînt nevoiți să primească scoborîrea salariului.

Obiectele produse sînt în cantități colosale, dar oamenii fără lucru, armata de rezervă, nu pot să se folosească de ele, nu le pot consuma din pricină că n-au cu ce le cumpăra, neputînd cîștiga nimica, negăsind de lucru; cei ocupați în fabrici nu pot consuma decît o foarte mică parte, decît strictul necesar, din pricina micului salariu.

Produsele se grămădesc pe piață în cantități enorme din pricina lipsei de consumatori, încît fabricanții se văd nevoiți a închide fabricile din pricină că produsele nu se mai vînd și atunci încep crizele.

Lucrătorii care erau ocupați în producere sînt aruncați pe stradă și merg să mărească rindurile armatei de rezervă, a pieritorilor de foame, și aceste crize au ajuns aproape permanente azi.

Vedeți, de o parte, produse în cantități colosale, de altă parte mulțimea de oameni care pierde de foame și e lipsită de îmbrăcăminte și pierde de foame tocmai din pricină că sînt prea multe produse!

O contrazicere, o nepotrivire mai mare între alcătuirea societății burgheze de azi și mijloacele de producere nici nu se mai poate!

înțelegeți dar de ce nemulțumirile au ajuns acum așa de mari și de ce alcătuirea societății burgheze nu mai poate dura.

în ce va consta transformarea societății burgheze ca să împace trebuințele societății cu mijloacele de producere?

Această transformare ne e indicată de înseși mijloacele de producere actuală. în societatea burgheză producerea se face pentru schimb, iar nu pentru consumare, produsele se fac colectiv de muncitori, pe cînd aproprie-

rea lor se face individual de patronul capitalist, care ține în mână mijloacele de producere.

Dacă toate mijloacele de producere, ca mașini, pământ, materii brute etc., n-ar fi proprietate individuală, ci ar fi proprietate națională și oamenii ar lucra colectiv ca și azi pentru a produce, atunci, nefiind cine să pună stăpânire pe produse, ele ar fi ale națiunii, adică ale celor ce le-au produs.

Atunci fiecare va consuma din produsele naționale după trebuință, și mașina în loc de a face din om un pieritor de foame îi va ușura munca și-i va scurta ziua de lucru.

Naționalizarea instrumentelor de producere: iată transformarea cerută de înseși mijloacele de producere.

Societatea burgheză, sau, mai bine zis, clasa care e reprezentanta acestei societăți, cu toate nepotrivirile ce au adus mijloacele de producere, ar putea încă să mai trăiască dacă ar ajuta producerea, dacă ar fi necesară producerii, însă clasa capitalistă a ajuns cu desăvârșire nefolositoare pentru producere.

Luați exploatarea minelor, ori drumurilor de fier, ori fabrica de zahăr sau hirtie și, în sfârșit, orice industrie mai mare și veți vedea că toate aceste produceri merg minunat de bine fără a fi nevoie de intervenția capitalistului.

Muncitorii, de la director și inginer pînă la lucrătorul cu miinile, diriguiesc fabrica și produc totul; de fiecare muncitor se simte nevoie, și producerea nu poate înainta dacă unul singur va lipsi de la locul lui, pe cînd locul capitalistului nu-l vedem, lipsa lui nu împiedică producerea.

Rolul lui a ajuns acum numai de a pune stăpînire pe produse. Și aceasta se vede și mai bine în societățile anonime de acționari, care pun capitaluri pentru a întemeia fabrici, a deschide mine etc., în care lucrătorii, de la cei mai mari pînă la cei mai mici, produc totul, iar capitaliștii, acționarii habar n-au cum se fac acele produse, ci numai pun stăpînire pe produsele lucrătorilor, și aceștia nu cunosc măcar de numele acelora care le încasează produsul muncii.

Faceți toate aceste fabrici, aceste mijloace de producere, proprietate națională, înlăturați acești capitaliști și producerea nu va suferi cîtuși de puțin, aceiași oameni

ca și azi o vor dirigui, numai cît produsele, în loc de a veni în stăpînirea capitalistului, vor veni în a colectivității care le-a produs.

Astfel e starea societății burgheze în apusul Europei, în țările cu evoluție înaintată. Nepotrivirea între alcătuirea capitalistă și mijloacele de producere a ajuns așa de mare, nemulțumirile așa de generale încît această alcătuire e cu neputință să mai trăiască, și societatea burgheză va fi silită să facă loc altei societăți, corespunzătoare cu mijloacele de producere.

De aceea, marii cugetători ai veacului nu se mai îndoiesc că societatea burgheză e în agonie, că sfârșitul ei coincide cu sfârșitul veacului nostru în țările cu evoluție înaintată, și chiar cugetătorii burghezi cei mai luminați, cei mai puțin pătimiși încep a vedea și a cunoaște acest adevăr.

Dacă am făcut această scurtă schițare a mersului evolutiv al mijloacelor de producere și al schimbărilor sociale ce aceste mijloace pricinuesc, lucruri de altminterlea bine cunoscute de o parte din dv., am făcut-o numai pentru a veni la altă chestie foarte însemnată pentru noi, și anume dacă țările cu evoluție înapoiată pot fi atinse de transformării ce se vor efectua în curînd în țările apusene.

România e o țară ale cărei mijloace de producere n-au ajuns încă la acel grad de evoluție ca în țările apusene, ea n-are un proletariat puternic, clasele sociale sînt slabe și rău definite, afară de clasa marilor proprietari, care e foarte puternică și cu interese bine definite.

E întrebarea : România, în momentul cînd vor începe marile schimbări în Europa, cînd noile forme sociale vor lua locul celor vechi, va putea fi înrîurită de aceste zguduirii, de aceste transformări ?

Aș putea răspunde apriori că orice schimbare în Europa va influența și pe România. În adevăr, astăzi, cînd relațiile dintre oameni sînt așa de întinse, cînd mijloacele de transport și de comunicație sînt așa de dezvoltate, cînd o recoltă bună sau rea în America influențează asupra prețului grînelor chiar în România, cînd vestea de război între Franța și Germania influențează relațiile comerciale din toată lumea și se manifestă prin

scăderea acțiunilor la bursă, cum s-ar putea ca marile transformări sociale ce vor avea loc să nu se simtă și în țările înapoiate, și deci și în România ?

Astăzi, țările Europei se influențează una pe alta mult mai tare, legătura între dînsele e mult mai mare de cum era legătura între diferitele provincii ale Franței în timpul revoluției celei mari și chiar decît în timpul revoluției de la 1848.

Dar avem o probă de o valoare mai înaltă, o probă istorică care dovedește cele ce am spus. *Transformarea societății feudale în societate burgheză s-a făcut în țările înapoiate prin influența mediului internațional.*

Din pricina legăturilor strînse între toate țările din Europa și chiar din America, în relațiile internaționale domnește aceeași lege economică care domnește între diferitele clase ce alcătuiesc un stat.

Precum în un stat acea clasă care are în mînă mijloacele de producere domnește asupra celorlalte clase și le impune forma socială care vine la socoteală acelei clase, tot așa și țările ale căror mijloace de producere sînt foarte înaintate, a căror producție e foarte dezvoltată țin în robie economică pe celelalte țări înapoiate și le impun chiar forma socială.

Societatea feudală transformată în societate burgheză în Franța, țară cu evoluția cea mai înaintată din țările de pe continent, această transformare se impune rînd pe rînd la toate celelalte țări cu evoluție înapoiată și care, dacă n-ar fi fost influențate, ar fi putut rămîne încă multă vreme cu forma feudală. Această influență se datorește la mai multe pricini.

1) Burghezia din Franța, ajunsă domnitoare, se temea de întoarcerea vechilor forme, de influența mediului internațional. Pe cîtă vreme țările vecine ar fi avut forma feudală, ușor venea claselor reacționare de a întoarce vechile forme cu ajutorul Europei feudale. De aceea, pentru a-și asigura existența, burghezia e silită să se războiască cu țările vecine : Germania, Italia etc., și să le silească de a admite formele burgheze.

2) Temelia societății burgheze e producerea pentru schimb, prin urmare trebuie piețe libere pentru desfacerea produselor, de aceea țările care n-au formele sociale burgheze trebuie silit să admită principiul burghez al liberului schimb. De aceea vedem că Anglia și Franța

merg să burghezească prin ajutorul tunului chiar pe China și pe Japonia, să le silească a-și schimba produsele, de aceea își dau toate silințele să civilizeze chiar pe barbarii din centrul Africii.

3) Țările cu mijloace de producere înapoiate, pentru a scăpa din robia economică, au fost silit să introducă și la ele mijloacele de producere ale țărilor cu evoluție înaintată.

Dovadă avem pe Rusia. Țarismul rusesc s-a văzut nevoit a introduce în Rusia mijloacele de producere ale țărilor înaintate, și autocrația Rusiei au făcut cele mai mari jertfe pentru a crea o burghezie, cu toate urmările ei, deși dezvoltarea acesteia e fatală principiului autocratic și grație căreia țarismul va fi răsturnat.

„Războiul Crimeii — zice Engels — dovedi că *drumurile de fier și marea industrie* erau absolut necesare Rusiei, fie chiar numai din punct de vedere militar" *.

România, după mijloacele sale de producere, ar fi putut rămîne multă vreme încă sub forma feudală, căci o clasă burgheză puternică nu era. În Moldova era o mică burghezime, dar aproape neînsemnată ca clasă, în Muntenia era ceva mai dezvoltată, dar încă destul de slabă. Cu toate acestea, transformarea formelor feudale ni se impuse prin influența mediului internațional.

Pe de o parte, pentru a putea trăi ca națiune și a scăpa de robia economică, trebuia să se introducă și la noi mijloacele de producere ale țărilor mai înaintate, deci trebuia să ne burghezim ; pe de altă parte, țările burgheze ne impuseră să transformăm forma feudală în burgheză, impunîndu-ne instituțiunile liberale-burgheze prin Tratatul și Convenția de la Paris **.

Dar chiar dacă nu s-ar fi întîmplat războiul Crimeii și burghezia apuseană n-ar fi avut interesul ca să ne impună transformarea formei sociale, forma societății feudale tot trebuia să se schimbe și burghezia să se întorneze în România. Chiar înainte de Tratatul de la Paris, sub influența Austriei, începuse a se dezvolta o burghezie străină sub jurisdicțiunea consulatului austriac, *alcătuiind în țările române un stat burghez austriac în statul român feudal.*

* *Politica externă a țarismului rusesc*

** *Art. 56 din Convenția de la Paris.*

Încă înainte de 1848, profesorul de economie politică de la Vien'a, Stein sfătuiește pe guvernul austriac, în scop de a ne cuceri, ca „să concentreze în țările române capitaluri, să exploateze minele și pădurile, să deschidă căi de comunicație și canale, să întemeieze fabrici etc.”.

Prin urmare, chiar dacă n-ar fi fost Tratatul de la Paris, statul român tot se burghezea sub influența mediului internațional, sub influența austriacă, cu o mică deosebire numai: că patronii și capitaliștii n-ar fi fost în majoritate români.

Din cele spuse se vede lămurit că mijloacele de producere se schimbă și, prin urmare, și formele sociale corespunzătoare cu acele mijloace, în țările cu evoluție înaintată; țările rămase în urmă cu evoluția sînt silite să adopte mijloacele de producere și formele sociale ale țărilor înaintate chiar numai sub influența mediului internațional.

Aceasta cel puțin pentru Europa.

Dacă n-am ține seama de influența mediului internațional, atunci transformarea societății feudale în societate burgheză și introducerea instituțiilor liberale-burgheze în România ar trebui puse în rîndul minunilor, alături de minunile biblice.

A atribui această transformare revoluției de la 1848 ar fi ridicol. În adevăr, în Moldova revoluția nu constă decît în aceea că în Iași o mînă de tineri, nu mai mulți de cîți sîntem noi adunați în această sală, se întrunesc în o casă particulară ca să discute și acolo sînt surprinși și acuzați „că uneltesc împotriva ordinei stabilite”. Atîta e mai toată revoluția de la 1848 în Moldova și nici nu putea fi mai mult, deoarece o clasă burgheză națională nu era. În Muntenia revoluția avu un caracter mai serios din pricină că era o mică burghezie ceva mai puternică care a atras în mișcarea revoluționară și o parte din țărănime. Dar și în Muntenia această revoluție a fost prea slabă pentru ca să poată determina o așa de mare transformare și de aceea a și căzut.

Cu toate acestea, transformarea s-a făcut și trebuia să se facă din pricina influenței mediului internațional.

Dacă în țările înapoiate clasele sociale sînt neputincioase de a determina noi transformări, care se impun cu toate acestea sub influența mediului internațional, atunci trebuie să existe un agent care să execute aceste transfor-

mări, trebuie să existe o pătură socială cît de subțire care să aibă grija de a aduce la îndeplinire transformările ce se impun.

În România, ca să se poată transforma forma feudală în formă burgheză, nefiind o clasă burgheză care să prezideze această transformare, a trebuit un alt agent, care să îndeplinească rolul clasei burgheze.

Acest rol, această misiune istorică, a avut-o, fără contestare, pătura cultă.

În România, ca în orice țară rămasă în urmă cu evoluția, pătura cultă, fiind dată influența mediului internațional, joacă același rol pe care-l joacă clasele sociale în țările înaintate. Pătura cultă e agentul conștient al transformărilor sociale oare se impun prin relațiile internaționale.

Dar pe cît de frumos, pe cît de măreț e rolul istoric al păturii culte în țările înapoiate, pe atîta și posibilitatea de a nu-și fi îndeplinit acest rol într-un chip satisfăcător e mai mare. În țările înapoiate, transformările sociale nu decurg necesar din lupta dintre clase, ci se impun din afară, și tocmai de aceea pătura cultă, care are misiunea de a îndeplini aceste transformări, poate cădea în greșeli dacă nu va avea cunoștințe adînci de relațiunile dintre diferitele clase sociale.

Așa s-a întîmplat cu pătura cultă de la 1848 în România.

Această pătură cultă română, ieșită din clasa feudală, odrașlă a vechilor boieri, spoită numai cu cultura burgheză, avînd educația și deprinderile feudale, cînd veni timpul ca forma feudală să se schimbe în formă burgheză, crezu că-i destul a copia instituțiunile și legile burgheze pentru a opera transformarea, pentru a-și îndeplini rolul istoric la care era chemată.

Ce au făcut acești mari revoluționari de la 1848 cînd au pus stăpînire pe puterea politică?

Văzînd că în Europa e un proletariat pe care îl exploatează burghezia, - văzînd că industria nu poate să se dezvolte decît dacă e un proletariat lipsit de instrumente de muncă, a căutat să creeze și în România o clasă de proletari.

După vechea alcătuire, țărani clăcași aveau dreptul de a stăpîni 2/3 din pămîntul pus sub stăpînire boierească, și acele 1/3 din pămînt nu erau proprietatea individuală.

a nimănui, fiecare gospodar avea drept să cultive atît cît îi trebuia pentru consumare, și pentru aceste drepturi făcea clacă și da dijmă. Revoluționarii burghezi români, fiindcă le trebuia proletariat, legiferează că numai celor care au făcut clacă anul din urmă să li se dea cîte un petec de pămînt, iar tot restul din cele Vs rămîne proprietatea boierilor, deși era proprietatea obștei. Ce erau să ajungă marea majoritate a celor care la 1864 nu erau însurați, căci prin noua legiuire⁷⁷ ei nu mai au dreptul să lucreze din cele 2/3 de pămînt? Se înțelege că aceia trebuie să formeze clasa de care are nevoie burghezia, clasa proletariatului.

Aceasta-i măsura legală care a tins la proletarizarea țărănimii, dar abuzurile, vexațiunile au făcut că, chiar de la desființarea clării, o bună parte din vechii clăcași :s-au văzut fără pămînt și proletarizați.

Pădurile asupra cărora țăranii aveau drepturi necontestate revoluționarii noștri le-au dat boierilor, dar fiindcă n-au îndrăznit să le ia așa, deodată, au hotărît ca țăranii să aibă încă 15 ani drepturi asupra pădurilor și apoi să se dea țăranilor o despăgubire pentru a renunța la drepturile lor asupra pădurilor.

În fapt însă, țăranii, după 1864, au fost cu totul oprîți de? la păduri și despăgubire nu li s-a dat nici un ban, și azi nici nu se mai vorbește de asemenea lucruri, cu toate că țăranii au plătit foarte scump ca despăgubire pentru dreptul de clacă ce-l aveau boierii.

Acest fapt a fost o curată hoție, o despoiere nerușinată și arată sentimentele de care erau însuflețiți revoluționarii noștri.

Proletariat au creat, cel puțin creat-au și industrie, intradus-au mijloacele de producere din țările înaintate?

Afară de drumurile de fier, foarte puțin.

N-au fost în stare să facă ceea ce țarul Rusiei a făcut.

În Rusia au proletarizat pe țărani, ca și la noi, dar acolo au întemeiat o industrie națională foarte puternică*.

Încît revoluționarii noștri n-au creat proletari, ci pauperi, și au transformat clasa țărănească într-o clasă

* Asupra dezvoltării industriei în Rusia, să se vadă raportul de G. Plehanov și V. Zasulici despre situațiunea în Rusia sau, încă și mai bine, articolul lui Plehanov din' „Die Nene Zeit”.

de nenorociți, nici proletari ca să-și cîștige hrana în fabrici, nici proprietari de atît pămînt ca să aibă de unde-și scoate hrana. Pentru ce?

Pentru că revoluționarii noștri, văzînd că revoluția se impune n-au căutat să-și îndeplinească rolul marelui ce le-a fost rezervat, ci au căutat numai cum să întoarcă revoluția în interesul clasei din care făceau parte.

În privința politică același lucru. Toată puterea politică e încredințată cenzitarilor și titraților (titlul, afară de excepțiuni, nu se poate căpăta decît de cei ce au mijloace, încît cens și titlu e sinonim), iar marea masă nu are decît o mică fracțiune din această putere.

Astfel fiind lucrurile, toată puterea politică este tot a vechii clase, a boierilor feudali. Din această pricină, toate reformele, toate legile au rămas literă moartă pentru clasa țărănească și obiceiurile feudale se păstrează în comunele rurale; aceleași abuzuri, aceleași silnicii stau în picioare și azi, numai că țăranii nu mai au aceleași mijloace de trai, aceleași foloase ca în vechea alcătuire.

Astfel și-a îndeplinit misiunea istorică generația păturii culte de la 1848! În ce chip va fi judecată de istorie (nu de istoria care și-au făcut-o burghezii ad-hoc, ci de istoria nepărtinitoare) această pătură cultă se poate vedea, socot, chiar din aceste puține zise aici.

Europa apuseană e, cum am zis, în ajunul unei mari transformări sociale, și frământările colosale ce au loc zilnic în țările civilizate se pot transforma, în anumite împrejurări, într-o mișcare generală revoluționară chiar foarte adîncă.

Dar o mișcare de acest fel, din pricina strînsei legături dintre statele europene, e cu neputință să nu se simtă în toată Europa, și, prin urmare, și în România. Dovadă revoluția de la '48 care a cutreierat Europa.

România are toate elementele pentru o mișcare puternică de reformă: apăsarea și mizeria clasei țărănești, în general, pauperii din clasa țărănească; mica burghezie, care e încă destul de numeroasă mai ales în orașele mici și care merge spre pieire din pricină că nu poate susține concurența cu marele capital atît dinăuntru țării, cît și din afară; declasații orașelor, care alcătuiesc ban-

dele de bătauși ; proletarii industriali și proletariatul intelectual, care a devenit numeros în ultimii ani, iată atâtea elemente a căror nemulțumire e de ajuns de mare și care sînt în stare să se pună în mișcare sub influența Europei.

Dar toate aceste elemente nemulțumite nu sînt organizate în vederea unei politici comune, în vederea unui scop determinat. Diferitele categorii enunțate, din pricina neînțelegerii intereselor lor adevărate, par a avea și, întrucîtva, chiar au interese deosebite și chiar vrăjmașe unele cu altele.

Cînd mișcarea revoluționară va birui în Europa apuseană, și România va fi influențată de această mișcare. Dar clasa revoluționară din Apus nu va putea interveni pentru a da o direcțiune mișcării la noi, căci ea va fi ocupată spre a-și regula poziția sa față cu burghezia de la dînsa.

Dar vreo mișcare fără direcție și fără scop determinat poate fi foarte primejdioasă și poate întîrzia pe un timp mai îndelungat transformarea socială la noi.

Se poate întîmplă atunci la noi ceea ce s-a întîmplat în Franța la '48, și noi sîntem acum, într-o stare foarte mult asemănătoare cu a Franței de la '48.

Cînd în februarie '48 a izbucnit revoluția, toate clasele nemulțumite erau sub drapelul revoluționar. Fiecare clasă însă înțelegea revoluția în chipul său, conform cu interesele momentane ce le avea.

Proletarii vedeau în revoluție încetarea domniei capitaliste, mica burghezie întoarcerea la vechea ei splendoare, republicanii moderați răsturnarea monarhiei și chiar monarhiștii legitimiști sperau răsturnarea dinastiei orleaniste și restaurarea dinastiei burbonilor cu precumpănirea în stat a ideilor feudale.

Clasa muncitoare, în loc de a se organiza în vederea unui scop determinat, se înrolează sub drapelul revoluționar alături cu democrații, adică cu mica burghezie, și alături cu republicanii burghezi, se mulțumește numai cu fraze revoluționare vagi și nebuloase care satisfăceau toate clasele tocmai fiindcă nu conțineau nimic în ele.

Revoluția izbuteste, toate greutățile revoluției le poartă proletariatul și victoria e cîștigată mai cu seamă de proletari și în parte de mica burghezie.

Atunci se alcătuiește un guvern provizoriu din reprezentanții tuturor elementelor revoluționare. Dar acum. încetează rolul vorbelor și vine rîndul faptelor, și tocmai asupra faptelor nimeni nu era de acord.

Cînd reprezentanții proletariatului din guvern voiesc să mulțumească revendicările proletariatului, atunci toate celelalte clase se unesc împreună și scot din guvern pe acești reprezentanți.

Atunci proletariatul, văzîndu-se înșelat în aspirațiunile sale, pricepu sensul revoluției și făcu contrarevoluția din iunie, dar democrații, micii burghezi, cu care proletarii se luptaseră alături, dau mîna cu reacționarii și înădușă în sînge revoluția proletarilor.

Scăpați de proletari, reacționarii înlătură din guvern și pe democrați. în zadar mica burghezie se zvircolește și cheamă la revoluție pe vechii săi aliați, pe proletari ; aceștia erau zdrobiți prin însuși concursul democraților și, în același timp, pierduseră orice încredere în ei, astfel că și mica burghezie fu înlăturată și zdrobită.

Vine apoi rîndul republicanilor burghezi și, așa, rînd pe rînd se înlăturează unii pe alții pînă la decembrie 1851, cînd Napoleon cu banda lui îi înlăturează pe toți.

Astfel, revoluția de la '48, făcută sub domnia frazelor revoluționare vagi, n-avu rezultat decît a transforma monarhia orleanistă în monarhie bonapartistă și a da societatea în exploatarea mării finanțe *.

Același lucru s-ar putea întîmplă și în România cînd elementele nemulțumite ar fi neorganizate, chiar cînd ar izbuti să pună mîna pe putere : diferitele clase cu interese momentane vrăjmașe s-ar elimina unele pe altele pînă cînd un demagog șarlatan ar putea pune mîna pe dictatură.

Altfel ar fi dacă toate elementele nemulțumite ar fi organizate, dacă și-ar înțelege interesele reale în vederea cărora voiesc a pune mîna pe puterea politică.

Mai întii, dacă elementul acesta ar fi organizat, ar trebui să aștepte ca proletariatul să fie stăpîn în Europa apuseană, pentru a fi sigur de izbîndă, și apoi ar trebui un simbură destul de puternic și conștient de scopul ur-

* Vezi : Le Dix-huit Brumaire de Louis Bonaparte, par Karl Marx.

mărit, pentru ca acest simbul să dea direcție mișcării și să o întoarcă în folosul clasei muncitoare.

Apoi, organizarea e necesară chiar în cazul când am face ipoteza, absurdă de altminterlea, că curentul revoluționar nu ne-ar Influența și că transformările sociale s-ar opera în Europa fără ca să ne fi zguduit cituși de puțin; căci, prin influența mediului internațional' din pricinile expuse, aceste transformări s-ar impune și la noi, și atunci, nefiind pregătiți, am face iarăși o transformare monstruoasă, ca și cea burgheză de azi.'

Cine poate îndeplini în România această misiune ?

Clasa proletariatului nu-i încă destul de puternică ca în țările înaintate pentru a putea grupa în jurul ei toate elementele nemulțumite ; clasa țărănească e încă inconștientă de interesele sale ; mica burghezie [e] utopică și vizionară ; pauperii și declassații alcătuiesc o masă anarhică, ei pot avea un rol folositor numai dacă va fi în țară o organizație puternică.

Această misiune, această onoare, rămîne în mare parte păturii culte*

Pătura cultă actuală are o sarcină mai grea decît cea de la '48, căci ea trebuie să pregătească o transformare socială care nu s-a operat încă nici în Europa, ci numai se întrevede, dar cu cît această sarcină e mai grea, cu atîta și rolul e mai mîndru și mai măreț.

Precum însăși pătura cultă de la '48 era odrasla clasei feudale, tot așa pătura cultă actuală e odrasla clasei burgheze : cel puțin în o mare parte a vieții, pătura cultă are legături și înclinațiuni către burghezime, de aceea, aceeași primejdie de a nu-și înțelege rolul istoric e posibilă și pentru pătura cultă actuală.

Dacă partidul liberal, reprezentantul burghezimii, ar fi la cîrmă, primejdia ar fi mult mai mică ; căci cei care au înțeles mersul istoric și s-au devotat clasei muncitorilor, ca singură ce reprezintă azi evoluția spre progresul omenirii, ar vedea că de la burghezime nu mai e nimic de așteptat.

Dar avem la cîrmă partidul conservator. Un însemnat orator al conservatorilor, d-l Maiorescu, în o întrunire publică, a prorocit că acest partid va sta 12 ani la cîrmă.

Această profeție nu e departe de adevăr, căci, fiind dată constituirea claselor, organizarea politică din România, slăbiciunea și bazele șubrede ale liberalilor*, partidul conservator poate sta multă vreme la putere, afară doar de intervenirea unor factori încă necunoscuți. Astfel avem perspectiva de a avea o ocîrmuire conservatoare pînă la sfîrșitul acestui veac, dată care, după toate prevederile, coincide cu marile transformări sociale din apusul Europei.

Ce vor face, ce vor deveni liberalii în acest timp ?

Partidul liberal e alcătuit din o mulțime de elemente cu interese deosebite. Aceste elemente au rămas unite pe cîtă vreme partidul liberal a fost la putere și a putut satisface aceste diverse interese, îndată ce aceste interese nu vor mai fi satisfăcute, steagul partidului liberal va fi părăsit de o mare parte din foștii liberali.

Dacă pînă acum partidul liberal nu s-a despărțit, aceasta e din pricină că burghezia, cum e în general idealistă, și-a închipuit că poate pune mina pe putere de la un moment la altul. Acuma, cînd această perspectivă s-a dus, o diviziune a partidului liberal e inevitabilă, fie că despărțirea se va face brusc în 2 tabere, fie că diferitele elemente se vor retrage, individual și pe nesimțite, și vor trece în tabăra care ține puterea.

Ce vor face elementele liberale rămase credincioase partidului pentru a putea lupta la răsturnarea conservatorilor ?

Neapărat că au să caute să se democratizeze, să devină reformiste. Vor cere lărgirea dreptului de vot, poate chiar votul universal ; restringerea prerogativelor coroanei, poate chiar republica ; o împărțire mai dreaptă a impozitelor, poate chiar impozitul progresiv și, în sfîrșit, se poate să îmbrățișeze chestia unei împroprietăririi țărănești pe baze mai largi**.

* Vezi „Politica internă” din nr. 2 al „Criticii sociale” [vezi volumul de față, p. 415—422].

** Cînd s-a pronunțat și scris această conferință, în februarie, liberalii abia ieșiseră înfrinți din alegeri și nimic nu transpira că se vor gîndi așa de repede la o reorganizare pe baza unui program mai democratic, dar analiza claselor sociale din România și a relațiilor dintre aceste clase ne pune în stare de a prevedea că astă reorganizare e inevitabilă. De atunci și pînă acum s-au petrecut fapte care întăresc aceste prevederi. Neînțe-

Pe temeiul acestor reforme, o apropiere inevitabilă se va face între actualii democrați și republicani și între liberali, elementele reacționare din partid vor căuta să stea în umbră, la spatele democraților, cum conservatorii stăteau la spatele disidenței liberale, pînă cînd vor răsturna guvernul conservator.

Aici stă toată primejdia ca-și vor pierde cumpătul aceia care s-au devotat clasei muncitoare și că nu-și vor îndeplini rolul lor istoric *care stă în organizarea elementelor nemulțumite pentru un scop bine determinat.*

Elementele opoziționiste fiind atît de eterogene pentru a putea fi unite în o armată de luptă, programele se voi mărgini numai în niște generalități banale, iar clișeuri. revoluționare și fraze vagi, ca: „să ne luptăm pentru, revendicările maselor adînci populare”, vor ținea locul organizațiilor serioase și ideilor precise.

Aceia din pătura cultă care au dorința de a lucra pentru dezrobirea clasei muncitorilor și de a ajuta ca transformările sociale să se facă cît mai repede și la noi pot fi ușor ademeniți, din pricina înclinațiunii către burghezime, de a intra în rîndurile ei și a amina lucrarea socialistă. Și aceasta pot să o facă cu toată buna-credință, cu cele mai bune intenții. Clișeurile: „lasă să răsturnăm pe conservatori, lasă să căpătăm votul universal etc. și atunci ne vom putea ocupa cu succes de organizarea muncitorilor” vor servi de argumente ademenitoare.

Numai cît se uită faptele trecute, se uită că fără organizare nu e cu putință a căpăta nimic pentru clasa muncitoare.

Dacă o asemenea uitare s-ar întîmplă, atunci cu venirea la cîrmă a elementelor opoziționiste revoluționare fie în mod normal, fie prin influența unei revoluțiuni în Europa faptele de la '48 din Franța, precum și cele mai recente din România s-ar repeta.

Elementele muncitoare vor fi eliminate cele dintii, apoi va veni rîndul democraților și așa mai departe pînă cînd o partidă reacționară iarăși va deveni stăpînă. Astfel

legerile între d-l Sturdza, de o parte, și d-nii Stătescu, Fleva etc, de alta, agitația pentru organizarea partidului pe baza unui program mai larg confirmă părerea noastră mai curînd decît ne așteptam.

o altă ediție a lui '48 și atunci se va vedea că trebuie început de la capăt.

Situația socialistilor în România începe a fi critică și va ajunge și mai critică cu cît liberalii vor face mai mult pe democrații.

În adevăr, va trebui oare să ne luptăm împotriva democraților și a liberalilor cînd vor cere votul universal sau alte puncte oare sînt în programul nostru sau cel puțin se apropie de unele din ele? Va trebui să nu le dăm sprijinul pentru dobîndirea acestor cereri? Fără îndoială că nu, fără îndoială, datoria noastră e de a pune toată munca și energia noastră pentru obținerea acestor cereri.

Dar de la conlucrarea împreună pentru dobîndirea unor puncte folositoare muncitorilor pînă la uitarea rolului nostru istoric, pînă la contopirea cu celelalte elemente e foarte departe.

Partidul socialist va trebui să facă alianțe și cu democrații și cu liberalii mai democratizați și în alegeri și în alte lupte, dar pur și simplu alianțe, precum fac două armate deosebite în vederea uiiui vrăjmaș comun, păstrîndu-și steagul său, tactica sa și programul său de acțiune.

'În nici un chip însă nu poate să părăsească organizarea clasei muncitoare în partid deosebit de celelalte sub pedeapsa de a fi înfierat ca incapabil a-și înțelege misiunea sa istorică.

Nu putem pretinde la noi, țară înapoiată, o organizare a clasei muncitoare ca în țările înaintate, dar nici nu putem a nu ne îngriji deloc pentru această organizare.

A organiza proletariatul, cît îl avem, după modelul social-democrației din Apus și a-l face conștient de rolul său istoric; a organiza clasa țărănească și a o face să înțeleagă că interesele sale sînt deosebite de ale celorlalte clase, lucru pe care îl înțeleg țărani ușor și care îl putem face cu dinșii; a da o direcție celorlalte elemente nemulțumite și a le feri de a cădea în anarhism sau antisemitism, lucru, de altmîntrelea, fatal dacă sînt lăsate la propriile lor porniri, iată misiunea păturii culte în România, iată rolul istoric ce îl are de împlinit.

Lucrînd astfel, toate evenimentele ce s-ar întîmplă în țară, cît și în Europa ne vor găsi pregătiți.

Atunci pătura cultă actuală va dovedi că și-a înțeles misiunea sa istorică, că greșelile generației trecute, precum și experiențele făcute aiurea au învățat-o a se feri și a nu mai cădea în acele greșeli.

În literatura socialistă din Europa s-a exagerat neînsemnătatea păturii culte în transformările sociale.

E drept că în țările cu evoluție înaintată transformările sociale decurg din relațiile dintre clase și că clasele sînt acelea care determină formele sociale, dar chiar în aceste țări pătura cultă joacă un rol destul de însemnat în transformările sociale, accelerînd mersul evolutiv al societății și ferind clasele de a face multe experiențe vătămătoare.

Dacă n-ar fi fost un Marx și un Engels care să pună bazele socialismului științific și să arunce jaloanele pentru a arăta încotro merge evoluția societății, dacă n-ar fi fost un Liebknecht și un Bebel care să fie conducătorii acestei mișcări, social-democrația germană ar fi trebuit să facă multe ocoliri pînă să ajungă la concluziile de azi și, incontestabil, social-democrația germană ar fi mult în urmă cu evoluția.

Dovadă avem pe Franța, țară poate cu evoluția cea mai înaintată de pe continent, cu clasele foarte bine definite, cu toate acestea social-democrația franceză a rămas îndărătul celei germane.

Aceasta a venit din pricină că, în urma revoluției de la 1848 și în urma zdrobirii Comunei din Paris în 1871, proletariatul a rămas fără conducători, care au fost osîndiți de 'burghezia învingătoare fie la moarte, fie la exil și, astfel, puși în imposibilitate de a organiza proletariatul și a-l face conștient. A fost destul însă să apară sau să se întoarcă din exil cîțiva organizatori culți și conștienți, ca Deviile, Guesde, Lafargue etc., pentru ca organizarea proletariatului să meargă cu pași uriași, și, dacă va urma așa, în cîțiva ani sîntem siguri că social-democrația franceză va ajunge în putere pe social-democrația germană.

Dovadă avem încă pe Rusia, unde sînt condițiile așa de puternice pentru darea unei constituții și care nu se poate realiza din pricină că orice cugetător, orice agi-

tator care ar lucra în vederea unei constituții e pe dată suprimat de către țarism sau trimițindu-l la spînzurătoare, sau în temniță, sau în Siberia.

Această însemnătate a păturii culte în transformările sociale chiar în țările cu evoluție înaintată a început a fi înțeleasă în Europa civilizată. De aceea vedem în Belgia profesori universitari întrecîndu-se cu studenții în a trece la socialism.

Studenții Belgiei au avut chiar curajul a convoca un congres socialist internațional de studenți la Bruxelles, la care au răspuns studenți din deosebite țări, la care și universitatea de Iași a trimis doi delegați ai săi și în care congres s-a hotărît că *datoria păturii culte e de a se amesteca între muncitori, de a-i organiza și de a alcătui împreună cu dînșii partidul muncitorilor, partidul socialist.*

Asemenea fapte, aceste treceri la socialism, se produc neconștient în Franța ca și în Anglia, în Spania ca și în Italia, în toate țările civilizate. Un fapt petrecut de cîteva săptămîni în Italia a produs o mare senzație: un profesor celebru de la Universitatea din Turin, De Amicis, a trecut la socialism, dar nu așa simplu, ci cu ostentație. A întrunit studenți și profesori în număr de peste 500, le-a expus socialismul științific, a arătat mizeria Italiei, a dovedit că numai prin socialism poate scăpa de această mizerie și a conchis că e de datoria păturii culte de a lucra și ajuta ca această transformare să se facă cît mai repede.

Exemplul fu pe dată imitat de un alt profesor tot de la Universitatea din Turin, Arthur Graf, care făcu același lucru, și presa italiană, cu multă amărăciune și groază, spune că o mare mișcare domnește și la Universitatea din Bolonia și în alte locuri, și mai mulți profesori universitari sînt gata să treacă la socialism.

Dacă pătura cultă din Europa apuseană își înțelege rolul său în transformările sociale, deși e numai un factor auxiliar în aceste transformări, cu atît mai mult păturii culte din România i se impune datoria de a-și cunoaște și îndeplini rolul istoric ce-l are aici, unde pătura cultă e un factor principal.

De aceea, oricare ar fi înclinațiunile noastre, oricare ar fi împrejurările care ne vor sili la o conlucrare cu partidele burgheze, va trebui să nu pierdem din vedere

un moment că datoria noastră e organizarea partidului muncitorilor.

Va trebui să facem alianță electorală cu liberalii și democrații, va trebui să agităm împreună cu ei oarecare chestii; vom face-o ; dar în capiștele lor să nu intrăm, jertfe și libațiuni să nu facem zeilor lor, oricît de ademenitori, oricît de democrați s-ar părea a fi ei !

I. Vasiliu

„CRITICA SOCIALA” (IASI), ANUL I, NR. 5 DIN APRILIE 1892,
P. 165—187.

CALOMNII VĂDITE

Cînd observi mai cu atenție fenomenele sociale ce se petrec înaintea ochilor noștri, rămii de multe ori mirat de faptul cum această organizație economico-socială dă aceleași rezultate asemănătoare în felurite țări. Și nu numai rezultatele importante se aseamănă, ceea ce n-ar fi nici o mirare, dar asemănarea merge pînă la cele mai de-părtate, pînă la rezultatele cele mai mici. Așa, spre pildă, e foarte natural că aceeași organizație economică-socială modernă să dea naștere la clasele dominante dintr-o parte și dominate din altă parte, la partide burgheze dintr-o parte, partide socialiste din altă parte, și aceasta în fiecare țară unde există aceeași organizație economică-burgheză. Dar ca asemănarea claselor dominante să meargă pînă la cele mai mici proceduri care le întrebunțează contra socialismului, aceasta e mai puțin natural și evident. Și cu toate acestea așa e. Să luăm niște fapte cu totul recente.

în Germania, cum știm, există un puternic, foarte puternic partid socialist, cu o organizație puternică, cu un program bine definit, un partid care lucrează la lumina

zilei, a cărui tactică, ale cărui scopuri sînt susținute de 37 de organe, de broșuri, de propaganda prin întruniri etc. În toată această activitate publică, pentru toată lumea vădită, partidul socialist german s-a pronunțat cu cea mai mare energie contra manifestărilor violente pe stradă, contra revoltelor parțiale, care ar da prilej claselor dominante de a măcelări pe socialiști și de a introduce legi excepționale contra lor, deci astfel de manifestații violente și revolte nehibzuite nu pot fi decît în interesul burghezimii domnitoare și în paguba partidului socialist și a poporului muncitor. Dar iată că în Berlin se întîmplă revolte de stradă, provocate de unii lucrători flămînzi și desculți și între care nici un lucrător socialist.

Partidul socialist german, ca de obicei, dezaprobă aceste revolte; nici un socialist nu s-a văzut pe strade, nici unul nu e arestat. Și știți cine a produs aceste revolte? Poate credeți foamea, lipsa de lucru etc.? Așa! După burghezime, sînt socialiștii, este partidul social-democrat german oare le-a produs. Calomnia e, bineînțeles, vădită și pentru calomniatori. Dar ce le pasă; scopul nu scuză mijloacele?

Aceasta în Germania.

În Franța, partidul socialist, partidul muncitorilor, a luat un mare zbor, mai ales în timpul din urmă, după alegerea lui Lafargue. Acest partid admite în total tactica social-democrației germane, e contra revoltelor parțiale, cu atît mai mult contra tacticii anarhiste, contra exploziilor de dinamită, aceste copilării proaste și crude. Acuma, de curînd, agenții poliției, prefăcuți pentru necesitatea momentului în anarhiști — și în Franța nu se știe unde se sfîrșesc anarhiștii și unde încep poliștii —, produc cîteva explozii prin cîteva cartușe de dinamită. Fiindcă exploziile au fost făcute de poliție pentru a-i speria, de aceea rezultatele au fost foarte inocente: s-au stricat numai cîteva geamuri... Scopul poliștilor, al prietenilor fostului ministru Constans e de a arăta absoluta necesitate a acestui ministru, salvatorul republicii de pericolele boulangismului⁷² și deci unicul care poate s-o scape de pericolele anarhismului.

Jocul e prea evident, rid și cîinii în Franța de el, și cu toate acestea știți cine e de vină în aceste stupide explozii? Socialiștii, partidul muncitorilor francezi!... Calomnia e vădită și pentru calomniatori, dar „calomniez, calomniez, il en restera toujours quelque chose” nu e o vorbă franceză?

Aceasta în Franța.

În Belgia, partidul socialist, partidul muncitorilor, e rînd^ai puternic decît oriunde. Acest partid admite în modul cel mai strict tactica social-democrației germane. Acum în urmă, partidul socialist a început o agitație colosală pentru sufragiul universal; pentru a ajunge la scop, socialiștii belgieni au început manifestații monstre, colosale, ca desfășurare de forțe populare. Dar tocmai pentru ajungerea scopului, sufragiul universal, pentru a nu compromite acest mare scop, partidul muncitorilor din Belgia evită cu cea mai mare energie orice act de violență.

Văzînd disciplina care domnește în marele partid al muncitorilor belgieni, ce nu se lasă să facă vreo răscoală, atît de dorită de clasele dominante, care în ruptul capului nu vor să dea sufragiul universal muncitorimii belgiene; văzînd cumînțenia socialiștilor, poliștii, prefăcuți pentru necesitatea cauzei în anarhiști, pentru a compromite cauza muncitorimii, au început să facă explozii de dinamită, bineînțeles tot explozii inocente, care strică o fereastră sau un gard, cum sînt în general exploziile poliștiste. Ei, ghiciți cine e de vină pentru aceste explozii? Partidul socialist belgian și mai mult nimic!... Calomnia e vădită, dar oare un burghez cinstit ori un gazetar burghez corect trebuie să întrebunțeze totdeauna numai calomniile nevădite?

Aceasta e în Belgia.

Acum patru ani în țara noastră s-a întîmplat o mare dramă, care prin seriozitatea ei întrece înmiit toate întîmplările de mai sus. E vorba de nenorocita revoltă a mult nefericitei noastre țărâni, revoltă înecatâ în sînge țărânesc⁷³. Acuma, după patru ani, sînt neindoielnic sta-

bilite cauzele acestor revolte. Dintr-o parte, cauza continuă, latentă, cauza principală, îngrozitoare sărăcie țărănească, de altă parte e așa-numita opoziție unită, și mai ales elita socială conservatoare, care a pus fitilul la materiile explozibile, acumulate din sânul țărănimii prin ani și ani de suferință și exploatare neomenoasă.

Partidul socialist român, partidul muncitorilor, a făcut tot ce i-a stat prin putință pentru a arăta țăranilor că drumul ce au ales pentru îmbunătățirea soartei lor nu e cel bun, e un drum nenorocit. Ei bine, știți acuma cine a provocat răscoalele țărănești? Poate nu știți, dar *Timpul*, organul elitei sociale, o știe: revoltele le-au provocat socialiștii, și în special Nădejde; iacă așa!... Și notați bine: Nădejde, pînă la alegerea sa de deputat, nici n-a fost prin Muntenia, nici n-a cunoscut vreun țăran muntean; în schimb, a fost în relații cu mii de țărani în Moldova, a avut o mare influență în țărănimea moldovenească. Revoltele însă au izbucnit în Muntenia, nu în Moldova, și adevărul e că una din cauzele care au făcut că n-au izbucnit în Moldova e tocmai influența lui Nădejde și a socialiștilor moldoveni. Calomnia celor de la *Timpul* e vădită, mai mult decît vădită. Dar, în definitiv, mă rog, numai Europa să aibă calomniatorii ei, să n-avem și noi fa-lișii noștri, calomniatorii noștri naționali, nu sintem Belgia Orientului?

Aceasta e în România.

Și cînd te uiți la toți acești calomniatori cosmopoliți, cînd te uiți la toți acești falsificatori ai adevărului, la cea mai mare înțelegere, solidaritate și frăție în calomnie ce domnește între ei, pînă peste hotare chiar, nu poți să te reții de a nu exclama:

Ce mai companie!

C.D.G.

„MUNCA” (BUCUREȘTI), ANUL III, NR. 5 DIN 22 MARTIE 1892.

A se scrie despre anarhism, mai ales despre anarhismul teoretic, despre teoriile anarhismului, e cit se poate de greu. Cauza e că n-ai un punct de plecare, nu știi de cine și de ce să te apuci. Anarhismul, ca expunere teoretică-științifică, nu există. Pe cînd socialismul științific și-a găsit expresiunea în genialele scrieri ale lui Marx, Engels și ale discipolilor lor, anarhismul nu și-a găsit nici un om care să-l fi expus într-un mod sistematic și să-i fi dat o sistematizare mai științifică. Cauza, după opinia noastră, nu e deloc întîmplătoare, ci este chiar în anarhism, care la cea dintîi încercare de sistematizare, la cea dintîi încercare de a-l trata mai științificește se arată ca o mare absurditate științifică, ca un mare nonsens. Deci cauza că anarhismul nu și-a găsit un interpret științific se explică foarte ușor prin faptul că nu poate fi expus într-un mod științific. E adevărat că printre aceia care sînt socotiți ca întemeietori ai anarhismului vedem pe Stirner, Proudhon, Bakunin, oameni cu talent netăgăduit. Dar acești trei scriitori nu se înțeleg între ei, iar anarhiștii contemporani, cu unele excepții, sînt departe de a fi în înțelegere desăvîrșită cu vreunul din acești

frunțași ai anarhismului. Deci, pentru cunoașterea anarhismului contemporan, ești nevoit să te mulțumești cu niște broșurile mici, făcute pentru propagandă și care se bat cap în cap una cu alta.

Cu toate aceste diferențe de vederi, sînt însă și unele păreri comune tuturor, sînt vederi teoretice, caracteristice mai mult ori mai puțin, pentru toți anarhiștii și e un mod de a gîndi, de a cugeta, caracteristic anarhismului în general. Dar găsirea acestui ceva comun, caracteristic anarhiștilor, caracterizarea acestui mod de a cugeta nu-s făcute, repetăm, de nici un teoretic[ian] anarhist și deci criticul anarhismului e nevoit să-l găsească. Un critic al anarhismului ar trebui dar să facă istoria anarhismului, să scoată el singur teoria anarhismului și pe urmă să-i facă critica. Această lucrare ar fi foarte instructivă; noi, în acest articol, nu putem s-o facem. Acest articol e mai curînd o monografie asupra anarhismului. Dar, așa fragmentar cum e acest articol, tot credem că din el cititorii noștri își vor putea face idee despre teoriile anarhiste și, mai ales, despre metoda de a analiza și cugeta a anarhiștilor.

Dacă ar fi să caracterizăm cugetarea și metoda de cugetare și investigație socială a anarhismului, atunci nu le-am putea caracteriza mai bine decît prin cuvintele: *simplism metafizic*. Cugetarea anarhiștilor e simplistă și metafizică, metoda lor e simplist și metafizic și în această privință ei seamănă cu socialiștii utopiști metafizici, numai că ei sînt foarte inferiori socialiștilor utopiști în multe privințe. Ca să putem să ne dăm seama mai bine de cele zise, să comparăm modul de a cugeta al *socialismului științific*, de o parte, cu al socialismului utopic și al anarhismului, de altă parte. Metoda socialismului științific e al științelor moderne în general. Studiind societatea în toată complexitatea ei în timp și în spațiu, studiind istoria omenirii, toate formele sociale trecute, studiind societatea prezentă, iarăși în toată complexitatea ei, socialismul științific caută astfel legile mișcării, evoluției omenirii, caută să-și explice factorii principali care au condiționat mișcarea și progresul omenirii, să-și explice cum a ajuns omenirea acolo unde e și, într-un mod general bineîn-

teles, care e acea formă socială către care merg neapărat societățile moderne civilizate, societățile burgheze. Bineînțeles că, sociologia în general nefiind încă o știință în toată puterea cuvîntului, rezultatele la care ajunge socialismul științific nu pot să fie tot așa de exacte ca rezultatele la care ajung științele exacte, deși câteodată și în această privință rezultatele la care ajunge socialismul științific nu lasă mult de dorit.

Orice opinie ar avea cineva despre rezultatele la care ar ajunge socialismul științific, fie el chiar un potrivnic al socialismului, trebuie însă să recunoască că modul socialiștilor de a cugeta, metoda de investigație pe care o întrebunțează el e cu totul științifică. Socialismul, studiind realitatea lucrurilor, fiind consecință el însuși a realității în sensul cel mai larg al cuvîntului — al realității istorice trecute, ca și prezente —, socialismul științific nu poate să se piardă în norii fanteziei; realitatea, viața reală[^] îl controlează și îi îndreaptă pașii. Idealul socialismului științific, el însuși, este numai o consecință și un rezultat al vieții reale și al studierii acestei vieți. Altmintrelea a fost socialismul utopic. Socialiștii utopiști aveau ca bază principală, ca punct de plecare pentru "teoriile lor, nu realitatea vieții în înțelesul cel mai larg al cuvîntului, ci propriile lor dorințe morale și propria lor fantezie". Văzînd și simțînd mulțimea de rele care bîntuie societatea, ei se puneau pe gîndit ca să inventeze un plan pentru construirea unei societăți în care să lipsească toate relele și în care să fie o deplină fericire. Am zis că utopiile socialiștilor utopiști aveau ca *izvor* nu viața reală, ci propria lor fantezie; aceasta este însă adevărat numai cu oarecare rezerve. În adevăr, fantezia utopiștilor socialiști, ca orice fantezie, nu poate să fie absolut independentă de viața reală; materialul oricărei fantezii rămîne totuși viața reală. Dorințele și idealurile socialiștilor utopiști au fost doară formate de viața reală, materialul din care construiau ei fantasticele lor societăți ideale a fost iarăși dat de viața reală, numai că ei combinau acest material după propria lor fantezie. Așadar, și la baza utopiilor socialiste era iarăși viața reală, experiența din viața reală, numai [că] această experiență era neîndestulătoare și tratată într-un mod neștiințific. Pentru planurile

* Vezi Fr. Engels, „Socialism utopic și socialism științific”.

lor asupra societății viitoare, ei luau acea parte din viața socială care era mai bună ori care le părea lor mai bună și mai ideală și, din acest material, în felurite combinații, constituiau un plan pentru societatea viitoare, după gustul și temperamentul aceluia care făcea acest plan. Viața reală, deci, în toată enorma ei complexitate, istoria, cu toate necesitățile ei, se întuneca; de necesitățile istorice se îngrijeau foarte puțin socialiștii utopiști, mai ales dacă nu se împăcau cu planurile lor. Și viața reală, productul enorm de complex al unei lungi dezvoltări istorice tot așa de complexe, viața reală, cu toate necesitățile ei istorice neînălțurabile, trecea peste aceste planuri cum ar trece un uriaș peste case construite din cărți de joc. Să venim acum la anarhiști. Metoda de a cugeta a anarhiștilor se deosebește de a socialismului științific, fără a se asemăna în totul cu a celebrilor socialiști utopici. Anarhiștii desfac viața socială în categorii independente una de alta și cugetă prin aceste categorii independente fără a avea în vedere legătura strânsă ce e între categoriile sociale; astfel, viața socială în toată complexitatea ei reciprocă, dependența și legătura tuturor factorilor sociali, dispăre pentru ei. Abstrăgînd un factor social real oarecare (statul, autonomia individului etc.) din toți ceilalți factori, izolîndu-l de toată viața socială, fie pentru a arăta toate neajunsurile unuia, fie pentru a face un deziderat și un ideal de luptă din altul, anarhistul supune această categorie izolată la acțiunea logicii, scoate din această categorie toate încheierile, toate consecințele cele mai depărtate, și încheierile și consecvențele astfel găsite le prefăce în formule obligatoare pentru el, pentru activitatea lui, fie ea revoluționar-anarhistă în societatea contemporană, fie ea a unui cetățean al societății viitoare. Prin astfel de mijloace logice face un anarhist consecvent critica societății de azi, prin astfel de măsuri logice anarhistul își găsește calea, croiește drumul, tactica ce trebuie să se urmeze în lupta cu societatea de azi, și tot pe astfel de căi logice simpliste își croiește și societatea viitoare. Bineînțeles că, astă cale logică fiind așa de simplistă și greșită, încheierile la care ajunge anarhistul trebuie să fie de asemenea foarte greșite. În adevăr, noi sîntem de multe ori, în analiza societății, obligați să izolăm un factor social ori o categorie socială pentru a o analiza, însă nu trebuie să uităm niciodată că am făcut ceva cu totul arbitrar, și de aceea

fiecare pas, fiecare deducție logică care ni se impune în acest mod trebuie s-o supunem controlului vieții reale în toată complexitatea ei, îndreptînd această deducție prin logica largă și adîncă a vieții reale. Anarhiștii sînt însă departe de a face așa. Ei stau pe un teren real numai piriă ce constată cutare ori cutare factor social, cutare ori cutare rău social (deși și aici modul lor de constatare e de multe ori foarte greșit), pe urmă, începînd a-l analiza și a face deducții peste deducții, ei se rup din realitatea vieții și încep să plutească în văzduhul consecvențelor * logice, trase și ele ca vai de om. Și astfel ei, semînd încîtiva cu socialiștii utopiști, se deosebesc de dinșii, și această deosebire e departe de a fi în folosul anarhiștilor.

În adevăr. Cum am zis, la baza speculațiunilor sociale ale utopiștilor a fost acea greșeală că, pentru ei, viața reală nu era punctul de plecare pentru speculațiuni, ei *mi* plecau de la analiza istoriei și prezentului omenirii, dar, cum am zis, inconștient măcar, baza speculațiilor lor a fost totuși realitatea contemporană lor — neînțeleasă, dar nu îmbucătățită —, și această realitate au supus-o acțiunii fanteziei lor geniale, fanteziei creatoare, și astfel, eu toate mijloacele lor greșite, socialiștii utopiști geniali, că Fourier ori Saint-Simon, au putut să ajungă la unele idei mari și rodnice.

Anarhistului însă — care se chinuiește ca un scolastic să scoată toate consecvențele și încheierile logice dintr-o categorie socială abstractă și izolată — drumul fanteziei înalte, rodnice și divinatoare îi este tot așa de închis ca și drumul deducțiilor științifice.

Doar anarhistul închide într-o cutiuță deosebită o categorie socială și pe urmă, supunînd-o analizei logice, începe să tragă toate consecvențele și, din consecvență în consecvență, ajunge la consecvențele cel mai depărtate, el se crede grozav de radical, curajos, înaintat, pe cînd, în adevăr, din punctul de vedere științific e foarte greșit, iar din punctul de vedere al fanteziei poetice și creatoare rămîne, fără a bănuși, de multe ori cît se poate de destrucător. Gîndind că prin frazele și maximele lui violente, prin dezideratele lui extreme se ridică deasupra tuturor și merge în avangarda omenirii, în adevăr, fuge îndărăt

* [Concluziilor].

ori alături cu burghezia și în dezideratele lui se ascunde o doză de burghezism, de vedenii, de năzăreli și prejucții de care nici n-o bănuiește.

Se înțelege că nu tuturor anarhiștilor li se potrivește deopotrivă astă caracterizare a modului lor de a cugeta. Sînt unii care cad în aceste greșeli mai mult, sînt alții care, mai ales acum în urmă, încep să se apropie mult de socialismul științific, fără însă a se putea apropia de tot. Afară de aceasta, anarhismul are și istorie.

Să vedem dar mai de aproape acest anarhism pentru a arăta cît de multă dreptate am avut în caracterizarea modului lor de a cerceta și cugeta.

Cel dintîi anarhist consecvent, și poate cel mai consecvent, a fost, fără îndoială, Max Stirner. E cu atît mai de nevoie de făcut cunoștință cu acest Stirner, cu cît el a fost inspiratorul direct al lui Bakunin, marele profet al multora din anarhiștii contemporani.

La 1845, Stirner a tipărit cartea sa „Der Einzige und sein Eigentum” *. Această carte a făcut epocă în istoria anarhismului. Ca toți aceia pe care durerile lumii i-au impresionat adînc, Stirner s-a întregat, firește : „Dar care să fie pricinile ăstor nemărginite dureri?”. După Stirner, pricina e că omul s-a lăsat să fie stăpînit de fel de fel de halucinații (Spuk).

în loc ca omul să caute fericirea în el însuși, în propriul său egoism, în „*eul*” său, omul s-a închinat pe *el* și fericirea sa la fel de fel de iluzii, de abstracții. Bineînțeles că rezultatul nu putea să nu fie nenorocit pentru om. Așa, spre pildă, întîia iluzie ar fi religia, d-zeu. Omul și-a creat fel de fel de credințe religioase, și-a creat un d-zeu în cer, către care își îndreaptă privirile, toate gîndurile, după voia căruia își regulează toate faptele sale. în loc de a se ocupa de „*eul*” său, de propriile sale interese egoiste, omul se ocupă de interesele credinței, religiei, lui d-zeu ; în acest caz însă, dacă d-zeu, în adevăr, ar avea ființă, ar putea fi fericit el, dar nu „*eu*”. Faptul că mai tîrziu filozofii găsiră în ideea de d-zeu obiectivarea persoanei proprii a omului nu schimbă nimica în fond, pentru că în acest caz omul totuși s-ar îngriji de „*eul*”

* „Individul (insul) și proprietatea sa”.

său, obiectivizat abstract, în loc să se îngrijească de „*eul*” subiectiv, concret. E adevărat că mai în urmă o parte a omenirii, cel puțin filozofii, liber-cugetătorii, s-au emancipat de religie, dar în loc au creat alte credințe, alte iluzii și vedenii (Spuk), care tot așa mă robesc pe mine, pe „*eul*” meu egoistic. Astfel sînt formulele și instituțiile, ca omul, omenesc, omenire, drepturi sfinte și imprescriptibile ale omenirii etc. — familie, stat, societate, legi, justiție-drept, ideal, principiu, morala etc. etc., tot niște lucruri care stau deasupra mea, deasupra „*eului*” meu și mă prefac în robul lor.

Toate aceste iscodiri omenesti au de altmintrelea o origine religioasă și chiar le numim sfinte, astfel : drepturile sfinte ale omului și ale omenirii, sfînta justiție, sfînta proprietate, familia, statul etc..

Toate aceste sfințenii stau deasupra „*eului*” meu, robindu-l, nenorocindu-l, distrugîndu-l. Stirner supune criticii toate instituțiile, simțămintele și concepțiile sociale din punct de vedere exclusiv al *eului* său egoist, al „*eului*” său însuși, unul și singur (Ich der einzige), și astfel ajunge la negarea întregului edificiu social. Ca să pricepem pe Stirner, trebuie să-l urmăim pe scurt, foarte pe scurt bineînțeles, în analiza lui în privința instituțiilor, conceptelor și simțămintelor sociale. Să luăm, de pildă, conceptul de om, omenire, drepturile omului etc. Omul, zice Stirner, nu există ca un ce concret, exist „*eu*” însumi, și altul și altul; *omul* însă nu e ceva real, concret, ci e un cuvînt pentru a disigna * un gen sau o specie. Cînd se vorbește dar că cutare fapte și acțiuni sînt omenesti, iar altele neumane, rele, neomenesti, apoi asta este un nonsens, pentru că faptele și acțiunile sînt săvîrșite de mine și deci îmi pot fi folositoare mie, „*eului*” meu, ori vătămătoare, nu însă omenesti ori neomenesti. Om, omenesc deci, ca atare, sînt iluzii și nu pot să aibă nici o pretenție față cu mine, și eu nu sînt obligat nici într-un fel către dînele. Cînd se vorbește deci că eu trebuie să am o purtare *omenească*, că trebuie să respect un *om*, cînd se vorbește de drepturile omului și omenirii, de progresul și fericirea omenirii, pentru care sînt obligat moralmente chiar să conlucrez, cînd se vorbește de jertfe pentru fericirea omenirii, toate acestea sînt iluzii, cătușe

* [Desemna].

prin care îmi înlănțuiesc „*eul*” meu. N-am nici o obligație către om și omenire, ci trebuie să îngrijesc de interesele mele egoiste, înțelegînd chiar și cuvîntul *trebuie* nu în sensul unui percept moral, ci în sensul unui deziderat curat egoist.

Să luăm alt concept sau instituție socială, dreptul, justiția. Dreptul, justiția sînt iarăși iluzii robitoare. În adevăr, cînd se zice că la cutare lucru am drept, la cutare nu, că cutare lucru e just să-l fac și cutare nu e just, apoi prin aceasta se recunoaște totodată că dreptul, justiția nu e în mine, ci afară din mine și mă comandă și deci mă robește, și totuna e dacă acest drept și justiție are sancțiunea forței publice ori dacă e o oonvicție * internă. Dacă nu iau de la vecinul meu mîncare, cînd mi-e foame, ori un lucru care-mi place pentru că îmi pare injust, aici justiția, conceptul justiției, e o iluzie, o vedenie religioasă, ce încătușează și împrătează „*eul*” meu. Dreptul și justiția nu trebuie să mă stăpînească, ci eu trebuie să le stăpînesc, nu trebuie să admit nimica afară de mine și deasupra mea.

„Eu hotărîsc dacă este drept, afară de Mine nu este nici un drept. Îmi vine mie la socoteală, atunci e drept. Se poate să nu le vie atunci altora la socoteală ; treaba lor, nu a mea ; să se apere. Și dacă toată lumea ar zice că un lucru nu e drept, iar mie mi-ar veni la socoteală, adică dacă l-aș voi, atunci n-aș ține în seamă părerea lumii întregi. Așa face fiecare dacă știe a se prețui, fiecare pînă la cît e de egoist, căci puterea e mai presus de drept, și anume — cu tot dreptul” (p. 249).

Bineînțeles, cînd Stirner vorbește de „eu”, el nu înțelege prin aceasta pe un „eu” special, ci pe fiecare om în parte, și fiecare în parte trebuie să judece ca mai sus. Astfel, în caz dacă veți face obiecție că dacă fiecare ar face ce i-ar trîsni prin cap ar fi un balamuc întreg, atunci Stirner răspunde :

„Cine zice însă că fiecare poate face toate celea ? Pentru ce ești oare pe lume tu, care nu vrei să ți se facă orișice de altul ?

Apără-te, și nimeni nu-ți va face ceva ! Cel ce vrea să-ți zdrobească voința, acela are de împărțit cu tine și îți este *dușman*. Poartă-te deci cu dînsul *dușmănește*”.

* [Convingere].

Și în felul acesta toate se vor pune la cale spre cel mai mare bine al fiecăruia.

Mai departe, Stirner zice : „Stăpîn și creator al dreptului meu, nu vreau să cunosc alt izvor de drept afară de Mine” (p. 269). Bineînțeles, odată ce fiecare e creatorul dreptului său și poate să facă ce vrea, atunci nu mai pot să fie criminali, nici oameni nedrepti. „Tu nu poți fi fața cu nimeni niciodată criminal, ci numai potrivit” (p. 269).

„Ce pot să iau pentru mine iau, și asupra acelor lucruri ce nu le pot lua n-am nici un drept” (p. 276). Și după cum dreptul și justiția sînt numai iluzii, strigoi născociți de om pentru a încătușa, tot așa e și *morală*. Morală, acte morale și nemorale, purtare morală și nemorală, toate acestea sînt iluzii religioase. O faptă ori o purtare pot să-mi fie plăcute ori neplăcute cît e vorba de interesul meu, din punctul de vedere al „*eului*” meu și atîta tot, ce are de căutat aici morală ? Morală e o religie prefăcută. Mai înainte omul credea în d-zeu, acum crede în monogamie, care ar fi morală, crede că incestul e nemoral etc... (vezi p. 60—61).

După Stirner, dacă un frate vrea să trăiască cu soră-sa, treaba lui, are tot dreptul, fiindcă își dezvoltă „*eul*” său și interesele și dorințele acestui „*Eu*”. Dacă însă morală, credințele morale l-ar opri de la acest fapt, aici ar fi cea mai bună dovadă că morală robește pe „*eul*” meu, nelăsîndu-l să facă ce vrea, neîngăduindu-i să se dezvolte în toată întregimea lui.

Din același punct de vedere e analizată proprietatea. Proprietatea, dreptul de proprietate, sfînta proprietate le distruge în același mod.

„Proprietatea inviolabilă sau sfînta a crescut tot pe acest teren : e un concept de drept (juridic)”.

Ca atare, ca un „*Rechtsbegriff*”, dreptul proprietății, ca toate drepturile, e numai o inchipuire, o iluzie robitoare, pentru că a respecta dreptul de proprietate ar fi de a respecta un lucru în afară de mine, în afară de interesele mele, un lucru deci care ar sta deasupra mea.

Eu însă nu voi să cunosc și nu trebuie să cunosc decît interesul meu. Din punctul de vedere însă al interesului meu egoist și suveran, tot ce există e al meu, iau tot ce găsesc, ori de unde găsesc, numai dacă vreau să iau. Să facă fiecare tot așa, și atunci toate au să se pună minunat de bine la cale.

„Pune mina — zice Stirner — și ia ce-ți trebuie ! Așa se declară războiul tuturor contra tuturor. Numai eu hotărâsc ce să iau”.

Cînd fiecare are să facă tot așa, atunci fiecare va să-și realizeze „Eul” său în totalitatea lui. Bineînțeles că, pornind de la acest punct de vedere cu desăvîrșire individualist, pentru a fi contra proprietății individuale, cu atît mai mult va protesta împotriva proprietății colective, împotriva comunismului. „Pentru mine, ca individ, e o piedică nu mai mică proprietatea comună decît cea individuală a cutăruia și cutăruia. Nici aceea, nici aceasta nu-i a mea ; dacă averea e a societății, care-mi dă și mie o parte din ea, ori dacă e a unor proprietari individuali, pentru mine e tot atîta constrîngere, deoarece nu pot să hotărâsc după voia mea nici într-un caz, nici în altul. Dimpotrivă, comunismul, desființînd orice proprietate individuală, mă pune în mai mare atîrnare de altul, anume de societate, și oricît de mult ar striga împotriva «statului» comunismul caută să facă alt «stat», un *status*, o organizare (o stare) care să împiedice libertatea mea, o autoritate suverană deasupra mea. Cu drept se răscoală comunismul împotriva apăsării ce sufăr «Eu» de la proprietarii individuali, dar încă și mai groaznică e puterea ce o dă el societății” (p. 41).

Stirner zice că problema omului este de a-și dezvolta „Eul” său egoist în totalitatea lui și adaugă :

„Dar această dezvoltare se îndreaptă neapărat atît împotriva statului, cît și a societății și, din pricina egoismului, atacă ceea ce e comun și comunist” (p. 361).

Astfel dar, Stirner e contra proprietății comuniste mai mult încă decît e contra celei individuale. Ce rămîne deci de făcut ? Iată ce ne spune :

„Pune mina și ia ce-ți trebuie ! Astfel se declară războiul tuturor contra tuturor. Numai eu însumi hotărâsc ce trebuie să am” (p. 341).

În același mod consecvent și din același punct de vedere e făcută critica conceptelor de *societate*, *scop*, *ideal*, *principiu*, *iubire*, *libertate*, *egalitate* și *jrăție* ori *solidaritate*, *datorie*.

Deși credem că cititorii noștri pricep acuma modul cum Stirner distruge toate aceste instituții, concepte și simțăminte sociale, vom trece totuși în revistă, în cîteva cuvinte, critica făcută lor de Stirner, pentru că a pricepe

pe Stirner e foarte important pentru priceperea anarhismului. Să luăm dar simțămîntul și conceptul social de iubire. Iubirea, ca un simțămînt egoist, ca un simțămînt ce produce plăcere „*eului*” meu e, bineînțeles, admisă de Stirner. Așa, iubire, după Stirner, n-ar fi altceva decît o funcție a organismului cum e și mistuirea. Dar o iubire ca percept (să iubești pe aproapele tău ca pe tine însuși) ori iubirea altruistă, dezinteresată, care poate chiar să ceară jertfe egoistului meu „*eu*”, această iubire o neagă cu desăvîrșire Stirner. Nu o neagă în înțelesul că nu există, ci o neagă în înțelesul că nu trebuie să existe. O iubire altruistă creștină ar fi o iubire predestinată, ar sta deasupra mea, m-ar comanda, m-ar domina, m-ar robi, ar fi o iluzie creată de însuși omul pentru nenorocirea sa. Se înțelege, zice Stirner, „nu este nici o indoială că e cu puțință să putem ațîța (să zgîndărim) pe om și să-l facem să iubească, după cum putem să-l împingem și la altă patimă, de pildă la ură” (p. 388). Dar „iubirea egoistului izvorăște din egoism, curge în albia egoismului și se varsă iarăși în egoism” (p. 391). Și tocmai așa trebuie să fie iubirea, pentru că altmîntrelea iubirea altruistă poate să mă aducă și la sacrificiul persoanei mele, propriului meu „*eu*”, și deci ar fi un alt soi de religie creată pentru robirea mea. Mai interesantă e încă critica „*libertății*”. Libertatea, ca un ideal pentru care să se lupte, libertatea cu toate subdiviziunile ei : libertatea persoanei, libertatea presei, libertatea cugetării, sint iarăși, după Stirner, închipuiri robitoare. Mai întîi, cînd cer libertatea presei, gîndirii, le cer de la cineva, deci recunosc prin asta că e ceva deasupra mea, care poate să mi-o dea ori ba, deci recunosc prin asta ceva deasupra mea, recunosc un stăpîn. Cît despre libertatea absolută a cuvîntului, a gîndirii etc., apoi acestea sînt și mai boacăne. Cum să fie gîndirea, spre pildă, liberă ? De cine să fie liberă ? De mine ? Dar atunci, dacă gîndul meu, în loc să fie al meu, se liberează de mine, atunci se împuținează „*eul*” meu, gîndul se face liber, și prin asta se scade libertatea mea, libertatea „*eului*” meu. Tot așa de absurd lucru e și libertatea absolută a persoanei.

Cu drept cuvînt, zice Stirner, libertatea absolută, ca toate absoluturile, e un lucru absurd, un nonsens.

Faptul că trăiesc lîngă alți oameni va face ca libertatea mea să fie mărginită prin libertatea celorlalți. *Ega-*

litate e iarăși o altă închipuire roboitoare. Ca oameni, se zice, trebuie să fim egali. Dar, zice Stirner, *omul* nu există în adevăr, ci e o abstracție; ar însemna deci, după regula asta, că trebuie să fim egali ca niște abstracții, egali în abstracție. Ceea ce există concret nu e *omul*, ci „*eu*” așa cum sînt eu, și care se cheamă Stan, și alt „*eu*” concret, care se cheamă Bran, și așa mai departe.

Aceste „*uri*” concrete nu sînt egale, în adevăr, deloc, fiecare are alt coeficient ca putere fizică, intelectuală etc... deci cînd aș vrea să mă egalizez cu orice preț, lasă că ar fi și o imposibilitate, dar, afară de aceasta, prin asta s-ar împuțina „*eu*” meu, prin *egalitate* s-ar face iarăși o stavilă expansiunii „*eului*” meu egoist.

Deci egalitatea ca ideal social e iarăși o închipuire roboitoare „*eului*” meu. Aceeași soartă, bineînțeles, au și alte concepte sociale, ca datorie, ideal, principiu etc. Datorii nu pot să existe pentru mine de nici un fel, nici datorii morale, nici datorii către aproapele meu, către familia mea etc... și nici alții n-au datorii către mine, toate acestea sînt închipuiri ce robesc pe „*eu*” meu. Tot așa de roboitoare sînt ideal, principiu. Un ideal, un principiu sînt lucruri ce există în afară de mine, care cer să-mi reglez faptele mele, purtarea mea nu după „*eu*” meu egoist, ci așa după cum cer ele. Ce alta sînt ele dar dacă nu religia mascată. Mai înainte îmi regula purtarea d-zeu, acum mi-o regulează morala, idealul, principiul, într-un caz și în altul însă, „*eu*” meu e rob. Ca să mă emancipez de toate aceste vedenii, idei fixe, iluzii și închipuiri religioase, ce mă înconjoară din toate părțile, mă robesc și mă distrug, trebuie să le robesc eu, să iau stăpînirea „*eu*” asupra lor. în loc de a le da o valoare obiectivă, eu le iau în mine și, făcîndu-le proprietatea mea, le distrug, distrug existența lor obiectivă, absorbindu-le în subiectivul „*eu*”, și, odată distruse, toate aceste stafii care distrugeau pe eul meu, odată distruse ele, rămîn „*Eu*”, numai „*Eul*” suveran, „*Eu*” care mă voi dezvolta și întinde în toată plenitudinea forțelor mele egoiste. Și Stirner mînuie cartea cu aceste cuvinte caracteristice:

„Orice ființă mai înaltă deasupra mea, fie aceea dumnezeu, fie omul, slăbește simțirea individualității mele și se stinge numai la lumina soarelui acestei con-

științe despre individualitatea mea. Dacă sprijinesc pe Mine, *individul*, soarta mea, atunci o sprijinesc pe creatorul trecător, muritor, al acestei personalități, care se nimicește pe sine însuși, și pot să spun:

«Mi-am așezat soarta mea pe nimica» (p. 491).

Aceasta e cartea lui Stirner. Așa de paradoxală și așa de neobișnuită cum e în vederile ei, ea, desigur, vă va părea multora din cititorii noștri un lucru absurd, care nici nu merită să fie analizat și combătut. Va fi o parte de adevăr în aceste cuvinte, însă, cum am zis, cartea lui Stirner are pentru noi într-atît însemnătate întrucît ea a avut o influență mare asupra cugetării anarhiștilor noștri contemporani și întrucît ea și acuma cîteodată poate sluji ca tip al acestor cugetări; astfel încît a pricepe profund greșelile lui Stirner este, și în mare parte, a pricepe greșelile anarhiștilor contemporani, greșeli făcute sub altă formă, dar în mare parte de același fel. De altminterlea, critica lui Stirner, a unui dialectician așa de subtil, nu e deloc ușoară. Obiecțiunile ce i s-ar face pe baza văditei imposibilități a unei societăți (ori Verein [Unire], cum numește Stirner societatea visată de el, pentru a evita cuvîntul Societate) alcătuite din „*urile*” lui Stirner poate să le pareze cu mult succes. Așa, spre exemplu, dacă veți spune că, dacă fiecare va putea face ce-i va trăsni prin cap, atunci în „Vereinul” lui Stirner va fi adevărat balamuc. La aceasta Stirner răspunde: „Dar cine spune că fiecare poate face orice? Pentru ce ești oare tu pe lume, care nu vrei să lași să ți se facă orice? Apără-te, și nimeni nu-ți va putea face nimica”.

Dacă însă veți spune că asta înseamnă lupta tuturor contra tuturor și că astă luptă există și în societatea burgheză de azi, sub numirea de libera concurență, atunci Stirner vă va răspunde, cu drept cuvînt, că în societățile burgheze cele mai libertare, unde preceptul „laissez faire, laissez passer” e mai bine observat, încă există stat, drept, justiție, religie etc., toate iluziile și instituțiile care robesc individul și pe care le neagă Stirner, deci societatea burgheză n-are nimica asemănător cu *Vereinul* visat de el, fiindcă n-a existat o societate ori un trib chiar unde să nu fi fost unele ori altele din in-

stituțiunile și „iluziunile” despre care vorbește Stirner, de aceea nu-i veți putea dovedi nimica pe calea exemplurilor și analogiilor istorice. Și în general polemica cu Stirner va fi nefolositoare și vă va duce d-zeu știe unde dacă veți începe să discutați *utopia* lui din punctul de vedere al moralității ori imoralității, fericirii ori nefericirii etc., în acest caz, firește, veți aluneca singuri în utopii metafizice. În loc de aceasta, să analizăm chiar vederile științifice fundamentale ale lui Stirner, care i-au slujit pentru critica societății, să analizăm metoda care l-a călăuzit etc., astfel vom ajunge cât mai curînd la un rezultat mulțumitor. Stirner are deplină dreptate cînd critică cu asprime, cînd își bate joc de toate acele iluzii transcendente cu care metafizica creștină și metafizica în general au umplut lumea.

Justiția, dreptul, proprietatea, adevărul, morala, toate sînt mai mult ori mai puțin de obîrșie d-zeiască, toate metafizice, supranaturale, toate veșnice, toate independente de oameni și deasupra oamenilor.

Metoda creării acestor entități metafizice e cam următoarea. Există un anumit șir de fenomene sociale în fiecare epocă socială, produs al relațiunilor sociale și pe care le numim relațiuni de drept ori justiție. Pentru o serie întregă de fenomene, de relații sociale asemănătoare s-a dat un nume generic, spre pildă justiție, drept, morală etc.

Organizația noastră mentală ne impune aceste clasificări și denumiri generice. Noi nu putem să cugetăm prin obiecte concrete, care sînt peste măsură de multe, nu putem tocmai din cauza acestei mulțimi uriașe. Așa, spre pildă, de la elefant și pînă la șoarece sînt atîtea și atîtea animale care au ceva comun între ele. N-am putea să cuprindem odată în gînd aceste animale concrete și de aceea le dăm tuturor un singur nume, *mamifer*, și le cugetăm prin acest singur cuvînt. Același lucru e și cu fenomenele sociale. Un șir întreg de fenomene, de relații sociale ce au ceva comun se arată sub numirea de justiție, morală etc. Aceste cuvinte, ca și *mamifer*, sînt însă abstracte și, cum am zis, le întrebuițăm mai ales din cauza defectuoșității organizației noastre intelectuale. Aceste cuvinte abstracte, metafizice le iau, le suie sus și, scaldîndu-se în cerul transcendental, le botează de entități metafizice, le prefac în *veșnica justiție*.

în *veșnica morală*, de origine mai mult ori mai puțin dumnezeiască, mai mult ori mai puțin independență de lumea fenomenală, mai mult ori mai puțin *numenală*^{TM}, liberă, independentă de determinismul universal etc. Aceasta e explicația intelectuală, logică a originii acestor entități metafizice.

Mai departe. De-a lungul întregii istorii a omenirii se petrece lupta de clase. Clasele domnitoare, în mare parte, dau, hotărîsc caracterul relațiilor sociale și deci și caracterul acestor relații speciale de morală și justiție etc. Fiind așa, sancțiunea metafizică religioasă ori semireligioasă a acestor relații prin entități metafizice, în felul celor explicate mai sus, vine, bineînțeles, foarte la îndemîna claselor domnitoare, care nu puteau decît să le încurajeze.

Aceasta e explicația economică-socială a originii acestor entități metafizice. Edificiul social e închis cu mai multe chei și cînd cei ce sînt înăuntru și se simt strîmtoși încep să ceară cheile pentru a mai înghiți aer curat li se răspunde că cheia cutare e la d-zeu, cutare la justiție, cutare la morală. Nu-i vorbă, cheile principale le țin pumnul și bogăția, dar totuși e foarte folositor cînd poți să trimiți după cheie la sfîntul d-zeu, la sfînta justiție, la sfîntul stat, la veșnica morală etc. „Du-te și ia-le de acolo dacă îți dă mîna!” Așadar, indiscutabil, aceste entități metafizice au fost robitoare și pentru inteligența omenească, și pentru relațiile economico-sociale.

A arăta dar adevăratul caracter al acestor entități metafizice e de cel mai mare folos, pentru că a pricepe iluziile robitoare ale inteligenței noastre este a ne libera în parte de sub ele, a le stăpîni. Într-atîta dar, întrucît Stirner tînde a arăta, a pune în lumină, a explica adevăratul înțeles al acestor iluzii metafizice, el trebuie să aibă toate simpatiile și toate aprobările noastre. Dar, din nefericire, în aceste cercetări Stirner face o greșală capitală, care îl îndreaptă pe o cale cît se poate de greșită, care îl tîrîie la concluziile cele mai absurde. Greșala e următoarea: *Stirner nu face nici o distincție între abstracție și iluzie și între realitatea care a slujit ca bază, ca pretext, pentru abstracție și iluzie*. Pentru ca să pricepem cît se poate de lămurit aceasta, să luăm exemplul nostru cu vorba mamifer. Cum am zis, raa-

miferul nu există, în realitatea concretă există *mamifere*, cum e calul, elefantul, boul, capra, câinele etc., mamifer însă e un nume generic, o abstracție necesară pentru cugetarea noastră. Să ne închipuim acum că cineva, un X oarecare, ar zice că *mamiferul* există în concret, tot așa de concret ca boul ori elefantul; aceasta, bineînțeles, ar fi o iluzie, un *Spuk*. închipuiți-vă însă că altul, auzind pe X susținând aceasta, ar începe să dovedească că existența concretă, corporală, a mamiferului e o iluzie și că, deoarece calul, boul, elefantul sînt mamifere, deci sînt și ele o iluzie. Ei bine, tocmai această greșală absurdă o face Stirner. Se înțelege, o morală transcendentă, cu imperativul categoric totdeauna același, deci neatîrnat de vreme și spațiu, e o iluzie, dar relații sociale de morală, concepții și simțăminte de morală, altele la neozelandezi, altele la indieni, altele la francezi, altele la romanii vechi, altele la italienii din vîrsta de mijloc și altele la italienii de azi, există în realitate. Aceste concepții și simțăminte morale care fac pe membrii unui trib săucidă pe bătrînii lor, iar pe noi să-i iubim, această morală există în adevăr, ea nu e o iluzie, ea există tot așa de real cum există mina ori piciorul meu. Se înțelege că sfînta și veșnica justiție totdeauna aceeași, neatîrnată de loc și spațiu, e o iluzie, dar justiție, concepțiuni și simțăminte de justiție, care au o lungă evoluție în istoria omenirii, există în adevăr, sînt reale și necesare producției ale evoluției omenirii, sînt tot așa de puțin iluzii ca și intelectul meu ori creierul meu, care asemenea e un product necesar și real al evoluției. Și același lucru trebuie să spunem despre iubirea altruistă, ideal, stat etc., despre toate instituțiile, simțămintele și conceptele sociale; ele sînt rezultatul necesar și real al unei lungi, foarte lungi dezvoltări. în loc de a studia toate aceste instituții, simțăminte și concepte în evoluțiunea lor, în loc de a studia evoluția organismului social pentru a-i găsi legile dezvoltării, în loc de a căuta a se dumeri din studierea trecutului și prezentului asupra viitorului societății, asupra viitorului tuturor instituțiilor sociale, tuturor conceptelor și simțămintelor sociale, în loc de aceasta Stirner a găsit mai cu cale de a le nega pe toate sub cuvînt că ele sînt iluzii robitoare. Și astfel Stirner, făcînd o confuzie regretabilă între adevăratele

iluzii și între produsele foarte reale ale evoluției, le-a prefăcut pe toate în iluzii.

Metafizicii au căutat să prefacă iluziunile lor de morală, dreptte, justiție veșnică și dumnezeiască în realități, iar Stirner a prefăcut realitățile în iluzii. Stirner a făcut și mai mult. După ce a prefăcut toate produsele reale ale vieții reale în iluzii, el, după chipul metafizicilor, contra cărora a dus o luptă așa de cruntă, a căutat să prefacă o iluzie, o entitate metafizică, în realitate, într-o realitate a realităților, care i-a slujit ca punct de reazem și plecare pentru construirea și imaginarea unei societăți nouă! De altmîntrelea, a doua greșală era un rezultat necesar al celei dintii; se înțelege, dacă ajungi să vezi ca iluzii realitățile sociale, atunci locul realităților, la baza argumentației și tuturor deducțiilor sale, îl vor lua alte iluzii careva.

Astfel, religia creștină negînd viața reală își găsea punct de reazem într-o iluzie, în d-zeu. Nu-i vorbă, sînt și alte cazuri. Așa e Schopenhauer, care, ajungînd la încheierea că toată viața reală a individului și a societății e o iluzie proastă, într-un mod consecvent ajunge la negarea acestei vieți, la neființă, la nirvana. Schopenhauer însă era un psihopat, un bolnav și un *antisocial*, pe cînd Stirner a fost un revoluționar, care dorea din suflet fericirea omului, el deci nu putea să ajungă la concluziunile absurde ale pesimiștilor, el tindea să dea o bază solidă fericirii omului. Așadar, Stirner, negînd realitatea socială ca o iluzie, trebuia să prefacă o iluzie în realitate; și așa a și făcut cu „*eu*” său. Pentru că ce este acest „*eu*”, această realitate per *excellentiam* a lui Stirner dacă nu o iluzie, o închipuire, o entitate metafizică? Luptîndu-se pentru distrugerea tuturor absolutelor și entităților metafizice, Stirner a creat o entitate metafizică, un absolut pentru propria sa întrebuintare, a creat pe „*Eul*” său. Ca să pricepem absurditatea acestei născociri a lui Stirner, să vedem ce este în realitate „*eu*” meu. în realitate, „*Eu*” sînt un product al evoluției cosmice, sînt un fenomen care face parte din nesfîrșitul lanț al fenomenelor naturale. Dar, fiind un rezultat al evoluției naturale, sînt, totodată, un product al evoluției sociale, sînt un product al organismului social, care el însuși este un product, un caz special al evoluției universale. Societatea, dar mai întii de toate,

nu e ceva neexistent, o iluzie, ci un organism real, un supraorganism, cum o numesc unii din sociologii moderni. Eu sînt produsul imediat a doi indivizi de sex diferit (părinții), care la rîndul lor sînt produși fiecare de alții, și aceia de alții, și așa mai departe. Eu deci sînt produsul unui șir nesfîrșit de generații omenesti, așa că s-ar putea zice că nenumărate generații trecute se oglindesc în mine. De altă parte, odată născute, cresc și mă dezvolt sub influența societății în care m-am născut. Felul societății va hotărî dar felul dezvoltării mele ulterioare, dezvoltării mele fizice și psihice.

Așadar, *Eul* meu fiind, în înțelesul cel mai larg, product al naturii întregi, în înțeles mai special și restrîns e product al omenirii trecute și al societății prezente. Fiind dat însă că societatea se alcătuiește din *evri* și fiecare *eu* în parte, la rîndul lui, atîrnînd de toți ceilalți și fiind un product al societății, toți deci, într-un chip ori în altul, atîrnă de toți; unul de toți și toți de unul. Așa fiind, societatea este dar un organism (un supraorganism, dacă voiți) în toată puterea cuvîntului, un organism eonsistînd din celule care sînt indivizii, oamenii, un organism în care fiecare parte atîrnă de întreg și întregul de părți. Societatea este un agregat, dar un agregat nu simplu, unde părțile, celulele ori indivizii să fie puși mecanic unul lîngă altul, fără nici o legătură intimă, ci un agregat complex, unde părțile din care e compus agregatul sînt intim legate una de alta, atîrnă ereditar una de alta. Se înțelege că, odată ce există o atîrnare între indivizi, ea poate să existe, mai mare ori mai mică, poate să existe pentru unii mare, pentru alții mai mică, dar de existat trebuie să existe negreșit.

„*Eul*” meu e atît de atîrnător de omenire și de societate încît este peste putință de a spune într-un mod absolut: unde se sfîrșește societatea și unde mă încep eu, ci numai în mod relativ. Organismul meu însuși, la un moment al existenței sale, a făcut parte din alt om, care la rîndul lui a fost în alții și așa mai departe, astfel că organismul unui eu e un product ereditar al omenirii trecute.

Starea organismului meu actual iarăși, afară de moștenire, atîrnă de societate, de modul cum m-am dezvoltat fizicește, alături și condiționat de alți oameni. Și ceea ce e adevărat pentru organismul meu și pentru psihicul

meu e și pentru conștiința mea. Așadar, eul meu e cu desăvîrșire relativ și esențial dependent de societate și omenire.

Ca să arătăm, să plasticizăm și mai lămurit această dependență intimă, să dăm un exemplu: să presupunem pe un concetățean al nostru oarecare că ar fi mutat pe o insulă nou descoperită și necălcată niciodată de picior omenesc. Aci, absolut izolat peste nouă mări și nouă țări de tot restul omenirii, izolat de orice om, acest ins, acest „*eu*” izolat, fi-va el oare absolut independent de societate, de organismul social? Dacă nu vom aprofunda lucrurile, apoi, desigur, răspunsul va fi afirmativ. Desigur, vor răspunde mulți, va fi concetățeanul nostru absolut independent de orice societate de vreme ce e absolut izolat de orice om, deoarece nici o societate nu-l înconjoară. Aprofundînd lucrurile, vom vedea însă cît de greșit ar fi acest răspuns. În adevăr, toată viața acestui nou Robinson Crusoe, pe insula-i nelocuită, toată activitatea lui, toată lupta lui va fi condiționată prin organizația fizică și psihică; acestea însă, cum am zis, sînt produse ale eredității și mediului social imediat în care a trăit omul, adică ale societății din care făcea parte. Astfel dar, toată activitatea lui pe insula-i nelocuită va fi condiționată de societatea din care face parte.

Spre pildă, dacă în societatea în care trăia el pînă la mutarea pe insulă a existat o instrucție integrală, individul nostru va fi mai bine înarmat în lupta pentru trai pe insulă. Dacă în societate se dezvoltaseră simțămintele altruiste, groaza de sînge, atunci individul nostru va muri mai bine de foame decît să ucidă animalele nevinovate și nevătămătoare ce-l vor înconjura. Așadar, toată activitatea lui, toată purtarea lui cu viețuitoarele ce-l înconjoară vor fi condiționate de societatea depărtată de el peste nouă mări. Cum o ramură de măr altoită pe alt copac, spre pildă, pe un păr, va urma în aceste nouă condiții traiul copacului din care făcea parte, producînd tot mere, astfel omul nostru, izolat prin nouă mări de societatea din care făcea parte, urmează a trăi *incîtva* viața ei, face parte din ea. Așadar, dacă un om izolat cu desăvîrșire pe o insulă nelocuită, ori chiar pe altă planetă, încă va face parte din o societate, din un organism social, ce să mai zicem deci de un om ce urmează a trăi în societate?

în acest caz, cu atîta mai mult fiecare „eu” reprezintă o parte din marele organism social, din societate, e produsul societății, atîrnă deci neapărat de ea, neapărat este condiționat prin ea.

Deci *eul* lui Stirner scos de orice influență a instituțiilor conceptelor și simțămintelor sociale, „*eul*” prin sine stătător și vie[țu]itor, condiționat socialicește numai și numai de el însuși, e un mare nonsens, o mare absurditate. Nu pot lua de la un individ simțămintele și conceptele lui sociale și cu toate acestea să rămîie individul, „*eul*”, după cum nu poți să-i iei trupul și să rămîie tot un individ, tot un „*eu*”; și aceasta nu e o frază: justiția, morala, idealul, solidaritatea etc. omului sînt strîns legate de o anumită organizație fiziologică, de o anumită stare a nervilor.

A face dar abstracție de toate aceste concepte și simțăminte sociale înseamnă a face abstracție și de nervi, este, în definitiv, a face abstracție de corpul omenesc*, și cînd vom face abstracție și de corpul „*eului*”, atunci în adevăr „*eul*” devine absolut independent, pentru că reprezintă numai trei litere fără înțeles, atunci „*eul*” e

* S-ar putea face aici următoarea întîmpinare: dacă instituțiile, conceptele și simțămintele sociale sînt produse necesare ale evoluției și sînt chiar strîns legate de organizația fizică și psihică a omului, atunci ele sînt fatale, și neputînd face abstracție de ele, totodată, n-am putea nici să le schimbăm. Obiecția ar fi greșită. Dacă instituțiile, conceptele și simțămintele sociale sînt produsul evoluției cosmice în general și al evoluției societății în special, ele însă, totodată, tocmai fiindcă sînt produse evolutive, trebuie să se schimbe, să sufere o veșnică schimbare. Și astfel instituțiile, conceptele, simțămintele se schimbă, evoluează, după cum se schimbă organismul social, după cum se schimbă și evoluează organismul individual al omului. Conștiința noastră, care e unul din nenumărații factori ai evoluției, unul din nenumărații factori din care consistă evoluția și care o influențează, conștiința influențează evoluția într-un mod special ei; prevăzînd mersul evolutiv al lucrurilor, poate să-l influențeze în sensul progresiv, în sensul realizării altor instituții, concepte și simțăminte sociale necesare pentru fericirea oamenilor. Dar toate aceste schimbări sînt realizate de oameni, în societate și prin societate, și disparițiunea unei instituții, unui concept ori simțămînt și înlocuirea lui prin altă instituție, alt concept ori simțămînt sînt amîndouă rezultatele vieții sociale, și conștiința ori activitatea conștientă a omului este ea însăși un produs al vieții sociale. „*Eul*” dar al lui Stirner, prin sine stătător și vie[țu]itor, pe oare societatea nu trebuie să-l condiționeze nici într-un fel, e, încă o dată dar, un mare nonsens.

o absurditate vădită. La Stirner absurditatea, cu toate că nu ajunge încă aici, e tot așa de vădită. „*Eul*” lui, singur de sine și prin sine stătător, e o absurditate, o entitate metafizică. Și tot așa de absurd e și Vereîn-ul lui Stirner, care e alcătuit din „*eurile*” lui iluzorii.

Pentru a înlătura cuvîntul societate, care, după el, e o iluzie robitoare, Stirner a introdus alt cuvînt, *Vereîn*, în care „*eurile*” lui, conducîndu-se numai și numai de interesul lor, vor intra în relații unul cu altul. „*Eurile*” fiind, după cum am zis, niște iluzii metafizice, un *Vereîn*, o unire de astfel de „*eurile*”, nu poate, de asemenea, pentru un singur moment, să fie o realitate. Dar să presupunem pentru un moment că astfel de „*eurile*” ar fi cu puțință și ar intra într-un *Vereîn*, conducîndu-se numai de egoism. Atunci, prin faptul conviețuirii, *Vereîn-ul* neapărat ar începe să se organizeze, neapărat s-ar preface tot într-un organism, firește că ar începe să se dezvolte în el conceptele și simțămintele sociale de justiție, morală, ideal, datorie, iubire etc., iar „*eurile*” abstracte ale lui Stirner ar deveni „*eurile*” reale, omenesti. „*Eul*” lui Stirner dar e o entitate metafizică, o absurditate, un nonsens. Și acest nonsens i-a servit lui Stirner ca punct central, de la care a plecat toată critica lui socială, și acest nonsens i-a servit de bază pentru construirea altei societăți în locul celei de azi.

Bineînțeles că împreună cu acest absurd „*eu*” se face praf toată construcția critică și toată construcția socială a lui Stirner. Cîteva cuvinte încă. Noi am zis, la începutul articolului, că cugetarea anarhistă n-ar putea să fie mai bine caracterizată decît prin cuvintele *simplism metafizic*.

Analizînd pe cel dintîi anarhist, vedem că avem dreptate. Metafizicismul lui Stirner l-am dovedit, pentru că „*eul*” lui, care slujește de bază întregii lucrări, e o entitate metafizică.

Simplismul lui Stirner e tot așa de neîndoielnic. Așa, spre pildă, e o mare doză de simplism a face critică întregii vieți sociale, a nega această viață socială și de a construi altă viață pe baza unui „*eu*” oarecare. La Stirner simplismul nu iese la atîta iveală, pentru că el e un dialectician admirabil, la urmașii lui însă simplismul e și mai vădit.

C. Dobrogeanu-Gherea

„CRITICA SOCIALA” (IASI), ANUL I, NR. 4 DIN MARTIE 1892, P. 132—154.

ADNOTĂRI

1 — Acest studiu a fost publicat inițial în „Revista socială”, anul I, nr. 8, 9, 10 și 11, din februarie, martie, aprilie și mai 1886 și imediat, sub formă de broșură, la Iași, în 1886. În revistă, prima parte a titlului apare sub forma interogativă *Ce vor socialiștii români ?*, formulă la care s'a renunțat prin tipărirea în broșură (text reprodus și în ediția de față). Forma aceasta o mai întâlnim însă în articole apărute în „Revista socială”. Partea I a studiului, *Expunerea socialismului științific*, a fost publicată în „Lumea nouă”, anul V, seria a III-a, nr. 1, 2, 4, 8, 9, 10, 11, 12, 15 și 16, din 11 și 18 iulie, 1 și 20 august, 5, 12, 19 și 26 septembrie, 17 și 24 octombrie 1889 și în broșura ce apare în „Biblioteca de propagandă socialistă” nr. 16, București, Tip. „Speranța”, 1899. Ediția a II-a a apărut la București, 1918, în „Biblioteca socialistă”, nr. 59. Partea a II-a, *Socialismul în România. Este socialismul la noi o plantă exotică ?*, s-a publicat în „Biblioteca proletariatului” nr. 4 din 1918.

În „Biblioteca socialistă” a Cercului de editură socialistă se reeditează în 1918, ca ediție a III-a, partea I a studiului. În prefață se arăta :

„Broșura de față este reeditarea părții întâi din broșura *Ce vor socialiștii români*, apărută în 1899 și anume *Expunerea socialismului științific*.”

Iscușința popularizării și claritatea expunerii bazelor istorice ale doctrinei socialiste, face ca această broșură nu numai să nu fi pierdut din necesitatea ei pentru propaganda socialistă, dar să fi cîștigat prin aceea că, timpul și evenimentele petrecute în decursul acestor 19 ani, au confirmat pe deplin constatările expuse, au justificat pe de-a-ntregul acțiunea socialistă. Astfel, citirea ei va întări încrederea în idealul socialist și va spori entuziasmul în lupta pentru scopul final.

Am suprimat din broșură câteva rînduri de la începutul unor capitole și din cuprinsul ei, unde se vorbea despre programul primei mișcări socialiste din țara noastră, care de acum nu mai are decît o valoare istorică.

Sfătuim pe oricine, în special pe muncitori, să citească această broșură, s-o citească și altora, în sfîrșit s-o răspîndească cît mai mult, căci prin aceasta lucrează pentru socialism.

C.E.S.”

Părți importante din studiu s-au tipărit sub titlurile : *Socializare, Familia și Revoluția socială*, în „Socialismul”, anul IX, nr. 57, 59 și 60, din 27, 29 și 30 martie 1919. *Ce vor socialiștii români ? Suplimentul 3 bis. Revoluția*, în „Vremea nouă”, anul III, nr. 93, din 20 martie 1921. *Programa socialiștilor* în „Românul” nr. 33, din 9/21 octombrie 1889. Ediția a III-a apare la București, în „Biblioteca socialistă”, Editura P.S.D., 1945 ; Ediția a IV-a revăzută, în București, Editura P.S.D., 1946. O bună parte din studiu a fost publicată și în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), București, Editura politică, 1964, p. 299—363. Integral a apărut în *Documente din istoria mișcării muncitorești din România. 1879—1892*, București, Editura politică, 1973, p. 275—381. Fragmente au apărut și în *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. Documente*, București, Editura politică, 1974, p. 96—99, 173—175, 345—352. — 7

2 — Paginile citate de C. Dobrogeanu-Gherea în studiile sale din operele lui K. Marx și F. Engels reflectă, pe de o parte, o cunoaștere aprofundată a marxismului, iar pe de alta, o traducere foarte apropiată de textul original. Redăm pentru comparație, cum vom face și în continuare, textul apărut în ultima ediție a *Operele* lui K. Marx și F. Engels : „Concepția materialistă despre istorie pornește de la teza că producția, și alături

de producție schimbul produselor ei, constituie baza oricărei, orînduirii sociale; că, în fiecare societate care apare în istorie,* repartiția produselor, și odată cu ea împărțirea socială în clase sau stări sociale, este determinată de ce anume se produce, cum se produce și de felul în care se face schimbul acestor produse. Prin urmare, cauzele ultime ale oricăror prefaceri sociale și revoluții politice nu trebuie căutate în mintea oamenilor, în înțelegerea tot mai mare a adevărului etern și a dreptății, ci în schimbările care au loc în modul de producție și de schimb; ele nu trebuie căutate în *filozofia*, ci în *economia* epocii respective (K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 19, Editura politică, București, 1964, p. 216). — 11

3 — Pasajul din *Manifestul Partidului Comunist* este următorul :

„Burghezia a avut în istorie un rol cît se poate de revoluționar.

Burghezia a desființat, pretutindeni unde a ajuns la putere, toate relațiile feudale, patriarhale, idilice. Ea a rupt fără mila peștrițele legături feudale care-l legau pe om de «superiorul său, firesc» și nu a lăsat altă legătură între om și om decît interesul gol, decît neîndurătoarea «plată în bani peșin». Ea a înecat fiorul sfînt al extazului pios, al entuziasmului cavaleresc, al sentimentalismului micului burghez în apa înghețată a calculului egoist. Ea a făcut din demnitatea personală o valoare de schimb* și în locul nenumăratelor libertăți dobîndite și chezașuite de hrisoave ea a pus *unica* libertate, lipsită de scrupule, a comerțului, într-un cuvînt, ea a pus, în locul exploatării voalate de iluzii religioase și politice, exploatarea deschisă, nerușinată, directă și brutală.

Burghezia a despuiat de aureola lor toate activitățile pînă atunci venerabile și privite cu smerenie. Ea a transformat pe medic, jurist, preot, poet, om de știință în muncitorii ei salariați.

Burghezia a smuls vâlul duios-sentimental ce acoperea relațiile familiale și le-a redus la o simplă relație bănească.

Burghezia a arătat că manifestarea brutală a forței pe care reacțiunea o admiră atît de mult la evul mediu, și-a găsit completarea potrivită în cea mai crasă trîndăvie. Abia burghezia a arătat ce este în stare să realizeze activitatea omenească. Ea a realizat opere minunate dar de cu totul altă natură decît piramidele egiptene, apeductele romane, catedralele gotice; ea a întreprins cu totul alte expediții decît migrațiunea popoarelor și cruciadele.

Burghezia nu poate să existe fără a revoluționa neîncetat uneltele de producție, deci relațiile de producție și prin urmare toate relațiile sociale. Pentru toate clasele industriale anterioare, dimpotrivă, prima condiție de existență era menținerea neschimbată a vechiului mod de producție. Revoluționarea neîncetată a producției, zdruncinarea neînteruptă a tuturor relațiilor sociale, veșnica nesiguranță și agitație deosebesc epoca burgheză de toate epocile anterioare. Toate relațiile înțepenite, ruginite, cu cortegiul lor de reprezentări și concepții,enerate din moși-strămoși, se destramă, iar cele nou create se învechesc înainte de a avea timpul să se osifice. Tot ce e feudal și static se risipește ca fumul, tot ce e sfînt este profanat, și oamenii sînt în sfîrșit siliți să privească cu luciditate poziția lor în viață, relațiile lor reciproce.

Nevoia unei desfaceri tot mai largi a produselor ei gonește burghezia pe tot întinsul globului pămîntesc. Ea trebuie să se cuibărească pretutindeni, să se instaleze pretutindeni, să stabilească legături pretutindeni.

Burghezia a dat, prin exploatarea pieței mondiale, un caracter cosmopolit producției și consumației din toate țările. Spre marea mîhnire a reacționarilor, ea i-a smuls industriei de sub picioare terenul național. Străvechile industrii naționale au fost distruse și continuă să fie distruse pe zi ce trece. Ele sînt înlăturate de industrii noi, a căror introducere devine o chestiune vitală pentru toate națiunile civilizate, de industrii care nu mai prelucrează materii prime indigene, ci materii prime provenind din regiunile cele mai îndepărtate și ale căror produse nu sînt consumate numai în țara proprie, ci deopotrivă în toate continentele. Locul vechilor necesități, satisfăcute prin produsele țării respective, îl iau necesități noi, pentru satisfacerea cărora e nevoie de produse ale țărilor celor mai îndepărtate și ale climatelor celor mai variate. În locul vechii izolări locale și naționale și al satisfacerii necesităților cu produse proprii, se dezvoltă schimbul universal, interdependența universală a națiunilor. Și acest lucru e valabil atît pentru producția materială, cît și pentru cea spirituală. Produsele spirituale ale diferitelor națiuni devin bunuri comune. Unilateralitatea și mărginirea națională devin din ce în ce mai cu neputință și din numeroasele literaturi naționale și locale ia naștere o literatură universală.

Burghezia, prin rapida perfecționare a tuturor uneltelor de producție, prin comunicațiile infinit înlesnite, antrenează în civilizație toate națiunile, pînă și pe cele mai barbare. Prețurile

ieftine ale mărfurilor ei sînt artileria grea cu care doboară toate zidurile chinezești, cu care silește să capituleze chiar cea mai îndîrjită ură a barbarilor față de străini. Ea constrînge toate națiunile să-și însușească modul de producție al burgheziei, dacă nu vor să piară ; ea le silește să introducă la ele însele așa-zisa civilizație, adică să devină burgheze. Într-un cuvînt, ea își creează, o lume după chipul și asemănarea ei.

Burghezia a supus satul stăpînirii orașului. Ea a creat orașe enorme, a făcut să crească considerabil populația orășenească, față de cea sătească, smulgînd astfel o parte însemnată a populației din idioția vieții de la țară. Tot așa cum a adus satul într-o stare de dependență față de oraș, ea a făcut dependente țările barbare și semibarbare de cele civilizate, popoarele de țărani de popoarele de burghezi, Orientul de Occident.

Burghezia suprimă din ce în ce mai mult fărîmițarea mijloacelor de producție, a proprietății și a populației. Ea a aglomerat populația, a centralizat mijloacele de producție și a concentrat proprietatea în mîini puține. Urmarea inevitabilă a acestor schimbări a fost centralizarea politică. Provinciile independente, aproape numai confederate, avînd interese, legi, guverne și vămi diferite, au fost înglobate într-o *singură* națiune, cu *un singur* guvern. *o singură* lege, *un singur* interes național de clasă, *o singură* frontieră vamală.

Burghezia a creat, în cursul dominației de clasă, care datează de abia o sută de ani, mult mai multe și mai uriașe forțe de producție decît toate generațiile trecute laolaltă. Subjugarea forțelor naturii, mașinismul, aplicarea chimiei în industrie și agricultură, navigația cu aburi, căile ferate, telegraful electric, deștelenirea unor întregi continente, fluvii făcute navigabile, populații întregi ieșite ca din pămînt — care dintre secolele trecute ar fi putut să bănuiască că în sinul muncii sociale dormitau astfel de forțe de producție !

Am văzut deci : mijloacele de producție și de schimb pe baza cărora s-a format burghezia au fost create în societatea feudală. Pe o anumită treaptă de dezvoltare a acestor mijloace de producție și de schimb, relațiile în care societatea feudală producea și făcea schimb, organizarea feudală a agriculturii și manufacturii, într-un cuvînt relațiile feudale de proprietate nu mai corespundeau forțelor de producție care se dezvoltaseră. Ele frînau producția în loc s-o stimuleze. Ele se prefăcuseră în tot atîtea cătușe. Ele trebuiau sfărîmate, și au fost sfărîmate.

Locul lor l-a luat libera concurență, cu organizarea socială și politică adecuată ei, cu dominația economică și politică a clasei

burgheze (K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 4, Editura politică, București, 1958, p. 468—471). — 27

4 — Este vorba de faptul că masele muncitoare nu pot cumpăra produse datorită scăderii puterii de cumpărare, ca urmare a continuei sărăcii a clasei muncitoare și țărănimii muncitoare, și, nu din cauză că s-ar fi produs prea multe produse. — 30
3 — Principiile la care se referă Gherea au fost expuse de Robert Owen în lucrarea *The Equitable Labour Exchange*, apărută în 1832. — 41

6 — „Statul nu este «desființat», *el dispare treptat*” (K. Marx, T. Engels, *Opere*, voi. 19, Editura politică, București, 1964, p. 231) — 55

7 — Este vorba de marea revoluție burgheză din Franța din 1789. — 63

8 — Este vorba de ziarul „Liberalul” din Iași. Replica pe care C. Dobrogeanu-Gherea i-a dat-o acestuia, poate fi urmărită în suita de articole *Răspuns „Liberalului”*, publicată în „Drepturile omului”, anul I, nr. 160 și 163 din 23 și 26—27 august, 1885. (Vezi : C. Dobrogeanu-Gherea, *Opere complete*, vol. 1, București, Editura politică, 1976, p. 386—394). — 68

9 — Reforma agrară legiferată la 14 august 1864 a constituit unul dintre cele mai importante acte legislative îndeplinite în timpul domniei lui Alexandru Ioan Cuza. Potrivit prevederilor legii, țăraniile au fost eliberați de servitutele feudale și împroprietăriți cu pămînt din proprietățile statului și ale moșierilor, în proporție directă cu numărul vitelor de muncă pe care ie posedau. În acest fel, un număr de aproape 468 000 de familii țărănești au primit 1 766 000 ha de pămînt, despăgubirea urmînd a fi plătită în timp de 15 ani. Reforma a deschis calea dezvoltării într-un ritm mai intens a capitalismului în România, contribuind, cum spunea M. Kogălniceanu, la „întărirea națiunii”. Reforma din 1864 nu a înlăturat însă bazele puterii economice a moșierimii, care a mai continuat să dețină după reformă aproximativ 75% din totalul suprafeței de pămînt. Din această cauză, o mare parte a țărănimii a fost nevoită să arendeze loturi de la marea proprietate, fapt pentru care s-au menținut forme semif feudale de producție, ca dijma, învoielile agricole, rușfeurile etc. — 74

10 — „Liberalii sinceri” — aripa dreaptă a liberalilor, condusă de Gh. Vernescu. — 76

11 — „Liberalii coalizați” (Partidul liberal-conservator) s-au constituit în martie 1884 prin unirea grupării liberalilor, așa-zisi „sinceri”, condusă de Gh. Vernescu, cu Partidul conservator, condus de Lascăr Catargiu. — 76

12 — „Tineri conservatori” — grupare politică constituită, în 1886, în jurul ziarului „Epoca” și avînd ca lider pe N. Filipescu. — 77

13 — Este vorba de Regulamentul organic, votat de Adunările obștești ale Țării Românești în 1831 și Moldovei în 1832 și calificat de K. Marx drept „o expresie pozitivă a goanei după supramuncă, legalizată prin fiecare paragraf” <K. Marx, F. Engels, Opere, voi. 23, Editura politică, București, 1966, p. 250>. Regulamentul organic a menținut în esență organizarea de stat feudală (pe care încerca s-o modernizeze), constituind o aspră legislație agrară; a favorizat însă dezvoltarea relațiilor capitaliste și, prin dispozițiile aproape identice pentru Moldova și Țara Românească, a înlesnit, într-o oarecare măsură, unificarea instituțiilor din Principatele române. — 77

14 — în 1881 lui C. A. Rosetti îi este încredințat de către I. C. Brătianu Ministerul de Interne. Partizan al unor reforme în favoarea țăranilor și a democratizării țării, Rosetti aduce în dezbaterile corpurilor legiuitoare un nou proiect de modificare a legii învoielilor agricole. Pentru a argumenta necesitatea stringentă a ameliorării soartei țăranimii, C. A. Rosetti a întreprins o largă anchetă în legătură cu efectele legislației în vigoare asupra condițiilor de viață ale țăranilor. Deși Rosetti a fost silit să demisioneze în 1882, datorită opoziției întâmpinate cu prilejul aducerii în discuție a proiectului de lege, acesta a fost în cele din urmă adoptat la 14 mai 1882, după ce a suferit unele modificări din partea opoziției. — 78

15 — Referire la legea pentru reforma agrară din 18 februarie 1861, în baza căreia a fost abolită iobăgia în Rusia. Deși au fost menținute puternice rămășițe feudale, reforma a contribuit la dezvoltarea mai rapidă a capitalismului în Rusia. — 88

16 — *Allemand* — proprietate comunală (obștească) în Elveția, din care o parte este repartizată periodic între familii, iar cealaltă parte este cultivată în mod colectiv de toți locuitorii satului. — 89

17 — Principiile la care se referă C. Dobrogeanu-Gherea au fost expuse de economistul burghez englez David Ricardo în *Des principes de Veconomie politique et de l'impôt* (1817) și *Les prohibitions en agriculture* (1822). Lucrările lui David Ricardo, împreună cu ale celorlalți economiști burghezi englezi, au constituit, alături de filozofia clasică germană și socialismul utopic francez, unul dintre izvoarele marxismului. — 90

18 — în acest studiu, C. Dobrogeanu-Gherea formulează aprecieri asupra revoluției de la 1848, reformei agrare din 1864, asupra pleiadei de revoluționari pașoptiști. Mai târziu, în *Neoioabăgia*, Gherea avea să facă unele precizări, completări și chiar să-și reevalueze aprecierile: „trebuie să mărturisesc că, acum un sfert de veac, vorbind de formidabila înșelare a țăranimii săvîrșită cu împroprietărirea de la 1864 și după împroprietărire, făceam părtași conștienți și pe Cuza și Kogălniceanu. Mai târziu m-am încredințat că intențiile lor fuseseră democratice, dar că n-au putut rezista unor împrejurări mai tari decît ei” (C. Dobrogeanu-Gherea, *Neoioabăgia*, Editura „Socec”, București, 1910, p. 66). — 91

19 — Vezi adnotarea nr. 9. — 92

20 — Este vorba de poezia *Doina*, a marelui clasic român, Mihail Eminescu, citată în cenaclul „Junimea” din Iași la 5 iunie 1883 și publicată în „Convorbiri literare” la 1 iulie același an. — 92

21 — în ultima traducere a *Capitalului*, citatul se prezintă astfel: „D-1 Thiers confundă aici mașina de filat cu războiul de țesut mecanic, «lucru de care însă ne pasă prea puțin»” (K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 23, Editura politică, București, 1966, p. 451). — 94

22 — Raportul amintit al guvernatorului general al Indiilor Orientale, constata: „în istoria comerțului nu există alt exemplu de asemenea mizerie. Oasele țesătorilor de bumbac albesc cîmpiile Indiei (K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 23, Editura politică, București, 1966, p. 440). — 94

23 — Revolta țăranilor din comuna Bordeni (județul Prahova) a fost crunt reprimată, ceea ce a stîrnit un viu protest în opinia publică. Demascînd practica torturilor folosite de autorități în lumea satelor, C. A. Filitis s-a făcut ecoul poziției acuzatoare a socialiștilor români și a oamenilor cu vederi progresiste în paginile a două broșuri: *Torturile de la Bordeni* (București, 1883) și *Bătăi și torturi comise de autorități în România* (București, 1884). — 105

24 — C. Dobrogeanu-Gherea se referă la crearea, în iulie 1840, în orașul Manchester, a *Asociației naționale chartiste*, prima organizație muncitorească de masă din istoria mișcării muncitorești. Începuturile mișcării chartiste se plasează în 1834, cînd, la un miting ce a avut loc la Londra, s-a aprobat o chartă populară prin care se cerea votul universal. Mișcarea a cuprins repede muncitorimea și mica burghezie. În 1839, chartiștii au ales un organ de conducere al mișcării, numit Convenția generală a claselor industriale (Convent). Chartiștii au prezentat în 1839 Camerei Comunelor prima petiție, prin care cereau votul universal, petiție care a fost însă respinsă de parlament. Guvernul a ordonat arestarea și condamnarea tuturor șefilor chartiști. Mișcarea chartistă a cunoscut mai multe perioade de avînt în 1842—1848. Ea a fost însă înfrîntă datorită faptului că la acea dată proletariatul nu era suficient de dezvoltat pentru a-și crea un partid capabil să-l organizeze, să-l conducă. Influențați de radicalismul mic-burghez și de socialismul utopic al lui R. Owen, chartiștii s-au legănat în iluzii reformiste și s-au ferit de zguduirii violente. — 112

25 — Este vorba de mișcarea antidinastică din 8/20 august 1870 desfășurată la Ploiești sub conducerea lui Al. Candiano-Popescu, cu care prilej orașul a fost declarat republică. Mișcarea a fost înăbușită de armată. — 126

26 — Studiul *Liberalii ideologi-utopiști față cu socialiștii* a fost publicat și în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), București, Editura politică, 1964, p. 363—375. Fragmente au apărut în *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare. Documente*, București, Editura politică, 1974, p. 275, 356—357. — 127

27 — Mamona — cuvînt de origine arameică, folosit în biblie în sens de „bogăție-avuție”. Ulterior a fost considerat ca nume al unei divinități personificînd bogăția. De aici expresie

„închinătorii lui Mamona” atribuită oamenilor stăpîniți de setea de avere. A devenit și una din denumirile diavolului în care sens o folosește și Gherea. — 138

28 — Studiul *Coaliții, greve și îiisemnătatea lor* a fost publicat și în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea I (1865—1889), București, Editura politică, 1964, p. 375—379; în C. Dobrogeanu-Gherea, *Scrieri social-politice*, București, Editura politică, 1968, p. 127—135; iar fragmente au apărut în *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. Documente*, București, Editura politică, 1974, p. 357—358. — 149

29 — în ultima ediție a *Opinelor* lui K. Marx și Fr. Engels citatul din lucrarea lui Marx „Mizeria filozofiei” apare astfel: „Economiiștii vor ca muncitorii să rămînă în societate așa cum există ea și cum a fost consemnată și pecetluită în manualele lor.

Socialiștii vor ca muncitorii să nu se atingă de vechea societate pentru a putea intra mai ușor în noua societate, pe care ei le-au pregătit-o cu atîta prevedere.

Dar, în ciuda unora și a celorlalți, în ciuda manualelor și a utopiilor, coalițiile nu au încetat nici o clipă să progreseze și să capete amploare odată cu dezvoltarea și creșterea industriei moderne. (K. Marx și Fr. Engels, *Opere*, vol. IV, Editura politică, București, 1958, p. 175—176). — 153

30 — Ca urmare a creșterii gradului de organizare a clasei muncitoare, a nivelului său de conștiință și de maturizare, au loc numeroase acțiuni greviste în toată țara. În București se remarcă puternicele greve ale lucrătorilor tipografi și curelari din octombrie 1886. Cu acest prilej au fost lansate numeroase liste de subscripție în vederea ajutorării materiale a greviștilor. Acest fapt exprima nivelul ridicat de înțelegere de către proletariatul capitalei a grevei ca formă a luptei de clasă, exemplara solidaritate a acestora cu frații lor aflați în grevă. Presa socialistă și democrată a făcut loc în coloanele sale unor numeroase apeluri și liste de subscripții bănești. Solidarizarea clasei muncitoare cu greviștii va fi deosebit de puternică în timpul marilor greve ale tipografilor și cefeřiștilor din 1888, cînd, pe lîngă sprijinul moral și material intern, se va adăuga și cel al proletariatului internațional. — 157

31 — Vezi adnotarea nr. 8. — 159

32 — în ultima ediție a „*Operele*” lui K. Marx și F. Engels citatul din lucrarea *Dezvoltarea socialismului de la utopie la știință* apare astfel : „Concepția materialistă despre istorie pornește de la teza că producția, și alături de producție schimbul produselor ei, constituie baza oricărei orînduiri sociale ; că, în fiecare societate care apare în istorie, repartiția produselor, și odată cu ea împărțirea socială în clase sau stări sociale, este determinată de ce anume se produce, cum se produce și de felul în care se face schimbul acestor produse” (K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 19, București, Editura politică, 1964, p. 216). — 161

33 — Este vorba de capitolul „Tendința istorică a acumulării capitaliste” (vezi : *Capitalul*, în K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 23, București, Editura politică, 1966, p. 764—766). — 188

34 — Citatul, într-o ultimă traducere, sună astfel : „Modul de producție și de acumulare capitalist, deci și proprietatea privată capitalistă, presupune distrugerea proprietății private bazată pe munca proprie, adică exproprierea muncitorului” (K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 23, p. 776). — 188

35 — Fragmente din studiul *Anarhism și socialism* au apărut în „Viața liberă”, an I, nr. 1, aprilie 1911 ; în „Socialismul” anul IX, nr. 36 din 14/27 februarie 1919 ; în *80 de ani de la crearea partidului clasei muncitoare din România. Documente*, București, Editura politică, 1974, p. 362—363. — 211

36 — Este vorba de Internaționala I, creată, sub conducerea lui K. Marx și F. Engels, la 28 septembrie 1864. Această *Asociație generală a lucrătorilor*, cum se denumea ea în mod oficial, s-a confruntat cu o serie de curente mic-burgheze, printre care și anarhismul, reprezentat de Bakunin. În pofida demascării acestui curent și excluderii anarhiștilor din rândurile Internaționalei I, la Congresul de la Haga din 1872, Internaționala I a încetat de fapt să existe, deși formal a mai dăinuit încă. — 212

37 — Articolul *Anarhismul și socialismul*, deși se anunță că va urma, se întrerupe aici. Această problematică va fi reluată și analizată pe larg de Gherea în studiul *Anarhia cugetării*, aflat în volumul de față, p. 451—471. — 247

38 — în ultima ediție din *Opere*, K. Marx și F. Engels, traducerea acestui text este următoarea : „în principatele dunărene

claca se împletea cu renta în natură și cu celelalte atribute ale iobăgiei ; ea alcătuia însă tributul principal plătit clasei stăpînitoare. Oriunde găsim asemenea situație, rareori munca de clacă a rezultat din starea de iobăgie ; dimpotrivă, de cele mai multe ori starea de iobăgie a rezultat din munca de clacă. La fel s-a întîmplat în Provinciile române. Modul lor de producție inițial era bazat pe proprietatea în obște, dar nu pe proprietatea în obște în forma ei slavă sau cea hindusă. O parte din pămînturi era gospodărită independent de către membrii obștii ca proprietate privată liberă, altă parte — ager publicus — era cultivată de ei în comun. Produsele acestei munci în comun serveau parte ca fond de rezervă pentru anii cu recoltă proastă sau pentru alte eventualități, parte ca fond public pentru acoperirea cheltuielilor de război și bisericesti, precum și a altor cheltuieli ale obștii. Cu timpul, demnitarii militari și capii bisericii au uzurpat, odată cu proprietatea în obște, și serviciile legate de ea. Munca țăranilor liberi pe pămîntul obștii s-a transformat în muncă de clacă în folosul celor care furaseră acest pămînt. Totodată se dezvoltă relații de iobăgie, dar numai de fapt, nu de drept, pînă ce Rusia, eliberatoarea lumii, sub pretextul desființării iobăgiei, le-a dat putere de lege. Codicele muncii de clacă proclamat în 1831 de către generalul rus Kiseleff a fost, bineînțeles, dictat de boierii înșiși. Astfel dintr-o singură lovitură Rusia a cucerit și pe magnații Principatelor dunărene și aplauzele cretinilor liberali din întreaga Europă.

În conformitate cu «Reglement organique», cum e intitulat acel codice al muncii de clacă, fiecare țăran valah datorează așa-zisului proprietar funciar, în afară de o mulțime de prestații în natură specificate în amănunt, următoarele : 1. douăsprezece zile de muncă în general ; 2. o zi de muncă la cîmp și 3. o zi la căratul lemnelor. În total 14 zile pe an. Cu o profundă cunoaștere a economiei politice, ziua de muncă nu este luată însă în înțelesul ei obișnuit, ci ca zi de muncă necesară pentru obținerea unui produs mediu zilnic, fixat, cu multă viclenie, la asemenea proporții încît chiar unui ciclop nu i-ar ajunge 24 de ore. În cuvinte lapidare, de o ironie specific rusească, însuși «Reglement» declară deci că prin 12 zile de muncă trebuie să se înțeleagă produsul unei munci manuale de 36 de zile, prin o zi de muncă la cîmp trei zile, iar prin o zi la căratul lemnelor de asemenea de trei ori pe atît. În total : 42 de zile de clacă. Mai trebuie adăugată și așa-zisa iobăgie, prestare de servicii, care i se cuvin moșierului pentru nevoile extraordinare ale producției, în raport cu mărirea populației sale, fiecare sat trebuie

să pună la dispoziție, în fiecare an, un anumit număr de oameni pentru iobăgie. Această muncă de clacă suplimentară poate fi evaluată la 14 zile pentru fiecare țaran valah. Astfel munca de clacă prescrisă se ridică la 56 de zile de muncă anual. Din cauza climei nefavorabile însă, anul agricol numără în Valahia numai 210 zile, din care se scad 40 de duminici și sărbători, și în medie 30 de zile cu vreme neprielnică, în total 70 de zile. Rămân 140 zile de muncă. Raportul dintre munca de clacă și munca necesară, 56/84, sau 66 2/2%, eprimă o rată a plusvalorii mult mai mică decât aceea care reglementează munca muncitorului agricol sau industrial englez. Aceasta nu reprezintă însă decât munca de clacă stipulată prin Lege. într-un spirit însă și mai «liberal» decât legislația engleză cu privire la reglementarea muncii în fabrici, «Reglement organique» a știut să faciliteze eludarea propriilor sale dispoziții. După ce din 12 zile a făcut 54 [56], munca zilnică nominală pentru fiecare din 54 [56] de zile de clacă a fost iarăși astfel fixată încît rămîne inevitabil un supliment de muncă pentru zilele următoare. într-o zi, de pildă, trebuie plivită o porțiune de pământ, care cere pentru această operație, mai ales la lanurile de porumb, un timp de două ori mai lung. Pentru anumite munci agricole, o zi de muncă stabilită prin lege poate fi astfel interpretată încît ea să înceapă în luna mai și să se termine în luna octombrie. Pentru Moldova prevederile sînt și mai aspre. «Cele douăsprezece zile de clacă stabilite prin „Reglement organique” — exclama un boier îmbătat de victorie — însumează 365 de zile pe an!» (K. Marx, F. Engels, *Opere*, voi. 23, București, Editura politică, 1966, p. 248—250). — 255

39 — Referitor la aceasta Marx în *Capitalul* spune următoarele : „Dacă «Reglement organique» al Principatelor dunărene constituia o expresie pozitivă a goanei după supramuncă, legalizată prin fiecare paragraf, Factory-Act-urile engleze reprezintă expresii negative ale aceleiași goane” (K. Marx, F. Engels, în *Opere*, p. 250). — 255

40 — Articolul *Chestiunea țărănească*, semnat I. Vasiliu, a apărut sub forma de broșură, în București, „Biblioteca socialistă”, 1890. Fragmente au apărut în *80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România. Documente*, București. Editura politică, 1974, p. 405—406. — 273

41 — Se referă la *Legea pentru înstrăinarea bunurilor statului și răscumpărarea embaticurilor*, propusă de guvernul conserva-

tor și votată de Parlament la 7 aprilie 1889, în urma răscoalelor țărănești din 1888. Se prevedea vînzarea din moșiile statului a 546 593 ha către 106 714 familii țărănești. — 273

42 — Este vorba de *Legea pentru menținerea și regularea proprietății rurale* din 13 februarie 1879, prin care pămînturile primite de țărani prin reforma agrară din 1864 și înstrăinate datorită nevoilor și abuzurilor moșierilor erau redată din nou țărănilor. Vezi C. Hamangiu, *Codul general al României*, București, f.a., voi. I, p. 412—414. — 274

43 — Vezi adnotarea nr. 41. — 277

44 — Articolul *Proprietatea mică și proprietatea mare* a apărut în „Muncitorul”, anul I, nr. 25 și 26, din 17 și 24 martie 1888. și reproduș în „Munca”, an. I, nr. 11 și 12 din 6 și 13 mai. 1890, — 281

45 — Are în vedere abuzurile comise de autoritățile din județul Roman în timpul prefectului G. Teleman. — 297

46 — Autorul are în vedere faptul că socialiștii români s^au referit în mai multe rînduri la deosebirea dintre socialism și radicalism. Articolul menționat de C. Dobrogeanu-Gherea *Socialismul și radicalismul* a apărut, sub semnătura I. I. Nădejde, în „Drepturile omului” seria a II-a, nr. 133, 134, 135 și 136 din 16, 17, 18 și 19 februarie 1889. A fost reproduș, fără semnătură în „Contemporanul” an. VI, nr. 12, noiembrie-decembrie 1888, s.n., p. 547—559, menționîndu-se însă că este preluat din „Drepturile omului”. — 301

47 — Articolul *Chestii de tactică* a fost publicat și în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea a II-a (1890—1900), București, Editura politică, 1964, p. 69—72 ; în volumul *Documente din istoria mișcării muncitorești din România (1879—1892)*, București, Editura politică, 1973, p. 674—679. — 331

48 — Vezi adnotarea nr. 41. — 351

49 — Este vorba de *Legea tocmelilor agricole* votată de Parlament în 1882, care revizua unele prevederi ale legii din 1872, conform căreia moșierul și arendașul puteau exercita o constrîngere extraeconmică asupra țărănilor „tocmiți”. Cea mai importantă modificare consta în înlocuirea aducerii țărănilor cu

dorobanții, în cazul când ar fi refuzat să iasă la muncă, cu dreptul moșierului sau marelui arendaș de a angaja în loc muncitori, care urmau să fie plătiți din avutul tocmitului. Se prevedeau, totodată, despăgubiri din avutul tocmitului în cazul în care moșierul sau arendașul declara că a suferit pagube de pe urma neprezentării țăranului tocmit la lucru. De asemenea, în noua lege se fixa și termenul dijmuitului. Nici această lege și nici modificările ulterioare aduse acesteia (1893), ca urmare a răscoalelor țărănești din 1888, nu au schimbat însă situația țărănilor, care rămânea tot foarte grea. — 352

50 — Congresul de la Bruxelles al Internaționalei a II-a a avut loc în august 1891. S-au discutat: problema anarhismului, problema războiului și a metodelor de luptă împotriva lui, sărbătorirea zilei de 1 Mai ca Zi a solidarității internaționale a muncitorilor. — 357

51 — De fapt organizațiile socialiste din România erau unitare, în cadrul acestora s-au manifestat în această perioadă unele influențe anarhiste la o serie de membri, printre care Panait Mușoiu, Panait Zosin, care însă nu erau de natură să periclitizeze orientarea consecvent marxistă a întregii mișcări socialiste de la noi. — 362

52 — Fragmente din articolul *Să ne pregătim pentru revoluție* au fost publicate și în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea a II-a (1890—1900), București, Editura politică, 1964, p. 86—88. — 364

53 — Prin *Legea pentru construirea și exploatarea unei rețele de căi ferate* din 22 septembrie/4 octombrie 1868 se concesionează consorțiului prusian, condus de dr. Bethel Henry Strousberg și alții, liniile ferate Roman—Galați, cu o ramură Tecuci—Bîrlad; Galați—Brăila—Buzău—Ploiești—București și București—Pitești—Slatina—Craiova—Tr. Severin—Vîrciorova. — 377

54 — Autorul se referă la amplul discurs despre *Emanciparea țărănilor*, rostit de Mihail Kogălniceanu, cu prilejul jubileului unui sfert de veac a Academiei române, din 1 aprilie 1891, și publicat de ziarul „Lupta”, an. VII, nr. 1 559, 1 560, 1 561 din 9—10, 12—13 și 13 noiembrie 1891. — 386

55 — Gherea se referă la răscoalele țărănești din primăvara anului 1888, crunt reprimate de guvernul junimist condus de Th. Rosetti. — 387

56 — Se referă la articolul *Congresul din Bruxelles și socialiștii români*, publicat în „Munca”, anul II, nr. 42, din 8 decembrie 1891. — 388

57 — Este vorba de rubrica de politică externă a revistei „Critica socială”. — 396

58 — Politica liberului-schimb începuse să fie abandonată la sfârșitul secolului al XIX-lea de către Anglia, odată cu pierderea supremației sale economice pe plan mondial. — 398

59 — Tratatul de pace încheiat la Tilsit, la 25 iunie 1807, între Franța și Rusia, cuprindea angajamentul celor două părți cu privire la garantarea de cuceriri teritoriale (Cattara și insulele Ionice de către Franța, Finlanda, de către Rusia), dezmembrarea Prusiei, formarea regatului Westfaliei și a marelui Ducat al Varșoviei, aderarea Rusiei la Blocada continentală împotriva Angliei, precum și mediația franceză în evacuarea Moldovei și Țării Românești de către trupele țariste și otomane. — 400

60 — Este vorba de țarul Rusiei, Nicolae I. — 401

61 — Se referă la războiul Crimeii, purtat între 1853 și 1856, între Rusia, pe de o parte, și Turcia, Anglia, Franța și regatul Sardiniei, pe de altă parte, ca urmare a ascuțirii contradicțiilor anglo-franco-ruse în problema orientală, în general, și problema împărțirii între cele trei mari puteri a posesiunilor Imperiului otoman aflat în declin, în special. Tratatul de la Paris a fost semnat la 18/30 martie 1856 de către Congresul Marilor Puteri, întrunit după înfrângerea Rusiei țariste de către Poarta otomană în alianță cu Anglia, Franța, Austria, Prusia și Sardinia. Conform hotărârii congresului, Rusia țaristă a fost nevoită să retrocedeze Principatului Moldovei gurile Dunării și 3 județe din sudul Basarabiei (Bolgrad, Cahul și Ismail) și să renunțe la protectoratul ei asupra Moldovei și Țării Românești. Acestea rămăneau sub suzeranitate otomană, dar congresul le-a pus și sub garanția Puterilor europene. Congresul a hotărât, de asemenea, convocarea de Adunări (divanuri) ad-hoc, care să se pronunțe asupra organizării viitoare a celor două țări române, prin revizuirea regulamentelor organice, potrivit dorinței românilor. Congresul mai restabiea libertatea navigației pe Dunăre și hotărî înființării Comisiei europene a Dunării, cu sediul la Galați. — 401

62 — Este vorba de faptul că în urma bătăliei de la Sadova (3 iulie 1866) armata austriacă a fost înfrântă de către cea prusiană. — 401

63 — Se referă la alianța încheiată în 1872 între Nicolae I. țarul Rusiei, Wilhelm al II-lea, împăratul Germaniei, și Franeise Iosef, împăratul Austro-Ungariei, alianță care, datorită ascuțirii contradicțiilor dintre aceste mari imperii, nu a durat mult. — 402

64 — Se referă la consecințele secetei care a bîntuit o parte a Europei, lovind în special Rusia, în vara anului 1891. — 408

65 — Articolul *Avangarda socialismului*, purtînd semnătura C.D.G., a fost reprodus în ziarul „înainte” (Roman), anul I, nr 6 din 30 ianuarie 1892. — 411

63 — Guvernul liberal de sub președinția lui Ion C. Brătianu s-a aflat la cîrma statului, cu mici întreruperi, între 24 iulie 1876 și 29 aprilie 1886. — 416

67 — Este vorba de războiul pentru cucerirea independenței de stat depline a României din 1877—1878. — 417

68 — Vezi adnotarea nr. 49. — 417

69 — La 29 iunie 1884, prin modificarea Constituției, noua lege electorală, pe baze cenzitare, împarte corpul electoral în trei colegii pentru Adunarea deputaților și două colegii pentru Senat. — 418

70 — Articolul *Foamea țărănească* a fost publicat și în „Românul” din 3 martie 1892, p. 71. — 423

71 — în ultima ediție a *Operele* lui Marx și Engels, textul este tradus astfel: „Războiul dovedise că, chiar și numai din considerente pur militare, Rusia avea nevoie de căi ferate și de o mare industrie” (K. Marx și F. Engels, *Opere*, voi. 22, București, Editura politică, 1965, p. 38). — 443

72 — Se referă la mișcarea boulangistă din anii 1886—1889 care urmărea instaurarea unei dictaturi militare în Franța, sub conducerea generalului George Boulanger, acțiune soldată cu eșec. — 448

73 — Vezi adnotarea nr. 55. 449

74 — Începînd cu 1887—1888, organizațiile socialiste și muncitorești au desfășurat o intensă propagandă la sate, avînd drept obiectiv organizarea țăranilor în societăți profesionale (denumite în mod impropriu și bresle), după exemplul muncitorilor de la orașe. Primele societăți (bresle) au luat ființă la periferiile orașului Iași, în Nicolina și Tătărăși, cuprinzînd peste 700 de membri, apoi județele Roman, Vaslui, Fălciu, Putna și Bacău. Propagandiștii veniți de la Iași răspîndeau printre săteni, în numele cercului muncitorilor, manifeste, broșuri și ziare. Ca urmare a propagandei făcute de socialiști, țăranii au desfășurat o susținută campanie petiționară pentru ușurarea învoielilor agricole și pentru acordarea unor înlesniri în cumpărarea de pămînt. Încercări de organizare a unor bresle țărănești au făcut și membrii Cercului muncitorilor din București și ai Grupului socialist din Brăila. — 450

75 — Studiul *Anarhia cugetării* a fost reprodus sub titlul *Max Stirner sau Anarhia cugetării*, în „L'Ere nouvelle” (Paris), anul I, nr. 2, din 1 august 1893, p. 101—123; apoi a fost republicat în revista teoretică „Viitorul social” din martie 1908, p. 101—119, însoțit de următoarea notă a redacției: „Deși anarhismul n-a prins rădăcini pînă acum în țara noastră, propaganda social-democratică, atît în mișcarea trecută cît și în cea de astăzi, tăindu-i de la început orice putință de dezvoltare — totuși, față de învinuirile repetate ale acelor care vor cu orice preț să prezinte mișcarea noastră și ideile ce o călăuzesc drept anarhiste, credem că reproducînd cu învoirea autorului prezentul articol — din *Critica socială* (anul I, nr. 4 — martie 1892), astăzi complet epuizată — facem un serviciu atît prietenilor cît și potrivnicilor noștri — bineînțeles acelor care pentru a ne învinui socot că e necesar să ne și citească” (vezi „Viitorul social”, anul I, nr. 8, martie 1908, p. 101). În același an, studiul, sub formă de broșură, apare în Biblioteca „Viitorul social” nr. 6. O a doua ediție a apărut în „Biblioteca socialistă” din 1919. A fost reprodus în *Presa muncitorească și socialistă din România*, vol. I (1865—1900), partea a II-a (1890—1900), București, Editura politică, 1964, p. 172—184; în C. Dobrogeanu-Gherea, *Scrieri social-politice* sub îngrijirea lui Damian Hurezeanu, București, Editura politică, 1968, p. 146. — 451

76 — Se referă la *numen*, care în filozofia idealistă semnifică o esență cognoscibilă numai prin rațiune, în opoziție cu fenomenul, cunoscut senzorial. — 465

INDICE DE NUME

- Alexandru al II-lea, țar al Rusiei. — 424
 Alexandru Macedon. — 11
 Arnoud, Arthur. — 213
Auerbach. — 421
 Aveling, Edward. — 214
- B*
- Bacalbașa, Constantin. — 296, 298, 299, 300, 301, 303, 305
 Bakunin, Mihail Alexandrovici. — 213, 451, 456
 Bastiat, Frederic. — 129, 134, 178, 220
 Bălcescu, Nicolae. — 129, 137, 148
 Bebel, August. — 412, 444
 Bismarck, Otto von. — 14, 127, 420
 Blanqui, Jerome Adolphe. — 178
 Bolintineanu, Dimitrie. — 7
 Brătescu, Iancu. — 374
 Brătianu (fam.). 65
 Brătianu, Dimitrie C. — 417, 419
- Brătianu, Ion C. — 76, 139, 140, 159, 417, 418, 419
 Brutus, Marcus Junius. — 188
 Buckle, Henry Thomas. — 163
- Candiano-Popescu, Alexandru, — 126
 Carada, Eugeniu. — 177, 419
 Carp, Petre P. — 98, 99, 100, 197, 198, 203, 420, 421
 Catargiu, Lascăr. — 418, 421
 Cernișevski, Nikolai Gavrilovici. — 122
 Cezar (Caius Iulius Caesar).— 188
 Chamberlain, Joseph. — 14
 Churchill (lord Randolph Henry Spencer). — 14
 Constans, Jean. — 448
 Comte, Auguste. — 160, 163, 166, 167
 Cuza, Alexandru Ioan. — 386, 387
- D*
- Danton, Georges Jacques. — 67
- De Amicis, Edmondo. — 445
 Deville, Gabriel. — 227, 444
 Diamandi, George, — 388, 389
 Dickens, Charles. — 154
 Djuvara, Trandafir G. — 235, 239
 Dobrogeanu-Gherea, Constantin, — 5, 6, 12, 132, 143, 156, 235, 262, 471
 — I. Vasiliu. — 305, 330, 385, 395, 409, 422, 446
     C. D. G., — 336, 339, 360, 387, 414, 425, 450
 — C. D. G. Vasiliu. — 347, 350, 356, 363
 — Ioan Gherea. — 410
 Drăgescu, Ioan C. — 251
- Edison, Thomas Aliva. — 245
 Engels, Friedrich. — 11, 24, 27, 55, 56, 161, 182, 187, 213, 214, 215, 227, 412, 433, 444, 451
 Epureanu, Costachi. — 235, 239
- Fawcett, Henry, — 151
 Filipescu, Nicolae. — 351, 353, 355
 Filitis, Constantin A. — 105
 Fleva, Nicolae. — 417, 442
 Fouillee, Alfred. — 160
 Fourier, Francois Marie Charles — 455
 France, Hector. — 34
- G*
- Galilei, Galileo. — 178
- Garibaldi, Giuseppe. — 129
 Gherghel, Ilie dr. — 249, 250
 Ghica, Ion, — 83
 Goethe, Johann Wolfgang. — 387
 Golescu (fam.). — 65, 129
 Graf, Arthur. — 445
 Gray, John. — 228, 229
 Guesde, Jules. — 227, 444
 Guyot, Yves. — 129, 178
- H*
- Harvey, William. — 178
 Hodgskin, Thomas. — 129
 Hohenzollern (fam.). — 421
 Hyndman, H. M. — 214
- Jevons, William Stanley. — 182
- K*
- Kiseleff, Pavel Dmitrievici. — 253
 Kogălniceanu, Mihail. — 87, 91, 322, 386, 387
- Lafargue, Paul. — 227, 444, 448
 Lahovary, Alexandru. — 418, 420, 421
 Lange, Friedrich Albert. — 163
 Lassalle, Ferdinand. — 314
 Lavelaye, Emile de. — 109, 202

- Le Vagre, Jean. — 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222, 223, 224, 225, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 237, 239
- Liebknecht, Wilhelmi: — 357, 444
- Ludovic al XVI-lea. — 126
- M*
- Maiorescu, Titu. — 98, 197, 203, 440
- Malon, Benoît. — 226, 227
- Malthus, Thomas Robert. — 178
- Mănu, George. — 418
- Marat, Jean Paul. — 67
- Marx, Eleanor. — 214
- Marx, Karl. — 11, 24, 27, 28, 34, 37, 42, 77, 94, 107, 124, 129, 132, 153, 154, 175, 176, 177, 179, 182, 187, 188, 192, 226, 227, 229, 253, 255, 262, 439, 444, 451
- Mavrocordat, Emil. — 322
- Mazzini, Giuseppe. — 129
- Meyer, Rudolf. — 414
- Mill, John Stuart. — 35, 50, 150, 160, 167, 178, 192
- Moliere (Jean-Baptiste Poque-
lin). — 193
- Mommsen, Theodor. — 167, 168
- Morgan, Lewis Henry. — 54, 166, 167
- Morțun, V. Gh. — 291
- N*
- Napoleon I Bonaparte. — 11, 399, 400, 405
- Napoleon al III-lea, împărat al Franței. — 401, 417, 439
- Nădejde, Ioan. — 291, 302, 305, 426, 450
- Nicolae I, țar al Rusiei. — 401
- O*
- Owen, Robert. — 41
- P*
- Panu, George. — 262, 299, 302, 303, 305
- Păucescu, Grigore George. — 248, 249, 250, 251, 252, 253, 255, 256, 257, 258, 259, 260, 261, 262, 263, 265, 266, 267, 269, 270, 271, 272
- Perry, sir William Edward. — 178
- Plehanov, Gheorghii Valentino-
vici. — 436
- Polychraniade, Ioan N. — 158, 251
- Protopopescu, Pache (Pake). — 370
- Proudhon, Pierre Joseph. — 153, 213, 227, 228, 229, 255, 451
- R*
- Regnault, Elias. — 77, 253, 255
- Ricardo, David. — 90, 175, 178
- Richter, Eugen. — 414
- Rodbertus-Jagetzow, Johann Karl. — 228
- Rosetti, Constantin A. — 65, 66, 78, 81, 95, 129, 137, 138, 139, 140, 142, 148, 255, 416, 417, 418, 419, 422
- Rosetti, Vintilă C. A. U. 127
- Russo, Alecu. — 137
- S*
- Saint-Just, Louis de. — 67
- Saint-Simon, Claude Henri de
Rouvroy conte de. — 455
- Say, Jean Baptiste. — 178
- Schäffle, Albert. — 182
- Schopenhauer, Arthur. — 467
- Sismondi, Jean Charles Leo-
nard de. — 122
- Smith, Adam. — 121, 122, 178
- Spencer, Herbert. — 47, 54, 58, 160, 163, 164, 165, 166, 167, 192, 235, 243, 246
- Stătescu, Eugeniu E. — 442
- Stein, Lorenz von. — 434
- Stewart, James. — 178
- Stirner, Max. — 451, 456, 457, 458, 459, 460, 461, 462, 463, 464, 465, 466, 467, 470, 471
- Strousberg, Bethel Henry. — 377, 378
- Sturdza, Dimitrie A. — 442
- Ș*
- Ștefănescu, Constantin D. — 158
- T*
- Taine, Hippolyte Adolphe. — 34
- Teleman, G. — 297
- Thiers, Adolphe. — 94
- Thompson, William. — 129
- Turgheniev, Ivan SergheevicL
— 157
- V*
- Vasiliu, Dimitrie T. — 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 174, 175, 176, 177, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 190, 191, 193
- Vernescu, Gheorghe. — 417, 418, 420, 421
- Vogoride, Emanoil. — 322
- Vogue, Melchior marchiz de. — 157
- w*
- Watt, James. — 37
- Wilhelm I, împărat al Germa-
niei. — 127
- z*
- Zasulici, Vera Ivanovna. — 436
- Zola, Emile. — 154, 202

INDICI DE ORGANIZAȚII, CONGRESE, INSTITUȚII

- Asociația Internațională a Muncitorilor (Internaționala D). — 212, 213, 235, 239
 Ateneu (sală). — 248
 Bosel (sală). — 297
 Cercul studiilor sociale din Iași. — 426
 Clubul muncitorilor din București. — 362
 Comuna din Paris. — 444
 Convenția de la Paris (1856). — 433
 Congresul socialist internațional de la Bruxelles (1891). — 357, 389
 Gotz (companie forestieră). — 373, 374, 378
 Mănăstirea Curtea de Argeș. — 97
 Orfeu (sală). — 297
 Parlament. — 99, 266
 — Adunarea deputaților (Cameră). — 79, 91, 97, 150, 256, 258, 259, 273, 291, 305, 311, 312, 316, 317, 332, 384, 419, 420
 — Senat. — 311, 312
 Partidul conservator. — 6 ; Tinerii conservatori. — 77, 100, 305, 351, 416, 420, 440, 441
 Partidul conservator din Germania. — 414
 Partidul junimist. — 98
 Partidul liberal-conservator. — 76, 77, 416
 Partidul muncitor din România (Partidul muncitorilor). — 295, 306, 329, 363, 382, 446
 Partidul național-liberal (Partida liberală). — 6, 98, 100, 138, 141, 408, 416, 417, 418, 440, 441 ; gruparea Gh. Vernescu. — 76, 417, 418
 Partidul progresist din Germania. — 414
 Partidul radical. — 6, 98, 298, 303
 Partidul socialist din Belgia. — 449
 Partidul socialist din Franța. — 448, 449
 Partidul socialist (social-democrat) din Germania. — 412, 447, 448
 Partidul socialist muncitor (Partida socialistă muncitoare). — 115, 117, 120, 213
 Partidul socialist român (Partida socialistă română). — 12, 71, 99, 109, 110, 112, 195, 322, 355, 358, 443, 450
 Societatea lucrătorilor curelari din București. <— 157
 Societatea lucrătorilor tipografi din București. — 157
 Tratatul de pace de la Paris (1856). — 433
 Tripla Alianță. — 406, 408
 Universitatea din Bologna. — 445
 Universitatea din Iași. — 445
 Universitatea din Torino. — 445

INDICE DE ZIARE ȘI REVISTE

- „Calendarul muncitorului pe anul 1892" (București). — 410
- „Constituționalul" (București). — cotidian junimist. — 298
- „Contemporanul" (Iași) — revistă științifică și literară. — 299, 301
- „Convorbiri literare" (București) — revistă de cultură. — 83
- „Critica socială" (Iași) — revistă sub direcția lui I. Nădejde și V. G. Morțun. — 5, 409, 422, 441, 446, 471
- „Democrația socială" (Ploiești) — gazeta partidului muncitorilor din județul Prahova. — 5, 414, 425
- „Deșteptarea comerțului și industriei române" (București). — săptămînal, redactor Ioan N. Polychroniade. — 251
- „Die Neue Zeit" (Stuttgart). — 436
- „Drepturile omului" (București) — ziar politic-social, editat de Cercul socialist din București. — 5, 299, 301
- „Justice" (Londra). — 214
- „Liberalul" (Iași) — cotidian. — 68, 69, 159
- „Lupta" (București) — ziar radical. — 262, 296, 298, 299, 303, 386
- „Monitorul oficial" (București). — 150
- „Munca" (București) — organ social-democrat. — 5, 281, 295, 298, 305, 330, 336, 339, 347, 350, 356, 360, 363, 385, 387, 389, 395, 450
- „Muncitorul" (Iași) — organ al Partidei muncitorilor. — 281, 291
- „Poporul" (București) — director și redactor N. Bassarabescu (apariție de trei ori pe săptămîină). — 298
- „Pruncul român" (București) — organ zilnic sub direcția lui Vintilă C. A. Rosetti. — 127, 128, 136, 151
- „Revista socială" (Iași) — redactor I. Nădejde. — 5, 28, 37, 126, 146, 148, 157, 175, 176, 193, 199, 200, 210, 213, 230, 235, 247, 262, 272, 291
- „România" (București) — cotidian al Partidului liberal-conservator. — 159, 172, 184, 193
- „Românul" (București) — ziar liberal-radical. — 127, 128, 136, 142, 147, 151
- „The Commonwealth" (Londra) — săptămînal muncitoresc. — 214
- „Timpul" (București) — cotidian al Partidului conservator. — 351, 354, 450

INDICE DE NUMIRI GEOGRAFICE

Africa. — 105, 109, 202, 404, 433
 Alsacia. — 397, 402
 America. — 21, 22, 28, 29, 63, 82, 104, 171, 284, 338, 431, 432
 Anglia (Englitora). — 23, 28, 29, 31, 33, 36, 37, 41, 42, 50, 61, 82, 90, 104, 105, 121, 131, 145, 151, 165, 213, 214, 223, 229, 236, 254, 268, 269, 355, 397, 398, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 414, 432, 445
 Apus (Occident). — 12, 26, 75, 81, 90, 115, 197, 203, 204, 205, 206, 349, 355, 438, 443
 Asia. — 404
 Augustovo. — 349
 Australia. — 28, 31, 104, 105, 284
 Austria. — 36, 94, 397, 401, 403, 405, 406, 407, 412, 433
 Austro-Ungaria. — 397, 402, 403

Basarabia. — 407
 Belgia. — 31, 37, 89, 121, 151, 213, 306, 328, 414, 445, 449
 Berlin. — 159, 170, 177, 183, 184, 403, 412, 448
 Birmingham. — 31
 Birlad. — 235
 Bologna. — 445
 Bordeni. — 105
 Botoșani. — 368
 Brăila. — 235
 Brăila (județ). — 351, 356
 Bretagne. — 63
 Bruxelles. — 445
 București. — 66, 79, 132, 143, 150, 156, 157, 235, 262, 295, 297, 305, 330, 336, 339, 347, 350, 356, 360, 361, 363, 370, 373, 374, 385, 387, 395, 410, 450
 Bulgaria. — 206, 397

C

Carpați (munți). — 373
 Cartagina. — 400
 China. — 18, 398, 401, 403, 404, 433
 Constantinopol. — 404, 406

B

Babilonia. — 30
 Bacău (județ). — 312, 313
 Balcani (munți). — 403

Crimeea. — 100, 401, 403, 433
 Curtea de Argeș. — 97

D

Danemarca. — 213, 397
 Dunărea. — 89, 400, 401, 403

G

Galați. — 285, 368
 Germania. — 23, 29, 36, 54, 151, 179, 189, 192, 213, 306, 328, 355, 397, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 408, 411, 412, 414, 420, 431, 432, 447, 448
 Grecia. — 30, 131

H

Herculanum. — 343

I

Iași. — 126, 148, 157, 193, 210, 247, 272, 281, 291, 312, 322, 361, 409, 422, 426, 445, 446, 471
 India. — 21, 22, 94, 171, 403, 404, 405
 Indochina. — 404
 Irlanda. — 201
 Italia. — 344, 397, 399, 401, 404, 405, 406, 432, 445

Japonia. — 398, 433

L

Londra. — 63
 Lorena. — 397, 402
 Lyon. — 121

Edinburg. — 355
 Egipt. — 25, 30, 94, 105, 404, 405, 409
 Erfurt. — 400
 Europa. — 7, 13, 18, 37, 53, 60, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 84, 85, 89, 92, 93, 94, 95, 97, 98, 99, 100, 101, 106, 107, 114, 117, 119, 126, 129, 131, 161, 185, 196, 197, 198, 199, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 206, 208, 209, 213, 215, 254, 284, 292, 348, 349, 373, 397, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 408, 409, 427, 431, 432, 434, 435, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 444, 445, 450

Franța. — 23, 29, 36, 54, 62, 63, 74, 131, 145, 151, 191, 201, 205, 213, 218, 224, 225, 229, 306, 338, 355, 397, 399, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 408, 411, 419, 431, 432, 438, 442, 444, 445, 448, 449

M

Marea Mediterană. — 403, 404, 405
Moldova. — 81, 83, 114, 200, 250, 251, 252, 255, 260, 270, 271, 273, 368, 388, 389, 390, 433, 434, 450
Muntenia. — 78, 200, 251, 252 ;
Valahia. — 254 ; 259, 260, 270, 271, 273, 329, 368, 388, 433, 434, 450

N

New York. — 166

O

Oceanul Indian. — 403
Odesa. — 349
Olanda. — 213
Oltenia. — 368

P

Paris. — 67, 74, 84, 108, 125, 167, 259, 264, 373, 403, 433, 434, 444
Peninsula Balcanică. — 397, 403, 404, 405, 407
Ploiești. — 126, 414, 425
Pompei. — 343
Prut. — 212

R

Răsărit (Orient). — 26, 349
Reni. — 349
Roma. — 15, 30, 103, 131, 157, 167, 168, 169, 177, 201, 400

Roman. — 291, 297
Roman (județ). — 390
România. — 5, 6, 13, 28, 31, 60, 63, 64, 65, 67, 72, 73, 74, 78, 81, 86, 88, 89, 98, 99, 101, 103, 106, 109, 119, 251 ; Principatele Române. — 253, 254 ; 306, 326, 361, 362, 363, 377, 380, 381, 388, 397, 403, 405, 406, 407, 408, 409, 415, 419, 431, 432, 433, 434, 435, 437, 438, 439, 440, 441, 442, 443, 445 ; Belgia Orientului. — 450
Rusia. — 28, 31, 36, 88, 100, 104, 121, 157, 243, 253, 338, 348, 350, 397, 400, 401, 402, 403, 404, 405, 406, 407, 408, 409, 423, 424, 433, 436, 444

S

Saxa. — 412
Serbia. — 206, 397
Siberia. — 341, 445
Slatina. — 151
Spania. — 399, 445
Stabia. — 344
Statele Unite ale Americii. — 36, 151, 213, 414
Suez (canal). — 403, 404
Suez (istm). — 403

T

Tecuci (județ). — 315
Tilsit. — 400
Tonkin. — 404
Torino. — 445

Tunis. — 404
Turcia. — 28, 401

u

Ungheni. — 349
Ungureni. — 84

Varșovia. — 349
Vaslui. — 297
Vezuviu (munte). — 344
Viena. — 108, 406, 434
Vilna. — 349

CUPRINS

Prefață	5
Ce vor socialiștii români? Expunerea socialismului științific și Programul socialist	7
Liberalii ideologi-utopiști față cu socialiștii	127
Coaliții, greve și însemnătatea lor	149
Răspuns d-lui Vasiliu	158
Răspuns la unele întimpinări	194
Anarhismul și socialismul	211
Conservatorii și țărani	243
Chestiunea țărănească	273
La c e a r folosi?	296
Votul universal	306
Chestii d e tactică	331
Cosmopolitismul lor și al nostru	337
Priviri asupra evoluției	340
La anul 1891 d . Christ	348
D-1 Filipeseu și reformele țărănești	351

i	
J	Robia frazei 357
	Un sfat tovarășilor socialiști-democrați tineri 361
	Să ne pregătim pentru revoluție 364
	Frazele înșelătoare 386
	Lucrul cu bucata la munca cimpului 388
	Politica externă 396
t	Epoca noastră 410
	Avangarda socialismului 411
	Politică internă 415
I	Foametea țărănească 423
	Rolul păturii culte în transformările sociale 426
	Calomnii vădite 447
t	Anarhia cugetării 451
	Adnotări 472
'	Indici 490

I
i
{
;
I